UC-NRLF
B 3 093 857

3162

BERKELEY
LIBRARY
UNIVERSITY OF
CALIFORNIA

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

MJESEČNIK

GLASILO PRAVNIČKOGA DRUŠTVA

UREDILI:

Dr. EDO LOVRIĆ
KR. SVEUČILIŠNI PROFESOR

Dr. IVO POLITEO
ODVJETNIK.

KNJIŽNICA

GODIŠTE XLVII.

ZAGREB, 1921.
TISAK „TIPOGRAFIJA", GRAFIČKO-NAKLADNI ZAVOD D. D.

Digitized by Google

MAIN LIBRARY

KNJIŽNICA
Arhivska grada Zagreba

Digitized by Google

K1
M57
v.47

Sadržaj.

I.

RASPRAVE I DRUGI ČLANCI.

Strana

Dr. Ivo Politeo: Zadaci Pravničkoga društva 1
Sudac i odvjetnik 82
Dr. Ladislav Polić: O nacrtima ustava . . . 4, 57, 106, 154
Slavoljub Sova: Osnova zakona o uredjenju i nadležnosti sudova 26
Ivan Zv. Galić: Primjedbe k nacrtu zakona o čuvanju narodnoga zdravlja 34
Problemi agrarne reforme (politike) u Hrvatskoj i Slavoniji 75, 125, 169
Interkonfesionalno bračno pravo u kraljevini S. H. S. . . . 268
Dr. Lavoslav Šik: Najnovije uporabno pravo 39
Dr. Edo Lovrić: Rad oko izjednačenja zakona u našoj državi 43
Ribarsvo na moru 334
Salih Muftić: Kratak pregled vrela šerijatskoga prava . . . 86
Dr. Josip Šilović: Silovanje mladjahne djevojke 122
Pooštrenje kazne kod stečaja kažnjivih djela 216
Dr. Mile Budak: Odvjetnički kandidati prema nacrtu novoga odvjetničkoga reda 137
Dr. Ernest Diamant: Reforma asekuracijonoga prava hrv.-ug. trgovačkog zakona 188
Dr. Franjo pl. Domazetović: More i pravo 233
Dr. Milorad Stražnicky: O nacijonaliteti trgovačkih društava 252
Dr. Dragan Novak: Za otpovjed po čl. 14. toč. 1. uredbe nije nužno, da najmodavac stavi u molbi najmoprimcu na raspolaganje drugi stan 257
Dr. Većeslav Dobrovolny: Jedan samostalan sudac u postupku zbog zločinstva i prestupka 261
Dr. Mihajlo Zobkow: Primjenjivanje austrijskoga općega gradjanskoga zakonika u Bosni i Hercegovini 313
Dr. Stjepan Bosanac: Prilozi interpretaciji novoga mirovinskoga zakona 339
Dr. Srećko Čop: Odvjetnička signatura u maličnom postupku 341

Digitized by Google

II.

MNIJENJA.

Strana

Josip Pobor: Uredba o pravnoj likvidaciji stanja, stvorenoga ratom, proglašena u »Služb. Novinama« od 8. srpnja 1920. (Mnijenje banskoga stola) 16

Dr. Edo Lovrić: Vrijednost konkordata u Hrvatskoj i Slavoniji prije i nakon sloma Austro-Ugarske. (Mnijenje, podnešeno povjereništvu za prosvjetu i vjere dne 7. kolovoza 1919.) . . 197

Vrijednost XIX. članka konkordata o popunjivanju biskupskih stolica u Hrvatskoj i Slavoniji. (Mnijenje, podnešeno povjereništvu za prosvjetu i vjere dne 12. kolovoza 1921.) . . 277

Slavoljub Sova: Osnova zakona o sudijama. (Mnijenje Pravničkoga društva, dostavljeno ministarstvu pravde) 263

Dr. Ivo Politeo: Osnova zakona o advokatima i advokatskim pripravnicima. Bilježnički red za cijelu kraljevinu. (Izvještaj o predmetu; — mnijenja Pravničkoga društva, dostavljena ministarstvu pravde) 266

III.

PRAVOSUDJE:

a) Gradjansko.

1. Plenarne rješidbe stola sedmorice:

Da li može ovrhovoditelj i na kakav način voditi ovrhu na tražbinu, što ju imade ovršenik protiv njega kao svojega dužnika (5. rujna 1919. br. 1014) 47

Skrbnik odvjetničkih agenda umrloga odvjetnika nije legitimiran na podnesenje pavnih lijekova (23. ožujka 1921. br. 441) 49

Sudbeni stol nadležan je po § 81. al. 3. sudovnika, da odobrava prodaju malodobničkih nepokretnina, bili malodobnici pod tutorstvom ili pod vlasti očinskom (4. prosinca 1919. br. 2432) 50

Tužitelj po § 158. o. g. z. izneo je dokaz sudbenim očevidom uz vještake, da je dijete njegove žene potpuno iznešeno, i dokazao, da nije u vrijeme, potrebno za to, sa ženom spolno općio. Dijete je sud uz jednoga vještaka 56. dan pregledao i ustanovio nalaz, a na temelju toga nalaza dala su druga dva vještaka mnijenje o potpuno iznošenom djetetu, pa to u savezu sa priznanjem matere djeteta o preljubu čini potpun dokaz. Tako je tužitelj uspio sa tužbom na priznanje nezakonitosti djeteta, što ga je njegova zakonita žena rodila (2. lipnja 1921. br. 845) 221

K tumačenju § 440. o. g. z. (6. lipnja 1920. br. 21) 285

Digitized by Google

Strana

Utok po § 345. grpp. proti rješenju banskoga stola, kojim ukida osudu prvoga suda i odredjuje preslušanje vještaka, je dopustiv (6. studenoga 1919. br. 1244) 295

Državnom eraru ne pripada pravo utjecati kao stranka na ostavinsku raspravu i na parnice proti ostavini, koja nema nasljednika ali može biti preslušan u svrhu objašnjenja (11. stud. 1921. br. 2632). . . 346

Sekvestar ima naknaditi manjak predanih mu stvari u pohranu, ako se traži vrijednost u novcu, prema vrijednosti stvari u vrijeme, kada je imao stvari vratiti 347

2. Rješidbe stola sedmorice:

Najam lokala (dućana i prostorija za tjeranje trgovine itd.), sklopljen na odredjeno vrijeme i po § 1115. o. g. z. produljivan, može se otkazati samo kod suda. Razlog otkaza u izminuću vremena ugovorenoga (14. travnja 1921. br. 937) 46

Vlasnik nekretnina može vlasničkom tužbom tražiti povratak nekretnina, koje je tuženi dobio pod kamate, na uživanje od treće osobe. Pogodba, da založena stvar prelazi u vlasnost založnoga vjerovnika, ako zajam ne bude na vrijeme plaćen, ne vrijedi — § 1371. o. g. z. (9. travnja 1921. br. 810) 49

Opravdanost otkaza, bez obzira na naredbu o zaštiti stanara. Dužnost revizijskoga suda, da ureda radi ukine napadnutu presudu na korist protivnika molitelja revizije (Odjelj. B, 13. travnja 1920. br. Rv. 69/20/1) 51

Gospodarska šteta najmodavca sama za sebe nije dovoljan razlog otkaza stana (Odj. B, 13. travnja 1920. br. Rv. 22/20/1) 52

Kada se radi o otkazu dućana, treba pri prosudjivanju štete, prouzročene otkazom, imati na umu i važnost neprekidnoga poslovanja u istom dućanu (Odj. B, 15. veljače 1921. br. Rv. 13/21/2) . . . 88

Zabrana, dozvoljena uz jamčevinu, ako i nije tražbina potpuno zasvjedočena. Dopis Prve hrvat. štedionice zasvjedočava pogibelj (27. travnja 1921. br. 1069) 89

Prošnja za osiguranje po § 390. grpp. je opravdana, ako i nije zadužnica priložena, već druga kakova dugovna isprava, a tuženi je stavio svoje prigovore t. j. dao odgovor iza podnešenoga utoka proti dozvoljenom osiguranju (4. svibnja 1921. br. 1137) 90

Odvjetnik nema pravo tražiti novac stranke za osiguranje isplate svoje zaslužbine (9. travnja 1921. br. 614) 91

Rok od tri mjeseca po § 158. o. g. z. održan je, ako stranka preda tužbu i pred nenadležnim sudom (9. travnja 1921. br. 711) . . . 91

§ 1. banske naredbe od 8. srpnja 1915. br. 14001 odnosi se samo na odsutne stranke, koje nemaju u sjedištu suda zastupnika (27. veljače 1920. br. 246) 92

U mjestu, gdje su dva suda i za područje njihovo posebni poštanski uredi, ne računa se u vrijeme, potrebno, da podnesak stigne poštom, u rok, ako predavatelj pravnoga lijeka stanuje u području drugoga suda (29. studenoga 1920. br. 2776) 92

Digitized by Google

Strana

Najam lokala i sličnih prostorija, ugovoren na određeno vrijeme, ne može se jednostavnim očitovanjem najmoprimca produljiti na neodređeno vrijeme (17. ožujka 1921. br. 594) 141

Udova obrtnika, koja nastavi posao svojega muža, nije legitimirana prije uručenja ostavine muževe utužiti tražbine, koje izviru iz obrta, dok ga je pokojni muž vodio (19. svibnja 1921. br. 1293) . 143

Nije nasljedna pogodba, već ugovor o zajednici dobara (4. svibnja 1921. br. 966) 218

Isplata, podaniku neprijateljske države isplaćena, po zakonu od 17. kolovoza 1915. o postupku s imovinom podanika država, koje su u neprijateljstvu sa Srbijom, je nevaljana i ništetna. Agrarna reforma ne smeta kod prodaje cjelokupnoga velikoga posjeda (4. svibnja 1921. br. 1043) 224

Eraru ne pripada pravo utjecati na ostavinsku raspravu a ni na parnice, koje su povedene po vjerovnicima proti ostavini, ma da je i unapred predvidjeno, da će ostavina kao ošasna eraru pripasti (2. lipnja 1921. br. 1330) 284

Žurna potreba stana kao razlog otkaza. Proširenje otkaznoga razloga dotično navadjanje novoga (Odj. B, 23. ožujka 1921. br. Rv. 76/21/1) 285

Bon, što se spominje u § 294. t. z., da bude trgovačkim papirom po propisima trg. zakona, mora glasiti na naredbu ili da ga je izdao ili prihvatio trgovac. K tumačenju § 12. grpp. (31. ožujka 1921. br. 559) 292

Ako je tuženica za namirenje svoje tražbine proističuće iz god. 1895. u iznosu od 30.000 for. = 60.000 K primila u martu 1919. svotu od 180.000 K, nije se okoristila na štetu tužitelja, a napose nije sebi pribavila takovu imovinsku korist, koja bi neobično nerazmjerno nadmašila vrijednost svote od 30.000 fr., dane 1895. tužitelju (17. ožujka 1921. br. 539) 294

Sadržaj tužbe po § 279. grpp. U toj parnici nije potreban strogi dokaz po § 158. i 159. grpp. (6. listopada 1921. br. 1626) 296

Prostorije zapremljene čitaonicom ne spadaju pod pojam poslovnih prostorija po naredbi o zaštiti stanara, te se mogu otkazati bez obzira na stege, sadržane u ovoj naredbi (Odj. B, 5. travnja 1921. br. Rv. 78/21/1) 297

Kod trgovačkoga posla u slučaju zadocnjenja prodavaoca može kupac tražiti diferenciju i povratak plaćene kapare, a izmaklu dobit samo onda, ako dokaže, da nije mogao nabaviti predmet, koji je imao predati (24. stud. 1921. br. 1801) 344

Kod trgovačkoga posla je ugovorena postepena predaja kupljenoga drva i prema predaji isplata, a kapara od 20.000 K se ima kod zadnje predaje obračunati. Od kupljenih 50 vagona predano je 27 i kod zadnje predaje uračuna kupac dio kapare od 6120 K u kupovninu. Uzima se stoga, jer se je oglušio pozivu prodavaoca, da naknadno tu svotu od 6120 K podmiri, da je u zadocnjenju (24. stud. 1921. br. 3109) 344

Digitized by Google

Strana

Po članu 83. uredbe o pravnoj likvidaciji stanja otvorenoga ratom 1914.—1920. može kod pogodbi, koje su prije rata sklopljene, a nije ni s jedne strane još započelo ispunjenje, svaka stranka tražiti razrješenje bez ikakve naknade. Vrijednost iste uredbe produžena je do 27. prosinca 1921. (24. stud. 1921. br. 2600) 346

Svjetovni sud nije nadležan preslušavati svjedoka za vjekovitu uspomenu obzirom na predstojeću brakorazvodnu parnicu, ni kada predleži dokazana pogibao § 189. gpp. (28. srp. 1921. br. 3168) . . 349

3. Rješidbe banskoga stola:

Ako se plati sama najamnina, a takse se za vodu itd. ne plate, ne može se to uvažiti kao razlog otkaza, a tako niti to, što zajmodavac treba stan za pazikuću (24. kolovoza 1921. br. 15265) . . 218

Za otkaz po čl. 14. toč. 1. uredbe od 21. svibnja 1921. potreban je već u molbi dokaz, da je otpovjedatelj vlasnikom kuće prije 1. siječnja 1916., te u molbi imade najmoprimcu staviti na raspoložbu drugi stan (24. kolovoza 1921. br. 15261) 218

b) **Kazneno.**

Rješenje Stola sedmorice, odjeljenja B.

U područjima naše države, u kojima još vrijedi austrijski kazneni zakon, nije za kaznene sudove mjerodavna bivša austrijska valuta. Pretpostavka za pobijanje presude je opravdani interes žaliteljev (18. ožujka 1921. br. Kl 374) 93

Kradja uložne knjižice. Sudac kod označivanja kažnjivih čina nema pravo, da uzimlje u obzir kupovnu snagu krune (25. veljače 1921. br. Kl. 163) 94

Da se prosudi, da li u pravorjeku porotnika ima protivurječja i nejasnosti, valja skupa promatrati optužbu, pravorjek i presudu (13. prosinca 1920. br. Kl. 161) 95

„Djeca" u smislu § 373. k. z. nisu samo do 10. ili dovršene 14. godine života, već neoprezni i neiskusni mladjani bez obzira na broj godina, ustanovljen u § 237. k. z. Po § 335. odgovoran je takodjer onaj, koji je samo pripomogao k smrtnoj nesreći, koju je oštećenik takodjer skrivio (od 15. srpnja 1920. br. Kl. 1/20) 144

Hudoben namen po § 152. k. z. je složen, oni po § 155a) k. z. pa natačno določen (13. srpnja 1920. Kl. 299/20) 146

Storivec po § 93. srb. k. z. može biti tudi službo opravljajoč državni uradnik (6. travnja 1921. br. Kl. 475/20) 225

Kada privatni tužitelj ne pristupi na glavnu raspravu, treba riješiti optuženika od optužbe po 3. st. § 46. i 2. st. § 259. k. z. Obilježja prekršaja po § 438. k. z. (10. lipnja 1921. br. Kl. 310/20) . . 298

Koluzijski zatvor prestaje po sebi po izmaku roka od dva dotično od tri mjeseca — § 190. II. k. p. (30. lipnja 1921. br. Kl. 222/21) . 299

Za zlobno oštećenje tudjega vlasništva treba da bude povrijedjena sama suština tjelesne stvari — §§85. i 468. k. z. (28. prosinca 1920. br. Kl. 489/20) 300

Digitized by Google

Strana

Bitno svojstvo prevare po § 201. c) k. z. sastoji se u tome, što počinitelj dodje do tudje stvari bez lažnoga ili himbenoga predstavljanja, a prevarno svojstvo i razlog kažnjivosti sastoji se u skrivanju i u prisvajanju, a ne u nahodjenju izgubljene stvari (15. srpnja 1920. br. Kl. 8/20) 301

O pravnom učinu pripomoći ubežniku po 2. odst. § 97 srb. k. z. za prestopek iz § 314. avstr. k. z. ni treba dejanske preprečke oblastvenega spravila; zadostuje namen, otežkočiti izvršitev javne službe oli oblastvenega povelja (5. listopada 1921. br. Kl. 186/21) . 302

Zločin povrjede zemaljskoga mira po § 83 k. z. ne mogu počiniti samo dvije osobe, već se hoće da sudjelúju barem tri osobe (1. srp. 1921. Kl. 120/21) 349

§ 152. k. z. ne zahteva, da mora obtoženec previdevati iz svojega ravnanja nastale posljedice. — V primerih § 155. b), c), d) i e) zadostuje namen iz § 152. k. z., nasprotnika na telesu poškodovati (20. list. 1920. Kl. 230/20) 351

K zločinu zloupotrebe uredovne vlasti po § 101. k. z. Oštećenje prava vlasnosti i oštećenje subjektivnoga prava, koje je država za rata dala sebi, da uredjuje opskrbu naroda žitom (1. srp. 1921. Kl. br. 172/21) 352

Prenaredba družinskega lista vdosego odloga orožne vaje ustanavlja hudodelstvo goljufije iz §§ 197., 199. d) k. z. (5. list. 1921. Kl. 138/21) 354

§ 104. a) srp. k. z. ščiti zgolj pravice javnih nameščencev ob njih nastopu izven službe. Ko je lastitev svojstva javnega uradnika zgolj sredstvo v izvršitev sleparije, je podano dejansko stanje § 199. b) avstr. k. z. (26. siječ. 1921. Kl. br. 334/20.) 355

c) **Pomorsko.**

Uredba od 16. lipnja 1921., kojom se podjeljuje kotar. sudu na Sušaku sudbenost u pomorskim stvarima 147

IV.

Dr. Ivo Politeo: Marginalia 305

V.

† **Kralj Petar** 153

VI.

Društvene vijesti 52, 97, 147, 226, 306, 359

VII.

Svaštice 55, 103, 148, 229, 312, 359

VIII.

Nove knjige 150, 226, 307, 356

Digitized by Google

MJESEČNIK

GLASILO PRAVNIČKOGA DRUŠTVA

BROJ 1. GOD. 1921. | UREDIO: Dr. EDO LOVRIĆ, KR. SVEUČ. PROFESOR. | ZAGREB SVIBANJ

Zadaci Pravničkoga društva.

Piše dr. **Ivo Politeo.**

Živimo u državi, u kojoj — napose u nekim njezinim dijelovima kao n. pr. u Hrvatskoj i Slavoniji — imade razmjerno mnogo pravnika, ali i razmjerno malo prava. Potonja tvrdnja ne bi bila posve tačna, kad bi se pod pravom razumijevali samo zakoni. Njih, pisanoga, objektivnoga prava imade pače previše. Uz — hvala Bogu, ni više ni manje — sedam pravnih područja u jednoj državi možemo reći, da smo na pravu, na objetivnome pravu doista bogati. Ali malo je prava u subjektivnome njegovu smislu; malo je prava, koje izvire iz onog objetivnog prava, ili — točnije — mi ne ćutimo sigurnost, da u svakome slučaju stečemo i održimo ono (subjektivno) pravo, koje bi nas na temelju svih tih raznih zakona išlo. Zakoni se jednostavno ne poštuju, ne provadjaju. Zakoni su slabiji od naredaba, a ove su često slabije od onoga, koji si je — ostavismo na stranu pitanje: da li opravdano ili neopravdano — uzeo privremenu vlast zakonodavca ili bolje naredbodavca sa naredbama zakonskoga karaktera. Odatle, što danas nitko ne može biti siguran, da će njegovo pravo biti u svakome slučaju i bez obzira na faktore, koji s pravom ne bi smjeli imati nikakva posla, poštovano i provadjano, odatle i slabo ili nikakvo poštovanje prava; odatle nepovjerenje u pravnu sigurnost i pravni karakter naše države; a odatle djelomice i slaba cijena nas pravnika, koji bi morali bar toliko živjeti za pravo, koliko živimo i od njega.

Iz ove činjenice, koju bi bilo i nerazumno i nepatriotski nijekati, slijedi jedna nesumnjiva dužnost nas pravnika. A ta je da obnovimo pravo, da zakone dignemo nad naredbe, da potcrtamo pravni karakter i učvrstimo pravne temelje ove države, da ustanovimo nesumnjivo, što je čisto objektivno pravo, pa da na osnovi ovoga osiguramo svakome njegova subjektivna prava. Podigavši tako cijenu prava, podići ćemo i cijenu nas pravnika, — kod česa promatram cijenu više sa stanovišta moralne nego li materijalne valute.

Zadatak pravnika jest u prvom redu zadatak njihove organizacije — Pravničkoga društva. Mi kao društvo ne možemo se više ograničiti na to, da samo teoretiziramo o pravu. Mi moramo što više

Digitized by Google

paziti na to, kako je s tim raznim teorijama u praksi, u životu, društvu i državi. Prije, tamo prije rata bio je zadatak Pravničkoga društva laganiji i jednostavniji: izdati jedanput na mjesec društveno glasilo i jedanput na mjesec održati predavanje, a oboje posvetiti temama kao npr. dolus, posjed, založno pravo itd. — temama, koje su uz svoju teoretsku vrijednost imale na koncu konca i praktičnu, ali n e baš uvijek a k t u e l n u. I time je zadatak društva bio takorekuć iscrpljen. Ovom konstatacijom ipak ne ću da mu potcijenim rad. Naprotiv, bio je to rad zaslužan i odličan. Ne ću pače ustvrditi ni to, da bi takav rad danas bio suvišan; on je po mojem mišljenju i danas vrlo potreban, ali samo kao d i o rada, dok je prije obuhvaćao sveukupni rad i zadatak Pravničkoga društva i kao takav bio za ono vrijeme dovoljan. Ali što je nekoć bilo dosta, danas je premalo; što je nekoć zadovoljavalo, danas traži nadopunjenje. Prije smo živjeli u državi ili točnije u državama, koje su imale ustaljeni svoj red i pravni poredak, koje su imale tradiciju, i u toj tradiciji kontinuitet vezan sistematskim radom generacija. Prije je sudac, upravnik, odvjetnik, uopće pravnik-stručnjak dobro znao, koji će, kako i kada zakon primijeniti; prije je svatko bio siguran, da će ono, što na temedju zakona a samo pravnim argumentima traži ili pobija, da će to i postići; prije su prilike bile mirnije, zakoni trajniji i stalniji tako, da je jedna novela bila već dogodjaj, na koji se davno prije pripravljalo i o kojemu mnogo još poslije raspravljalo. Danas je sasvim drukčije. I oni, koji žive u predratnim državnim tvorbama, osjetiše i teško osjećaju promjene, jer je rat sve promijenio: i ljude, i društvo, i običaje, i nazore, i države. Ali mi povrh toga živimo u jednoj sasvim n o v o j državi; u državi, gdje se medju ostalim, sukobljuju razni pravni nazori, ali — što je još gore — i pravni nazori s n e p r a v n i m; u državi, u kojoj svatko već zato, što je nova, osjeća potrebu, da ruši, sve što n i j e novo, ne znajući ujedno, da tome starome dade zgodnu zamjenu. U toj borbi i lomnjavi svega, pa i prava, težak je položaj pravnika. Svaki dan, svaki sat prisustvuje on padu sada ovoga sada onoga zakona, koji mora uzmaknuti sada pred ovom sada pred onom naredbom ili ukazom. I dok se s jedne strane jedva snalazi pred tim naglim i nerijetko nerazboritim promjenama, dotle s druge strane uzalud očekuje promjene baš ondje i onda, gdje i kada bi one bile poželjne, korisne i potrebne.

T u treba Pravničko društvo da zagrabi. Njegova je dužnost, da zapriječi, da nevješte ruke barataju s pravom; da bez obzira na plemena i stranke poradi na tome, kako bi kao pravo isčeznulo ono, što se doista preživilo, a ostalo ili postalo ono, što odgovara istinskim potrebama te koristi narodu i državi. Taj zadatak uvjetuje možda i sukobe; on je zato donekle i borben. Ali mi smo prošli već vremena, kada su znanstveni i učenjački rad značili mir i pasivnost. Danas i u sobu učenjaka ulazi buka života i on ne može da se otme njegovoj borbi: Znanost postaje oružjem borbe, a njegova je (učenjaka) dužnost, da pripazi, da mu se oružje niti slomi niti okalja. Slobodan Jovanović jest profesor i učenjak, a ostaje to i onda, kada

Digitized by Google

piše o Obznani, o zakletvi, o ustavima. On pače kao učenjak ne bi izvršio svoju dužnost, kada bi dozvolio i dojam, da su ovakovi pojavi ostali po njemu nezamjećeni. Političari mogu da se osjete pogodjenima, ali oni i moraju biti pogodjeni, kada nevještom rukom hoće da pogode pravo.

Zakoni karakterizuju državu u pravnome pogledu, ali jednako i način, kojim se provadjaju. Taj način je u našim rukama, u rukama nas pravnika, članova Pravničkoga društva — odvjetnika, sudaca, upravnika. Moramo iskreno priznati, da kod toga načina nismo baš svi upotrebili sva ona svojstva, koja su potrebna, i da je taj nedostatak mnogo doprinesao tomu, da je pravo spalo na današnji niveau. Možda su i prilike tome krive. Ali Pravničko društvo mora da uvjeri svoje članove, da je odnos prilika i ljudi obzirom na utjecaj ne jednostran, već recipročan, da dakle i oni, pravnici, mogu i moraju utjecati na prilike bar toliko, koliko su one i na njih utjecale. Mi možemo imati slabe zakone i neustavne naredbe; sve je to pogrješka državne vlasti i javnih faktora (bilo prošlih bilo sadanjih). Ali i šteta se od te pogrješke dade umanjiti, ako mi — odvjetnici, suci i upravnici, te uopće pravnici — kod primjene onih zakona i naredaba budemo imali čvrstu volju i energiju, da postupamo na korist naroda. Pravničko društvo mora da djeluje prema v a n i t. j. prema parlamentu i javnim faktorima, ali i prema u n u t r a, prema sebi, prema svojim članovima. Hoće li da regenerira državu u pravnome pogledu, mora da regenerira i sebe. Svatko od nas mora biti svijestan dužnosti, koje mu zvanje njegovo nameće, i te dužnosti savjesno vršiti. Ako smo odvjetnici, ne budimo »kšeftsmani«; ako smo upravnici, ne budimo »tirani«; ako smo suci, ne budimo »birokrate«! Budimo i ostanimo p r a v n i c i!

Ovoliko za danas samo općenito o zadacima Pravničkoga društva, dok će o njima biti opširnije i konkretnije govora na skoroj izvanrednoj društvenoj skupštini. Ali ovdje htio bih dodati još ovo: Današnji zadatak Pravničkoga društva teži je prema predratnome ne samo zato, što je širi, opsežniji, već i zato, što je danas svako djelo uopće teže. Uzmimo samo kao primjer izdavanje našega glasila »Mjesečnika«. Danas je s njim mnogo teže nego prije — ne možda toliko radi saradnika i sadržaja, koliko radi troškova. Ovi su — napose za štampanje — toliko narasli, da ih je kadro samo brojno i svojih dužnosti svijesno članstvo pokriti. Pa ako samo za taj dio društvenoga rada treba danas mnogo članova, mnogo svijesti i mnogo volje, koliko li svega toga treba za ostali njegov rad! Zato mora da se mi svi pravnici — bez razlike zvanja — okupimo u našemu Pravničkome društvu, da po njemu doprinesemo konsolidiranju države, dobru naroda i podignuću prava, koje je, djelomice i našom krivnjom spalo sa prijašnje visine. Imajmo na umu i to, da od te visine ovisi i visina nas kao staleža, kao pravnika. Pravo ne smije biti samo srž našega zvanja i temelj naše egzistencije; ono mora biti i predmet naše volje, našega pregnuća, našega javnoga i privatnoga rada. Koliko je svatko od nas to shvatio, vidjet će se po udjelu, kojim bude učestvovao u radu Pravničkoga društva za razložene zadatke.

Digitized by Google

O nacrtima ustava.

Piše dr. Ladislav Polić, sveuč. profesor.

I.

U vrijeme, kad ove redove pišem, već se u Ustavotvornoj Skupštini raspravlja predlog Ustavnog odbora o Ustavu kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, pa bi prema tome, čini se, trebalo i ovdje govoriti samo o tome predlogu Ustava. Ali ni ta osnova, premda je u četiri petine poispremijenjala vladin najposljednji Nacrt, nije sasvim nova, već bazira od znatne česti na predjašnjim Nacrtima i drugih vlada i drugih stranaka. Za valjano razumijevanje aktuelnog odborovog predloga treba dakle poznavati i druge nacrte, koji bi zacijelo bili već prikazani u »Mjesečniku« da je on mogao izlaziti kroz ovo godinu dana. Možda je bolje ovako, s obzirom na nepolitičke tradicije našega glasila, da postoji izvjesna distancija od političkih dogadjaja.

Istina, na taj se način možemo oteti dnevnoj političkoj borbi, ali to ne znači i ne može značiti, da bismo mogli ustavne Nacrte prosudjivati drukčije nego politički. I doista, i ovo će prosudjivanje biti političko, samo što treba uzeti na um, da će nam politika značiti naučnu politiku t. j. istraživanje ustava sa izvjesnih teleoloških gledišta i izricanje sudova o vrijednosti prema tome, kako ustavne odredbe odgovaraju tim gledištima, koja nam služe za mjerila vrijednosti.

Tu nam se nadaje prvo pitanje, ima li za ustav jedno apsolutno mjerilo, jedan najbolji ustav za sve narode i za sva vremena? Danas se na to, nakon tolikih razočaranja, složno odgovara: nema. Dobrota ustava je sasvim relativna stvar i zavisi od potreba pojedinog naroda u izvjesno vrijeme. Dobar je onaj ustav, koji odgovara fizičkim, geografskim, istorijskim, ekonomskim, socijalnim, kulturnim i medjunarodnim prilikama pojedinog naroda u vrijeme, kad se donosi ustav. Formula je priznata, ali sada istom nastaju poteškoće u pojedinim slučajevima: da li konkretnim prilikama bolje odgovara monarhija ili republika; da li demokratija ili sovjetski režim; da li gradjanska sloboda ili jaka državna vlast; da li individualizam ili socijalizam. Mogli bismo navesti još nekoliko parova ovakovih opreka, ali i ovo što smo napomenuli, dovoljno je, da se vidi, kako o svakome od tih kardinalnih pitanja postoje u svakoj državi barem dva sasvim suprotna gledišta. Otuda se danas gotovo općenito izvodi, da nema nužnih i općeno valjanih mjerila ni za prosudjivanje pojedinih ustava. A zar to znači, da je uopće nemoguća naučna kritika ustava? Ima još jedno sigurno naučno stajalište, a to je imanentna kritika, koja postupa ovako: koncedira se opravdanost osnovnih misli, na kojima bazira izvjestan ustav, pa se te ideje uzimaju za mjerilo prosudjivanja vrijednosti ustava prema tome, kako su one realizovane u ustavnim odredbama. Da to objasnimo nekolikim primjerima. Ako se želi donijeti demokratski ustav, onda valja ocijeniti, koliko se ustavnim

Digitized by Google

odredbama ostvaruju osnovne misli moderne demokratije: narodna suverenost i jednakost državljana; pa ako se naučnim istraživanjem nadje, da te ideje nisu nikako ili vrlo malo realizovane u tom nacrtu, može se potpuno pouzdano reći, da takav ustav nije demokratski i da s demokratskog gledišta ne vrijedi. Radikalan ustav, po svojem pojmu, morao bi nam donijeti krajnje konsekvencije demokratskog principa. Liberalni ustav treba da nam utvrdi najširu gradjansku slobodu zaštićenu od policijske samovolje. Možda će tko reći, da je to puko logičko vježbanje bez praktičnog značenja. Nije sasvim tako, pogotovu ako se nadje, da ovaj ili onaj ustav, koji hoće da bude demokratski, i ne spominje narodne suverenosti ili da radikalni ustav radikalno prešućuje i najobičnije konsekvencije demokratskog principa. No naučno istraživanje ne stoji samo u analizi i u prosudjivanju logične dosljednosti, nego i u utvrdjivanju faktičnih pretpostavaka za primjenu izvjesnih načela. Tako na pr. ako se hoće podjela oblasti da sprovede prema geografskim i ekonomskim principima, onda treba pripaziti ne samo da li su ti momenti doista odlučivali pri razgraničavanju ili su bili tek izlika za druge ciljeve, nego i to da li pojedine projektovane oblasti doista čine takove zaokružene geografske i ekonomske jedinice. A svako će dopustiti, da je s naučnog gledišta slobodno pitati i to, da li se za administrativnu podjelu smiju uvažavati samo pomenuti geografski i ekonomski momenti ignorišući čisto administrativne momente, koji bi morali biti u prvom redu odlučni, i ne obaziruć se na kulturne, istorijske i naročito finansijske momente?

Bilo kako mu drago, ja ću se držati ove metode imanentne kritike, jer mi se čini sasvim objektivna i relativno najplodnija u rezultatima.

Nacrt Ustavne Komisije.

Počet ću s Nacrtom Ustava Ustavne Komisije. Istina, Nacrt Ustava g. Smodlake objelodanjen je nešto prije, ali za prosudjivanje predloga Ustavnog odbora Komisijin je Nacrt ipak neki prius, jer izmedju Nacrta g. Pašićeve vlade, koji je služio za podlogu radu Ustavnog Odbora, i nacrta g. Smodlake ne postoji nikakova unutrašnja ni spoljna veza, dok bi se mogla ustvrditi kakova takova filijacija s Komisijinim Nacrtom. S druge strane Komisijin Nacrt ima, po mojem sudu, neko osobito značenje po tome, što je izradjen od stručnjaka sa sva tri univerziteta naše države. A napokon, ne bi li trebalo ispraviti nepravdu, što se o Komisijinom Nacrtu nije, tako reći, ništa govorilo?

Još na početku prošle godine imenovao je tadanji ministar za Ustavotvornu Skupštinu i izjednačenje zakona g. Paleček komisiju za izradu Ustava, ali ona nije proradila. Nasljednik njegov g. Stojan M. Protić konačno je obrazovao komisiju, koja se sastojala od četiri profesora javnoga prava i to od gg. Slobodana Jovanovića, Koste Kumanudi, Bogumila Vošnjaka i pisca ovoga članka, pa od profesora gradjanskog prava g. Lazara Markovića. Komisija je već 14. aprila 1920. podnijela izradjen nacrt Ustava, uzevši za osnovu srpski Ustav

Digitized by Google

od 1903. godine, jer je on u glavnome izradjen prema belgijskom ustavu, koji je prema želji ministrovoj trebao da posluži kao obrazac. Kako se iz Komisijonog izvještaja razbira, učinjene su ove izmjene: Ponajprije su odredbe, koje su bile neprimjenljive za novu državu, zamijenjene drugim odredbama. Zatim su prestilizovani svi oni članovi, koji bilo po formi ili po sadržini nisu odgovarali zahtjevima moderne pravne nauke ili su u praksi davali povoda kontroverzama. Izostavljeni su iz Ustava svi suvišni detalji. Napokon su izmijenjeni svi oni članovi, koji nisu odgovarali načelima savremene demokratije. Za valjano razumijevanje Komisijina rada treba istaknuti još i to, da su članovi njezini radili svoj posao čisto kao stručnjaci: vršili su čisto pravno-tehnički posao prema dobivenim općim direktivama. Zato je svaki član naročito rezervisao sebi pravo da na drugom mjestu iznese svoje lično mišljenje o tome, kakav novi Ustav valja da bude. Pored ove opće rezerve učinio sam ja, s obzirom na svoj tadašnji javnopravni položaj kao narodni poslanik, još jednu posebnu rezervu o federalističkom ustrojstvu države, koja je objelodanjena zajedno s Komisijinim Nacrtom. Komisija je sve svoje odluke donijela jednoglasno, a samo u pet tačaka ona se podijelila na većinu i manjinu. Kad se opomenem skladnoga djelovanja naše komisije, kojoj su svi članovi bili zadahnuti jednakom ljubavi za stvar i, što je još više, bili jednako pristupačni stvarnim razlozima, onda, usred današnje krajnje razrožnosti u mišljenjima, moram požaliti, što se profesorima državnog prava nije povjerio zadatak ili možda što ga oni sami nisu sebi prisvojili, da samostalno izrade jedan zajednički Nacrt. G. Slobodan Jovanović bio je idealan predsjednik Komisije.

Bitna i ponajglavnija odlika Komisijinog Nacrta ogleda se u njegovom demokratizmu. To je doista demokratski ustav, kako će morati svak da prizna, kome demokratija nije puki cliché ili otrcana fraza, nego koji ispovijeda onaj vjekovnom istorijom utvrdjeni sistem političkih ideja što sačinjavaju sadržinu moderne zapadne demokratije.

Moderna je demokratija, od velike česti, čedo modernih političkih i filozofijskih ideja. Osnovna pak ideja moderne demokratije jest misao o narodnoj suverenosti, koja je jasno formulovana u dvjema članovima francuske Konstituante: »Princip svake suverenosti stoji u suštini u narodu. Nijedno tijelo, nijedan pojedinac ne može vršiti vlasti, koja ne bi naročito potjecala iz naroda.« (Deklaracija prava čovjeka i gradjanina od 26. augusta 1789., čl. 3.). A u Ustavu veli čl. 1., tit. III. pr.: »Suverenost je jedinstvena, nedjeljiva, neodsvojiva i nezastarljiva. Ona pripada narodu; nijedna čest puka, nijedan pojedinac ne može pripisivati sebi vršenje njeno.«

Narodna suverenost, koja bijaše baza antiknoj državi, bila je općenito priznata u srednjem vijeku u obliku nauka o ugovoru o podanstvu (pactum subjectionis), kojim se htjelo protumačiti postanje ili pravije rekavši opravdanje vladalačke vlasti: da je narod izvor svake javne vlasti, u tom su se svi pisci slagali, a razilazili su se samo u tome, da li je narod svoja prava odsvojio vladaocu (monarhisti) ili mu je dao vlast samo na uživanje (demokrate). Još jače su

Digitized by Google

isticali ugovorni karakter kraljevske vlasti monarhomasi, pisci protivnici monarha, u 16. i 17. vijeku. No dok se sredovječna nauka o narodnoj suverenosti temeljila na ugovoru o podanstvu izmedju kralja i naroda, moderni nauk, u školi prirodnog prava počevši od 16. vijeka, osniva se na društvenom ugovoru, što su ga učinili suvereni individuumi i to je istom pravi izvor za moderne demokratske ideje. Nauk o društvenom ugovoru razvijao se u dva, rekao bih, paralelna pravca; jedan je pretežno praktički u zbiljskom državnom životu, a drugi čisto teorijski. Korijenje moderne demokratije niklo je na engleskom tlu, gdje su se demokratske ideje javile najprije na crkvenom polju, i to u kalvinskoj reformiranoj crkvi, a odavde su prenesene na političko područje. Prvi je takav pokušaj nacrt ustava (Agreement of the People od god. 1647.) izradjen u vojničkom Savjetu Cromwellove vojske i predložen Parlamentu, ali nije stao na snagu. Što nije uspjelo u Engleskoj, to su ostvarili u Americi engleski kolonisti. Od svjetske istorijske važnosti je ugovor o naselju, što su ga oci poklonici (pilgrimsfathers) sklopili g. 1620. na brodu »Majski cvijet« i kojim su ustanovili političku zajednicu, postavili vlasti i obećali pokoravat im se. Na toj osnovi bi sazdana prva politička zajednica demokratske strukture na američkom kontinentu. Na sličan način nastao je prvi pisani ustav na samom američkom tlu, a to su Fundamental Orders of Connecticut od god. 1639. Takovi ugovori o naselju bili su osnova za Charte, koje su pojedinim naseobinama davali kraljevi ili pak vlasnici kolonija. Godine 1776. proglasile su se sjeverno-američke kolonije nezavisnima od Engleske pa su dale same sebi ustave ili su pretvorile svoje Charte u konstitucije. Unija sjevero-američka stvorila je sebi konačni ustav 1787. godine. Moderne demokratske ideje, kako smo vidjeli, jesu engleskog izvora. Iz Engleske su prešle u Ameriku i Francusku, a Francuska je mnogo primila i od Amerike. Na evropskom kontinentu širile su se te ideje poslije velike francuske revolucije, ponajviše u francuskom ruhu. S teorijske strane najbolje je razradio demokratsku doktrinu J. J. Rousseau u svome Društvenom ugovoru (god. 1762).

Prema izloženome, u ideji suverenosti kriju se dvije odjelite misli: jedna se tiče postanja države, a druga se odnosi na vršenje vlasti u sazdanoj već državi. Prva misao znači, da je narod tvorac države, da je državna vlast produkt narodne volje, da je narod izvor svakog političkog autoriteta, pa da je državna vlast zato opravdana, što je i samo zato što je ustanovljena od naroda, kojim vlada. Praktičnoj anglosaskoj zasadi, da narod sam sebi stvara ustav, izradio je teoriju Francuz, glasoviti abbé Sieyès u spisu, što je izašao uoči Revolucije »Što je treći stalež.« Sieyès uči, da narodu pripada ustavotvorna vlast (pouvoir constituant) t. j. vlast postavljati ustav i mijenjati ga do potrebe. Ustavotvorna vlast je vrhovna vlast, jer ona ustavom ustanovljuje druge, njoj podredjene vlasti i to zakonodavnu, izvršnu i sudsku, koje se zato i zovu ustanovljene vlasti (pouvoirs constitués). Tu je nauku dalje razradio filozof Condorcet. Prema tome je i francuska Konstituanta sama donijela ustav bez kraljeve sankcije. O vršenju državne vlasti veli nauk o narodnoj suverenosti, da

Digitized by Google

narod odlučuje u državi ili sam ili po svojim delegatima, pa nitko u državi ne može vršiti vlasti, ako nije neposredno ili posredno dobio mandat od naroda.

Zaista, čitav Komosijin Nacrt počiva na ideji narodne suverenosti, koja je čak jasno i glasno formulovana u čl. 36. Nacrta: »Sve državne vlasti proističu iz naroda i vrše se po odredbama ovoga Ustava«. Prema principu narodne suverenosti vrhovna je vlast u državi ustavotvorna vlast i ona pripada narodu. I opet veli čl. 37. Komisijinog Nacrta: »Ustavotvornu vlast vrši Ustavotvorna Skupština.« Ustavotvorna Skupština je suverena i odluke njezine ne potpadaju nikakvoj sankciji. Pogotovu donošenje prvoga Ustava pripada po predlogu većine (gg. Slobodan Jovanović, Ladislav Polić, Kosta Kumanudi i Bogumil Vošnjak), u isključnu nadležnost naroda, odnosno, u njegovo ime, Ustavotvorne Skupštine, kako se vidi iz Uvoda u Ustav: »Mi narod Srba, Hrvata i Slovenaca ..... dajemo po izabranoj za to Ustavotvornoj Skupštini ovaj Ustav.« — sasvim prema Preamblu američkog Ustava. (G. Lazar Marković odvojio je svoje mišljenje). Isto vrijedi i za potonje izmjene Ustava (čl. 177), te Kralj kao god i stotina hiljada birača može tražiti narodno glasanje o svima ili pojedinim riješenjima Ustavotvorne Skupštine (i tu se odvojio g. Lazar Marković).

Prema demokratskom načelu, Ustavotvorna se Skupština oštro luči od od obične zakonodavne Skupštine: »Čim Kralj saopšti Narodnom Predstavništvu predlog ustavne promjene ili čim takav predlog samo Narodno Predstavništvo riješi, ono se raspušta i naredjuju novi izbori za Ustav. Skupštinu u roku od 2 mjeseca. Kad Ustav. Skupština svrši svoj rad, naredjuju se novi izbori (čl. 177.)« Da se bolje istakne suverenitet Ustav. Skupštine, odredjuje se ponajprije, da se predlog ustavne promjene može odnositi nesamo na pojedine članove Ustava nego i na cio Ustav; zatim da se Ustav. Skupština sastaje, ex lege i bez saziva, dvadesetog dana računajući od dana izbora; napokon, da se ona ne može raspustiti.

Da bi se Ustav izdigao nad obične zakone ili, kako se ono u nauci kaže, da bi dobio povećanu formalnu zakonsku snagu, Ustav se može mijenjati na kud i kamo teži način nego li obični zakoni. To je konsekvencija demokratske ideologije, po kojoj je Ustav socijalni pakt čitavoga naroda, pa zato treba da bude donesen jednoglasno ili barem kvalifikovanom većinom, koja se približava jednoglasnosti. Ta je misao našla izražaja i u Krfskoj deklaraciji, u zaključku hrvatskog sabora od 29. oktobra 1918. i u Naputku Narodnog Vijeća od 24. novembra 1918. Tako se u Nacrtu Komisijonom predlaže, da Nar. Predstavništvo dva puta glasa o predlogu ustavne promjene ostavljajući od glasanja do glasanja najmanje 10 dana. Ustavotvorna Skupština može rješavati o promjeni Ustava samo ako je u njezinoj sjednici prisutno tri četvrtine članova, a za punovažan zaključak traži se dvije trećine od ukupnog Ustavom predvidjenog broja članova. Prema tome, ako se uzme da bi Ust. Skupština brojila 400 članova, bio bi potreban kvorum od 300 članova, a za Ustav bi trebalo da glasa 266 članova. Istina, ovo se sve traži istom za promjenu

Digitized by Google

Ustava, jer se u prvom Ustavu i ne može odrediti, kakovom će se većinom on sam primiti. Ali ja sam sudjelujući kod izrade Nacrta Poslovnika za Ust. Skupštinu i kao predsjednik izbornog odbora u Narodnom Predstavništvu naročito insistirao na tome da bude isti modus prihvaćen za primanje prvoga Ustava i poznata je stvar, da je moj zahtjev bio primljen u g. Protićevom Nacrtu Poslovnika. No vlada g. Vesnića to je opet izbrisala i to je mnogo konveniralo i vladi g. Pašića.

Ustavotvorna i zakonodavna vlast pripadaju zapravo narodu, pa je tek koncesija reprezentativnom sistemu, ako narod ne vrši tih vlasti neposredno, nego posredno preko svojih predstavnika. Kompromis izmedju čiste demokratije i predstavničkog sistema jest referendum ili narodno glasanje, po kojem zaključci Ustavotvorne Skupštine, odnosno Parlamenta postaju obavezni istom, ako ih narod odobri. Komisija je predložila ustavni fakultativni referendum: referendum za ustav, ali ne za obične zakone, i to samo na zahtjev Kralja ili 100.000 birača. Kraljevski referendum nije nikakova novina, ima toj ideji tragova još za francuske Revolucije, a belgijski kralj Leopold II. pokazao je svoju političku mudrost možda najbolje po tome, što je prigodom belgijske ustavne reforme u devedesetim godinama prošloga vijeka za se tražio to pravo, ali mu ga belgijska Skupština nije dala — zato što nije htjela ojačati kraljevsku vlast. Kraljevski referendum je vrlo poučan primjer za tezu, kako valja oštro lučiti pravno od političkog prosudjivanja ustavnih odredaba. Od ona tri načina, kojima se Kralj može oduprijeti zaključcima Parlamenta: apsolutno veto, suspenzivno veto i kraljevski referendum, s pravne strane apsolutno veto je najjače, relativno veto je slabije, a kraljevski referendum najslabije sredstvo, a s političke strane upravo je obrnuto: kraljevski referendum je najjači, jer dodjeljuje Kralju ulogu narodnog tribuna protiv parlamentske oligarhije; suspenzivno je veto slabije, jer zapravo znači očitu ili latentnu krizu od nekoliko godina; a apsolutno je veto sasvim bezazleno, jer se Kralj njime ne može poslužiti u parlamentarnoj monarhiji, kako dokazuje prekodvjestagodišnja praksa u Engleskoj, te Englezi vele, da je kraljevsko veto prestalo nonusu (by disuse).

Prema demokratskom principu, narod Ustavom organizuje državnu vlast tako da pojedine funkcije njezine: zakonodavnu, izvršnu i sudsku prenosi za vršenje osobitim nosiocima, koji, svaki u svome krugu, reprezentiraju narod kao vrhovnog vlasnika čitave državne vlasti. U tom se pogledu demokratska doktrina prilagodila Montesquieuovoj teoriji o podjeli vlasti, pa tako se i Komisija u ovom pogledu sasvim povela za Montesquieuom.

Zakonodavnu vlast vrši Narodno Predstavništvo (čl. 38). Kralj ima pravo predlaganja zakona i tako isto pravo odbacivanja (veto) zakona u roku od 2 mjeseca, ali nema prava sankcije. On proglašava (promulgira) i obnarodjava zakone.

Izvršnu vlast vrši Kralj preko odgovornih ministara po odredbama Ustava (čl. 40).

Digitized by Google

Sudsku vlast vrše sudovi. Njihova riješenja i presude izriču se na osnovu zakona, a samo izvršuju u ime Kralja (čl. 41).

Ukratko, Nacrt usvaja demokratski princip, da Vladaocu pripadaju samo ona prava, koja su mu Ustavom izrijekom dana, i da vlada po volji naroda (čl. 58). Tijem je odbačen nekadašnji njemački, t. zv. monarhički princip, po kojem je Vladalac po milosti Božjoj nosilac čitave državne vlasti, a Parlamenat mu je samo sporedni pomoćnik.

Kralju pripadaju, po Nacrtu, svi bitni atributi modernog monarha: on je nasljedan i neodgovoran, a vlada doživotno. Kao nosilac izvršne vlasti Kralj je državni poglavar; imenuje ministre i ostale činovnike; ima pravo pomilovanja; vrhovni je zapovjednik sve suhozemne i pomorske vojne sile; predstavlja državu u svim odnosima sa stranim državama; ima pravo sazvati Narodno Predstavništvo, zaključiti sjednice njegove i raspustiti ga. Kralj je iz dinastije Karagjorgjevića (čl. 58).

Po Montesquieuovoj doktrini treba da postoji ravnoteža medju vlastima. Razvijajući Montesquieuove misli razradjen je čitav sistem odbrambenih sredstava (checks and balances), kojima se jedna vlast može braniti od zadiranja druge vlasti. Legislativi se daje pravo odobravati državni budžet (čl. 159), koji vrijedi samo za jednu godinu, i pravo odredjivati budžetom stalež aktivne vojske (čl. 174); vrijedno je spomenuti da se ne votira svake godine novački kontingent. Parlamenat daje prethodni pristanak za oglašenje rata i zaključenje mira osim ako zemlji bude rat oglašen ili ako sva bude napadnuta (čl. 49); tako isto treba da Parlament prije ratifikacije odobri sve medjunarodne ugovore izuzimajući čisto političke sporazume. Što se tiče toga izuzetka o čisto političkim sporazumima, ja sam vazda isticao, da se to, po mojem mišljenju, kosi s čl. 18 Pakta o Ligi naroda, koji isključuje tajne sporazume, ali kakogod ovo moje mišljenje potvrdjuju priznati antoriteti (na pr. Larnaude), ipak moram priznati, da je praksa pošla protivnim pravcem unatoč Wilsonu. Napokon ide ovamo kontrola nad vladom.

Izvršnoj je vlasti za obranu od presezanja legislative dano veto protiv zakona, zatim pravo sazivati, zaključivati i raspuštati Narodno Predstavništvo.

Sudska je vlast zaštićena nezavisnošću sudija. Komisija se koristila spoznajom, da je zaludu sva sudska nezavisnost, ako postavljanje i unapredjivanje sudija zavisi od izvršne vlasti; zato je predložila (čl. 148), da se postavljanje i unapredjenje sudija vrši ukazom na predlog ministra pravde izmedju dva kandidata, koje biraju za svako mjesto i za svaki položaj naročiti savjeti sastavljeni od predstavnika sudskih tijela i advokatskih komora.

No Komisija nije ni nastojala da konstruiše državu po strogom američkom pricipu podjele vlasti, već je samim time što je, prema općem zahtjevu, u čl. 1. oglasila Kraljevstvo Srba, Hrvata i Slovenaca za parlamentarnu monarhiju, prenijela težište državnog života u Parlamenat, koji treba da bude vrhovni regulator. Saobrazno tome se u čl. 124 odredjuje, da Kralj postavlja ministre na predlog Pred-

Digitized by Google

sjednika Ministarskoga Savjeta, zatim da vlada mora uživati povjerenje Narodnog Predstavništva; tijem su označena bitna obilježja parlamentarne vlade: vlada iz većine Parlamenta, homogena i solidarna. Kako svi poznavaoci odavna znaju, parlamentarna monarhija znači, da kraljevske prerogative vrši ministar predsjednik, koji je koliko eksponent toliko i vodj Parlamenta. Jasno je, da su, praktički i politički, zbrisane ustavne odredbe o kraljevskoj vlasti i porušena načela od rastavi zakonodavne od eksekutivne vlasti. Zato i nisu od osobite praktične važnosti one osobite garantije Parlamenta: da se Parlamenat sam sastaje redovno 20. oktobra svake godine (čl. 95), dok Kralj saziva Narodno Predstavništvo samo u vanredan saziv (čl. 52); da se Nar. Predstavništvo može samo odgoditi, a Kralj ga može medjutim pozvati; da se redovni saziv ne može zaključiti, dok ne bude riješen državni budžet (čl. 95); da se novi izbori nakon raspusta Parlamenta moraju vršiti za dva mjeseca, a nov Parlamenat sastati za tri mjeseca (čl. 54); da Kralj može upućivati poslanice Nar. Predstavništvu, kad je ono na okupu (čl. 52).

Zanimljivo je, da se svečana proklamacija parlamentarnog režima nalazi gotovo u svim Nacrtima, koji nadovezuju na Komisijin Nacrt, pa i u samom posljednjem predlogu Ustavnog Odbora Ust. Skupštine, i tako se čini, da će to načelo biti uzakonjeno i u novom Ustavu. Zato se već sada javlja pitanje, koje će biti od najveće teorijske i praktične važnosti, a stoji u ovome. Poznato je, da u domaji parlamentarizma, u Engleskoj, nije parlamentarni režim proklamovan samim zakonima, već se krije u parlamentarnoj praksi, u ustavnoj etici ili u parlamentarnim konvencijama, koje daju zakonskim propisima drugo i često sasvim protivno značenje, pa naročito za parlamentarizam vrijedi ono pravilo, da Englezi ne meću u zakone ono što je glavno za praktični politički život. Da li su te parlamentarne konvencije u Engleskoj doista pravo, o tome je veliki spor, ali, u najboljem slučaju, to je »popustljivo« pravo. Sasvim bi drugačije bilo u nas, ako bi parlamentarni režim bio posvećen naročitom ustavnom odredbom: to ne može značiti drugo, nego da su tijem recipirana kao sastavni dio Ustava načela parlamentarnog režima. Dakle ako Kralj uzradi protiv parlamentarnih načela, njegov čin nije tek neparlamentaran, nego upravo neustavan. To još, istina, ne bi bila neprilika s političkog gledišta, jer je takovo mišljenje vladalo i u Engleskoj i u Madžarskoj (za borbe protiv Fejerváryeve »trabantske« vlade). Ali pomislite, što to znači s gledišta juristične logike za jedan pisani ustav, koji treba da bude kodifikacija čitavog ustavnog prava i koji se može mijenjati samo osobitim, unaprijed propisanim otežanim načinom! Evo ovo očito protivuriječje: naš Ustav donosi izvjesne odredbe i u isti mah ih proglašava za neustavne — u koliko se kose s izvjesnim vrlo elastičnim i dosta promjenljivim vanustavnim načelima; ili možda blaže rekavši: akt iako izvršen tačno prema izvjesnoj ustavnoj odredbi, ipak je neustavan po istom tom ustavu, u koliko se kosi s parlamentarnim načelima. Stvar je još više komplikovana time što ne postoji jedan parlamentarizam, nego ima više raznih odjelitih tipova kao na pr. engleski,

Digitized by Google

francuski, španski. U Španiji, vele, može svaka vlada sebi stvoriti većinu, a parlamentarna nam istorija priča da je tako bivalo i u drugim zemljama. Na posljetku, ne smije se zaboraviti, da parlamentarizam zavisi od vrlo mnogo faktičnih pretpostavki, od kojih nije najmanja, da postoji solidna većina, pa i opozicija, koja je podobna primiti vladu. Česi zacijelo hoće parlamentarnu vladavinu, a opet nijesu mogli na ino nego da postave činovničku vladu.

Dobro znam, zašto stranke uvršćuju u svoje Nacrte parlamentarni režim: zato što ne će lični režim. Protiv takovog argumenta ne mogu prevladati teorijske skrupule, da li je zgodno da se parlamentarna vladavina proklamira samim Ustavom. Ali ne mogu propustiti da ne spomenem, kako mi se ne čini ukusno u samom Ustavu reći Kralju da su njegova prava samo na hartiji; jer parlamentarnom kralju engleskom ostalo je od svih upravo transcendentnih prava samo to, da je simbol jedinstva britske imperije, da je, kako je rekao konzervativni lord Salisbury, savjetnik svojih ministara i dakako titula: Veličanstvo. Uostalom, svak osjeća, da je parlamentarizmu odzvonilo; javljaju se opasni takmaci: nestranačka uprava, što šira samouprava, biranje ministra predsjednika po samom narodu, referendum. A Sovjeti? Absit omen!

* * *

Pošto je izložena podjela vlasti i odnos pojedinih vlasti, treba još da se prikaže organizacija pojedine vlasti, koliko to već nije doslije učinjeno.

Za organizaciju parlamenta su predložena paralelno dva projekta: po jednodomnom i po dvodomnom sistemu.

Narodno Predstavništvo, a tako isto i Poslanički Dom po varijanti, bira se općim, jednakim, neposrednim i tajnim glasanjem po načelima srazmjernog predstavništva tako da na 40.000 državljana dolazi jedan poslanik. Biračko je pravo doista općenito, jer pripada svakom samostalnom neporočnom državljaninu, koji je navršio 21 godinu. Odluka o ženskom biračkom pravu prepušta se zakonu. Za utvrdjivanje izbornih rezultata prihvaćen je d' Hondtov sistem. Držim, da je Komisija dobro učinila što je predložila proporcioni sistem pored svih njegovih nedostataka, jer se majoritarnim sistemom, uz vještu izbornu geometriju, može u nas prosto falzifikovati volja naroda. Zadržana je institucija, vrlo sumnjive vrijednosti, kvalifikovanih poslanika. Odredbe o imunitetu (članovi 116—119) su bolje nego u ikojem ustavu. Član 98. kao da je proročkim duhom nadahnut: »Niko ne može spriječiti izabranoga poslanika, kome je nadležan birački odbor izdao punomoćstvo, da udje u Narodno Predstavništvo.« Za poslanike nije predvidjena nikakva zakletva kao ni u Nacrtu g. Protića. Odredbe o inkompatibilitetu dopunjene su članom 93, po kojem narodni poslanici ne mogu biti istovremeno državni liferanti ni državni preduzimači, niti inače stajati sa državom u poslovnim vezama.

Kod dva doma, Senat bi bio sastavljen od 100 članova, i to od 62 senatora izabrana od pokrajina, i od 38 senatora, koje biraju ove

Digitized by Google

organizacije i ustanove: a) komore industrijske, trgovačke, obrtničke, radničke kao i zemljoradničke zadruge, po sedam senatora; b) univerziteti u Beogradu, Zagrebu i Ljubljani po jednoga senatora. Dok bi donji Dom bio predstavništvo naroda kao skupa pojedinih državljana, gornji bi Dom predstavljao narod organizovan u teritorijalne zajednice i socijalna udruženja. To je preludij daljim predlozima o Privrednom Savjetu ili čak Privrednom Parlamentu. O tome će se bliže govoriti na svom mjestu. Donjem se Domu daje pretežnost po tome, što se zakonski predlozi podnose prvo Poslaničkom Domu (čl. IV.), što Senatu pripada samo suspenzivno veto, a kod budžeta i financijskih zakona samo pravo činiti primjedbe (čl. XII).

Za upravnu organizaciju najznatnije je pitanje samouprave. O tome govori Dio X. Nacrta: Samoupravne jedinice. Poglavlje vrlo mršavo, pogotovu kad se pomisli, da je pitanje pokrajina centralni problem našega čitavog državnog ustrojstva. Ali za to nije krivnja na Komisiji. Ponajprije se reklo, da će se obrazovati osobita komisija za studij o razgraničavanju pokrajina, ali ta se komisija nije još ni sastala, kad je Ustavna Komisija već svršila svoj posao. Zatim, Ustavnoj je Komisiji dana direktiva, da se mora držati belgijskog ustava i belgijskog zakona o pokrajinama, koje, u stvari, i nisu pokrajine. To sve bilo je tako daleko od mojih nazora izraženih u Ogradi, da nije bilo podobno pobuditi moj življi interes.

Pokrajine se dijele na županije (okruge), kotare (srezove) i općine (čl. 151.). Pokrajine i županije su upravne i samoupravne jedinice, kotari su čisto upravne, a općine čisto samoupravne jedinice; to znači, da u pokrajinama i županijama treba da postoji paralelno i državna uprava i samouprava, dok u kotaru nema samouprave, a općine nemaju prenesenog djelokruga.

U svakoj pokrajini postoji pokrajinski namjesnik, pokrajinska Skupština, stalni pokrajinski odbor i prvostepeni administrativni sud.

Pokrajinski je namjesnik, istina, organ centralne vlade, ali je pri imenovanju njegovu uvažen samoupravni princip u toliko, što ga postavlja Kralj na predlog Ministarskog Savjeta, ali izmedju tri kandidata izabrana od pokrajinske Skupštine. Tako isto pokrajinskog namjesnika smenjuje Kralj, ali i pokrajinska Skupština može učiniti predstavku da se namjesnik smijeni: to bi bila primjena neke političke odgovornosti namjesnikove. No namjesnik je i pravno odgovoran pokrajinskoj Skupštini, jer ga ona može većinom od dvije trećine glasova optužiti Državnom Savjetu za povredu zakona.

Pokrajinska se Skupština bira općim, jednakim, neposrednim i tajnim glasovanjem po načelu srazmjernog predstavništva. Skupština bira iz svoje sredine stalni pokrajinski odbor. Skupština je zaključujući, a odbor izvršni organ, od prilike tako kao da bi županijski upravni odbor, očišćen od činovničkih članova, bio izvršni organ županijske skupštine u samoupravnom pogledu.

Djelokrug pokrajine označen je vrlo neodredjenim načinom: pokrajinske vlasti rješavaju o svim pitanjima od pokrajinskog interesa (čl. 156). G. Vošnjak nastojao je da ga precizira u svome odvojenom mišljenju. Zanimljivo je, da je uredbodavna vlast pokrajine

Digitized by Google

kud i kamo šira od njenog administrativnog djelokruga. Pokrajine mogu izdavati uredbe nesamo o unutrašnjem ustrojstvu i poslovanju pokrajinskih vlasti i upotrebi pokrajinskih sredstava, nego i sve policijske uredbe, koje se tiču pokrajine, tako da ni centralna vlada, ni namjesnik ne bi mogli izdavati policijske uredbe za pokrajinu. Šta više, pokrajine bi imale delegovano okvirno zakonodavstvo o predmetima unutrašnje uprave tako da bi o tome državni zakoni postavljali samo osnovna načela, a razrada bi se ostavljala pokrajinskim uredbama u koliko je to potrebno radi primjene zakona u dotičnoj pokrajini; dakle, centralni parlemenat ne bi, već po Ustavu, ni bio nadležan donositi potpune zakone o predmetima unutrašnje uprave. Za donošenje pokrajinske uredbe po ostalim predmetima, koji ne pripadaju u unutrašnju upravu, potrebna je naročita zakonska delegacija.

Bez sumnje, svaki će čitalac kazati, da u ovo nekoliko članova nisu riješena ni sva najznatnija pitanja pokrajinskog uredjenja, a kamo li detalji. Istina je, ali se ne smije zaboraviti, da u Ustav idu samo vrhovna načela, koja treba po tom razgraditi posebnim zakonima.

* * *

Pored demokratskog principa, Komisija je svojski uznastojala da ostvari takodjer ideju pravne države u svim njezinim konsekvencijama. Kad govorim o ideji pravne države, ne mislim samo na staru njemačku teoriju o pravnoj državi, već uzimam taj termin u najširem smislu: carstvo prava (rule of law) i otprilike ono, što je u državno-pravnu nauku donijela Kelsenova škola. Treba iz državnog života izagnati svaku pomisao o nekom nadustavnom izvoru prava i ovlašćenja, kao što su: legitimitet, milost božja, kripto-apsolutizam, apsolutistički residuumi i onda vlast na osnovu sile: quia nominor leo. Treba umiriti i zadovoljiti pravnu svijest, koja je u nas sasvim pokolebana, kako je to sjajno prikazao odlični moj drug g. Slobodan Jovanović u skorašnjem svojem članku: Nestajanje zakona.

Prva i najglavnija stvar je neprikosnovenost zakona. Tako veli član 108: »Zakon se može ukinuti i izmijeniti samo zakonom. To vrijedi i za obustavu zakona u cijelosti ili jednom dijelu i za oslobodjenje pojedinih lica od primjene zakona, osim ako zakon odredi drukčije.« Ne smije da bude ukaz-zakona, uredaba sa zakonskom silom, obznana o suspenziji zakona i proizvoljnih dispenzacija od zakona (izvoznice).

Iz neprikosnovenosti zakona već izlazi, da uredba (naredba) ne može protivuriječiti Ustavu ni zakonu t. j. ne smije da bude contra legem. To je opće priznato, ali nevolja je s uredbama praeter legem, koje misli uprava da može izdavati samostalno na svim područjima, koja nisu okupirana zakonom. I taj apsolutistički residiuum valja s korijenom iščupati. Zato Nacrt propisuje, da se u svakoj uredbi mora imenovati član Ustava ili zakona na osnovu kojega je izdana (čl. 110.), zatim da izvršna vlast može već na osnovu Ustava izdavati uredbe potrebne za primjenu zakona (provedbene naredbe), a ostale uredbe samo na osnovu i z r e č n o g z a k o n s k o g ovlašćenja. Osobitu

Digitized by Google

pažnju zaslužuju policijske uredbe. Možda će vazda, a svakako u nestašici detaljnih upravnih zakona, biti potrebno da se policijskim vlastima dadu opća ovlašćenja za izdavanje uredaba. Ali podjedno treba i to opće ovlašćenje ograničiti. Ponajprije da se dopuste policijske uredbe samo za uzdržanje javnog mira i poretka, pa da se isključe uredbe za unapredjenje javnog blagostanja (t. zv. Wohlfahrtspolizei). To je dandanas kod nas veoma potrebno, jer se svak sjeća pokušaja jedne naše policijske vlasti da izda naredbu o skrbi za zapuštenu djecu, kao da skrb u modernom smislu ne počinje istom ondje, gdje prestaje policija, da ne spominjem onih nebrojenih naredaba povjereništva za socijalnu skrb, koje su ponajviše izdane bez ikakvog zakonskog temelja. Zatim, da i u tom krugu (čuvanje javnog mira i poretka) ne smije policijska uredba nalagati nove terete t. j. ni dažbine ni ograničenja slobode vlasništva, koja ne bi bila već otprije sadržana u kojem zakonu, pa da ne može ni regulisati upotrebu ustavnih prava državljana, ako nema naročitog zakonskog ovlašćenja. Treba na ime imati na umu, da regulisanje ustavnih prava gradjana, kamo pripada i vlasništvo, čini isključan domen zakonodavne vlasti (Vorbehalt des Gesetzes, rekao bi Otto Mayer), pa da policijska vlast ne smije izigravati gradjanske slobode izdavajući uredbe, kojima se te slobode ukidaju ili ograničuju iz sigurnosnih, zdravstvenih, obrtno-policijskih ili cestoredarstvenih obzira ili kako se već te smicalice zovu. Gorko iskustvo svih naroda poučilo nas je, da najljepši ustav ne vrijedi »ni lule duvana«, ako se policija ne oduči omnipotencije i ne spravi u granice pravne države.

Nije dovoljno da uredbe budu osnovane na zakonu, već se to mora tražiti i za svaki konkretni akt izvršne vlasti (čl. 111.). Krajnje je vrijeme, da se presiječe ono apsolutističko shvatanje izvedeno (još k tome sasvim krivo, kako je pokazao Brockhausen) iz Prügelpatenta, kao da upravna vlast može zabraniti što hoće i to pod prijetnjom kazne.

O ustavnim pravima državljana govori Dio II. Nacrta. Mnogo se prigovara tim deklaracijama prava čovjeka i gradjanina, da su to monolozi ustavotvorca, zakonodavni programi ili čak obećanje ludom radovanje. Ti su prigovori u velike opravdani, ako se prosto kaže: ujemčava se sloboda lična, stana itd. Upravo zato gledala je Komisija da svaku pojedinu slobodu raščlani i definira u praktički najznatnijim smjerovima. U tome je poslu dobro poslužila moja rasprava: O pojedinačnim slobodama i njihovim jamstvima (Mjesečnik 1914.), koja sodrži čitavu zakonsku osnovu o tom predmetu. Nacrt je vrlo liberalan pa nije bio izložen napadajima, kakovi se sada dižu protiv vladine osnove, na pr. u pogledu slobode štampe. Komisija je mislila da joj je zadatak formulisati obavezna pravna pravila, a ne neobavezne stranačke izborne programe o narodno-ekonomskim pitanjima, pa zato je unijela u Nacrt samo davno željkovana ekonomska osnovna prava: pravo na eksistenciju i pravo na rad.

Ustav treba da ima garantija. Neke smo spomenuli govoreći o podjeli vlasti. Još bi se mogla dodati zakletva Kraljeva i zakletva kraljevskih Namjesnika. Zatim ministarska odgovornost pravna i po-

Digitized by Google

litička. No kako ta odgovornost, uz stranačku vladavinu, slabo vrijedi, dodana je u čl. 132. odredba, da za djela kažnjiva kaznenim zakonikom imaju povrijedjena privatna lica pravo neposredno ministre tužiti redovnim sudovima. S tim u vezi treba istaknuti i odredbu čl. 28, po kojoj svaki državljanin ima pravo da neposredno i bez ičijeg odobrenja tuži sudu državne i samoupravne organe za krivična djela, koja učine prema njemu u službenom radu. Znatan napredak ogleda se u čl. 29, po kojemu za štete, koje učine gradjanima državni ili samoupravni organi nepravilnim vršenjem službe, odgovara država ili samoupravno tijelo neposredno pred redovnim sudovima, uz pravo regresa protiv tih organa u slučaju njihove grube pogrješke. Sve su uredbe podložne ocjeni sudova u svima stepenima (čl. 147.). Spomenut ću još Glavnu Kontrolu za pregled državnih računa. Od načelne je važnosti odredba čl. 176. o supremaciji civilne vlasti: »Za održanje unutrašnjeg reda vojska se može upotrebiti samo na zahtjev nadležne gradjanske vlasti.« Za zaštitu individualnih prava u oblasti uprave najvažnije je upravno sudovanje, koje se zamišlja u dva stepena: prvostepeni administrativni sudovi u pokrajinama i Državni Savjet kao najviši administrativni sud. Državnom se Savjetu daje nesamo pravo kasacije, nego i reformacije; svak će razumjeti, kolika bi to bila blagodat za brzinu postupka. Do Državnog Savjeta u glavnom stoji, kakova će biti naša uprava. Zadatak golem i teži nego što prinadleži redovnim sudovima. Zato Državni Savjet ne smije da bude pritanej za invalidne političare, već zbor najfinijih pravnika sa odličnom teorijskom spremom i istančanim shvatanjem moderne javne uprave.

Sve o sve uzevši, Nacrt je, po mojem mišljenju, dobar, koliko je Komisija mogla slobodno raditi na realizovanju demokratskog principa i ideje pravne države, a slab je u pogledu decentralizacije, gdje je bila vezana na odmjerene direktive. Vidjet ćemo, kako su se u ovim osnovnim pitanjima ponijeli drugi Nacrti.

Uredba o pravnoj likvidaciji stanja, stvorenoga ratom 1914.--1920., proglašena u „Službenim Novinama" od 8. srpnja 1920.

(Mnijenje[1]) kr. ban. stola o izvršivosti njezinoj na teritoriji Hrvatske i Slavonije kao posebnom pravnom području.)

Priopćio **Josip Pobor,** vijećnik stola sedmorice.

Dana izdanja uredbe o pravnoj likvidaciji stanja stvorenoga ratom bili su odnosi u pogledu državo-pravnom i zakonarstva slijedeći:

[1]) Podneseno povjereništvu za pravosudje na njegov poziv, da li i koji propisi ove uredbe važe na području Hrvatske-Slavonije, u koliko su ih naši sudovi dužni primjenjivati i kakovo bi se stanovište u tom pitanju imalo zauzeti. Ovo je I. dio mnijenja o načelnom stanovištu.

Digitized by Google

Zaključkom hrvatskoga sabora od 29. listopada 1918. razriješeni su svi dotadanji državopravni odnošaji i veze izmedju kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije s jedne strane, te kraljevine Ugarske i carevine Austrijske s druge strane, pa je kraljevina Hrvatska, Slavonija i Dalmacija sa Rijekom proglašena nezavisnom državom, koja pristupa u zajedničku narodnu suverenu državu Slovenaca, Hrvata i Srba, a sveopća narodna ustavotvorna skupština svega ujedinjenoga naroda Slovenaca, Hrvata i Srba odlučit će sa unaprijed odredjenom kvalifikaciranom većinom, koja potpuno zaštićuje od svakoga majoriziranja, konačno kao o formi vladavine, tako o unutrašnjem ustrojsvu države, utemeljene na potpunoj ravnopravnosti Slovenaca, Hrvata i Srba.[2]) »Narodnom Vijeću« priznao je sabor vrhovnu vlast,[3]) a na koncu sjednice zaključio, da se ova sjednica zaključi, a naredna da se održi u vrijeme, kada to potreba uzište.[4]) Prema tome je sabor kraljevine, Hrvatske, Slavonije i Dalmacije ostao netaknut, te se nije odrekao svoje legislativne vlasti.

Trojednoj kraljevini priključila se Slovenija, Bosna i Hercegovina te Vojvodina. Sve te zemlje stvorile su jednu novu državu S. H. S., koju je kraljevina Srbija priznala.[5]) Narodno Vijeće vodilo je sve poslove, koji su nekoč bili zajednički sa bivšom monarhijom, dok su pokrajinske vlade kao povjereništva Narodnog Vijeća vršile autonomne poslove u svojim pokrajinama. Ban je ostao na svojem mjestu na čelu zemaljske vlade kao i prije.[7]) Hrvatski sabor nije bio raspušten. Narodno Vijeće je u svojoj sjednici od 24. stud. 1918. zaključilo, da proglasuje ujedinjenje države Slovenaca, Hrvata i Srba sa Srbijom i Crnom Gorom u jedinstvenu državu i izabralo izaslanstvo, da provede organizaciju jedinstvene države prema odnosnim zapisnicima i naputku za delegate (u Beograd). Prema ovim naputcima poslovi spoljašnji, vojni, pomorski, državne financije, pošte i brzojavi izuzeti su iz djelokruga zemaljskih odnosno pokrajinskih vlada i pridržani isključivo državnoj vlasti. U autonomnim poslovima vrši nadzor nad zemaljskom vladom zemaljski sabor. Na čelu pokrajinskih vlada stoje predstojnici, a u Zagrebu na čelu zemaljske vlade ban. Na snazi ostaju dosadanji zakoni i drugi propisi, isto tako i organizacija sudova, pa dosadanje administrativno ustrojstvo i organi zemaljske vlade. Konačnu organizaciju nove države može odrediti samo sveopća narodna ustavotvorna skupština.[8])

Prigodom audijencije delegacije »Narodnog Vijeća« dne 1. pros. 1918. pročitao je dr. Ante Pavelić nasljedniku prijestolja Nj. Visoč. Aleksandru adresu, kojom mu zvanično u svečanoj formi saopćuje ovaj zaključak »Nar. Vijeća«, i u kojoj se naročito ističe, da bi ostali

[2]) Šišić, Dokumenta p. 195.—196.
[3]) Ibid. p. 201.
[4]) Ibid. p. 209.
[5]) Ibid. p. 233.
[6]) Ibid. p. 264.
[7]) Ibid. p. 212.
[8]) Ibid. p. 274.—276.

KNJIŽNICA
Arhiva grada Zagreba
Digitized by Google

na snazi pod kontrolom državne vlasti dosadanji autonomni administrativni organi, koji će za svoje uredovanje biti odgovorni i autonomnim predstavništvima. — Nj. Visoč. Aleksander primio je to saopćenje i proglasio ujedinjenje Srbije sa zemljama nezavisne države S. H. S. u jedinstveno kraljevstvo S. H. S. time, da on i njegova vlada prihvaćaju potpuno izložene želje i poglede.[9]) Ovo je naknadno odobrila i srpska narodna skupština.[10]) Vladavina u ovoj novoj državi S. H. S. i do konstituante je ustavno-parlamentarna, kako to naročito potvrdjuje manifest regenta Aleksandra narodu od 6. siječnja 1919.[11])

Ne ulazeći u pobliže razmatranje pitanja akta revolucijonarnog ili legitimiteta, navedene su samo gornje činjenice onako, kako su se zbile, i u onom opsegu samo, koliko je nužno, konstatujući faktično stanje i polazeći sa te točke, da se mogu prosuditi odnosi zakona i zakonarstva valjajući za Hrvatsku i Slavoniju.

Zakonska obvezna snaga, što stoji u dužnosti posluha državljana državnim imperativima, izraženim u zakonu, pretpostavlja neki primarni imperativ, koji naredjuje zakonodavne organe. Na tom primarnom imperativu osniva se »opinio necessitatis« zakona. Taj primarni imperativ je ustav, bio pisan ili nepisan, representativan ili apsolutistički. Bez ustava, t. j. bez neke sume ma kakovih takovih pravila, koja naredjuju odredjene organe sa odredjenom kompetencijom, ne ima uopće države, ne ima državne vlasti ni u zakonodavnoj ni u eksekutivnoj funkciji. Kakogod je država danas gotovo isključiv tvorac prava, to se može reći, bar sa čisto juristične strane, da je ona tvorevina onoga primarnoga imperativa, — ustava.[12]) Ustav u materijalnom smislu kao nužna pretpostava za eksistenciju države odredjuje, koji su organi, na koji način i pod kojim uvjetima pozvani, da izriču kvalifikovanu državnu volju. Spomenuti manifest regenta Aleksandra potvrdjuje sa riječima: »moja će vlada imati dužnost, da odmah primeni na celo kraljevstvo Srba, Hrvata i Slovenaca sva prava i slobode, koje do sada po ustavu kraljevine Srbije uživaju gradjani Srbije« — da je ustav kraljevine Srbije ostao za ovu kraljevinu na snazi. Ali ni kasnije nijednim zakonom nije taj ustav bivše do tada ustavne kraljevine Srbije bio protegnut na Hrvatsku i Slavoniju; — nije bio niti u cijelosti, niti djelomično protegnut na teritorije izvan nje.

Kakogod je potom neosporno, da je ustav kraljevine Srbije ostao privremeno na snazi do konstituante za bivšu kraljevinu Srbiju, tako su i za bivše cislitavske krajeve ostali na snazi državni temeljni zakoni od 21. prosinca 1867. Ovo potvrdjuje i ukaz od 28. studenoga 1919. br. 24.796 (Zbor. br. 75), po kojem je ustrojstvo sudačke vlasti za bivše cislitavske krajeve, za koje je tim ukazom uredjeno odijeljenje stola sedmorice, ostalo na snazi po tamo važećim

[9]) Ibid. p. 280.—283.

[10]) Ibid. p. 293.—298.

[11]) Ibid. p. 298.—301.

[12]) Mohl, Die Geschichte und Literatur der Staatswissenschaften.

Digitized by Google

zakonima bivše Austrije. Prema svemu tome ostali su na snazi u cijelom opsegu i temeljni zakoni valjajući za Hrvatsku i Slavoniju, u koliko nisu bili poništeni saborskim zaključkom od 29. list. 1918., te sa spomenutom adresom i odgovorom Njeg. Visoč. regenta Aleksandra sačinjavaju ustav Hrvatske i Slavonije do konstituante t. j. do časa, kada stupi na snagu definitivni ustav ili objektivna pravila, kojima je uredjeno organično vršenje državne vlasti u formalnom i materijalnom smislu i koja po načelima znanosti ustavnoga prava tumače odnos prema skupnomu organizmu države. Ovaj provizorij ima dakle posve jasno odredjeni pravni temelj. Ustav ovaj odredjuje u bitnosti nepromjenljivost upravnoga statusa »quo ante« s jedne i parlamentarne vladavine s druge strane, te je, dok konstituanta ne donese novi definitivni ustav, temeljni državni zakon.[13])

Ovo se potvrdjuje i time, što je na temelju spomenute adrese i odgovora na nju ostao na čelu zem. vlade ban, koji je sa zemaljskom vladom, expressis verbis, odgovoran ne samo vladaru nego i saboru, i koji vrši sve funkcije spadajuće u djelokrug autonomije u cijelom opsegu zak. čl. II. od god. 1869. o ustrojstvu autonomne hrvatsko-slavonsko-dalmatinske zemaljske vlade. To dokazuje, da je taj zakonski članak ostao i dalje na snazi, a prema njemu u svim poslovima autonomnim izvršuje vladaoc eksekutivnu vlast putem odgovorne zemaljske vlade, (§ 3.), kojoj stoji na čelu ban, koji je odgovoran saboru za ustavnost i zakonitost vladarskih akata i zvaničnih djela (§ 9.), dočim sve prijedloge i predstavke, odnoseće se na poslove autonomne, ima podnašati vladaru, a izdana vrhu njih previšnja riješenja ili ine naredbe ima protupotpisivati (§ 11.). Ban je odgovoran saboru prema zakonu od 10. siječnja 1874. o kraljevinskom sudu, te mu i sudi kraljevski sud u tom obziru. Prema § 19., toga II. zak. članka od 1869. su sudbene oblasti kasnijim zakonima organizirane, a prema § 8. spada u djelokrug zemaljske vlade, odjela za pravosudje, administrativna uprava i nadziranje svekolikoga pravosudja, dočim se, kako je gore utvrdjeno, hrvatski sabor, (raspušten tek 28. stud. 1920. nakon odredjenoga izbora za konstituantu) nije odrekao legislativne vlasti. Djelokrug je pak hrvatskoga sabora prema zak. čl. II. 1870. zakonarstva u poslovima pravosudja, koje spada u autonomiju (amo razumjevajući i sudbenost u svim molbama).

Kako iz gornjega slijedi, ostali su za Hrvatsku i Slavoniju na snazi svi dosadašnji zakoni, u koliko nisu nestala bitna počela i uvjeti njihova pravnoga opstojanja uslijed promijenjenih državopravnih i medjunarodnih prilika, i u koliko nisu poništeni zaključkom sabora od 29. list. 1918. Samo glede pojedinih zakona nastala je djelomična alteracija tako, da je na mjesto prijašnjega vladara došao novi, a na mjesto zajedničkoga hrvatsko-ugarskoga sabora i delegacije sa njihovim kompetencijama narodno predstavništvo, koje je isto tako došlo na mjesto carevinskoga vijeća za bivše cislitavske

[13]) Dr. Hinković: »Tribuna« od 22. pros. 1919. br. 34.

Digitized by Google

zemlje, te na mjesto narodne skupštine za Srbiju i za Crnu Goru sa njihovim kompetencijama. Ovim novim faktorima pripada ona zakonodavna vlast, koja i prijašnjima, na mjesto čije su stupili. Ovo odgovara i načelima medjunarodnoga, javnoga i privatnoga prava, po kojima zakon uzdržaje svoju krepost u pogledu nove države i njezina ustrojstva, u koliko zaštićuje jednolike interese. Za Hrvatsku i Slavoniju zadržao je hrvatski sabor zakonodavnu vlast u autonomnim poslovima, kako ju je imao i prije, dok je ona prešla na narodno predstavništvo samo glede zajedničkih posala. Prema razloženomu je dakle Hrvatska i Slavonija posebno pravno područje kao i prije, te su administrativna uprava kao i nadziranje svekolikoga pravosudja kao i zakonarstvo u poslovima pravosuodja po temeljnim zakonima, ostavšim na snazi za Hrvatsku i Slavoniju, ostali kao autonomni poslovi u kompetenciji zemaljske vlade i sabora, barem u opsegu prijašnjem. Stari pravosudni zakoni i naredbe ostaju na snazi, sve dok ne budu po kompetentnim po ustavu faktorima pravovaljano donešeni i proglašeni novi. — Pitanje pak pravosudnoga zakonarstva je sastavni dio općenitoga uredjenja države. Ono se može uredjivati i urediti, kad su postavljeni odnosni temelji i kada je donesen ustav.[14] I po tom dolazimo u pogledu ispitivanja kompetencije i odnosa zajedničke i autonomne vlade, te zajedničkoga i autonomnoga zakonarstva, valjanosti i obvezanosti zajedničkih zakona i naredaba, do logičkoga zaključka, da Hrvatska i Slavonija prema faktično novo nastalom stanju stoji bezdvojbeno i najmanje u sličnom odnosu kao i za bivše monarhije spram ondašnje zajedničke vlade i zakonarstva.

Pridodaje se, da se ovim konstatiranjem i zaključkom ni najmanje ne tangira narodno jedinstvo, niti š njim dolazi u protimbu, niti ga može isključiti. Slično se zbilo u sadanjim republikama Njemačkoj Austriji i Njemačkoj, a da kod njih nije bilo nikomu ni nakraj pameti radi toga osporavati narodno jedinstvo. Kada gore razloženo stanje glede zakonarstva i zakona ne bi stojalo, onda bi nastala zbrka kompetencija, praznina zakona, protuslovlja zakona i naredaba, ili općenito potpuna pravna nesigurnost, što je po gornjem razlaganju isključeno.

Pošto je stvarna kompetencija po ustavu točno omedjašena, to je u načelu isključeno, da bi mogli zajednički i autonomni faktori stvarati zakone o jednom te istom predmetu, pak se po tom i ne može govoriti ni o prednosti jednoga nad drugim niti o abrogaciji ni derogaciji jednoga sa drugim, nego samo o tom, da li je zajedničko zakonarstvo prekoračilo svoju nadležnost ili ne. Svako prekoračenje je u opreci sa ustavom, koji se može mijenjati samo na onaj način, kako je stvoren, pa ovako donešen zakon i naredba ne obavezuje

[14] Riječi bivšega ministra predsjednika Vesnića.

Digitized by Google

teritorij Hrvatske i Slavonije. U pogledu zakona, kojima se prekočila kompetencija, postupalo se kod nas za vrijeme bivše monarhije različito. Tako je hrvatski sabor 29. trav. 1870. proglasio neobvezatnim zak. čl. VIII. : 1868. zajedničkog sabora o produljenju zak. čl. XXXV : 1868. o potrošarini na vino i meso i uskratio proglašenje njegovo. Druge nekoje zajedničke zakone kao z. čl. XX : 1874. o marvinskim putnicama, zak. čl. XXV. : 1874. o ustrojenju zemaljske statistike; XXXIX. : 1876. tičući se odredaba proti širenju bube, zvane Phyloxera; LII. : 1880. o popisu naroda; i XLI. : 1881. o izvlazbi, koji su bili proglašeni kao zajednički, premda to nisu bili, ili su to bili samo djelomično. Hrvatski sabor je ignorirao i dijelom stvorio samostalne autonomne zakone, odnosno vrijedili su za iste predmete prijašnji propisi. Na primjer kod izvlazbe provadja se izvlazbeni postupak po onim oblastima, koje postoje na temelju autonomnih zakona i u smislu ovih. Pita se sada, kakav je položaj sudova spram zajedničkih zakona i naredaba. Po § 6. zak. od 28. velj. 1874. o vlasti sudačkoj sudovina ne pristoji suditi o tom, da li je zakon, koji je proglašen valjanim, stvoren putem ustavnim. Ima prema tome ispitivati samo formalne kriterije. Nu sud kao i druge oblasti, koje imadu da u svojem djelokrugu primjenjuju pravno pravilo, mora ispitivati, koje se pravno pravilo može primijeniti na konkretni slučaj; da li stariji ili noviji zakon, generalni ili specijalni, opći ili partikularni, ovozemni ili inozemni, zajednički ili autonomni.

Budući da za odnos zajedničkoga zakona spram autonomnoga ne vrijedi načelo o prednosti jednoga pred drugim, ni o abrogaciji i derogaciji jednoga po drugom, morat će sudac kod sudjenja paziti na to, koji je zakonodavac, da li zajednički ili autonomni nadležan donijeti dotični zakon. I ako sudac nadje, da je u tom pogledu nadležan autonomni zakonodavac, a ne zajednički, ne će primijeniti zajedničkoga zakona. Time se ne uništava valjanost zakona, nego se zakon u konkretnom slučaju ne primjenjuje.[15]

Dalje je pitanje, koji se poslovi moraju urediti zakonom, a koje vlada može normirati naredbom. Ta granica izmedju legislative i eksekutive nije kod nas udarena izričnim zakonskim propisom, kao ni u mnogim drugim ustavima. Vrhovno načelo o tome, što spada u kompetenciju eksekutive, pretpostavlja se u nas kao i u mnogim drugim ustavima kao samo sobom razumljivo. To načelo stoji ponajprije u tom, da se pravna pravila, koja udaraju granicu prirodnoj slobodi djelovanja pojedinca, ili kako nekoji formuliraju, koja ograničuje slobodu i imovinu pojedinca, mogu stvarati samo u formi konstitucionalnoga zakona, osim ako formalni zakon dopušta neku drugu formu i naredbeni put. Ovo se potonje načelo može formulirati, da se pravne naredbe mogu izdavati samo u pogledu ovlaštenja podijeljenoga formalnim zakonom. Dalje je jasno i nedvojbeno, da se svako pravno pravilo, stvoreno u formi zakona, makar ta forma i nije bila nužna, može promijeniti, obustaviti ili ukinuti opet samo

[15] Po Labandu i dru. Poliću.

Digitized by Google

formalnim zakonom, osim ako sam zakon dopušta drugi način promjene ili ukidanja. To je t. zv. formalna snaga zakona.[16]

Neki izuzetak od tih načela jesu naredbe za nuždu t. j. takove naredbe, kojima nosilac eksekutive u slučaju preke nužde države (a ne može biti vlada) u vrijeme, kada sabor nije na okoupu, izdaje provizorne propise, koji bi se inače morali izdati samo u formi zakona. Naredbe za nuždu su po svojoj formi naredbe, a po sadržaju hoće da djeluje kao zakon. Srpski ustav ne poznaje naredbe za nuždu. Po čl. 33, 34, 35, 37, 40, 43, 52, 56, 111, do 120, zakonodavnu vlast vrše kralj i narodno predstavništvo zajednički, te nikakov zakon ne može važiti, dok ga kralj ne proglasi. Nikakov zakon ne može se izdati, ukinuti, izmijeniti ili protumačiti bez pristanka narodnoga predstavništva (čl. 116.). U tome srpski ustav ne predvidja iznimaka, dok po čl. 117. samo zakoni i zakonite naredbe, koje su zakonskim načinom obnarodovane, imadu silu za sve gradjane i vlasti zemaljske. Ni naš ustav, valjan za Hrvatsku i Slavoniju, ne poznaje ovakih naredaba. Jedino tečajem rata su se izdavale naredbe po zajedničkoj vladi temeljem zak. čl. LXI. : 1912., IV. : 1916. i VII. : 1917. o iznimnim mjerama za slučaj rata, a ban je bio ovlašten glede provedbe, u koliko su se protezale i na Hrvatsku i Slavoniju, dok je za autonomne poslove izdavao ban naredbe na temelju rješenja vladaoca ili na temelju njegove ovlasti, i u koliko je po zakonu bio na to ovlašten. Ban je svoje naredbe, izdane za vrijeme rata predložio saboru, koji ih je primio. Tako se je ban riješio odgovornosti time, što mu je sabor za njegovo djelovanje podijelio indemnitet. Ovakove naredbe za nuždu mogu se izdavati po § 14. državnoga temeljnoga zakona za Austriju, koji je ostao na snazi prema gornjem obrazloženju za pokrajine i zemje bivše cislitavske.

Naredbe su oni propisi, koje po zakonskoj ovlasti izdava vlast eksekutivna. Za autonomne poslove vrši vlast eksekutivnu vladar putem odgovorne zem. vlade (§ 3. zak. čl. II. : 1869.), koja je po tom za autonomne poslove jedina ovlaštena naredbe izdavati, pak i naredbe za nuždu, kako ih je ban izdavao. — Prema gore razloženom upitna uredba ne ima elemente zakona već ima karakter naredbe za nuždu.

Po jednoj izjavi bivšeg ministra Protića sudovi u Srbiji obzirom na ustav Srbije ne priznavaju ovu uredbu kao općenito obvezne pravne propise. Po § 6. zak. čl. od 28. veljače 1874. o vlasti sudačkoj pozvani su sudovi ispitivati valjanost naredaba, te o tom odlučivati zakonitim putem molbenim. Pravo sudova ispitivati valjanost naredbe izlazi samo po sebi iz vrhovnog načela, da su sudovi u vršenju sudskog zvanja podložni jedino autoritetu zakona. Sudovi su vlasni ispitati valjanost naredbe u svakom pogledu: ne samo formalnu zakonitost naredbe, t. j. da li je izdana po kompetentnoj

[16] Z. čl. XVI. : 1790.; zak. čl. od 28. stud. 1873. o proglasu zakona (Zbor. br. 56.); — § 9. o. g. z.; — austr. temeljni zakoni od 21. pros. 1867. (d. z. l. br. 141 i 145); — diploma od 20. list. 1860. (d. z. l. br. 226); — ustav za kraljevinu Srbiju od 5. lip. 1903., čl. 116.

Digitized by Google

oblasti u propisanoj formi i uz propisano proglašenje, nego i materijalnu zakonitost njezinu i to ne samo, ako se kosi sa zakonom, nego i onda, ako se predmet ne smije urediti naredbom nego zakonom. Ako sud nadje, da to manjka i da po tom nije naredba valjana, on je ne će primijeniti na konkretni slučaj, ali nema vlasti naredbu anulirati.

Ispitujući prema tim načelima upitnu uredbu, konstatira se, da ova uredba uredjuje ova pitanja: uspostavljanje intabulisanih prava; upropašćene akte kod sudova i isljednih vlasti; izgubljene ili uništene isprave; proglašenje nestalih za umrle; radjanja, krštenja i smrt, brakove i brakarazvode; pravne poslove iz vremena rata; pravne poslove, zaključene prije rata; državinu; fideokomis; računanje kazne za osudjene vojne obveznike; neplaćene uloge u činovnički penzionski fond; postupak i dokaze; zakonodavna ovlaštenja. Iz konteksta se ove uredbe vidi, da se njezine odredbe odnose samo na teritorij kraljevine Srbije i Crne Gore, jer su osnovane isključivo na zakonima, koji vrijede u Srbiji, a ne uzimaju u obzir zakone, valjane u Hrvatskoj i Slavoniji. Naročito što se tiče postupka ne slažu se sa ustrojstvom sudova i postupcima, koji po zakonima važe za Hrvatsku i Slavoniju. Očevidno je već po tom, da se ovom uredbom ne odredjuju pravila za predmete navedene u njoj za teritorij Hrvatske i Slavonije i da nije izdana za ovaj teritorij. Naročito to jasno proizlazi iz čl. 125., koji glasi: »Za primjenu ove uredbe ovlašćuje se ministar pravde, da u svim slučajevima, koji bi u primjeni bili u tom nejasni ili raznoliko razumjevani, izište načelnu odluku opće sjednice kasacionoga suda, koja će za sudove biti obavezna. Tako isto opšta sjednica kasacionoga suda donosit će po zahtjevu ministra pravde svoje odluke i za slučajeve, koji ovom uredbom nisu predvidjeni, a u duhu odredaba propisani ovom uredbom za slične slučajeve, pa će i te odluke za sudove biti obavezne.«

Ova ustanova govori samo o kasacionom sudu, te se po tom proteže upitna uredba samo na teritorij opsega kasacionog suda, u koji ne spada Hrvatska i Slavonija. Po tom se ova uredba ne može izvršivati u Hrvatskoj i Slavoniji, jer se kompetencija kasacionoga suda ne proteže, a niti ne može protezati na teritorij Hrvatske i Slavonije, koja je za sebe posebno pravno područje. Po postojećim pako zakonima u Hrvatskoj i Slavoniji rješidbe vrhovnoga suda ne obavezuju niže sudove. Kada bi se — dato sed non concesso — ova ustanova i mogla tumačiti tako, da se pod »kasacionim sudom« u Hrvatskoj i Slavoniji razumjeva stol sedmorice, to ovaj prema zakonu od 23. veljače 1893. o ustrojstvu stola sedmorice i § 12. o. g. z. ne bi mogao ovakove odluke donijeti, niti bi ta odluka niže sudove vezala, pa bi ova ustanova uredbe bila i u protuslovlju sa hrvatskim zakonima, koje ne može derogirati. Time se još jače utvrdjuje, da upitna uredba nije ni izdana za teritorij Hrvatske i Slavonije, a niti može za nj važiti.

Doduše ustanova čl. 126. glasi: »Uredba ova važi za cjelokupni teritorij kraljevstva SHS., u koliko bie ratom stvoreno takovo stanje, koje se ima likvidirati po ovoj uredbi.« Nu ova ustanova nije u su-

Digitized by Google

glasju sa ustanovom čl. 125., a niti sa cijelim sadržajem uredbe, niti sa ratio iste. Povrh toga je ova ustanova i nejasna, jer ne navodi nigdje, kada i koje se stanje ima smatrati takovim, da bi se imalo likvidirati po toj uredbi. Moguće je ova i ovako stilizirana ustanova samo nekom grješkom došla u upitnu uredbu. Ali, jer je de facto tako udešena, s razloga navedenoga ne može se čl. 126. uredbe tumačiti, da se ova uredba mora vršiti na teritoriju Hrvatske i Slavonije već obzirom na načelo »ubi eadem legis ratio, ibi eadem legis dispositio«, da za teritorij Hrvatske i Slavonije nije izdana. U najboljem bi se slučaju mogla tumačiti tako, da je bila možda nakana izreći, da pravni učinak odnosno pravne posljedice, koje će se ovim postupkom roditi, po ovoj uredbi važe za cjelokupni teritorij SHS. No kada se ovakovo tumačenje i ne bi uzelo ispravnim, to prema gornjem razlaganju o valjanosti i obaveznosti ove uredbe, dalje s obzirom na to, da uredba odredjuje propise u predmetima i odnosima, glede kojih u Hrvatskoj i Slavoniji jur postoje propisi i zakoni i koji spadaju u djelokrug autonomni, te se nalaze u grt. zakonima i naredbama, postupku o rekonstrukciji spisa, parbenom postupku, zakonu od 13. trav. 1918. (Zbor. br. 26.), o proglašivanju mrtvim, propisama o vodjenju matica, o ženitbi, u iznimnim naredbama o moratoriju za vrijeme rata, i drugim propisima i zakonima, a da se i ne spomene saint-germainski i trianonski mirovni ugovor; zatim s obzirom na to, da provedba i zajedničkoga zakona, u koliko se proteže na Hrvatsku i Slavoniju, pripada banu; kao što napokon na to, da su unatoč uredbe od 13. stud. 1919. br. 25.023, po kojoj imadu obveznu snagu svi zakoni, uredbe i naredbe, objavljene u beogradskim »Službenim Novinama«, ostali prema gornjem razlaganju za proglašivanje zakona i naredba za Hrvatsku i Slavoniju jošte na snazi prijašnji zakonski propisi, te da upitna uredba uvrzbom u naš Zbornik proglašena nije, — ne ima se u Hrvatskoj i Slavoniji postupati po ovoj uredbi, nego po prijašnjim zakonima i propisima valjajućim za Hrvatsku i Slavoniju.

Da uredba, o kojoj se ovdje radi, ne može imati obvezne snage za teritorij Hrvatske i Slavonije, vidi se dakle odatle, što: 1. ne ima elemenata zakona nego karakter naredbe za nuždu, koje ustav ne poznaje; 2. odredbe njezine ne spadaju u djelokrug oblasne djelatnosti eksekutivne vlasti, te nisu izdane ni po zakonskoj ovlasti; 3. sadržaje propise uredjene zakonima, koji mogu biti abrogirani ili derogirani samo putem formalnoga zakona; 4. je zajednička i sadržaje propise, koji spadaju u djelokrug autonomni Hrvatske i Slavonije, a za koji teritorij postoje autonomni propisi i zakoni, koji se ovakovom uredbom ne mogu abrogirati ni derogirati, već se na teritoriju Hrvatske i Slavonije imaju primjenjivati autonomni zakoni i propisi; 5. nije izdana po banu, a niti po njemu kontrasignirana, na što je on jedini po svojoj oblasnoj djelatnosti i po temeljnim zakonima, koji valjaju za Hrvatsku i Slavoniju, za djelokrug autonomni kompetentan i nosi zato odgovornost; 6. nije proglašena po propisima za proglašivanje zakona i naredaba valjanih za Hrvatsku i Slavoniju u djelokrugu autonomnom, koji su uredjeni zakonom, i koji po tom ne mogu

Digitized by Google

biti derogirani i abrogirani naredbom, a napose ne kojim zajedničkim zakonom i naredbom, pa stoga se ni zajedničkom uredbom od 13. stud. 1919. br. 25.623, a niti jesu, — već su za teritorij Hrvatske i Slavonije glede proglašivanja zakona i naredaba ostali na snazi prijašnji propisi. Pošto ne ima utvrdjenja, da je zakonodavna volja očitovana ustavnim načinom, ne ima navoda toga formalnoga obilježja zakona, — dakle manjka valjana takova promulgacija,[17]) koja bi upitnu uredbu činila formalnim zakonom i sudovima po § 6. zak. od 28. veljače 1874. o sudačkoj vlasti priječila prosudjivati i ispitavati valjanost njezinu, to su po istom §-u in fine sudovi pozvani ispitati valjanost njezinu, ter o tom odlučiti zakonitim putem molbenim.

Dodaje se gornjem mnijenju jošte slijedeće: Kako je gore navedeno, hrvatski ustav ne poznaje naredaba za nužbu. Oni, koji protivno tvrde, ostaju za svoju tvrdnju dužni dokaz. Ne stoji ni njihov navod, da je to pravo, u koliko se tiče hrvatske autonomije, doista postojalo. Ne ima bo ni jednog slučaja od vremena konstitucionalne vladavine, da je vladaoc takove naredbe u hrvatskim autonomnim poslovima izdavao, i da je to pravo vršio, već je to vršio samo prije toga kao absolutni vladaoc. Da je ban izdavao naredbe za nuždu još nije dokaz, da to hrvatski ustav dozvoljava, jer je on mogao preći svoju kompetenciju.

U ostalom, kako je gore navedeno, ban je izdavao naredbe za vrijeme rata temeljem ovlaštenja, i te naredbe podnešene su saboru, te su tako zadobile indemnitet.[18]) Dokaz za to nije ni navod, što je »Nar. Vijeće« izdalo par takovih naredaba. — Ono je time prekoračilo svoju kompetenciju. Po hrvatskom saboru prenešena je vrhovna vlast na »Nar. Vijeće«, ali je sabor pridržao svoju kompetenciju legislativnu. On nije bio raspušten. Pošto je zakon suglasna volja dvajuh zakonodavnih organa, bilo je »Nar. Vijeće« samo jedan faktor zakonodavstva. Pripadalo mu je naime samo pravo inicijative, sankcije, promulgacije i publikacije, a soboru legislativno pravo, t. j. ustanovljenje sadržaja zakona, kojega se sabor nije odrekao. Iz toga se dakle ne mogu nikakovi pozitivni zaključci izvoditi, tim manje, što se je u onoj općenitoj uzbudjenosti, — a i obzirom na to, da su u »Nar. Vijeću« sjedili većinom ljudi, koji nisu pravnici, a kamo li državoslovci, mogla pogledom na kompetenciju vrlo lahko omaška dogoditi.

Ima doduše teoretičara, koji dozvoljavaju naredbe za nuždu, makar i nisu ustanovom dozvoljene. Ali i oni dozvoljavaju to samo u

---

[17]) Forma promulgacije je sadržana u § 2. zak. čl. od 28. stud. 1873., a po § 11. z. čl. II.: 1869. traži se kontrasigniranje po banu.

[18]) Iz vremena prije rata postoji jedna jedina banska naredba od 23. svib. 1876. br. 2017 o ograničenju sudbenosti austro-ug. konzularnih sudova u potkraljevini egipatskoj glede hrvatsko-slavonskih pripadnika. Ali ni tom naredbom ne odredjuje se ništa, što bi zasijecalo u autonomno zakonodavstvo, niti se s njom dira u kompetenciju hrvatskoga sabora. Ovom se naredbom samo odredjuje, koji gradjansko-pravni i kazneni poslovi prelaze na egipatske sudove danom, kojim u Egiptu stupi u krepost ustrojstvo za nove sudove.

Digitized by Google

vrijeme, kada sabor ne zasjeda, te ovakova naredba nema nikakove pravne snage, nego tek faktičnu eksistenciju u toliko, u koliko je vlada svojim prinudnim sredstvima podobna provoditi to faktično stanje. I jer je vlada povrijedila time zakon, može se ona oprostiti odgovornosti samo tako, da joj sabor za takovo njezino djelovanje podijeli indemnitet. Nu i ti teoretičari odviše su mentaliteta monarhičkoga sa natruhom absolutizma, kao na pr. Bernatzik, pa bi bio anahronizam pozivati se na njih u našoj državi, koja je reprezentativna demokracija. Kako je navedeno, i oni to dozvoljavaju samo u iznimnim slučajevima, — a ne da se takovom naredbom može mijenjati i derogirati postojeće materijalno i formalno privatno pravo, kako to čini upitna uredba, — i da svakako mora vlada tražiti indemnitet, te onda, ako je vlada podobna i provoditi to faktično stanje prinudnim sredstvima.

Temeljni su principi neodvisnosti sudova: rastave uprave od sudstva; sudovi moraju imati takov položaj, da njihovo djelovanje samo misao zakona slijedi, i radi toga ne smije vlada na njih utjecati. Dioba vlasti je kriterium ustavne države i u njoj mora da vlada princip gospodstva zakona. Sudac je u vršenju svoga sudskoga zvanja podložan jedino autoritetu zakona. Stoga ne stoji vladi na raspolaganje nikakovo prinudno sredstvo, da prisili suca, da po ovakovoj naredbi sudi i da ju primjenjuje. Sudac je vlastan po zakonu ispitivati ju i u formalnom i u materijalnom pogledu i odvisi od njegova prosudjivanja, hoće li ju primijeniti na konkretni slučaj ili ne, što više ako se protivi postojećim zakonima, dužan je držati se samo i isključivo zakona.[19])

Osnova zakona o uredjenju i nadležnosti sudova.

Piše **Slavoljub Sova,** predsjednik banskoga stola.

U 4. i 5. broju »Arhiva za pravne i društvene nauke« (organ pravnoga fakulteta beogradskoga sveučilišta) od 1920. odštampana je osnova »z a k o n a o u r e d j e n j u i n a d l e ž n o s t i s u-

[19]) N a o v o m z a k o n s k o m s t a n o v i š t u s t o j i i **kasacioni sud u Beogradu.** On je otklonio rješavati sporove po ovoj uredbi o pravnoj likvidaciji stanja stvorenoga ratom i stavio se na zakonsko stanovište: »da se uredbama ne može regulisati stanje, stvoreno zakonom«. Saopćenje o ovoj rješitbi beogradskoga kasacionoga suda izišlo je u novinama nakon podanoga gornjega mnijenja po kr. banskom stolu. Po tom se vidi, da su se oba ova suda, neodvisno jedan od drugoga, stavili na isto zakonsko stanovište.

*) Ovaj je članak štampan prije, nego se sastala zajednička privatnopravna i kazneno-pravna komisija u Beogradu, da raspravi ovaj nacrt zakonske osnove.

Digitized by Google

dova«, što ju je izradila po nalogu ministra pravde posebna komisija od trojice beogradskih pravnika.

Po toj bi osnovi vršili pravosudje u Kraljevini S. H. S.: opštinski, sreski, okružni, trgovački, apelacioni sudovi i jedan kasacioni sud, koliko nisu zato naročitim zakonima druge oblasti odredjene. Za pravilan rad sudova zemaljskih, kao i za popunjivanje ispražnjenih sudijskih mjesta stara se ministarstvo pravde.

I. Sastav opštinskih sudova odredjuje zakon o opštinama, a ministar pravde će u dogovoru s ministrom unutarnjih djela propisati uputstva radi otpravljanja svih poslova u opštinskim sudovima. Starešina sreskog suda može kazniti odgovorne predsjednike i članove opštinskoga suda novčanom kaznom do 500 dinara. Opštinski sud nadležan je za plaćanja u novcu, za izradu kakova posla, za pokretne stvari, ako vrijednost spornoga predmeta ne prelazi 200 dinara i za izvršenje svoje presude iz pokretnih stvari dužnikovih. Izuzete su pornice iz nasljednoga prava, trgovačkih, mjeničnih posala, parnice državne i parnice zbog nepokretnih dobara.

II. Sreski (gradski) sudovi sude inokosno, a moraju imati barem dvije sudije. U nadležnost sreskoga suda spadaju: imovno-pravne parnice do 500 dinara bez obzira na osnov, iz koga pravo potiče; parnice o granicama nepokretnih dobara; parnice o državini (posjedu) pokretnih i nepokretnih dobara bez obzira na vrijednost; stavljanje i skidanje sredstava obezbjedjenja na pokretnosti, ako tražbina ne prelazi 5000 dinara, a na nepokretnosti bez obzira na iznos tražbine; upis intabulacije; potvrdu prijema nepokretnih dobara; vodjenje gruntovnih knjiga; potvrda isprava po pravilima u nespornim djelima i uopće poslovi vanparnične jurisdikcije kao i izdavanje mjeničnoga protesta; sva starateljska djela; popis i prodaja pokretnih i nepokretnih dobara dužnikovih u cilju izvršenja sudskih odluka; raspored novaca dobivenih od prodatoga imanja dužnikova; poslovi, koji se specijalnim zakonima stave u nadležnost sreskih sudova; prijegled i donošenje odluka u drugom i posljednjem stepenu u predmetima, koji su raspravljeni u prvom stepenu od opštinskih sudova; poravnanje u predmetima, za koje je sreski sud nadležan; tužbe zbog izvršene prodaje pokretnosti od strane opštinskih sudova; rješavanje sukoba nadležnosti izmedju opštinskih sudova i kada je koji opštinski sud spriječen.

III. Okružni (varoški) sudovi za Beograd, Zagreb, Ljubljanu i Sarajevo imaju predsjednika i najmanje dvije sudije, sekretara, arhivara, potrebni broj pisara, praktikanata i služitelja. Može imati i više odijeljenja. Ovi sudovi sude u vijeću od predsjedatelja, dvije sudije sa djelovodjom, koji vodi zapisnik i izradjuje riješene predmete. Za vrijeme praznika donosi odluke jedan sudija. Ako je jedan sudija spriječen, može ga eventualno zamijeniti sekretar ili pisar, ako ima 25 godina i ako je svršen pravnik. Predsjednik odredjuje na početku svake godine, u kojem će odijeljenju koji sudija su-

Digitized by Google

diti. On upućuje poslove pojedinim odijeljenjima i sudijama. Sekretar je starješina kancelarijskog osoblja.

Okružnomu sudu spadaju u nadležnost: parnice iz fideikomisnoga odnošaja; parnice o naknadi štete protiv sudija i ostalih činovnika, kada šteta potiče iz službenoga rada tih lica; sporovi o naknadi štete od države; potvrdjivanje poravnanja izmedju stranaka u predmetima, za koje je okružni sud nadležan; postupak zbog poništaja izgubljenih isprava; otvaranje, raspravljanje i skidanje stečaja i parnice protiv stečajne mase, bez obzira na vrijednost spornoga predmeta; poslovi, koji su specijalnim zakonima stavljeni u nadležnost okružnih sudova; stavljanje i skidanje zabrane i obustave na pokretnim stvarima a za iznose preko 5000 dinara; tužbe zbog prodaje pokretnih i nepokretnih stvari, izvršene od strane sreskih (gradskih) sudova; sukobi izmedju sreskih sudova i odluka, koji će sreski sud raspraviti stvar, ako je sreski sud spriječen; uopće sve parnice iz nadležnosti trgovačkoga suda u područjima, za koja ne postoji trgovački sud; razmatranje po žalbama, odluka izabranih sudova bez obzira na vrijednost spora; odobravanje izvršenja odluka stranih sudova nadležan je bez obzira na vrijednost dosudjenoga predmeta onaj okružni sud, u čijem se području ima izvršenje preduzeti, a i sud domicila tuženikova.

IV. Trgovački sudovi su u rangu okružnih sudova i postoje samo u nekim mjestima. Imadu predsjednika, najmanje dvije sudije, sekretara, arhivara, potrebni broj pisara, praktikanata i služitelja. Mogu imati i više odijeljenja. Uz predsjednika i sudije učestvuju u donošenju odluka trgovačkoga suda još trojica izabranih sudija — trgovaca sa djelovodjom. Radi toga izabira trgovačka komora svakoga studenoga šest sudija iz reda trgovačkoga i šest zamjenika, koje je dužan primiti ministar pravde i predložiti kralju, da ih u zvanju utvrdi za iduću godinu. Inače vrijedi za trgovačke sudove isto, što i za okružne sudove.

U nadležnost trgovačkog suda spadaju sporovi iz trgovačkih poslova, ako vrijednost prelazi 5000 dinara, no ako je posao samo za jednu stranku trgovački, nadležan je i okružni sud; mjenični sporovi, ako vrijednost prelazi 5000 dinara; parnice zbog zaštite ili zloupotrebe trgovačkih i industrijskih žigova, muštara, modela i patenata; sporovi o postojanju i raskinuću trgovačkih javnih i komanditnih društava i uopće odnosa, koji izmedju drugara ovih društava nastanu glede društvene imovine i drugarskih prava; sporovi akcionara akcionarskoga društva protiv uprave društva zbog nepravilnosti u radu, kao i protiv odluka društvene skupštine; potvrdjivanje poravnanja izmedju stranaka u predmetima, za koje je trgovački sud nadležan; otvaranje, raspravljanje i skidanje stečaja nad trgovcima, kao i parnice protiv stečajne mase nad trgovcima; stavljanje i skidanje zabrane i obustave na pokretnim stvarima nad trgovcima, ako tražbina iznosi više od 5000 dinara; odobravanje izvršenja presuda stranih trgovačkih sudova bez obzira na vrijednost.

V. Apelacioni sudovi imadu predsjednika, predsjednika odijeljenja i barem osam sudija. Ako su više od dva odijeljenja ima

Digitized by Google

svako odijeljenje svojega predsjednika. Za punovažnu sjednicu treba uz predsjednika (odijeljenja) četiri sudije i djelovodja. Za vrijeme sudskih praznika donosi se odluka u sjednici od trojice sudaca i djelovodje. Zapriječenoga sudiju može zamijeniti po odredbi predsjednika sekretar, koji mora imati uslove za sudiju okružnog suda i t. d.

Pisari i arkivari apelacionih sudova ukazni su činovnici sa pravima pisara i arkivara okružnih sudova. Za pisare apelacionih sudova postavljat će se u prvom redu svršeni pravnici.

Apelacioni sudovi nadležni su u gradjanskim predmetima, da sude o prvostepenim presudama i riješenjima okružnih, sreskih (gradskih) i trgovačkih sudova, a mogu i poravnanje zaključiti u predmetima, koji su došli pred njih. O riješenjima nižih sudova apelacioni sud odlučuje u drugom i posljednjem stepenu. Njegove su odluke u predmetima, koje je raspravio sreski (gradski) sud, izvršne. Apelacioni sud rješava i sukobe sudova istoga reda i odredjuje, koji će sud raspraviti stvar u slučaju zapreke.

V. Kasacioni sud sa sjedištem u Beogradu stoji nad svim sudovima i nad glavnom kontrolom kao računskim sudom. Ima predsjednika, predsjednika odijeljenja, sudije, sekretara, pisara, arkivara, praktikanata i služitelja. Sekretar mora da ima uslove za sudiju okružnoga suda. Za pisare postavljat će se prvenstveno svršeni pravnici. Svake se godine kockom odredjuje, u kojem će odijeljenju predsjednici odijeljenja i sudije raditi. Za punovažnu sjednicu odijeljenja potrebno je pet sudija (računajući i predsjednika odijeljenja) i djelovodja (sekretar ili pisar, svršeni pravnik). Rješava se većinom glasova. Zapriječenoga sudiju u odijeljenju zamjenjuje po odredbi predsjednika sekretar, koji ima uslove za sudiju kasacionoga suda.

Kasacioni sud razmatra u gradjanskim stvarima drugostepene presude apelacionih sudova, ako gradjanski sudski postupak što drugo ne odredjuje. Ne upušta se u ocjenu faktičkih pitanja, nego svojim riješenjem osnažava ili poništava sudske odluke. Glavni mu je zadatak, da se materijalni i formalni zakoni primjenjuju u smislu volje zakonodavčeve i jednoobrazno. Rješava sukobe apelacionih sudova, a i nižih sudova, koji se nalaze u području raznih apelacionih sudova, te sukobe sudova i drugih zemaljskih vlasti.

Opšta sjednica kasacionog suda, za koju je potrebno barem $^4/_5$ njegovih sudija, nadležna je: da daje mišljenje, odnosno riješenje, kako se ima razumjeti koji zakonski propis, koji se u odijeljenjima kasacionoga suda razno tumači, ali ovakova su riješenja obavezna, dok opća sjednica sa $^3/_4$ većine ne donese drukčiji zaključak; da na zamolbu ministra pravde daje mišljenje o kakovu propisu zakona; da sam po uvidjenoj potrebi zahtijeva, da se koji zakon izda ili popuni; da čini ministru pravde primjedbe na kakov njegov pretpis ili uputstvo, koje se ne slaže sa zakonom, pa se ne može primijeniti; da rješava one predmete, u kojima niži sud ne usvoji primjedbe, koje mu je učinilo jedno odijeljenje kasacionoga suda.

U 6. broju »Arhiva« (1921.) odštampana je osnova zakona o uredjenju sudova, koja naredjuje: 1. da se kod okružnih sudova sastaju periodično porotni sudovi, kojih će sastav i nadležnost odre-

Digitized by Google

diti postupnik; — 2. da su sreski sudovi nadležni za sve istupe iz krivičnoga zakonika, za sve istupe i prestupe iz drugih zakona osim u njima odredjenih izuzetaka i besčastećih prestupa; — za prestupe iz krivičnoga zakonika, za koje su propisani zatvor do jedne godine ili novčana kazna ili jedno i drugo, izuzimajući besčasteće prestupe; — za ostale prestupe iz krivičnoga zakonika, za koji je to u ovome propisano; — 3. da su okružni sudovi nadležni za sve zločine izuzevši one, za koje su po zakonu nadležni porotni sudovi; za prestupe iz krivičnoga zakonika, za koje nisu nadležni sreski sudovi; za sve besčasteće prestupe iz drugih zakona, kao i za ostale prestupe iz ovih zakona, za koje je to u njima propisano.

Uz to sadržaje ova druga zakonska osnova uredjenje državnog tužioštva kod svakoga sreskoga suda sa državnim tužiocem i njegovim zamjenikom. Osim toga se uredjuje državno tužioštvo i kod okružnih, apelacionih sudova te kod kasacionoga suda. Osim dužnosti u kaznenom postupku, dužan je državni tužioc u gradjanskim i trgovačkim stvarima, da se stara u slučajevima u zakonu odredjenima i na način u zakonu propisani, da se javni interesi zaštite, kao i nadzirati, da se sudske odluke točno izvršuju. No zakonom mu se mogu nametnuti i druge dužnosti.

Iz ovoga sumarnoga prikaza razabira se, da sastavljači ove osnove nisu računali sa prilikama ni sa potrebama Hrvatske-Slavonije, Bosne, Vojvodine, Dalmacije i Slovenije i da se nisu koristili blagodatima naprednoga ustrojstva sudova u bivšoj Austriji i Ugarskoj. Ova zakonska osnova imala bi se odmah nakon primitka ustava uzakoniti i provesti. Ali ta namisao nije provediva. Ustrojstvo sudova mora biti u skladu sa postupkom i udeseno prama parničnom, neparbenom, kaznenom, gruntovnom, stečajnom itd. postupku tako, da se propisi tih postupaka uzmognu glatko i lasno provoditi. Stoga se ne može zakon o ustrojstvu sudova stvoriti i provesti prije gorespomenutih zakona o postupcima, već treba da u isto vrijeme kao i oni stane na snagu.

Zakon o ustrojstvu sudova je stožerni zakon, oko kojega se nizaju zakoni, naredbe i napuci o nutarnjem uredjenju sudova, o poslovnom redu (manipulaciji), o sudačkom ispitu, o kvalifikaciji gruntovničara, manipulanata, o ispitima i vježbi za te struke, o karnosnom redu, o sudbenim izaslanstvima itd. U takav zakon ne spadaju naredjenja sporedna, a ni takova, koja su izvrgnuta promjenama, kao plaće sekretara, pisara i služitelja, teritorijalna razdioba (pomjesna nadležnost — čl. 19., 41., 51. osnove), jer će tek praktično provedenje novih postupnika pokazati, da li je potrebno ustrojiti još koji sud, ili koji od postojećih ukinuti. U zakonu moglo bi se odrediti samo približno broj pučanstva, na koji će otpasti sreski odnosno okružni sud. Ne može se unaprijed odrediti ni broj odijeljenja kasacionoga suda (čl. 77.), jer to ovisi o postupnicima i o potrebi s obzirom na količinu posla, što će se pokazati istom kod praktičnoga provadjanja.

Osnova zakona nema propisa o kvalifikaciji sudaca, o praktičnom sudačkom ispitu ni o sudskoj vježbi, koja imade prethoditi tomu

Digitized by Google

ispitu. Govori se doduše o sekretarima s uslovima za suca kasacionoga (čl. 79.) i sekretarima s uslovima za sudiju okruž. suda (čl. 60.), ali se ti uslovi ne spominju. Po čl. 23. može sudiju zamijeniti sekretar ili pisar, svršeni pravnik, no ni sekretar ne mora biti ispitani sudija, pače ne kaže se ni to, da mora imati teoretske državne ispite, već samo da služi nekoliko godina i da imade uslove državnoga činovnika (čl. 33.). U osnovi nema dalje propisa o posebnoj kvalifikaciji gruntovničara ni manipulacionih činovnika (čl. 15.), a za praktikante se zahtijeva samo da su pismeni (čl. 16.), dok se za služitelje ne traži ni to (čl. 17.). Praktikanti za manipulacionu službu i praktikanti za sudije, a isto tako pisari, svršeni pravnici i oni, koji su samo pismeni, usporedjeni su, samo što svršeni pravnici imadu prvenstvo (čl. 35. i 63.). Bezuvjetno je potrebno, da se strogo luče praktikanti za sudijsko zvanje od praktikanata za gruntovničare, za manipulante, da se zakonom odredi trajanje vježbe, te sudijski, gruntovničarski i manipulacioni ispit. — Svršeni pravnik nije za poslove manipulacije, niti je za nj častan naziv pisara. Ali ni za sekretara nije dolično, da bude starješina kancelarijskog osoblja i da mu dijeli posao (čl. 34., 62.). Za to je ravnatelj pisarne, manipulacioni činovnik, koji će to bolje vršiti.

Iz osnove se ne razabira, da li su trgovci-sudije dužni primiti se toga zvanja, da li dobivaju za to nagradu, te što biva, ako se ne može dobiti potreban broj trgovaca-sudija (čl. 44., 45.). U osnovi nema propisa ni o tom, koje vlasti nadziru i kvalificiraju sreske suce, te uopće dokle sižu ovlasti i dužnosti nadzornih vlasti i u koliko će sudovi sudjelovati kod kvalificiranja i popunjivanja ispražnjenih mjesta. Osnova ne rješava pitanje, da li će biti sudovi posvema odijeljeni od uprave, a suci neovisni od ministra pravde. Što više, čini se, da će kod opštinskih sudova sudovati upravni činovnici i da će opštinski sudovi spadati u sustav upravnih oblasti (čl. 3.)*).

Nije shodno, da se kod viših sudova kockom razvrštavaju sudije u pojedina sudska odijeljenja (član 53., 57. i 82.). Neki viši suci posvetili su se posebnim strukama: kaznenoj, trgovačkoj itd., pa je korisnije, da se vrstaju u odijeljenje, koje struci njihovoj odgovara. Štetno je, da okružni sudovi u praznicima sude inokosno (čl. 21.), a apelacioni u smanjenom senatu od 3 sudije (čl. 55.). Način sudovanja treba da bude jednoličan. U praznicima se može restringirati posao kvantitetno, ali nipošto kvalitetno. Još je štetnije, da sekretar ili pisar učestvuje kao sudac (čl. 23.) i to kod okružnoga suda bez sudijske kvalifikacije (čl. 33.), kod apelacionog suda sekretar sa kvalifikacijom sudije okružnoga suda (čl. 55. i 60.), a kod kasacionoga suda sekretar s uslovima za sudiju kasacionog suda (čl. 79.). Sekretar, koji nije postavljen za sudiju, bez sudijske prisege, ne može da vrši sudstvo u vrhovnom sudu, makar inače imao i kvalifikacije.

*) To bi značilo dobar korak unatrag. — Op. ured.

Digitized by Google

Nije shodno, da apelacioni sudovi sude u drugom stepenu »i o presudama i riješenjima donesenim u prvom stepenu od strane sreskih sudova« (čl. 103.). Ako bude postupnik iole napredan, uvest će usmenu raspravu kod drugostepenoga suda. Dosljedno tomu za sreske sudove bit će drugostepeni sud okružni sud, a ne apelacioni, jer bi usmena rasprava pred apelacionim sudom bila preskupa i za stranku i za državu. Okružni sudovi morat će i u kaznenim stvarima vršiti sudbenost u drugom stepenu.

Tako će biti i okružni sudovi apelacioni, pa će biti naziv »apelacioni sud« deplaciran. Čemu da se osnuju tri tipa prvostepenih zbornih sudova : okružni, varoški i trgovački. Po osnovi bio bi na pr. u Zagrebu varoški sud za grad Zagreb, trgovački sud i okružni sud za zagrebačku okolicu. S obzirom na količinu trgovačkoga posla bi bilo dosta jedno ili više trgovačkih odijeljenja okružnoga suda. Čemu posebni varoški sud za grad Zagreb, koji bi morao imati zasebno uzište i administraciju. Sve bi to mogao obuhvatiti jedan okružni sud za grad i okolicu Zagreba sa podjelbom na kazneni okružni sud i na okružni sud za gradjanske i trgovačke poslove. Osnivanje suvišnih sudova kao što i to, da kod svakoga sreskoga suda moraju biti dvije sudije (čl. 10.), jedan državni tužilac i njegov zamjenik (§ 1., br. 1. drž. tužištva), nije ekonomski, te će bez potrebe i koristi opteretiti pravosudni etat.

Nije shodno, što se propisi o stvarnoj nadležnosti sudova uvrštuju u zakon o ustrojstvu sudova (poput njemačkoga Gerichtsverfassungsgesetz-a od 27. I. 1877.). Mnogo je zgodnije uvrstiti ih u posebni zakon (poput Austrije), ili ako se stave u dotični postupnik (kao u Ugarskoj). Nije čudo, da su ta naredjenja o nadležnosti ostala u osnovi nepotpuna, da su na više mjesta prekoračila stvarnu nadležnost i prejudicirala mjesnoj nadležnosti, postupku i poslovnom redu sudova i stvorila nesuglasja. Primjerice nema naredjenja o stvarnoj nadležnosti kaznenih sudova u višim stepenima, ne spominje se rudarska nadležnost, ne ističe se nadležnost u uporabnim parnicama, molbe za dozvolu različnog boravišta i alimentacije supruga, priznanje vanzakonskog očinstva, pobijanje zakonitosti poroda, jamstva za mane na živini, parnice birtaša, sluga i t. d., pa će sve te parnice spadati po čl. 93. (uvod) pred okružni sud. Ni nadležnost trgovačkog suda nije iscrpljena (čl. 94.), jer je djelokrug trgovačkoga suda znatno širi (vidi § 2. zakona o trgovačko-mjenbenoj sudbenosti od 3. listopada 1876.). Suviše su iz osnove ispuštene neparbene trgovačke stvari, a iz čl. 94. br. 5. zadruge.*)

U čl. 89. prejudicira osnova postupniku, kada kaže, »da će se u postupku pred sreskim i okružnim sudom« činiti prigovor u odgovoru na tužbu ; po čl. 32. i 84. mora sudija glasati u glavnoj stvari, ako je nadglasan u prethodnom pitanju, što može vrijediti za gradjansko sudovanje, ali ne i za kazneno (§ 21. hrv. kp.) ; po čl. 106.

*) A koji sudovi vrše sudbenost u stvarima pomorskoga prava i koji su uslovi za njihovu nadležnost u tim stvarima ? ! — Opaska uredništva.

Digitized by Google

kasacioni sud ne ulazi u faktična (činjenična) pitanja ; po čl. 103. »apelacioni sud odlučuje o riješenjima nižih sudova u drugom i posljednjem stepenu« i »odluke apelacionoga suda u predmetima, koje je raspravio sreski (gradski) sud, izvršne su« ; po čl. 91. br. 14., čl. 93., br. 9. će se izvršena dražba nepokretnosti napadati tužbom, gdje je ipak jednostavniji pravni lijek utoka. Time nam se stavlja u izgled postupak, koji nimalo ne odgovara težnjama za napretkom, niti našim potrebama.

Osnova prejudicira poslovnom redu u čl. 6., da će se kod sudova voditi djelovodni (uručbeni) zapisnik ; u čl. 14., da će se kod svakoga suda namjestiti arkivar i intabulacioni protokolista, dakle da će za manipulaciju vrijediti zastarjeli, svagdje već zabačeni uručbeni zapisnik. — Naredjenja o nadležnosti nisu ni koncizna, a uz to opetuju jedno te isto. Tako u čl. 91. br. 13., čl. 93. br. 4., da se stranke mogu poravnati, odnosno da sud potvrdjuje poravnanja, što je suvišno opetovanje, jer je već u čl. 91. i 93. naredjeno, koji je sud za spornu stvar nadležan, pa ju dosljedno može riješiti ili osudom ili nagodom. To dakle ne spada medju propise o nadležnosti nego u postupnik. Osnova nepotrebno luči nadležnost za upis intabulacije, upis službenosti i upis uslovnoga ubaštinjenja (čl. 91. br. 5.) od potvrde prijenosa nepokretnina (čl. 91. br. 6.) i od nadležnosti za vodjenje gruntovnih ili intabulacionih knjiga (čl. 91. br. 7.), gdje bi se to moglo općenito reći jednom rečenicom u jednoj stavci.

Osnova nema obrazloženja (motiva), pa se ne razabira, zašto nisu poprimljena naredjenja austrijskoga ili ugarskoga ili njemačkoga zakona o stvarnoj nadležnosti. Ta su naredjenja koncizna i malone suglasna u svim trim zakonima, a uz to prokušana dugim iskustvom.

Što je ratio legio čl. 96. i 100., po kojem mogu stranke ugovoriti, da im spor, za koji je nadležan opštinski sud, presudi sreski sud, a spor, za koji je nadležan sreski sud, da im presudi okružni sud? Po § 46. našega gradj. sudovnika, po § 104. austrij. Jurisd. N. i po § 1. br. 2. sl. a) ugar. postupnika (zak. čl. I : 1912.) ne mogu se podvrgnuti dobrovoljnim sporazumkom sudbenom stolu predmeti, koji spadaju na kotarski sud. Doista nije ničim opravdano, da stranke mogu ugovoriti za manju stvar postupanje skuplje, jer se time opterećuju sudovi a i proračun državni. Zašto se rješavanje sukoba o nadležnosti napose normira u čl. 91. br. 16., čl. 93. br. 10., čl. 104. i čl. 107., gdje bi dostajao jedan općeniti propis poput onoga §. 11. o državnom tužioštvu. — Nije niti shodno niti dopustivo, da ministar pravde odredi formu i način rada u gruntovnici. Zato je neophodno potreban zakon poput našega gruntovnoga reda. — Zašto da samo rješidbe kasacionoga suda glase : »U ime Njegova Veličanstva kralja S. H. S.« (čl. 86.). Tako bi imale glasiti i osude nižih sudova. — Ovim kratkim prikazom nisu naravno iscrpljeni svi nedostatci osnove.

* * *

Hrvatski pravnici nastoje već pedeset godina oko toga, da se izmjeni »privremeni gradjanski postupnik« od 16. rujna 1852. moder-

Digitized by Google

nim usmenim postupkom i da se prema tomu preustroje sudovi, kako bi se mogle parnice na korist naroda i države brže i lagodnije rješavati. Ova osnova nije ni izdaleka kadra, da ispuni nade hrvatskih pravnika u tom obziru. Reforma, koju ona naviješta, ne će biti korak naprijed, nego je kadra pogoršati nepovoljno stanje našeg gradjanskoga sudovanja. Stoga držim da ova osnova nije podesna, da se kod nas provede ni onda, ako bi se preinačila pojedina njezina naredjenja.

Primjedbe k nacrtu zakona o čuvanju narodnoga zdravlja.

Piše Ivan Zvon. Galić, kr. banski savjetnik.

Ministarstvo narodnoga zdravlja sastavilo je nacrte sanitetskih zakona i to: zakona o čuvanju narodnoga zdravlja, uredjenja sanitetske struke, o sanitetskim ustanovama, o predobrani od zaraznih bolesti i njihovu suzbijanju, o suzbijanju kroničnih zaraznih bolesti, o suzbijanju alkoholizma, te o banjama, mineralnim i toplim vodama i klimatskim mjestima, pak ih je dalo štampati i poslalo raznim interesovanim uredbama, a medju inim i našem Pravničkomu društvu na očitovanje. U predgovoru k nacrtima ovih zakona ističe naš trudbenik na polju narodnoga zdravlja dr. Andrija Štampar, da se mora pristupiti energičnomu radu na popravljanju upropašćenoga i porušenoga narodnoga zdravlja, jer su zdravstvene prilike u našoj državi, koja je i onako vrlo mnogo trpjela od svjetskoga rata, veoma nepovoljne, budući da je kod nas postotak umiranja, a po tom naravno i bolesti, kud i kamo veći, nego u Engleskoj ili u škandinavskim zemljama. Kada bi mogli uspjeti, da se umiranje u našim zemljama izjednači s umiranjem u ovim državama, uštedili bismo godišnje prema navodu dra. Štampara 200.000 ljudskih života, što bi reprezentiralo ogromni narodni i privredni dobitak u našoj državi. Uz tu pretpostavku posve je opravdana tvrdnja dra. Štampara, da je državna uprava dužna postaviti čuvanje narodnoga zdravlja na jedno od prvih mjesta u državi, a to bi se imalo polučiti gore navedenim zdravstvenim zakonima, a ponajglavnije zakonom o čuvanju narodnoga zdravlja. Kao pravnik ne osjećam se zvanim, da ispitujem potrebu i shodnost onih i ovakovih zakona, koji uredjuju zdravstvenu organizaciju, zdravstvene uredbe i službu, jer se o tom imadu da očituju poglavito stručnjaci liječnici. Ali držim bezuvjetno nužnim, da se s pravnoga gledišta osvrnem na nacrt zakona o čuvanju narodnoga zdravlja, jer je on od općenite važnosti i jer su glede mnogih njegovih ustanova pozvani da kažu svoj sud i liječnički nestručnjaci, a medju njima i pravnici.

Sam nacrt zakona radi o zdravstvenom prosvjećivanju; popravljanju rase; zaštiti materinstva, odojčadi i male djece; zaštiti zdravlja kod školske djece i mladeži; zaštiti zdravlja kod radnika; o

Digitized by Google

stanu i čuvanju narodnoga zdravlja, te općim mjerama za asanaciju. Radi kratkoće prostora ne mogu prikazati način, kako se nacrtom zakona nastoji, da se na tom širokom području organizira rad oko narodnoga zdravlja, nego ću istaknuti poglavito samo neke nedostatke zakona. U glavi, koja radi o popravljanju rase, odredjuje nacrt zakona, da lica, koja kod nadležne gradjanske ili crkvene vlasti izjave, da žele stupiti u brak, imadu dobiti naročito za to izradjenu uputu, u kojoj će biti štampane pouke o važnosti zdravlja i štetnom uticaju bolesti po brak i potomstvo. Licima, koja boluju od ma kakve duševne bolesti, padavice, teške živčane bolesti, moralne posrnulosti, umne zaostalosti, otvorene tuberkuloze i bilo koje spolne bolesti u zaraznom stanju, zabranjuje se stupanje u brak. Kako nisam liječnik, ne mogu se upustiti u kritiku opravdanosti ovakove zabrane, ali moram upozoriti, da ova opsežna zabrana ženidbe tako duboko zašiže u privatni lični i obiteljski život pojedinaca, te bi ovakovo radikalno nastojanje oko podignuća narodnoga zdravlja lahko moglo roditi pobunu u narodu, u kome je — kako i sam dr. Štampar tvrdi — shvaćanje o važnosti narodnoga zdravlja još dosta neodredjeno, a često puta i posve nedovoljno. Nije mi poznato stanovište svih kulturnih država u tom pravcu, ali sam uvjeren, da ta uredba ne odgovara našim prilikama, a povrh toga su pojedini u zakonu navedeni slučajevi zabrane suviše neopredijeljeni, te su kod provedbe zakona moguća vrlo različita shvaćanja. Po mojem je mišljenju izvan svake sumnje, da se moralno posrnulome ne bi smjela zabranjivati ženidba, jer bi baš ona mnogomu takovu mogla biti upravo sigurnim lijekom. O tom pak, što sve spada medju »ma kakove« duševne bolesti, teške živčane bolesti i umnu zaostalost bit će i medju stručnjacima različitih shvaćanja.

Glavna odlika zakona treba da bude jasnoća, koja isključuje pogrješnu primjenu zakona. Pogotovo je to potrebno kod zakona, koji nisu odraz općenitoga mišljenja ili opće osjećane potrebe narodne, već ih diktira liječnička nauka, da pomogne narodnomu zdravlju. Zakon, ma bila njegova intencija i najbolja, vrijedi jedino onda, ako je njegova ispravna primjena bezuvjetno moguća. Inače je on ili uopće neovršiv, ili će njegova izvršba potpuno ovisiti o shvaćanju ministara, koji će izdavati provedbene odredbe, odnosno o naziranju — ako i isključimo samovolju — oblasti, koja će ga provoditi. Otvorena bi bila širom vrata i nehotičnim propustima sa strane gradjana i pogrješnim primjenama sa strane oblasti. Ne hasne tu odredbe o kaznama, koje se svakomu pojedincu, gdje god se ogriješi o ma koju odredbu ovoga zakona, prijete novčanom kaznom od 200 do 5000 dinara, ako oni, kojih se zakon tiče, ne mogu nedvojbeno znati, što zakon odredjuje.

Uostalom kada bi se i dozvolila ovakova zabrana i potpuno nedvoumno normirali slučajevi zabrane, onda bi sam zakon morao odrediti, kako se ustanovljuju slučajevi, u kojima zakon zabranjuje ženidbu. Ta odredba treba da je bitni sastavni dio zakona, jer je bez nje inače nemoguća uporaba zakona. Nema sumnje, da bi se opstojnost koje duševne bolesti, padavice, teške živčane bolesti,

Digitized by Google

otvorene tuberkuloze ili spolne bolesti u zaraznom stanju imala potvrditi liječničkom svjedodžbom. No tko da potvrdi moralnu posrnulost ili umnu zaostalost ženika? Ja znam iz svoje sudačke prakse kod kaznenih sudova i iz svoje upravne prakse, kako se znadu razilaziti vještačka liječnička mišljenja u pojedinim slučajevima naročito kod duševnih bolesti, te kako je dugotrajna procedura potrebna, da se stalno ustanovi takova bolest, — pa tko će kod nas na selima, gdje nema ni blizu ni daleko nijednoga liječnika, ustanovljivati ovakove slučajeve? Ovakove bi zakonske ustanove po mojem dubokom uvjerenju u jednu ruku onemogućile mnoga sklapanja zdravih brakova, a u drugu ruku bile povodom množanju konkubinatskih odnošaja. Ovakove dakle ustanove ne bi bile kadre spriječiti porod bolesne djece te popraviti rasu. One bi načinile uzbunu i povećale nemoral u narodu, koji danas kraj posvemašnjeg pomanjkanja narodnog prosvjećivanja o zdravlju ne bi mogao shvatiti lijepu zakonsku tendenciju i blagotvorne posljedice za buduća pokoljenja. Dok zdravstveno prosvjećivanje naroda ne bude dobrano napredovalo, dotle je ovakova zabrana nemoguća, a u našim bi prilikama bila upravo štetna.

U poglavlju o zaštiti materinstva, odojčadi i male djece sadržana je odredba, da nijedan liječnik ne smije sam izvršiti vještački pobačaj, a kad je takav pobačaj stručno indiciran, moraju biti prisutna bar dva liječnika, od kojih jedan treba da je specijalista.* Povrh toga su liječnik i babica svaki slučaj prirodnoga ili vještačkoga pobačaja dužni prijaviti nadležnoj sanitetskoj vlasti. Svaki je od nas, koji patriotski osjećamo, toliko puta prstom upirao o rak-ranu jednoga dijela našega naroda, koja nas gore bije od bolesti, naime protivštinu žena, da postanu majke, ili da bar ne rode više od jednoga djeteta. Uzalud nam oštre norme kaznenoga zakona o zločinstvu uzrokovanoga pometnuća, kad iz prakse dobro znamo, da se ono vrlo rijetko dade dokazati pred kaznenim sudom i da te kaznene odredbe dovoljno ne postizavaju u praksi svoje svrhe. Opće se govori, da je u kulturnoj Evropi u novije doba i kod liječnika zavladala praksa, da se kod vještačkog abortusa ne postupa najvećom rigoroznošću, a koja je tude neophodno nužna. Zato se gornje odredbe zakona mogu samo pozdraviti, jer će biti vjerojatno podobne onemogućiti eventualno slobodoumno shvaćanje pojedinaca liječnika, dočim će sanitetska oblast, bude li iskoristila učinjene prijave prirodnoga i vještačkoga abortusa, moći dobiti dragocijene podatke, na što valja da svrati svoju osobitu pasku, jer joj mora da bude sumnjivo bilo djelovanje pojedinih stručnjaka ili pojedinih rodilja.

Hvalevrijedna je briga za žene, a naročito trudne, ali je predaleko pošla općenita ustanova, da nijedna trudna žena ne smije dva mjeseca prije i dva mjeseca poslije porodjenja raditi u fabričkim i industrijskim preduzećima, dočim joj izgubljenu zaradu mora, ako je sirotnoga stanja, naknaditi država. Na državnu blagajnu stavlja upće

* Sastavljač osnove imao je pred očima gradove, gdje se takovih specijalista nadje, ali ne ladanje, gdje na daleko nema ovdje ondje liječnika, a kamoli ovakova specijaliste. Op. uredništva.

Digitized by Google

i ovaj zakon, a i ostali zdravstveni zakoni, osobite zahtjeve, za koje vrlo dvojim, te bi ih naše nesredjene financijalne prilike mogle podnijeti. Medjutim ima poduzeća, u kome rad žena nije razmjerno teži od rabotanja, kojima su od rana jutra do kasne noći izvrgnute žene seljaka i radnika i nas siromašnih inteligenata, pa zašto baš da država na trošak općenitosti u ovakovim poduzećima radnici osigurava plandovanje kroz četiri mjeseca, dok ostale žene rade čitavo vrijeme, sve dok ne legnu u krevet, i ne oporavljaju se od poroda dva mjeseca, — a sve to upravilu bez uštrba za zdravlje djeteta. Skroz je opravdana, ako će samo u praksi biti provediva, ustanova, da dojkinja mora doprinijeti dokaz o svome zdravlju, ali je nepotrebit zahtjev, da ne smije imati svojega djeteta da doji. Dojkinje su ponajviše seljakinje, kod kojih brigu za uzgoj njihove dojenčadi preuzimlju zadrugarke ili rodbina, kojima se dijete može povjeriti. Neka liječnik vodi evidenciju ovakovih slučajeva i nadzire uzgoj ovakove djece, ali zabrana je nepotrebna. I ustanova, da niko ne smije primati djecu na dojenje i na hranu do 5 godina bez dozvole državnoga liječnika, pošla je predaleko, jer bi primjerice jednostavno oteščala, ako ne i onemogućila odgoj nahoda i nezakonite djece. Ne hasni odredjivati, da mati mora hraniti dijete, kada su naročito kod nezakonite djece redovno takove prilike, da mati ne može sama hraniti dijete. Bude li pak čekala od države dozvolu, kamo će smjestiti dijete, dotle će ono — bojim se — često već stradati. I tu je posve opravdana, ali i dostatna samo p r i j a v a liječniku te njegov nadzor nad ovakovom djecom.

Nacrt zakona odredjuje nadalje, da se u gradovima i mjestima, gdje se za to ukaže potreba, može privatna svojina ekspropriisati u javnom interesu na zahtjev ministra narodnoga zdravlja za dječija igrališta i za podizanje zdravih stanova. Izvlazba jest bitno i teško ograničenje prava vlasništva, koje pravo postojeći zakoni priznavaju i opravdano zaštićuju. Dnevni život pokazuje nam doduše jaku tendenciju, da se razori ili barem što više suzi to pravo, ali držim, da se kardinalni i oprobani pravni pojmovi moraju dotle neokrnjeno priznavati i zaštićivati, dok namjesto njih ne uzmognemo postaviti jednako dobra i prokušana korisna nova načela. Izvlazba je za to dosele bila dozvoljiva samo za osobite javne opće potrebe, a meni se čini s obzirom na narav same stvari nemogućim, te se za dječija igrališta i podizanje zdravih stanova ne bi u gradu ili velikom mjestu, — a samo o njima se može raditi, — moglo prikladno zemljište nabaviti dobrovoljnim kupom. Za to smatram izvlazbu u tim slučajevima nepotrebnom, a uslijed toga pravno nedozvoljenom.

Ne poznajem pobliže školske prilike izvan Hrvatske i Slavonije, ali već kod nas su neprovedive odredbe, da se niko ne smije primiti u školu, dok ga ne pregleda liječnik i ne nadje, da je sposoban za učenje u školi. Nacrt zakona odredjuje dalje, da će se pri upisu u školu odvojiti djeca, kojima je potrebna naročita liječnička njega, a ako broj takove djece premaši 20%, m o r a j u se za njih otvoriti naročita odjeljenja. Što će biti s bolesnom djecom, kojih broj ne premaši 20%, toga ne odredjuje zakon. Zar će se ti

Digitized by Google

isključiti od polaska škole? Ne vjerujem, da bi sastavljači zakona propisali, da se moraju otvoriti naročita odijeljenja za takovu djecu, kad bi bili znali, da u Hrvatskoj i Slavoniji ponajviše radi pomanjkanja nužnih škola i učitelja uopće imade 46% analfabeta, da je zatvoreno 19 već postojećih škola, a da bi prema postavljenoj nastavnoj osnovi trebalo odmah da se podigne oko 600 novih škola s 1000 učiteljskih mjesta. Da pak prilike u jednom velikom ostalom dijelu naše nove države nisu bolje, o tom sam tvrdo uvjeren.

Glava peta odredjuje, da se nitko ne smije baviti spravljanjem ili prodajom životnih namirnica, niti uopće raditi u takovim preduzećima (radnjama) dok ne dokaže uvjerenjem državnoga liječnika, da ne boluje ni od kakove zarazne bolesti. Medju kronične zarazne bolesti broji zakon o suzbijanju takovih bolesti tuberkulozu, spolne bolesti, trahom i malariju. Zabrani li se radnicima, koji boluju od tih bolesti — izuzev trahoma — gornji rad, tko će se brinuti za uzdržavanje tih ljudi, kojih i prema razlaganju dra. Štampara u predgovoru kod nas toliko imade? Nacrt zakona o suzbijanju kroničkih zaraznih bolesti odredjuje doduše, da sanitetska oblast imade tuberkuloznoga bolesnika, od koga prijeti opasnost zaraze, izolovati u bolnici odnosno u za to podesnim zavodima i ustanovama, ali mi takovih zavoda i ustanova zapravo još ni nemamo, a za same sušičavce ne bi nam ni iz daleka dostale naše bolnice. Spolno bolesni morali bi se po odredbi liječnika liječiti ili privatno, ili ambulatorno ili u bolnici, no otkale će smoći sredstva za život, ako im se zabrani rad?

Nacrt zakona prešao je po mojem mišljenju granice mogućnosti i prave potrebe i u glavi o stanu i čuvanju narodnoga zdravlja, gdje odredjuje u članu 35, da se nijedna kuća za stanovanje ne smije podići ni prenapraviti bez odobrenja nadležne sanitetske vlasti, i da ova vlast imade pozvati vlasnika stana, za koji ustanovi, da nije zdrav i da nije za obitavanje sa zdravstvenoga gledišta, neka stan dovede u odredjenom roku u ispravno stanje, jer će se inače stan popraviti i u red dovesti o trošku vlasnika stana. Dopuštam još, da su slične odredbe za javne radnje (čl. 24), tvornice ili slična preduzeća (čl. 25), u kojima radi više ili mnogo ljudi, dozvoljive, — ako će samo biti provedive; — no kraj današnje stambene mizerije, kojoj se ne da tako lako dogledati kraj, jest istaknuta ustanova o stanovima jednostavno još za dugi niz godina neprovediva. Jer kada bi to i bila neizbježiva potreba, kako da joj se odazove onaj vlasnik stana, koji nema sredstava? A tko bi izveo i tko bi predujmio troškove za te popravke? Nužne mjere nije pokazala zakonska osnova ni kod odredbe o kazni, koja iznosi od 200 do 5000 dinara. Prije svega je sama minimalna stavka s 200 dinara, a onda i sama kazna od 200 do 5000 dinara pretjerana i pravno nedozvoljiva. U slučaju neutjerivosti globe morat će se ona ovršiti zatvorom, a taj odgovara prema našoj praksi zatvoru od 80 dana do pet i po godina! Konačno je zakon, koji tako zadire u najosjetljivije strane ljudskoga života, morao izrijekom odrediti oblasti, koje su zvane da uređuju u prvoj i prizivnoj molbi, jer je inače zakon nepotpun, a neizbježiva je ne samo nehotična pogrješna primjena zakona, koja može da je u dijametralnoj oprijeci

Digitized by Google

s nakanom zakonodavca, već i hotimično šikaniranje, a da tome nema sigurna lijeka.

Da skupim sve u jedno. Tendencija je zakona vrlo plemenita, a sredstva su, kojima zakon hoće da poluči svoju svrhu, u načelu u glavnome ipravna, ali velikim dijelom nepotrebno generalizirana, pretjerana, što više s obzirom na postojeće prilike nemoguća i neprovediva, uslijed česa zakonu na neki način manjka nužna zbilja. Zakon ne vodi dostatno računa niti o kulturnom stepenu naroda, niti o postojećim prilikama, niti o fiskalnoj snazi naše države. Tehnika je zakona dosta slaba, jer su neki temeljni pojmovi nejasni, neke bitne ustanove manjkaju, a kaznena sankcija zakona je naprosto nemoguća. Povrh toga zakon u protimbi s pojmom prave demokratske države dozvoljava državnoj vlasti, da se bez potrebe i svrhe svakamo miješa u lični, obiteljski i socijalni život državljana, te da visokim kaznenim odredbama ishodi ono, do čega nas je kadro dovesti jedino zdravstveno prosvjećivanje. Preradi li se zakon i uklone li se njegovi nedostaci, bit će kadar, da nas povede onome cilju, za kojim ide — naime podignuću i čuvanju narodnoga zdravlja.

Najnovije uporabno pravo.

Piše Dr. **Lavoslav Šik,** odvjetnik u Zagrebu.

Staro je pravilo, da zakonodavna vlast nije odgovorna za loše funkcioniranje eksekutive ili vulgarno rečeno, ne vrijedi ništa ni najbolji zakon, ako se loše provodi. Naprotiv je bez dvojbe jasno, da potpuni, konstantni neuspjeh eksekutive, priličnom vjerojatnošću dokazuje nevaljanost i nemogućnost samoga zakona. Stoga je apsurdno, ako čitamo prigodom svake promjene povjerenika za socijalnu skrb ili predstojnika stanarinskoga ureda najdrastičnije podvale i napadaje, ne samo na pojedine osobe, već na cijeli stalež. Krivi su činovnici, odvjetnici, gradjani, koji su vršili dužnost prisjednika — uopće svi su tobože krivi, da dodje dnevno do tolikih zloporaba, do takove sveopće korupcije u pitanju stana i lokala.

Za nas je pravnike odlučno pitanje, da li su danas postojeće naredbe o uporabnom pravu uopće provedive, da li ti zakonski propisi uopće vrše zadaću, koja im je namijenjena. Do pred rat bilo je uporabno pravo bazirano na potpunom principu privatnoga vlasništva. Kućevlasnik mogao je stan, dućan, radionicu sam upotrebljavati, mogao je na odredjeno ili neodredjeno vrijeme iznajmiti te prostorije komu god je želio, a ugovorajuće stranke mogle su sasvim slobodno odredjivati stanarinu. Zakonodavna vlast i eksekutiva štitile su tek u toliko uporaboprimca, da mu se u slučaju, ako nije nastupila osobita zloporaba s njegove strane, uporapština nije mogla otkazati prije jednoga ili šest mjeseci odnosno prije ugovorenoga vremena. Ni u predratno vrijeme nije stanarinsko pitanje nipošto bilo idealno riješeno. Siromašan radnik stanovao je sa brojnom obitelji u prenatrpa-

Digitized by Google

nim i nezdravim stanovima, dok je bogatašima stajao na raspolaganje neograničen broj dvorana. Opazio se ipak znamenit korak naprijed. Pod utjecajem »Bodenreforme« nastale su radničke četvrti, gdje svaki radnik imade svoju vlastitu kućicu sa vrtom. Omogućivalo se sa strane države, općine, industrijalnih poduzeća, banaka, uz mnogogodišnji jeftin kredit svakomu pa i najvećem siromaku, da bude svoj gospodar na vlastitom tlu — my house my castle. Voditeljica bila je privatna inicijativa. Trebalo je htjeti, pa je onda bilo pomoći, bez koje bi pojedincu svar bila nemoguća.

U ratu i poslije rata preuzela je država cijelo stanarinsko pitanje u svoje ruke i došlo je do toga, do česa je moralo doći, do potpunog kaosa, do apsolutne pravne nesigurnosti. Država je stavila prije svega dva aksioma. Novac se može devalvirati, kako mu drago; kruna, koja je prije vrijedila franak, vrijedi danas 8 centima, vrijedi mjesto 100 tek 25 para. Za stanara pako ostaje ista vrijednost novca, kao i prije sedam godina. — Sve je poskupilo: materijal, roba, životne potrepštine, radna snaga, pa i iste uredbe države, grada i općine kao: pošta, telefon, tramway, željeznica, sve na deseterostruko, pedeseterostruko i više, samo kod stana i dućana je porast gotovo nemoguć ili tek minimalno. Kako je uslijed monogogodišnjega zastoja u gradjevnoj djelatnosti i koncentracijom pučanstva u gradovima nastala potpuna oskudica stanova i lokala, to je nastupilo upravo paradoksno stanje. Onaj sretnik, koji imade od prije stan ili lokal, rabi ga upravo u bescijenu, dok ona velika masa drugih ljudi mora za kud i kamo gore prostorije stoput veći iznos plaćati. Nastao je upravo nevjerojatan »struggle of life«, borba svih proti svima, svatko se nastoji domoći tih jeftinih stanova i tjerati dosadašnjega stanara u skuplji i lošiji stan. — Država, koja je osnutkom novih uredaba dovela u gradove nepregledan broj funkcijonara, nije sagradila ni za urede, ni za namještenike nijednu zgradu, a sudjeluje u toj borbi kao privilegirani konkurent, pa koji se god stan, milom ili silom, preselenjem, smrću, deložacijom, izgonom isprazni, odmah imade činovnika bez stana, koji ga traže.

Dobitit ovako quasi besplatne stanove, dobiti kao privilegovani dućan, to je cilj tih hiljada i hiljada i tu nije nijedno sredstvo nedostatno, ter je rekbi sve dozvoljeno: laži, denuncijacija, podmićivanje, — ma sve što je inače zazorno, gadno, nedostojno i kažnjivo. Ne vrijede zakoni, pa ne može vrijediti ni eksekutiva. Krivo ishodište mora roditi krivim posljedicama. Državna je vlast usvojila i drugi aksiom: nitko ne može imati više ni stanbenih ni poslovnih prostorija, nego što mu je neophodno potrebno. Time, što se te »suvišne« prostorije opet prisilno izdavaju uz devalviranu valutu i uz zakonito ograničenje stanarine, svaki pojedini slučaj znači »protekciju« i potpuno rušenje svake pravne svijesti.

Neću da duljim općenitim izvodima, — ta ovo je pitanje već dovoljno pretresano u dnevnoj štampi, nego želim riješidbama osvjetliti neodrživost današnjih norama. Banska naredba od 13. ožujka 1920. br. 4464 ustanovila je, da sve stranke, koje su se uselile u stanove, uredjene sobe i lokale bez znanja i dozvole stanarinskoga ureda po-

Digitized by Google

slije 1. kolovoza 1914., moraju u roku od 5 dana podnijeti prijavu i mogu odmah zatražiti, da im se iste prostorije dodijele. Prekršitelji te naredbe bit će kažnjeni globom od 5000 kruna i zatvorom do 50 dana. — Stanarinski uredi su postavljeni naredbom od 23. studenoga 1918. br. 104, pa je na taj način novom naredbom na najosjetljiviji način dirnuto stečeno pravo — ius quaesitum — svih onih, koji su stekli uporabštinu od kolovoza 1914. do studenoga 1918. Naredba se pokazala u praksi neprovedivom, te je novom naredbom od 15. prosinca 1920. br. 35.672 stavljena izvan kreposti. Takove su norme, — a praksa!! . . .

U Ilici postoji u jednoj te istoj zgradi osam godina skladište uredskih namještaja, pisaćih strojeva i t. d. Glavna najmoprimka, velika banka, traži te prostorije za sebe, jer će se fuzionirati s drugom bankom, i stanbeni ured je odlukom od 1. srpnja 1920. br. 9708, potvrdjenom riješenjem povjereništva za socijalnu skrb od 13. kolovoza 1920. br. 16.251, te prostorije dopitao banki, jer da tvrtka N. nije udovoljila naredbi od 13. ožjka 1920. br. 4464. Tvrtka N. dokazuje predstavkom, da ona u istim prostorijama posluje već od godine 1913., da se nje ta naredba od 13. ožujka 1920. ne tiče i da do fuzije banaka nije došlo — i povjereništvo za socijalnu skrb pusti tvrtku u tim prostorijama rješidbom od 27. studenoga 1920. br. 32.524. Prodju četiri mjeseca. Naredba od 13. ožujka 1920. broj 4464 je već davno ukinuta. Riješenjem od 25. ožujka 1921. br. 4900 bez ikakove rasprave, bez očevida ukida povjereništvo za socijalnu skrb svoje prijašnje riješenje, jer da je po banci nepreporno dokazana potreba ovih prostorija i da ih tvrtka N. rabi neovlašteno u skladišne svrhe.

Nisam pravni zastupnik te tvrtke, nisam ni inače u stvari lično interesiran, ne ispitujem, da li tvrtka treba te prostorije ili ne, tek znadem, da se ovakovo uredovanje ne bazira ni na pravu ni na naredbi ni na zakonu. O potrebi ili nepotrebi lokala imade se odlučiti na temelju rasprave, uvaženjem mnijenja izaslanika trgovačko-obrtne komore. Ali kod tvrtke, koja postoji prije 1913, uopće nema cijelom postupku mjesta. Koji su principi potrebe i nepotrebe, na temelju čega se može prosuditi pravo ili nepravo čovjeku, da vodi svoj posao. Tu sad nema direktive. U Ilici ima pet, deset radnja, koje su kud i kamo veće, nego ova tvrtka N. Što znači to skladišne svrhe, kada se u svakom poslu većem ili manjem nalazi skladište?! U tom skladištu radilo je 20 radnika. Bila je ogromna popravljaona strojeva. Sva roba u vrijednosti od mnogo milijuna kruna, sve moralo je u roku od 8 dana na ulicu.

Osebujan slučaj. Rješidba stola sedmorice od 17. ožujka 1921. br. 594 čini dopće potpunu revoluciju glede otkaza lokala. Tu se naime ustanovljuje, da se lokali, koji su iznajmljeni na odredjeno vrijeme, mogu otpovjedati pred sudom. Obrazloženje: vidiv, da se u nazočnom slučaju ne radi o odpovjedi najma u smislu §-a 2. ministarske naredbe od 17. prosinca 1855. broj 230. z. v. 1. već o izdanju naloga na povrat najamnoga objekta po §. 11. cit. ministar. naredbe,

Digitized by Google

na izdanje kojega je nadležan samo redoviti sud; — vidiv da su najmodavci temeljem ugovora od 25. siječnja 1911. odnosno dodatka istomu od 30. lipnja 1916. izdanje takovoga naloga zatražili kod nadležnoga suda pravodobno još molbom, prim. 24. ožujka 1920. br. 9018 gr., proti kojemu je tužiteljica podnijela pravodobno svoje prigovore; — vidiv, da se istina propisi § 1. banske naredbe od 31. ožujka 1917. br. 6192 o razriješenju, dotično otkazu najma stana, imadu po §. 4. banske naredbe od 21. ožujka 1918. br. 4830 shodno primijeniti i na prostorije navedene u §. 1. potonje naredbe (dućana, radione, poslovnice, skladišta i slične prostorije); — vidiv, ali da se propisi § 1. banske naredbe od 31. ožujka 1917. br. 6192 odnose samo na najam stana i s njim zajedno iznajmljene prostorije, koji je sklopljen na neodredjeno vrijeme, ili produljen na neodredjeno vrijeme; — vidiv, da se na odredjeno vrijeme ugovoren najam dućanskih prostorija i magazina po nijednoj ustanovi citiranih naredaba ne može jednostrano produljiti na neodredjeno vrijeme, a niti se to može po alineji drugoj banske naredbe od 28. studenoga 1916. br. 23040 §. 2a toč. 1. i s obzirom na toč. 3., po kojem iznimno dozvoljeno produljenje najma, na odredjeno vrijeme ugovorenoga, ne dolazi do uporabe kod najma, gdje prostorije nisu uzete u najam radi stanovanja, nego radi tjeranja posla, smještenja pisarne, kao magazin i slično, osim ako su zajedno sa stanom predmet najma, pak se stoga ni ustanova §. 1. banske naredbe od 31. ožujka 1917. br. 6192 o na neodredjeno vrijeme produljenom najmu na dućanske i magazinske prostorije uporabiti ne može, osim da je takav najam sporazumkom stranaka na odredjeno vrijeme produljen; — vidiv, da tužiteljica ni ne tvrdi, da je u pitanju stojeći najam dućana i magazina sporazumno sa najmodavcem ili pravnim sljednicima ovoga nakon izminuća ugovorenoga vremena produljen na neizvjesno vrijeme, dapače protivno tomu dokazuje nazočna parnica; — vidiv, da nema mjesta uporabi propisa banske naredbe od 16. lipnja 1920. br. 14415 pravije Uredbe od 21. lipnja 1920. br. 23048, Služb. Nov. br. 147/1920. na nazočni predmet, jer propisi istih nemaju retroaktivne moći, a niti bi se tužiteljica mogla s uspjehom pozivati na propise spomenute Uredbe, jer niti ova (§ 14.); ne dozvoljuje jednostrano produljenje na odredjeno vrijeme sklopljenoga najma i po javnim uredbama iznajmljenih prostorija (§ 15.); — vidiv, da je stoga prigovor nenadležnosti redovitoga suda za riješenje nazočnog spora neosnovan...

Pošto ova vrhovna riješidba služi temeljem sudovanju u brojnim daljnim slučajevima, to je nastupilo čudno stanje, da se onome, koji nema nikakvoga ugovora ne može lokal otpovjedati, a da se onome, koji imade ugovor, može otpovjedati izmakom ugovorenoga vremena. — Može li se u današnjem uporabnom pravu naći još jačih paradoksa! — Prema §. 17. banske naredbe od 16. lipnja 1920. br. 14415 može kućevlastnik u vlastitoj kući otpovjedati stan, ako imade dozvolu boravka u tom gradu i ako osobne, obiteljske i gospodarske prilike njegove i stanara tu njegovu molbu ukazuju opravdanom. Eventualno mora najmodavac najmoprimcu pribaviti drugi primjeren stan, platiti trošak prevoza i preseljenja.

Digitized by Google

Ako se pak slučajno isprazni u kojoj kući stan, nema kućevlastnik prema naredbi od 8. ožujka 1920. br. 4041 nikakvo prvenstvo. U kuću se selj najprije tudja stranka, i tek, kada se je doselila ta stranka, može kućevlastnik toj stranci i sudbeno otpovjedati.

I zadnji broj organa kućevlastnika »Svojina« donosi upravo groteskno apsurdni slučaj odluke stanarinskog ureda od 6. prosinca 1921. br. 23.074.

Preminula stanoprimka; — za isti se stan natječu 23 molitelja. Suvlasnica kuće je supruga kapetana, koji je premješten u Zagreb i traži stan za sebe. Nu isti se stan dodjeljuje drugomu javnomu namješteniku, koji doduše imade stan u Zagrebu, ali je navodno vlažan i nezdrav, pa će sada početi postupak pred sudom.

Čemu duljiti ? ! Mi pravnici ni najmanje sebi ne utvaramo, da ćemo riješiti stanarinsko pitanje paragrafima, jer tu imade jedan lijek, — a to je graditi i opet graditi. Baš sada je objelodanjena nova naredba ministarskog savjeta od 8. travnja 1921., koja vrijedi za Srbiju i Crnu Goru. Moraju doći nove naredbe i za ostale krajeve države, a tu moramo i možemo zahtijevati mi pravnici, da imade odlučnu riječ P r a v n i č k o d r u š t v o. Pasti mora temelj predratnih, ratnih i izaratnih stanara. Naredba ne smije da bude izdana obzirom na interese kućevlastnika ili stanara, nego to mora biti potpuno jasno, cjelovito uredjenje cjelokupne zakonske materije o uporabnom pravu. Praktično riješenje stanarinskoga pitanja stvar je graditelja, gradskih zastupstva, financijalnih stručnjaka, države i banaka, publicista, zastupnika radništva, činovnika i kućevlastnika, ali zakon stvarati može i smije samo pravnik. Inače nastaje ono stanje, koje na žalost danas vlada. Stoga imade i te kako pri novom uredjivanju ovoga pitanja sudjelovati Pravničko društvo i njegov organ »Mjesečnik«.

Rad oko izjednačenja zakona u našoj državi.

Priopćio: Dr. **Edo Lovrić**, kr. sveuč. profesor.

Nakon sloma Austro-Ugarske združena su u našoj novoj državi različita pravna područja. U svakom od tih pravnih područja postoje posebni zakoni i naredbe u jednom te istom predmetu. Jedinstvo države, jednakost državljana pred zakonom, učvršćenje pravnoga poretka i sigurnosti u državi zahtjeva, da se barem najvažniji zakoni, koji postoje u različ pravnim područjima države, što prije izjednače. Za to je potreban intenzivan rad na svim poljima prava. I doista, koliko se moglo u javnosti saznati, pokrenula su ministarstva u Beogradu, navlastito ministarstvo pravde življi rad u svrhu izjednačenja zakona. U drugoj polovici godine 1919. odredilo je ministarstvo pravde uže komisije i to jednu za gradjansko i trgovačko pravo, a drugu za kazneno pravo, kazneni postupnik itd. Zadaća je bila ovih povjerenstva, da isporede različite zakone u pokrajinama države i izrade zakonske osnove za područje cijele države. Pri tome ostavljena je tim povjerenstvima sloboda rada tako, da se mogu obazirati na strana zakonodavstva, te nauku i mnijenja stručnjaka. Ta su se povjerenstva prvobitno sastojala

Digitized by Google

isključivo od pravnika iz bivše kraljevine Srbije: profesora beogradskoga univerziteta i viših sudaca. Ministarstvo pravde predvidilo je bilo i šira povjerenstva sa zadaćom, da pregledaju izradjene zakonske osnove i utvrde njihov konačni tekst.

No rad tih užih povjerenstva nije mogao da onako pospješno napreduje, kako je to bilo poželjno, pa je kasnijom uredbom o uredjenju ministarstva pravde ustanovljen stalni zakonodavni savjet od 30 članova, koji se dijeli u privatno-pravni i kazneno-pravni odsjek. Osim toga postoji i uži odbor toga savjeta od tri člana. — Privatno-pravni odsjek toga stalnoga zakonodavnoga savjeta saopćio je ministarstvu pravde svoje mišljenje o izjednačenju zakona, kojima se je imao on da bavi. Po njegovu nazoru valja provesti jedinstvenu organizaciju sudova i urediti jednolično njihovu nadležnost. U tu svrhu treba u glavnom usvojiti organizaciju i nadležnost sudova, kako postoji u ostalim pokrajinama kraljevine; — uvesti sreske sudove sa gradjanskom i kaznenam sudbenošću. Zato se valja potanje upoznati s organizacijom i nadležnošću sudova u pokrajinama izvan bivše kraljevine Srbije i po tom pristupiti k izradbi prijedloga. Treba izraditi zakonsku osnovu o gradjanskom sudskom postupku — po našem nazivu gradjanski parbeni postupnik — za cijelu kraljevinu na temelju zak. osnove, što ju je izradila jedno povjerenstvo u Nišu god. 1915. Za osnovku gradjanskoga zakonika valjalo bi predbježno uzeti gradjanski zakonik, koji vrijedi u Hrvatskoj-Slavoniji, Dalmaciji, Sloveniji i nekim dijelovima Vojvodine, te subsidiarno u Bosni i Hercegovini, izuzevši nasljedno i porodično pravo, o čemu bi trebalo donijeti posebne zakonske osnove. Gotova već osnova zakona o stečaju, mogla bi se s neznatnim preinakama s obzirom na novu sudsku organizaciju i novi gradjanski sudski postupak podnijeti na uzakonjenje. Isto tako bi se takodjer već gotove osnove trgovačkoga i mjenbenoga zakonika mogle usvojiti uz prethodno pregledanje naročito onoga odlomka, koji radi o dioničkim društvima. Na temelju svega ovoga odlučilo je ministarstvo pravde koncem mjeseca srpnja 1920., da stalni zakonodavni savjet prikupi sav materijal i da na njegovu osnovu izradi osnovu zakona o organizaciji sudske vlasti za cijelu državu, a njegov privatno-pravni odsjek, da izradi gradjanski zakonik i zakonik o gradjanskom sudskom postupku.

Kazneno-pravni odsjek stalnoga zakonodavnoga savjeta saopćio je takodjer ministarstvu pravde svoje mišljenje o unifiikaciji kaznenoga prava u cijeloj kraljevini. Po njegovu mišljenju je jedan pravni poredak uslov za državno jedinstvo. Jedinstvena država valja da ima jedno i privatno i kazneno pravo. Više kaznenih zakonika u jednoj istoj državi, moglo bi se opravdati samo raznolikošću potreba stanovništva različitih pokrajina, kada se ne bi vodilo računa o jedinstvenosti države. No stanovništvo naše države sačinjava jedan jedini narod, a potrebe su svih naroda na europskom kontinentu s malim izuzecima istovjetne (?!). Za izjednačenje kaznenoga prava valja uzeti za osnovku srbijanski kazneni zakonik kao najbolji u kraljevini i hrvatski zakonik o kaznenom sudskom postupku, koji spada medju najbolje europske kaznene sudske postupke. Sve to bi se imalo samo ponešto preraditi prema sadašnjim potrebama. Doduše se počelo u Srbiji raditi već od god. 1908. na reformi kaznenoga prava s ob-

* Vidi: Arhiv za pravne i društvene nauke — organ pravnoga fakulteta univerziteta beogradskoga, br. 6. od god. 1920. str. 472.—480., prema kojemu je ovo priredjeno.

Digitized by Google

zirom na ondašnje prilike. No taj rad nije bio dovršen. Na osnovu ovoga mišljenja odlučilo je ministarstvo pravde koncem mjeseca srpnja 1920., da kazneno pravni odsjek stalnoga zakonodavnoga savjeta izradi zakonsku osnovu o kaznenom sudskom postupku prema svojemu prijedlogu, a osnovu kaznenoga zakonika na temelju izradjenoga prijedloga kaznenog zakonika za bivšu kraljevinu Srbiju.

U radu jednoga i drugoga odsjeka stalnoga zakonodavnoga savjeta imaju po nalogu ministarstva da učestvuju ne samo članovi iz Beograda nego i oni izvan Beograda, pak da izradjene zakonske osnove pretrese i njihov definitivni tekst utvrde šire komisije stručnjaka iz sviju krajeva države, u koje imaju da udju članovi stalnoga zakonodavnoga savjeta iz Beograda i van njega, po jedan delegat sveučilišta zagrebačkoga, beogradskoga i ljubljanskoga, te po jedan sudac i odvjetnik iz Hrvatske, Slovenije, Vojvodine, Bosne i Hercegovine, Dalmacije i Crne Gore, koje izabiru najviši sudovi za te pokrajine. I jedan i drugi odsjek stalnoga zakonodavnoga savjeta održao je sredinom siječnja plenarnu sjednicu. Privatno-pravni odsjek zaključio je, da se izradjeni zakonski prijedlog o uredjenju i nadležnosti sudova pošalje svim članovima istog odsjeka na ocjenu; — da se za podlogu rada osnove o gradjaskom sudskom postupku uzme već god. 1915. za Srbiju izradjena osnova i pošalje svim članovima odsjeka na ocjenu s obzirom na zakone u pojedinim pokrajinama; — da se za podlogu osnove trgovačkoga i mjenbenoga zakonika uzmu već god. 1912. za Srbiju izradjene osnove tih zakonika i pošalju svim članovima odsjeka; — da se za podlogu rada na gradjanskom zakoniku uzme hrvatski gradjanski zakonik sa izmjenama i dodacima, koji su spomenuti u uvodnom patentu, pak da se k tomu učine izmjene i dopune prema današnjim društvenim potrebama i dosadašnjim izuzetnim uredjenjima pojedinih institucija u različitim krajevima države. Kazneno-pravni odsjek zaključio je, da osnovu i kaznenoga zakonika i zakonika o kaznenom sudskom postupku rade samo članovi iz Beograda, da se redaktori mogu često sastati i izmijeniti misli, a da se svi članovi odsjeka sastaju u Beogradu tri posljednja dana svakoga mjeseca u svrhu, da pretresu izradjene odlomke osnova. Koliko je nama poznato jedan i drugi odsjek stalnoga zakonodavnoga savjeta obdržavao je i kasnije sjednice, na koje su polazili i članovi iz Zagreba.

Ministarstvo pravde odredilo je koncem godine 1920. još i posebne dvije komisije, koje imaju da izrade zakonsku osnovu o sucima kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca i zakonsku osnovu o odvjetnicima. Te su komisije sastavljene od članova iz Srbije i po jednoga suca iz Hrvatske, Slovenije, Vojvodine, Bosne i Hercegovine, Dalmacije i Crne Gore, koje izaberu najviši sudovi za te pokrajine. U isto doba odredilo je ministarstvo pravde, da se već izradjena zakonska osnova o organizaciji i nadležnosti sudova pretrese u privatno-pravnom i kazneno-pravnom odsjeku stalnoga zakonodavnoga savjeta, a nakon toga da se iznese pred jednu širu komisiju, u koju spadaju svi članovi rečenoga savjeta iz Beograda i van njega, neki još novo imenovani članovi i po jedan član, izabran od najviših sudova iz Vojvodine, Bosne i Hercegovine, Dalmacije i Crne Gore.

Osim navedenih odsjeka stalnoga zakonodavnoga savjeta postoji i njegov treći javno-pravni odsjek takodjer iz deset članova, koji bi se imao baviti priredjivanjem zakonskih osnova na polju javnoga prava. Ako rad u stalnom zakonodavnom savjetu odnosno njegovim odsjecima i spomenutim komisijama pospješno napreduje, moglo bi brzo u javnosti osvanuti više različitih zakonskih osnova, kojima bi se imao živo da pozabavi širi pravnički krug.

Digitized by Google

Pravosudje.

Riješidbe stola sedmnorice u najamnim stvarima itd.

Najam lokala (dućana i prostorija za tjeranje trgovine i t. d.), sklopljen na odredjeno vrijeme i po § 1115. o. g. z. produljivan, može se otkazati samo kod suda. Razlog otkaza u izminuću vremena ugovorenog.

Vrhovna rješidba stola sedmorice od 14. travnja 1921. br. 937 (osuda kot. suda u Mitrovici od 5. stud. 1920. br. 10498/gr, osuda ban. stola od 21. siječ. 1921. br. 787.)

Prvi sud je stavio odpovjed glede dućana i pet prostorija za spremišta van kreposti, jer se mogu najmi otkazati samo iz koga razloga, navedenoga u uporabnoj banskoj naredbi. — Banski stol potvrdio je tu osudu iz razloga: U postupku prvostepenoga suda nema niština, predvidjenih u § 339. grpp., pa je stoga valjalo ništovnu žalbu tuženih po 342 grpp. zabaciti. I priziv je tuženih, uložen u glavnoj stvari, neosnovan. Izmedju parničnih je stranaka sklopljen najamni ugovor od 1. ožuj. 1914., po kojem je tužitelj od tuženih uzeo u najam poslovne prostorije i nuzgredne lokale na vrijeme od osam godina. Taj je najamni ugovor imao prestati 31. pros. 1919., ali tek ako ga bilo jedna ili druga stranka otkaže 6 mjeseci prije njegova prestanka. Tuženici su dne 17. velj. 1919. taj ugovor otpovjedali. Nu oni su sa svojom otpovjedi pravomoćno odbijeni osudom stola sedmorice od 13. velj. 1920. br. 290. Prema spomenutom dakle ugovoru bio je medju parničnim strankama sklopljen najam spomenutih poslovnih prostorija na izvjesno vrijeme. Prema banskim naredbama, što su izdane od god. 1916. do 1920. u pogledu najmovnih odnošaja, u koliko se tiče njihova otpovjedanja, nisu se te naredbe odnosile na zajmove poslovnih prostorija sve do one od 21. ožuj. 1919. br. 4830. Nu i ona u § 4. tiče se samo onih najmova poslovnih prostorija, koji su sklopljeni na neodredjeno vrijeme (§ 1. nar. od 31. ožuj. 1917. br. 6192). Na najmovne odnošaje poslovnih prostorija ne protežu se naredjenja § 2. stav. 2. naredbe od 28. stud. 1916. br. 23040. — Zbog toga, jer otpovjed od 17. velj. 1919. nije tuženicima uspjela, produljen je najamni ugovor, sklopljen izmedju parničnih stranaka, po § 1115 o. g. z. na daljnju polovinu godine, a jer nije otpovjedan 1. siječ. 1920., produljen je opet na daljnju polovicu godine t. j. do 31. pros. 1920. Tuženici predadoše kod suda dne 12. ožuj. 1920. otpovjed, kojom traže povratak uporabnoga objekta s razloga, što ga trebaju za sebe i što se tužitelj ne drži ugovora. Kako je ovdje umjesna otpovjed samo po smislu naredbe od 17. pros. 1858. br. 230 z. vl. l., to se valja držati te naredbe. Razlog otpovjedi, da trebaju tuženici objekt za sebe, nije pravni razlog, kako predvidja § 4. te naredbe. To može da bude samo motiv otpovjedi. Pravnim bi razlogom moglo biti to, što se tužitelj ne drži ugovora. Nu tuženici pozvani, da dokažu činjenice, koje čine povredu ugovora, nisu udovoljili tomu pozivu, dapače su se izjavili negativno. Budući da tuženici nisu u svojoj otpovjedi iskali povratak najamnoga objekta zbog toga, što vrijeme najamnoga ugovora ističe, to je valjalo prvostepenu osudu potvrditi, s razloga u ovoj drugomolbenoj osudi navedenih, a priziv tuženih otputiti. Priziv tuženika radi izreke o parničnom trošku je kao osnovan uvažen i trošak parnični snižen.

Stol sedmorice obnašao je žalbu ništovnu tuženika zabaciti, previd tužitelja, uložen samo radi sniženja parbenoga troška otputiti, a povodom izvanrednoga previda tuženika preinačiti obje niže suglasne osude te suditi:

Digitized by Google

Otpovjed kot. suda u M. od 15. ožuj. 1920. br. 2439/gr. uzdržaje se u kreposti, te je tužitelj dužan drugi dan po dostavljenoj ovoj vrhovnoj osudi isprazniti prostorije, koje drži u najmu, a koje sastoje se iz lokala u prizemlju za dućan sa suterenom i pet prostorija za spremišta, te naknaditi tuženicima parbeni trošak i trošak pravnih lijekova za 14 dana sve pod prijetnjom ovrhe.

Razlozi: U pomanjkanju ništovnih razloga navedenih u §. 339. gr. pp. zabačena je ništovna žaoba tuženih. Banski stol sasvim ispravno uzima, da se ovdje radi o otkazu najmovne pogodbe, sklopljene na odredjeno vrijeme, koja je po §. 1115. ogz. muče produljena do 31. prosinca 1920., pa se na takove najamne pogodbe poslovnih prostorija ne protežu stege glede otkaza najmova stanova, ugovorenih ili produljenih na neodredjeno vrijeme po naredbi bana od 21. ožuj. 1919. br. 4830, a ni po naredbi ministarskoga savjeta od 21. lip. 1920. br. 23049, na koji se pogrješno prvi sud poziva citirajući §§. 4. i 16. iste naredbe, a osim toga ta naredba nije ni bila na snazi, kada je otkaz učinjen. Prema tomu je i po nazoru ban. stola otkaz valjano uslijedio u smislu minist. naredbe od 17. pros. 1858. br. 230 z. vl. l. Nu ban. stol uzima, da u tuženikovoj otpovjedi fali pravni razlog u smislu § 4. iste naredbe, jer da je okolnost, da tuženici trebaju otkazane prostorije za sebe, samo motiv otkaza, a tužiteljevo kršenje ugovora da nije dokazano, pa je stoga potvrdio prvosudnu osudu, kojom se otpovjed stavlja van kreposti. Ban. stol je ipak previdio, da su se najmodavci u otpovjednoj molbi pozvali na pismeni najamni ugovor od 1. ožuj. 1914., ter izrično naveli medju inim na prvom mjestu, da je vrijeme toga najamnoga ugovora isteklo, a time su jasno kao pravni razlog otkaza naveli izminuće ugovorenoga roka po § 2. toč. a) naredbe ministarstva od 17. pros. 1858. br. 230 z. v. l., ter je otpovjed i stoga gledišta opravdana. Niži su dakle sudovi stranom očevidno pogrješno uporabili zakon, a stranom su sudili proti jasnomu sadržaju spisa (§ 335. grpp.), pa su stoga uvaženjem izvanrednoga previda tuženika obje suglasne niže osude preinačene, kako je u tenoru navedeno. Osuda glede parbenih troškova i troškova pravnih lijekova osniva se na §. 573. grpp. — Prema takovu stanju valjalo je otputiti tužiteljev previd uložen proti dijelu drugomolbene osude, kojom je snižen iznos parbenoga troška, kao bezpredmetan.

Da li može ovrhovoditelj i na kakav način voditi ovrhu na tražbinu, što ju imade ovršenik protiv njega kao svoga dužnika.

(Plenarna rješidba stola sedmorice od 5. rujna 1919. br. 1014.)

Uslijed dopisa hrv.slav. zem. vlade, povjereništva za pravosudje, od 17. svib. 1919. br. 10585 u predmetu pitanja, da li ovrhovoditelj može i na kakav način voditi ovrhu na protutražbinu svoga vjerovnika, zauzeo je stol sedmorice slijedeće stanovište: Prema §. 1438 o. g. z. nastaje preboj, ako se steku zamjenita iskanja istinita, jednovrsna i takova, da stvar pristojeća jednomu kao vjerovniku isti ju može i kao dužnik drugomu dati, pa ako se ta iskanja izjednačuju, medjusobom, potreban je stanoviti učin jednoga ili obojice učesnika, da se ustanovi volja stranaka, da se stanovita iskanja medju se ukinu, nadalje da se ustanovi, koje tražbine od više njih se ukidaju i napokon, da li su tražbine sposobne za preboj. Osim toga treba u slučaju nesporazumka stranaka forum, koji odlučuje o tom, da li je preboj zaista nastao. Pita se sada, na koji način može vjerovnik realizirati to svoje pravo preboja, a da ga dužnik protutražbinom ne šikanira. Kod tražbina, koje stoje pod parnicom, odlučuje sud na prigovor pre-

Digitized by Google

boja (§. 13. grpp.), da li se i u koliko se preboj uvažuje, pa se prema tomu ima osuda stilizirati (§. 299. grpp.). Ako je jedna tražbina dosudjena, a protutražbina nije još priznata, onda nema mjesta preboju tako dugo, dok se i ta protutražbina osudom ili nagodom ne ustanovi.

Ako su pako obje protutražbine pravomoćno dosudjene, mogu stranke na tri načina realizirati svoje pravo: 1. Jedna stranka može drugoj priopćiti bilo usmeno bilo pismeno potonje i putem bilježnika ili suda, da kani stanovitu svoju tražbinu prebiti sa stanovitom protutražbinom dužnikovom, pa ako taj dužnik pristaje, stvar je uredjena.

2. Jedna stranka podnaša molbu na presudni sud protustranke, u kojoj priopćuje svoju protutražbinu i traži, da sud nakon preslušanja protustranke odluči, da li se taj preboj uvažuje ili ne, i po tom, da li su ove presudjene tražbine utrnule tako, da stranke više ne mogu radi tih tražbina ovrhu voditi ili povedenu nastaviti. Tim se polučuje to, da presudni sud već iz spisa razabire, da stranka više nema prava na temelju te osude (nagode, odluke) voditi ovrhu. To bi dakle bila neka vrst molbe na priznanje utrnuća ovršnoga prava prebojem per analogiam § 445 grpp. 3. Treći način bi bio ovršni postupak, o dopustivosti kojega se ima donijeti načelno rješenje: Vjerovnik (ovrhovoditelj) traži radi namirenja svoje tražbine sudbenu ovrhu na dosudjenu protu-tražbinu dužnika (ovršenika), te zahtjeva, da se ta tražbina prebije protutražbinom bilo u cijelosti bilo djelomice. Naši postupnici doduše takav način ovrhe prebojem tražbina izrično ne navode, ali taj način ovrhe mogao bi se izvesti iz §. 437 grpp. u savezu sa §. 1438 o. g. z. naime, kada je ovrhovoditelj pripravan primiti pod platež tražbinu, koju dužnik ima suprot kojoj osobi privatnoj, pa mu se ta tražbina ima sudbeno predati po mjeri vlastite tražbine, a to biva u ovom slučaju, kada je ta privatna osoba ujedno sam ovrhovoditelj u smislu §. 1438 o. g. z. prebojem. Svaki drugi ovršni zahtjev, koji traži inu vrst ovrhe, napose onu vrst ovrhe §. 478 grpp. naime ovršnu pljenidbu i dražbu ovakove protutražbine, bio bi skroz pogrješan i nedopustiv.

Tako je u jednom konkretnom slučaju, zatražila B. proti F. G. za svoju tražbinu ovršnu pljenidbu i dražbu utuženih i još nedosudjenih tražbina dužnika, pa je stol sedmorice tu molbu odbio riješenjem od 6. ožuj. 1919. br. 402. Takav proti njemu ovršni zahtjev je nedopustiv: 1. jer dvije stranke radi medjusobnih likvidnih i dosudjenih tražbina mogu te tražbine realizirati jedino prebojem po §-u 1438. o. g. z., a nikakvim inim načinom napose ne pljenidbom i dražbom protutražbine po §. 478. grpp., — 2. jer se u predležećem slučaju radilo k tome još o tražbini, koja stoji pod pravdom, koju tražbinu ovrhovoditelj pobija, dakle o nelikvidnoj tražbini, pa ne može još uopće biti govora o preboju po §-u 1438 o. g. z., a po tom ne može uopće biti govora o ovrhi na takovu tražbinu, za koju sam ovrhovoditelj tvrdi, da ne postoji i jer vodi ovrhu na stvar, koja ne postoji (§. 285 o. g.). Osim toga ima tuženi u takovu slučaju u parnici staviti prigovor preboja, a ne ovršno postupati i tim tužitelja šikanirati i priječiti u daljnjem vodjenju parnice.

Treća osoba moći će i na takovu utuženu tražbinu voditi ovrhu po §. 478. grpp., ali predbježno samo pljenidbom, sve dok ne bude tražbina dosudjena, jer inače za dražbu manjka ustanovljenje vrijednosti tražbine, koja nadomještuje procjenu. Nakon dosudjenja tražbine moći će i vjerovnik, koji ima protutražbinu ovrhu voditi, ali samo putem preboja.

Prema gore razloženomu budući ne ima zakonitog razloga, koji bi priječio ili isključio ovrhovoditelja, da svoju tražbinu namiri ovršnim putem protutražbinom ovršenika, a dade se ta vrst ovrhe opravdati po §. 473. grpp., nadalje što je taj

Digitized by Google

ovršni put najkraći i najsigurniji, da ovršeniku dodje do znanja, da se ovrhovoditelj kani poslužiti prebojem i da se ovrhovoditelj očuva, da mu ovršenik svojom protutražbinom sada ili u buduće ne čini troškove i nepravdu provadjanjem ovrhe na ini imetak i napokon što se prestanak medjusobnih obveza jedino prebojem dokumentira, dopustiva je ovrha ovrhovoditeljeva na dosudjenu ttražbinu **svoga dužnika, ali samo načinom preboja u smislu i per analogiam §. 473. grpp. u** savezu sa §. 438. o. g. z., dočim na dosudjenu dakle nelikvidiranu i pod parnicom se nalazeću protutražbinu nije dopustiva ovrha ni do osiguranja.

Priopćio : **B-ć.**

Vlasnik nekretnina može vlasničkom tužbom tražiti povratak nekretnina, koje je tuženi dobio pod kamate na uživanje od treće osobe. Pogodba, da založena stvar prelazi u vlasnost založnoga vjerovnika, ako zajam ne bude na vrijeme plaćen, ne vrijedi (§ 1371. o. g. z.).

Vrhovna rješidba stola sedmorice od 9. trav. 1921. br. 810. (Osuda kot. suda u Krapini od 15. ruj. 1920. br. 9856/gr., osuda ban. stola od 14. pros. 1920. br. 21.602.)

A je dao česticu na uživanje B-u pod kamate uzetoga zajma, te ugovorio. da B-u pripane vlasnost iste, ako mu u roku od 6 godina ne vrati zajam. A nije bio gruntovni vlasnik te čestice. C postane gruntovnim vlasnikom te čestice i tuži B-a na priznanje prava vlasništva i ustupa u posjed. — Prvi je sud odbio tužbu, jer tužitelj navodno nije dokazao svoj naslov prava vlasništva, te jer je tuženi dokazao, da mu je A tu česticu predao u vlasnost. — Banski stol preinačio je osudu i tužbi udovoljio, a stol sedmorice tu osudu potvrdio iz ovih razloga : Tužitelj je kupoprodajnim ugovorom i gruntovnom uknjižbom istoga u smislu §-a 372. o. g. z. dokazao tvrdi naslov i način stečenja svog prava vlasništva naprama tuženiku, koji je sam priznao, da prepornu česticu uzima pod kamate za svoju tražbinu. Tuženi je doduše kasnije naveo, da mu pripada i pravo vlasništva na tu česticu, jer da je tako ugovorio sa svojim dužnikom. Nu taj njegov navod pobija sama zadužnica i na istoj nahrpćeno očitovanje, a kada bi takova pogodba i bila dokazana, ne bi bila valjana (§ 1371. o. g. z.).

Skrbnik odvjetničkih agenda umrloga odvjetnika nije legitimiran na podnešenje pravnih lijekova..

(Plenarna rješidba stola sedmorice od 23. ožuj. 1921. br. 441.)

U usmeno raspravljenoj parnici S. M. iz O., tužitelja po odvjetniku dru. B. R. odnosno iza smrti ovoga po skrbniku njegove pisarne odvjetniku dr. A. P., proti tuženom S. R. iz O., po odvjetniku dru. F. P. radi 578 K spp., u kojoj je sudb. stol u O. osudom od 28. velj. 1920. br. 7043/gr. tužitelja s tužbenim zahtjevom odbio uz dužnost naknade parbenoga troška tuženiku, — a ban. stol povodom priziva tužitelja rješidbom od 30. ruj. 1920. br. 12174 prvomolbenu osudu ukinuo, i odredio popunjenje rasprave i provedenje po tužitelju ponudjenoga dokaza, — stol sedmorice : vidiv, da skrbnik odvjetničkih agenda umrloga tužitelja zastupnika dra. B. R. kao takav nije vlastan u ovoj parnici zastupati tužitelja bez posebnoga opunomoćenja, pa stoga da prvomolbeni sud nije imao njemu dostaviti osudu, već samom tužitelju, niti je skrbnik odvjetničkih agenda dra. B. R. dr. A. P. bio ovlašten proti prvomolbenoj osudi od 28. velj. 1920. br. 7043/gr. podnijeti pravni lijek za tužitelja; — vidiv, da je prema tomu dostavom osude na ruke spomenutoga

Digitized by Google

skrbnika u smislu odluke prvoga suda od 3. trav. 1920. br. 2592/gr. zatim odlukom istoga od 1. svib. 1920. br. 3501/gr., kojom se prima po skrbniku dru. A. P. za tužitelja podnešeni priziv de pr. 30. aprila 1920. br. 3501/gr., kao i riješenjem ban. stola od 30. ruj. 1920. br. 12174, kojim se taj priziv meritorno rješava, počinjena niština označena u §. 339. toč. 2. grpp.;

obnašao je povodom utoka, pravije previdnoga utoka tuženoga S. R. ureda radi po § 343. grpp. ukinuti kao ništetnu rješidbu ban. stola od 30. rujna 1920. br. 12174 zatim odluku prvoga suda od 3. aprila 1920. br. 2592/gr. i od 1. svib. 1920. br. 3501/gr., te prvom sudu naložiti, da osudu svoju od 28. velj. 1920. br. 7043/gr. dade dostaviti samomu tužitelju S. M. i da dalje po zakonu postupa. — Trošak pravnoga lijeka imade stranka sama nositi, jer nema uvjeta § 316. grpp.

Priopćio: **B-ć.**

Sudbeni stol nadležan je po §. 81. al. 3. sudovnika, da odobrava prodaju malodobničkih nepokretnina, bili malodobnici pod tutorstvom ili pod vlasti očinskom.

(Plenarna rješitba stola sedmorice od 4. pros. 1919. br. 2432.)

U sirotinjskoj stvari mldbne M. R., u kojoj je u sporu o nadležnosti medju sudb. stolom u O. i kot. sudom u V. za odobrenje kupoprodajnoga ugovora glede nepokretnina za mldb. M. R., stojeću još pod vlasti oca M. R., ban. stol riješenjem od 3. list. 1917. br. 15938 pronašao, da je kot. sud u V. nadležan, da konačno riješi molbu M. R. za odobrenje ugovora, stol sedmorice na prijedlog hrv.-slav. zem. vlade, povjereništva za pravosudje, od 17. stud. 1919. br. 22434 obnalazi po § 14. sl. D. zakona od 23. velj. 1893. o unutarnjem uredjenju stola sedmorice izreći, da je povrijedjen propis §. 81. sudovnika od 16. velj. 1853. navedenim riješenjem ban. stola, kojim je u sporu o nadležnosti medju sudb. stolom u Osijeku i kot. sudom u V. za odobrenje kupoprodajnoga ugovora glede nepokretnina za mldb. M. R. kao prodavalicu, stojeću još pod vlasti oca M. R. odlučeno, da je kot. sud nadležan za to odobrenje. — Ova rješidba služi samo kao pouka nižim sudovima.

Razlozi: Ugovorom od 9. siječ. 1917. prodao je M. R. kao otac mldb. M. R. njezine nepokretnine Ž.-u M.-u, pa je molbom, prim. 11. siječ. 1917. br. 250/gr. zaiskao nadtutorstveno odobrenje. Nakon izvida kot. sud u V. dopisom od 3. srp. 1817. br. 6038/gr. podnio je pozivom na § 81. sudovnika s preporukom ugovor na odobrenje sudb. stolu u O. Nu sudb. stol je dopisom od 20. srp. 1917. br. 6108/gr. vratio ugovor na nadležno nadštitničko uredovanje, jer da maloljetnica nije sirota ni skrbljenica. Tim povodom je kot. sud predložio stvar na riješenje spora o nadležnosti u smislu §. 3. sudovnika banskom stolu, koji je riješenjem od 3. list. 1917. br. 15938 pronašao nadležnim za odobrenje kot. sud. U razlozima se banskostolne rješidbe kaže, da se u § 81. sudovnika govori o nadležnosti tutorstvenih i skrbstvenih oblasti, dakle ne o maloljetnicima, koji imadu oca, već onima, koje zastupa tutor ili skrbnik. Samo za ove potonje t. j. sirote (Mündel) i skrbljenike (Pflegebefohlene) da je zakon odredio kao veću garanciju odobrenje najvažnijih poslova po sudb. stolu na prijedlog kot. suda kao tutorstvene oblasti, dočim da toga ne treba u slučaju, gdje maloljetnik ima oca, po naravi najboljega čuvara, gdje je dakle dovoljna garancija u odobrenju kot. suda. To shvaćanje nije osnovano. Po §. 152. o. g. z. na obveze onih, koji su pod vlasti očinskom, ima se uopće uporaviti, što je ustanovljeno u poglavlju (IV.) o obvezatnim djelanjima maloljetnika, koji su podvrgnuti tutorstvu. Prema tomu dakle nije potrebno, da se u

Digitized by Google

propisima, koji rade o tom, kako se obvezuju tutorstvu podvržene osobe, još i posebno upućuje, da to važi i za one, koji su pod vlasti očinskom. Vlasti tutorstvene i skrpstvene, o kojima radi § 81. sud., ne ureduju samo u slučaju, gdje ima tutora ili skrbnika, već i u slučaju, gdje maloljetnik stoji pod vlasti očinskom. Na sve te maloljetnike odnosi se i 1. i 2. al. sudovnika. Zakon u 2. alineji ima pred očima samo važnost predmeta, ne polažući važnosti na osobu zastupnika maloljetnikova. Neodlučan je u tom izraz sirota, kao što je neodlučan izraz sirotinjsko povjerenstvo ili sirotinjska knjiga, kada je stvar inače jasna u vezi sa §. 152. o. g. z. Otac ima doduše opsežnijih prava, nego ih ima tutor (§§. 49., 148., 159., 174., 181., 196., 175. prema 260. o. g. z.). Nu to se ne tiče obveza malodobničkih, o kojima govori §. 152. o. g. z. Sudb. stol je dakle nadležan po §. 81. al. 3. sudovnika, da odobrava prodaju malodobničkih nepokretnina, bili malodobnici pod tutorstvom ili pod vlašću očinskom. Valjalo je stoga na prijedlog hrv.-slav. zem. vlade, povjereništva za pravosudje, u smislu §. 14. sl. d) zakona od 23. velj. 1893. o unutarnjem uredjenju stola sedmorice izreći, kako je učinjeno u dispozitivnom dijelu ove vrhovne rješidbe.

Priopćio: **B-ć.**

Opravdanost otkaza, bez obzira na naredbu o zaštiti stanara. — Dužnost revizijskoga suda, da ureda radi ukine napadnutu presudu na korist protivnika molitelja revizije. (Rješidba stola sedmorice, odijeljenja B, od 13. trav. 1920. br. Rv. 69/20/1, kojom se udovoljuje reviziji tužiteljice i ukida napadnuta presuda, kojom je prizivni sud ukinuo tužiteljičin otkaz, te se stvar vraća istomu sudu na ponovno raspravljanje i presuđenje.)

R a z l o z i.

Prvi je sud utvrdio, da je izvorni najamni ugovor između pretšasnika tužiteljičina i tuženika T dogovorno t. j. prihvaćenim usmenim otkazom svršio. Drugoga ugovora nisu tužiteljica i tuženici izrijekom sklopili, već su ovi potonji, na temelju ugovora, sklopljenoga sa sinovima tužiteljičinim, zadržali posjed sporne prostorije. Kako tužiteljica — ovlaštena da s njom raspolaže — tog ugovora nije ni sklopila niti odobrila, ne veže je taj ugovor, dotično pravno ne postoji za nju, pa nije ni uzroka imala, da tužbom pobije pravnu valjanost njegovu, ili da ga bilo kako uzme za temelj svojem istupanju pred sudom. Stvar stoji dakle za nju ovako: Tuženici su poslije usmenoga otkaza, prihvaćenoga po prvom tuženiku, a koji njoj ne daje više ovršnoga naslova, praktično započeli novu najamnu pogodbu na neizvjesno vrijeme. Otkaz, o kome se radi, nije dakle, po takim utvrđenjima, isključen po zakonu, niti se iz njega može izvesti, da tužiteljica nije više računala na prvi otkaz. No prizivni sud ističe, da u otkazu dotično tekom parnice nije iznešen nijedan od otkaznih razloga predviđenih u naredbi, izdanoj na zaštitu uzimalaca u najam. Ali u konkretnom slučaju toga, po shvatanju vrhovnoga suda ni ne treba. Ta naredba, upravo zato, što štiti uzimaoca u najam, ne dopušta da najmodavac, ne mareći za njegovu štetu, te gledajući samo na veliku a nepravičnu korist, što je sam može crpiti iz prilika nastalih ratom, prisili uzimaoca u najam, da protiv svoje volje izađe iz stana ili dućana. Ali ako uzimalac u najam ima drugi stan ili dućan, te sam priznaje, da je dužan izaći iz onoga, što ga sada drži, i obećava, da će to i učiniti, nema više te pogibelji, te bi najmodavac bio posve bespravan, kada bi morao trpiti, da kraj svega toga protivnik bez njegove volje samovlasno zadrži za sebe stan ili dućan, koji mu uopće nije bio ni unajmljen, i to ne iz potrebe, već radi drugih

Digitized by Google

svojih privatnih razloga, n. pr. da svome takmacu u trgovini zapriječi uživanje tih prostorija.

S obzirom dakle na sve ovo nije bilo od potrebe, da tužiteljica u nazočnom slučaju traži oslona na § 7. naredbe u govoru, već dostaje dokaz, kako je dogovorno prestala stara pogodba, a tobožnji uzimalac u najam je našao način, da, obilazeći zakon, zadrži za sebe sporni predmet. Taj je dokaz i postignut na temelju utvrđenja prvostepenoga suda.

Nego u prizivu je napadnuto i stvarno prosuđenje parnice, pa, kako se prizivni sud nije tim bavio, jer sa svoga — od vrhovnoga suda po gore navedenom obrazloženju neodobrenoga — pravnoga stajališta nije trebao, da zalazi u to pitanje, a u drugu ruku nije stalno, bi li bio odobrio pomenuto stvarno utvrđenje, ili bi ga bio preispita i eventualno promijenio, da se je s njime pobliže pozabavio, tako se mora, u interesu protivnika revidirajuce stranke, koji nije došao u položaj, da pravnim lijekom napadne postupak prizivnoga suda, riješiti kao gore te narediti prizivnomu sudu, da, po svojoj sudačkoj uviđavnosti u smislu i granicama zakona izjavi, usvaja li ili ne činjenično utvrđenje prvostepenoga suda.

Gospodarska šteta najmodavčeva sama za sebe nije dovoljan razlog otkaza stana. (Rješidba stola sedmorice odijeljenja B, od 13. travnja 1920. br. Rv. 22/20/1, kojom se preinačuje presuda prizivnoga suda i uspostavlja ona prvoga suda, kojom je otkaz proglašen nevaljanim.) R a z l o z i.

Revizija oslonjena na br. 4 §-a 5B. gr. p. je opravdana. Po mjerodajnim utvrđenjima prvoga suda stan je otkazan stoga, što je najmodavac zadužen, pa je prodao kuću, ne bi li utrškom namirio dugove, a kupac mu je postavio uslov, neka mu je preda čistu od najmovne pogodbe, e da se sam uzmogne preseliti u stan, o kome se radi. Takav razlog otkaza nije opravdan. Istina je da § 7. naredbe od 20. I. 1918. l. d. z. br. 21 ne nabraja taksativno otkaznih razloga, što dokazuje već riječ „osobito" u 2. stavku. Ali se u drugu ruku ne smije zaboraviti ni to, da naredba u tom §-u, a pod br. 5, predviđa i slučaj velike štete za najmodavca, kada bi najamna pogodba ostala na snazi. No i mimo pretpostavke takove štete zahtjeva još, da najmodavac s a m trebuje stan. Iz toga dolazi, da po shvatanju zakonodavčevom gospodarska šteta sama po sebi ne dostaje, da opravda otkaz. A tako i mora da bude, hoće li se postići ono, za čim naredba ide, jer bi inače svaki najmodavac, mogao uvijek otkazati, čim bi mu tko nudio mnogo višu najamninu, što naredba hoće upravo da zapriječi. Da pak riječi „sam trebuje" ne znače drugo, nego da on isti, za sebe i za porodicu svoju treba stan, — o tome se ne može dvoumiti, protumači li se naredba po gramatikalnom značenju riječi i po duhu svome. I pravosudna praksa je to tumačenje prigrlila. S ovih razloga i pozivom a ispravne razloge prvostepene presude moralo se presuditi kao gore, ne zalazeći u ispitivanje revizijskoga razloga po br. 2 §-a 503. gr. p.

Društvene vijesti.

Društveni život. dvije glavne skupštine. — Budući da g. 1920. uopće, a g. 1921. do ovoga mjeseca nije izlazio »Mjesečnik«, dužnost nam je, da u ovom broju ukratko izvijestimo o društvenom životu kroz ovu godinu i pol. Taj život bio je vrlo bijedan. Onoga, čime se društvo kroz čitavo vrijeme svog opstanka najjače i najodličnije manifestiralo, t. j. »Mjesečnik« i redoviti mjesečni sastanci — toga kroz rečeno razdoblje nije bilo. »Mjesečnik« nije mogao izlaziti, jer su troškovi

Digitized by Google

štampanja rapidno sve više i više rasli i daleko nadmašili financijalnu snagu društva, a bez organa ne može da bude ni sastanaka ni usmenih diskusija. Ali inače su poratne prilike doprinijele, da je interes za društvo bio slabiji no prije. Redovita godišnja glavna skupština za godinu 1920., održana 20. marta rečene godine, donijela je zapravo jedan jedini zaključak: da se povisi članarina na K 24, utemeljiteljni prinos na K 500, a pretplata na list na K 32 (djacima na k 12). Ali i taj je zaključak ostao, takorekuć, na papiru, a da je bio i proveden, ne bi bio omogućio izdavanje »Mjesečnika«, jer su tiskarski troškovi i dalje rasli. U tome znaku zastoja zatekla je društvo njegova redovita glavna godišnja skupština, održana dne 20. marta 1921. Otvorio ju je predsjednik Fr. Haladi istaknuvši potrebu preporoda i obnove društva. Baš zato, reče, zahvalio se dosadanji odbor, da ustupi mjesta novome, koji bi rečenoj potrebi udovoljio. Nakon što su bili pročitani i odobreni izvještaji — onaj tajnika dra. Čimića i blagajnika dra. Hribara, — razvila se živa diskusija o načinu, kako da društvo opet oživi i kako da se napose uspostavi izlaženje »Mjesečnika«. U diskusiji su sudjelovali dr. Čačić, dr. Farkaš, dr. Peleš, Galić, dr. Gjuraneč, dr. Hercog, dr. Veljko Prebeg, dr. Šik, dr. Lovrić, dr. Gejza Frank, Okretić, dr. Verona, Bratanić, dr. Marko Kostrenčić, dr. Čimić i drugi. Svi prijedlozi raznih govornika slagali su se u tome, da treba članarinu bezuvjetno povisiti, pravila promijeniti, da se omogući izdavanje »Mjesečnika«. Napokon je dr. Čimić predložio, da se debata o dnevnome redu dokonča i novi odbor izabere, pa da se ovome dade mandat, da sve na skupštini iznesene prijedloge prouči i onda na novoj izvanrednoj glavnoj skupštini donese svoje dobro promišljene i obrazložene konkretne prijedloge, osobito glede promjene pravila — tim više, što je stari odbor dao ostavku i što mnogi njegovi članovi ne pokazuju volje, da i dalje u društvu intenzivnije djeluju. Taj je prijedlog prihvaćen, pa se na temelju njega prešlo k izboru pregledatelja računa i odbora. Pregledateljima računa za g. 1921. izabrani su dr. Milivoj Maurović, kr. redov. sveuč. profesor, i dr. Rudolf Signjar, ravnatelj statist. ureda u Zagrebu, a njihovim zamjenicima Vladimir Virag, vijećnik ban. stola, i dr. Vladimir Čačić, vijećnik stola sedmorice. Predsjednikom je izabran dr. Lad. Polić, kr. j. redov. sveuč. profesor, a odbornicima ova gospoda: sveuč. profesori dr. Edo Lovrić, dr. Marko Kostrenčić, dr. Josip Šilović, dr. Milorad Stražnicki; predsjednik banskog stola Slavoljub Sova; vijećnici kr. stola sedmorice dr. Ante Verona i Ivan Okretić; kr. banski savjetnik Ivan Galić, te odvjetnici dr. Dušan Peleš, dr. Ivo Karlović, dr. Lavoslav Šik i dr. Ivo Politeo.

Novoizabrani predsjednik dr. Polić, pozdravljen po otstupivšem predsjedniku Haladiu i po skupštini, izrekao je odulji govor, u kojem je u glavnom razvio ove misli: Ponajprije zahvaljuje skupštini na povjerenju, pa vanredno to odlikovanje pripisuje samo tome, što je već preko dvadeset godina vjeran saradnik Mjesečnika, kojemu je osam godina bio urednik, i to u najteže vrijeme rata. Zahvaljuje i odličnom svome prethodniku, koji je na svome mjestu istrajao u vrijeme društvene krize. (Živio Haladi!) Kao program svoga rada prihvata misli i pobude iznesene od tolikih vrijednih govornika današnje skupštine: reforma društvenih pravila i saniranje finansijskog stanja, kako bi se omogućio i unapredio uspješan rad oko postizanja društvenih svrha: gajenje pravnih i socijalnih nauka, naročito izdavanjem društvenoga glasila i drugih edicija kao i održavanjem redovnih sastanaka za predavanja i diskusije. Nalazi za sebe osobitu važnost u činjenici, što je izabran za prvog predsjednika Pravničkog društva kao što je bio izabran i za prvoga rektora u našoj novoj državi. Prikazuje, koliki golemi zadaci čekaju pravnike pri stvaranju

Digitized by Google

i izgradjivanju naše države. Misao vodilja neka nam bude, da naša država mora da bude kulturna i pravna država. Tumači postanje i znamenovanje ideje o pravnoj državi. Pokazuje pogibli, koje ostvarenju te ideje prijete s jedne strane od širenja državne kompetencije na osnovu utalitarističkoga shvatanja, a s druge strane od boljševizma, koji odnemaruje kulturne tekovine državnopravnog liberalizma, kako je to istakao Merežkovskij u svome žarkom apelu na civilizovani svijet, za volju ekonomskih interesa. Izražava živu nadu, da će naše društvo, kojemu ćemo doskora slaviti pedesetgodišnjicu, za realizovanje ovih misli naići na bratsku saradnju ostalih pravničkih udruženja u zemlji. Završuje sa željom, da bi rad našeg društva pridonio sreći i napretku Jugoslavije. (Živio predsjednik!)

Kratko vrijeme poslije glavne skupštine održao je novoizabrani odbor prvu svoju konstituirajuću sjednicu, na kojoj je izabran potpredsjednikom dr. Dušan Peleš, a tajnikom dr. Ivo Politeo. Dr. Lovrić odazvao se jednodušnoj zamolbi odbornika, da barem privremeno preuzme uredništvo »Mjesečnika«. Odbor se odmah dao na rad, sastavivši osnovu novih p r a v i l a i spremivši materijal za ovaj broj »Mjesečnika«. Osim toga izradjene su predradnje za izvanrednu glavnu skupštinu (pravnički zbor), o kojem će biti još govora, riješeni razni tekući poslovi i provedene neke reforme tehničke naravi. Izradjena je takodjer posebna predstavka i predana predsjedništvu Konstituante, u kojoj se pretstavci pledira za stalnost sudaca. Ta se pretstavka u glavnome saglasuje sa poznatom pretstavkom »Zajednice hrvatskih sudaca«, u kojoj su suci od Konstituante zahtijevali neka promijeni onu točku u nacrtu ustava, koja sadržava u sebi veliku pogibelj za stalnost a time i neovisnost sudaca.

Dr. Politeo.

Putem gosp. **dra Dragutina Katušića** pridoniješe u god. 1920. za izdavanje „Mjesečnika": po 400 K: dr. Dragutin Katušić, dr. Emil Brandafy, dr. Rudolf Rodanić; — po 200 K: dr. Stjepan Mainkas, dr. pl. Thaller, dr. Miroslav Lackenbacher, dr. Lavoslav Schick, dr. Svetozar Ivković, dr. Šandor Steinhardt! — po 160 K: dr. Mijo Radošević; — po 100 K: dr. Nikola Hoffer, dr. Krešimir Juričić, dr. Edo Frank, dr. Milan Dečak, dr. Guido pl. Soretić (Ruma); — po 80 K: dr. Ivan Draganec, dr. Vladimir Horvat, dr. Vilim Benović, dr. Dragutin Šafar, dr. Dragutin Lieberman, dr. Ivo Rastovčan, dr. Robert Farkaš; — po 50 K: dr. Jakob Kraus, dr. Ivan Juriša, dr. Gustav Heinrich; — po 40 K: dr. Gjuro Janeković, dr. Ante Pavelić. dr. Zdenko Longhino (Karlovac), dr. Aleksander Licht, dr. Filip-Adolf Bruck, dr. Makso Weiler, dr. Nikola Cvijanović i Aleksander Loschitz. — Putem gosp. **dra Ede Lovrića** na skupštini „Matice Hrvatske", obdržavanoj 24. travnja 1921.: po 400 K: dr. Milan Dečak, dr. Ivan Petrić, dr. Ivo Politeo, dr. Dragan Šafar, Miroslav Röder — po 200 K: dr. Mate Mintas, Šime Semić, Ljudevit Geresdorfer, Josip Knežević; po 40 K Ivan Rittig. Gg. dru Katušiću i dru Edi Lovriću isporučuje upr. odbor Prav. društva zahvalu na uloženom trudu, a tako i svim doprinositeljima na prinosima. Izdavanje našega glasila „Mjesečnika" skopčano je sada s velikim troškovima, koji vrlo visoko nadmašuju redovite prihode Pravničkoga društva. Stoga se izdavanje „Mjesečnika" može nastaviti samo ovakovim izvanrednim doprinosima. Pošto kod nas imade lijepi broj pravnika, a medju njima dosta i takovih, koji mogu nešto doprinijeti u ovu svrhu, a da to ni ne osjete, umoljavamo za dalje dobrovoljne doprinose. U ovo prijelazno doba konsolidacije naše nove države mora da se radi punom parom oko sredjivanja prilika na svim pravnim područjima. Naše je društvo pozvano, da o svemu tomu vodi računa, da naši pravnici budu orijentirani,

Digitized by Google

o čemu se radi i kako se radi. Ako se ne bude omogućilo izdavanje našega glasila ovakovim dobrovoljnim doprinosima, bit će naši pravnici, naročito oni u provinciji, na vlastitom svojem području doista „Peregrini in patria". Zato tko iole može, valja da doprinese svoj obol u ovu svrhu Pravničkomu društvu budi neposredno budi putem kojega sabirača.

Svaštice.

Rapallo. — Napokon se božica »Justitia« u posestrimi Dalmaciji riješila more, što no joj već toliko vremena stezaše grudi. Sudovi dalmatinski počinju uživati pravo i vršiti dužnost, da dijele pravdu u ime svoga Kralja. Prije to nisu smjeli. Ni oni u nezaposjednutoj Dalmaciji. Bilo je dakako pojedinaca tvrde šije, — čast im! — koji nijesu popuštali. Ali bilo je pravilo, da se u Dalmaciji ima vršiti pravda »u ime naroda«. To su zahtjevale tuđe vlasti, što no se poput željeznoga klina bijahu duboko zabile u živo naše meso, da Dalmaciju razluče od srca Jugoslavije. Dalmacija je za njih još uvijek bila dio pobijedjene austro-ugarske monarhije, koji formalno nije još sastavni dio Jugoslavije. Tako se samo može tumačiti onaj unicum na bijelom božjem svijetu, da je dalmatinski uredovni list »Dalmatinski Glasnik« donosio beogradske zakone, naredbe i uredbe — koliko se, nota bene, uopće trpilo, da ih tiska — u... nezvaničnom dijelu. Neka od ovih naredjenja je dalmatinska vlada prokriomčarila tim, što ih je pod svojim imenom proturala u svijet. Tako su ljudi — čudeći se čudom — čitali u »Narodnim Novinama«, da je Najvišim Ukazom osnovan u Zagrebu vrhovni i kasacijski sud za Dalmaciju i Sloveniju kao odijeljenje B stola sedmorice, dok su podjedno iz »Dalmatinskoga Glasnika« razabirali, da je taj sud ustanovila dalmatinska vlada... Svakako ovdje barem ne staviše tudje vlasti svoga »veto«. Naprotiv je prijam nekih naredaba zabranio naprosto admiral, koji je vršio nadzornu vlast. Odatle, kako sudovi nisu mogli uvidjeti opravdanost tih mjera, pometnjâ, sporovâ, zatezanja u suđenju.

Nego i propisi pravilnika sudske vlasti očutiše duh privremenoga novoga stanja. Kako su bili zaposjednuti neki kotarski sudovi, kojih neposredno pretpostavljeni stariji (okružni) sud nije imao te »sreće«, tako je okupatorna vlast, da doskoči tome, potčinila te sudove okružnom sudu, koji je dopao njenih ruku. Tako je n. pr. korčulanski kotarski sud dospio privremeno pod šibenički okružni sud.

Viši zemaljski sud u Zadru je isprvice djelovao za cijelo svoje staro područje za posjednutu i nezaposjednutu Dalmaciju, te su — dakako pod stegom cenzure, dakle velikim zakašnjenjem — imali pristupa u zadarsku sudsku palaču i spisi iz krajeva nesputanih okupacijom. Ali u posljednje vrijeme se to preko noći promijenilo. Talijani našli najedamput, da viši zemaljski sud postoji samo za zaposjednutu Dalmaciju, premda su kod njega služili i naši ljudi. I odvažna borba naših ljudi ostade bez uspjeha. Osnovati drugi viši zemaljski sud za neposjednute krajeve nije bilo uputno s lako shvatljivih razloga. I tako je naprosto za neposjednutu Dalmaciju iznenada nestalo višeg zemaljskog suda. Toj teškoj nevolji, što je osjetljivo sapinjala pravosudje u Dalmaciji, doskočio je stol sedmorice, odijeljenje B) u hitnijim slučajevima tim, što je delegirao kr. viši zemaljski sud u Ljubljani, da radi kao sud II. stepena. Ostale su parnice, gradjanske, kaz-

Digitized by Google

nene i disciplinarne, u kojima viši zemaljski sud ima da reče svoju »zalegle«. U sudskim arhivima čekaju, da im osvane Aleluja, što je eto, hvala Bogu, na domaku. Čekale, ali i dočekale!

Viši zemaljski sud zadarski je medjutim prekinuo i svaki dodir sa zagrebačkim vrhovnim sudom. Iza — kolumpskoga — otkrića, da u propisima talijanskih okupatornih vlasti nema naredjenja, po kojemu bi se mogla priznati vlast vrhovnoga suda »osnovanoga u Zagrebu od srpskoga kralja«, da djeluje kao sud III. stepena, stao je viši zemaljski sud zadarski otklanjati i to da sprovodi u Zagreb one parnice, koje je on isti prije toga otkrića bio riješio u II. stepenu kao prizivni sud nezaposjednutih krajeva. I tako su naši dalmatinski sudovi neposredno podnosili te spise svome vrhovnome sudu u Zagrebu, a ovaj je potonji njima neposredno povraćao i one parnice, u kojima radi ukinuća drugostepene presude prizivni sud u Zadru ima da opet reče svoju u II. stepenu. I te parnice čekaju, uz ostale, da zora svane . . . iz Rapalla.

Sudbeni praznici. — U cijelom svijetu imade u vrućim mjesecima, obično u srpnju i kolovozu, sudbenih praznika. Onda, svaki tko može, sudac, kancelista, pisar, odvjetnik i njegov personal ide na dopust, posjeti svoju rodbinu u pokrajini, putuje u kupalište, u gore ili na more, pa se opet iza praznika pomladjenom snagom baci na posao. Kod svakoga se suda za vrijeme sudbenih praznika obavljaju tek najnuždniji poslovi, baš nikako odgodive agende, pa ostaje samo jedan ili dva referenta, koji imaju svoj dopust prije ili poslije sudbenih praznika. Isto tako jedan odvjetnik preuzme supstituciju za pet-šest svojih kolega. Davna je već želja svih interesiranih faktora, da se i kod nas takovi praznici uvedu. Kod pojedinih sudova je to već lani učinjeno, pa bi bilo poželjno, da povjereništvo za pravosudje to za cijelo područje banskoga stola uredi.

Rok za predaju sudbenih podneska poštom. — Banskom naredbom od 2. srpnja 1915. br. 14001 ustanovljeno je, da se dani, potrebni da neki podnesak stigne na mjesto, kamo je upravljen, ne imade računati u rokove, odredjene gradjanskim parbenim postupkom. Ova se naredba kod sudova tumači na najrazličitiji način, pa stranke i odvjetnici trpe uslijed toga veliku, i nenaknadivu štetu. Tako primjerice nekoji sudovi drže prema striktnom slovu naredbe da he ona ne tiče podnesaka, predanih u istom mjestu. Tko pozna prilike u Zagrebu, udaljenost pisarna od suda. Danas su raštrkane po cijelom gradu, a odvjetnik radi ili sam ili sa samo do 13 sati, uvidjet će, da je to nepravedno. Prošlo je vrijeme, kada su odvjetničke pisarne imale 4 ili čak 6 namještenika i bile malo ne sve u blizini suda. Danas su one rasštrkane po cijelom gradu, a odvjetnik radi ili sam ili sa svojim pisarom. Skrajna je stoga potreba, da banski stol posebnom okružnicom svim sudovima preporuči ekstenzivno tumačenje uvodno citirane naredbe.

OBAVIJEST. — Pošto je upravni odbor Pravničkoga društva izradio ono, što je zaključila zadnja redovita godišnja skupština, sazvat će se izvanredna glavna skupština još tečajem druge polovice ovoga mjeseca, da joj se izvijesti o radu upravnoga odbora i da prema njegovim prijedlozima stvori shodne zaključke.

Digitized by Google

MJESEČNIK

GLASILO PRAVNIČKOGA DRUŠTVA

BROJ 2. GOD. XLVII.

Uredili: Dr. Edo Lovrić, kr. sveuč. profesor, Dr. Ivo Politeo, odvjetnik.

ZAGREB LIPANJ 1921.

O nacrtima ustava.

Piše **dr. Ladislav Polić**, sveuč. profesor.

II. Nacrt g. Protića.

Ustavna Komisija podnijela je svoj stručni operat g. Protiću. On ga je s političkog gledišta ocijenio i upotrebio za izradu nacrta Ustava, koji je podnesen kabinetu na diskusiju. Ali g. Protićevom Nacrtu nije bilo sudjeno, da postane vladin predlog Ustava za Ustavotvornu Skupštinu.

Ustavna Komisija vršila je konačnu pravnu redakciju i ovoga Nacrta, samo što su direktive taj put bile konkretnije i odmjerenije, od česti i drukčije. Ne može se reći, da je to bio baš lagodan posao. U ono vrijeme su zaokupljala naročitu pažnju g. Protića dva pitanja, s kojima se sretao već i prije u svojoj mnogodišnjoj državničkoj karijeri: raspojasanost izvjesne štampe i opstrukcija u Parlamentu. S druge strane, g. Protić dao je maha svome anglofilstvu u ustavnim pitanjima: on spada u red onih odličnih državnika, koji su proučili prerazlične ustave i našli uzor u Engleskoj. Kanda bi i on mogao potpisati riječi Le Playa, učitelja komparativnog metoda: »L'Angleterre est le modèle, bien qu' il y ait à prendre dans chaque nation«. Medjutim i onom prilikom kao i drugim zgodama, osjetio sam da u karakteru g. Protića ima granita: on zna što hoće, kaže što hoće, i drži, što kaže. Zato se i one tijesne saradnje s njime vazda sjećam sa čuvstvom iskrenog poštovanja i živahne simpatije.

Razmatrajući taj Nacrt, mislim da se ne treba držati sistematičnog reda, nego da je najbolje najprvo uočiti one partije, koje su privukle na sebe najveću pažnju političkoga svijeta: pitanje o pokrajinama i njihovoj organizaciji.

Ponajprije o podjeli pokrajina. Ustavna Komisija, kako je već prije spomenuto, nije bila zvana da se o tome izjasni, a naročita Komisija za razgraničenje nije se bila još ni sastala. G. P. je mislio, da je i tu bolje, ne čekajući predloga potonje Komisije, dati odmah jedno riješenje baš zato što je stvar delikatna i teška, i što bi izbjegavanje rješavanja toga pitanja onda moglo pobuditi nemilu sumnju. Država se dijeli na 9 pokrajina (čl. 4), a te su: Srbija; Stara Srbija sa Make-

Digitized by Google

donijom; Hrvatska i Slavonija sa Rijekom, Istrom i Medjumurjem; Bosna; Crna Gora s Hercegovinom, Bokom i Primorjem; Dalmacija; Srijem s Bačkom; Banat; Slovenačka s Prekomurjem. Veličina i granice pokrajina odredit će se zakonom. Promjene u broju i obimu pokrajina mogu se izvršiti samo zakonom na zahtjev ili s pristankom zainteresovanog stanovništva; samo pogranični okruzi mogu se odvojiti od jedne pokrajine i prisajediniti drugoj. Ovo riješenje, kako se veli u Uvodu, ide zatim, da u pogledu veličine pokrajina što manje odstupa od zatečenog stanja i da bude uopće dovoljno gipko za buduće promjene prema želji stanovništva. U poznijem jednom spisu (Vladin predlog Ustava 1921.) brani se ovo konservativno postupanje naročito time, što je administrativna dioba možda najkonservativnija institucija, kako pokazuje primjer Engleske, pa što se zaboravlja raznoliko zakonodavstvo i dosadašnji podvojen i raznolikim utjecajima izložen narodni život u raznim krajevima države; a odbacuje se vladin predlog, po kojem se od sedam zatečenih oblasti pravi trideset, no dopušta se korektura, da se Stara Srbija s Makedonijom ostavi zajedno sa Srbijom.

I doista, ni u kojem drugom slučaju nije umjesnije pozivanje na engleski ustav, kojemu je duša istorijski kontinuitet ili istorijska filijacija, kako bi rekao Boutmy. No kako ta podjela nije sasvim udešena prema zatečenom stanju, s pravom je g. Protić napomenuo, da bi se u toj podjeli moglo i ponešto mijenjati, ali to je stvar dogovaranja i sporazumijevanja. Uopće mislim, da su u političkom držanju prama istoriji praktički važna ova dva stava: jedan evolucionističko-reformistički kao u Engleza, a drugi racionalističko-revolucionarni, kojemu su najbolji primjer negda jakobinstvo, a danas boljševizam. Koji će stav tko zauzeti, to stoji do općega nazora o svijetu i životu. Samo još jedna napomena. Čitavo raspravljanje o priznavanju ili odbacivanju istorije postalo bi možda jasnije i plodnije, kad bi se uzelo na um, da ima dijelova našega naroda, koji su vazda bili subjekti vlastite političke povijesti, nosioci narodnog samoodredjenja, ali da se nalazi i takih krajeva, koji su bili objekt tudje istorije, prosti supstrat, na kojem se odigravala tudjinska povijest. Ovi potonji, kao što je bila na pr. Vojna Krajina, i nemaju svoje istorije i nisu nosioci samosvojnih istorijskih vrednota kao prvi što su. Ova spoznaja mogla bi nam štošta objasniti.

Najveća razlika g. Protićeva Nacrta prema Komisijinom Nacrtu ogleda se u djelokrugu pokrajina: organizacija pokrajina po potonjem Nacrtu udešena je prema belgijskom obrascu, no g. Protić je, kako veli u Uvodu, nakon duljeg razmišljanja i bližeg proučavanja našao, da će belgijski uzor biti nedovoljan, zato se jače i više obazreo na holandski i engleski obrazac, gdje je samouprava šire postavljena i jače razvijena.

Pokrajine se svrstavaju medju mjesne upravne zajednice, kamo se još broje i županije i općine. Mjesne upravne zajednice su pravna lica i po javnom i po privatnom pravu (čl. 158). Mi ćemo se, u glavnom, osvrtati samo na pokrajine.

Digitized by Google

Engleski sistem primijenjen je u toliko, što pokrajine vrše ,u načelu, s v e poslove unutrašnje državne uprave, koliko zakonom nije drukčije odredjeno. Da ne komplikujem ovu stvar, ne ću se upustiti u teorijsko razmatranje o engleskoj samoupravi, a još manje o odnosu njezinom prema sudovima, nego ću gledati da g. Protićevo ustrojstvo objasnim uporedjivanjem i kontrastiranjem sa sadašnjim i nekadašnjim upravnih ustrojstvom u Hrvatskoj i Slavoniji. Ponajprije treba uzeti na um, da se ukida svako razlikovanje naravnog i prenesenog djelokruga. Pomislimo općinu grada Zagreba, u kojoj poslove naravnog djelokruga vrše gradsko zastupstvo i gradski načelnik, ali gradsko poglavarstvo u prenesenom djelokrugu vrši i poslove upravne oblasti prve molbe. Po novom sistemu, čitavu upravu i naravnog i prenesenog djelokruga vršilo bi gradsko zastupstvo i njegovi odbori i pododbori a ne gradsko poglavarstvo, gradski načelnik bio bi predsjednik zastupstva i odbora, a gradski činovnici bili bi samo referenti u odborima, koji bi stvarali riješenje; dakle činovnici ne bi imali nikakve vlasti, već bi bili samo stručni pomagači izabranicima naroda, kojima pripada vlast. U županijama bi nestalo i kr. velikog župana i podžupana (i kr. županijske oblasti) i donekle upravnog odbora, i kr. kotarskih oblasti, nego bi postojala županijska skupština kao zaključujući i kontrolni organ, a razni odbori i pododbori, izabrani od županijske skupštine, kao izvršni organi, kojima bi pomagali kao referenti županijski činovnici izabrani od županijske skupštine. Ukratko, u županiji ne bi bilo kraljevskih (državnih) organa za poslove opće uprave, već bi ona č i t a v a pripadala županiji kao samoupravnom tijelu. Medjutim, ako se malo dublje zamislimo, vidjet ćemo, da ta osnovna ideja ne bi bila za nas ništa tudje, importirano iz Engleske, već nešto sasvim domaće. Stare naše županije vršile su same kao municipiji č i t a v u lokalnu državnu upravu pa i lokalno pravosudje po svojim organima, a još i danas po zakonima od 1886. godine lokalna uprava pripada županiji, samo što su županijski činovnici, nekad slobodno birani, postali kr. činovnici.

Ustavna Komisija, putujući po zemlji, dobila je impresiju, da se po mišljenju praktičara engleski sistem ne bi mogao kod nas ostvariti. Ali ja mislim, da bi se mogla realizovati stara naša tečevina, da sva lokalna uprava pripada županijama, samo bi trebalo dati županu i drugim županijskim činovnicima, koje bi birala županijska skupština kao stalne činovnike i koji bi joj bili odgovorni, samostalan djelokrug za tekuće poslove, dok bi važnije poslove imala rješavati ili županijska skupština ili županijski upravni odbor (bez činovnika s pravom glasa) pod predsjedanjem župana ili njegova zamjenika i uz stručnu saradnju županijskih referenata. To bi bila doista županijska samouprava, u kojoj bi narod odlučivao, a da izabrani činovnici ne bi bili sasvim eliminirani. Po Predlogu vlade Ustavotvornoj Skupštini samouprava znači sasvim nešto drugo: sva vlast činovnicima, koje narod ne bira, a narodu ekonomija ! Ne znam koji latinski pisac pripovijeda: »Cato major mirabatur, cur haruspex non rideret, haruspicem cum vidisset«.

Digitized by Google

Tri su glavna organa u pokrajini: pokrajinska skupština, pokrajinski odbor i pokrajinski namjesnik.

Pokrajinske skupštine mogu — to je najveća novina — donositi pokrajinske zakone. Ali ti su zakoni sasvim svoje vrste. Oni se donose na osnovu ovlašćenja datog zakonom o uredjenju pokrajina ili drugim zakonom. Oni ne mogu protivuriječiti Ustavu ni državnim zakonima, a u slučaju sukoba izmedju državnih i pokrajinskih zakona pripada prvenstvo državnom zakonu. Pokrajinski zakon može se vazda ukinuti državnim zakonom. Pokrajinske zakone proglašuje i obnarodjava pokrajinski namjesnik osim ako Državni Savjet nadje da se kose s Ustavom ili s državnim zakonom. Dakle, zakonodavna vlast pokrajinskih skupština nije osnovana na Ustavu, već na delegaciji običnoga zakona centralnog Parlamenta, koji može tu delegaciju običnim zakonom opozvati i svaki čas donositi zakone i bez obzira na tu delegaciju. G. Protić se za ovakovo ustrojstvo poziva na englesku »devoluciju« ili odterećenje: zakonodavna vlast nije Ustavom podijeljena izmedju centralnog Parlamenta i pokrajinskih skupština kao u federaciji, nego ona čitava pripada centralnom Parlamentu, koji po slobodnom nahodjenju i do opoziva, a radi rasterećenja, prepušta pokrajinskim skupštinama podredjeno zakonodavstvo.

Ja bih se usudio ustvrditi, da engleski obrazac ne pristaje potpunoma na ovakovo uredjenje. Ima jedna bitna razlika, a ta stoji u tome, što u Engleskoj nema pisanoga ustava, pa nema ni ustavotvorne vlasti, dok g. Protić sprema pisani ustav i u članu 39. naročito ističe zasebnu ustavotvornu vlast, koju će da vrši Ustavotvorna Skupština s Kraljem. Dakle, u Engleskoj svaki je zakon običan zakon iako donosi, po sadržini, najosnovnije principe državne organizacije, dok po Nacrtu mi imamo ustavnih i običnih zakona. Engleski Parlamenat je zakonodavna i ustavotvorna vlast, dok je Narodno Predstavništvo samo zakonodavna vlast na osnovu Ustava, što ga stvara i mijenja ustavotvorna vlast. Zato mi se čini da bi, s pravnog gledišta i po osnovnoj misli, bio konkludentniji primjer alsaško-lorenskih zakona prema njemačkom državnom zakonu od 2. maja 1877. Tim je zakonom naredjeno da zemaljske zakone za Alzaciju-Lorenu izdaje njemački car s pristankom Saveznog Vijeća i zemaljskog sabora (Landesausschuss), ali državno zakonodavstvo moglo je običnim zakonom vazda opozvati to ovlašćenje pa i svagda donositi državne zakone za unutrašnje poslove Alsacije-Lorene. Laband je takove alsaško-lorenske zakone konstruisao kao carske uredbe, izdane s pristankom Saveznog Vijeća i zemaljskog sabora na osnovu ovlašćenja datoga zakonom od 2. maja 1877. Sličnost toga uredjenja s projektom g. P. stoji u tome, što se delegacija davala ne Ustavom, nego običnim zakonom, pa se na taj način mogla i oduzimati, a da je državno zakonodavstvo vazda moglo, izuzetno i supsidijarno, intervenisati. Razlika se pak ogleda u tome, što pokrajinski zakoni po Nacrtu g. P. nisu akti državnog poglavara, nego akti samoupravnog tijela doneseni pod kontrolom jednog državnog administrativnog tijela (Državni Savjet). Ti pokrajinski zakoni su, u stvari, samo-

Digitized by Google

upravni statuti naročito kvalifikovani time, što se mogu ukidati i mijenjati samo pokrajinskim ili državnim zakonima te su jači od kraljevskih ukaza i vladinih uredaba i nisu podložni sudskom ispitivanju u pogledu zakonitosti.

Rekao sam, da bi ti pokrajinski zakoni bili u stvari samoupravni statuti. To budi u meni reminiscenciju iz hrvatske pravne povijesti o municipalnim statutima. Saborski članci zvali su se negda: constitutiones, consuetudines, statuta, articuli, a ponajviše statuta municipalia. S madžarske se strane tvrdilo, da hrvatski municipalni statuti ne smiju protivuriječiti zakonima ug. sabora, koji su se takodjer zvali statuti kao i u Engleskoj, s pozivom na poznatu tvrdnju u §. 2., tit II., pars III. Verböczyeva Tripartita, da ti statuti ne smiju ići: »contra generalia statuta et decreta regni hujus Hungariae ....« No u zak. čl. 120. od 1715. god., koji govori o hrvatskim statutima, nema traga tome ograničenju. Medjutim, u vrijeme državnopravnih borbi od 1790.—1848. god. opet je iskrslo pitanje: da li je ugarski sabor vlastan sâm ustanoviti opseg municipalnih prava i donositi zakone o predmetima, koji su regulisani municipalnim statutima. Svatko je opazio, da su tu jasno označene sve pozicije u pitanju o kojem je riječ. Ali, držeći se tačno svoga metoda imanentne kritike, ne ću da ulazim u raspravljanje, koje je stajalište sada opravdano, već sam samo htio pokazati, s jedne strane, kako to nije ništa novo, nego, naprotiv, da su to u nas sekularni problemi, s druge strane, kako nam je stari hrvatski ustav i ovdje bliži od engleskoga, a istorijski je ustav baš kao i engleski.

Ovo je misao g. Protića: on želi pomiriti jedinstvo države, u pogledu zakonodavstva, s autonomističkim težnjama na taj način, da Narodno Predstavništvo bude jedini zakonodavac i vrhovni kontrolni organ nad samoupravama, ali da se državnim zakonima može, rasterećenja radi, prenijeti neko subordinirano zakonodavstvo i na samoupravna tijela praecario modo. Nastaje sasvim praktično pitanje, da li se tim riješenjem može postići ona svrha, za kojom ide g. P., da to bude trajno uredjenje za dogledno vrijeme. Rado dopuštam, da bi to tako i bilo u Engleskoj uz mirni i promišljeni temperamenat Engleza. Ali bi li to i za nas vrijedilo uz neprestanu fluktuaciju parlamentarnih većina i njihovih vlada? Zar ne bi to značilo stavljati svaki čas na dnevni red Parlamenta državnopravna pitanja, koja spadaju u Ustavotvornu Skupštinu? Zar ne bi prekarij zakonodavne vlasti pokrajinskih skupština značio prekaran položaj čitavog pokrajinskog uredjenja?

Ne ću nipošto da iznosim kakve predloge, i nisam ovlašten na to, samo se pitam, ne bi li se ona svrha, koju želi postići baš g. P., mogla sigurnije polučiti na drugi način? Na primjer tako, da se Ustavom ustanovi prelazni, a ipak tačno fiksirani režim od 10 godina, koji bi mogao stajati u ovome: Narodno Predstavništvo donijet će u roku od pola godine zakon, kojim se pokrajinskim skupštinama delegira tačno odredjeni minimum zakonodavstva, a onim, koje to zamole, može se dati i šire ovlašćenje do tačno odredjenog maksimuma. Delegacija se ne može opozvati za provizorija. Ako Narodno Pred-

Digitized by Google

stavništvo u označenom roku ne donese takav zakon, smatra se da je dalo minimalnu delegaciju. Pri tom bi se uopće mogla upotrijebiti još i kategorija t. zv. okvirnog zakonodavstva i delegacije za pojedina pitanja putem pojedinih zakona. Ako se Ustav ne promijeni, trajale bi delegacije i dalje kroz izvjesno vrijeme. Princip delegacije običnim zakonom bio bi na taj način učuvan, stabilitet bi bio veći, a moglo bi se provesti i neko diferensiranje sadašnjih pokrajina, sve u krugu g. Protićevih misli. Ne znam, je li to oportuno, ali spomenut ću, da i g. Smodlaka, koji pokrajinskim saborima daje tek uredbodavnu vlast, ipak im to statutarno pravo rezerviše za njihovu isključnu kompetenciju; istina, nije mi to po njegovu Nacrtu jasno za sve vrste pokrajinskih uredaba, ali on mi je takovo shvatanje u više navrata naglašavao.

Pokrajinski odbor, što ga bira pokr. skupština iz svoje sredine, najviši je izvršni organ uprave u pokrajini. On sprema predloge pokrajinskih zakona za pokrajinsku skupštinu. Znatno je, što Odbor može izdavati provedbene naredbe nesamo pokrajinskim negō i državnim zakonima u krugu pokrajinske nadležnosti, pače može izdavati, s pristankom pokrajinskog namjesnika, i privremene pokrajinske zakone za vrijeme, kad pokr. skupština nije na okupu. Predsjednik pokr. odbora je pokr. namjesnik, i time je postavljena veza izmedju državne vlasti i pokrajinske uprave: u tome se ogleda utjecaj holandeskoga sistema samouprave na Nacrt g. P. Na taj je način uklonjena ona glavna zamjerka, što se iznosila protiv »dvotračnog« sistema u austrijskoj upravi, gdje su državna uprava i samouprava u pokrajini postojale paralelno i odvojeno, a jedinstvo uprave se manifestovalo tek u Upravnom sudištu (Verwaltungsgerichtshof), koje je jednako stajalo i nad državnom upravom i nad samoupravom. Tu praktičnu holandsku instituciju prenio je i g. Smodlaka u svoj Nacrt ugledajući se na ustav južno-afričke Unije. Ali bi bilo sasvim krivo, kad bi se pokr. odbor g. P. izjednačio s austrijskim Zemaljskim odborom (Landesausschuss) ili sa g. Smodlakinom Pokrajinskom Upravom, jer pokr. odbor (kao izvršni organ) vrši u načelu čitavu unutrašnju državnu upravu te se u opsegu opće uprave lokalna uprava ne dijeli na državnu upravu i samoupravu, dok je po austrijskim zakonima i po Nacrtu g. Smodlake uprava u pokrajini organizovana u načelu dualistički, te su za samoupravu izlučeni samo izvjesni ekonomski i kulturni zadaci pored nadzora viših samoupravnih tijela nad nižima. Tko dobro ne uoči ovu načelnu razliku, taj ne će nikada razumjeti osnovnu misao g. Protićeva sistema lokalne uprave.

Pokrajinski namjesnik, kojega postavlja Kralj na predlog ministra predsjednika po pravilu iz reda domorodaca i zavičajnika pokrajine, stoji na čelu pokrajine. On je predstavnik Kralja i vrhovne državne vlasti u pokrajini. Namjesnik ima pravo pristupa i govora u pokr. skupštini, a predsjednik je pokr. odbora. Namjesnik za Srbiju i za Hrvatsku i Slavoniju ima rang i platu ministra. Namjesnik vrši nadzor nad državnim nadleštvima u pokrajini, koja se postavljaju za one državne poslove, što ne spadaju u unutrašnju upravu, kao i za

Digitized by Google

one poslove unutrašnje uprave, koji su izuzeti iz nadležnosti mjesnih upravnih zajednica; ovamo se broje na pr. državne financije, pošta i telegrafi, željeznice itd. Preko Namjesnika (i posebnih stručnih organa i inspektora) vrši kr. vlada nadzor nad cijelom mjesnom upravom. Namjesnik ima pravo obustaviti sva riješenja pokr. skupštine i pokr. odbora i ostalih mjesnih upravnih zajednica, ako su protivna Ustavu, zakonima i uredbama; protiv riješenja Namjesnikova ima mjesta žalbi na Državni Savjet. Ali Namjesnik može obustaviti čak i zakonita riješenja ili izjave tih zajednica, ako su štetni sa gledišta državnih interesa; u ovom slučaju dopuštena je žalba na kr. vladu.

Prema izloženomu, Namjesnik je, u bitnosti, vladin komesar u pokrajini za nadzor državnih nadleštava i pokrajinske uprave. Njegova je djelatnost prema pokr. upravi čisto negativna, da pazi da se ne povrijede zakoni i državni interesi, a kad se vrši po čl. 170. pozitivna kontrola, to pravo pripada centralnoj vladi. Zato bi Namjesnik za Hrvatsku i Slavoniju bio sasvim nešto drugo nego što je Ban. Ban je bio šef zemaljske vlade i odgovoran saboru. Po Nacrtu bi pokr. odbor bio u stvari pokr. vlada, a Namjesnik bi bio kontrolor pokr. vlade. Istina, Namjesnik predsjedava pokr. odboru, ali pokr. odbor bi bio kolegij, koji odlučuje većinom glasova, a Namjesnik bi mogao riješenja samo obaviti, dok je Ban u svojoj ruci koncentrisao svu vlast zem. vlade. Ban je bio predstavnik autonomije, a Namjesnik bi bio eksponent centralne vlade i odgovoran njoj, a ne pokr. skupštini. Medjutim je ipak održana neka veza izmedju Namjesnika i užih interesa pokrajina po tome, što Namjesnik po pravilu treba da se uzima iz reda zavičajnika. I to je jedan stari princip engleskog prava, naročito za mirovne sudije u grofoviji. I u Hrvatskoj se nekada tražilo za Bana da bude p o s s e s s i o n a t u s u zemlji, a poslije, da bude zavičajnik. Po starom Ustavu pripadalo je hrvatskom saboru pravo komendacije (predlaganja) Bana. I po Naputcima Narodnog Vijeća od 24. novembra 1918. Vladalac treba da imenuje Bana i predsjednike zemaljskih vlada na predlog zemalj. sabora. Po Nacrtu Ustavne Komisije postavlja se pokr. Namjesnik izmedju tri kandidata izabrana od pokr. skupštine. Namjesnik nije ni sličan Banu, već je on u stvari veliki župan za čitavu pokrajinu.

Pokrajinski Namjesnik nije odgovoran pokr. skupštini, a i ne može biti, jer kao kontrolni organ stoji nad njom. Daje mu se pravo pristupa i govora u pokr. skupštini očito zato, da tamo brani zakone i državne interese, kad bi se skupština htjela ogriješiti o nje. Ali nema sumnje, da se članovima pokr. skupštine ne mogu začepiti usta, ako bi se žalili na Namjesnikova rješenja o sistiranju odluka raznih samoupravnih tijela, pogotovu same pokr. skupštine, pa će se i Namjesnik morati da brani od tih napadaja i kritika: nije li to ipak neka kontrola skupštine nad Namjesnikom iako bez pravne sankcije? S druge strane, Namjesnik je, bez sumnje, i učesnik riješenja pokr. odbora, ako ih nije obustavio, pa bi i ta riješenja bila izložena kritici pokr. skupštine; a kako se Namjesnik može oteti odgovornosti za odborova rješenja, kod kojih je sudjelovao takodjer on, koji je čak i predsjednik pokr. odbora? Napokon još i glavno pitanje: kako će

Digitized by Google

Namjesnik moći da zadrži svoj prokonzulski stav, ako većina skupštine stoji u opoziciji, a s njome je solidaran i pokrajinski odbor? Osim toga, praktično govoreći, Namjesnik nije zastupnik neke idealne zakonitosti i apstraktnih drž. interesa, već eksponent konkretne i aktuelne vladine politike.

Kontrolna djelatnost Namjesnikova je svestrana s gledišta legaliteta, a u velikoj mjeri i s gledišta oportuniteta. U tom, čini mi se, Nacrt se suviše udaljio od engleskog obrasca, u kojem se ne može razabrati ovoliko tutorisanje po službenoj dužnosti. Nastaje sasvim praktično pitanje, kako se može uspješno organizovati ovaj nadzor? Zar bi se doista zapisnici o raspravama i svih okružnih skupština i odbora, svih općinskih zborova i odbora morali podnositi Namjesniku, a do potrebe pošiljati još i svi spisi? Zatim se pita, ne će li u povodu sistiranja Namjesnikova nastati poremećaj u molbenom tečaju, ako treba da se ista stvar u povodu rekurza jedne stranke riješi u redovnoj višoj instanciji ili ako se radi o nadzoru višega samoupravnoga tijela nad nižim? Možda se htjela markirati samo potencijalna kompetencija?

Namjesnikove funkcije trebalo bi razmotriti i pod vidom političke psihologije. Namjesnik je živa negacija, gotovo »der Geist, der stets verneint«, da se poslužim riječima iz Goetheova »Fausta«, a pokrajinski odbornici su sveci, koji blago dijele, razumije se, drugima. Ne mislim time reći, da bi trebalo državne institucije podešavati prema obzirima popularitеta, ali nikako nije dobro od Namjesnika učiniti odioznu figuru. Zato bi mu trebalo dati i pozitivnu kompetenciju. Po principu dekoncentracije, mogle bi se Namjesniku delegovati široke atribucije centralne vlade u pogledu državnih upravnih grana (services) po direktivama i pod nadzorom ministara, a s pravom žalbe pojedinaca na Državni Savjet.

O pokrajinskim finansijama teško je uhvatiti jasnu sliku. Sva pokrajinska imovina koja služi kao izvor prihoda postaje državna kao što i svi pokrajinski dugovi prelaze na državu; a pokrajinama ostaju ostala dobra namijenjena za neposrednu upotrebu mjesne uprave ili za javne ciljeve kao i fondovi vezani za odredjene svrhe (čl. 172). Osim toga se samo u čl. 173. još kaže, da se pri odredjivanju državnih prihoda i rashoda mora voditi naročitog računa o tome, da samoupravnim jedinicama ostane dovoljno finansijskih sredstava za njihovo uspješno djelovanje. Simptomatično je, da nijedan Nacrt (izuzevši donekle Smodlakin), pa čak ni vladin nije potkrepljen finansijskim podacima ili argumentima. A možda bi bio najrealniji jedan Nacrt drž. organizacije sastavljen s finansijskog gledišta!

Napokon valja spomenuti, da u svakoj pokrajini postoji jedan prvostepeni administrativni sud, kojemu članove bira pokr. skupština, a predsjednika postavlja Kralj.

Još jedan opći pregled na cjelinu pokrajinske organizacije, ne istupajući iz kruga g. Protićevih misli. G. Protić, spoznavši tijesnu vezu izmedju engleskoga parlamentarizma i samouprave, daje zbiljsku samoupravu, gdje narod, po svojim izabranicima, i doista upravlja svojim mjesnim poslovima, kao što u Parlamentu, po svojim

Digitized by Google

izabranicima, vlada sam sobom. Zakonodavno pravo pokrajinske skupštine, osnovano na devoluciji, sasvim je u skladu s općom političkom koncepcijom Nacrta, samo mislim da bi se ista svrha mogla sigurnije postići prelaznim, a ipak tačno fiksiranim režimom. Pokrajinski odbor kao neka parlamentarna eksekutiva (političari kao Povjerenici) mogao bi dobro funkcionisati, samo bi zakonom o uredjenju pokrajina trebalo ublažiti oštrine kolegijalnog sistema. Namjesnikovu kontrolnu vlast trebalo bi stegnuti, ali bi mu se mogla putem dekoncentracije dati široka administrativna kompetencija; valjalo bi precizirati odnos Namjesnikov naprama pokr. skupštini. U županijama ne bi se engleska komitetska uprava mogla provesti, jer nema dovoljno sposobnih ljudi za to, a s finansijskog gledišta ona bi značila podvostručenje troškova, jer bi trebalo upravo toliko činovnika kao i dosada, samo bi još trebalo plaćati i izabrane odbornike; zato se preporuča istorijski hrvatski sistem. Ni općinska samouprava ne bi se dala realizovati po sistemu Nacrta. Kako su županije vrlo velike i sjedišta njihova dosta daleko od periferija, a najniža upravna vlast mora narodu biti na dohvatu, to bi općine morale vršiti pored današnjeg samoupravnog djelokruga još veliki dio poslova današnjih kr. kotarskih oblasti, a je li to moguće u čitavoj državi? Ako to nije moguće, onda se moraju obrazovati relativno maleni kotari kao čisto upravne jedinice bez ikakve samouprave, a onda je porušeno čitavo načelo o samoupravi u smislu Nacrta.

Potpuno razumijem, što g. Protić ne voli birokratizam, ali mi se čini da je on suviše podcijenio važnost činovničkog elementa, kojemu raste cijena i utjecaj i u Engleskoj, pogotovu od početka rata. G. Protiću dogodilo se ono isto što i prije njega mnogim glasovitim istraživačima engleskog ustava. Kao što Montesquieu i oci američkog ustava nisu zamijetili svitanje parlamentarnog režima, kao što Gneist nije spoznao demokratizaciju engleske samouprave, tako ni g. Protić ne će da dopusti da se Engleska u pogledu činovništva približava kontinentalnoj administraciji. Osim toga, kako u čitavoj našoj državi nema nigdje onako široke samouprave, kao što je zamišlja g. P., već naprotiv, se bani gorda birokratija, prelaz iz jedne krajnosti u drugu bio bi prebrz, gotov skok, koji se ne može preporučiti, to manje, što u državi ima čitavih krajeva, koji su samoupravne Sahare.

* * *

G. Protić je jasno ispovjedio osnovni demokratski princip o narodnoj suverenosti: »Sve državne vlasti proističu iz naroda i vrše se po odredbama ovoga Ustava (čl. 36)«. Vidi se i to, da narod, zadržavajući supstanciju vlasti, prenosi na pojedine nosioce samo vršenje izvjesnih atributa suverenosti. Tek je formulacija nešto kompromisnija. Tako se i Kralj priznaje konstituirajućim činiocem; njemu se daje i pravo sankcije zakona. Naročito se ističe, da se sudska riješenja i presude izriču u ime Kralja. Ako se hoće spojiti princip, da je i sudska vlast delegovana od naroda s načelom, da sudovi nisu direktni vršioci te vlasti, onda bi to trebalo ispravno formulirati ovako: »Sudsku vlast vrši Kralj preko nezavisnih sudova (druga rečenica ostaje)«.

Digitized by Google

Ako se Ustavom odredi, da ustavotvornu vlast vrši Ustavotvorna Skupština s Kraljem, time nije još riješeno pitanje, kome pripada vlast donositi prvi Ustav u našoj novoj državi, jer inače bi bila sasvim vjerovatna pripovijest, kako se Münchhausen o svome vlastitom perčinu izvukao iz blata.

Prvo je pitanje, da li postoji norma o tome, tko ima da donese prvi Ustav. Ponajprije se u Krfskoj Deklaraciji od 7. (20.) jula 1917. pod t. 14. izriče, da će Ustav poslije zaključenja mira donijeti Ustavotvorna Skupština, izabrana na osnovi općeg i jednakog, neposrednog i tajnog prava glasa. Zatim je hrvatski sabor u sjednici svojoj od 29. oktobra 1918. stvorio jednoglasno svoj drugi zaključak: »Sveopća narodna ustavotvorna skupština svega ujedinjenog naroda Slovenaca, Hrvata i Srba odlučit će sa unapred odredjenom kvalificiranom većinom, koja potpuno zaštićuje od svakoga majoriziranja, konačno kako o formi vladavine, tako o unutrašnjem državnom ustrojstvu naše države, utemeljene na potpunoj ravnopravnosti Slovenaca, Hrvata i Srba«. U Ženevskoj Deklaraciji od 9. novembra 1918. predvidja se, da će Velika Skupština ujedinjenih Srba, Hrvata i Slovenaca (Konstituanta) ustavom propisati definitivno ustrojstvo države. U predlogu zemaljske vlade za Dalmaciju, koji je služio za podlogu raspravama Narodnog Vijeća od 23. i 24. novembra 1918., veli se: »Izričito se pridržava budućoj konstituanti pravo da odredi: a) oblik državne forme (monarhija ili republika) i osnovne zakone države; b) ime države; c) državnu zastavu; d) glavni grad države (II. t. 1.)« — zatim pod II. t. 3.: »Vladarska vlast pripadat će do odluke konstituante srpskom prestolonasljedniku Aleksandru, koji će se zvati Regent države SHS«. Narodno Vijeće izdalo je svojoj delegaciji za pregovore u Beogradu Naputak, u kojem se pod točkom 1. kaže: »Konačnu organizaciju nove države može odrediti samo sveopća narodna ustavotvorna skupština svega ujedinjenog naroda Srba, Hrvata i Slovenaca, sa većinom od dvije trećine glasova. Konstituanta se mora sastati najkasnije šest mjeseci poslije sklopljena mira. Izrijekom pridržava se konstituanti pravo, da odredi: a) Ustav, razumijevajući ovdje naročito državnu formu (monarhija ili republika), unutrašnje državno ustrojstvo i osnovna prava državljana; b) Državnu zastavu; c) sjedište vlade i drugih vrhovnih državnih organa«; — a pod točkom 4.: »Vladarsku vlast vršit će do odluke konstituante kralj Srbije, odnosno prestolonasljednik Aleksandar, kao Regent države Srba, Hrvata i Slovenaca«. Delegacija Narodnog Vijeća u adresi svojoj od 1. decembra 1918. Prestolonasljedniku Aleksandru kaže: »Zaključak je Narodnog Vijeća, da vladarsku vlast na čitavom teritoriju sada jedinstvene države Srba, Hrvata i Slovenaca vrši Njegovo Veličanstvo Kralj Petar, odnosno u Njegovoj zamjeni kao Regent Vaše Kraljevsko Visočanstvo«, i onda: »Naša državna vlada trebala bi u tu svrhu posebice da pripravi konstituantu, koja bi prema iznesenom predlogu Narodnog Vijeća bila izabrana na temelju općega, jednakoga, izravnoga i proporcijonalnoga prava glasa, a sastala bi se najkasnije šest mjeseci poslije sklopljenog mira«. Njeg. Visočanstvo Regent u svome odgovoru na adresu, rekao je: »U smislu želja i po-

Digitized by Google

gleda, koje ste mi izvoleli izložiti i koje ja i moja vlada potpuno prihvaćamo, vlada će odmah preduzeti, da se što pre ostvari sve ono, što ste iskazali, kako u pogledu prelazne i privremene periode do sastanka i kraja rada Ustavotvorne Skupštine, tako i za izbor i za sastav ove«. Ministar predsjednik g. Stojan Protić u svome govoru 29. (16.) decembra 1918. godine predložio je Srpskoj Narodnoj Skupštini, da primi na povoljno znanje istorijske akte o osnivanju nove države s ovim dodatkom: »da je odmah iza toga obrazovana jedna kraljevska vlada, za cijelu Kraljevinu Srba, Hrvata i Slovenaca, i da ćemo odmah potom u sporazumu s banom pristupiti obrazovanju privremenog Parlamenta, u koliko se Srbije tiče, za celu novu državu, Parlamenta, pred kojim će kr. vlada stajati kao odgovorni činilac i koji će vršiti sve funkcije Parlamenta do Ustavotvorne Skupštine koja će doneti novi državni ustav za kraljevstvo Srba, Hrvata i Slovenaca«. Skupština je donijela odluku: »Narodna Skupština kraljevine Srbije sretna je što može ovim dati i sa svoje strane političku potvrdu svršenom delu ujedinjenja Srba, Hrvata i Slovenaca«. Odluka Crnogorske Velike Narodne Skupštine u Podgorici od 13. (26.) novembra 1918. ne govori o donošenju Ustava.

Kako se iz ovih citata vidi, postajala je bez sumnje norma toga sadržaja, da konačni Ustav našoj novoj državi ima da dade Ustavotvorna Skupština. No pitanje je, da li je ta norma i pravnog karaktera? Ona je nastala zajedno s novom državom i dijeli sudbinu ostaloga poretka, koji je tom prilikom nastao. Da je nastala nova država, ni o tome nema sumnje, kako se vidi iz predjašnjih izjava i iz same činjenice, da se tražilo i postiglo medjunarodno priznanje nove države. Time je prekinut pravni kontinuitet medju starim ustavom bilo koje naše zemlje i poretkom vrhovne vlasti u državi Srba, Hrvata i Slovenaca. Bez obzira na to, da li su mu ili nisu prethodili pravni akti (ja mislim da jesu), taj akt od 1. decembra 1918. znači kreaciju nove države i on je istorijski faktum, a mora se faktom smatrati, jer medjunarodno pravo još nije stvorilo pravila o stvaranju novih država, o koja bi se taj čin mogao omjeriti (pravila o primanju država u Ligu naroda znače nešto drugo). Prema tomu su i prva pravila o organizaciji naše nove države bila u prvi mah sasvim faktične prirode, pa tako ni rad onih lica, koja su počela vršiti vlast, nije bio rad državnih organa u pravom smislu t. j. licâ, kojih bi se očitovanja volje u smislu pravnih pravila pripisivala državi, nego, prosto, gestio pro organo. Da li su i kada su ta faktična pravila o organizaciji postala pravna i da li su ti vlasnici postali državni organi, na to se pitanje ne može odgovoriti s normativnog gledišta, nego samo s istorijsko-genetičkoga. Iskustvo, koje smo proživjeli, veli nam, da su zapovijedi tih vlasnika redovno i bez otpora nailazile na poslušnost državljana, da ih je narod priznavao za obavezne. Time se manifestovala, s jedne strane, stabilnost nove vladavine, a, s druge strane, akomodacija njezina pravnoj svijesti naroda: od toga vremena su pravila o organizaciji počela važiti kao pravna pravila, a vlasnici su postali državni organi u pravnom smislu. Osobina prvoga poretka naše organizacije stoji u tome, što je on po intenciji i izjavama tvoraca nove države

Digitized by Google

imao da bude provizoran t. j. do Konstituante, pa što je i pravna svijest čitavog naroda energično odbila izvjesne pokušaje, da se to provizorno stanje pretvori u definitivno izigravši Konstituantu.

U tom je provizoriju sadržano i to, da se imaju učiniti i sve pripreme za Ustavotvornu Skupštinu, naročito zakon o izborima, izbori i saziv Konstituante. Ako se ikoje pravilo provizorija smatralo za pravnoobavezno, onda to u prvom redu vrijedi za potrebu eksistencije Ust. Skupštine. Ali sada smo se istom primakli centralnom problemu: kakova vlast pripada Ust. Skupštini?

Jedno mišljenje veli ovo: Po demokratskom načelu, narod je suveren, a narodna se suverenost, što se tiče stvaranja države, ogleda u ustavotvornoj vlasti, koju narod vrši ili sam plebiscitom ili preko Ust. Skupštine. Prema tome, Ustavotvorna Skupština ne može da ne bude suverena i donosi ustav bez kraljeve sankcije.

Ali stvar nije baš tako jednostavna. Već sam u prvom članku pokazao, kako se u praktičnom životu Engleske i Amerike razvilo načelo, da narod sam sebi stvara ustav, pa kako je tom praktičnom načelu izradio teoriju Sieyès, koji je učio da suverenom narodu po prirodnom pravu pripada neograničena i neograničiva ustavotvorna vlast, koja postavlja sve druge njoj podredjene vlasti. Spajajući Rousseauvljev nauk o narodnoj suverenosti s Montesquieuovom misli o podjeli vlasti i reprezentaciji Sieyès postulira, da narod bude u vršenju ustavotvorne vlasti reprezentiran od Ust. Skupštine. Osobito se ističe, da je prva ustavotvorna vlast (koja donosi prvi ustav) predustavna i nadustavna, te i prva Ust. Skupština (première Convention) stvara sve vlasti pa i pozniju ustavotvornu vlast koja će mijenjati ustav. Iz potanje analize ove teorije vidi se, da se u njoj isprepleću vrlo različiti motivi. Ponajprije se razbira, da se ona tek donekle odnosi na sam akt kreacije nove države, pogotovu ako se pomisli, da je Francuska već kroz vjekove postojala. U njoj je sadržano pravo na revoluciju u svakom slučaju i protiv svake vlade i svakog ustava: to je narodna suverenost u najužem smislu, a znači prirodno vrhovno pravo naroda kao socijalne cijeline, koje stoji i nad državnom suverenošću. Napokon ona propisuje obrazac za demokratsko konstituisanje nove države, koja već postoji: narod bira Ust. Skupštinu, koja suvereno donosi prvi konačni pisani ustav; prva Ust. Skupština je organ pravilno izabran prema nekom provizornom zakonu, ali nema kompetencije u pravnom smislu t. j. nema vlast datu pozitivnim pravom, nego ima apsolutnu vlast po prirodnom pravu moderne demokratije, vlast predustavnu i nadustavnu. I ustav donesen Ust. Skupštinom je faktum, koji dobija pravnu snagu na osnovi prirodnopravne norme, da se na taj način stvara demokratski ustav. Ustavom postaje država juristički gotova. Za razumijevanje ovakovoga postanja ustava treba vjere u demokratske dogme; tu mora vrijediti: credo ut intelligam.

Drugo je gledište, da je vlast Ust. Skupštine pravno ograničena kraljevskom sankcijom. Tu postoje dvije varijante. Po jednoj izlazi to ograničenje iz istorijskog prava Kraljevog, koje je osnovano bilo na nadustavnom, božanskom porijeklu kraljevske vlasti (što je stvar vje-

Digitized by Google

rovanja) ili na pravu srpskoga kralja, koje se može braniti politički, ali ne pravno, jer pravni je kontinuitet prekinut. Po drugoj varijanti Konstituanta je ograničena zato, što je aktom od 1. decembra 1918. monarhija definitivno ustanovljena, dok je sve ostalo uredjeno samo provizorno. Dopuštam, da se juristićkom interpretacijom može dokazati, da je monarhija ustanovljena definitivno, ali time još nije dokazano, da zato Kralju pripada i pravo sankcije ustava. Tako je francuska Konstituanta priznavala Kralja i monarhiju, pa ipak nije kralju priznavala pravo veta protiv Ustava. Zatim i dandanašnji u Norveškoj se ustav može promijeniti bez sudjelovanja kraljeva; da ne navodim drugih primjera. S druge strane, ako je Kralj jedini definitivni organ, to znači, da je on jedini nosilac čitave državne vlasti, jedini suveren i ustav mora s pravne strane, biti produkt samo njegove volje, po saslušanju Ustavotvorne Skupštine: onda prva Ust. Skupština ne samo da nije ustavotvorna skupština, nego nije ni Parlament, nego skupština notabla, s kojom suveren paktira ustav kao u prvim počecima konstitucionalizma. To dovodi neminovno do monarhičkog principa Luja XVIII. i njemačkih vladalaca sve do cara Viljema, a to je negacija narodne suverenosti. A ima li jedna politička stranka u našoj državi, koja se izjavila protiv narodne suverenosti?, da i ne govorim o zaključku hrvatskoga sabora i Naputku Narodnog Vijeća.

Potpuno se slažem s mišljenjem vrlo poštovanog druga g. Slobodana Jovanovića, da Kralju ne pripada pravo sankcije prvoga našega Ustava, ali ipak mislim, da je pristanak Kralja na Ustav svakako potreban. Moje razlaganje bit će od česti pravno, a od česti političko. Radi se o državnoj suverenosti, koju nije još uspjelo podbiti pod pravo: pomislimo samo na rat u medjunarodnom životu, a na originarno postajanje prava u unutrašnjem životu pravno organizovane države. Ovakav, rekao bih, aristotelovski metod razmatranja upravo je neminovan, kad se radi o prvoj konačnoj organizaciji nove države provizorno organizovane. U tom prelaznom stadiju javlja se državna suverenost u svojoj haotičkoj nediferensiranosti, u intersekciji prava i činjenica. Uočimo prilike, kakove uistinu jesu. Postoje dva vrhovna faktora moći: jedan je Kralj po tome, što je sudjelovao kod osnivanja države, što ima za sobom vojsku i policiju; drugi je Konstituanta po tome, što je izabrana od naroda. Ali ti činioci nisu puki faktični usurpatori ili vlasnici, već naprotiv oni su designirani ili barem indicirani kao vrhovni organi na osnovi provizornog pravnog poretka. No ne može se reći, ni koliko koji uistinu ima udjela u državnoj suverenosti, a kamo li, koliko bi trebao da ima. Ustavotvorna Skupština ima onoliku moć, koliku u datim prilikama može da ima, a sasvim se sigurno može ustvrditi, da nema onu moć, koju ne će da ima. Konstituanta je primila odredbu vladina Poslovnika o zakletvi, čak je i sama svojim Poslovnikom uvela zakletvu poslanika Kralju; dakle je rebus ipsis et factis priznala Kralja za činioca pri donošenju Ustava, a priznat će ga za takova pogotovu onda, ako podnese Ustav Kralju na odobrenje. Prema svemu tome mora se reći, da je Kraljev pristanak na Ustav čak toliko potreban, da bi se on

Digitized by Google

mogao obići samo onda, ako bi Vladalac bio eliminiran contrario actu politico. Tako smo došli do spoznaje, da je prvi Ustav u novoj državi u prvi mah faktum, dok ne prijedje u pravnu svijest naroda. To vrijedi takodjer za prvi ustav donesen od suverene Ustavotvorne Skupštine po načelu narodne suverenosti, samo što se to maskira prirodopravnom normom; meni se ovo shvatanje suverenosti čini suviše literarno, a premalo političko zato, što ne vodi računa o tome, što bi bilo, ako Ustav ne bi priznao Kralj, koji je moćan faktor. Uostalom, i sama francuska Konstituanta, ako i nije Kralju priznala pravo veta protiv Ustava, ipak mu je Ustav podnijela na akceptaciju.

Mentalitet Ust. Skupštine najbolje se razabira iz njenog držanja prema članu 1. zakona o izboru nar. poslanika za Ust. Skupštinu i prema uredbama i privremenim zakonima. Izbornim je zakonom odredjeno, da će Ust. Skupština raditi sve dok ne donese Ustav, i potom one zakone, koji stoje u neposrednoj i tijesnoj vezi s Ustavom kao i zakone finansijske prirode, koji ne trpe odlaganja; proglašenjem Ustava prestaje ustavotvorni i nastaje zakonodavni rad Ust. Skupštine, koji ne može trajati duže od dvije godine. Jasno je, da se odredbom o zakonodavnom radu poslije proglašenja Ustava normira jedno eminentno ustavnopravno pitanje i za vrijeme, koje stoji pod vlašću novoga Ustava. Još iz onoga vremena, kad sam za ispite učio državno pravo, usjekao mi se u pamet mnogo spominjani primjer iz 18. vijeka za suverenost engleskog Parlamenta, što je mogao svojim zakonom produžiti svoju zakonodavnu periodu. Tako je Narodno Predstavništvo, koje je donijelo Ustav srpski 1903. god., odredilo u čl. 201. Ustava, da zadržava svoj mandat do prvih skupštinskih izbora. A šta radi naša suverena Ustavotvorna Skupština? da li je ona barem u Prelaznim naredjenjima donijela odredbu o produženju svoga rada kao Zakonodavna Skupština? Nipošto, jer ona smatra, da je to pitanje već riješeno otprije, kako se vidi iz početka posljednje alineje čl. 133. Predloga Ustavnog Odbora: »Dok traje Ustavotvorna Skupština kao Zakonodavna Skupština . . .«. Nesamo što Ust. Skupština dopušta da joj produženje (i rok) odredi Privremeno Narodno Predstavništvo, nego ona ne normira ni opseg kompetencije Zakonodavne Skupštine osim ako se uzme da se to normiranje nalazi u odredbi o izjednačenju zakonodavstva i uprave. Dakle i u tome pretpostavlja se jedna druga norma, a ta se nalazi u zakonu o izboru nar. poslanika Mi smo svi mislili, da Privremeno Narodno Predstavništvo ima samo učiniti priprave za Ustavotvornu Skupštinu. Ali tu nastaje još drugo pitanje: koji će organ za to vrijeme od dvije godine donositi pravne norme za rješavanje pitanja, koja ne stoje u neposrednoj i tijesnoj vezi s Ustavom ili nisu neodložna finansijska pitanja, ili se ne odnose na izjednačenje zakonodavstva i uprave? Ustavotvorna Skupština kao Zakonodavna Skupština ne bi bila nadležna, a Narodne Skupštine, koja ima da bude drukčije sastavljena, još nema. Ovakovi se predmeti ne mogu riješiti ni zakonom, ni uredbom sa zak. snagom po članu 94. na osnovu posebnog zakonskog ovlašćenja, jer ako Zakonodavna Skupština ne može o tome donositi zakon potpuni, ne može izdati ni ovlazbeni zakon. Ovakovo nerješivo pitanje za to

Digitized by Google

vrijeme je agrar, koji nije u tijesnoj i neposrednoj vezi s Ustavom (u smislu zakona o izborima) niti je upravo finansijske prirode, već socijalne i privredne (po čl. 44. treba najprije organizovati osobitim zakonom Privredni Savjet), niti se odnosi na izjednačenje zakona, jer su uredbe o tome donesene već u našoj državi, a u novije doba kuša se to pitanje partikularno rješavati. Ako se pitanje o Zakonodavnoj Skupštini ne izvede na čistac, može se dogoditi, da Ust. Skupština padne ispod niveaua običnog Parlamenta.

Za shvatanje Ust. Skupštine još je značajniji mnogo spominjani član 130. Predloga Ustavnog Odbora. Njime se priznaju Uredbe i privremeni zakoni s Vladaočevim potpisom, obnarodovani u »Službenim Novinama«, izdani u vremenu od 1. decembra 1918. god. do stupanja u važnost Ustava, tako da o s t a j u i d a l j e u važnosti k a o z a k o n i, dok se ne ukinu ili ne zamijene drugim zakonima. Tako je Ust. Skupština priznala Eksekutivi zakonodavnu vlast pro praeterito pa čak i za vrijeme svoga zasjedanja. Još više, samo vlada može predložiti, koje će se od tih Uredbi ukinuti.

Hoću da završim ovo razmatranje riječima M. Deslandresa: »Le danger de la méthode juridique est dans la fausse orientation qu'elle donnerait à ceux qui s'inspireraient d'elle pour faire oeuvre constituante«. Samo treba ono što se tu kaže o konstituisanju države, protegnuti na tumačenje njena konstituisanja. Mislim, da se čistom juristićkom interpretacijom i razlaganjem pojma Ustavotvorne Skupštine prema demokratskoj ideologiji ne da dokazati, da je naša Ustavotvorna Skupština doista suverena ustavotvorna skupština. Treba uvažiti i razvijanje naših političkih prilika od početka nove države i samo držanje Konstituante prema drugim činiocima. I ja sam sudjelovao kod mnogih protesta protiv prejudiciranja p r v o j Ustavotvornoj Skupštini n o v e države, pa mi je, prema uspjehu, bilo već dugo jasno, što će da znači Ustavotvorna Skupština.

* * *

Sprijeda je već razloženo, kako g. P. postulira engleski sistem samouprave zato što hoće parlamentarizam, pače selfgovernment i parlamentarizam dva su mu razna imena za jedan isti pojam. Parlamentarna vladavina je protivnost birokratizma, po tome i administrativnog centralizma.

G. P. je odlučan protivnik svega što podsjeća na patrimonijalitet ili lični režim. Zato je u svome Nacrtu izbacio ili izmijenio residuume takove ruke, koji su se još nalazili u srpskom Ustavu, i u tome je pošao donekle još dalje od Ustavne Komisije. Položaj članova Kraljevskog Doma uredjuje se u načelu u čl. 7., koji govori o jednakosti državljana pred zakonom tako, da oni imaju ista prava i dužnosti kao i ostali gradjani, u koliko nije drukčije odredjeno Ustavom ili zakonom o vladalačkom domu, a ovaj se zakon donosi po predlogu Kraljevom i Narodno Predstavništvo rješava o njemu u cjelini. Time se zatire posljednji trag Kućnim Statutima, koji su ostatak feudalnog »Privatfürstenrechta«. S time u vezi je i odredba čl. 175., po kojoj posredne dažbine, osim same carine, podnosi i Dvor.

Digitized by Google

Ne priznaju se nikakva rezervatna prava Kraljeva, pa ni u pogledu vrhovnog vojnog zapovjedništva (čl. 60, isp. i čl. 56 Komisijina Nacrta), pače izuzetno, u vrijeme rata, odgovara i načelnik štaba vrhovne komande, u koliko bi ti akti bili van odnošaja nadležnosti ministra vojnog i mornarice za to vrijeme. Kralj nema prava odgoditi sjednice Nar. Predstavništva kao što ga je imao po čl. 54 srpskog Ustava; nema ga ni u Engleskoj, a kod nas se već jednom htjela vlada poslužiti njime samo da dobije dulji spatium za pripravu izbora.

Dok, po čl. 131 srpskog Ustava, postavlja Kralj ukazom Predsjednika Min. Savjeta i ministre, to po čl. 130 ovoga Nacrta Kralj imenuje Predsjednika Min. Savjeta, a ostali se ministri postavljaju na predlog Predsjednikov. Samo ova druga formulacija odgovara parlamentarnim načelima. Prva stilizacija dolazi u čl. 57. Nacrta vlade g. Pašića i u čl. 90 Predloga Ust. Odbora, a znači neko srameżljivo prikrivanje parlamentarnog režima, koje nema nikakova smisla, jer je u čl. 1. tih predloga svečano proklamirana parlamentarna monarhija. Uostalom, kako može Kralj, praktički, imenovati bilo kojega ministra osim na predlog i s premapotpisom Predsjednika Min. Savjeta? Veće značenje ima činjenica, što vladin Predlog izostavlja čl. 137. g. Protićeva Nacrta, po kojem za djela kažnjiva kaznenim zakonikom imaju povrijedjena privatna lica pravo neposredno tužiti ministre redovnim sudovima.

G. P. nije prihvatio u svoj Nacrt zato što se kosi s najelementarnijim pravom Parlamenta, s budžetskim pravom, odredbu čl. 174 srpskog Ustava, po kojoj može Kralj, uz pristanak Državnog Savjeta, produžiti budžet istekle računske godine najduže za četiri mjeseca, ako je Nar. Skupština raspuštena ili odložena prije nego što riješi budžet. Isporedi s time i propis čl. 76. vladina Nacrta i čl. 114. Predloga Ust. Odbora. Pored parlamentarnog gledišta ima još jedno drugo: pravo apela na narod, koje je bez sumnje demokratskog karaktera, ne otvara li širom vrata svakojakim eksperimentima kroz šest mjeseci?

U duhu engleskog parlamentarizma koncipovana je odredba čl. 45 Nacrta, da je vlada dužna još u toku istoga saziva saopćiti Nar. Predstavništvu odluku Kraljevu o uskrati sankcije zakona; dakle i taj akt Kraljev stoji pod utjecajem Parlamenta. To nas podsjeća na zaboravljenu formulu, kojom je engleski kralj saopćivao svoj veto: »Le roi s' avisera« ili kako se veli u holandskom Ustavu: »Kralj će razmišljati o predlogu«.

I za verifikaciju nar. poslanika prihvaćen je engleski sistem tako da o žalbama protiv izbora rješava Kasacioni Sud (čl. 96). Po čl. 102. može Nar. Predstavništvo zasjedavati kao odbor i to je engleski »Committee of the hole House«. Očito engleskog porijekla je takodjer odredba člana 112, po kojoj se Uredbe na osnovu zakonskog ovlašćenja mogu izdavati samo pod nadzorom Nar. Predstavništva. Iz engleskoga prava je recipiran i propis čl. 156, da Nar. Predstavništvo može naročitom adresom (ili rezolucijom) odlučiti, da se sudija, zbog svoga rdjavog glasa i vladanja, preda Kasacionom Sudu na sudjenje. Nisam protivan ovome predlogu zato što se kosi s na-

Digitized by Google

čelom o podjeli vlasti, nego naročito s praktičkih razloga, s obzirom na političku psihologiju našega Parlamenta. Da se zasvjedoči supremacija gradjanske vlasti nad vojnom, tome služi propis čl. 195, da za obične krivice vojnicima i oficirima pod zastavom sude redovni sudovi, a u drugim krivicama po presudama vojnih sudova rješava Kasacioni Sud u posljednjem stepenu. U istom duhu odredjuje se članom 196, da se u vojnim školama uče i gradjanski predmeti kao ustavno i upravno pravo, poznavanje zemaljskih zakona. Sve te podloge odbacila je vlada g. Pašića osim što presude vojnih sudova ima da razmatra Kasacioni Sud.

G. Protić odbacio je predlog Komisije o biranju sudija po naročitim savjetima pa u čl. 155 predlaže, da sudije postavlja Kralj na predlog Ministarstva Pravde, ali zato predsjednike i potpredsjednike Kasacionog i Apelacionih Sudova imaju da biraju sami ovi sudovi iz svoje sredine tajnim glasanjem u plenarnoj sjednici.

Da se još ukratko osvrnem na nekolika pitanja, koja su, pored pokrajina, jedina zainteresovala javno mišljenje: dvodomni sistem, štampa i opstrukcija.

G. P. se izjasnio za dvodomni sistem, i s pravom. Za organizaciju gornjeg Doma prihvatio je uglavnom Komisijin predlog.

Pored sve galame mislim, da bi se članovima 23—25, koji govore o štampi, mogle učiniti samo ove dvije glavnije zamjerke. Prvo, što se na krivice pisca, izdavača, urednika, štampara i rasturivača primjenjuju po engleskom primjeru propisi kaznenog zakonika o saučešću; to znači političku ili kapitalističku cenzuru izdavača i štampara. Drugo, što se novinama može zabraniti dalje rasturanje nesamo za neposredno nego i za posredno pozivanje gradjana da silom mijenjaju ustav ili zemaljske zakone. Povišica kazni za štamparske delikte izgleda odijozna. No, prosudjujući predloge g. P., ne smije se nikako smetnuti s uma, da o zabrani novina i drugih štampanih stvari nikada ne odlučuje upravna vlast, nego vazda sud. Svakako su predlozi g. P. kud i kamo bolji od vladinih ili Ustavnog Odbora, pače član 138. u Prelaznim Naredjenjima Predloga Ustavnog Odbora znači suspenziju, samim Ustavom, slobode štampe na n e i z v j e s n o vrijeme i izručenje štampe arbitriju upravnih vlasti. Ne mogu zamisliti, da bi Ustavotvorna Skupština mogla primiti taj član: ona bi bila prava Chambre introuvable.

Graja protiv članova 103—105, koji su upereni protiv opstrukcije, može se samo onda razumjeti, ako se uoče prilike, koje su u ono doba vladale u Privremenom Nar. Predstavništvu. Sniženje kvoruma na jednu trećinu cjelokupnog broja poslanika nije nikakav atentat na slobodu i prava Parlamenta, ali ja bih to prihvatio samo uz pretpostavku dvodomnog sistema i uz rezervu, da je pravilno funkcionisanje parlamentarnog režima mogućno samo na osnovi solidne većine. Odredbe protiv apstinencije nar. poslanika nisu od velikog interesa, ako je kvorum nizak. Prebrojavanje pak doista spada medju skurilna sredstva. Ne može se dosta naglasiti, da g. Protić nimalo ne dira u slobodu govora. A je li opstrukcija svagda neopravdana? Ne žacam se reći, da bih kao poslanik smatrao svojom mo-

Digitized by Google

ralnom dužnosti opstruirati barem protiv gore pomenutog člana 138. o gušenju slobode štampe.

Pa gdje su, dakle, reakcionarne odredbe g. Protićeva Nacrta, o kojima su se neki toliko uspisali? Već su neki u nas počeli misliti, da je taj Nacrt djelo nekoga tipa, koji se nekada označavao kao pravi tajni savjetnik ili homo aulicus. Medjutim smo vidjeli, da g. Protić vjeruje narodu i u narod i da otvoreno ispovijeda narodnu suverenost i krajnji parlamentarizam i najširu samoupravu pa zaštićuje gradjansku slobodu od samovolje policijske. Meni se čini, da se u ovom Nacrtu ogleda ponosna iskrenost oprobanog parlamentarca bez primisalja, bez preponiznih ustupaka i apsolutističkih veleiteta, kojima obiluje vladin Nacrt. Istina, možda će ko reći, da je moderna demokratija projurila napred preko parlamentarizma ili da je shvatanje g. Protića o društvenom poretku suviše buržoasko. No demokratija pretpostavlja veliku kulturu i po dubljini i po širini, demokratija ne smije značiti ohlokratiju.

Ali, vele, g. Protić je autoritarac. Sjećam se, kako je Voltaire djelo jednog opskurnog pjesnika s pompoznim natpisom »Poèmes sacrés« ocijenio s ovo nekoliko riječi: »Sacrés ils sont parce que personne n'y touche.« Tako ima i autoritaraca od dvije ruke. Jedni se važno isprsuju zaklonjeni tudjim autoritetom, a za njihov lični niko i ne pita; to su autoritarci bez autoriteta. Ima ih opet, koji su autoritarci, jer oni sami jesu autoriteti. Medju ove druge spada g. Protić.

* * *

Prije nego dadem općenu karakteristiku ovoga Nacrta, slobodan sam učiniti jednu opću napomenu. Kako se ovaj članak već i preko reda otegnuo, nisam dospio da se dodirnem i drugih pitanja ni da se kritički osvrnem na ono što se u nas pisalo o mnogim važnim pitanjima, pa sam se ograničio na to da, makar u najglavnijim crtama, izložim svoje mišljenje, a do polemike nije mi ni bilo.*

G. Protićev Nacrt je djelo misaonog državnika realiste. On vidi, da su pokrajine tu i da znatan dio naroda svakako hoće pokrajine; treba dakle naći sintezu države i pokrajina. On misli, da se, za volju nekoj ideologiji, ne može izgraditi stabilan ustav na fikciji, kao da pokrajine ne postoje; ako li se problem postavi kao pitanje sile, on ne će da odlučuje diktat, već postulira kompromis, koji je duša politike. Takovo shvatanje priliči državniku engleskog kova, za razliku od političkih dogmatičara. Duport je u posljednje dane Konstituante rekao u pohvalu svojim drugovima poslanicima, da su kroz čitavo vrijeme zapremali katedru prirodnog prava; kanda u našoj Ustavotvornoj Skupštini neki zapremaju katedru talijanskog

* U prošlom broju na str. 12. u 7. retku odozdo izmedju »zakletva« i »kao« izostala je riječ: Kralju. Točnosti radi upućujem na čl. 99. g. Protićeva Nacrta. U tekstu ovoga članka, gdje se citira t. 14. Krfske deklaracije, dodaj ovo: »I Ustav i drugi zakoni, koje bude donela U. Skupština, stupaju u život, kada ih Kralj sankcioniše.«

Digitized by Google

Risorgimenta. Čudnovato, kako se s njima slažu i ljudi, iz kojih govori, a da možda i ne znaju, najčistiji von Treitschke.

Ovaj Nacrt stoji upravo u sredini izmedju dviju krajnjih koncepcija koje su osnovane na ideji jedne države: izmedju federalizma i birokratskog centralizma sa samoupravama bez vlasti. Ali dosada se, izgleda, nije za g. Protića obistinila rečenica: medium tenuere beati.

Mislim, da je ovime dovoljno objašnjeno i anglofilstvo g. P. On nipošto ne misli, da treba prosto kopirati engleske institucije zato što su engleske, već da nam one mogu poslužiti kao obrazac, ako odgovaraju našim prilikama. Držim, da nikomu ne će pasti na um, da organizuje u nas Gornji Dom prema Kući lordova, ni da predsjedniku naše Skupštine dade položaj engleskog Speakera. Opomenimo se, što je rekao Montesquieu: »Politički zakoni treba da tako prilikuju narodu, za koji su stvoreni, te je rijedak slučaj, ako zakoni jednoga naroda pristaju drugomu«.

Problemi agrarne reforme u Hrvatskoj i Slavoniji.

Piše Ivan Z. Galić, kr. banski savjetnik.

Prigodom saborske rasprave zakona o promicanju gospodarstva označio je pokojni dr. Ivo Malin, kr. banski savjetnik, sasvim ispravno glavnim ciljem agrarne politike nastojanje, da se unapredi gospodarstveno blagostanje naroda. Taj se cilj može polučiti dvim sredstvima: jedno je agrarno zakonodavstvo, a drugo agrarna uprava. Agrarno zakonodavstvo ima prije svega odstraniti sve mane i nedostatke, koji sprečavaju kulturni i gospodarski razvoj narodnoga života, a povrh toga stvoriti u skladu s modernim životnim potrebama nove uredbe, koje će aktivno potpomoći razvoj narodnoga blagostanja. Agrarna pak uprava ima na osnovu postojećih zakona po svojim stručnim organima djelotvorno uplivati na povoljni razvoj gospodarskoga života naroda. — Želimo li se dakle upoznati s agrarnim problemima u nas, nužno je, da prije svega poznajemo, kakove su gospodarske prilike kod nas prije postojale, kakovo je bilo dosadašnje agrarno zakonodavstvo i koja mu je bila tendencija; zatim da na osnovu današnjih prilika ispitamo, kakov je našemu dosadašnjemu agrarnomu zakonodavstvu bio uspjeh i kojim putem treba da udari novo zakonodavstvo u tom obziru. Dakako da se radi opsežnosti materijala mogu navesti samo one pojave u životu narodnoga gospodarstva, koje su bile od osobite važnosti za dalji njegov razvoj.

Današnji naš gospodarski razvoj imade svoje ishodište s jedne strane u feudalnim odnošajima, u kojima se sve do druge polovice XIX. stoljeća nalazio najveći dio našega naroda u bivšem provincijalnom dijelu države, i u zadružnoj svezi, u kojoj je živio sav naš narod na području bivše vojne Krajine, a dijelom i

Digitized by Google

izvan njega. Prvi odnošaj karaktezira najbolje činjenica, da je seljak bio kmetom — »podložnikom«, — a vlastelin njegov gospodar. Vlasnik zemljizta je gospodar, kome je kmet u ime odštete za uživano zemljište bio dužan davati u naravi »desetinu« priroda te ručnu i tegleću rabotu (tlaku) a zatim neke naplate u novcu. Vlastelinu pripada sudbena i upravna vlast nad kmetom. U to ime pripadaju vlastelinu razna prava: ručna tlaka od ukućana ili hižara, taksa od kazana, pravo dućana na urbarskom zemljištu, isključivo pravo mesarenja, pravo na ribe, izbačene kod poplava itd.

Ideja slobode, koju je iznjela francuska revolucija, doprla je medjutim i do nas, te je i ovdje našla odziva. Već carica Marija Terezija i sin joj car Josip II. stadoše ograničivati i kršiti moć gospode. Godina 1848. donese pako seljacima potpunu vlasnost nad zemljom. Banskim pismom od 25. travnja 1848. proglasio je ban Josip Jelačić svemu hrvatskomu i slavonskomu puku, da je dokinuta svaka urbarska daća, robota i crkvena desetina. Ali razrješavanje tih urbarskih odnošaja započelo je zapravo tek godine 1853. Te je godine izdan carski patenat od 2. ožujka 1853. o izvržbi zemljišnoga rasterećenja i o uredjenju urbarskih i njima srodnih posjednih razmjerja u Hrvatskoj i Slavoniji (d. z. l. 1853. br. 40), kojim su bivši podložnici dobili pravo slobodnoga vlasništva i slobodnoga razredjenja glede urbarskih zemljišta, dočim je pokrajina imala dati iz svojih prihoda ovlaštenicima primjerenu odštetu za sva prava, beriva i obveze, koje su proizvirale iz urbarskoga saveza i iz gospoštinske sudbenosti i to u obliku 5% zemljišno-rasteretnih zadužnica kraljevine Hrv. i Slav. Carskim patentom od 7. svibnja 1857. (d. z. l. br. 98) uredjeno je pravo podanika na pašu, drvariju, žirenje i trsku tako, da je bivšim podanicima izlučen stanoviti dio vlastelinskoga zemljišta kao naknada za ta njihova ovlaštenja. Zakonski članak V:1870. našega sabora pospješuje urbarsko uredjenje u Hrvatskoj i Slavoniji te dozvoljava komasaciju u zapornom roku, od dvije godine i individualnu diobu općinskih pašnjaka, gdje to pojedini ovlaštenici zatraže. Zakonom od 10. siječnja 1876. o konačnom rasterećenju izvanselišnih, krčevinskih, gornih i činženih zemalja uredjen je otkup postojećih daća od tih zemalja, pri čemu je djelomično sudjelovala i država izdavajući bivšim ovlaštenicima 5% hipotekarne otkupne obveznice. Konačno je zakonom od 24. veljače 1903. odredjen zaporni dvogodišnji rok, unutar koga se moraju urediti svi ti feudalni odnošaji, jer inače sami po sebi prestaju. U bivšoj vojnoj Krajini otkupljene su šumske služnosti, koje su pripadale stanovnicima vojno-krajiških područja u državnim šumama, zakonom od 8. lipnja 1871. tako, da je krajiškim općinama izlučena i predana u potpuno vlasništvo polovica onih opsega državne šume, u kojima su imale pravo šumarenja.

Time je u glavnome dovršeno agrarno zakonodavstvo naravi derogativne, kome je bila svrha, da oslobodi pravo na porabu zemlje od svih ograničenja i tereta, koji su imali svoj osnov u dotadašnjem feudalnom odnosno krajiškom sustavu. Uporedo s razvojem ovoga dijela seljaštva, koje je nastalo od kmetova, razvijao se život zemljoradnika u zadrugama. I zadruga, ta starodrevna slavenska uredba,

Digitized by Google

koja je imala svoj temelj u jedinstvu obiteljske veze, negirala je glede nekretnina čisto individualno vlasništvo. Imovina zadruge pripada cijeloj obitelji, a pojedinac uživa taj imetak samo u toliko, u koliko živi zajednički u obitelji. Prema tome bili su članovi zadruge kao i kmetovi isključeni od raspolaganja s nekretninama, koje su uživali. Dok je kmet ovisio u svemu o svome zemljišnom gospodaru, upravljao je životom u zadruzi kućegospodar, te je o njemu ovisila sreća i blagostanje zadruge. Ako je kućegospodar bio čovjek na svom mjestu, a zadrugari složni i trijezni ljudi, koji su zbog koristi zajednice rado snašali stege, što ih svakome pojedincu nameće zadružni život, dotle su naše zadruge cvale, bile bogate i izvorom našega narodnoga blagostanja. Zadruge su posjedovale velike površine zemljišnoga posjeda, koje su brojni zadrugari lako sami obradjivali, čime je bilo osigurano blagostanje svih zadrugara. Nemogućnost ili bar oteščanost prodaje i zaduživanja zadružnoga posjeda uzdržala je bogastvo naših zadruga i snagu seljačkoga naroda.

Medjutim val slobode, koji se je prelio i preko naše domovine, ostavio je i kod nas dubokih tragova u svakom pogledu. U prvom je redu gradjanstvo poprimilo ideje naravne filozofije o političkoj slobodi i jednakosti ljudi. To je shvaćanje doprlo i u seljački svijet, te je rodilo jednakim posljedicama i kod bivših kmetova i u zadrugama. I u seljaštvu razbudio se pojam slobode i individualnoga vlasništva. S time je u savezu počeo prestajati stari patrijarhalni život, pa je nastala želja za potpunom slobodom, za raskidanjem zadružnih okova i za diobom zadružnoga posjeda. Nema sumnje, da je i dioba zadruga jednako kao i razriješenje feudalnih odnošaja imalo blagotvornih posljedica: razvio se osjećaj samostalnosti, nezavisnosti i slobode, a porastao osjećaj potrebe, dužnosti i ljubavi za rad u pojedinaca. Uslijed toga su mnoge u patrijarhalnom zadružnom životu prikrivene sile došle do oštroga izražaja. Pojedinci stadoše uslijed potrebe ili radi svoje sposobnosti intenzivnije i racionalnije gospodariti, te napinjati svoje sile na što bolji i korisniji rad, služeći se kod toga i kreditom. Komadanjem zemljišta stalo se razvijati gospodarstvo, obrtno i industrijalno radništvo, a tim su stvoreni preduvjeti za opstanak i napredovanje ne samo obrta i industrije, već i velikoga i srednjega gospodarskoga posjeda. S razvojem individualnosti razvijahu se konačno i politička prava pojedinaca. Ali još u većoj mjeri stale su se pokazivati zle strane. Oslobodjeni kmetovi i podijeljeni zadrugari postadoše iz dotadašnje potpune ovisnosti i skučenosti bez ikakova prijelaza gospodari svoje sudbine i svoga posjeda. Taj skok iz jednoga ekstrema u drugi bio je za slabije individue koban. Dijelom uslijed dnevice sve težih životnih prilika, a dijelom uslijed konzervativnoga neracionalnoga gospodarstva i omogućene lakomnosti, rastrošnosti, pijanstva počeli su ovi slabići zaduživati i komadati svoj posjed, koji je tako došao u ruke gospodarski i pulturno spremnijih, — ali žalibog većinom anacionalnih elemenata. Cijepanje posjeda dovelo je od gospodarsko jakih jedinica do sitnoga posjeda, koji ili nije uopće sposoban, da prehrani svoga gospodara i njegovu obitelj, ili se to može postići tek uz najveća naprezanja i

Digitized by Google

štedljivost posjednika. — Od seljaka posjednika postadoše mnogi beskućnici, a uslijed brojnih takovih slučajeva stao je i seljački stalež a s njime i narod uopće siromašiti te materijalno i kulturno nazadovati.

Zadružno naše zakonodavstvo nije bilo žalibože dosljedno, pak je i ono skrivilo neprilike našega seljačkoga svijeta. Dok je u bivšoj vojnoj Krajini vojnički sustav u zakonima od 1807. odnosno 1850. nametao zadrugarima što veću stegu, nije u bivšem provincijalnom dijelu uopće bilo zadružnoga zakona sve do godine 1870. Taj pako zakon kao i kasniji zakon od 3. ožujka 1874. stoji na stanovištu, da zadruge ne odgovaraju više duhu vremena i da su štetne po razvoj naroda, radi česa se mora što više unaprediti njihov raspad. U jednakom je smislu izradjen i zakon za medjutim razvojačene dijelove Krajine od 29. prosinca 1876., te za ostalu Krajinu od 14. trav. 1880. Medjutim su praktični uspjesi uskoro pokazali sve zle strane nepripravljenoga individualnoga vlasništva i potrebu, da se doduše nikoga ne sili, da živi u zadruzi, da se omogućuje prijelaz od kolektivne k individualnoj vlasnosti, ali da se zadruga nastoji tamo, gdje je to moguće i gdje postoje za to preduvjeti uščuvati i ojačati, te da se svakako omogući stvaranje novih zadruga. To je bilo povodom zakona od 9. svibnja 1889. i njegovoj noveli od 30. travnja 1902., koji su prožeti gornjim intencijama, a za pojačanje zadruga uvode ustanovu o minimumu posjeda, ispod kojega se ne smije zadružna imovina dijeliti, te glede koga je ograničeno i dobrovoljno zaduživanje i ovrha zadružne imovine.

Medju važne zakone na polju agrarnoga zakonodavstva spada zakon od 25. travnja 1894. o uredjenju zemljišnih zajednica. I kod zajedničkoga općinskoga dobra razvila se u Engleskoj i u najvećem dijelu njemačkih država tečajem 18. i početkom 19. stoljeća tendencija, da se ta dobra razdijele, jer su se smatrala zaprijekom racionalnom gospodstvu. Pod konac 19. vijeka uvidjele su se loše posljedice dozvoljenoga raskomadanja ovakovih zemljišta, pa su u Njemačkoj u novije doba izdani zakoni, da se zajednice uopće ne smiju dijeliti, ili da se bar u jednoj ruci ima očuvati što veći posjed (Höferecht, Heimstättengesetze). Kako sam već spomenuo, dozvolio je tako i u nas zak. čl. 1870. hrv. slav. dalm. zem. sabora individualnu diobu općinskih pašnjaka, ali je zakon od 7. veljače 1892. privremeno zabranio tu diobu.

Zakon od 25. travnja 1894. udario je srednjim putem, te ne zabranjuje potpune diobe zemljišnih zajednica, nego ih samo otežčava, dozvoljujući prije svega zemljišnoj zajednici, da ona u svom pravilniku uopće isključi djelivost na stanovito vrijeme, zatim traži za diobu šuma dozvolu vlade a za diobu pašnjaka privolu $^2/_3$ svih ovlaštenika. Povrh toga omogućuje onima, koji se ne će dijeliti, stvaranje nove zajednice, dozvoljuje supstituciji druge nekretnine mjesto prvobitno ovlaštene i statuira pravo prekupa. Konačno odredjuje nadzor upravnih oblasti u slučajevima, gdje bi se mogao oštetiti integritet i opstanak zajedničke imovine. Istu tendenciju pokazuje i zakon od 26. ožujka 1894. o uredjenju stručne uprave i šumskoga gospodarenja u šumama,

Digitized by Google

koje stoje pod osobitim javnim nadzorom. Dok su šume pod konac 18. i početkom 19. stoljeća bile prepuštene potpunoj slobodi vlasnika, stali su nakon toga šumarski stručnjaci zahtijevati što veću zaštitu šuma, tvrdeći da se krčenjem šuma pogoršava podneblje, uništuje plodovitost tla, prouzrokuje presušenje vrela, te da nastaju silne poplave, bujice i gorske goljeti.

Za to je već opći šumski zakon (carski patent od 24. lipnja 1857.) odredio za sve šume, da se nijedno šumsko tlo ne smije bez dozvole oblasti otudjiti svojoj svrsi, već da se mora na novo pošumiti, a šume da se ne smiju pustošiti. Općinske šume nisu se smjele dijeliti bez oblasne dozvole, a u šumama opterećenim pravom drvarenja imalo se gospodariti na osnovu u tu svrhu sastavljene gospodarstvene osnove, koja je imala ovlaštenicima osigurati potrajni prihod na ogrjevnom i gradjevnom drvu. Zakon od 26. ožujka 1894., propisuje gospodarenje u šumama na osnovu stručnjački sastavljene gospodarstvene osnove (programa) i za šume autonomnih cijelina, koje imadu izvršiti javne zadaće ili zastupati javne interese, t. j. za gradske, trgovišne, upravne, mjesne, plemićke i poveljne šume. Sastav gospodarstvene oblasti propisan je i za šume stojeće u javnoj upravi, za šume zaštitne i stavljene u zabranu, za šume zakladne, redova, manastira, beneficija, nadarbina, ostalih korporacija, dioničkih društva utemeljenih za rudarske i druge industrijalne pothvate, za šume povjerbinske i za šume, koje su opterećene šumskim služnostima, a nisu u javnoj upravi. Konačno se ima sastaviti gospodarski program i za pašnjake na bezuvjetnom šumskom tlu, te za šume, koje su prigodom segregacije izlučene u ime pašnjačke pripadnosti, imajući dakako na umu, da je glavna svrha tih objekata uživanje paše.

Pozabaviti se još moramo i sa zakonom o komasaciji, koja ima da ujedini rastrgani gospodarski posjed, budući da on pruža gospodarstvu mnogo prikladniju gospodarsku podlogu, omogućuje mu koncetraciju radne snage i neprestani neposredni nadzor nad ukupnim gospodarstvom, a uslijed toga i veći uspjeh uz manji napor i trošak. Sve do god. 1891. postojali su u nas samo propisi za komasaciju urbarskoga zemljišta (čl. VI. i X. urbarskoga zakona od god. 1836., carski patenat od 17. svibnja 1857., naredba ministarstva unutarnjih djela i pravosudja od 11. stud. 1859. (z. vl. l. br. 215.), zak. čl. V. 1870. (Zbornika 1870. br. 51.). Tek zakonom od 25. svibnja 1891. uredjena je komasacija gospodarskoga zemljišta za čitavu Hrvatsku i Slavoniju, ali je ovaj zakon naskoro izmijenjen radi njegovih nedostataka zakonom od 22. lipnja 1902, (Zbornika 1902. br. 43.) Ovaj zakon znatno olakšava komasaciju, jer je dozvoljava ne samo na saglasan zahtjev interesenata, već uz stanovite kautele (odredjeni razmjer interesenata i zemljišta) i ureda radi protiv volje jednoga dijela učesnika, ako je komasacija s gledišta narodno-gospodarstvenoga opće korisna, dočim zemaljsko komasacijono povjerenstvo može na prijedlog županijske skupštine dozvoliti ureda radi komasaciju i bez tih kautela, ako je ona potrebna, da se uzmognu svrsi shodno izvesti veće kulturne radnje. Ovaj zakon pospješuje i pojeftinjuje postupak, jer ga vodi specijalista komasacijoni povjerenik, koji imade velike i opširne ovlasti, dok su

Digitized by Google

komasaciona povjerenstva samo nadzorne oblasti s pravom konačne odluke, a tehnički dio provode, ako interesenti ne odrede ino, tehničari u zemaljskoj službi uz jednostavnu naknadu efektivnih troškova.

Zakon od 13. ožujka 1897. o promicanju gospodarstva imao je ostvarenjem uzornoga gospodarstva u Božjakovini, ustrojenjem šumarske akademije, vinogradarskih i gospodarskih škola te praktičnih gospodarskih i voćarskih tečajeva za vinogradarstvo, voćarstvo, livadarstvo, marvo- i konjogojstvo pružiti našemu gospodarskomu pučanstvu nužnu gospodarsku pouku, a time podignuti cjelokupno gospodarstvo zemlje. — Spomenem li još zakon od 26. studenoga 1876. o ustroju vijeća za zemaljsku kulturu i njegovih odbora (kao savjetujući organ za promicanje zem. gospodarstva i šumarstva te gospodarskog i šumarskog obrta), zakon od 22. siječnja 1894. o uredjenju šumske tehničke službe (kojim je upravnim oblastima dodijeljeno šumsko tehničko osoblje), zakon od 15. lipnja 1873, o imovnim općinama u hrv. slav. vojnoj Krajini, (po kome šume pripale od državnoga erara pojedinim općinama u jednom krajiškom pukovnijskom kotaru sačinjavaju posebnu samostalnu imovnu općinu), zakon od 11. srpnja 1881. o razjašnjenju i preinačenju gornjega zakona o imovnim općinama, zakon od 31. pros. 1891. o vodnom pravu, zakon od 27. trav. 1893. o lovu, zakon od 1. svib. 1895. o uredjenju pl. općine Turopolje, zakon od 22. list. 1895. o uredjenju bujica i zakon od 27. kolov. 1888. o uredjenju veterinarstva, naveo sam u glavnome važnije zakone, na polju našega agrarnoga zakonodovstva prije osnutka naše nove države.

Pojmljiva uzrujanost širokih seljačkih masa uslijed napora posljednjeg dugotrajnog rata, glad seljaka za zemljom i nepravedna podjela posjeda bili su povodom, da se je u našoj novoj državi još prije, no je donesen ustav i odredjeno pozvano zakonodavno tijelo, pristupilo k najzamašnijem agrarno-pravnom uredjenju. Prethodnim odredbama za pripremu agrarne reforme od 25. veljače 1919. ostvarena je gledom na Hrvatsku i Slavoniju lozinka, koja je odmah nakon prevrata bačena u narod, da zemlja pripada samo onima, koji je sami obradjuju. Glavno težište prethodnih odredaba postavljeno je u razdiobu velikih posjeda. Po § 9. ekspropriišu se svi veliki posjedi na teritoriju kraljevine SHS, a iz njihove će se površine dati zemlja onim državljanima, koji se bave obradjivanjem zemlje, a zemlje uopće nemaju, ili je nemaju u dovoljnoj mjeri, i to toliko, koliko mogu sami sa svojom porodicom obradjivati. Što se smatra velikim posjedom, odredit će se posebnim zakonom prema posjedovnim i ekonomskim prilikama pojedinih krajeva, ali se odmah proglašuju velikim posjedom sva fideikomisna dobra, svi posjedi, koji obuhvataju površinu barem od 100—500 jutara obradivoga zemljišta i to u prvom redu, ako su izdani u zakup jednom zakupniku, ili ako uopće nisu ili su samo djelomično obradjeni (§ 10.). Dok se ne bude mogla konačno provesti razdioba velikih posjeda, davat će država gornje posjede privremeno u zakup u manjim ili većim kompleksima (§ 14.). Razrješuju se svi zakupni ugovori nad onim velikim posjedima, koje sam zakupnik ne obradjuje kao stručni ekonom ili kao ze-

Digitized by Google

mljoradnik sa svojom porodicom. Zakupni ugovori nad velikim posjedima, koji su izdani u zakup u manjim parcelama licima, koja ih obradjuju kao stručni ekonomi ili kao zemljoradnici sa svojom porodicom, ne razrješuju se predbježno, — samo se ugovorena zakupnina, kao i način i rokovi otplate mogu na zahtjev interesenata proglasiti ništetnima. (§ 15.). Zabranjuje se davanje zemljišta u podzakupe, a u koliko oni postoje, glavni se zakup razrješuje i podzakupnici postaju zakupnicima. Od toga su izuzeti odnošaji podzakupa, koji su dosele nastali izmedju zemljoradničkih (seljačkih) zadruga, njihovih centrala i njihovih članova, ali se na zahtjev podzakupnika može visina zakupnine i rokovi podvrći reviziji, ili podzakup uopće razriješiti. (§ 16.)

Prema tomu je glavni cilj našega najnovijega agrarno-pravnoga uredjenja posvemašnja razdioba svih velikih posjeda, te nadjeljenje zemljišta potrebnim zemljoradnicima u tolikoj mjeri, koliko će moći sami obradjivati sa svojom porodicom. Kako su ove odredbe donesene naprečac i bez potrebnih istraživanja, nužno je, da na osnovu statističkih podataka razmotrimo opravdanost i shodnost tih odredaba i to tim više, jer se gornje pitanje imade urediti tek zakonodavnim putem. Na osnovu statističkih podataka, priopćenih u statističkom godišnjaku II. kraljevina Hrvatske i Slavonije (strana 1., 4., 74.), iznosila je godina 1910.:

u županijama bez gradova	poljodjelska površina u jutrima	broj ukupnoga žiteljstva	broj žiteljstva, koje se bavi prvotnom produkcijom i to:		
			ratarstvom i vinogradarst.	ostalim granama	ukupno
Lika-Krbava	253.921	200.680	184.085	1.502	185.587
Modruš-Rijeka	295.052	229.262	171.175	2.509	173.684
Zagreb	568.188	485.011	454.498	2.609	457.107
Varaždin	222.199	293.409	270.667	1.472	272.139
Bjelovar-Križevci	465.537	312.179	285.198	2.043	287.241
Požega	378.137	248.663	211.424	2.506	213.930
Virovitica	423.650	240.624	181.528	3.689	185.217
Srijem	735.532	371.350	280.865	3.925	284.790
U Hrvatskoj i Slavoniji bez gradova	3,342.216	2,381.248	2,039.440	20.255	2,059.695

Radi razjašnjenja napominjem, da se pod poljodjelskom površinom razumijevaju oranice, vrtovi, vinogradi i livade, a pod prvotnom produkcijom ratarstvo, vinogradarstvo, šumarstvo, lov, vrtljarstvo, stočarstvo, pčelarstvo, svilarstvo, ribogojstvo, ribarstvo i ugljenarstvo. Na grądove se nisam obazirao, jer njihove prilike nisu odlučne za prosudjivanje poljodjelskoga gospodarstva.

Prema tim podacima bio bi razmjer dapače izmedju cjelokupnoga žiteljstva, a pogotovo zemljoradničkoga te poljodjelske površine povoljan, jer u svim županijama izuzevši varaždinsku otpada na pojedinu dušu popriječno više od 1 jutra poljodjelske površine. Tolika se pak površina prema današnjoj praksi ministarstva za agrarnu

Digitized by Google

reformu smatra dovoljnom za potrebe pojedine duše. Na istom je stanovištu stajao i zadružni zakon od 9. svibnja 1889., po kome je najmanja mjera zadružnoga zemljišta ustanovljena za zadrugu do šest duša u primorju sa tri jutra, u ličko-krbavskoj, modruško-riječkoj i varaždinskoj županiji sa četiri, u zagrebačkoj i bjelovarsko-križevačkoj županiji sa šest, a u požeškoj, virovitičkoj i srijemskoj županiji sa osam jutara, a za svakih dalnjih 6 duša s dalnjom isto tolikom površinom.

Sasvim drugu sliku dobivamo medjutim, ako prispodobimo broj žiteljstva, koje posjeduje zemlju ili živi od nje, s površinom zemljišta, koju ono posjeduje odnosno na kojoj živi. Iz statističkih podataka za godinu 1910. (strana 72., 73. i 74.) sastavio sam pregled, u kojem sam po pojedinim županijama prema raznim veličinama posjeda iskazao u apsolutnim brojevima i postocima lica, koja se bave ratarstvom ili vinogradarstvom, i to napose posjednike i zakupnike, kojima su te vrsti gospodarstva glavno ili nuzgredno zanimanje, a posebice te posjednike zajedno s njihovim obiteljskim pomoćnicima (ženama, za rad sposobnom djecom i sl.). Povrh toga sam bez obzira na veličinu posjeda iskazao po pojedinim županijama ukupni broj gospodarskih činovnika, služinčadi i radnika te ukupni broj lica, uzdržavanih od posjednika, i svega ostaloga pomoćnoga osoblja (činovnika itd.). Podaci se ne slažu potpunoma s gore prikazanim brojem žiteljstva, koje se bavi prvotnom produkcijom u glavnom za to, jer su u priloženoj skrižaljci sadržana i ona lica, kojima je prvotna produkcija tek uzgredno zanimanje.

(Nastavit će se).

Sudac i odvjetnik.

Piše dr. **Ivo Politeo**, odvjetnik.

Sudac i dovjetnik dva su faktora, izmedju kojih nema apsolutno nikakvih oprečnih interesa; dva su faktora, koji imadu jedan te isti zajednički cilj — provedbu prava. Doista idealan cilj. Stoga bi i sklad, što bi imao vladati izmedju tih dviju svećenika prava, morao biti idealan. Nažalost nije ni uvijek ni svagdje tako. Kada velim »ni uvijek ni svagdje«, onda to znači, da je bilo i ima časova i perioda, kad nije baš onako, kao takodje da ima i sudaca i odvjetnika, o kojih se medjusobnome odnosu i skladu može samo najbolje reći. No iznimke su prečeste, a da bi preko njih mogli preći šutnjom, te sa starom motivacijom, da iznimke potvrdjuju pravilo. U interesu obiju staleža, u interesu zajedničkoga nam predmeta — naime prava — smatram za potrebno, da o tome iskreno progovorim.

Još prije rata imala su dva staleža dosta prilike, da se potuže jedan na drugoga, i dosta povoda, da požele više sklada u medjusobnome odnosu. Kako svagdje, tako je i na ovome području, rat učinio svoje: pogoršao je. Prije svega stavio je oba staleža u veliki pravni kaos, a tamo, gdje ima kaosa, teško se snadju i oni, kojih je

Digitized by Google

inače zadatak, da rukom o ruku iz toga kaosa izadju. U kaosu uzbudjuju se i troše živci, oni popuštaju, a time se gubi i potrebni duševni mir. Kad nema kaosa, lako će sudac presuditi, ima li odvjetnik kao zastupnik stranke pravo ili ne, a i odvjetnik će se lako osvjedočiti o ispravnosti sučeve presude. Razmak izmedju subjektivnoga mnijenja i tvrdnje odvjetnika — stranke — i objektivne presude suda ne može onda da bude velik. Danas je taj razmak velik. Danas pravni kaos još više čini tvrdom našu tvrdoglavost, te i poslije sudbene presude ostajemo kod svojih subjektivnih nazora. Pomislimo samo na stanbene sporove. U polovici možda slučajeva rastaje se odvjetnik od suca u tvrdome uvjerenju, da je njegovoj stranci učinjeno krivo. Kaotične prilike, koje ne dozvoljuju jasnoga uvida na jednu jedinu pravednu i sigurnu istinu, napinju i odnose izmedju onih, koji za tom istinom idu, ali ju svaki od njih nalazi u nečemu drugome.

Rat i poratne prilike umnožaše broj sporova: ne toliko u civilu, koliko u kriminalu. Na sudove navaljuje iz dana u dan sve veći posao. Pretstavimo sebi samo kao primjer, kako je kod zagrebačkoga sudbenoga stola! Tu jedan te isti sudac, ima nerijetko referat civilni, gruntovni, trgovački, izvanparbeni i kazneni. Sudac, sjedeći katkada kod većih rasprava po čitave dane u kaznenome senatu, dobiva dnevice novi posao, a da mu nije moguće ma upravo ništa odvaliti od staroga posla, od tekućih komada. Tu je teško izbjeći dvim ekstremima, koji su jednako zli: velikoj nervozi i potpunoj apatiji. Prvo otima sucu mir i objektivnost, toliko potrebne uvjete za svako mirno prosudjivanje; drugo lišava suca onoga interesa — da ne kažem: ljubavi, — koji je potreban za riješenje svake ma i najsuhoparnije stvari. Nije čudo, ako se sudac, tako preopterećen, utiče i paliativnim sredstvima, ako npr. favorizira odgode ročišta, ako odredjuje velike razmake izmedju dviju ročišta, ako i male nebitne stvarce uzima kao povod, samo da odloži meritorno riješenje, pogotovu ako meritorno riješenje kojega slučaja uz bogato znanje i iskustvo iziskuje takodjer veći studij. Jer nijedan sudac na svijetu ne može reći, da mu, ma i u posljednjim godinama njegova službovanja, ne treba studija za gdjekoji slučaj. Za studij pako treba vremena i mira, što sve današnjem sucu ne stoji na raspolaganje. I tako se meritorna riješenja ili odvlače ili pak donašaju (ne dakako uvijek!) bez potrebne temeljitosti. Potonje pak opet znači dalje zavlačenje, jer viša instancija vraća spis na popunjenje, na novu raspravu. Ako toga ne čini, sankcionira nepravdu, što je još gore od zavlačenja.

Sve to dakako ne konvenira današnjem odvjetniku, koji nema interesa, da zavlači parnice, nego naprotiv da ih požuruje. Time se današnji odvjetnik razlikuje od svojih pretšasnika iz prošloga vijeka, kada je — tako se bar pripovijeda — jedan jedini proces bio odvjetniku krava muzara, od koje su živjeli on, njegov sin i unuci. Odvjetnik danas mora da se prilagodi svome klientu, a ovaj je brz i nervozan, kakov je uopće današnji svijet. Klientu je sve i odviše jasno tako, da ne shvaća, kako može sud tražiti dokaza za tvrdnje, za koje bi on htio da im sud bez daljega vjeruje. Kada pako povrh toga sud sve brojne ponudjene dokaze polako provadja, onda mu naprosto to

Digitized by Google

postaje nevjerojatnim, onda on počinje sumnjati ili u dobru vjeru ili u sposobnost svoga odvjetnika. I tako postaje i solidan odvjetnik žrtvom svoga klienta, ili bolje svoga zvanja. No i kao žrtva on zadržaje toliko objektivnosti, te razumije i opravdava svoga klienta, ako ovaj traži, da mu npr. tražbina iz trgovačkoga posla, sasvim dokumentarno i nesumnjivo dokazana, bude realizirana bar za četiri mjeseca. Shvaćajući dakle opravdane zahtjeve svoga klienta, odvjetnik smatra svojom dužnošću, da požuruje suca, da to čini čak i onda, kad unaprijed može biti siguran, da će zbog objektivne preopterećenosti suca biti to uzalud. Ako ništa drugo, umirio je time svoju savjest, stekavši uvjerenje, da je već samim ovim požurivanjem učinio sve, što je bilo u njegovoj moći. No sudac često i ovo požurivanje, ovo ispitivanje odvjetnikovo zamjera, pa ako je odvjetnik nešto uporniji, a sudac nešto napetijih živaca, eto ti gotova sukoba, a da samoj stvari nije ništa pomoženo. Nijedan ni drugi nemaju krivo; i jedan i drugi nasuprot imaju pravo. Sudac je u pravu, kad tvrdi, da toliko ima posla, te već ne zna, kojemu bi spisu dao prednost; odvjetnik opet ima pravo, kad tvrdi, da štetuje interes njegove stranke, što riješenje toliko na sebe daje čekati. Povrh toga mnogo je puta sudac sklon mišljenju, da odvjetnici samo zato požuruju, da mogu u svome troškovniku registrirati jednu stavku više. Medjutim nitko ne zna, kako je sigurno većini odvjetnika upravo to požurivanje, ispitivanje i čekanje najodioznije i kako sve to gotovo ni ne zaračunavaju, premda na sve to utroše barem polovicu svojega vremena. Mi odvjetnici i sami najviše žalimo, što imamo mnogo manje prilike, da se istinski bavimo p r a v n i m poslovima, nego li poslovima mehaničke naravi; mi i sami teško osjećamo, što smo od pravnika i ljudi znanosti često degradirani na tekliće, informatore, agente i antišambrere, kod česa razumijevam dakako samo antišambriranje i čekanje u p o š t e n i m i s o l i d n i m poslovima.

Rat i poratne prilike znatno su utjecale i na materijalni položaj obiju staleža. Prvi je dojam, da je taj utjecaj pošao u dva protivna pravca: sucima da je naškodio, a odvjetnicima koristio. Prvo je neprijeporno, dok bi se o drugome dalo govoriti. Jer neprijeporno je, da je materijalni položaj sudaca uza sve njihove izvanredne (za razliku od ostalih činovnika) doplatke još uvijek vrlo slab. Uz današnju plaću ne može sudac ni izdaleka onako živjeti, kako to doliči njegovu položaju, sposobnostima i zaslugama. Prije rata bili su posao i plaća suca u stanovitom ravnotežju: pristojan posao, pristojna i plaća. Danas je obratno: preveliki posao, premalena plaća. I sad, tako opterećenome, izmučenome i slabo nagradjenome sucu pretstavlja se dnevice odvjetnik, o kojemu se p r i č a, da mu se svaki korak pozlaćuje, da mu se svaki posao, svaka intervencija naplaćuje sa deset, sto i više hiljada! Onda postaje doista nemogućim ma i jednome sucu, da se izmakne pravljenju poredbe izmedju sebe i odvjetnika, izmedju dviju staleža jednako kvalifikovanih, ali nejednako nagradjenih — i to tim manje nagradjenih, što je veći posao i trud. I sudac, koji je zvan, da odmjeruje u državi pravdu, osjeća na sebi nepravdu, koju pripisuje državi.

Digitized by Google

Imajući na umu tu poredbu, ne će sudac gledati na odvjetnika onako, kako bi možda gledao, kada bi u poredbi položaj obiju poredbenih faktora bio drukčiji, a prema tome i rezultat drukčiji. Jer budimo objektivni i iskreni, pa se zapitajmo ovo: može li sudac sa potpuno nenatrunjenim mirom i objektivnošću uvažiti u kaznenoj raspravi branidbu odvjetnika, za kojega zna ili misli, da samo zato onako brani, jer je za to primio nekoliko desetaka hiljada, a u isti čas lebdi mu pred očima sav onaj veliki, možda i veći od branidbe posao, koji je on, sudac, obavio, a za koji dobiva jedva toliku nagradu, da može nekoliko dana kako tako proživjeti? I sad, neka mi nitko ne dolazi s afektiranim svetim gnjevom, da tobože brani naše suce, kako su od njih daleko takve i slične pomisli! A ja velim, da su te pomisli i kod najboljih (mislim ne samo intelektualno najboljih, već i srcem i dušom) sudaca moguće i sasvim prirodne, — takove, te im nitko ne može zamjeriti. Prilike su takove, pa nam upravo nameću ovakove misli. One same po sebi nisu zlo, a bilo bi zlo, kada bi imale dalekosežnih posljedica. Neprijeporno je ipak i nepobitno, da one makar vrlo malo, makar težinom jedne vlasi, ali ipak utječu na odnos sudaca prema odvjetnicima. Tom prilikom, a u svezi s jednim gore nabačenim detaljom htio bih reći i ovo: Brojke o odvjetničkim zaslužbama spadaju u carstvo priča. Ima slučajeva, u kojima se doista masno platilo, ali to su iznimke, radi kojih se ne smije generalizirati. Dozvoljujem, da su poratne prilike, a napose nesredjeno pravno stanje u našoj domovini, stvorile za odvjetnike — i to ne za sve! — kratkotrajno auream aetatem, no izgleda, da smo mi i bez prelaza argenteae aetatis prešli neposredno u onu ferream. Solidnome, savjesnome odvjetniku gorak je danas kruh, možda ne manje gorak nego li solidnome, čestitome sucu. Možda ću drugi put pisati o zabludama i presudama, koje se goje o odvjetnicima, a koje ne daju vidjeti i tamnu stranu našega staleža.

Ovdje istakoh tek nekoliko momenata, koji utječu na medjusobni odnos sudaca i odvjetnika, koji odnos opet manje više štetno utječe i na zajednički cilj, kojemu oba staleža imaju da služe. Mislim, da u svojim opažanjima nisam pogriješio, osim ako sam bio nepotpun, pa bi mi bilo vrlo drago, ako me tko popuni. Tek molim, da me se krivo ne shvati, a napose upozorujem, da nisam bacao krivnju na nikoga, već naprotiv, promatrajući sve u svezi s prilikama, sveo sam glavni uzrok svega na ove. Bila bi naprotiv krivnja moja i Pravničkoga društva, kada bismi propustili registrirati utjecaj prilika na pravo u praksi i kada bismo dosljedno tome propustili zaustaviti lošu tendencu toga utjecaja. Jer nema sumnje, da bi taj utjecaj mogao biti i odviše loš, kada se ne bi dublje zadubili u prilike, kada ih ne bi nastojali shvatiti, kuda one vode, i kada im se zajedničkim silama ne bismo oduprli. Činjenica je, da se sudac i odvjetnik više puta ne razumiju i da je ta makar mala jamica još više današnjim prilikama produbena. Treba da ju premostimo ili, bolje rekuć, ispunimo iskrenošću, razumijevanjem i objašnjavanjem. Jer zajednički i potpuno skladni rad sudaca i odvjetnika velika je potreba; tome radu namijenjen je veliki zadatak u

Digitized by Google

našemu pravu, praktičnome pravu. On će nam više pomoći izaći iz ovoga pravnoga kaosa, nego li sve ankete i reforme, premda — razumijmo se dobro! — time nipošto ne htjedoh potcijeniti ankete i reforme, za kojima kao pravnici takodjer težimo.

Kratak pregled vrela šerijatskoga prava.

Piše **Salih Muftić**, pravi učitelj na šer. sud. školi u Sarajevu.

I. Pravne norme, kojima se uredjuje vanjski život ljudi u društvu (elmuâmelatu), apsolutno su nužne za ljudsko društvo. No da ljudi žive, kako je čovjeka dostojno, valja djelovati i na njihovu savjest. Islam je uredio i ovu stranu ljudskog života sa svojim normama o »itikadatu« (dogmatici) i »ibadatu« (obredima, odnosno ljudskim dužnostima naprama Bogu), u koje prema šerijatskim propisima spada i moralka. Pravila »atikadata« i »ibadata« vezana su sa »muâmelatskim« time, što imadu istu svrhu, naime usavršenje i napredak ljudi, pa se zato medjusobno podupiru. Itikadat, ibadat i muâmelat sastojni su dijelovi »fikha«*, t. j. nauke o vanjskom i unutarnjem uredjenju ljudskoga života.

Pravnici i teolozi do 2. stolj. po Hidžr. izvodili su ustanove iz kur'ana i hadisa, t. j. iz riječi i djela Muhamedovih, te su rješavali vjerska (itikadet), pravna (muamelat) i obrednička (ibadat) pitanja. Rješidbe (fetva = responsum) unosili su samo šerijatskopravne suci (kadije), namjesnici (amili) i upravni činovnici (hisbe) u svoje posebne knjige (sidžile). Kada su već bili izumrli ashabi, Muhamedovi drugovi, počeli su se javljati u Islamu različni duševni smjerovi, te je nastala opasnost, da se na temelju filozofskih spekulacija skrene sa prave staze. Iz Perzije i drugih krajeva nadošlo je islamskih učenjaka, koji počeše da unose tu filozofsku natruhu u Islam. I tako je nastala filozofskopravna škola sa raznim filozofskim smjerovima. Pravovjerno nastojanje odupiralo se tomu, da se vjera ne prometne u filozofski sistem, te je napokon u tome i uspjelo. Ortodoksija je snažno pobijala slobodne nazore o namjeri, o radu, kao i o tome da li čovjek radi neovisno o Bogu. Vodje ortodoksne škole bijahu Imami-Hamad i Hasan-Basri. Slušač ovoga potonjega imenom Vasil ibni Atâ prvi osnova raskolničku školu. Za njim se povede i Ali-el-Džubai, koji je pobijao predavanja svoga učitelja Hasan-Basrija, da dolazi od božje strane, što se dogadja. Njega je slijedio Hasan-el-Ašari, ali se nakon nekoliko godina povratio ortodoksiji. Halifa Ebu Džafer-el-Mausur lati se u isto doba posla, da formulira vjerske istine, propise o vršenju vjerskih obreda i šerijatsko pravo. U tu svrhu pozove sve tadanje uvažene učenjake, da u njegovoj prisutnosti raspravljaju, te da na temelju kur'ana i hadisa ustanove temelj Islama. To se i izvršilo.

Za šerijatsku jurisprudenciju i nauku o obredima najzaslužniji su ovi imami:

Numan ibni Sabit, kasnije prozvan Imam-Azam ebu Hanife, iz Arabije, postavio je metodu i usavršio sistem, po kojem treba izučavati temeljna vrela islamske jurisprudencije. On je fikuhska preporna pitanja rješavao u zboru učenjaka. Zaključak je zapisao jedan njegov učenik u zbirku, koja je bila za to od-

* Riječ »fikh« je infinitiv od glagola fekikihe, a znači: razumiti.

Digitized by Google

redjena. Rasporedjenje fikha je on uredio i svojom rukom napisao odlomak o samostalnom djelovanju ljudske volje (indeternimizam), gdje pobija determinističu Hadzin ibni Sufjana. Znameniti su njegovi učenici: Imami Ebi Jusuf, koji je osim »Naputka za suce i sudove« izradio jednu zakonsku novelu o odnošajima nemuslimana, te kojom su postavljena načela, po kojima muslimanska vlada u vjerskom duhu treba da postupa u upravi države. Umro je 172. po Hidžr. u Bagdadu. Imam Muhamed ebu Abdul-lah ibni Hasan eš-Šejbani, koji je napisao veliki i mali zbornik, u kojima raspravlja o tome, kako valja po zakonu živjeti; posebnu radnju, u kojoj kazuje, kako se ima u ratu postupati itd. Umro je god. 189. po Hidžr.

Imami Malikj ibni Enes bin Malikj bin ebi-Amir-el-Esbahi sakupio je zbirku hadisa pod imenom »Muvetta«, koje djelo često ubrajaju medju knjige o fikhu. S njime je položio temelj svome naučavanju o fikhu. On je temeljio svoje predavanje fikha na kur'anu i hadisu i mjesnim običajima Medine. Umro je 179. po Hidžr.

Imami Šafi napisao je »Risalu« o temeljnim zasadama šerijatskoga prava i »Um« (mati), koja obuhvata sva pitanja zakona; zatim knjigu o »hadždžu«, te godine 197. glavno djelo »El-dždedid« (nova nauka). Njegov sistem obučavanja je donekle samostalan. Proučio je malićinski i hanefitski mezheb (ritus), te ih donekle upotpunio i modificirao, a gdjegdje se od njih i udaljio. On je kur'anske ajete i hadise razredio u opće i posebne, valjane i derogirane. Rastumačio je, kada se imadu ajeti i hadisi uzeti u užem, a kada u širem smislu, te iznio pravila, kako se može razlučiti pravi hadis od apokrifnoga. Umro je g. 204. po Hidžr.

Ahmed ibni Hanbel sastavio je najobilniju zbirku hadisa. Umro je god. 241. po Hidžr.

II. Obrednička, dogmatska i pravna pitanja muslimana uredjena su kur'anom, hadisom, idžmaom i kijasom. Sva ova četiri izvora nisu s početka bila, nego su od njih dva posljednja kasnije nadošla. Kur'an je knjiga Muhamedu od Boga saopćena »vahjom« (objavom), koju je Alejhiselam narodu saopćivao. »Vahj« se dijeli na dvije vrste: na »metluv« i »gajri metluv«, od kojih prvu vrstu čini kur'an, a drugu »hadisi-kudsi«. Što je Muhamed u smislu »vahja metluv« i »gajri metluv« kazivao, tumačio i odobravao tudji rad, to je »hadisi nebevi«. Muhamedovo vladanje i navika zove se »sunnet«.

Vahja metluv (kur'an) je ajet (odlomak) po ajet objavljivan, a završen je za 23 godine. Čim bi Alejhiselam koji ajet iz kur'ana sa svojim drugovima proučio i rastumačio, oni bi ga većinom na pamet naučili, a neki i napisali na predmetima podesnim za pisanje. Oni, koji su stalno pisali kur'anske odlomke, čim bi ih čuli od Alejhiselama, zvali su se »kjatibi vahj« (pisari objave). Poslije smrti Alejhiselamove je halifa Ebu Bekjir naložio kjatibi vahju Zejdibni Sabit el-Eusariji, da prepiše kur'an sa pojedinih predmeta na listove. Nakon smrti halife Ebu Bekjira preuzeo je taj prepisani kur'an u pohranu halifa Omer, a nakon njegove smrti njegova kći, a Alejhiselamova žena: Hafsa. Treći halifa Osman preuzeo je taj kur'an od Hafse i odredio dvanaest lica, da napišu više primjeraka kur'ana i da ga po novoosvojenim krajevima rasture. Takav prepisani kur'an danas mi imamo. Za vrijeme vladanja prve četvorice halifa (t. j. do 35. god. po Hidžr.) rješavaju se dogmatska, obrednička i pravna pitanja svim četirima gore navedenim izvodima, t. j. poredi kur'ana i hadisa postoji još »idžma«, t. j. zaključak (consultum) svih mjerodavnih islamskih učenjaka jednoga vremena, izveden iz smisla kur'ana

Digitized by Google

i hadisa (tradicije) za pojedina dogmatska, obrednička i šerijatskopravna pitanja, zatim »kijas«, t. j. primjena (analogija) jedne šerijaske odredbe (iz kur'ana ili hadisa) za stanoviti odnošaj na slične prilike s jednakosti razloga. Budući da se time stvaraju na neki način nove norme, to se i »kijas« uzima kao četvrto vrelo za »fikh«.

Budući da su se muslimani u dogmatskim, ritualnim i šerijatskopravnim pitanjima bili razišli, osjetila se potreba, da se popiše hadis, koji je tumač i nadopuna kur'ana, — da se dogmatska načela, obredne i pravne norme formuliraju i popišu. Na ritualnom i pravnom dijelu fikha radila su spomenuta četvorica imama: Imami Azam, Malikj, Šafija i Hanbel. Imami Azam je racionalista, jer je izvodio zaključke iz samoga kur'ana, služeći se više kijasom (analogijom) nego hadisom (tradicijom), dok su ostala trojica tradicionaliste, jer su više posizali za hadisom (tradicijom).

Shvatanje islamske ortodoksije spomenute četvorice imama razišlo se u četiri pravca (mezhebi) s malim razlikama u pogledu vjerskih obreda i jurisdikcije. Pravci, što su ih navedeni imami uglavili, danas se ovako dijele po velikom prostoru islamskoga svijeta. Najviše je raširen pravac (mezheb), što nosi ime imama Ebu Hanife (Imami Azam) i to u cijelom otomanskom carstvu, u srednjoj Aziji i u Indiji. Šafijski pravac nahodi se najviše u donjem Misiru, južnoj Arabiji, istočnoj Africi i u indijskom arhipelagu. Malikjov pravac obuhvata sjevernu Afriku čak do medja saharskih, a velikim dijelom i gornji Misir. Dok je u Španiji vladao Islam i ovamo je bio dopro Malikjov pravac. Možemo reći, da je ovaj pravac osobina zapadnoga dijela Islama. Hanbelovaca bijaše do XIII. vijeka dosta mnogo u Iraku, Siriji i Misiru. Otada im je broj postao rjedji, pa se sada nalaze na okupu ponajviše u Nedždu na visoravni Arabije.

Pravosudje.

a) Gradjansko.

Kad se radi o otkazu dućana, treba pri prosudivanju štete, prouzročene otkazom, imati na umu i važnost neprekidnoga poslovanja u istom dućanu. Rješidba stola sedmorice, odijeljenja B, od 15. veljače 1921. br. Rv. 13/21/2.)

Tužitelj A je napustio svoj krojački obrt, što ga je vršio na prvom katu svoje kuće, pa je iskao i dobio dozvolu, da vodi obrt prodajom manufakturne i pomodne robe u dućanu u svojoj kući, što ga drži tuženik B. On dakle treba žurno taj dućan, to više što pomješća, u kojim je vršio krojački obrt, nisu podesna za ovaj novi obrt, te ih je dao u najam jednoj kitničarki. Tuženik pak ne bi imao štete, kada bi izašao iz otkazanoga dućana, jer ima u vlastitoj kući jedan dućan, što ga je dao u najam C-u, pa bi mogao tamo prenijeti svoju radnju. Na temelju ovoga je A otkazao B-u. B tvrdi, da je dućan iznajmljen C-u vlažan, te nepodesan za papirnicu, pa s ovoga (i s drugih formalnih razloga) prigovara otkazu.

Prvi je sud ukinuo otkaz, dok je sud II. stepena uzdržao otkaz u snazi. — Stol sedmorice, odijeljenje B, u Zagrebu je kao revizijski sud riješenjem od 15. velj. 1921. br. Rv. 13/21/2 udovoljio reviziji tuženikovoj i preinakom presude prizivnoga suda uspostavio onu prvoga suda. — Razlozi:

Digitized by Google

Glavni razlog, s kojega je priznata opravdanost otkaza, je taj, da bi tuženik u vlastitoj kući, i baš u dućanu unajmljenom C-u, imao podesan dućan za tjeranje svog obrta, s tim više, što bi ga mogao kako treba urediti, dakle i ukloniti vlagu. Prizivni sud riješio je stvar s ovim dućanom, kao da je C izvan zakona, a to s razloga, što se tuženik nije pozvao na nikakav ugovor s C-om. Ali po običnom teku posala — koji se do protivnoga dokaza ima i sudskim presudama postaviti temeljem — tko upotrebljava tudja pomješća za sebe, uživa ih na osnovu najamnoga ugovora, dakle ugovora, što ga zakon redovito — koliko se ne obistinjuju izuzeci predvidjeni u zakonu — s obzirom na dašnje prilike osobito štiti. Ovake izuzetke ispod pravila mora u prilikama slučaja utvrditi i dokazati, koji hoće da ih upotrebi na svoju korist. Ne bijaše dakle na tuženiku, da ustvrdi, da ga osobit ugovor veže s C-om, već je tužiteljevo bilo, da dokaže protivno. Dvojbeno je dakle barem, bi li tuženik, kad bi C-u otkazao, uspio svojim traženjem pred sudom, jer bi se, da se zakon pravedno primijeni, morale ispitati ekonomske prilike obiju stranaka i uzeti u obzir, na temelju tih konkretnih rezultata, i veoma važna činjenica, da se ne može bezuvjetno dati prednost jednome poduzeću, koje se ima tek osnovati pred već postojećim poduzećem, što je ne samo već izvorom dohotka i prehrane, već za koje je od velike vrijednosti i neprekidnost poslovanja u istom lokalu. Inače bi svaki kućevlasnik mogao in fraudem legis pobrinuti se za obrtnu dozvolu, pa na temelju toga izbaciti iz kuće u svrhu spekulacije neugodnoga dućandžiju. Ovim se pitanjem nije ni u nazočnom slučaju sud bavio. Budući dakle tužitelj nije ni ustvrdio, a kamo li postavio pod dokaz, da C-ov dućan stoji tuženiku na slobodnom raspoloženju, ne može ova činjenica ni biti uzeta za temelj presude niti dati povoda, da se ukine napadnuta presuda, pa ne treba dalje ni ispitivati, bi li C-ov dućan bio zgodan za tuženikov posao, kolika bi bila šteta njegova iz toga, što bi, dok eventualno C napusti dućan i dok se ovaj uredi, morao zapustiti posao i prenijeti stvari na drugo mjeto. S ovih se istih razloga doista ne može računati zasada ni sa pomješćem, što ga drži kitničarka u bivšoj tužiteljevoj radionici u njegovoj kući, koje bi pomješće sigurno bilo za posao tužiteljev barem isto toliko zgodno, koliko je za kitničarski posao, dapače i više, jer bi tužitelj, i ako u drugom poslu, radio u istom lokalu, gdje su njegove mušterije k njemu dolazile, a to je u mjestu kao S. dostatno, da paralizuje svu štetu, koja bi mogla nastati iz vodjenja posla na prvom katu, a ne razizemno. Svakako to, što je tužitelj, iza kako je dobio obrtni list, dao iz ruku siguran i lijep lokal u mogućnosti, da bi eventualno mogao dobiti drugi, po njegovu shvatanju zgodniji, koji je već jednom uzalud otkazao, tvori činjenicu veoma važnu pri ispitivanju i uspoređivanju konkretnih prilika obiju stranaka, da se u smislu naredbe, o kojoj se radi, riješi na temelju obavljenih utvrdjenja pitanje o šteti, te u savezu s onim, što se više reklo, dodje do zaključka, da se ovo pitanje — pravne naravi — mora riješiti na korist tuženika.

Zabrana, dozvoljena uz jamčevinu, ako i nije tražbina potpuno zasvjedočena. Dopis »Prve hrv. štedionice« zasvjedočava pogibelj.

Rješidba stola sedmorice 27. trav. 1921. br. 1069 (odluka kotar. suda u M. od 11. list. 1920. br. 9741 gr., rješidba bans. stola od 23. velj. 1921. br. 2825).

Molitelj zabrane priložio je svojoj molbi zaključno pismo glede nabave 20 sanduka žigica od protivnika, njegov dopis, da može uslijed povišene monopolne takse robu dati samo uz nadoplatu, te ponudu trgovca iz M., kojom nudi žigice

Digitized by Google

po 1.900 K skuplje po sanduku. Svjedočbom grunt. ureda te pismom »Prve hrv. šaedionice« zasvjedočava pogibelj. Prvi je sud molbi bezuvjetno udovoljio. — Banski stol uvaživ, da molitelj zabrane u svojoj molbi, primlj. 11. list. 1920. br. 9741 gr., nije ničim iskazao pogibelj za svoju tražbinu, jer potvrda gruntovnoga ureda u V., kao ni dopis podružnice »Prve hrvatske štedionice« u V. upravljeni posestrimi u M., ne zasvjedočavaju te pogibelji; — uvaživ, da je zasvjedočenje pogibelji neotpustiva predmnjeva za dozvolu zabrane; — uvaživ, da prema tome ne ima mjesta §§ 407—409 grpp., uz koje se može sudbena zabrana dozvoliti; — obnašao je: povodom utoka t. t. I. i K. L. iz V. napadnutu odluku preinačiti i molitelja s njegovom zabranbenom molbom odbiti. — Trošak pravnog lijeka ima sama stranka nositi s razloga, što ne dotiču uvjeti § 316. grpp.

Stol sedmorice-: uvaživ, da je potvrdom gruntovnog ureda kot. suda u V. i pismom »Prve hrvatske štedionice« od 22. ruj. 1920. dovoljno zasvjedočena pogibao, da je radi pomanjkanja dovoljnih platila moliteljeva dražba u pogibelji; — ali uvaživ, da ispravama zabranbenoj molbi priloženim nije potpuno zasvjedočena tražbina moliteljeva, jer se ima ista tek u parnici likvidirati; — obnašao je povodom previdnoga utoka molitelja t. t. J. M. i dr. napadnuto riješenje ban. stola preinačiti nu pod uvjetom, da molitelj za 8 dana kod prvoga suda položi 5.000 K (pethiljada kruna) kao jamčevinu dužniku za zadovoljštinu, koja bi ga eventualno tegnula ići. — Trošak pravnoga lijeka imade protustranka molitelju za 14 dana pod prijetnjom ovrhe platiti.

Prošnja za osiguranje po § 390. grpp. je opravdana, ako i nije zadužnica priložena, već druga kakova dugovna isprava, a tuženi je stavio svoje prigovore t. j. dao odgovor iza podnešenoga utoka proti dozvoljenom osiguranju.

Riješidba stola sedmorice od 4. V. 1921. broj 1137 (odluka kot. suda u N. G. od 24 stud. 1920. br. 13011 gr., rješidba ban. stola od 17. velj. 1921. br. 2746.).

Tužitelj je zamolio osoguranje radi utuženoga povratka dvostruke kapare od 200.000 K te o toj predložio zaključno pismo i pismo tuženikovo, kojim potvrdjuje primitak kapare od 100.000 K. Odgovor još nije dan, a prvi sud dozvoli osiguranje i to iz ovih razloga: vidiv, da se tražbina moliteljeva, koju je utužio tužbom, prim. kod ovoga suda dne 11. stud. 1920. br. 12594 gr. P. 439/1920., temelji na ispravi, koja potpunu vjeru zaslužuje, te da je nemoguće, da se parnica na jednom ročištu dovrši; vidiv dalje, da je molitelj uredovnom svjedočbom općinskoga poglavarstva u N. od 19. stud. 1920. br. 3444/1920. dokazao, da ovršenik ne posjeduje nikakova imetka, pak da je uslijed toga njegova tražbina u pogibelji, dozvoljuje se temeljem §-a 390. grpp. zamoljena ovrha da osiguranja na protivničke pokretnine itd.

Banski stol uvaživ da je po § 390. grpp, preduvjet za dozvoljavanje osiguranja, da postoji zadužnica, na kojoj se osniva tužba, i da je tuženik dao odgovor, u kojem se pozivlje na prigovore, o kojima se ne može odmah izreći osuda; — uvaživ, da tužitelj u nazočnom slučaju osniva utuženu tražbinu na krivnji tuženika, što nije ispunio sklopljenu kupoprodajnu pogodbu, koja krivnja treba tek da bude parnicom dokazana (§ 908. o. g. z.); uvaživ, da u doba podnešene molbe za osiguranje nije još ni ročište na tužbu bilo obavljeno, pa se nije ni znalo, kakove će tuženik iznijeti prigovore; — uvaživ, da po tom nema za dozvolu osiguranja po § 390. grpp. preduvjeta, što ih naredjuje taj § grpp. — obnašao je povodom ništovne žaobe i utoka tuženoga napadnutu odluku preinačiti, te molitelja s njegovom molbom za ovrhu do osiguranja, prim. 23. stud. 1920. br. 13011, odbiti.

Digitized by Google

a podjedno mu naložiti, da naknadi utjecatelju trošak pravnoga lijeka za 14 dana pod prijetnjom ovrhe.

Stol sedmorice: uvaživ, da se zaključno pismo tužbi priloženo i pismo tuženika priloženo molbi za osiguranje o primitku kapare od 100.000 K imadu smatrati ispravama, koje potpunu vjeru zaslužuju i koje dokazuju tražbinu tužiteljevu, pa da je udovoljenoj prvoj predpostavi §-a 390. grpp., koji pod zadužnicom ne razumijeva samo isprvau o zajmu, već svaku drugu dugovnu ispravu; — uvaživ, da u vrijeme po prvom sudu dozvoljene osiguratelјne ovrhe nije doduše bio jošte dan odgovor, u kojem bi bili iznešeni takovi prigovori, o kojima se osuda ne može odmah izreći, nu vidiv, da je medjutim takav odgovor dan, te isti opravdava zahtjev moliteljev; obnašao je povodom previdnoga utoka tužitelja odnosno molitelja, napadnutu riješidbu dans. stola preinačiti i uspostaviti odluku prvoga suda u glavnoj stvari, a troškove ovoga postupka medju strankama prebiti. — Trošak pravnog lijeka ima sama stranka nositi, jer ga protustranka nije prouzročila, a ne dotječu uvjeti §-a 316. grpp.

Odvjetnik nema pravo zadržati novac stranke za osiguranje isplate svoje zaslužbine.

Riješidba stola sedmorice od 9. trav. 1921. br. 614. (odluka kotar. suda u Z. od 16. ož. 1920. br. 4036/gr., rješidba ban. stola od 2. lip. 1920. 4026/gr.).

U ostavinskom predmetu S. pl. S. podnio je nasljednik molbu, da se naloži odvjetniku dru. S. P. kao bivšemu upravitelju i zastupniku te ostavine, da u ime troškova i nagrade pridržani iznos od 45.000 K položi kod suda, ili da ga izda nasljedniku. Prvi je sud molbu odbio, a ban. stol prvosudnu odluku preinačio i molbi udovoljio. — Stol sedmorice vidiv, da je odvjet. dr. S. P. u molbi, prim. 11. trav. 1918. br. 5239 gr., posebnoga računa; — vidiv, da s obzirom na to predmetu podmireni, kao što to i proizlazi iz podnešenog po njemu molbom, prim. 11. trav. 1918. br. 5239 gr. posebnoga računa; — vidiv, da s obzirom na to i gledom na §§ 1014., 1156, i 1163. o. g. z. nije odvjet. dr. S. P. ovlašten, da pridrži dio ostavinske gotovine od 45.000 K zapravo 45.674 K na račun zahtjevane jošte neobredjene i nedopitane plaće i nagrade u tom predmetu; vidiv, da je stoga napadnuta riješidba ban. stola opravdana i na zakonu osnovana, otputio je previdni utok dra. S. P.

Rok od 3 mjeseca po § 158. o. g. z. održan je, ako stranka preda tužbu i pred nenadležnim sudom.*)

Rješidba stola setdmorice od 9. trav. 1921. br. 711 (osuda sudb. stola u O. od 19. lip. 1920. br. 1621. gr., osuda bans. stoli od 29. ruj. 1920. br. 17.377).

A. tuži mldb. B-a i svoju ženu na priznanje nezakonitosti poroda mldb. B-a ali najprije kod kot. suda u O., gdje je radi nenadležnosti odbit, a zatim kod sub. stola, te je tako nekoliko dana iza roka od 3 mjeseca stigla tužba nadležnomu sudu. Prvi je sud udovoljio tužbi. Banski stol potvrdio tu osudu iz razloga: Tužitelj je udovoljio zahtjevu § 158. o. g. z. čim je u roku od 3 mjeseca, otkada je saznao za rodjenje prvotuženoga podnio tužbu makar i pred nenadležnim sudom. — Stol sedmorice je otputio izvanredni previd tuženikov.

*) Protivnog nazora bečko vrhovno sudište G. N. 4006.

Digitized by Google

§ 1. banske naredbe od 8. srp. 1915. br. 14001, odnosi se samo na odsutne stranke, koje nemaju u sjedištu suda zastupnika.

Rješidba stola sedmorice od 27. velj. 1920. br. 246. (odluka kotar. suda II. u Z. od 8. srp. 1919. br. 10919/gr., rješidba ban. stola od 17. ruj. 1919. br. 13.561).

P r v i s u d je primio tuženičin napis priziva sa ništovnom žalbom, podnesen po zagrebačkom odvjetniku poštom, predan na poštu u roku zakonskom, ali kod suda primljen 16. dan, kao pravodoban, te mu odredio rok za popravak, što je u odredjenom roku izvedeno. — B a n s k i s t o l: uvaživ, da ban. naredbom od 8. srp. 1915. 14001 odredjeno računanje rokova kod sudskih podnesaka predanih na poštu po naravi stvari vrijedi samo za one podneske, koji se i z i n o g a mjesta šalju poštom u mjesto suda, ne pako i za stranke koje stanuju u sjedištu suda, što se vidi i iz § 102. grpp. koji govori o »odsutnim« strankama; — vidiv, da je prema tomu napis tuženičkoga pravnoga lijeka, koji je 16. dan sudu stigao, prekasno stigao, prekasno podnešen; — obnašao je ureda radi ukinuti odluku od 8. srp. 1919. br. 10919/gr., kojom je napis priziva s ništovnicom primljen kao pravodobno podnešen i podjedno izvedeni pravni lijek br. 12579/gr., kao zakašnjen zabaciti. — S t o l s e d m o r i c e: vidiv, da se propis § 1. banske naredbe od 8. srp. 1915. br. 14001 u savezu sa § 102. grpp. odnosi samo na stranke odsutne u smislu §-a 70. grpp., a koje ne imaju zastupnika u mjestu, gdje je sud; — vidiv, da je prijava priziva i ništovnice proti osudi kotar. suda II. u Z. od 3. svib. 1919. br. 4767/gr., podnijela tužena zadruga po svojem zastupniku stanujućem u Zagrebu, dakle sjedištu suda; — o b n a š a o j e: previdni utok tužene zadruge odputiti i potvrditi napadnutu rješidbu bans. stola.

U mjestu, gdje su dva suda i za područje njihovo posebni poštanski uredi, ne računa se vrijeme, potrebno, da podnesak stigne poštom, u rok, ako predavatelj pravnoga lijeka stanuje u području drugoga suda.

Riješidba stola sedmorice od 29. stud. 1920. br. 2776 (odluka kotar. suda u O. d. g. od 22. trav. 1920. br. 899/gr., rješidba ban. stola od 9. lip. 1920. br. 10434).

P r v i s u d je odbio priziv tužene kao prekasno podnešen. — B a n s k i s t o l: uvaživ, da je tužena ostavina po svojem skrbniku na čin proti osudi dostavljenoj joj 3. velj. 1920. predala priziv na poštu u O. 17. velj. 1920., koji je kod tamošnjega kotar. suda primljen 19. velj. 1920. pod br. 889/gr. — uvaživ, da se po § 321. grpp. imade priziv prijaviti kod suda prve molbe u neprekoračivom roku od 14 dana iza dostavljene osude, kod česa se po § 102. grpp. ne ima uzeti obzir na vrijeme, kojega je pismo bilo predano na poštu; — uvaživ, da je po § 1. naredbe bana od 8. srp. 1915. br. 14001 o uračunanju rokova sudskih podnesaka predanih na poštu propis § 102. grpp., promijenjen onamo, da se dani potrebni, da neki podnesak stigne na mjesto, kuda je upravljen, ne imadu uračunati u rokove odredjene gradjanskim parbenim postupnikom, ali da ta naredba vrijedi samo za podneske, koji se imadu otpraviti poštom na drugo koje mjesto izvan sjedišta pošte; — uvaživ, da se na gornji poziv upravljen na kotar. sud u O., predan na tamošnjoj pošti, netom citirana banska naredba ne može primijeniti, pak je stoga taj priziv sudu nakon odredjenoga 14-dnevnoga roka stigao, s kojim se po § 321. grpp. kao prekasno podnešenim imade postupati; — uvaživ, da je prvosudna odluka po stanju spisa i zakonom oprevdana; — o b n a š a o j e utok tužene ostavine otputiti, te napadnutu odluku potvrditi. — Trošak pravnoga lijeka ima stranka nositi s razloga, što s njime nije uspjela.

Digitized by Google

Stol sedmorice: vidiv, da skrbnik tuženice odvjetnik dr. F. P., ne prebiva u sjedištu prvostepenoga suda, već u gornjem gradu u O., i da je on proti prvostepenoj osudi od 20. pros. 1919. br. 5.102/gr. koju je primio dne 3. velj. 1920., predao na pošti u gornjem gradu u O. priziv dne 17. velj. 1920., dakle u roku od 14 dana i prema tomu pravodobno u smislu naredbe bana od 8. srp. 1915. br. 14.001, jer se dani potrebni, da neki podnesak stigne poštom na mjesto, kuda je upravljen. u rokove ne računaju, kada je sjedište suda izvan sjedišta predateljeve pošte; — obnašao je povodom vanrednog previdnoga utoka tuženice ostavine obje napadnute odluke nižih sudova ukinuti, te prvomolbenom sudu naložiti, da sa rečenim prizivom kao pravodobno podnešenim postupa. — Trošak ovog utoka ima sam utjecatelj snositi, jer ga protustranka skrivila nije, a ne dotječu uvjeti §-a 316. grpp.

b) Kazneno.

U područjima naše države, u kojima još vrijedi austrijski kazneni zakon, nije za kaznene sudove mjerodajna bivša austrijska valuta. — Pretpostavka za pobijanje presude je opravdani interes žaliteljev.

Riješenje stola sedmorice, odijeljenja B, od 18. ožuj. 1921., br. K. 374, kojim se zabacuje ništovna žaoba optuženika Š. V. protiv presude okružnoga suda u S.

Razlozi:

Ništovna žaoba tvrdi, da u pobijanoj presudi nije utvrdjeno, da se ovdje radi o kradji, koja po vrijednosti nadilazi 2000 K. Ona zastupa mišljenje, da se ta vrijednost mora računati u zlatu, jer je bivša austrijska valuta zlatna valuta i jer kazneni zakon računa u toj valuti. — Ništovna žaoba nema pravo. Kakova je valuta bila bivša austrijska valuta, to je pitanje, kojim se ovdje ne treba baviti. To je moglo biti od važnosti za kaznenoga suca u Austriji, dok to nema važnosti za kaznenoga suca u našoj državi. Spominje se samo nuzgredno, da je u Austriji osim metalnoga zlatnoga novca bio u opticaju i papirni novac, t. j. novčanice austro-ugarske banke, koje su na temelju člana 86. štatuta rečene banke (C. N. od 21. 9. 1899., br. 176 l. d. z.) imale prisilni tečaj. Uz to je austro-ugarska banka sve do sloma austro-ugarske monarhije bila zakonom oproštena od dužnosti, da svoje novčanice zlatom otkupljuje. Ali ovdje je mjerodajan jedino postojeći kazneni zakon. Da pak kazneni zakon, koji je u Dalmaciji na snazi, računa u zlatu, to ništovna žaoba doduše tvrdi, ali tu svoju tvrdnju nije ni pokušala da dokaže. Pitanjem, u kojoj se valuti imaju razumijevati iznosi novca spomenuti u kaznenom zakonu, bavi se čl. VII. povelje o proglašenju toga zakona. Prvotno je taj čl. VII. odredjivao, da se ti iznosi imaju računati u t. zv. konvencijskoj valuti. Kada je bila uvedena t. zv. austrijska valuta, bilo je odredjeno, da i za kazneni zakon ima da od 1. stud. 1858. bude mjerodajna austrijska valuta (C. N. od 1. kolov. 1858, l. d. z. br. 115). Napokon je god. 1892. namjesto austrijske valute stupila t. zv. krunska valuta najprije kao fakultativna, a zatim od 1. siječ. 1900. kao isključiva zemaljska valuta. U § 5. C. N. od 21. stud. 1899, l. d. z. br. 176., III. dio bilo je odredjeno, da se od tog dana u toj valuti imaju računati svi iznosi, koji se u zakonima i naredbama odnose na austrijsku valutu. Time je, iako ne izrijekom bio opet izmijenjen čl. VII. povelje o proglašenju kaznenogo zakona. Iz ovoga se razabira, da je svakiput, kada je u državi bila promijenjena zemaljska valuta, nova valuta bila mjerodajna za kazneni zakon. Pošto pak u našoj državi ne važe uopće valutni propisi, koji su važili u austro-ugarskoj monarhiji, ti propisi ne

Digitized by Google

važe ni u obziru kaznenoga zakona. Da se pak prema propisima, koji su u našoj državi na snazi, ima računati u zlatu, toga ni ništovna žaoba ne tvrdi. S pravom je stoga presudni sud primijenio ustanovu § 179. k. z., netom je ustanovio, da vrijednost ukradenih stvari iznosi preko 2000 K. Neosnovan je stoga istaknuti ništovni razlog br. 10. § 221. k. p. — Ovaj se ništovni razlog ističe još i poradi toga, što je čin, upisan u grijeh žalitelju, bio označen zločinom kradje namjesto zločinom pronevjerenja. Kada bi i ispravno bilo stajalište ništovne žaobe, a neispravno stajalište presudnoga suda, radilo bi se o zločinu pronevjerenja, koji bi se, budući da vrijednost pronevjerenih stvari nadilazi 2000 K, po propisu § 184. k. z. u slogu zakona od 9. trav. 1910., l. d. z. br. 73 imao kazniti teškom tamnicom od 6—10 godina. Pošto je pak presudni sud ovu istu kaznenu stavku primijenio na temelju § 179. k. z. a i pravne posljedice osude radi kradje su iste kao i one radi pronevjerenja, ništovna žaoba nije ovdje mogla imati uspjeha već s prostoga razloga, što joj fali prva, naravna pretpostavka zą pobijanje presude t. j. opravdani interes žaliteljev. Kada bi se i preinačila izreka o krivnji onako, kako žalitelj želi, ta preinaka prema onome, što se je kazalo, po njega ne bi značila poboljšanje njegova položaja, pa po tome ni njegov pravni lijek nema ovdje ni razloga, ni svrhe. — Stoga se morala zabaciti neosnovana ništovna žaoba.

Kradja uložne knjižice. Sudac kod označivanja kažnjivih čina nema pravo da uzimlje u obzir kupovnu snagu krune.

Riješenje stola sedmorice, odijeljenje B., od 25. velj. 1921., br. K. 163.

Presudom okružnoga suda u S. odriješen je V. M. od optužbe zbog kradje uložne knjižice, a zbog drugih kradja proglašen krivim u smislu optužnice, ali osudjen ne na temelju § 179. k. z., nego na temelju § 178. k. z. Protiv te presude uložilo je državno odvjetništvo ništovnu žaobu, kojoj je stol sedmorice, odijeljenje B, udovoljio i proglasio optuženika krivim kradje uložne knjižice, pa ga je stoga i zbog drugih kradja, upisanih mu u grijeh, osudio na temelju § 179. k. z.

Razlozi:

Ništovna žaoba, koja ističe ništovne razloge § 344, br. 11 i 10a, zapravo § 261. br. 10 i 9a k. p., mora se smatrati osnovanom.

Kako pobijana presuda ističe, optuženik priznaje sve čine, zbog kojih je bio tužen, dakle i kradju uložne knjižice Ljubljanske kreditne banke, glaseću na iznos od preko 18.000 K, koja se je nalazila skupa sa ostalim ukradenim predmetima. Ali optuženik se brani time, da je sve to ukrao, natjeran nevoljom, bijedom i potrebom. Pobijana presuda ovoj njegovoj obrani ne vjeruje i utvrdjuje, da je optuženik sve te predmete ukrao uslijed svoje pokvarenosti. Sa svim tim presuda ga ne proglasuje krivim, nego ga — premda se to u presudnoj izreci ne kaže, kako bi trebalo — odriješuje od optužbe zbog kradje uložne knjižice i to s razloga, što kradja oduzećem uložne knjižice nije bila još realizovana, što optuženik poradi svoje umanjene duševne sposobnosti nije znao za vrijednost uložne knjižice i napokon što je izvan svake sumnje, da nikakva banka ne bi dala iznos naznačen u uložnoj knjižici optuženiku, koji je poznata lola. Svi ovi razlozi, koje presuda navodi, nisu osnovani. **Time, što je optuženik oduzeo vlasniku uložnu knjižicu, oduzeo mu je mogućnost, da raspolaže s uloškom, na koji knjižica glasi, dok je sada optuženik došao u faktičnu mogućnost, da tim uloškom raspolaže.** Kradja dakle bila je izvršena već samim uzećem uložne knjižice, koja se u poslovnom saobraćaju uopće smatra vrednosnim objektom. Oštećenik bi valjda bio mogao štetu od sebe otkloniti, n. pr. predlažući zapor, amortizaciju

Digitized by Google

i t. d. Ali to nema važnosti pri prosudjivanju čina sa stanovišta kaznenoga zakona, jer je za ovo prosudjivanje mjerodajan **onaj čas,** kada je kradja izvršena. U času čina bio je faktički umanjen oštećenikov imetak za iznos naznačen u uložnoj knjižici, a taj je iznos po § 173. k. z. mjerodajan za oznaku čina. Sve i da bi istina bila, da nijedna banka ne bi optuženiku isplatila iznos, na koji glasi uložna knjižica, mogao je on i na drugi način taj iznos realizovati, kao knjižicu **prodati** ili ju u **zalog** dati. Što je optuženik namjeravao, da učini s knjižicom i da li je on znao za njezinu vrijednost, to je svejedno, jer je mjerodajna šteta oštećenikova, a ne korist optuženikova, a pobijana presuda utvrdjuje, da je optuženik kao što i ostale predmete i uložnu knjižicu uzeo kradljivom namjerom. Presuda je dakle s navedenih razloga ništava po br. 9a § 281. k. p.

Optuženik je pobijanom presudom bio proglašen krivim, da je osim druge robe, te zlatnih i srebrnih predmeta samo u gotovu novcu ukrao preko 2000 K. Ali presuda mnije, da današnjih 2000 K nema onu vrijednost, koju je taj iznos imao u vrijeme, kada je stupio u krepost zakon od 9. travnja 1910. l. d. z. br. 73., kada je 2000 K bilo mjerilo za kud i kamo vrijednost dobra, nego li je današnjih 2000 K. Premda ukradeni predmeti u današnjem novcu vrijede mnogo više od 2000 K, što i sama presuda utvrdjuje, ona ipak radi navedenoga razloga izriče, da ti predmeti vrijede više od 200, ali ne više od 2000 K, pa prema tome primjenjuje i kaznenu stavku § 178., a ne § 179. k. z. Pravno mišljenje, na kojem se osniva ova presudna izreka, nije u zakonu osnovana. Za Dalmaciju vrijedi u pogledu iznosa mjerodajnih za oznaku kažnjivih čina opći kazneni zakon izmijenjen zakonom od 9. travnja 1910., l. d. z. br. 73. U zakonu su iznosi izraženi u krunama. U zakonu nema nikakve ustanove, koja bi kaznenom sucu davala pravo, da kod utvrdjivanja vrijednosti mjerodajne za oznake ispituje prometnu vrijednost krune i uzimlje u obzir kupovnu njezinu snagu. To nije posao kaznenoga suca nego jedinoga zakonodavca. I zakonodavcu od godine 1910. ratio legis bijaše umanjena vrijednost novca. I u našoj državi i baš u područjima, gdje isto kao i u Dalmaciji važi još austrijski kazneni zakon, bili su zbog umanjene vrijednosti novca za Hrvatsku i Slavoniju izdani zakon od 29. siječnja 1918., Zbor. br. 13, a za Sloveniju naredba povjereništva za pravosudje od 6. stud. 1918., br. 39, Uradni List br. 3. Dok sličan zakon nije izdan za Dalmaciju, suca veže postojeći zakon. Kada bi sudac imao pravo, da kod označivanja kažnjivih čina uzimlje svakiput u obzir veću ili manju vrijednost krune, onda bi posvema suvišan bio zakonodavčev rad. Pošto je dakle kažnjiv čin neispravnim tumačenjem zakona bio podvrgnut pod kazneni zakon, koji se ovdje ne smije primijeniti, presuda je ništava po br. 10 § 281. k. p. — Stoga se moralo udovoljiti ništovnoj žaobi državnoga odvjetništva i presuditi kao gore.

Da se prosudi, da li u pravorijeku porotnika ima protivurječja i nejasnosti, valja skupa promatrati optužbu, pravorijek i presudu.

Riješenje stola sedmorice, odijeljenja B, od 13. pros. 1920., br. K. 161, kojim su zabačene ništovne žaobe optuženika M. i J. Z. protiv presude okružnoga kao porotnoga suda u S., kojom su optuženici proglašeni krivima zločina umorstva po §§. 134., 135., br. 4 i 136. k. z.

U razlozima se medju ostalim navodi:

Ništovne žaobe, ističući kao ništovni razlog br. 9 §-a 344. k. p., pobijaju pravorijek porotnika kao nejasan i protuslovan, jer da su porotnici potvrdili za optuženika M. Z. i za optuženika J. Z. drugo glavno pitanje, te time izrekli, da su

Digitized by Google

jedan i drugi zadali D. B. sve ozlede konstatovane od liječnika, pa i smrtonosnu ozledu na jetrima, premda je po liječničkom mnijenju samo jedna ozleda i to ona na jetrima bila uzrokom smrti D. B., a tu ranu da je mogao zadati samo jedan od optuženika, a ne obojica. — Ovdje valja prije svega istaknuti, da su porotnici bez svojih dodataka i primjedbi potvrdili naprosto ona pitanja, koja im je porotni sudski dvor postavio. Premda nije od bitne važnosti, ipak se ističe, da obrana protiv ovako formulisanih pitanja nije ništa prigovorila, niti je na samoj glavnoj raspravi predložila bilo kakvu preinaku ili dopunu, a to ni onda, kada je pred sobom imala odgovore porotnika, o kojima sada kaže, da su nejasni i protuslovni. Kraj te nebitne činjenice ne smije se preći preko toga, da je položaj kasacijskoga suda prema pravorijeku porotnika bitno različit od položaja porotnoga sudskoga dvora. Ako porotni sudski dvor drži, da je pravorijek porotnika bilo kako nejasan ili protuslovan, prosto mu je, da odmah zavede moniturni postupak, te tako nejasnost i protivuriječje odmah ukloni. Kasacijskom sudu to sredstvo ne stoji na raspoloženje, nego on može samo da ukine pravorijek porotnika i presudu porotnoga sudskoga dvora i da naredi novu porotnu raspravu. Ali prije nego li se kasacijski sud odluči na to, mora da pokudjena mana bude izvan svake sumnje. A to u ovom slučaju nije. Optuženici J. i M. Z. bili su tuženi, da su namjerom, da usmrte D. B. pucali obojica iz samokresa više hitaca prama njoj u neposrednoj blizini i zadali joj pet ozleda i to na nadlaktici, na ledjima, na trbuhu, na bedru i u položaju jetara, od kojih je ona na jetrima smrtonosna, na način, da je D. B. nakon malo časaka i preminula, te tako neposredno pri samom činu sudjelovali i uzradili, da je iz njihova djelovanja izišla njezina smrt. Optužba dakle tvrdi, da je iz zajedničkoga djelovanja optuženika M. i J. Z. proistekla smrt. Ova optužba ostala je nepromijenjena, te je bila u pogledu umorstva, izvedenoga na D. B., podlogom glavne rasprave. U smislu ove optužbe je porotni sudski dvor po § 318. k. p. formulisao pitanja. Ta pitanja, kako ih je porotni sudski dvor formulisao, doista ne donose do izražaja zajedničko djelovanje optuženika M. i I. Z. onako, kako bi to trebalo. Ali se za to ipak ne može reći, da u tim pitanjima zajedničko djelovanje nije izraženo. U pitanjima se u pogledu obojice izrijekom kaže, da su neposredno pri samom činu sudjelovali, a iz toga da je proistekla smrt D. B. U pitanjima se dakle optuženici ne smatraju neposrednim ubojicama, pa je očito, da ih takvima nisu smatrali ni porotnici, jer bi oni inače bili iz pitanja isključili sudjelovanje. Presuda u izreci o krivnji navodi bitni sadržaj pravorijeka i na temelju toga pravorijeka proglasuje optuženike krivima zločina prostoga umorstva po §§. 134., 135. br. 4. i po §. 136. k. z., a ne smatra ih neposrednim ubojicama, nego krivima, da su kao supočinitelji pri izvršenju umorstva položili neposredno ruku. Kada se dakle ovako skupa promatraju optužba, pravorijek i presuda, dolazi se do zaključka, da ovdje ne može da bude govora o protivurječju i nejasnosti u smislu br. 9. §. 344. k. p. Pošto prema tomu nije opravdan ni ovaj ništovni razlog, morale su se zabaciti neosnovane ništovne žaobe.

Digitized by Google

Društvene vijesti.

Izvanredna glavna skupština. — Upravni odbor, izabran na redovitoj glavnoj skupštini od 20. marta, izvršio je njezin nalog sastavivši osnovu promjene društvenih pravila. Da ta promjena bude odobrena, trebalo je sazvati izvanrednu glavnu skupštinu, koja je doista i sazvana te u nedjelju, dne 22. svibnja 1921. prije podne, održana u sveučilišnoj dvorani. Otvorio ju je predsjednik dr. P o l i ć, koji je pozdravio prisutne te izvijestio o dosadanjem radu odbora kako slijedi: Kroz ovo kratko vrijeme od dva mjeseca odbor je održao 4 sjednice, na kojima su primljena 54 prava člana i 1 utemeljitelj (podružnica Jadranske banke u Zagrebu). Izradjena je osnova za promjenu pravila, koja se predlažu današnjoj skupštini na odobrenje. Nastavilo se s izdavanjem »M j e s e č n i k a«, kojega je prvi broj izašao dne 1. svibnja nakon pauze od godine i pol. Uredjenje evidencije članova pokročilo je znatno naprijed, a poduzete su i mjere, da se financijalno stanje društva poboljša, — i to u prvome redu predloženim povišenjem članarine i akcijom medju imućnicima, da pristupe društvu kao članovi utemeljitelji. Apelira na prisutne, neka nastoje društvu prikupiti što više članova pravnika, kako bi ono postalo uistinu predstavnikom svega pravničkoga svijeta kod nas. Spominje predstavku, koju je odbor u ime društva poslao predsjedniku konstituante dru. Ribaru, a kojom se zauzeo za stalnost sudaca. Ta je predstavka otisnuta dalje u ovom broju. — Ovo izvješće dra. Polića bilo je odobravanjem po skupštini prihvaćeno. Na to se prešlo slijedećoj točci dnevnoga reda: p r o m j e n i p r a v i l a. Ova je promjena odobrena savim onako, kako ju je odbor predložio, tako te pravila glase ovako:

PRAVILA »PRAVNIČKOGA DRUŠTVA« U ZAGREBU.

§ 1.

Društvu je ime: P r a v n i č k o d r u š t v o. Sjedište mu je u Zagrebu. Svrha društva jest promicanje i razvoj prava u teoriji i u praksi.

§ 2.

Spomenutu će svrhu društvo provadjati svim zakonitim i u svakoj organizaciji uobičajenim sredstvima, a napose:

a) sastancima, predavanjima i diskusijama;

b) saradnjom sa društvima, koja imadu sličnu svrhu ili čija svrha posredno promiče i provadjanje društvene svrhe;

c) davanjem pravnoga mišljenja, iniciranjem i provadjanjem svake akcije uopće, koja je kadra učvrstiti pravne temelje države, ojačati pravnu svijest našega društva i naroda, te raširiti poznavanje prava;

d) izdavanjem stručnoga i društvenoga glasile te analognih knjiga, napose osnivanjem pravne biblioteke, koja bi gajila pravo u strogo znanstvene svrhe, praktične i popularizatorne;

e) osnivanjem pravničke (društvene) čitaonice i knjižnice;

f) sklapanjem veza i saradnjom s drugim srodnim društvima stranih država u svrhu poznavanja njihovih prava i postepene unifikacije onih pravnih grana, koje su za to prikladne.

Digitized by Google

§ 3.

Članovi društva jesu: utemeljitelji, pravi, podupirajući i začasni.

§ 4.

Članom utemeljiteljem i podupirajućim može postati svaka fizička ili pravna osoba, koju upravni odbor primi, dok kao pravi članovi mogu društvu pristupiti samo oni, koji su apsolvirali pravne nauke. Član utemeljitelj ima platiti svoj prinos društvu jednom za uvijek. Članovi pravi i podupirajući plaćaju redovite godišnje prinose sve dotle, dok su članovi. Visinu svih tih prinosa ustanovljuje glavna skupština do daljnjega, koja takodjer ustanovljuje visinu upisnine, što ju imadu plaćati pravi i podupirajući članovi prigodom njihova pristupa društvu. Upravni odbor vlastan je dozvoliti bilo svim bilo pojedinim članovima, da svoje godišnje prinose plaćaju i u pol- ili četvrtgodišnjim obrocima. Glavna skupština, koja je zaključila ovu promjenu pravila, ustanovila je do daljnjega ovu visinu prinosa: za utemeljitelje, ako su pravne osobe K 4000—, ako su fizičke K 2000—; za podupirajuće, — ako su pravne osobe K 400, ako su fizičke K 200—, godišnje; za prave članove, ako su činovnici i odvjetnički perovodje K 120—, za ostale K 240—.

Upisnina za prave i podupirajuće članove jest bez razlike K 20.—.

§ 5.

O primitku članova utemeljitelja, pravih i podupirajućih odlučuje upravni odbor na temelju njihove pismene prijave. Začasne članove bira glavna skupština većinom glasova, a tajnim glasovanjem na predlog upravnoga odbora. Začasnim članovima mogu biti izabrane samo takve osobe, koje su stekle osobitih zasluga za pravo na bilo kojem području, ili su pak osobito koristile društvu.

§ 6.

Pravi i podupirajući članovi obvezani su ostati u društvu odnosno plaćati članarinu kroz čitavo vrijeme kalendarske godine, u kojoj su društvu pristupili, ili početkom koje bili su još u društvu. Prema tome može član istupiti iz društva samo svršetkom kalendarske godine, a svoj istup mora najaviti upravnome odboru najkasnije do konca novembra. Ne učini li toga, smatra se, da je pristao da ostaje članom i slijedeće godine.

§ 7.

Pravi i podupirajući članovi mogu po upravnome odboru biti i isključeni iz društva, i to samo iz ovih razloga:

1. ako su hotice i grubo radili protiv časti, svrhe i interesa društva;

2. ako su bili osudjeni radi nepolitičkoga zločina ili zbog drugoga kojega kažnjivoga djela počinjenoga iz koristoljublja.

Proti zaključku upravnoga odbora o isključenju ima član pravo priziva na glavnu skupštinu.

Digitized by Google

§ 8.

Prava su članova: polaziti društvene prostorije, služiti se društvenom knjižnicom i čitaonicom, dobivati uz povoljnije uvjete — u koliko to po zaključku upravnoga odbora ne bude besplatno — stručno (društveno) glasilo i ostala društvena izdanja. Visinu pretplate za glasilo i cijene za izdanja ustanovljuje upravni odbor. Osim toga ima član pravo, u koliko se društveni odbor tome ne protivi, uvesti gosta u društvene prostorije ili na sastanke, te stavljati predloge na glavnim skupštinama i raspravljati. No glasovati i biti izabran društvenim funkcionarom imadu pravo samo pravi članovi.

§ 9.

Društvene poslove vodi upravni odbor, koji sastoji od predsjednika i osamnaest odbornika, koje sve bira glavna skupština na dvije godine. Odbornici biraju izmedju sebe dva potpredsjednika, tajnika, blagajnika i urednika društvenoga glasila i edicija. No bude li potrebno, može odbor postaviti urednikom i člana, koji nije u odboru, a blagajnikom i osobu, koja nije uopće društveni član.

§ 10.

Prema oblastima i prema trećim osobama zastupa društvo predsjednik. On takodjer zajedno s tajnikom, u novčanim poslovima s blagajnikom, potpisuje društvene spise. — Ako je predsjednik zapriječen, vrši njegove funkcije jedan od potpredsjednika.

§ 11.

Upravni odbor ima držati svoje sjednice bar jedanput mjesečno, izuzevši u mjesecima julu, augustu i septembru. kada se izvan slučajeva skrajnje potrebe uopće ne drže sjednice. Sazivlje ih predsjednik ili iz vlastite inicijative ili na pismeni zahtjev bar petorice odbornika. Sjednice su sposobne za stvaranje zaključaka, ako im uz predsjednika ili potpredsjednika prisustvuje bar šest odbornika. — Zapisnike odborskih sjednica sastavlja tajnik, koji ih zajedno s predsjednikom i potpisuje.

§ 12.

Glavne su skupštine ili redovite ili izvanredne. Redovita glavna skupština drži se početkom svake godine, najkasnije do konca marta. Izvanrednu glavnu skupštinu može sazvati upravni odbor iz osobito važnih i prešnih razloga, a mora ju sazvati, ako takav saziv zahtijeva pismeno bar dvadeset društvenih članova.

§ 13.

Dan glavne skupštine, njezino doba, mjesto i dnevni red imade odbor objaviti najdulje četrnaest dana prije nje, i to ili u društvenom glasilu ili u službenim novinama ili pak u bar četiri zagrebačka dnevnika. Takva se objava može nadomjestiti posebnim pismenim pozivom svakome članu.

§ 14.

Predmeti, o kojima glavna skupština raspravlja i zaključuje, jesu :

Digitized by Google

1. radno i računsko izvješće upravnoga odbora, te izvješće pregledatelja računa, koje je glavna skupština izabrala u tu svrhu još prediduće godine;
2. izbor dvojice pregledatelja i dvojice zamjenika im za ispitanje godišnjih računa, koji se imaju njima dostaviti najkasnije 14 dana prije glavne skupštine;
3. izbor predsjednika društva i članova upravnoga odbora;
4. ustanovljenje visina prinosa za razne kategorije članova;
5. izbor začasnih članova;
6. promjena pravila i razlaz društva;
7. eventualni predlozi članova. Potonji predlozi mogu samo onda doći na dnevni red skupštine, ako budu upravnom odboru podneseni pismeno bar 8 dana prije glavne skupštine, Tiču li se ti predlozi promjene pravila, imaju osim po predlagatelju biti potpisani još po petorici članova.

§ 15.

Zaključci se upravnoga odbora i glavnih skupština stvaraju relativnom, a svi izbori apsolutnom većinom glasova prisutnih članova. Kod raspolovljenih glasova odlučuje predsjedatelj. Da glavna skupština bude sposobna stvarati zaključke, potrebna je prisutnost bar tridesetorice članova. Ne bi li se skupština mogla održati radi nedovoljnog broja prisutnih članova, ima predsjednik sazvati za 14 dana ponovnu skupštinu, koja će biti sposobna stvarati zaključke i bez obzira na broj prisutnih članova.

§ 16.

Raspre, što nastaju medju članovima i odborom ili izmedju članova samih, a tiču se društvenih odnosa (osim isključenja), rješava na zahtjev jedne stranke obraničkí sud, u koji svaka stranka izabire po dva člana, koja četvorica opet biraju sporazumno petoga člana kao pročelnika. Ne sporazume li se u osobi pročelnika, odlučuje medju predloženima žrijeb. Odluka je obraničkoga suda definitivna.

§ 17.

Zaključi li glavna skupština raspust društva, ima odrediti i modalitete razvrgnuća, napose što se tiče imovine, koja se mora onda svakako dati u svrhe jednake ili srodne društvenoj svrsi.

Na temelju tako promijenjenih pravila prešlo se odmah k izboru šestorice odbornika (jer je po starim pravilima bilo 12 odbornika, a promijenjena ih predvidjaju 18). Iza kratkog dogovora a na predlog predsjednika izabrana su ova gospoda: dr. Milan Vrbanić, dr. Šime Peručić, dr. Ernest Čimić, Ivo Vuković, dr. Hugo Werk i Vladimir Cesar, a u koliko bi koji od njih bio zapriječen kao zamjenici dr. Slaviša Körbler i dr. Belobrk.

Iza toga podijelio je predjednik riječ tajniku dru. Politeu za referat o zadacima Pravničkoga društva obzirom na najaktuelnije potrebe i pitanja prava i pravnika. Kratak referat tajnika kretao se u glavnome u smjeru misli, koje su izražene i u njegovu članku, što je izašao kao uvodnik u posljednjem broju »Mjesečnika«. Glavno težište postavio je on na saradnju svih pravnika, ma kojim

Digitized by Google

zvanjima pripadali, jer da takova saradnja može mnogo bolje ozdraviti naše pravne prilike nego li svi zakoni i naredbe. Svoje misli resumirao je u rezoluciji, koju je predložio skupštini na prihvat. Rezolucija glasi:

Pravničko društvo sa žalošću konstatira, da u našoj državi kod odredjivanja odnosa pojedinaca melju sobom, kao i njih prema državi, zakonima, vlastima i stvarima bivaju sve više i više zapostavljani pravni momenti. uslijed česa slabi pravni karakter države, koja zato i strada gubeći na ugledu, snazi i sigurnosti. Pravničko društvo konstatira napose, da primjenjivanje prava u praksi kod sudova i u upravi ne odgovara ni iz daleka potrebnoj brzini, svrsi, te narodnim i državnim interesima. Želeći iz čisto znanstvenih i patriotskih motiva ovo žalosno stanje ukloniti ili bar po mogućnosti popraviti, a smatrajući pače kao udruženje pravnika to svojom dužnošću i svrhom, glavna skupština Pravničkoga društva, održana dne 22. svibnja 1921. u Zagrebu, preporuča upravnome odboru, neka shodnim načinom — već prema naravi niže navedenih mjera, a ne prejudicirajući nadležnosti za donošenje tih mjera, poradi na tome:

1. da se prestane s izdavanjem ukaza i naredaba, pa da pravne norme i po svome izvoru i formi opet zadobiju karakte zakona;

2. da se požuri unifikacija civilnoga, krivičnoga, trgovačko-mjenbenoga i pomorskoga prava, a ova sama provede u smjeru recepcije onih savremenijih, boljih i prokušanijih zakona (ili bar takvih pojedinih njihovih ustanova), što su zatečeni na područjima, od kojih je nastala sjedinjenjem ova država;

3. da se tek kao privremena, prešna i paliativna mjera, ako naime ne bi skoro došlo do konačne reforme, provede ovo:

a) neka se na kotarske sudove u sjedištima sudbenih stolova prenese nadležnost svih prijepora, koji se tiču vrijednosti do K 4000, a i granica imovinskih delikata neka se znatno povisi prema današnjim cijenama; — čime bi se odteretili zborni sudovi;

b) neka se u svrhu odterećenja kotarskih sudova, na koje bi uslijed prediduće točke spao znatan teret, nadležnost mjesnih sudova takodjer znatno proširi povišenjem vrijednosti prijepora, koji bi pred njih spadali;

c) da se ujednostruči i ubrza postupak kod kotarskih sudova, neka se malični postupak proglasi obligatornim za sve prijepore pred kotarskim sudom do K 2000, a fakultativnim za sporove do K 4000;

4. da se ujednostruči i ubrza skupa, spora i komplicirana manipulalacija kod sudova, neka se provedu zgodne i lako primjenjive reforme (samostalno u djelokrugu pojedinih sudova bez donošenja zakona ili naredaba), kao npr. da se kod parnica medju odvjetnicima kao zastupnicima odrede ročišta bez intimata, neka se energično spriječe česta i bezrazložna odgadjanja ročišta itd., itd.

5. da se kod imenovanja sudaca i upravnoga činovništva uzmu u obzir samo kvalifikacija i sposobnosti, pa da se time i osiguranjem materijalnoga stanja njihova potakne njihova ambicija i volja za rad, za koju je shvatljivo, ako je uz dosadašnji sistem i slabe materijalne prilike katkad možda i klonila;

6. da se stane na put svakoj vrsti nadripisarenja strogim kažnjavanjem nadripisarstva kao jednoga od najštetnijih elemenata interesima općenitosti i pravnome sredjivanju države; da se uvede novi odvjetnički red, koji bi zagarantovao slobodu i autonomiju odvjetništva; neka se kod toga pravo zastupanja odvjetnika tako reformira, te ono i njihovi interesi ne bi bili okrnjeni uslijed prihvata zahtjeva označenih pod točkom 3.

Digitized by Google

Ta rezolucija kao i referat društvenoga tajnika bili su po skupštini jednoglasno prihvaćeni. Budući da se poslije toga nije nitko više javio za riječ, zaključio je predsjednik ovu izvanrednu glavnu skupštinu.

Predstavka Pravničkoga društva za stalnost sudaca.

Gospodinu

Dr. Ivanu Ribaru, Predsjedniku Ustavotvorne Skupštine,

u

Beogradu.

Gospodine Predsjedniče!

Odbor Pravničkog Društva u Zagrebu u sjednici svojoj od 13. travnja o. g. jednoglasno je zaključio pridružiti se peticiji, koju je Zajednica hrvatskih sudaca u Zagrebu dne 8. travnja o. g. uputila Ustavotvornoj Skupštini s pogledom na član 137. u prelaznim naredjenjima o sudijama. Usvajajući razloge netom pomenute peticije Odbor Pravničkog društva slobodan je nadovezati još ovo:

Vrhovno pravno dobro u zvanoj državi jest pravna sigurnost. Objektivno jamstvo za nju stoji u pravilnom funkcijonisanju sudstva i uprave. Zajednica hrvatskih sudaca rječito je osvjetlila pogibli, koje prijete pravilnomu radu sudova, projektiranomu suspenzijom sudske stalnosti. Mi smo dužni skrenuti pažnju na subjektivno jamstvo, koje je sadržano u pravnoj svijesti naroda. Nu to, zabrinuti pravnici rodoljubi, ovamo brojimo u prvom redu najodličnijega jugoslavenskoga državoslova g. Slobodana Jovanovića, živim su primjerima pokazali, koliko je pokolebana pravna svijest našega naroda nestajanjem zakona. Autoritet zakona potkopan je preraznim uredbama, ukaz-zakonima, naredbama i obznanama, kojima se često bez ikakvoga zakonskoga osnova ukidaju, obustavljaju i mijenjaju zakoni. Koliko će pak biti potresena pravna svijest, ako narod izgubi povjerenje u sudije, kada stane sumnjati, da li sudije mogu suditi po zakonu i savjesti ili moraju strepiti od pretnje otpustom. U svome obrazloženju opravdava g. ministar tu odredbu o suspenziji stalnosti time, što n. pr. u Vojvodini ima sudija tudjinaca, koji ne znaju srpsko-hrvatski jezik, pa ureduju madjarski, a pomoću toga dodatka u ustavu moći će da budu uklonjeni i zamijenjeni sudijama s potpunim kvalifikacijama i kojima nema prigovora u nacijonalnom pogledu. Ako se odredbama o suspenziji sudijske stalnosti hoće da postigne samo taj cilj, onda je ta odredba po našem mišljenju suvišna, jer se ta svrha može postići ostalim odredbama ustava i postojećim već zakonima. Tudjinci, o kojima je riječ, mogu biti samo sudije, koji nisu narodnosti srpsko-hrvatsko-slovenačke; no ti sudije, po medjunarodnim ugovorima i po domaćim propisima imaju pravo opcije, pa se do isteka roka opcije ne smatraju za punopravne državljane naše kraljevine, i zato uopće nemaju pravo, da budu sudije (personae inhabiles). Ta njihova nesposobnost za službu sudije može se utvrditi disciplinskom presudom, — i zato nisu potrebne projektovane zasebne komisije iz sudija viših sudova, s kojima bi ministar dogovorno utvrdio, za koje sudije poimenično ne će važiti stalnost. A stalnost sudija ne znači uopće apsolutnu nepokretnost nego to, da ne mogu biti lišeni svojega zvanja, niti ma iz kojega uzroka uklonjeni sa dužnosti, protiv svoje volje, bez presude redovnih sudova ili disciplinske presude (član 112. prijedloga ustavnoga odbora). Oni pak sudije, koji ne znaju srpsko-hrvatsko-slovenački jezik, nisu sposobni za službu, jer ne odgovaraju zahtjevu člana 3. prijedloga ustavnog odbora, po kojem je službeni jezik kraljevine srpsko-hrvatski-

Digitized by Google

slovenački, a i ta se nesposobnost može utvrditi prosto disciplinskom presudom. Isto vrijedi i za sve druge nedostatke u kvalifikacijama ili za pogrješke u službi. Prema tome po našem mišljenju, već u odredbama ustava i postojećih zakona može se naći remedij za uklanjanje onih sudija, koji nisu državljani kraljevine ili ne znaju službeni jezik, ili koji su se ogriješili o dužnosti svoje službe i svoga zvanja, pa zato nije potrebno ono prelazno naredjenje. Drugi pak razlozi, prema obrazloženju g. ministra, ne uzimaju se u račun, a bilo bi vrlo opasno, kada bi se za ustavnu garanciju, kao što je stalnost sudija, primjenjivali administrativni obziri ili drugi kakvi momenti, koji nisu osnovani ni na ustavu ni na zakonima. I peticija Zajednice Hrvatskih sudaca stoji na istom gledištu, kako se razabira odtuda, što i ona prepušta odluku nadležnom disciplinskomu sudu, pa zato, ako ona u petitu i formuliše novu stilizaciju člana 137., takovoj se odredbi može pripisati samo deklaratorni karakter. Moleći Vas da predložite ovu našu peticiju Ustavotvornoj Skupštini, rado prihvaćamo ovu zgodu, da Vama, g. Predsjedniče, izrazimo najodličnije svoje poštovanje.

U Zagrebu, dne 19. aprila 1921.

Predsjednik Pravničkog društva: Tajnik Pravničkog društva:

Dr. Ladislav Polić. **Dr. Ivo Politeo.**

Svaštice.

Ministar pravde u Zagrebu. Sa članovima komisije za izradbu kaznenoga prava došao je u Zagreb i ministar pravde. Pratio ga je načelnik istoga ministarstva dr. Kugler. Gosp. ministar je obašao sudove u Zagrebu i prisustvovao javnim raspravama kod nekih od njih. Posjetio je i kaznionu u Lepoglavi. Gosp. ministar je i ovom prigodom pokazao veoma mnogo interesa i razumijevanja za kodifikatorna, organizaciona i druga pitanja sudova i sudaca. Bilo u sto dobrih časa!

Stanbeno pitanje. Čujemo da je u Beogradu izradjena nova naredba na zaštitu stanara, koja će valjati za sve krajeve naše države osim Srbije i Crnegore. — Medjutim je u »Dalmatinskom Glasniku« od 11. svibnja t. g. izišla za Dalmaciju nova naredba o prisilnom iznajmljivanju prostorija i o drugim pitanjima za ublaženje oskudice na stanovima, a stala je na snagu danom proglašenja.

Gradski najamni filir i novogradnje. Koncem svibnja izašao je od zemaljske vlade potvrdjeni statut gradskoga poglavarstva u Zagrebu, kojim se uvadja za sve uporabne objekte najamni filir, koji iznaša prema položaju kuće i visini uporabnine do 50%. U pravničkim krugovima pobudilo je veliko začudjenje, što u toj naredbi nisu od plaćanja najamnoga filira izuzete novogradnje. — Uredbom od 19. jula 1920., potpisanom po regentu i svim ministrima, oslobadjaju se svi stanovi i kuće, koje se podignu u roku od dvije godine, od plaćanja svih poreza i prireza. — Kraj današnjih horendnih troškova novogradnja je i drukčije svaki rentabilitet isključen. Novosagradjena kuća sa jednim stanom od 3 soba stoji danas najmanje 500.000 K, pa kako danas banke traže najmanje 10% kamate, iznaša najamnina ovoga stana godišnje 50—60.000 kruna. Gradnja dviju tavanskih soba stoji oko 300.000 kruna, pa je prema tomu godišnja najamnina 30.000 K. — Dok

Digitized by Google

bi stanar u prvom katu za svoj prekrasni trosobni stan uz godišnju najamninu od 2.400 K platio najamni filir od 240 kruna, to bi onaj za manzardne sobe platio najamni filir od 15.000 kruna. Prema novinskim vijestima dali su gradonačelnik Vjekoslav Heinzel i gradski zastupnik dr. Lav Mazzura izjavu, da se nova naredba ne proteže na novogradnje. Ali kod gradskoga poreznoga ureda i kod financijalnoga ravnateljstva nasuprot izjavljuju, da ove njihove privatne izjave nemaju praktične vrijednosti, nego da je potrebna promjena statuta u tom obziru.

Izradba kaznenoga zakona za cijelu našu državu napreduje, kako čujemo, povoljno. Dne 23. svibnja sastali su se u Zagrebu članovi kazneno-pravnoga odsjeka zakonodavnoga savjeta, da o predmetu vijećaju. Bili su na okupu: sveučilišni profesori dri. Dolenc, Marković, Miljković, Šilović, Živanović i Cubinski, zatim vrhovni nadzornik kaznionica dr. Ogorelica, predsjednik stola sedmorice u m. dr. Posilović, presjednik kasac. suda Jovanović i kasacioni sudija Subotić.

Podružnica društva »Pravnik« u Trstu izdaje »Pravni Vestnik«, koji izlazi jedan put na mjesec, a stoji 36 dinara na godinu. Dosada je uredništvo primilo priloga samo u slovenačkom jeziku; dobije li ih i u hrvatskom, tiskat će ih dragovoljno. Preporučamo list živo našim pravnicima.

Bibliografija. U narednom ćemo broju početi posvećivati pažnju bibliografiji, koliko nam bude na dobvatu, navodeći i one knjige iz pravničke struke, koje su izašle u doba, kada »Mjesečnik« nije mogao izlaziti.

Iz uredništva. Na temelju zaključka sjednice upravnoga odbora Pravničkoga društva od 21. svibnja 1921. pridijeljen je uredniku »Mjesečnika« dru. Edi Lovriću kao pomoć pri uredjivanju lista i društveni tajnik dr. Ivo Politeo, koji ima specijalni zadatak, da njeguje praktično-pravnu stranu lista. Umoljavaju se pravnici, teoretičari i praktičari, da podupru urednike u njihovu radu, jer samo saradnjom ostalih moći će list odgovarati svim potrebama pravnika i biti ogledalom prava kao u teoriji tako i u praksi.

POZOR ČLANOVI! Prema promijenjenim pravilima plaćaju pravi članovi GODIŠNJE članarine K 120—, ako su javni činovnici (dakle i suci) i odvjetnički perovodje, a K 240—, ako pripadaju ostalim zvanjima. Članarina se plaća po volji — najednom ili pak u četvrt- ili polgodišnjim obrocima. Novi članovi plaćaju kod pristupa u društvo upisninu od K 20. — Svi članovi medjutim moraju odmah platiti obrok članarine za čitavo prvo polugodište 1921. ČLANOVI DOBIVAJU »MJESEČNIK« besplatno do daljnjega. Budući da je ovaj bez sumnje dovoljan ekvivalenat za članarinu, nadamo se, da će se svi pravnici začlaniti u društvo i redovitim plaćanjem omogućiti rad društva, a napose izdavanje «Mjesečnika«.

Novac se šalje na adresu I. hrvatske štedionice, račun »Pravničko društvo, Zagreb«, ili pak na adresu blagajnika: PODGAJSKI Franjo, Bošković eva ul. br. 2. Rukopisi i ostali dopisi šalju se na adresu bilo kojega od urednika »Mjesečnika«.

Digitized by Google

MJESEČNIK

GLASILO PRAVNIČKOGA DRUŠTVA

BROJ 3. GOD. XLVII.

Uredili: Dr. Edo Lovrić, kr. sveuč. profesor, Dr. Ivo Politeo, odvjetnik.

ZAGREB SRPANJ 1921.

O nacrtima ustava.

Piše dr. Ladislav Polić, sveuč. profesor.

III. Nacrt g. Smodlake.

Nacrt Jugoslovenskog Ustava g. Smodlake prvi je po redu sasvim izradjeni Nacrt i on je prije godinu dana, da kažem po novinarski, pobudio senzaciju. Publika politički zainteresovana upravo ga je gutala, pravnici ga ocjenjivali, a političari i novinari zauzimali su stajališta. No sudbina njegova doskora bi odlučena. Napadali su ga manje ili više svi, a pravo ga branio nije nitko. I tako se dogodilo, da nije vršio vidna utjecaja ni na koji od potonjih Nacrta. Namijenjen najaktuelnijoj političkoj potrebi, Nacrt g. S. postao je nečujno literarni dokumenat. Na g. S. kao i na drugim samosamim političarima ispunilo se: Vae soli. U demokratiji stranke su instrumentum regni, pa tko nema oslona na stranku, taj redovno nema ni direktnog političkoj utjecaja.

Medjutim nitko ne može osporiti g. Smodlaki zaslugu, što je probio led. Njegov čin je dokaz velike gradjanske kuraži. Jer doista treba mnogo odvažnosti, da se izložiš opravdanim kritikama za mnoge nedostatke, koji su, tako reći, inherentni prvom pokušaju, da mirno podneseš sve podvale i sve izlive stranačkih strasti, počevši od »neznalice« pa sve do »neprijatelja države«; pogotovu kad dobro znaš, da ćeš teško naći širokogruda zaštitnika ili barem gorljiva zatočnika!

Političkom neuspjehu toga Nacrta mnogo je doprinijelo neko nepovjerenje u svih stranaka: nije li to, prema djelovanju g. S. u Narodnom Vijeću, možda neki volte-face i kakav? I zato su političari prilazili s nekom rezervom.

Uostalom, nije mi ovdje do toga da crtam vanredno zanimljivu političku fiziognomiju g. S. ni politički rad njegov, ali ipak, za razumijevanje samoga Nacrta, moram spomenuti, da je poznatom zaključku Narodnog Vijeća od 24. novembra 1918 direktan povod bio Predlog zemaljske vlade za Dalmaciju, izradjen od g. S. Taj Predlog sadrži uslove sjedinjenja, koje bi Narodno Vijeće i Prestavništvo kraljevine Srbije i Crne Gore imali svako za sebe zaključiti.

Digitized by Google

Prvi je uslov, da suverena Konstituanta donese konačno ustrojstvo države. U provizoriju do Konstituante vršit će zakonodavnu vlast Državno Vijeće (Privremeno Narodno Predstavništvo) sastavljeno od članova Narodnog Vijeća, srpske i crnogorske Narodne Skupštine i Jugoslovenskog Odbora. Vladarska vlast pripadat će do odluke Konstitituante srpskom prestolonasljedniku Aleksandru kao Regentu države S. H. S. Parlamentarna vlada bit će postavljena za sve grane državne uprave, u kojoj će uz ministre sjedjeti i državni tajnici za pojedine pokrajine. Državni tajnici su posrednici izmedju državne vlade i zemaljskih vlada. Zem. vlade vode upravu u svim poslovima izuzevši spoljne, vojne, pomorske i finansijske, za koje postoje osobita državna nadleštva pod direktnom vlašću resortnih ministara. Zem. vlade rade po direktivama i pod nadzorom centralne vlade, koja je odgovorna centralnom Parlamentu. Koncepcija je jasna: Provizorij znači jednu državu jako decentralizovanu bez federalističke natruhe, jer se ne predvidjaju pokr. sabori, kojima bi bile odgovorne pokr. vlade. Ali u provedbi njezinoj opažamo političkih nezgrapnosti. Ovamo ide zasebno zaključivanje Nar. Vijeća i srpske Narodne Skupštine, ako nije prethodno utanačen sporazum o uslovima ujedinjenja; zatim ignorisanje Kralja; napokon državni tajnici, koji znače posedmerostručenje nemoguće institucije hrvatskog ministra po madžarskom shvatanju.

Taj predlog dalmatinske vlade služio je za osnovicu zaključku Nar. Vijeća i Naputcima njegovim od 24. novembra 1918. Zadržani su državni tajnici, ali je ispravljeno mimoilaženje Kralja. Namjesto paralelnih zaključaka Narodnog Vijeća i srpske Nar. Skupštine predvidja se, da će dotične sporazumne zaključke ratifikovati na prvom sastanku Državno Vijeće; ako to ima da bude ratifikacija, to bi bilo jedinstveno u političkoj istoriji. U Smodlakinu koncepciju uneseni su federalistički elementi: u autonomnim poslovima da vrše nadzor nad zem. vladama zem. sabori, pa da Bana i predsjednike zem. vlada imenuje Vladalac na predlog zem. sabora. Naputak je po ideji, kompromis izmedju Smodlakina Predloga i Ženevske deklaracije. Kritiku Naputka i odnos njegov prema Adresi od 1. decembra pridržavam sebi za drugi put. No već sada ne mogu propustiti da ne istaknem osnovnu razliku: dok se u Smodlakinom Predlogu izrijekom napominju i državni tajnik za Srbiju i zem. vlada u Beogradu, a u Napucima se predvidja državni tajnik za Srbiju (zasebna zem. vlada za Srbiju se podrazumijeva u posljednjoj rečenici tačke 7. Naputka); a ono se u Adresi nigdje nema u vidu zasebna pokrajinska organizacija za Srbiju i tako je, jamačno za najveće čudo mnogima, izbila stara konstrukcija: mati zemlja sa zemljama posestrinama. Bilo bi vrlo zanimljivo, kad bi nam tvorci akta od 1. decembra objasnili, da li je tako došlo samo zbog momenata unutrašnje politike ili su tu odlučivali i obziri spoljne reprezentacije u medjunarodnom životu.

Sve mi se čini da bi se veza izmedju Smodlakina Predloga i njegova Nacrta najlakše našla u jednoj na oko sporednoj odredbi

Digitized by Google

pomenutoga Predloga: »Sjedište vlade i Državnog Vijeća bit će Sarajevo i tamo će se imati da sastane Konstituanta (t. 5.).«

G. S. takodjer misli, da je pitanje pokrajina i odnos njihov naprama državi centralni problem našega državnoga ustrojstva: treba da se nadje, kako se veli u Predgovoru, zlatna linija izmedju državnih interesa i udjelnih sloboda. To srednje rješenje nalazi on u sredini izmedju dva ekstrema: izmedju centralističkog uredjenja Francuske i federativnog ustrojstva Sjedinjenih Država sjevernoameričkih. Obrazac za ovakovu srednju soluciju bio bi Ustav Južnoafričke Unije, koji je na početku ovoga vijeka nastao kao plod kompromisa izmedju dvije dotad krvno zavadjene a inače najpraktičnije rase na svijetu (Engleza i Bura holandskog podrijetla). Ta Unija, veli g. S., sačinjava po svome Ustavu jedinstvenu državu s jakom središnjom vladom i sa tačno odredjenom pokrajinskom samoupravom, iz koje su isključeni svi poslovi općega državnoga interesa. Svaka od četiri pokrajine ima za rješavanje poslova pokr. samouprave svoje osobite finansije, svoje osobito predstavništvo, koje donosi rješenja s obveznom moći zakona i svoju pokr. upravu, kojoj članove bira pokr. predstavništvo, dok joj predsjednika imenuje Vladalac. Pored svih pokr. povlastica, državna suverenost nije podijeljena, jer pokrajine ne sačinjavaju državnopravne jedinice, već administrativne dijelove jedne nerazdijeljive države. Ono poredjenje Hrvata i Srba s Englezima i Burima, kako je već s drugih strana dovoljno istaknuto, hramlje i preko običaja, pogotovu ako bi se do kraja sprovelo; osim toga, ono je tako delikatno, da mi se čini bolje da ga ne raspredamo, a najzad, što je najglavnije, nema u svih nas, na žalost, ni za lijek engleskog temperamenta. S druge strane, za naše kritičko gledište nije odučno, da li je g. S. ispravno shvatio pravnu i političku bit južno-afričkog Ustava, već samo to, koje ideje on uzima za osnovicu svome Nacrtu za Ustav naše države.

Država je razdijeljena u dvanaest samoupravnih pokrajina; evo ih: Podunavska Srbija s glavnim gradom Beogradom; Vojvodina s glavnim gradom Novim Sadom; Slavonija s glavnim gradom Osijekom; Hrvatska s glavnim gradom Zagrebom; Slovenija s glavnim gradom Ljubljanom; Dalmacija s glavnim gradom Splitom; Krajina s glavnim gradom Banjom Lukom; Bosna s glavnim gradom Sarajevom; Primorje s glavnim gradom Dubrovnikom; Raška s glavnim gradom Novim Pazarom; Moravska Srbija s glavnim gradom Nišom i Makedonija s glavnim gradom Skopljem. Zanimljivo je isporediti ovu podjelu pokrajina s rasporedom u Nacrtima g. Protića i Narodnoga Kluba. G. Protić predlaže 9 pokrajina tako, da Srbija obuhvata, u glavnom, Smodlakinu Podunavsku i Moravsku Srbiju; Stara Srbija s Makedonijom Smodlakinu Rašku i Makedoniju; Hrvatska i Slavonija Smodlakinu Hrvatsku, Slavoniju i dio Dalmacije; Bosna Smodlakinu Bosnu i Krajinu; Srijem s Bačkom i Banat Smodlakinu Vojvodinu, u glavnom. Narodni Klub predložio je ovih 6 pokrajina:

Digitized by Google

Srbija sa Starom Srbijom i Makedonijom; Hrvatska, Slavonija i Dalmacija s Medjumurjem, s Istrom i otocima; Crna Gora; Bosna i Hercegovina; Vojvodina (Bačka, Banat i Baranja); Slovenija.

Pita se, po kojim je kriterijima g. S. povukao granice pokrajina? Ponajprije treba istaknuti, da g. S. ne će podjelu na tri plemenske državice, a ne će ni istorijskih granica, pod kojima razumijeva administrativne medje o slomu Austrije. Jasno je da s ovoga gledišta ne bi postojala ni pokrajina Slovenija ni Vojvodina. Ali problem je sasvim drugi: ne radi se baš o granicama, nego o činjenici, da ima teritorija u našoj državi, koje su istorijskim razvojem postale svijesne političke i zaokružene kulturne i ekonomske jedinice. G. S. misli, da njegova dioba nije vještačka, jer odgovara geografskim, saobraćajnim i kulturnim prilikama kao i istorijskom razvitku našega naroda. Ponajprije tu je prvobitna Srbija: Raška, i prvobitna Hrvatska: Bijela Hrvatska. Raškoj su prirasle na jugu Makedonija, na istoku Morava, na sjeveru Podunavska Srbija; uz more je staro Pomorje srpsko (Zeta i porječje Neretve u zaledju Dubrovnika). Najnovija je srpska tečevina Vojvodina. I stara je Hrvatska imala svoj prirast: Novija Hrvatska izmedju Kvarnera i Medjumurja, a najnoviju Hrvatsku sačinjava Slavonija. Od prvobitne Bosne razlikuje se Krajina, koja je nastala otkidanjem Donjih Krajeva od Hrvatske. Sve su to i prirodne cjeline s osebujnim duhom i osobitim sposobnostima. Kad se pravo uzme, g. S. nam u svojoj podjeli, pretpostavivši istorijsku tačnost njezinu, nudi istorijsku geografiju i hoće da oživi prve pokušaje teritorijalno-političke integracije; samo se pita, da li ovakav historizam ne prelazi već u antikvarianizam. A opet sasvim postrance od te istorijske retrospektive ostala je Slovenija, koja je, sans phrases, čisto plemenska oblast.

Ovoj se podjeli štošta prigovaralo i na vrlo žučan način. Ponajprije što cijepa Srbiju na tolike oblasti. Na kakav je prijem naišlo ono, što g. S. govori o Makedoniji u Predgovoru u vezi s čl. 11. (i u bilješci) o jeziku, o tome je najbolje ništa i ne spominjati. S druge se strane zamjeralo, što je Hrvatsku i Slavoniju raskomadao na pet oblasti. O podjeli države imam svoj stalan sud, ali ovo nije mjesto da ga ponavljam, tek jedno mogu reći, da podjela g. S. nije puko šestarenje, već rezultat dugog razmišljanja nesamo o prirodnom položaju naše zemlje nego i istorijskom razvitku čitavoga naroda.

U svakoj su pokrajini tri glavna organa: Pokr. Sabor, Pokr. Uprava i Pokr. Poglavica. Pokrajinski je Sabor samoupravno predstavništvo, koje se bira na tri godine po načelima općega i jednakoga biračkoga prava, neposrednog i tajnog biranja, obaveznog glasanja i srazmjernog predstavništva, a broji pet puta toliko članova, koliko se u dotičnoj pokrajini bira narodnih poslanika. Izborni red je ustanovljen Uredbom Pokr. Sabora, koji takodjer odredjuje svoj poslovnik. Pokr. Sabor sazivlje, bar jedamput u godini, Pokr. Poglavica, on ga može odložiti, a i raspustiti s pristankom Državnog Savjeta. Saborski poslanici uživaju imunitet.

Digitized by Google

Pokr. je Uprava sastavljena od Pokr. Poglavice kao predsjednika i od četiri odbornika, koje bira Pokr. Sabor iz svoje sredine ili izvan nje. Pokr. Uprava je izvršni odbor pokrajine za samoupravne poslove, imenuje samoupravne činovnike, rješava o utocima protiv zaključaka i rješenja nižih samoupravnih tijela s pravom žalbe stranke na Državni Savjet. Ona može za primjenu pokr. Uredaba i po svom nadzornom pravu nad nižim samoupravnim tijelima izdavati Naredbe (Odluke) pa čak u slučaju nužde, kad Pokr. Sabor nije na okupu, i Privremene Uredbe s pristankom Državnog Savjeta.

Pokr. Poglavicu postavlja, na predlog Vlade i po saslušanju Državnog Savjeta, na 5 godina Vladalac, koji ga može i prije izmaka toga roka dignuti sa službe, samo se razlog dignuća mora saopćiti jednom i drugom Domu Nar. Skupštine. Pokr. Poglavica treba da odgovara uslovima, koji se traže za ministra. Nazivlje se po istorijskim naslovima: U Vojvodini Vojvoda Srpski; u Podunavskoj i Moravskoj Srbji, Raškoj, Krajini, Pomorju i Makedoniji Veliki Župan; u Hrvatskoj, Slavoniji, Dalmaciji i Bosni Ban; a u Sloveniji Knez Slovenski. Pokr. Poglavica stoji na čelu uprave u pokrajini. On je šef svih državnih nadleštava u pokrajini osim sudskih, vojničkih i željezničkih. Ali on je i predsjednik Pokr. Uprave. Osim toga on ima mjesto u Pokr. Saboru, ima pravo predlagati Saboru osnove pokr. Uredaba i potvrdjivati ih kao i proglašivati Uredbe u ime Vladaoca.

Pokrajinskoj samoupravi pripadaju (čl. 178.) ovi poslovi: pokr. financije; osnivanje i uzdržavanje srednjih, stručnih i viših škola sopstvenim sredstvima; osnivanje i uzdržavanje bolnica i dobrotvornih ustanova i sudjelovanje, u granicama zakona, u zdravstvenoj upravi pokrajine; poljska privreda, šume, zaštita lova i ribanja u moru i u slatkim vodama; odredjivanje reda za gradnje i regulacije mjesta, putovi i mostovi, gradnje i preduzeća od pokr. interesa osim željeznica i gradnja na moru, saobraćaj stranaca i kupatila, trgovi, mjere i utezi (!); odredjivanje kazna za prestupe pokrajinskih Uredbi; uredjenje službe pokrajinskih, župskih i općinskih namještenika; uredjivanje, na osnovu Ustava i zakona, župske i općinske samouprave, izbornog reda, nadležnosti i postupka za sva niža samoupravnih tijela, i administrativni nadzor nad župama i općinama; svi drugi poslovi, koji, po odluci Državnog Savjeta, kao poslovi pokr. interesa spadaju pod pokr. samoupravu kao i svi drugi poslovi, koji su Ustavom ili osobitim zakonom povjereni pokrajinskoj samoupravi.

Pomenute odredbe o kompetenciji izgledaju u prvi mah jasne i odredjene, ali kod malo dublje pravničke analize izlaze sasvim neizvjesne. Istina, u čl. 188. se kaže, da se razgraničenje nadležnosti izmedju Pokr. Sabora i Pokr. Uprave vrši Pokr. Uredbom, ali da se to razgraničenje uopće može provesti, treba prije toga znati, koliko koji predmet ide u kompetenciju pokrajine u pogledu normiranja, a koliko samo u pogledu upravnom, koliko pak u jednom i drugom pogledu. Tako na pr. kad se pod tačkom 8. kaže, da pokr.

Digitized by Google

samoupravi pripada o d r e d j i v a n j e gradjevnog reda, to bi značilo, da taj predmet pripada u nadležnost pokrajine samo u pogledu normiranja, ali ne pripada u pogledu eksekutive. A opet kad se predaju u nadležnost pokrajina šume naprosto, to znači i u pogledu normiranja i uprave. Ali sada istom nastaje pitanje, da li doista šume pripadaju u svakom obziru pod nadležnost pokrajine? Nipošto. Ponajprije će svatko, već po nekom neodredjenom juristič-kom osjećaju, dopustiti, da se pitanja privatnog prava na šumama (svojina, posjed, služnosti itd.) moraju uredjivati državnim gradjanskim zakonikom; isto vrijedi takodjer za kriminalne delikte u pogledu šuma. I reći će se, da pokrajine kao samoupravna tijela mogu uopće donositi samo norme upravnog prava; ali se ne smije zaboraviti, da se pojedini predmet ne može za upravno područje potpuno normirati bez obzira na pitanja gradjanskog i kaznenog prava: to se osjetilo u Austriji, te je god. 1907. u tom pogledu dopunjena kompetencija zem. sabora.

Pa i u području same uprave šuma treba razlikovati akte ekonomske prirode, kakove može preduzimati svaki pojedinac, od akata imperija; tome odgovaraju i dvojake norme. No upravni poslovi mogu imati i medjunarodnu stranu, pa se već pored internacionalnog privatnog prava ističe i internacionalno upravno pravo, kao što se i prerazlični upravni zadaci mogu rješavati medjunarodnim ugovorima. Iz svega ovoga nastaju pitanja: koje tijelo (da li centralni Parlamenat ili podredjeno koje normodavno tijelo) ima da odobrava medjunarodne ugovore ili da izdaje norme za sprovodjenje tih ugovora, ili koje tijelo ima da normira odnose inostranaca u zemlji ili državljana u inostranstvu za poslove, koji inače pripadaju jednom podredjenom normodavnom tijelu. Kad se pomisli, da je država jedna potpuna cjelina, lasno se uvidja, kako je teško provesti razgraničenje poslova izmedju države i zemlje ili pokrajine u federativnom ili autonomističkom uredjenju države. Doista, ništa nije lakše nego prepisivati iz tudjih ustava, ali teško je disjecta membra sakupiti u jedan zaokruženi sistem: tu se vidi, tko je pravnik državoslovac.

Da vidimo, kako je g. Smodlaki uspjelo razgraničenje izmedju države i pokrajina u pogledu zakonodavstva (u materijalnom smislu)? Po čl. 179. Pok. Sabori izdaju o svim poslovima, koji su ostavljeni pokr. samoupravi, Uredbe, koje imaju obaveznu silu zakona, u koliko se ne protive zakonima. Svaku Uredbu usvojenu od Pokr. Sabora, Pokr. Poglavica šalje Državnom Savjetu, koji je za tri mjeseca može ukinuti ili zato što ona prelazi nadležnost pokr. samouprave ili što se, po mnijenju Dr. Savjeta, ne slaže s državnim interesom. Ponajprije se pita, zašto se tu govori o ukidanju Uredbe po Drž. Savjetu; onda bi i Kraljevo veto protiv zakonskih osnova primljenih u Parlamentu značilo ukidanje zakona, koji pravno još nije ni nastao. Zatim, Drž. Savjet može ukidati nesamo s razloga legaliteta nego i oportuniteta. U tome g. S. ide kud i kamo dalje od g. Protića, koji za pokr. zakone daje Drž. Savjetu pravo ispi-

Digitized by Google

tivanja samo s gledišta legaliteta. G. S. čak i pok. budžete i sve zaključke pok. Sabora u finansijskim stvarima podvrgava neograničenom odobrenju Drž. Savjeta.

Za pok. Uredbe, prema tome, traži se, da ne prelaze nadležnost pokr. samouprave, a imaju moć zakona, koliko se ne protive zakonima. Ako je g. S. želio izvjesne stvari makar samo u izvjesnom pravcu rezervisati samim Ustavom za Pokr. Sabore, onda je morao odatle izvesti zaključak, da se o tim stvarima ne mogu donositi državni zakoni, pa da se pokr. Uredba, donesena u granicama rezervisane nadležnosti, može protiviti nenadležno donesenom državnom zakonu. No g. Smodlaki bio je onaj dodatak, da Uredbe moraju biti intra legem, upravo potreban, jer njegove su Uredbe zbir vrlo različitih norama. Ima ponajprije strogo rezervisanih Uredaba kao na pr. izborni red za pokr. Sabor, gradjevni red za pokrajinu, pa zahtjev da Uredba bude intra legem, znači tuj samo to, da se Uredba ne smije protiviti državnim zakonima donesenim o predmetima, koji uopće ne ulaze u pokrajinsku samoupravu. Naprotiv, ima Uredaba donesenih na osnovu naročitog ovlašćenja datog osobitim zakonom (točka 18. čl. 178.), a te se ne smiju protiviti zakonu, na osnovi kojega su izdane, pa mogu biti ukinute novim zakonom. Zatim dolaze Uredbe o poslovima, koje Drž. Savjet prida nadležnosti pokr. samouprave (točka 17. čl. 178.): ovakove Uredbe moraju se kretati u granicama zakona i mogu svaki čas biti ukinute državnim zakonom. Napokon, na najširem području (poljska privreda, šume, mostovi i putovi, lov i ribolov, trgovi, mjere i utezi) mogle bi se, zbog potpune neodredjenosti kompetencije, izdavati Uredbe, koliko ne bude ta materija okupirana državnim zakonom i to bi bile kao naredbe, što ih po nekim ustavima može izdavati vlada na područjima još neokupiranim od zakonodavne vlasti. Uzgred neka bude spomenuto, da uredjivanje organizacije župa i općina biva po tački 16. čl. 178. n a o s n o v u Ustava i z a k o n a; i tu je rezervacija napuštena. Uza sve ovo razlikovanje Uredaba, pošto g. S. jednako za sve traži da se ne protive zakonu, jasno je, da je on uzakonio načelo: »Reichsrecht bricht Landesrecht«. Prema tome izmedju državnih zakona i pokr. Uredaba doista mogu postojati antinomije (u Hrvatskoj negda nisu mogle biti izmedju autonomnih i zajedničkih zakona) i da za rješavanje njihovo ima jedno pravno pravilo.

Ali kanda se na to pravilo zaboravilo u čl. 231., po kojem sudije rješavaju samo po zakonima, a Pokrajinske Uredbe se izjednačuju sa zakonom, pa sudije ne smiju cijeniti zakonitost Pokr. Uredbi. A šta da radi sudija, ako se Uredba protivi zakonu: hoće li primijeniti zakon ili Uredbu? Istina, nije nigdje izrijekom rečeno, ali bi se moglo uzeti, da se sudija mora obratiti Drž. Savjetu, kojemu po čl. 135. pripada obavezno tumačenje Ustava, Zakona i Uredaba. No Drž. Savjet mogao bi u najboljem slučaju izreći, da je izvjesna stvar rezervisana Pokr. Saboru, pa da je državni zakon nenadležno donesen, ali ni on ne bi mogao odrediti primjenu pokr.

Digitized by Google

Uredbe, jer ona po čl. 179. ima obaveznu silu zakona, u koliko se ne protivi zakonima. Zato ako je g. S. htio obezbijediti nedodirljivu kompetenciju pokr. Saborima, onda je morao ponajprije tačno razlikovati, po njihovoj pravnoj prirodi, različne vrste pokr. Uredbi, a onda još i Državnom Savjetu dati vlast da sudi o ustavnosti zakona. Prema sadašnjoj stilizaciji, Pokr. Uredbe nisu ništa drugo nego samoupravni statuti intra legem. Što je pak izdavanje izvjesnih norama samim Ustavom izuzeto iz kompetencije Parlamenta, tome je primjer čl. 195. srpskog Ustava (preuzet u različne Nacrte, pa i u Smodlakin), po kojem formaciju vojske odredjuje Kralj uredbom; u švedskom ustavnom razvoju vanredno je zanimljivo posmatrati kraljevo pravo izdavati samostalno bez privole Parlamenta zakone o narodnoj ekonomiji i upravnoj organizaciji.

Sve kad bi g. S. svoje misli bio ispravno formulisao, opet bi uredbodavni djelokrug Pok. Sabora bio vrlo uzan, zacijelo uži od kompetencije po Nacrtu Ustavne Komisije (čl. 156.), koji je davao pokrajinama izdavanje svih policijskih uredaba i razradu okvirnih zakona po predmetima unutrašnje uprave. Kod ovakovoga stanja stvari, sve mi se čini da je g. S. učinio slabu uslugu baš svojoj stvari, što je odnemario princip devolucije ili opet okvirnog zakonodavstva, pa što je pokrajinskom uredjenju dao neki vid federacije, pogotovu kad je i budžetno pravo Pokr. Sabora prilično iluzorno, jer ako Sabor za šest nedjelja ne riješi budžet, može ga prosto odobriti Državni Savjet (čl. 288.), kad dakle Pokr. Sabor nije političko tijelo.

Pokrajinska Uprava mi izgleda kao nekadašnji austrijski Landesausschuss, samo što mu nije na čelu Landeshauptmann, već Landesschef. Kanda se upravo zato i zaboravilo normirati odnos Pokr. Uprave naprama Pokr. Saboru: kako je Uprava odgovorna Saboru, da li pravno ili politički, ili na oba načina; ili je samo disciplinski odgovorna Državnom Savjetu ili nikako? Budući da je i Pokr. Poglavica član i predsjednik Pokr. Uprave, pa se riješenje Pokr. Uprave pripisuje i njemu ako može da bude i nadglasan, pita se, da li njega treba izdvojiti, kad se radi o odgovornosti Uprave Saboru? Jedno je jasno, da ni Vladi ni Poglavici ne pripada nikakva kontrola nad riješenjima Pokr. Uprave, već jedino Državnom Savjetu, no kako Drž. Savjet može suditi samo po žalbi pojedinca, bjelodano je, da je Pokr. Uprava, tako reći, suverena (bez kontrole), ako je prešla svoju kompetenciju ili povrijedila zakone ili Uredbe ili Naredbe, samo ako nije podjedno zadrla u subjektivna prava pojedinaca.

Nije mi jasna konkretna uprava t. j. rješavanje pojedinih slučajeva, jer mi se sve čini, kao da bi po gdjekoji slučaj trebao da bude riješen u prvoj molbi po jednom državnom nadleštvu, a ne po nižoj samoupravnoj vlasti. Ne znam pravo ni to, tko ima da eksekvira rješenja Pokr. Uprave. Tu moram reći, da sam prema svemu onomu, što sam unapred čuo o planovima g. S. očekivao, da ću u njegovu Nacrtu naći otprilike ovakovu organizaciju

Digitized by Google

uprave u pokrajini: Pokrajinska Uprava, izabrana od Sabora i njemu odgovorna, a pod predsjedništvom Pokr. Poglavice vrši u načelu svu unutrašnju upravu, tako da pod njom stoje i niža samoupravna tijela i sami župani; Pokr. Poglavica je osim toga šef svih specijalnih državnih nadleštava u pokrajini osim vojničkih. Uopće, čitava slika pokr. samouprave dobija mi života, ako joj dodam dvije crte: malo prvo pomenuti odnos Pokr. Uprave naprama nižoj upravi u pokrajini i položaj guvernera, u glavnom, kao parlamentarnog Vladaoca.

Rekao bih, da je iz austrijskog upravnog prava preuzeta i ona dvojaka kontrola nad župom i općinom. Pokrajinska Uprava rješava o utocima pojedinaca protiv zaključaka i rješenja nižih samoupravnih tijela, uz pravo žalbe na Državni Savjet. Župan i Pokr. Poglavica mogu ukinuti protivzakonita rješenja općinskih dotično župskih vlasti. Rješenje Pokr. Poglavica je izvršno. A zašto ovdje nije dato župi i općini pravo žalbe na Državni Savjet za čuvanje njihova samoupravnog djelokruga? Kanda je g. S. najednom zaboravio da bi Drž. Savjet trebao da bude vrhovni nadzornik samouprave, ali nesamo nadzornik nego i zaštitnik svakoga samoupravnog tijela.

Reklo se, da osobina ovoga Nacrta stoji u tome, što je pokr. autonomija skučena, ali je zato centralna vlast federalizovana. Smatralo se to za zamjerku ili za pohvalu, sve jedno je ponešto pretjerano. Da vidimo najprije, kako je s Donjim (Poslaničkim) Domom sastavljenim od 127 narodnih poslanika. Svaka pokrajina sačinjava jedan izborni okrug, a broj poslanika razdijeljen je prema popisu 1910 god. na pojedine pokrajine; počevši od 1930. svaka će pokrajina birati po jednoga poslanika na svako 100.000 prisutnih državljana, ali baš u prilog pokrajinama, koje su ratom pretrpjele najvećih gubitaka, garantuje se broj poslanika prema popisu od 1910 god. U tome nema upravo ništa što bi se moglo zvati federalističkim. Kod malog broja poslanika pokrajina je sasvim prirodan izborni okrug. Sasvim je drukčije bilo u Austriji za vrijeme od 1861—1873. god., kad su zemaljski sabori birali članove zastupničke kuće Carevinskog Vijeća, pa je istom 1873. uvedeno neposredno biranje nar. zastupnika po biračkim klasama, koje su bile predvidjene u zem. redovima. U Nacrtu nema traga shvatanju, da bi se Nar. Poslanici smatrali za zastupnike pokrajina, ali ni to ne bi ni malo smetalo, jer se engleski Parlamenat odvajkada držao za reprezentanta sviju komuna kraljevine. Poslanički je Dom, dakle, bez ikake natruhe federalizma, a to je glavno, jer u parlamentarnoj zemlji on je odlučni politički faktor za čitavu vladavinu, a naročito i za obrazovanje vlade.

Predstavnički (Gornji) Dom sastavljen je od 100 nar. predstavnika, koji predstavljaju interese pokrajina i razredne interese državljana, a biraju se ovako (čl. 93): svaki pokr. Sabor bira po dvojicu (svega 24); organizacije zemljoradničke, radničke, trgovačke, industrijske, zanatlijske, rudarske i pomorske i inteligencija u svakoj pokrajini po jednoga (svega 48); gradska zastupstva u Beogradu, Zagrebu, Ljubljani i Sarajevu po jednoga; napokon svih ovih 76

Digitized by Google

predstavnika skupa biraju 24 nar. predstavnika. Otuda se vidi, da pokrajinski Sabori biraju jedva četvrtinu predstavnika, a za 44 predstavnika, pokrajine su tek izborni okruzi. U ostalom, kad bi biranje senatora po pokrajinama bilo već federalizam, morale bi se i Francuska i Belgija označiti federacijama; a ne smije se zaboraviti, da pokrajine i po Nacrtu Ustavne Komisije i po Nacrtu g. Protića biraju gotovo dvije trećine senatora (63 od 100). Jedino što zanosi na federalizam jest to da svaki pokr. Sabor bira jednak broj predstavnika, a baš ta jednakost pokrajina ide na štetu najvećih pokrajina, kakove su po Nacrtu g. S. Hrvatska i Podunavska Srbija. S druge strane, Predstavnički Dom nema političke snage, jer nema budžetnog prava (čl. 286); to je najvažnije.

Skupne sjednice oba Doma, ako se medju njima ne može postići sporazum o zakonskoj osnovi, znače, naprotiv, slabljenje pozicije Gornjeg Doma. Poznato je i to, kako Madžari nisu dopuštali skupne sjednice obiju delegacija za zajedničke poslove.

Najveći utjecaj pokrajina razbiraju neki u izboru i sastavu Državnog Savjeta. Savjet je sastavljen od 24 člana, od kojih 12 imenuje Kralj, a 12 Narodna Skupština. Svaki Pokr. Sabor predlaže Kralju po dva kandidata, jednako i Predstavnički Dom predlaže Poslaničkom Domu po dva kandidata za svako mjesto (čl. 126). Istina je, da je pokrajinama ujemčena barem polovina članova Drž. Savjeta. Pravednost traži, da se unapred ukloni mogućnost, te iz ove ili one pokrajine bude nerazmjerno malo Savjetnika ili možda nijedan; tome se pridružuju i praktični razlozi, jer potrebno je da ima u Drž. Savjetu ljudi, koji tačno poznaju posebne prilike pojedine pokrajine. S druge strane, nije previše osnovana bojazan, da bi Drž. Savjet mogao postati zaštitnik autonomizma i pokrajinskih interesa. Ponajprije ne može se reći, da bi pokr. Sabori listom bili nosioci autonomizma; naprotiv, lako bi se moglo dogoditi da se nadje Sabora s centralističkim većinama, kao što je u pruskom saboru i u ruskoj Dumi bilo vrlo mnogo ljudi, koji su tražili apsolutizam. Interesi pak pojedinih pokrajina, naročito ekonomski, nisu ni najmanje identični, već, naprotiv, često sasvim suprotni.

Prema izloženomu, moramo se pitati, ima li u g. S. uopće federalističkih tendencija? I doista njegov bi federalizam bio vrlo čudnovat, jer se ne bi ispoljavao ni u raspodjeli nadležnosti izmedju države i pokrajina, ni u organizaciji centralnih i pokrajinskih vlasti, već upravo u načinu kreacije i u sastavu centralnih organa. Čitav Nacrt g. S. nema mnogo smisla, ako se promatra samo pod vidom: država i pokrajine, ali ga možemo sasvim dobro razumjeti, ako ga shvatimo kao pokušaj solucije za primjenu načela ravnopravnosti.

O pokrajinama moram još napomenuti, da se doslije svaki kritičar čudio izdašnim finansijskim vrelima, kojima raspolažu pokrajine kod tako skučenog djelokruga. Pokrajinama su ostavljeni ovi porezi: zemljarina, kućarina, tecivarina i porez na kamate i rente; osim toga mogu Pokr. Sabori udarati zakonom dopuštene prireze na drž. poreze i zakonom propisane pokr. namete. U pokrajinsko

Digitized by Google

se imanje broje dosadašnje državne, zemaljske ili pokrajinske rude, šume i vodene snage; to je odredjeno zaradi pokrajina, koje imaju vrlo slabu poreznu snagu, ali obiluju tim prirodnim dobrima. Na koncu se predvidja i državna subvencija. G. S. je zacijelo osjećao, da bi bio morao svoje propozicije poduprijeti opsežnom dokumentacijom, statističkim podacima i solidnom podlogom za kalkulaciju. Ali odakle da ih uzme?

*

Najzanimljivija institucija ovoga Nacrta jest Državni Savjet, u kojem se isprepleću prerazličite kompetencije (čl. 134—139). Drž. Savjet je ponajprije savjetodavni organ Vlade i Narodne Skupštine: on izradjuje, na poziv Vlade, zakonske predloge i nacrte naredaba i daje svoje mišljenje o predmetima državne uprave; on daje pismeno mišljenje o svim zakonskim predlozima, koji se podnose Nar. Skupštini. On sudjeluje u aktivnoj državnoj administraciji time što rješava o eksproprijaciji nepokretnih dobara; što odobrava poravnanja izmedju države i pojedinaca; što predlaganjem kandidatskih lista ili neposrednim izborom utječe na sastav viših sudskih vlasti, Vrhovne Kontrole, Zemaljskih Savjetodavnih Tijela kao i na sastav privremenog Kraljevskog Namjesništva. Drž. savjet kao vrhovna nadzorna vlast nad samoupravnim tijelima potvrdjuje Uredbe Pokr. Sabora; odobrava proračune Pokrajina i Župa; odobrava svaku promjenu granica pokrajinskih i župskih; daje pristanak na raspust Pokr. Sabora i Župskih Vijeća i imenuje privremene Pokrajinske Upravnike. On je vrhovni disciplinski sud za sve zemaljske namještenike osim sudija i izriče prejudicijalne odluke za sindikatski postupak. Drž. Savjet je Upravni sud te rješava o žalbama zbog povreda javnih i privatnih prava u oblasti državne uprave i samouprave. On je tribunal za rješavanje sukoba nadležnosti izmedju raznih državnih i raznih samoupravnih vlasti, izmedju državnih vlasti s jedne i samoupravnih vlasti s druge strane, izmedju administrativnih i sudskih vlasti i uopće o sukobima nadležnosti izmedju svih zemaljskih vlasti kao i o svojoj nadležnosti. On je i Ustavni Sud te rješava o žalbama zbog povreda ustavnih prava, naročito biračkih; stilizacija preširoka, jer bi obuhvatala i povrede ustavnih prava po sudovima, a ne može li i zakonodavna vlast povrijediti ustavna prava državljana? Državni Savjet zajedno s Vrhovnim Sudom sastavlja Državni Sud, koji sudi članovima Vlade. Sve ovo još ne bi bilo ništa osobito osim kumulacije, u jednom organu, raznih sudskih i administrativnih nadležnosti, koje su u drugim državama porazdijeljene medju osobite organe kao što su: Državni Savjet, Upravni Sud, Tribunal konflikata, Disciplinski sud. Ustavni Sud i Državni Sud.

Ali Državni je Savjet još mnogo više, on je i ustavni faktor. Tako on daje odobrenje kraljevskim Naredbama i pokr. Privremenim Uredbama; odredjuje sve što treba za referendum i proglašuje zakone narodnom odlukom potvrdjene; odredjuje skupno glasanje obaju Domova Nar. Skupštine, kad se oni ne mogu složiti. Drž. Savjetu je čak delegovana i samostalna zakonodavna vlast po tome,

Digitized by Google

što može odrediti broj i poslovni krug ministara i što može svojom odlukom proširiti kompetenciju pokr. samouprave (čl. 178. t. 17). Ove atribucije zajedno s vlašću da rješava sporove izmedju Parlamenta i pokr. Sabora i da obavezno tumači Ustav, Zakone i Uredbe, daju Drž. Savjetu vid nekog Senata — Ustavnog Suda. To nas podsjeća na Rousseauovljev Tribunat, koji je trebalo da bude »čuvar zakona i zakonodavne vlasti«, i na »Council of Censors« po nekim američkim ustavima još prije francuske Revolucije. Ovamo ide i »jurie constitutionnaire«, koju je Sieyès 1795. predložio u Konventu. Po senatus-konzultu od 16. termidora X. godine Senat je vlastan uredjivati sve ono što nije predvidjeno ustavom i što je potrebno za njegovo funkcionisanje, i tumačiti članove ustava koji su izloženi raznim interpretacijama; tako i po Ustavu Napoleona III. od 1852. godine.

Ne može se pravo razabrati, koliko se g. S. inspirisao tim idejama, jer njegove su propozicije samo nabačene, ali nisu razradjene. Meni je to vrlo žao, jer ta mi se partija čini s teorijske strane najinteresantnija, a zaslužila je kud i kamo više pažnje u obradjivanju nego onih stotinu detalja, koji ni malo ne spadaju u Ustav. Za rješavanje konflikta nadležnosti izmedju Parlamenta i Pokr. Sabora ne kaže se izrijekom ništa, čak se i sama stvar mora interpretacijom istom izvaditi. A šta znači, da Drž. Savjet obavezno tumači Ustav, Zakone i Uredbe? Da li po službenoj dužnosti pri rješavanju konkretnih slučajeva? Ili na predlog, a čiji, kao neki Sud za interpretaciju? Za koga je tumačenje obavezno? Da li samo za upravne ili samoupravne vlasti ili čak za Parlamenat, tako da bi Drž. Savjet bio i ustavotvorni faktor? Može li Drž. Savjet suditi o ustavnosti zakona i o zakonitosti Uredaba, pa ih rješenjem svojim i ukidati? Da li obavezno tumačenje ima povratnu silu? Da ne duljim. Formulacija čl. 134 i 135 je dosta površna.

Ima velikih poteza u koncepciji g. S. o Državnom Savjetu. Savjet ima da bude s pravne strane, pouvoir modérateur, vrhovni regulator za djelovanje centrale i pokrajina u granicama pravnog poretka. A je li g. S. mislio i o tome, da li bi se u nas mogao sastaviti ovakav sasvim izvanredan Savjet? Za člana njegova bila bi potrebna i teorijska sprema profesora javnog prava i mnogogodišnja praksa savjesna upravnika i širok pogled oprobana državnika. Ima li u nas trideset ovakovih rijetkih ljudi? A zar bi se oni dali živi zakopati u anonimnosti jednog činovničkog kolegija?

*

Neka mi bude slobodno nadovezati još nekoliko napomena na pojedine interesantnije odredbe ovoga Nacrta. Moram se stegnuti na najpotrebnije, jer kad bih htio nanizati redom sve zamjerke, naročito s pravničke strane, odviše bi se ovaj članak oduljio.

Ponajprije o nazivu države. G. S. zove našu državu: država jugoslovenska, a državljane: državljani jugoslovenski. Po vladinom Nacrtu i po Predlogu Ustavnog Odbora država je ostala bez imena;

Digitized by Google

Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca oznaka je za formu države, ali nije naziv za državu. Vladin naziv podsjeća na bivšu Austriju: Kraljevine i zemlje zastupljene u Carevinskom Vijeću. Dopustite, da navedem jednu ličnu uspomenu iz Ženeve s Lige Naroda. Tamo se države nisu označavale po svojoj formi ni kao republike ni kao monarhije, već kao zemlje. A kako će s nama? Dadoše nam ime: Etat serbo-croato-slovène. Tako komplikovanog i dugačkog imena nije inače bilo, a učesnici Skupštine Ligine kao da su stajali pod dojmom što ga izazivlju po Horaciju »ampullae et sesquipedalia verba«. Jedamput se opet desilo, da je g. Spalajković bio označen kao delegat Srbije, ja kao delegat Hrvatske, a g. Žolger kao delegat Slovenije.

G. S. stoji odlučno na demokratskom načelu narodne suverenosti, pače jednom veli: »Po ovom Nacrtu naša je Država zapravo demokratska republika s naslednim državnim poglavarom koji nosi istorijsku titulu kralja. »Dakle monàrchie républicaine. To se vidi najprije iz samoga Uvoda u Ustav, po kojemu Ustav. Skupština donosi Ustav sasvim suvereno bez sankcije Kraljeve; vidi se iz deklaracije (čl. 1), da sva vlast pripada slobodnom narodu, a on je prenosi za vršenje osobitim nosiocima (Narodna Skupština, Vladalac, Sudovi). Čudno mi je, što g. S. ne razlikuje osobitu ustavotvornu vlast od zakonodavne. Već smo spomenuli onu osobinu, da je Državnom Savjetu povjerena osobita vlast za čuvanje Ustava i za zaštitu ustavnih prava (čl. 2). Moram reći, da me je upravo frapirala odredba čl. 2: »Izvršna vlast data je Vladaocu, koji je vrši preko Vlade odgovorne Narodnoj Skupštini, i z u z e v š i p o s l o v e m e s n e u p r a v e, koji su povereni samoupravnim vlastima.« Tu se g. S. oslobodio fikcije, kao da i samoupravna vlast pripada Vladaocu i Vladi; to je još više za pohvalu, kad se pomisli na onu upravo neshvatljivu fikciju čl. 40. srpskog Ustava, da Kralj ima sva prava državne vlasti. A koliko će još proteći vremena, dok se nestručnjaci prenu iz fikcije kao da Vladalac i u oblasti uprave ima ikakva druga prava osim naročito nabrojenih kraljevskih prerogativa; jer u koliko su upravne vlasti ustanovljene zakonom i kompetencija im i molbeni tečaj odredjeni zakonom, Vladalac ne može izvršiti nijedan upravni akt namjesto tih vlasti, niti im može dati ikakav nalog ili zabranu, niti može poništiti njihove akte. To vrijedi i za odnos Vladaoca prema ministrima kao šefovima resora, to više, što ministar ex definitione mora biti samostalan upravo zato da uzmogne biti odgovoran Parlamentu. Ove poglede nije imao na umu g. S. pri stilizaciji čl. 115.

Vrlo je čudnovata stilizacija člana 98 o Kralju i dinastiji. Tu se preskače Kralj Petar i ustanovljuje za prvog jugoslovenskog Vladaoca Kralj Aleksandar Prvi. Prema tome bi Kralj Aleksandar bio primus acquirens i začetnik nove dinastije jugoslovenske. Tko pak ne potječe od osnivača dinastije, taj ne spada u dinastiju: dakle ne bi spadali u dinastiju ni Kralj Petar, ni princ Gjorgje, ni princ Pavle, pa ova dva princa ne bi sačinjavala ni pobočne linije. A ipak g. S. govori o pobočnim linijama Kraljevskog Doma, pače i o srpskom

Digitized by Google

Kraljevskom Domu, koji malo dalje aparira kao jugoslovenski Dom. Nije mi do razmrsivanja toga klupka.

Kraljica po čl. 99. dobija i naslov i počasno mjesto, ali ne vrši nikakve vlasti. Ovo bi bio vrlo zahvalan sujet za chansone i revue.

Zanimljiv pokušaj za riješenje pitanja o kamarili donosi odredba čl. 123, po kojoj sve dvorske činovnike i službenike imenuje Vladalac uz premapotpis jednog Ministra.

Vladalac ima samo ona prava, koja su mu izrijekom priznata Ustavom i zakonima (čl. 125). Istaknuti treba, da Kralju pripada samo suspenzivno veto: Ako Kralj i po drugi put uskrati potvrdu zakonskoj osnovi primljenoj od Nar. Skupštine, raspušta se Poslanički Dom, pa ako Kralj i po treći put odbaci zakon, odlučuje narod referendumom (čl. 48). Isto vrijedi i za promjene Ustava. Prema tome je, da se poslužim srednjevjekovnom terminologijom, populus maior principe. Otuda izlazi i to, da bi se po ovom Nacrtu mogla ustavnim načinom ustanoviti republika.

Vladaocu se priznaje pravo izdavati, s odobrenjem Drž. Savjeta i s premapotpisom svih ministara, naredbe za nuždu, koje imaju obaveznu silu zakona. G. S. je tom recepcijom zloglasnog austrijskog § 14. dao, bez potrebe, svome Nacrtu austrijski kolorit. U eri Ukaza, Uredaba i Obznana bolje bi bilo da se ustavotvorac drži prema vladi politike Očenaša: »I ne uvedi nas u napast.« Naredba za nuždu neka se radije smatra za protivupravan akt, koji Vlada izvodi na svoju odgovornost, a Parlamenat neka sudi, da li su postojale pretpostavke za ovakav rad, pa ako nadje da jesu, neka dade vladi indemnitet. Bolje je ugledati se na Englesku nego na bivšu Austriju.

Što se tiče ustavnih prava gradjana, koja baš nisu osobito razradjena, napomenuti mi je slobodu nastave, koja je ipak ograničena državnim monopolom osnovne nastave. Tako su isto izlučeni iz reda birača članovi vjerskih redova i sličnih vjerskih udruženja. Meni se naprotiv čini, da liberalizam ide za širenjem, a ne za stezanjem čovječje slobode.

Aktivno izborno pravo nije opće, iako pripada državljanima jednog i drugog spola, jer je vezano na cenz, doista minimalan, inteligencije: čitanje i pisanje u svom jeziku. Od pasivnog izbornog prava isključeni su svi činovnici, izuzevši samo Ministre. Stamboliski ide još dalje pa tjera iz Parlamenta i sve advokate. Samo se pita, tko će još ostati izberiv od inteligencije politički orijentirane.

Predvidja se i suspenzija, zakonom, ustavnih garantija u vrijeme rata ili teških unutrašnjih nemira; samo ne znam, u koliko se odredba čl. 6., po kojoj je Beograd glavni grad i prijestolnica države, može smatrati ustavnim pravom državljana, ni koji bi zakonodavac danas smio suspendirati čl. 19, po kojem nitko ne može biti sudjen, a da mu prije nije data mogućnost da se brani.

Odredbe o zaštiti državljana protiv povrede njihovih prava u oblasti sudstva i uprave porazbacane su u članovima 36, 134, 164, 272—275 i teško je u njima se snaći. Trebalo je oštro lučiti što je u Nacrtu gdjegdje sasvim isprepleteno: administrativno sudovanje Drž.

Digitized by Google

Savjeta nakon iscrpenog upravnog molbenog tečaja, zatim disciplinski postupak, onda sindikatski postupak. Što se tiče gradjansko-pravne odgovornosti za štete učinjene gradjanima nepravilnim vršenjem službe državnih ili samoupravnih organa, kud i kamo je bolja odredba u čl. 29 Nacrta Ustavne Komisije i u čl. 31. g. Protićeva Nacrta. Prethodno pak utvrdjenje Drž. Savjeta o ličnoj odgovornosti zvaničnika zbog prestupa zvaničnih dužnosti znači veliko ograničenje za pojedinca i znatno oteščanje postupka, a ono me opominje na ona zakučasta pitanja iz francuskog upravnog prava o faute détachable, faute personelle, faute de fonction, samo se pritom pita, da li je pravedno, da u svakom slučaju krivnje može da bude tužen i zvaničnik sam. Moram reći, da sam se čestito namučio, dok sam razabrao, o čemu se zapravo radi, ali bilo bi suvišno, mislim, pisati opširnu kritiku. Ukratko može se reći samo to, da bi trebalo sve te članove iz osnova prestilizovati.

U dijelu desetom, koji govori o sudskoj vlasti, donosi g. S. nesamo opća načela o položaju sudske vlasti i sudija nego još i čitavu sudsku organizaciju. G. S. je, čini mi se, prvi, koji je predložio da Vrhovni Sud za čitavu države imade sjedište u Zagrebu; a Zagreb se označava i kao druga prijestonica.

Sudije se ne broje u činovnike, nego čine posebnu vrstu zemaljskih zvaničnika. Po primjeru Engleske, sudije treba da imaju što veće plate, ali zato im se mora broj stegnuti, i to na taj način, da se zborno sudjenje zamijeni pojedinačnim, osim kod Vrhovnog Suda. Svi sudije imaju isti naslov: sudija. Sve sudije, osim izabranih (Mjesni sudac, Općinski Suci, Suci Staratelji), postavlja Vladalac doživotno po dvjema listama s dvostrukim brojem kandidata. Za gradjansko sudjenje ustanovljeni su, svaki sa svojom odredjenom kompetencijom, ovi sudovi: Mjesni Sudac u sjedištu svake općine; Župski Sud u svakoj župi i svakom samostalnom gradu; Pokrajinski Sud u glavnom gradu svake pokrajine; Vrhovni Sud u Zagrebu. Javni bilježnici se biraju na 10 godina od župskih birača.

Krivično sudjenje vrše: Općinski Sud (o prestupcima pokr. Uredaba i ostalih samoupravnih statuta); Župski Sud (o svim deliktima svake ruke, koliko ne idu u nadležnost Porotnih Sudova); Porotni Sud (o svim zločinima i svim političkim krivicama); Pokrajinski Sud i Vrhovni Sud. Još se predvidjaju osobiti disciplinski sudovi, prijeki sudovi i ratni sudovi. Vojni sudovi sude vojnicima za posebne vojničke zločine. Skicira se i organizacija Državnih Tužilaca, a tako i Državnih Advokata, koji zastupaju imovinska prava Države. Proglašuje se sloboda odvjetništva. Uopće, u tom Dijelu ima mnogo zanimljivih prijedloga, za koje bi bilo šteta da ostanu nezapaženi.

Još je red napomenuti samoupravu u župama i općinama. Pokrajine se dijele na župe, koje bi trebale da prosječno obuhvataju 1000 km² sa 50.000 stanovnika. Pravo kaže g. S., da su župe najstarije administrativne jedinice jugoslovenske, ali one su već davno

Digitized by Google

progutane od županija pa se mogu brojiti samo medju pravne starine. Na čelu župe stoji župan imenovan od Kralja na predlog Pokr. Poglavice (valjada: i uz premapotpis Ministra). Župan se postavlja na tri godine, a ne mora baš biti pravnik. Potpuno odobravam, što g. S. daje sudijama siguran i odličan položaj, ali u interesu same države moram pitati, je li pravo, da se pravnicima upravnim činovnicima priklanja tako malo pažnje, te bi oni i po ovom i po drugim Nacrtima dospjeli u nestalan i sasvim subalteran položaj. A ipak je uprava praktički najvažnija djelatnost države, kud i kamo važnija od sudstva. Ako hoćemo da Jugoslavija bude pravna i kulturna država, onda moramo željeti, da naši upravni činovnici budu nesamo vrsni i savjesni pravnici kao i sudije, nego još i preko toga samostalni stvaraoci kulturnih vrednota. Poslije Ustava najznatniji je problem naše države uredjenje uprave. A za tu svrhu potrebni su nam najsposobniji pravnici s najširom općom naobrazbom. Hoće li se takvi ljudi dati na karijeru, koja im otvara tako slabe šanse?

Svaka župa ima svoje izabrano predstavništvo (Župski Zbor) i izvršni odbor (Župsko Poglavarstvo). Pored finansijskih poslova i nadzora nad općinama ubrajaju se u župsku samoupravu samo ovi kulturni zadaci: osnivanje i uzdržavanje srednjih i stručnih škola i srodnih prosvjetnih ustanova; osnivanje i uzdržavanje bolnica i drugih dobrotvornih ustanova; poljska privreda i mješni putovi.

Najniže samoupravne jedinice su općine: mjesne (seoske), gradske i samostalne gradske (podvrgnute neposredno pokr. vlastima). Općina ima svoje predstavništvo (Općinski Zbor) i izvršni odbor (Načelnik i odbornici). Općinama se može povjeriti preneseni djelokrug uz odštetu iz državne blagajne.

Vidi se, kako je g. S. htio župama i općinama obezbijediti istinsku samoupravu, samo je nadzor nad njima nezgodno konstruisan. I ovdje i kod Državnog Savjeta upravo se nameće pitanje: a zašto nema pokrajinskih administrativnih sudova?

Vrlo su zgodne institucije savjetodavna tijela, koja bi trebala da postoje uz Vladu, Pokraj. Poglavice i župane u poslovima finansijskim, prosvjetnim, zdravstvenim, starateljskim i gradjevnim: Zemaljsko, Pokrajinsko ili Župsko Vijeće Finansijsko, Prosvjetno, Zdravstveno, Starateljsko i Gradjevno. Članove tim Vijećima imenuje koje Vlada, koje samoupravna tijela i stručne organizacije. Zakonom se mogu ustanoviti takova Vijeća i za druge upravne poslove.

Osobita je odlika ovoga Nacrta, što donosi, kao nijedan drugi Nacrt, potpuno izradjena Prelazna Naredjenja zajedno sa spiskom privremenih zakona, koje bi morala donijeti Ust. Skupština na dopunu Ustava. Ta mi je marljivost i savjesnost g. S. upravo imponirala. Naprotiv, g. S. bio bi bolje učinio da nije u svoj Nacrt uvrstio Dio dvanaesti o školama i Dio četrnaesti o saobraćaju.

*

Čitava konstrukcija bazira na državnoj ideji jugoslovenskoj, ali unutrašnje uredjenje nije zasnovano na čistom racionalizmu narodne misli, već predstavlja sintezu ideje narodnosti i istorije.

Digitized by Google

G. S. polazi sa gledišta, da su Srbi, Hrvati i Slovenci bili od iskona jedan narod, ali stvorili su jednu zajedničku državu tek u današnje vrijeme. Istorija je razdvojila Hrvate i Srbe učinivši ih pripadnicima dviju različitih kulturnih sfera i nosiocima dviju zasebnih državnih misli: srpske i hrvatske, tako da su Srbi i Hrvati postajali dva zasebna naroda. Državno ujedinjenje mora neminovno značiti negaciju i jedne i druge posebne državne misli pomoću superiorne jugoslovenske državne ideje: u toliko se negira istorija, a prema tome i one političke formacije i tendencije, koje znače zasebnu potpunu integraciju ili Srba ili Hrvata. Ali, pod okriljem Jugoslovenske državne misli, sačuvale su relativnu svoju opravdanost one pomjesne istorijske integracije, koje nisu nosile netom pomenuti državnopravni karakter: to su Smodlakine pokrajine i župe. U toj koncepciji ima nešto hegelovsko.

Po svojoj relativnoj opravdanosti, pokrajine treba da imaju svoj čisto lokalni djelokrug, ali podjedno treba da budu momenat u životu državne cjeline. Država i pokrajine ne smiju postati jedno drugome tudje, već je glavno da se medju sobom povežu. Otuda s jedne strane skučena pokrajinska samouprava, a s druge strane potpun nadzor Državnog Savjeta nad pokrajinama kao i sudjelovanje pokrajine kod kreacije nekih državnih organa.

Iz idejne premise o negaciji zasebnih državnih misli pa iz državnog uredjenja izlazi, po mišljenju g. S., sama po sebi ravnopravnost. G. S. očito misli, da se problem prosto obilazi, kad se govori o ravnopravnosti državljana; on hoće da nadje način, kojim bi se i Srbima i Hrvatima ex institutione ujemčilo sudjelovanje u državnom životu. Solucija mu je ova: ako se pokrajinama, koje su u istoriji stvorili Srbi i Hrvati, zagarantuje jednaka samouprava, pa ako im se dade jednako sudjelovanje u obrazovanju izvjesnih državnih organa, ostvarena je ravnopravnost na bazi istorijom stvorenoj. Ti organi nisu politički faktori: Predstavnički Dom, nemajuć budžetnog prava, igra vrlo efasiranu ulogu, a Državni je Savjet samo pravni moderator za rješavanje pravnih sporova, ali uglavnom, nema »pouvoir royal ili neutre« za aplaniranje političkih konflikata ili pitanja sile.

Ne mogu se oteti dojmu, kao da je južnoafrički ustav za ove osnovne ideje tek pravna supstrukcija. To je bila gotova nesreća za g. S. Vidjeli smo, kako pritiješnjen tim okvirom, nije bio kadar dati svojim mislima advekatan izražaj, i onda kako ga je južnoafrički obrazac zaveo na krive analogije. G. S. bi bio izveo znamenito djelo, da je umio svoje misli jasno i bistro formulirati, nezavisno od kojeg mu drago obrasca. Ali bojim se, da pravna konstruktivnost njegova nije bila dorasla tomu zadatku.

Južnoafrički obrazac bio mu je na očitu smetnju, kad je trebalo da u svoj sistem zavede svoje ideje o Državnom Savjetu, koje potječu iz sasvim drugačijeg kruga misli. Jer njegov Savjet je amalgam srpskog Drž. Savjeta i bečkog Reichsgerichta ili, pravije, onih misli, koje su se oko te institucije plele, kako nam svjedoči Jellinekov spis o »Verfassungsgerichtshofu« još iz osamdesetih godina osobito djevojčice veoma rano razvijaju tako, da je 70% od njih

Digitized by Google

prošloga vijeka„ pa kako potvrdjuje zakon Austrijske Republike od 25. januara 1919. o Ustavnom Sudu, kojemu je savezni ustavni zakon od 1. oktobra 1920. dao punu kompetenciju.

Mislim„ da g. Smodlaki nije potpuno uspjelo, da riješi vrlo važan problem o odnosu Pokr. Poglavice prema parlamentarnoj vladi u centrali i parlamentarnoj eksekutivi u Pokrajini. Istina, Poglavica se postavlja na pet godina, a prije toga roka može da bude dignut samo od Vladaoca, koji treba da razloge dignuća priopći jednom i drugom Domu Nar. Skupštine. No razlog dignuća vrlo je lako naći. S druge strane, kako se može održati Pokr. Poglavica, koji bude svaki čas nadglasavan u Pokr. Upravi ili komu predlozi budu odbacivani u Pokr. Saboru? Ak' u goru, vuci, ak' u polje, Turci.

Opći prikaz ovoga Nacrta ne bi bio potpun, kad se ne bi naročito istaklo, kako je g. S. živo nastojao, da suzbije tri najveća zla našega javnog života: korupciju, strančarstvo i birokratsku samovolju.

Sada ćemo razumjeti, zašto ovomu Nacrtu nije bilo sudjeno, da postane baza za Ustav. Za Jugoslovene je suviše istorijski; za centraliste je previše decentralistički; za autonomiste ne donosi devolucije; za federaliste je premalo pokrajinski; za konfederaliste je preveć unitaristički, a premalo državnopravni; za hegemone je apsolutno neprihvatljiv. Pa ni u onom slučaju, kad bi se doista htjelo da Ustav bude djelo kompromisa, teško bi se ovaj Nacrt uzeo za podlogu. Ovome je Nacrtu i to od velike štete, što je predugačak za dobru trećinu, što je pravno nedotjeran, često nejasan i rastrkan te bi se ovakav kakav je teško mogao primjenjivati.

Čitava moja ocjena bila je stroga, možda i prestroga. Upravo zato i kao zastupnik drukčijeg shvatanja vlastan sam reći, da je g. Smodlaki učinjena velika nepravda, što mu se nije priznavalo, da se pokazao da je dubok politički mislilac. Možda je njegov Nacrt od sviju najoriginalniji.

Silovanje mladjahne djevojke.

Piše dr. *Josip Šilović*, sveuč. profesor.

29. svibnja o. g. piše mi »Jedan stručnjak koji prati tjelesni i duševni razvitak mladeži« ovo pismo:

»Šaljem Vam ovaj izvadak iz »Jutarnjeg Lista« od 9. svibnja o. g. sa željom, da bi ovaj dogadjaj služio dokazom komisiji za izjednačenje kaznenoga zakona, da je stanovište našega kaznenoga zakona ispravnije, kada dobu nedoraslosti zaključuje četrnaestom godinom, nego li srpskoga, koji to čini sa petnaestom godinom. Taj izvadak glasi: »T r i n a e s t g o d i š n j a m a t i. U Zauchtelu u Austriji rodila je trinaestgodišnja učenica H. S. j e d n o p o s v e z d r a v o d i j e t e. Otac je djetetu jedan pomoćnik.« Ova vijest nije novost ni za austrijske a kamo li za naše krajeve, u kojima se

Digitized by Google

barem u glavnijim konturama spolno razvijeno, kada navrše trinaestu godinu. Madjarski zakon stoji na stanovištu kod silovanja i otmice djece (§ 317. madj. k. z.), da je dijete od 12—14 godina već sposobno svoju volju odlučno izraziti, za to veli: ako se otmica izvrši protiv volje djeteta, nema zločina već prestupak (§ 254., 320. madj. k. z.) Srpski zakonik ima tu pogrešku, da je pretjerano strog kako u odredjivanju dobi (n. pr. smatra silovanjem i zločinom svako općenje sa 15-godišnjom djevojkom, a prestupak sa osamnaesgodišnjom neporočnom djevojkom), — ali za to se baš nigdje ne izigrava zakon u tolikoj mjeri kao tamo, a nemoral i zarazne bolesti su kud i kamo rašireniji nego li u nas. Strogi zakoni škode, a ne liječe; neka se položi važnost na odgoj, školu, roditelje i t. d.

Naš zakonodavac je iskusan bio, kada je odredio četrnaestu godinu kao granicu nedoraslosti. Tako je i u Derenčinovoj osnovi i u zakonu od 13. prosinca 1918., u novom crkvenom zakonu s obzirom na ženidbu*) i t. d.; a tako bi imalo biti i u našem novom kaznenom zakonu. S obzirom pak na narod u Vojvodini, koji već od g. 1880. živi po madjarskom kaznenom zakonu, trebalo bi se obazirati i na taj zakonik. U nadi da će i g. profesor to stanovište zastupati, ostajem s poštovanjem.

N. B. Absurdno je jednim zakonom proglasiti djevojke dvadesetprvom godinom punoljetnima i sposobnima za pravo glasanja i za sve službe, a drugim zakonom nesposobnima u odlučivanju, i negirati im slobodnu volju, kao da je one ne bi imale prije petnaeste odnosno osamnaeste godine. Realan život nam protivno dokazuje«.

Budući da ne mogu »stručnjaku«, koji prati tjelesni i duševni razvitak mladeži«, odgovoriti u pismu, jer se nije potpisao niti naveo svoje adrese, odgovaram mu u »Mjesečniku« to radje, što je ovo pitanje od općenite važnosti, budući da se radi o mladeži našoj, dakle o zenici oka naroda našega. Prije nego li predjem na samu stvar ispraviti mi je dvije tvrdnje stručnjakove, koje su po mojem čvrstom uvjerenju neispravne.

Prva je tvrdnja, da se nigdje zakon ne izigrava u tolikoj mjeri kao u Srbiji, te da su tamo nemoral i zarazne bolesti kud i kamo rašir enije nego li kod nas, — a to za to jer je srpski zakonik pretjerano strog. Meni nisu pri ruci statistički podaci iz Srbije, ali nisam nigdje ni čuo ni čitao, da bi se ove odredbe srpskoga kaznenoga zakona izi-

*) Ali novi crkveni zakonik u can. 2.353. kaže: Qui intuitu matrimonii vel explendae libidinis câusa rapuerit mulierem nolenten vi aut dolo, vel mulierem minoris aetatis (scil. infra vicesimum primum aetatis annum — c. 88.) consentientem quidem, sed insciis vel contradicentibus parentibus aut tutoribus . . .«; — u can. 2.357 § 1. »Laici legitime damnati ob delicta contra sextum (scil. decalogi praeceptum) cum minoribus infra aetatem **sexdecim** annorum commissa . . .«; — u can. 2.358 isto o klericima s nižim redovima; — u can. 2.359 § 2. »Si (clerici in sacris sive saeculares sive religiosi) delictum admiserint contra sextum decalogi praeceptum cum minoribus infra aetatem **sexdecim** annorum . . . .« (Op. Ured.)

Digitized by Google

gravale, a niti to, da su tamo nemoral i zarazne bolesti kud i kamo rašireniје nego li kod nas. Ja znam nasuprot, da se baš sa strane liječnika, specijalista za venerične bolesti i drugdje i kod nas traže od zakonodavca energične kaznene mjere protiv širenja nemorala a napose zaraznih bolesti.

Druga je tvrdnja stručnjakova, da strogi zakoni škode, a ne liječe. Sa ovom tvrdnjom posve je osamljen baš na ovom polju, o kome se radi. Svi drugi stručnjaci, koliko je meni poznato, traže baš, kada se radi o zavadjanju mladih djevojaka, što strožu kaznenopravnu represiju. Da spomenem samo jednoga: G. de Fouchardière (L'Ocore, Paris) kaže: Žensku slabost valja zaštiti pred divljim samoljubljem muškarca, koje valja ugušiti. Trebamo zakone, da kaznimo zavodnika, koji se lišava svojih dužnosti, trebamo kazne, koje će služiti primjerom. U romanima sa dobrim intencijama, u moralnim komadima, u dramat. filmovima uzima dobri Bog ovaj posao na sebe... Kaz. zakon je zvan, da nadomjesti dobroga Boga, kada je ovaj odsutan. Ne može ni kućni ni školski odgoj, pa ni najbolji, stati na put pohoti bezdušna muškarca i zaštiti spolnu nevinost mladjahne djevojke. To može u daleko većoj mjeri kazneni zakon, jer kaže narod: »Ne boji se rdja Boga nego batine«. — A sada na stvar.

Stručnjak misli, da je razlog kaznenoj zaštiti spolne nevinosti mladjahne djevojke samo njena spolna nerazvijenost, te da prema tome ta zaštita može trajati samo do puberteta. Tome nije tako Uz spolnu nerazvijenost razlog je toj zaštiti i duševna slabost mladjahne djevojčice, njena slaba ili nikakva odlučna otporna snaga spram zavodnika. U doba naime spolnoga razvijanja strasti su potencirane, a negativni motivi, poglavito životno iskustvo slabo ili nikako. Zato mladjahna djevojka u ovoj dobi lahko podlegne i izgubi najdragocjenije dobro, spolnu nevinost, te osramoti sebe i svoju porodicu. Društvo i država imadu upravo životni interes, da jakom kaznenom represijom štite spolnu nevinost upravo u ovoj kritičnoj dobi svojih kćeri i budućih majka, jer kakve budu majke, takov će biti budući naraštaj. Spram ovoga tako važnoga interesa ne znače ništa traže o slobodnoj volji djeteta od četrnaest godina.

Protiv te presumcije slobodne volje djeteta govori i naredba narodnoga vijeća od 13. prosinca 1918. broj 10.829, o kažnjavanju i zaštićavanju mladeži, koju stručnjak citira sebi u prilog, jer do navršene četrnaeste godine isključuje svaku ubrojivost, a od četrnaeste do osamnaeste godine smatra sposobnim za ubroj samo ono mladjahno lice, koje je prema svom duševnom i moralnom razvitku moglo shvatiti nepravo svoga čina i prema tome shvaćanju raditi. Dakle tuj traži naredba za odgovornost mladjahnog lica do navršene osamnaeste godine moralnu snagu, da je bilo kadro opreti se kušnji zla. Ta je dakle moralna snaga sve do navršene osamnaeste godine dvojbena, te je valja u svakom konkretnom slučaju dokazati, — inače nema odgovornosti. Kada ne suponiramo te moralne snage kod kradje, prevare, pronevjerenja, čak do osamnaeste godine, kako ju možemo suponirati kod četrnaestgodišnje djevojčice kod obljube.

Digitized by Google

Zato je po mome čvrstome uvjerenju srpski kazneni zakon pravo učinio, kada je podigao dob, u kojoj se mladjahna djevojka jakom kaznenom sankcijom a p s o l u t n o štiti protiv muškaračke pohote do navršene petnaeste godine. Dapače mislim, što ću zastupati i u zakonodavnoj komisiji, da tu dob valja podići do navršene šestnaeste godine, jer ćemo samo na taj način moći zaštiti kćeri naše u najkritičnije doba njihova života od najveće nesreće, koja im se dogoditi može. — Prigovorit će se, da na taj način kaznimo spolni saobraštaj s razvitom djevojkom. Ovaj je prigovor posve neumjestan, jer je djevojka razvita istom, kada je ona nesamo tjelesno nego i duševno posve razvita, a to se o djevojci do navršene četrnaeste godine ne može kazati.

Ali će nam slabo pomoći podignuće apsolutne zaštite od četrnaest na šestnaest godina, ako ne riješimo pitanje bludnje, jer će se počinilac redovito izgovarati, da je s obzirom na tjelesni razvoj mlade djevojke držao, da je navršila šestnaestu godinu. U Engleskoj normira Crim. Law Amdmt. Act 1885. s. 5., da se počinilac može osloboditi kazne ako dokaže, da je imao valjanoga razloga uvjerenju, da je djevojka starija od četrnaest godina. U Americi vrijedi načelo, da je kažnjiv i onaj, koji nije znao za dob djevojke. Za Belgiju tvrdi N y p e l s, da po čl. 369., op. 2. ne treba posebnoga dokaza, da je počinilac znao za dob djevojke; svaki, koji ima posla s mladim djevojkama, dužan je, da se obavijesti o njihovoj dobi; svakako imademo dolus eventualis. Züriški kazneni zakon od g. 1897. kaže u § 110.: »znade ili mora da znade«, a nizozemska osnova od god. 1900. veli: »znade ili opravdano naslućivati može«. Meni se čini, da je načelo američko opravdano i da ono jedino dovoljno zaštićuje mlade djevojke. Ali ako se bude ono činilo prestrogo, svakako bi valjalo uzakoniti odredbu züriškoga zakona.

Evo moga odgovora stručnjaku na njegovo pismo. Iz njega će viditi, da je moj nazor u ovom pitanju diametralno oprečan njegovu. Po mojem je nazoru zadaća države, ne da štiti pohotu muškaračku, pa ma ona bila i pohota perverznoga starca, koji bježi za ženskom djecom, nego da štiti djevojčice naše od pohote, da uzmogu doći čiste u brak i radjati duševno i tjelesno zdravi i jaki budući naraštaj.

Problemi agrarne reforme u Hrvatskoj i Slavoniji,

Piše **Ivan Z. Galić**, kr. banski savjetnik.

(Nastavak.)

Da svatko uzmože viditi, kakovo je stanje u navedenom obziru, čini mi se, podesnim spomenuti pregled ovdje saopćiti. Evo toga pregleda u cijelosti:

Digitized by Google

Županije bez gradova	Živi na posjedu									
	do 5 jutara					od 5 do 10 jutara				
	broj posjednika	u postocima	broj obiteljskih pomoćnika	ukupni broj svih	ukupni broj u postocima	broj posjednika	u postocima	broj obiteljskih pomoćnika	ukupni broj svih	ukupni broj u postocima
Lika Krbava .	14.579	43·98	14.255	28.834	35·45	10.935	32·99	16.633	27.568	33·89
Modruš Rijeka	17.835	45·80	9.472	27.307	33·88	10.892	27·97	12.618	23.510	29·17
Zagreb . . .	44.467	50·14	34.529	78.996	38·36	25.499	28·75	36.831	62.330	30·27
Varaždin . . .	41.786	73·93	37.834	79.620	65·39	10.965	19·40	18.979	29.944	24·60
Bjelovar-Križevci	27.884	42·79	14.028	41.912	31·60	20.991	32·20	23.739	44.730	33·72
Požega	13.741	32·40	6.454	20.195	21·27	14.174	33·42	15.940	30.114	31·73
Virovitica . .	15.595	46·08	7.880	23.475	32·96	9.686	28·63	11.646	21.332	29·96
Srijem	21.161	37·20	7.615	28.776	28·94	14.376	25·27	12.627	27.003	23·41
Hrv. i Slav. bez gradova	197.048	47·41	132.067	329.115	36·42	117.518	38·27	149.013	266.531	29·49

Županije bez gradova	Živi na posjedu							
	od 50 do 100 jut.			od 100 do 200 jutara				
	broj obiteljskih pomoćnika	ukupni broj	ukupni broj u postocima	broj posjednika	u postocima	broj obiteljskih pomoćnika	ukupni broj	ukupni broj u postocima
Lika Krbava .	152	196	0·24	3	0·01	—	3	0·00
Modruš Rijeka	250	317	0·39	6	0·01	15	21	0·03
Zagreb	1466	1738	0·84	68	0·08	359	427	0·21
Varaždin . . .	58	122	0·10	30	0·05	8	38	0·03
Bjelovar-Križevci	283	381	0·29	12	0·12	11	23	0·02
Požega	570	713	0·75	44	0·10	50	94	0·10
Virovitica . .	774	1044	1.46	65	0·19	85	150	0·21
Srijem	2659	3642	3·16	222	0·39	394	616	0·53
Hrv. i Slav. bez gradova	6212	8153	0·90	450	0·11	922	1372	0·15

Digitized by Google

Živi na posjedu											
od 10 do 20 jutara					od 20 do 50 jutara					od 50 do 100 j.	
broj posjednika	u postocima	broj obiteljskih pomoćnika	ukupni broj svih	ukupni broj u postocima	broj posjednika	u postocima	broj obiteljskih pomoćnika	ukupni broj svih	ukupni broj u postocima	broj posjednika	u postocima
6.217	18·75	13.100	19.317	23·75	1.368	4·13	4.062	5.430	6·67	44	0·13
7.881	20·24	13.306	21.187	26·29	2.256	5·79	6.000	8.256	10·24	67	0·17
14.403	16·24	30.954	45.357	22·03	3.949	4·45	13.080	17.029	8·27	272	0·31
3.078	5·45	6.885	9.963	8·18	570	1·01	1.464	2.034	1·67	64	0·11
13.450	20·64	22.761	36.211	27·30	2.733	4·19	6.642	9.375	7·07	98	0·15
11.159	26·31	20.133	31.292	32·96	3.107	7·33	9.347	12.454	13·13	143	0·34
6.115	18·07	11.509	17.624	24·74	2.072	6·12	5.484	7.556	10·61	270	0.80
12.923	22·73	19.294	32.217	27·93	7.145	12·56	15.869	23.014	19·95	983	1·73
75.226	18·10	137.942	213.168	23·58	23.200	5·58	61.948	85.148	9·42	1941	0·47

Živi na posjedu												
od 200 do 1000 jutara					preko 1000 jutara					bez obzira na površinu		
broj posjednika	u postotcima	broj obiteljskih pomoćnika	ukupni broj svih	ukupni broj u postotcima	broj posjednika	u postotcima	broj obiteljskih pomoćnika	ukupni broj svih	ukupni broj u postotcima	broj gospodarskih činovnika, službenika i radnika	broj svojadi (izdržavanih lica) od posjednika i pomoćnog osoblja	sveukupni broj lica
2	0·01	—	2	0·00	—	—	—	—	—	1.940	103.335	186.625
2	0·01	2	4	0·00	2	0·01	—	2	0·00	5.514	92.197	178.315
28	0·03	19	47	0·02	5	0·00	3	8	0·00	11.858	247.492	465.282
18	0·03	7	25	0·02	13	0·02	—	13	0·01	6.660	149.566	277.985
6	0·01	1	7	0·00	2	0·00	—	2	0·00	12.305	150.195	295.141
30	0·07	22	52	0·05	14	0·03	—	14	0·01	8.593	114.979	218.500
14	0·04	—	14	0·02	25	0·07	3	28	0·04	18.145	99.918	189.286
58	0·10	27	85	0·07	11	0·02	—	11	0·01	31.740	147.665	294.769
158	0·04	78	236	0·03	72	0·02	6	78	0·01	96.755	1,105.347	2,105.903

Digitized by Google

Iz tih podataka vidimo, da je u godini 1910. od ljudi, koji se bave prvotnom produkcijom, posjedovalo zemljište:

od svih posjednika otpada postotaka na posjed

u županiji	ukupni broj	sitni do 5 jutara	maleni preko 5 do 20 j.	srednji preko 20-200 j.	veliki preko 200 jut.
ličko-krbav.	33.148	43.98	51.74	4.27	0.01
modroško-rij.	38.941	45.80	48.21	5.97	0.02
zagrebačkoj	88.691	50.14	44.99	4.84	0.03
varaždinskoj	56.524	73.93	24.85	1.17	0.05
bjelovarsko-križ.	65.166	42.79	52.84	4.36	0.01
požeškoj	42.412	32.40	59.73	7.77	0.10
virovitičkoj	33.842	46.08	46.70	7.11	0.11
srijemskoj	56.879	37.20	48.20	14.48	0.12
Hrv. i Slav. bez gradova	415.613	47.41	46.37	6.16	0.06

Gledamo li, koliko je na pojedinim vrstima posjeda živjelo zajedno posjednika i njihovih obiteljskih pomoćnika, tada vidimo, da je živio na zemljišnom posjedu:

od ovoga ukupnoga broja otpada postotaka na posjed

u županiji	ukupni broj	sitno do 5 jutara	maleni preko 5 do 20 j.	srednji preko 20-200 j.	veliki preko 200 j.
ličko-krbav.	81.350	35.45	57.64	6.91	—
modr.-riječkoj	80.604	33.88	55.46	10.66	—
zagrebačkoj	205.932	38.36	52.30	9.32	0.02
varaždinskoj	121.759	65.39	32.78	1.80	0.03
bjelov.-križ.	132.641	31.60	61.02	7.38	—
požeškoj	94.928	21.27	64.69	13.98	0.06
virovitičkoj	71.223	32.96	54.70	12.28	0.06
srijemskoj	115.364	24.94	51.34	23.64	0.08
Hrv. i Slav. bez gradova	903.801	36.42	53.07	10.47	0.04

Kako rekoh, manjka za gospodarske činovnike, služinčad i radnike te svojad (uzdržavana lica) posjednika i njihovog pomoćnog osoblja specifikacija, na kakovom posjedu živu, pak nemamo stalnih podataka u tom pravcu.

Medjutim je očito, da gospodarski činovnici, služičad i radnici žive na gospodarskom posjedu, ne ćemo vjerojatno mnogo pogriješiti, jadi da stoji u razmjerju s ukupnim brojem posjednika i njihovih obiteljskih pomoćnika. Kako je broj gospodarskih činovnika, služinčadi i radnika razmjerno malen prema ukupnom broju lica, koja žive na gospodarskom posjedu, ne ćemo vjerojatno mnogo pogriješiti, uzmemo li, da se broj svih lica, koja žive na gospodarskom posjedu, dijeli prema veličini posjeda na postotke, koji su gore ustanovljeni zajedno za posjednike i obiteljske pomoćnike, ako te postotke ispravimo kod srednjega i velikoga posjeda u korist toga posjeda tako, te razlomke ispod 0.5 zaokružimo na 0.5, a preko 0.5 na 1.00, ter ako razmjerno tome povišenju postotke kod sitnoga i malenoga posjeda zaokružimo na niže.

Digitized by Google

Kako se postoci velikoga posjeda kreću u vrlo sitnim granicama (0.02 do 0.08), to zaokruženje na 0.50 predstavlja u apsolutnim brojevima zapravo znatnu svotu. Proračunani postotak, koji ću niže prikazati, bit će uopće nešto veći od faktičnoga, jer su u njem sadržani i podaci svih gradova izuzev one I. reda, dočim će se uzeti za prispodobu samo površina zemlje. — Posjed podijeljen je u sitni do 5 jutara, maleni od 5 do 20 jutara, srednji od 20 do 200 jutara i veliki preko 200 jutara prema diobi, koju je po mome mišljenju skroz ispravno proveo zaslužni ravnatelj statističkoga ureda pok. Milovan Zoričić u svojoj raspravi »Gospodarstva u kraljevini Hrvatskoj i Slavoniji 31. XII. 1895. po opsegu njihovu«, što no je objelodanjena u 2. knjizi vijesnika statističkoga ureda u Zagrebu. Ugarska statistika označuje sitnim gospodarstvima gospodarstva do 5, malenima od 5 do 100, srednjima od 100 do 1000, a velikima preko 1000 jutara, ali gornja će poprečna dioba s obzirom na naše prilike u čitavoj zemlji za nas bolje odgovarati.

Da si možemo stvoriti pravu sliku i povući valjane zaključke, morali bi poznati i ukupne površine zemljišta, koje posjeduju različite vrsti posjednika. Tih nam podataka medjutim ne pokazuje statistika od 1910., već jedino popis gospodarstva, koji je zadnji put kod nas proveden 31. XII. 1895. Pod jednim gospodarstvom razumjevalo se ratarstvo, vrtljarstvo i vinogradarsko gospodarstvo, — makar ono obuhvatalo i šume i pašnjake i neplodno tlo — koje je pojedinac uživao iz kojeg mu drago pravnoga naslova, dakle bilo kao vlasnik ili kao zakupnik ili inače, dočim nisu tu uzeta u obzir čisto šumska gospodarstva, kojima se je površina sastojala isključivo od šuma, pašnjaka i neplodnoga tla, ili koja su doduše imala i nešto poljodjelskoga posjeda, ali se na njemu nije gospodarilo radi neznatnosti toga posjeda. Čitavo zemljište jednoga gospodarstva iskazano je kod sjedišta toga gospodarstva. Popisom ustanovljene podatke obradio je pok. Zoričić u već spomenutoj raspravi, pa iz nje vidimo, da je tom zgodom u Hrvatskoj i Slavoniji popisano 407.403 gospodarstva (u županijama ličko-krbavskoj 41.266, modruško-riječkoj 43.784, zagrebačkoj 87.746, varaždinskoj 47.505, bjelovarsko-križevačkoj 59.036, požeškoj 37.175, virovitičkoj 32.660, srijemskoj 58.231) s ukupnom površinom od 4,662.995 jutara, od koje je otpadalo 2,346.814 jutara na oranice, 94.800 jutara na vrtove, 756.464 jutara na livade, 85.896 jutara na vinograde, a ostatak na ostale vrsti težadbe. Sravnimo li te podatke s onima godine 1910. vidimo, da izmedju ukupnoga broja gospodarstva u godini 1895. i broja pošjednika u 1910. nema velikih razlika, samo postoje znatne razlike u području pojedinih županija, dočim velika razlika naprama površini popisa g. 1895. potiče otale, što su u ovoj površini sadržane sve vrsti težadbe, od kojih su sastojala popisana gospodarstva, dočim su u poljodjelskoj površini godine 1910. sadržane samo oranice, vrtovi, vinogradi i livade. Zbog skućenosti prostora ovdje ću prikazati sliku tih gospodarstva samo po županijama, označivši u apsolutnim brojevima ukupni broj gospodarstva, zatim koliki broj gospodarstva i s kolikom površinom otpada na sitna gospodarstva do 5 jutara, malena od 5—20, srednja od 20—200 i velika preko 200 jutara.

Digitized by Google

Od ukupnoga posjeda otpadalo je u županijama:

Na posjed		Lika-Krbava	Modruš-Rijeka	Zagreb	Varaždin	Bjelovar-Križevci	Požega	Virovitica	Srijem	Hrvatska i Slavonija
sitni do 5 jutara	po broju	19,866	18.403	38.516	25.891	21.637	10.706	12.653	21.873	167·585
	u postocima	48·32	42·59	45·41	55·91	38·25	29·77	41·04	39·94	43·20
	u površ. jut.	49.206	42.333	91.428	67.070	51·302	24.241	21.974	35.258	382.812
	u postocima	17·36	9·75	11·04	17·74	9·69	4·37	2·93	4·32	8·38
maleni od 5 do 10 jut.	po broju	10.415	21.681	40.197	18·973	31.152	21.160	14.517	23.104	190.199
	u postocima	47·21	50·17	47·42	40·98	55·09	58·63	47·09	42·18	48·21
	u površ. jut.	181.084	216.836	390.391	167.990	316.975	225.586	153.255	256.620	1,908.727
	u postocima	64·18	49·96	47·05	44·42	59·94	40·77	20·44	31·49	41·76
srednji do 200 jutara	po broju	1.835	3.124	5.954	1.339	3.726	42·39	3.531	9.686	33.334
	u postocima	4·47	7·21	7·03	2·88	6·59	11·46	11·46	17·68	8·45
	u površ. jut.	52.174	90.247	199.251	49.466	106.857	123.231	121.378	349.198	1,091.802
	u postocima	18·46	20·79	24·03	13·09	20·21	22·27	16·19	42·84	23·87
veliki preko 200 jutara	po broju		9	125	106	39	49	129	108	565
	u postocima		0·03	0·14	0·23	0·07	0·14	0·41	0·20	0·14
	u površ. jut.		84.665	148.300	93.553	57.769	180.272	453.137	173.942	1,187.638
	u postocima		19·50	17·88	24·75	10·16	32·59	60·44	21·35	25·99
Ukupno	broj gospodarstva	41.116	43.217	84.792	46.309	56.554	36,094	30.830	54.771	393.683
	s površ. jut.	282.464	434.081	829.370	378.079	528.943	553.330	749.734	815.018	4,570.979

Digitized by Google

Ovaj nam pregled pokazuje, da je kod nas po broju gospodarstva u pravilu najviše zastupan maleni posjed od 5 do 20 jutara, koji se kreće izmedju 40 i 58% ukupnih gospodarstva. On je najslabije zastupan u varaždinskoj i srijemskoj županiji, a najbrojnije u požeškoj i bjelovarskoj županiji, dočim se u ostalim županijama kreće izmedju 47 do 50%. Odmah za njim dolazi sitni posjed, koji u najvećem dijelu županija po svom broju varira izmedju 38 i 48%, samo se u varaždinskoj županiji popinje na malne 60%, dočim u županiji požeškoj pada na 29%. Prema tomu iznosi sitni i maleni posjed u pravilu preko 90% ukupnih gospodarstva, te pada ispod toga jedino u požeškoj i virovitičkoj županiji na 87%, a u srijemskoj županiji na oko 81%. Srednji posjed zaostaje po broju daleko iza malenoga i sitnoga, pak iznosi u županiji varaždinskoj tek nešto preko 2%, u ostalim hrvatskim županijama od 4 do 7%, u požeškoj i virovitičkoj županiji oko 11%, a u srijemskoj preko 17% ukupnih gospodarstva. Veliki posjed iščezava sasvim po svom broju, te dosiže jedva 0.03 do 0.41% ukupnih gospodarstva. Prispodobimo li sad ukupni broj površina, koje posjeduju pojedine vrsti gospodarstva, s njihovim brojem, tada vidimo, da na gospodarstva sitnoga posjeda, koja opsižu 38 do 48% svih gospodarstva, otpada skupa 3 do 17% čitave gospodarske površine. Kod ovoga posjeda otpada poprečno na pojedino gospodarstvo u svim hrvatskim županijama po 2.3 jutra. u požeškoj županiji 2.2 jutra, u virovitičkoj 1.7, a u srijemskoj tek po 1.6 jutra. Na malena gospodarstva, koja po svom broju opsižu 40 do 58% svih gospodarstva, otpada ukupno 20 do 64% čitave gospodarske površine. Od toga posjeda otpada poprečno na pojedino gospodarstvo izmedju 8.8 do 11.1 jutara. Srednja gospodarstva, kojih imade u hrvatskim županijama od 2 do 7%, a u slavonskim od 11 do 17% svih gospodarstva, opsežu ukupno 13 do 42% čitave gospodarske površine, te dolazi poprečno na pojedino gospodarstvo u županijama ličko-krbavskoj, modruško-riječkoj, bjelovarsko-križevačkoj i požeškoj oko 28 do 29.7 jutra, a u ostalim županijama poprečno po 33.4 do 36.8 jutara. Neznatni broj velikih gospodarstva (0.03 do 0.41%) opsiže poprečno ogromne posjede (10 do 60% ukupne površine) i to u županiji modruško-riječkoj opstoji 9 gospodarstva poprječno po 9407 jutara, u županiji zagrebačkoj 125 gospodarstva poprječno po 1186 jutara. u županiji varaždinskoj 106 gospodarstva po 881 jutro, u županiji bjelovarsko-križevačkoj 39 gospodarstva po 1378 jutara, u županiji požeškoj 49 gospodarstva poprečno po 3639 jutara, u županiji virovitičkoj 129 gospodarstva poprečno po 3512 jutara, a u županiji srijemskoj 108 gospodarstva poprečno po 1610 jutara. Posjedovni nerazmjer kod velikih gospodarstva jest očit, jer vidimo, da u županiji modruško-riječkoj 0.03% svih gospodarstva opsižu 19.50% ukupne površine, u županiji zagrebačkoj otpada na 0.14% svih gospodarstva 17.88% čitave površine, u županiji varaždinskoj otpada na 0.23% svih gospodarstva 24.75% čitave površine, u županiji bjelovarskoj opsižu 0.07% gospodarstva 10.16% čitave površine, u županiji požeškoj 0.14% gospodarstva 32.59% po-

Digitized by Google

vršine, u županiji srijemskoj 0.20% gospodarstva 21.35% površine, a u županiji virovitičkoj 0.41% gospodarstva ćak 60.44% površine!

Još veće nerazmjerje iskače, ako se promatraju pojedini kotari, jer sasvim neznatni brojevi gospodarstva opsižu n. pr. u kotaru čabarskom preko 68, u kotaru delničkom preko 46, u kotaru sušačkom i u kotaru veliko-goričkom preko 34, u kotaru sisačkom preko 32, u kotaru zagrebačkom i ludbreškom preko 36, u kotaru novomarofskom preko 27, u kotaru varaždinskom preko 29, u kotaru kutinskom preko 41, u kotaru daruvarskom preko 58, u kotaru pakračkom preko 47, u kotaru požeškom preko 51, u kotaru djakovačkom preko 29, donio-miholiačkom preko 61, našičkom preko 68, osiječkom preko 58, slatinskom preko 59, virovitičkom preko 79, iločkom preko 48, iriškom preko 35, mitrovačkom preko 32, rumskom preko 25, u kotaru vukovarskom preko 41 postotak sveukupne površine.

Na jedno dakako ne smijemo kraj toga zaboraviti, naime na to, da su u ukupnoj površini iskazane ne samo oranice, vrtovi, livade i vinogradi popisanih površina, već i sve ostale vrsti težadbe tih popisanih gospodarstva, a te ostale vrsti težadbe iznose kod svih popisanih gospodarstva (zajedno s gradovima) 272.989 jutara pašnjaka; 1,007.905 jutara šume, 3.103 jutra trstika i 95.024 jutra neplodnog tla, a u gornjim postocima velikoga posjeda biti će sadržan baš najveći dio popisanih šuma, jer velika gospodarstva opsižu najveće površine šuma. Statističkim podacima iz godine 1910. utvrdjeno je (stat. godišnjak II. strana 368.), da šume privatnih posjednika te biskupija i kaptola, (a te su popisane godine 1895. u gore razmatranim gospodarstvima), opsižu u županiji ličko-krbavskoj 8.618, modruškoriječkoj 101.458, zagrebačkoj 196.849, varaždinskoj 110.600, bjelovarsko-križevačkoj 29.056, požeškoj 127.237, virovitičkoj 195.334 i srijemskoj 25.234 jutara, a te površine (izuzev županije ličku, bjelovarsku i srijemsku) opsižu oko ¼ čitave godine 1895. popisane površine u pojedinim županijama, uslijed česa se posjedovni nerazmjer u vrstama poljske gospodarske težadbe t. j. glede oranica, vrtova, livada i vinograda znatno smanjuje.

Na pitanje, koliko je osoba živjelo na tim gospodarstvima prigodom popisa 1895., ne daje nam taj popis žalibog odgovora, a taj bi odgovor bio za naše pitanje od najodlučnije važnosti. Od važnosti za naše razmatranje jesu samo podaci toga popisa o broju i površini svih zadružnih gospodarstva prigodom toga popisa, iz kojih vidimo, da je u to doba bilo postojećih (ni potajno nerazdijeljenih) zadruga:

Digitized by Google

u županiji	ukupno		s posjedom do 5 jutara		od 5 do 10 jut.		od 20 do 100 j.		preko 100 jut.	
	po broju	s površinom	po br.	s površ.	po broju	s površ.	po broju	s površ.	po br.	s površ.
Lika Krb.	12.037	123.611	3.191	10.242	7.585	77.223	1.270	36.037	1	109
Modruš R.	8.828	120.269	1.160	3.954	6.000	67.323	1.665	48.626	3	366
Zagreb . .	16.614	231.896	2.302	8.022	11.188	123.019	3.093	96.536	31	4.319
Varaždin .	582	10.167	77	257	329	3.956	176	5.954	—	—
Bjelovar K.	1.306	22.430	126	409	797	9.383	382	12.492	1	146
Požega . .	11.717	175.562	766	2.626	8.469	98.623	2.480	74.024	2	289
Virovitica	2.157	49.733	89	307	1.120	14.152	935	33.794	13	1.480
Srijem . . .	14.391	274.490	575	1.833	8.949	108.993	4.826	157.748	41	5.916
Ukupno.	67.632	1,008.158	8.286	27.650	44.437	502.672	14.817	465.211	92	12.625

Iz toga vidimo, da doduše i zadružni posjed većim dijelom po svojoj površini spada u maleni od 5 do 20 jutara, ali da ostatak toga posjeda spada kud i kamo više u srednji, nego u sitni posjed, te da zadružni srednji posjed dosiže malne polovicu čitave površine srednjega posjeda. Taj je razmjer za zadruge još povoljniji, kad se uvaži, da su u županijama varaždinskoj, bjelovarsko-križevačkoj i virovitičkoj zadruge skoro posve nestale, dočim su se u glavnom sačuvale samo u bivšem krajiškom dijelu zemlje, gdje je nekoć čitavi privatni zemljišni posjed bio svojinom krajiških zadruga. Ove nam brojke najbolje dokazuju, da su zadruge velikim dijelom sačuvale svoj zemljišni posjed od raskomadanja, te u sebi sačuvale blagostanje svojih zadrugara, a time i snagu narodnu, pa da se toj našoj staroj slavenskoj uredbi i danas mora priklanjati osobita pažnja te iz iz iskustva sa zadrugom stvarati zaključke za ostalo zemljoradničko žiteljstvo.

Moglo bi se prigovoriti, da su podaci popisa od 31./12. 1895. danas zastarjeli i da ne odgovaraju današnjem stanju stvari. Nema sumnje, da se je posjedovno razmjerje od to doba promijenilo i to bezuvjetno na štetu velikih i srednjih posjeda, jer su zadnja dva desetgodišta parcelacije tih posjeda bile na dnevnomu redu. Medjutim u pomanjkanju novijih sigurnijih podataka ipak će nam moći poslužiti ti podaci te ćemo si kombiniranjem tih podataka s onima od 1910. bavi prvotnom produkcijom, pak prema tomu živi na pojemjerju našega seljačkoga svijeta, bar u pitanjima, o kojima se ovdje raspravlja, napose o odnošaju velikog posjeda naprama seljačkomu. U tom pravcu seljački posjed s obzirom na brojne medjutim provedene parcelacije i radi toga, što su godine 1895. s gospodarstvima popisane takodjer i šume i pašnjaci, danas zaista bolje stoji nego će to niže prikazati statistički podaci.

Kombinujemo li ukupni broj žiteljstva, koji se prema popisu od 1910. bavi prvotnom produkcijom pak prema tomu živi na pojedinim vrstama poljskoga gospodarstva i od njega, te ukupnu godine 1910. ustanovljenu poljodjelsku površinu s onakovim posjedovnim

Digitized by Google

razmjerom, kako smo ga godine 1895. ustanovili gleđe pojedinih vrsti posjeda (sitnoga, malenoga, srednjega i velikoga), tada dobivamo slijedeću sliku:

U županiji bez gradova	živi ukupno		a od toga na posjedu							
			sitnom		malenom		srednjem		velikom	
	lica	na površini	lica	s ukupno jutara	lica	s ukupno jutara	lica	s ukupno jutara	lica	s ukupno jutara
Lika K.	186.625	253.921	65.319	43.166	108.242	165.049	13.064	45.706	—	—
Modr. R.	178.315	295.052	59.735	29.505	98.073	147.526	19.615	61.961	892	56.060
Zagreb	465.282	568.188	176.807	62.501	241.947	261.366	44.202	130.683	2.326	113.638
Varaždin	277.985	222.199	180.690	39.996	90.345	99.989	5.560	28.886	1.390	53.328
Bjelovar	295.141	465.537	91.494	46.554	180.036	279.322	22.135	93.107	1.476	46.554
Požega	218.500	378.137	45.885	18.907	139.840	155.036	30.590	83.190	2.185	121.004
Virovitica	189.286	423.650	61.518	12.710	102.214	88.966	23.661	67.784	1.893	254.190
Srijem	294.769	735.532	70.745	36.777	150.332	228.015	70.745	316.279	2.947	154.461
Hrv. i Sl.	2,105.903	3,342.216	752.193	290.116	1,111.029	1,425.269	229.572	827.596	13.109	799.235

Prema tomu otpada poprečno na jednu dušu jutara:

u županiji	na sitnom	malenom	srednjem	velikom posjedu
Lika-Krbava	0.6	1.5	3.5	
Modruš-Rijeka	0.49	1.4	3.—	62.—
Zagreb	0.35	1.—	2.9	44.—
Varaždin	0.2	1.—	5.—	38.—
Bjelovar	0.5	1.5	4.—	38.—
Požega	0.4	1.—	2.7	55.—
Virovitica	0.2	0.87	2.8	129.—
Srijem	0.5	1.5	4.4	52.—
u Hrv. i Slav.	0.38	1.2	3.5	60.—

Da uzmognemo ispravno prosuditi, jesu li naše posjedovne prilike takove, te zahtijevaju radikalnu preinaku u posjedu, potrebno nam je, da poznamo i prilike u drugim državama te rad tih država u tom pravcu. Prema Philippovichevoj agrarnoj politici bilo je u Ugarskoj godine 1895. ukupno 2,795.885 gospodarstva s ukupnom površinom od 24 miljuna hektara. Od tih je gospodarstva otpadalo na

posjed gospodarstva		ukupne površine
do 5 jutara	(2.87 ha)	52.2% 6.1%
od 5—50 »	(2.87—28.77 ha)	45.5% 42.2%
od 50—200 »	(28.77—115.1 ha)	1.8% 9.9%
preko 200 »		0.5% 41.8%

U Austriji je bilo godine 1902. ukupno 2,856.349 gospodarstva, Od tih je gospodarstva posjedovalo

do 2	ha	43.6	postotaka svih gospodarstva
od 2—5	»	28.2	« « «

Digitized by Google

» 5—20 »	22.3	postotka svih gospodarstva
» 20—100 »	5.2	» » »
preko 100 »	0.7	» » »

Razmjer s površinom posjeda nije poznat,

U Njemačkoj je bilo godine 1895: ukupno 5,558.317, a u godini 1907. ukupno 5,736.082 gospodarstva. Od tih je otpadalo:

	1895.:		1907.:	
na posjed	% gospod.	% površine	% gospod.	% površine
do 2 ha	58.2	5.5	58.8	5.4
od 2—5 »	18.2	10.1	17.5	10.4
» 5—20 »	17.9	29.9	18.5	32.7
» 20—100 »	5.0	30.3	4.5	29.3
preko 100 »	0.4	24.0	0.4	22.2

U Danskoj bilo je godine 1901. ukupno 249.983 gospodarstva s površinom od 3,602.031 ha. Od tih je gospodarstva dolazilo na posjed.

do 5 ha	53.44%	gospodarstva s	4.89%	površine
od 5—10 »	11.56%	»	» 5.79%	»
» 10—60 »	31.44%	»	» 57.10%	»
» 60—120 »	2.60%	»	» 14.30%	»
preko 120 »	0.96%	»	» 19.82%	»

U Francuskoj je godine 1892. bilo ukupno 5.7 milijuna poljoprivrednih i šumskih gospodarstva s obradjenom površinom od 34.7 milijuna ha. Od tih je otpadalo na posjed:

do 1 ha	39.2%	gospodarstva s	2.2%	površine
od 1—10 »	45.9%	»	» 22.9%	»
» 10—40 »	12.5%	»	» 29.9%	»
preko 40 »	2.4%	»	» 45.0%	»

U Rumunjskoj je godine 1903. bilo 965.047 posjeda sa 7,826.796 ha površine. Od tih je odpalo na posjed:

do 2 ha	30.30%	gospodarstva
od 2— 5 ha	46.90%	„ koja su zajedno imala 40.29% obradive površine
od 5—10 ha	18.20%	„
preko 100 ha	0.64%	„ s 48.69% površine

U Irskoj je godine 1873. imalo 5717 vlasnika zemljišta sa 202 do 2025 ha ukupno 40.21% površine, a 744 vlasnika zemljišta s preko 2025 ha zemlje ukupno 47.69% površine. — Za prispodobu s ovim prilikama u stranim zemljama ističem, da je kod nas prema popisu iz godine 1895. otpadalo na posjed:

do 1 jutra	12.21%	gospodarstva s	0.50%	površine
od 1— 5 jutara	30.45%	„	9.15%	„
od 5— 10 „	27.76%	„	19.36%	„
od 10— 20 „	20.84%	„	25.42%	„
od 20— 50 „	7.78%	„	17.61%	„

Digitized by Google

od 50— 200 jutara	0.81%	gospodarstva	4.63%	površine
od 200—1000 „	0.09%	„	3.30%	„
preko 1000 „	0.06%	„	20.03%	„

Uzmemo li sada radi prispodobe, da površinama do 5 jutara odgovaraju 2 ha, od 5 do 10 jutara 2 do 5 ha, od 10 do 50 jutara 5 do 20 ha, od 50 do 200 jutara 20 ha do 100 ha, tada dobivamo slijedeću sliku: Otpada na posjed

do 5 jutara, od 5—10 j, od 10—50 j, od 50—200 j, preko 200 j u Hrvatskoj:

% gospodars.	42.66	27.76	28.62	0.81	0.15
% površine	9.65	19.36	43.03	4.63	23.33
u Ugarskoj:					
% gospodar.	52.2	45.5		1.8	0.5
% površine	6.1	42.2		9.9	41.8
u Austriji:					
% gospodar.	43.6	28.2	22.3	5.2	0.7
u Njemačkoj:					
% gospodar.	58.8	17.5	18.5	4.5	0.4
% površine	5.4	10.4	32.7	29.3	22.3

Samo ove zemlje prispodabljam s razloga, jer su nam teritorijalno najbliže i jer je posjedovni razmjer u njima povoljniji nego u ostalim zemljama, naročito s obzirom na manji posjed. Općenito se priznaje, da je poprečni posjedovni razmjer u Njemačkoj povoljan, pa sravnimo li ga s našim prilikama, morali bi doći, kada bi gospodarske prilike bile kod nas posve istovjetne s njemačkima, do zaključka, da je posjedovni razmjer kod nas povoljan, i to bolji od njemačkoga u toliko, što nemamo tako velik broj sitnih gospodarstva, a i ta naša sitna gospodarstva opsižu veću površinu, dakle su prosjekom veća od njemačkih; — nepovoljniji je pak od njemačkoga za to, jer su snažna srednja gospodarstva od 50 do 200 jutara u Njemačkoj znatno bolje zastupana i po svojem broju i po ukupnoj površini. Velika gospodarstva preko 200 jutara opsižu kod nas i u Njemačkoj prilično jednaku površinu, dočim je u Ugarskoj njihova površina gotovo dvostruka. Kao što u Njemačkoj, tako je i kod nas veliki posjed vrlo različito grupisan. Dok on u Pommeranu i Mecklenburgu dosiže 75 odnosno 60% ukupne površine, iščezava on malne potpuno u južnim i jugozapadnim krajevima Njemačke. Kod nas nema u županiji ličko-krbavskoj uopće velikoga posjeda. U ostalim županijama izuzev požeške i virovitičke kreće se on izmedju 10 i 25%, dok on u županiji požeškoj dosiže oko 32, a u županiji se virovitičkoj popinje na 60% čitave gospodarske površine. Dakako da se ne smije zaboraviti na to, da jedan vrlo veliki dio te površine otpada na šumsko gospodarstvo, dočim površine srednjih i manjih gospodarstva pripadaju s malom iznimkom čistomu poljskomu gospodarstvu.

(Nastavit će se.)

Digitized by Google

Odvjetnički kandidati prema nacrtu novoga odvjetničkoga reda. *)

Piše dr. **Mile Budak**, odvj. perovodja.

Govori se već dulje vremena, da ćemo dobiti novi odvjetnički red, no pobliže su o tome znali vrlo rijetki sretnici, dok nas je većina za nj doznala tek nedavno po kratkim novinskim izvacima iz samoga nacrta toga novoga odvjetničkoga reda. Taj je izvadak najopsežniji u beogradskom »Trgovinskom Glasniku«. No i u ovome je tako kratak, da ne možemo sigurno prosuditi, da li je mnogim i velikim nejasnoćama kriv sam nacrt ili »Trgovinski Glasnik«. Mene ovaj čas zanima taj nacrt samo u toliko, u koliko se tiče odvjetničkih perovodja. Prema »Trgovinskom Glasniku« na nas se odnosi ovo:

»Nije potrebno za odvjetnika imati naslov doktora prava, dovoljno je samo svršiti pravo s dobrim uspjehom. Traži se pet godina vježbe za odvjetničkoga pripravnika, da može polagati odvjetnički ispit, i to: godinu dana kod suda, tri kod odvjetnika i jednu godinu bilo kod drž. odvjetništva ili nadodvjetništva, bilo kod javnoga bilježnika ili kod koje upravne ili financijalne oblasti. Ali onomu odvjetničkomu pripravniku, koji je već proveo tri godine na vježbi, jednu kod suda, a dvije kod odvjetnika može se dopustiti polaganje odvjetničkoga ispita; no on mora još dvije godine vršiti vježbu kao što je gore predvidjeno prije, nego što postane odvjetnik«. — U prelaznim pako naredjenjima stoji prema »Trgovinskom Glasniku«, da je predvidjeno, da svi oni, koji su ranije stekli pravo na advokaturu kod nas, mogu postati advjetnici i bez ispita, ako ispune uslove, koji se za odvjetnike traže. Isto tako vrijedi i za odvjetničke kandidate, koji su zadobili pravo na polaganje ispita po dosadanjim zakonima, da mogu ispit polagati, pa ma nemali uslova po ovom novom zakonu.

Toliko nam je poznato iz te osnove, a to nije nejasno s toga, što sam ja možda nespretno istrgnuo pojedine stavke iz »Trgovinskoga Glasnika«, a vjerovatno ni zbog toga, što je to tako učinio sam »Trgovinski Glasnik«, nego jer je sama osnova nejasna, što smijemo nažalost i previše sigurno zaključivati prema svim dosadašnjim poratnim iskustvima. — Za nas odvjetničke perovodje je

---

* O pitanjima, o kojima se govori u ovom članku, raspravljalo se više puta u ovom našem glasilu. Tako n. pr.: Bi li bilo shodno kod nas uvesti slobodno odvjetništvo? (IV. godište, str. 315.); — Numerus clausus odvjetnika (VI. godište, str. 269., 357., 457.); — Je li doktorat prava nuždan, da se postane odvjetnik u Hrvatskoj i Slavoniji (godište XI. str. 542.); — Sloboda odvjetnikovanja, te osnova novoga odvjetničkoga reda (XXV. godište, str. 721.); — i t. d. (Opas. ured.).

Digitized by Google

novum, da bismo morali vršiti perovodnu vježbu pet godina. — Nema dvojbe, da ima slučajeva, za koje je to opravdano, jer doista ima ljudi, koji ne mogu ni uz dobru teoretsku spremu da za tri godine postanu dobri praktičari. No takovima redovno ne će pomoći ni desetgodišnja praksa. Opravdano bi bilo jedino to — kada bismo takove mogli sigurno uglaviti — da im se uopće onemogući samostalno obavljanje odvjetničkih poslova. Sve je drugo iz drugih motiva, što dokazuje i sama ova osnova, koja predvidja, da se kandidatu može dopustiti, da polaže odvjetnički ispit iza trogodišnje prakse, na iza toga da mora bezuvjetno vršti još dvije godine perovodnu vježbu. Ova prilično čudna ustanova nam dokazuje, da se vježba produžuje samo u interesu države, da ova dobije što više činovnika, i u interesu odvjetnika, da oni imadu što manje priliva. I jedan i drugi taj interes ima pravo, da traži neke vrsti zaštitu, ali je ovakova zaštita neopravdana, čim dira u prava i interese onih, koji dolaze i koji cijelu svoju budućnost grade samo na svojoj sposobnosti, na radu i na slobodi natjecanja. Kada sama država priznaje, da ja mogu za tri godine polagati i položiti ispit za odvjetnika, zašto, kojim pravom, da me okiva još dvije godine?! Ako bude previše odvjetnika, gore po nas same, a zvanje će se tim zdušnije vršiti.

Sve kada bi i postojali stvarni razlozi za petgodišnju praksu, koju osnova predvidja, iznenadjuje, što se nigdje u prelaznim ustanovama ne govori posebno o onim odvjetničkim perovodjama, koje će ovaj zakon zateći u praksi, jer se po sadašnjoj stilizaciji, u koliko je javnosti poznata, čini, da će taj zakon imati retroaktivnu moć, jer je potpuno nejasno, što znači ono »... koji su zadobili pravo na polaganje ispita« i t. d. Isto tako se nigdje ne spominju oni, koji su ratnom službom izgubili i četiri i pet godina, i ako je više nego jasno, da bi se to moralo naročito uzeti u obzir. Novi odvjetnički red ne bi smio imati retroaktivne snage i to već s toga jednostavnoga razloga, što smo mi odabrali to zvanje uz garanciju zakona, da ćemo pod stanovitim uvjetima iza trogodišnje vježbe moći postati odvjetnicima, i prema tome smo udešavali sav svoj dosadanji život. Država ima najmanje interesa, da na taj način ruši našu vjeru i pouzdanje u zakone, koje je stvarala ona sama. Isto tako moraju se uzeti u obzir svi oni, koji su ratom potpuno izgubili najmanje tri godine svojih študija, bez obzira na to, kada stupaju u praksu. To zahtjeva društvena pravednost. Ovo sve ističem za slučaj, da doista bude usvojena ustanova o petgodišnjoj vježbi, i ako i sami autori osnove izričito priznaju, da je posve dovoljna i trogodišnja vježba, a — predlažu, da se odredi protivno.

Svakome se liječniku iza jednogodišnje vježbe dopušta samostalno vršenje prakse,[1] i to takove, koja se vrši na ljudskim životima, pa je tim čudnovatije, kada se za odvjetnike

[1] Po osnovi zakona o uredjenju sanitetske struke imaju doktori medicine za državnu službu po dobivenoj diplomi svršiti dvogodišnji kurs, koji će

Digitized by Google

još i produžuje dosadašnja trogodišnja praksa. Osobito je sa posve praktičnoga i stručnoga gledišta sasvim neopravdano, da bi se po jedna godina prakse morala provesti kod suda i uprave odnosno državnoga odvjetništva ili javnoga bilježnika, jer ne vodi cilju. On tamo donekle nauči manipulaciju, no u nju se uputi u istome tome vremenu i inače svaki odvjetnički perovodja uz još druge probiti.

Dalnji novum bi bio, da nije potrebno imati naslova doktora prava. S jedne je strane to dobra nakana, jer će vlada sama sebi izbiti iz ruke jedan »artikl« protekcijonizma,[2] no odvjetnički kandidati držeći, da nije potrebno produživati dosadašnju praksu, traže da svaki odvjetnički kandidat mora postići najviši stupanj pravničke naobrazbe, što se sada manifestira u doktoratu.[3] Svaki doktor prava ne mora biti stručno spremniji od svojega druga, koji nema doktorata, ali je bezuvjetno od njega barem odvažniji, a za praktičnoga je juristu to svakako važnije, nego li poznavanje svake nepotpune točkice nad svakim slovom »i« u Kuglijevim izdanjima naših zakona. — S tim u savezu, odvjetnički su kandidati mišljenja, da treba, uz doktorat, pooštriti nadzor nad tim trogodišnjim vršenjem vježbe. Dosada je taj nadzor vodio samo odvjetnički odbor time, što je kod sebe vodio listinu odvjetničkih kandidata prema molbama, koje su mu stizavale za upis odnosno za brisanje. Odbor se za dalnje doista nije mogao brinuti, a sami kandidati i odvjetnici su zanemarivali sve osim upisivanja u listinu. Za vršenje prakse i za brisanje se malo tko brinuo. Uostalom, kada ti se ne može dogoditi nikakva neprilika, a niko te ne baca napolje, zašto da se brineš?! Tako se je do nedavna dešavalo, da su mirno sjedili u listini odvjetničkih kandidata po nekoliko godina ljudi, koji nisu vršili prakse niti jednoga dana, a isto tako često i oni, koji su već davno postali odvjetnici. Mnogi su dapače na temelju te fingirane prakse dobili i stalum, pa je to ponukalo prošle godine naše društvo, da povodom jednoga takova notorno nekorektnoga i protuzakonitoga slučaja poduzme energične korake, da se takovu izigravanju i zakona i savjesnijih odvjetničkih perovodja stane na put. Ishodili smo načelnu rješidbu, da se praksa — kao što je i naravno — mora vršiti efektivno. Od tada naše društvo vodi strogu kontrolu nad svakim pojedinim upisom, no naravno samo na svoju ruku.

---

se osnovati pri medicinskim fakultetima za državne liječnike, a privatnu praksu mogu vršiti samo oni liječnici, koji svrše dvogodišnji kurs za praktične liječnike, koji će se otvoriti pri medicinskim fakultetima ili velikim bolnicama. (Op. ured.)

[2] Dosada se smatrao protežiranim onaj, koji je bez doktorata postao odvjetnik. (Op. ured.)

[3] Prema osnovi novoga sveuč. zakona potrebni su za vršenje pravničkih zvanja t. zv. diplomski ispiti, a doktorat prava, koji se nakon tih ispita polaže, ne obuhvaća više sve grane prava, kako je to bilo dosele. (Op. ured.)

Digitized by Google

Da zauzme svoje stanovište prema nacrtu odvjetničkoga reda i ujedno da posluži dobroj stvari svojim dosadašnjim iskustvom, naročito s obzirom na vršenje vježbe, održalo je društvo odvjetničkih perovodja Hrvatske i Slavonije u Zagrebu dne 26. lipnja t. g. u velikoj dvorani sudbenoga stola svoju izvanrednu glavnu skupštinu, na kojoj je stvorilo slijedeće zaključke:

I. Zahtijevamo, da novi odvjetnički zakon nema retroaktivne snage, t. j. da se ne protegne na one odvjetničke perovodje, sudbene prislušnike i privremene pristave, koji su stupili u praksu prije dana, od kojega bude važio novi zakon, u koliko on ne bi bio povoljniji od starijih zakona.

II. Tražimo potpunu slobodu kod stjecanja odvjetničkoga staluma, te zahtijevamo, da se potpuno ukine svako koncesijoniranje ovoga zvanja kao i numerus clausus.

III. Praksa odvjetničkih perovodja ima trajati 3 godine, ali uz oštriji nadzor nadležnih faktora, da se ta praksa efektivno i neprekidno vrši.

IV. Glede postizavanja advokature po sucima, slažemo se sa objelodanjenim nacrtom osnove, no mnijenja smo, da bi trebalo mjesto 2 povisiti na 5 prvih godina, u kojima oni ne bi smjeli vršiti odvjetničkih poslova u mjestu, gdje su bili suci i odakle su postavljeni za odvjetnike.

V. Za postignuće odvjetničkoga zvanja potrebit je doktorat.

VI. Nadzor nad vršenjem prakse odvj. kandidata vrše i odvjetnički perovodje po svojim organizacijama, te je za svaku potvrdu trieniuma potrebit i supotpis ovakove organizacije odvjetničkih perovodja.

VII. Iznimaka od ovih načela nema nikakovih.

VIII. Tražimo, da i mi budemo zastupani u zakonodavnom odboru za izradbu ovoga zakona.

Tu su eto načela i zahtjevi današnjih odvjetničkih kandidata na pomolu jednoga novoga zakona, koji bi imao iz temelja da promijeni sve naše osnove za budućnost. Veliko je pitanje, koliko će shvaćanja imati odlučujući faktori za ta naša životna pitanja, no nema sumnje, da će morati uvažiti barem naš najopravdaniji zahtjev proti retroaktivnoj snazi novoga zakona. — Što se tiče nadzora nad vršenjem prakse odvjetničkoga kandidata, to taj nadzor doista ne može niko tako lako, tako zdušno i tako uspješno obavljati kao baš sami kandidati, koji se medjusobno poznaju i vrlo dobro znadu, tko vrši, tko li ne vrši prakse, pa je u interesu i države i odvjetnika, da se taj nadzor u g l a v n o m e i prepusti samim kandidatima, kojima je taj nadzor i kako u računu. — Mi učinismo prvi korak, upozorivši nadležne na želje i potrebe onih, kojih se novi zakon tiče, a to ćemo i dalje činiti. Istina, nas ne bi iznenadilo, da preko noći osvane »uredba o advokatima«, no nadamo se, da se to ne će dogoditi, pa da će još biti prilike, da nas u našim o p r a v d a n i m zahtjevima potpomognu i odvjetničke komore.

Digitized by Google

Pravosudje.

a) Gradjansko.

Najam lokala i sličnih prostorija, ugovoren na odredjeno vrijeme, ne može se jednostavnim očitovanjem najmoprimca produljiti na neodredjeno vrijeme.

Rješidba stola sedmorice od 17. ož. 1921. br. 594 (odluka kot. suda I. u Zagrebu od 10. list. 1920. br. 30214/gr., rješidba bans. stola od 21. pros. 1920. br. 21921).*

Prvi sud se izjavio nenadležnim u uporabnoj parnici, povedenoj na prigovore proti izdanom selidbenom nalogu spp. iz ovih razloga: Neprijeporno je ustanovljeno, da se ovdje radi o najamnom odnošaju sklopljenom na odredjeno vrijeme t. j. do stalno odredjenoga roka od 30. travnja 1920. Neprijeporno je dalje ustanovljeno, da je tužiteljica dopisom od 29. ož. 1920. saopćila tuženima, da želi, da se ovaj na odredjeno vrijeme sklopljeni najamni odnošaj produlji krepošću § 2. naredbe bana od 28. stud. 1916. br. 23040 na neodredjeno vrijeme. Prema § 2. gore citirane naredbe produljuju se krepošću ove naredbe najmovi, sklopljeni prije izdanja ove naredbe na odredjeno vrijeme, na neodredjeno vrijeme, ako najmoprimac tu svoju želju saopći najmodavcu mjesec dana prije izmaka ugovorenoga roka, ili ako je već prije toga ishodjen selidbeni nalog u roku odredjenom za prigovore ili u samim prigovorima. — Toj naredbenoj ustanovi je tužiteljica udovoljila, što i sami tuženi priznaju i dopuštaju, prema čemu je danom njihova očitovanja, koje je pravodobno uičnjeno, ovaj najmovni odnošaj produljen na neodredjeno vrijeme i za rješenje otkaza nije više nadležan redoviti sud već mirovno povjerenstvo, a pošto su tuženi u molbi istaknuli, da otkazuju ovaj najmovni odnošaj, jer trebaju rečene prostorije za sebe, imade taj otkaz riješiti mirovno povjerenstvo, komu se u tu svrhu ustupaju i svi spisi. — Posve je neodlučno, da li najmodavac prima ili ne prima do znanja očitovanje najmoprimca, da se na odredjeno vrijeme sklopljeni najmovni odnošaj krepošću gore citirane banske naredbe produljuje na neodredjeno vrijeme, jer se u toj naredbi, a ni u kasnije izdanim naredbama ne odredjuje, da ovo produljenje najmovnoga odnošaja na neodredjeno vrijeme može ovisiti o volji najmodavca, već je to naredjenje učinjeno lih radi toga, da se zaštite i oni najmoprimci, koji imadu stalno ugovoreni odnošaj, pa da i oni uživaju blagodati postojećih naredaba, ako se njima žele poslužiti i pravodobno posluže.

Banski stol: uvaživ, da se u nazočnom slučaju radi o otpovjedi najma dućanskih prostorija s magazinima, koji je najam uglavljen na neodredjeno vrijeme; — uvaživ, da se na najmove lokala ne proteže naredjenje § 2. al. pretposljednja naredbe bana od 28. stud. 1916. br. 23040, po kojem se može najam stana sklopljen na odredjeno vrijeme produljiti na neodredjeno vrijeme, ako tu svoju želju najmoprimac u tamo navedenom roku najmodavcu priopći, već se na te najmove prema naredjenju § 4. nar. bana od 21. ož. 1919. br. 4830 proteže samo § 1. nar. bana od 31. ož. 1917. br. 6192; — uvaživ, da prema tomu najam lokala, o kojem je ovdje spor. a koji je najam sklopljen na odredjeno vrijeme, nije produljen na neodredjeno vrijeme tim, što je najmoprimac t. j. tužiteljica tvrtka pravodobno izjavila svoju želju, da želi te lokale i dalje u najmu držati; —

* Ova rješidba stola sedmorice citirana je sa pogrješkama u članku dra. L. Šika: Najnovije uporabno pravo (Mjesečnik br. 1/1921. Strana 41. i 42.).

Digitized by Google

uvaživ, da je po tom za nazočni spor nadležan redoviti sud t. j. kotarski sud I. u Zagrebu, i da napadnuta odluka toga suda, kojom se proglasuje nenadležnim za rješenje toga spora, nije na zakonu osnovana; — o b n a š a o j u j e povodom ništovne žaobe i utoka tuženih J. K. i F. B. ukinuti kao ništavu, te tomu sudu naložiti, da uskladni zapisnik od 7. list. 1920. br. 30214/gr. ponovno u pretres uzme i riješi mimo neosnovanoga razloga nenadležnosti suda. — Tim se rješava i utok s ništovnom žalbom tužiteljice t. t. T. i K. uložen zbog toga, što se po prvostepenom sudu izriče, da se spis ustupa mirovnom povjerenstvu na nadležno rješenje i zbog prenisko dopitanoga parničnoga troška. — Rješidba o naknadi troška pravnih lijekova parničnih stranaka pridržaje se konačnomu rješenju same stvari.

S t o l s e d m o r i c e: vidiv, da se u nazočnom slučaju ne radi o otpovjedi najma u smislu § 2. minist. naredbe od 17. pros. 1858. br. 230 v. z. l., već o izdanju naloga na povrat najamnoga objekta po § 11. cit. min. naredbe, na izdanje kojega je nadležan samo redoviti sud; — vidiv, da su J. K. i F. B. temeljem ugovora od 25. siječ. 1911. odnosno dodatka k istomu od 30. lip. 1916. izdanje takova naloga zatražili u nadležnoga suda pravodobno još molbom primlj. 24. ož. 1920. br. 9018/gr., kojemu je zahtjevu nadležni kotar. sud I. u Zagrebu udovoljio izdavši selidbeni nalog od 29. ož. 1920. br. 9018/gr., proti kojemu tužiteljica t. t. T. i K. podnijela pravodobno svoje prigovore; — vidiv, da se istina propisi § 1. banske naredbe od 31. ož. 1917. br. 6192 o razriješenju, dotično otkazu najma stana, imadu po § 4. banske naredbe od 21. ož. 1918. br. 4830 s h o d n o primijeniti i na prostorije navedene u § 1. potonje naredbe (dućan, radione, poslovnice, skladište i slične prostorije); — vidiv ali, da se propisi § 1. banske naredbe od 31. ož. 1917. br. 6192 odnose samo na najam stana i s njim zajedno iznajmljene prostorije, koji je sklopljen na neodredjeno vrijeme, ili produljen na neodredjeno vrijeme; — vidiv, da se na odredjeno vrijeme ugovoren najam dućanskih prostorija i magazina po nijednoj ustanovi citiranih naredaba ne može jednostrano produljiti na neodredjeno vrijeme; a niti se to može po alineji drugoj § 2. banske naredbe od 28. stud. 1916. br. 23.040 obzirom na § 3. toč. 1. iste naredbe, po kojem iznimno dozvoljeno produljenje najma na odredjeno vrijeme ugovorenoga, ne dolazi do uporabe kod najma prostorija, koje nisu uzete u najam radi stanovanja, nego radi tjeranja posla, smještenja pisarne, kao magazin i slično, osim ako su zajedno sa stanom predmet najma; pak se stoga ni ustanova § 1. banske naredbe od 31. ož. 1917. br. 6192 o »na neodredjeno vrijeme produljenom najmu« na dućanske i magazinske prostorije uporabiti ne može, osim da je takov najam sporazumkom stranaka na neodredjeno vrijeme produljen; — vidiv, da tužiteljica ne tvrdi, da je u pitanju stojeći najam dućana i magazina sporazumno sa najmodavcem ili pravnim sljednicima ovoga nakon izminuća ugovorenoga vremena najma produljen na neizvjesno vrijeme, dapače protivno tomu dokazuje nazočna parnica; — vidiv, da nema mjesta uporabi propisa banske naredbe od 16. lip. 1920. br. 14.415 pravije uredbe od 21. lip. 1920. br. 23048 (Služb. Nov. br. 147—1920.) na nazočni predmet, jer propisi istih nemaju retroaktivne moći, a niti bi se tužiteljica mogla s uspjehom pozivati na propise spomenute uredbe, jer niti ova (§ 14.) ne dozvoljuje jednostrano produljenje na odredjeno vrijeme sklopljenoga najma poslovnih prostorija na neodredjeno vrijeme; već samo stana i to javnim uredbama iznajmljenih prostorija (§ 15.); — vidiv, da je stoga prigovor nenadležnosti redovitoga suda za rješenje nazočnoga spora neosnovan; — obnašao je: previdni utok tužiteljice t. t. T. i K. otputiti i potvrditi napadnutu rješidbu

Digitized by Google

ban. stola. Trošak pravnoga lijeka imade stranka sama nositi, jer s njim uspjela nije.

Udova obrtnika, koja nastavi posao svoga muža, nije legitimirana prije uručenja ostavine muževe utužiti tražbine, koje izviru iz obrta, dok ga je pokojni muž vodio.

Rješidba stola sedmorice od 19. svib. 1921. br. 1293 (osuda sudb. stola u Z. od 25. velj. 1920. br. 1729-gr., osuda ban. stola od 29. trav. 1920. br. 6565).

Prvi sud odbije tužbu uz naknadu parbenoga troška.

Razlozi: Tužiteljica, koja je nakon smrti svoga supruga nastavila njegov limarski obrt, traži, da se tuženik osudi na platež ostatka zaslužbine za limarske radnje, koje je njezin pokojni suprug po naručbi tuženoga izveo. — Tuženik prigovara u prvom redu aktivnoj legitimaciji tužiteljice na tužbu, jer nije dokazala, da joj je utužena tražbina po sudu uručena u nasljedstvo. — Tužiteljica priznaje, da joj upitna tražbina po sudu u nasljedstvo uručena nije, jer ostav. rasprava nije vodjena, pošto njezin pokojni suprug nije ostavio imovine podvržene ostavinskoj raspravi, ali tvrdi, da je s poslom preuzela sva aktiva i pasiva limarskoga posla svoga pokojnoga muža, pa da je na osnovu toga vlasnica utužene tražbine i ovlaštena na utjerivanja iste — tim više, što su presumptivni nasljednici, naime djeca pokojnoga svukoliku ostavinsku imovinu pokojnoga, ako bi je gdje bilo, prepustili njoj iure crediti. — U prvom redu valja riješiti pitanje, da li udova, koja nakon smrti obrtnika dalje tjera obrt, tim činom ipso facto preuzima i sva prava i obveze pokojnoga prednika iz preuzetoga obrtnoga poduzeća, ili je za to potrebna ostavinska rasprava i uručba ostavštine? Obrtni zakon od 18. svib. 1884. (zak. čl. XVII : 1884.) ne sadržaje u tom pogledu nikakovih propisa tek u § 40. odredjuje, da je udova obrtnika, kad ovaj umre, vlasna dalje tjerati posao. — Ali iz te okolnosti ne može se izvoditi, da udova po samom faktu, što dalje tjera obrt svoga muža, preuzima i svu aktivnu i pasivnu imovinu iz tog poduzeća.

Obrtni zakon, ovlašćujući ženu obrtnika, da po njegovoj smrti dalje tjera posao, s time u savezu stojeća pitanja imovinsko-pravne naravi ne prosudjuje niti ih rješava, jer ta pitanja i ne spadaju pod udar obrtnoga zakona, koji sadržje propise glede ovlaštenja i osposobljenja za tjeranje obrta te nadzora nad istim; već se ta pitanja mogu riješiti samo po propisima imovinskoga prava — naime opć. gradj. zakonika. Od časa kad je tužiteljica počela dalje tjerati obrt preminuloga supruga, ona je ipso facto iz vlastitoga vodstva obrta sticala prava i obveze. S pravima i obvezama, nastalim iz posla do časa smrti tužiteljičina supruga, dakle pro praetorito, stoji stvar drukčije. Pri tom valja uvažiti, da bi i u slučaju, kada bi se upitni obrtni posao mogao smatrati trgovačkim poslom (§§. 3., 4. i 5. u savezu sa § 259. toč. 1 trgov. zakona), kod prenosa posla inter vivos po §. 20. trg. zakona te §§. 1. i 2. zakona o prenosu trgov. posla (zak. čl. LVII : 1908.) tužiteljica jamčila samo za obveze iz preuzetoga posla, a ne bi imala prava bez posebne pogodbe i na tražbine iz toga posla. — Argumento a maiori ad minus vrijedilo bi to još i više kod običnoga obrtnoga posla, kome manjkaju kriterija trgov. posla. Sama tužiteljica priznaje, da je u času smrti pokojnoga joj supruga ostalo iz njegova posla obveza (dugova); a da je ostalo i prava (imovine), vidi se iz okolnosti, što utužuje tražbinu, koja je nastala baš iz tjeranja limarskoga obrta još za njegova života. Ta prava i obveze, budući da pokojni ovlaštenik nije s njima raspoložio pogodbom inter vivos, sačinjavaju časom njegove smrti zaostavštinu (§. 531. o. g. z.), za koju se smatra, da ju pokojni posjeduje, dok ju nasljednici

Digitized by Google

nisu prihvatili (§. 547. o. g. z.) i dok sud nije njihovo nasljedno očitovanje prihvatio, smatrajući njihovo pravo nasljedstva dokazanim, i nasljedstvo im uručio (§§. 797., 799. i 819. o. g. z.). Tužiteljica priznaje da ostav. rasprava iza pokojnoga joj supruga nije provedena, niti je poslijedila uručba te ostavštine, pa se mora po zakonu smatrati, da ju još uvijek posjeduje pokojnik. Tužiteljica, ma da je u parnici doprinjela očitovanje presumptivnih nasljednika, kojim se odriču ostavštine u njezinu korist, ne može se smatrati nasljednicom, jer zakoniti naslov nasljedstva treba dokazati pred ostavinskim sudom, koji onda odlučuje o nasljedstvu i uručbi istoga (§. 819. o. g. z.). — Tužiteljica te uručbe nasljedstva nije dokazala a napose nije dokazala, da joj je ostavština po sudu uručena iure crediti u smislu §. 73. ivzpp., pak se ne može smatrati ovlaštenom, da utužuje tražbinu, koja po zakonu jošte uvijek sačinjava ostavinu pokojnoga joj supruga.

De lege treba na gore postavljeno pitanje obzirom na razloženo odgovoriti, da udova, koja poslije smrti svoga supruga dalje tjera njegov obrt, ne preuzimlje tim samim činom sva prava i obveze pokojnoga svoga prednika iz preuzetog obrtnoga posla, već je za taj prenos prava i obveza potrebna ostavinska rasprava. — Budući da tužiteljica taj prenos prava putem ostavinske rasprave nije dokazala, ne može se smatrati ovlaštenom na tužbu, koja se ukazuje preuranjenom, pa ju valja opravdano neupuštajući se u meritum same stvari radi pomanjkanja aktivne legitimacije ad causam za sada s tužbom odbiti uz priuzdržaj, da bude li joj ostavina uručena, stvar iznovice potjera tužbom §. 299. grpp. — Osuda glede parbenoga troška osniva se na §. 573. grpp.

Banski stol je otputio priziv i gornju osudu potvrdio. Razlozi: Pozivanje tužiteljice na ustanovu §. 40. obrtnog azakona, da dokaže svoje ovlaštenje na ovu tužbu, nije opravdano, jer time što je tužiteljica nastavila limarski obrt svoga pokojnoga muža, nije stekla nikakova prava na njegovu imovinu, stečenu iz toga obrta, nego su ta prava kao i obveze sačinjavale pokojnikovu ostavštinu, pa su se to pravo i obveze imale raspravljati po propisu izvpp. i ona na nasljedstvo pozvati, te svoje pravo dokazati pred sudom, da se ta ostavinska prava realizirati uzmognu. Stoga prvi sud opravdano ne uvažajući navode tužiteljice, nije počinio ništine po §. 339. grpp., te se morala ništovna žaoba zabaciti. — Što se tiče priziva parbenoga predmeta in merito, prvosudna je osuda pravno i stvarno opravdana iz navedenih za nju razloga po spisu i zakonu. Ti razlozi nisu oboreni prizivnim navodima, pa je stoga valjalo priziv otputiti i napadnutu osudu potvrditi.

S t o l s e d m o r i c e je zabacio žalbu ništovnu tužiteljice, a njen vanredni previd otputio i naložio joj platež protuizvedenja. Razlozi: U pomanjkanju niština §. 339. grpp. valjalo je žalbu zabaciti, a jer nema uvjeta §. 335. grpp., vanredni previd po §. 334. grpp. otputiti.

b) Kazneno.

»Djeca« u smislu § 373. k. z. nisu samo nedorasli do 10. ili dovršene 14. godine života, već neoprezni i neiskusni mladjani bez obzira na broj godina ustanovljen u § 237. k. z. — Po § 335. odgovoran je takodjer onaj, koji je samo pripomogao k smrtnoj nesreći, koju je oštećenik takodjer skrivio.

Rješenje stola sedmorice, odjeljenje B, od 15. srp. 1920., p. br. Kl. 1/20.

Šesnaestgodišnji A. vratio se je iz lova u selo. Svoju nabivenu pušku prislonio je o zid ispred kuće, pa je otišao u kuću na razgovor s prijateljima. Na trgu pred kućom igralo se je nekoliko dječaka od 6—15 godina. Ti su dječaci

Digitized by Google

zapazili pušku i počeli je sa svih strana ogledavati. Petnaestgodišnji B. uzeo je pušku u ruke, pa ju je i on ogledavao. Postavio ju je onda na tlo predase na kundak na način, da je puška stajala okomito, a zatim se naslonio prsima na pušku i tako ju je mjerio od vrha do dolje. Puška je odapela, a B. ostao na mjestu mrtav. Okružni sud u S. osudio je za to A-a zbog prestupka §§ 335. i 373. k. z. Optuženikovu ništovnu žaobu odbacio je stol sedmorice, odjeljenje B, kao kasacijski sud na kasacijskoj raspravi s ovih r a z l o g a:

Optuženikov branitelj prigovara, da je sudski dvor prešao preko okolnosti, da se djeci, koja su bila na licu mjesta, nije ništa dogodilo i da je stradao samo petnaestgodišnji B., optuženikov vršnjak; nadaje da nije uvažio, da je B. bio već odrasao momčić. Da oznaka optuženikova djelovanja ne ovisi o postupku ili propustu sa strane optuženika, nego o dobi i razboru oštećenikovu. Netom su optuženik i oštećenik bili vršnjaci, žaoba mnije, da se ne može zahtijevati od optuženika više opreznosti i pameti, nego li od oštećenika. Ako je sudski dvor smatrao, da se je optuženik ogriješio o zakon radi neopreznosti, jer je pustio pušku, gdje je bilo djece — bez obzira na nesreću, koja se dogodila —, tada je odgovoran samo radi prekršaja § 431. k. z. Iz ovih razmatranja branitelj izvodi ništovne razloge po brojevima 5. i 10. § 281. k. p.

Ali branitelj nije u pravu. Oznaka pojma »djeca« predvidjena u § 237. k. z. valja samo za taj zakonski propis. Taj se pojam ima shvatiti, kao uopće svaka riječ kaznenoga zakonika uvijek u smislu običnoga govora, kada zakon sam ne propisuje što osobitoga. Djeca nisu samo nedorasli do desete ili dovršene četrnaeste godine života, nego neoprezni i neiskusni mladjani bez obzira na broj godina predvidjen u § 237. k. z. Pojam »dijete« bit će različit u svakom pojedinom slučaju, bit će širi ili uži po dobi života, prema prilikama, pod kojima se slučaj desio. Sam zakon u § 373. k. z. usporedjuje djecu sa neikusnim i nesmotrenim osobama. U ovome je smislu sudski dvor smatrao pokojnoga B. djetetom unatoč njegovih petnaest godina života. I uistinu B. bio je tako djetinjast, neoprezan i neiskusan, da je baš on bio prvi, koji se je dohvatio puške. Branitelj nema pravo, kada kaže, da na optuženika ne pada krivica, jer je B. bio njegov vršnjak i jer bi ovaj bio morao imati toliko razbora, koliko i on sam. Optuženik bi naime morao svakako da odgovara barem radi svog nemara i svoje lakoumnosti i u slučaju, da je na B-a pao jedan dio krivnje za nesreću, koja ga je zadesila. Da nije optuženik naslonio pušku o zid i ostavio je bez nadzora, ne bi bio mogao pokojni B. da se nje dohvati i nesreća se ne bi bila dogodila. Optuženik je u svakom slučaju sudjelovao pri B-ovoj nezgodi. To dostaje za krivicu po § 335.. k. z., s tim više, što se ne da prosuditi, da li je lakoumnost B-a bila veća od one optuženikove. — U drugu ruku treba i to u obzir uzeti, da je optuženik išao u lov i tim na sebe naprtio svu onu odgovornost, koju ima pred zakonom, tko se za svoje svrhe služi tako pogibeljnim oružjem, kao što je puška, a osobito da je morao to oružje upotrebljavati na način, da od toga ne nastane pogibelj po bilo čiji život i zdravlje. Od te ga odgovornosti ne može osloboditi činjenica, što je onaj, koji je njegovo lakoumno postupanje platio životom, bio njegov vršnjak. Zašto bi djelovanje optuženikovo tvorilo samo prekršaj po § 431. k. z., kada je radi optuženikova nemara i njegove lakoumnosti nastala smrt B-a, ne da se razabrati, jer se prestupak po § 335. k. z. i prekršaj po § 431. k. z. razlikuju baš samo po posljedicama, dok im je posve jednak pravni ustroj. — Nejasnosti, nepotpunosti ili protivurječja

Digitized by Google

kao ni pogrješne zakonske primjene nema u pobijanoj presudi, pa se stoga morala zabaciti neosnovana ništovna žaoba.

Hudoben namen po § 152. kz. je splošen, oni po § 155a kz. pa natančno določen.

Rešenje stola sedmorice odd. B od 13. jul. 1920. l. Kl 299/20.

Stol sedmorice odd. B kakor kasacijsko sodišče v Zagrebu je ničnostni pritožbi optoženca V. J-a zoper razsodbo okrožnega sodišča v M. od 4. V. 20. opr. št. VI 1633/19—22, s katero je bil V. J. radi hudodelstva teške telesne poškodbe po § 155a kz. in radi prestopka po § 411 kz. obsojen na dva meseca teške ječe, v sporazumu z vrhovnim državnim pravdnikom, takoj na nejavni seji ugodil in je izpodbijano razsodbo po § 5. zak. od 31. 12. 77. l. št. 3 drž. zak. za leto 1878. v krivoreku I. radi hudodelstva po § 155a kz. in v izreku o kazni razveljavil, jo sicer pustil neizpremenjeno, kazensko stvar pa odpravil na sodeče sodišče, da v opsegu razveljave in obzirom na krivorek II. radi prestopka po § 411 kz. vnovič razpravlja in razsodi.

R a z l o g i: V I. krivoreku je pisano, da je obtoženec prizadjal K. Š-u sicer lahko telesno poškodbo, toda s takim orodjem, in na tak način, da je s tem združena smrtna nevarnost, da je toraj ravnal namenom, K. Š-a težko poškodovati. V razlogih razsodbe je sodni dvor to ugotovitev dobesedno ponovil; sicer se pa z namenom obtoženca ni pečal. To vzbuja pomislek, je li sodni dvor pravne znake § 155a k. z. prav razumel in uporabil. Hudoben namen po § 152 kz. je splošen. Storilec hoče telesno poškodovati. On odgovarja po 2. odst. § 1 kz za vse posledice svojega ravnanja, tudi če ni hotel baš težko raniti. Hudoben namen po § 155a kz. pa je natančno določen. Storilec hoče težko raniti. Tudi v tem primeru odgovarja za vse posledice, tudi če so hujše nego jih je nameraval, a zapade isti kazni tudi tedaj, ko nasprotniku samo lahko telesno poškodbo pouzroči in tudi tedaj če nasprotnika sploh ne rani. Storilec, ki ravna hudobnim namenom po § 155a kz., mora kajpada vporabiti sredstva, ki se mu zde pripravna za prouzročitev težke telesne poškodbe; mora se toraj zavedati, da se svojim ravnanjem more nasprotnika težko raniti, da je njegovo ravnanje sploh ali navadno sposobno, težko telesno poškodbo pouzročiti. On mora tako težko poškodbo hoteti, tudi če je v resnici ne pouzroči. Kar je v §. 155a kz. o orodju in o takem načinu uporabe istega pisano, da postane ravnanje smrtno nevarno, dandanes ni druzega kakor dokazilni pripomoček v zmislu § 258 kpr. Posebni hudobni namen po §. 155a kz. mora sodec po načelu § 258. kpr. ugotoviti. More ga pa izključiti, tudi ko zdravniški veščaki smatraju poškodbo prizadeto s takim orodjem in na tak način, da je s tem združena smrtna nevarnost; in more ga ugotoviti, ko zdravniški veščaki ne smatrajo poškodbe pouzročene s takim orodjem in na tak način, da je s tem združena smrtna nevarnost. Kakor vsigdar je tudi v tem primeru zdravniško mnenje zgolj element dokazilnega postopanja. Sodec je more upoštevati ali pa ne; ni vezan na nje, kakor sploh na nobeno dokazilo. Mora je pač oceniti; zakon ga pa ne veže, da se mora veščaškega menja držati. Sodni dvor bi bil moral potemtakem v razlozih svoje razsodbe povedati, zakaj je smatral podanim posebni hudobni namen § 155a kz., obrazložiti, je li bil uporabljeni nož obzirom na rokovanje z istim običajno smrtno nevarno orodje, morda zato, ker je optoženec sunil v posebno nežne, kočljive ali slabotne dele telesa K. Š-a, ali zato, ker je uporabil navadno silo, ali zato, ker je vbode ponavljal i sl., ter ugotoviti tudi, se je li obtoženec zavedal, da more se svojim ravnanjem Š-a težko raniti. — Pravno razmotrivanje o obto-

Digitized by Google

ženčevem ravnanji je zategadelj pomanjkljivo. Obtoženec uveljavlja po pravici ničnostni razlog štev. 10 § 281 k. pr. r. v označeni smeri. Utemeljeni ničnostni pritožbi je bilo ugoditi in po uvodoma navedeni zakoniti določbi razsoditi, kakor je gori povedano, ne da bi trebalo baviti se z ostalimi prigovori obtoženca, ker ne morejo upljivati na bodočo razsodbo.

c) Pomorsko.

UREDBA od 16. lipnja 1921., kojom se podjeljuje kotar. sudu na Sušaku sudbenost u pomorskim stvarima.

§ 1. Sudbenost u pomorskim stvarima, koju je dosada za Primorje, što spada u upravno područje Hrvatske i Slavonije, vršio kot. sud i sudb. stol na Rijeci, vršit će kot. sud na Sušaku. U drugom stepenu vršit će ovu sudbenost banski stol, a u trećem stol sedmorice u Zagrebu.

§ 2. Naredjenja pomorskoga prava, što su ga primjenjivali dosada nadležni sudovi, ostavljaju se i dalje na snazi.

§ 3. U postupku pred ovim sudom primjenjivat će se zakonska naredjenja, koja vrijede za kotarski kao trgovački sud na Sušaku s tim izuzetkom, da sudac nije vezan na zakonska pravila o dopustivosti i o uvaženju dokaza, nego ima na temelju savjesnoga ispitivanja dokaza odlučivati po slobodnom svojem uvjerenju. — Pismeni se postupak isključuje.

§ 4. Kot. sud na Sušaku imade kr. zemaljskoj vladi, povjereništvu za pravosudje u Zagrebu, predložiti popis lica iz stališa iskusnih primoraca, koji će se imenovati prisjednicima za isti sud.

§ 5. Stvari, za koje bi po ovoj uredbi bio nadležan kot. sud na Sušaku, a koje do dana stupanja njenoga na snagu nisu pred dosada nadležnim sudovima pravnosnažno riješene, odstupit će se na raspravljanje sudovima po ovoj uredbi nadležnima, čim odnosni spisi budu dobavljeni.

§ 6. Ova uredba stupa na snagu danom proglašenja u »Službenim Novinama«,* a ministar pravde neka ju izvrši.

Društvene vijesti.

Provedba rezolucije glavne skupštine »Pravničkoga društva«. — Novim izborima na izvanrednoj glavnoj skupštini našega društva od 22. svibnja o. g. popunjeni upravni odbor vijećao je o provedbi rezolucije stvorene na istoj glavnoj skupštini. Stvoreno je više zaključaka, a medju ostalima, da društveni predsjednik i tajnik osobno gg. banu i povjereniku za pravosudje razlože potrebne mjere, da se zahtjevi rezolucije ispune. U izvršenju toga odborskoga zaključka društveni predsjednik i tajnik bili su već kod g. bana, koji je najspremnije obećao ići u susret našemu društvu u svakome pogledu. Saglasio se potpuno s potrebom, da se društvu šalju sve zakonske osnove na mišljenje i da ono bude zastupano barem u širim komisijama za izjednačenje zakona. Ujedno je g. ban, uvidjajući korist društvenoga djelovanja za pravo, a time i za državu, stavio društvu u izgled

*) Ova je uredba proglašena u »Služb. Novinama« od 24. lip. 1921. br. 139., u »Nar Novinama« od 27. lip. 1921. br. 144.

Digitized by Google

znatniju novčanu potporu. Moralna pomoć obećana je društvu i sa strane g. povjerenika za socijalnu skrb.

Resolucija je poslana takodjer ministarstvu pravosudja s posebnom pretstavkom, u kojoj je baš kao i pred g. banom izrazilo potrebu saradnje društva kod rada oko izjednačenja zakona. Predloženo je takodjer g. ministru, da bi se na račun države pretplatilo sve sudove i oblasti u državi na naše glasilo »Mjesečnik« i na glasilo pravnoga fakulteta beogradskoga sveučilišta »Arhiv za pravne nauke«. Tako bi se najbolje pojedini dijelovi države upoznali u pravnome pogledu, a donekle bi se time utirao i put izjednačenju zakona odnosno onome praktičnome radu, koji bi slijedio iza izjednačenja. Društveni predsjednik g. prof. Polić razložit će osim toga osobno g. ministru naše prijedloge, kada prigodice podje u Beograd.

Osim toga poslana je rezolucija predsjedništvima sudbenih stolova i predstojništvima kotarskih sudova zajedno s posebnom popratnicom, u kojoj se razlažu pojedine točke rezolucije, koliko se tiču sudova, i ovima preporuča, da nastoje oko njihova provedenja. Mi držimo, da su sudovi najpozvaniji, da u ovim prelaznim i pravno još nesredjenim prilikama najviše doprinesu sredjenju prava i njegovu blagotvornome utjecaju na život. Dobrotom predsjednika bans. stola i člana društvenoga odbora g. Slavoljuba Sove popratio je bans. stol naš podnesak posebnom preporukom. Nadamo se, da će ova društvena akcija naići kod sudova na dobrohotan odziv i povoljan uspjeh.

Doprinosi za izdavanje »Mjesečnika«. — Zagrebački odvjetnici gg. dr. S. Perlberg i dr. B. Löwinger doprinijeli su svaki po 160 K, a vijećnik stola sedmorice g. Josip Pobor 100 K.

Svaštice.

Rok za predaju sudbenih podneska poštom. Na bilješku u br. 1. o. g. pod navedenom natuknicom piše nam prijatelj iz sudačkoga staleža, da ista, što se tiče one stavke, da se banska naredba od 8. srpnja 1915. br. 14001. kod sudova tumači na najrazličitiji način, ne odgovara stanju stvari, budući da ju sudovi pravilno tumače s ovih razloga: Prema § 8. alineja treća m. p., koji je identičan sa § 4. kp., § 3. zak. o smet. posjeda i § 9. zak. od 3. listop. 1876. o trg. mjenb. sudbenosti nemaju se računati u rokove oni dani, koji su potrebni, da spis koji stigne sudu poštom. Ti zakoni ne razlikuju, da li je stranka, koja se služi poštom. u mjestu suda ili izvan toga mjesta, pa po tome valja zaključiti, da se mogu obje služiti poštom. Nasuprot § 102. gpp. luči tu razliku. Tuj se spominju stranke izvan sjedišta suda, i samo te mogu da se služe poštom, a ako li se i služe, tada moraju nastojati, da im pisma i putem pošte stignu unutar roka sudu. Ako se posluže poštom i stranke u sjedištu suda, tad i one moraju gledati, da im pismo stigne sudu unutar roka, koji im je zakonom za podnešenje pisma dan. Nije dovoljno ni u jednom ni u drugom slučaju, da se pismo unutar roka preda na poštu. Naredba bana od 8. srpnja 1915. br. 14001. mijenja propis § 102. gpp., dakle vrijedi samo za one slučajeve, kada se stranke izvan sjedišta suda služe poštom. Ne vrijedi dakle za slučajeve, ako se poštom služe stranke, koje su u sjedištu suda, a predmet se raspravlja po gradjanskom parbenom postupniku, a niti se ne odnosi na ine zakone, koji govore o rokovima, jer u § 1. svome izrično veli, da se

Digitized by Google

mijenja samo § 102. gpp. Ostalih zakona nije u tom pravcu ni trebalo mijenjati, jer oni takovih naredjenja nemaju, kao ono § 102. gpp. Po tom se ta naredba ne tiče § 8. m. p., § 3. zak. o smetanju posjeda i § 9. zak. o trg. mjenb. sudbenosti, te se po ovim zakonima kao što i po § 4. kp. mogu služiti sve stranke poštom, pa ako je pismo predano pošti unutar roka, predano je pravodobno bez obzira, kad ono stigne sudu. Prema tome ne ima tu banski stol ništa da odredjuje i okružnicom preporuča kakovo ekstenzivno tumačenje uvodno citirane naredbe, već je na čisto drugim faktorima, da promijene ustanovu koju, ukaže li se nepodesnom.*

Nacrte zakona o sudijama i o odvjetnicima u našoj državi, kako čujemo, su zgotovile komisije, što su se za to prošloga mjeseca sastale bile u Beogradu, te su ih i predale ministru pravde.

Odvjetnički kongres. — Istom iz novina doznasmo, da bi dne 30. lipnja t. g. imao biti u Osijeku kongres svih odvjetnika Jugoslavije. Društvo samo nije primilo o tome nikakve neposredne obavijesti, a neznamo, je li baš samo slučaj, da nam nijedan zagrebački odvjetnik, na kojeg smo se namjerili i pitali ga o kongresu, nije znao ništa o njemu reći. Kolikogod želimo uspjeh kongresu, bojimo se za nj', jer bi za ovaj bile potrebne veće pripreme i agitacija — dok, kako vidimo, oni, koji su na kongresu zainteresovani, nisu imali o njemu ni pojma i tek su iz novina za nj' doznali. Ovaj propust čini nam se to znatnijim, što se prema novinskim vijestima radi o kongresu s v i h odvjetnika č i t a v e d r ž a v e. Ako su nadalje novinske vijesti ispravne, imao bi kongres zaključiti i osnutak n e z a v i s n o g a p r a v n i č k o g a s t r u č n o g a l i s t a. To bi se moglo tumačiti, da je jedini pravnički stručni list na području Hrvatske i Slavonije, Bosne i Hercegovine te Dalmacije — M j e s e č n i k z a v i s a n. Od koga? Ne znamo. Znamo naprotiv, da je on p o t p u n o n e z a v i s a n, objektivan i stručan, što dokazuje jasno sadržaj njegovih triju ove godine izašlih brojeva. Znamo takodjer, da ga jedva jedvice, što se tiče financija, uzdržavamo, pa ne pojmimo, kako bi se uza nj' mogao uzdržavati a na potrebnoj visini još i drugi pravnički stručni list. Sile valja ujedinjivati, a ne cijepati! No moguće je novinska vijest, što se tiče novoga nezavisnoga stručnoga lista, bila netočna. Pripošalje li nam tko izvještaj o kongresu, rado ćemo ga uvrstiti u ovo naše glasilo.

Objave u službenim novinama bivaju obično vrlo kasno uvrštavane. Ako se uvaži, da neki pravni odnosi i upisi u trgovački registar stiču valjanost istom danom objave u službenim novinama, onda to zakašnjenje može imati i vrlo štetnih posljedica u praksi. Pravničko je društvo smatralo zato potrebnim, da posreduje u tome smjeru kod »Narodnih Novina«, pa nam je obećano poboljšanje u toj stvari.

Stanbena uredba izašla je u nekim novinama prije nego u službenim (dok ovo pišemo, nije u službenim još izašla). Premda smo i sami prijatelji brzih informacija sa strane štampe, ipak smatramo ovakvo preticanje službenih novina opasnim. U općinstvu nastaje time nepotrebno uzbudjenje i neorientiranost, pogotovu kad se uzme, da uredbe stupaju na snagu obično istom danom uvrštenja u službenim novinama, a općinstvo čitajući uredbe u privatnim novinama, pretpostavlja, da su izašle već i u službenim i stupile već u krepost.

Preopterećenost sudova. Neki dan je kod sudbenoga stola u Zagrebu održano u isto vrijeme najedamput p e t kaznenih rasprava. To je najrječitiji dokaz,

* U savezu s ovim razjašnjenjem našega prijatelja upozorujemo na rješidbe stola sedmorice, otisnute u 2. broju na str. 92. i 93.

Digitized by Google

kako su naši sudovi preopterećeni. Kvitirajući ovo, ipak ne možemo odobriti, da se toliko vremena upotrebljava, dok kaznene osude budu dostavljene braniteljima i državnome odvjetniku na izvedenje pravnih lijekova. Ima slučajeva, gdje od osude do dostave prodje i više od mjesec dana, premda je osuda bila vrlo laka, jednostavna i kratka. Opasno je to osobito onda, kada je osuda odrešujuća, a državni odvjetnik odmah uloži ništovnu žaobu. Odriješeni, a vjerojatno ujedno i nevini optuženik, mora i dalje po nekoliko mjeseci sjediti u istražnom zatvoru. Kako to djeluje na nj, na društvo, na autoritet sudova?

Neka se požuri — veli se u našoj rezoluciji — unifikacija prava. Medjutim nas uvjeravaju članovi stalnog zakonodavnog savjeta, da se u tom pogledu žurno, a možda na štetu same stvari i prežurno radi. Stručnjaka baš nema previše, a i koliko ih ima, svi su preopterećeni poslom. Osim toga osjeća se i neko pomanjkanje sistema u radu. Mnogim pravima, koja bi već po prirodi same stvari morala izvirati barem iz glavnih istih načela, manjka ta organska veza. Inače se u svim komisijama opaža lijepi sklad, dobra volja i plemenito takmičenje.

Novogradnje i gradski najamni filir. Povodom notice, što je pod ovim naslovom izašla u posljednjemu broju, primamo od jednoga člana pravnika i ujedno gradskoga zastupnika ovo razjašnjenje: Gradski najamni filir nije zapravo nikakav namet na stanove i kuće u užem smislu riječi. To je više personalni namet, namet na dohodak, kojemu je kriterijem najamnina. Budući da su silno porasli izdaci grada, morao ih je ovaj pokriti, a htio ih je pokriti doprinosom svakoga, tko može da plati, i to prema načelu progresije. Za mogućnost plaćanja i za odmjerenje dohotka služila je mjerilom najamnina. Da predusretnemo krivome tumačenju stanbene uredbe o povišenju najamnine obzirom na gradski najamni filir, dajemo ovo objašnjenje: Za odmjerenje najamnog filira služi kao baza ona najamnina, koja se plaćala koncem g. 1920. ili pak — ako se najmoprimac kasnije uselio — danom useljenja. Promjene dakle u najamnini, nastale tijekom ove godine, ne utječu ništa na odmjerenje najamnog filira, na njegovu visinu. On ostaje jednako visok, kao da stanbene uredbe nije ni bilo, ili kao da ona uopće nije povisila najamnine. To, dakako, vrijedi za o v u godinu. Za drugu (1922.) godinu imala bi služiti kao baza najamnina, koja se bude plaćala koncem ove (1921.) godine, no hoće li tako biti, odlučit će istom gradsko zastupstvo. Za to, dakle, ima vremena, dok za ovu godinu važi ono što rekosmo, pa zato najmoprimci ne trebaju biti u brizi, da će im se radi povišenja najamnine i najamni filir povisiti.

Nove knjige.

I. Opća djela, uvod u pravo, enciklopedija, metodologija, pravna filozofija i. t. d.

B a u m g a r t e n: Die Wissenschaft vom Recht und ihre Methode, I. Die theoretische Grundlegung (Mohr, Tübingen, 1920) m. 28 + 75%.

B e i e r: Führer durch das Kriegs- und Übergangsr. (Müller, Berl. 1921).

B o a s s o n: Het Rechtsbewüstzijin (Nijhoff, Gravenhage, 1919).

D e l m o n t e: Die Reform des Rechtsstudiums (Hamburg, Gente, 1919).

F r ä n k l: Der Sinn des Rechts (Wendt & Klauwell, Langensalza, 1921) m. 4.

G a r e i s: Rechtsenzyklopädie u. Methodologie (Roth, Giessen) m. 25.

G r u e b e r: Einführung in die Rechtswissenschaft. 5. izd. (Berlin, Springer, 1919).

Digitized by Google

Hedemann: Einführung in die Rechtswissenschaft (Grundrisse der Rechtswiss, IX) Berlin, Ver. wiss. Verleger, 1919.

Hoeniger: Riskante Rechtsausübung. Ein Vorschlag zum Ausbau unserer Rechtspflege. Iz »Recht u. Staat in Geschichte u. Gegenwart«, sv. 8. (Mohr, Tübingen, 1917). m. 1 + 50%.

Jovanović M. P.: Svojina, njen pravni i socijalno-politički značaj (Beograd, Kon, 1921 — iz Arhiva za pravne i društvene nauke, ćir.)

Kohler: Shakespeare vor dem Forum der Jurisprudenz (Rotschild, Berlin u. Leipzig, 1919).

Kornfeld: Allgemeine Rechtslehre und Jurisprudenz (Rotschild, Berlin, 1920).

Lindberg: Kontrol Med Erhveroslivet (Somfundet' s Forlag, Kopenhagen, 1919).

Litt: Individium u. Gemeinschaft (Teubner, Leipzig, 1919).

Lux, Walter: Schulung f. d. juristische Praxis (Müller, Berlin, 1921)

Marković: Pravna svest (Kon, Beograd, 1921, ćir., ocj. Arhiv 1911. br. 2).

Münch: Kultur u. Recht (Meiner, Leipzig, 1919).

Salomon: Grundlegung zur Rechtsphilosophie (Berlin, Rotschild, 1919), (Beč, Zeitschr. für öff. R., II. B., H. 1./2. 1921, str. 241).

Spir: Recht u. Unrecht (Barth, Leipzig, 1919).

Tasić: Pravne rasprave (Beograd, Kon, 1921, ćir., ocj. Arhiv, 1921. br. 2.).

Tourtoulon: Les principes philosophiques de l'histoire du droit par — (Lausanne-Paris, 1908—1919; — ocj. Arhiv 1921. br. 4).

Unruh, Die Rechtswissenschaft u. der Weltkrieg (Politik, Berlin, 1920).

Wagner, Bureaubuch des Rechtsanwalts u. Notars. 1919. Vez. M. 35.20.

Živanović: Sistem sintetičke pravne filozofije. — I. Nauka o sintetičkoj pravnoj filozofiji. (Napredak, Beograd, 1921, ćir.) Din. 10.

II. Rimsko i crkveno pravo, pravna povijest i t. d.

Czyhlarz: Lehrbuch d. Institutionen d. röm. Rechtes. 17. Aufl. (Freytag, Leipzig) M. 40.

Meyer: Zur Geschichte d. Immobiliarr. d. d. Schweiz im 13.—15. Jahrh. (Untersuchungen z. d. Staats- u. Rechtsgesch. 131) 1921 (Breslau, Marcus); M. 20.

Schultze: Stadtgemeinde u. Reformation iz »Recht u. Staat in Gescichte u. Gegenwart«, sv. 11. (Mohr — Tübingen, 1918) M. 1.80 + 50%.

III. Gradjansko i prometno pravo.

Achilles-Greiff, B. G. B., 9. izd. 1920. Vez. 42 M.

Blume, Eisenbahnverkehrsordnung komment. (Guttentag, Berl. 1921).

Brumby: Wohnungsmangel, seine Bekämpfung in Theorie u. Praxis (Spaett-Linde, Berlin; 1921) M. 18.

Buch: Der Krieg u. die Vertragsfreiheit, Gottl. Korn, Breslau, 1918 (rec. Goldw. v. Weinb. str. 266).

Cosack: Lehrbuch des Handelsrechts, VIII. izd. (Enke in Stuttgart, 1920).

Cruciger: Transportversicherung, 2. verb. Aufl. (Steinebach, München, 1921). (Das Gesamte Versicherungswesen in Einzeldarstellungen. Bd. 1.)

Ehrenzweig: System des österr. allg. Privatrechts. VI. Aufl. des v. Prof. Dr. L. Pfaff aus dem Nachlasse des Prof. Dr. J. Krainz herausg. Systems des österr. allg. Privatrechts. II. B., I. Hälfte (Wien, Manz, 1920; — Rec. Jur. Bl. 1921).

Digitized by Google

Entscheidungen d. Reichsgerichts. Hrsg. v. d. Mitgliedern d. Gerichtshofes u. d. Reichsanwaltschaft. Entscheidungen in Zivilsachen. (Berlin, Ver. wiss. Verl. 1921.) Bd. 101, 1. H. (485.) M. 18.

Gehring: Elterliche Personengewalt u. Vertrag nach B. G. B. (Rechtswissensch. Studien, 9) 1921 (Ebering, Berlin) M. 12.

Gesetzbuch, Bürgerliches, nebst Einführungsgesetz. Unter Verwertung d. ges. Rechtsprechung u. Rechtslehre. Bearb. v. Breme. Hrsg. v. Lindemann u. Soergel, 2 Bde. (Kohlhammer, Stuttgart, 1921) M. 160.

Goldschmidt: Eigentum u. Eigentumsteilrechte i. ihrem Verhältnis z. Sozialisierung (Arbeiten z. Handels- Gewerbe- u. Landwirtschaftsrecht, 3) 1921. (Marburg, Elwert) M. 20.

Günther: Kartelle in Form v. rechtsfähigen Vereinen (D. priv. Unternehmung, 4) 1921 (Bensheimer, Mannheim) M. 15.

Handbuch, systemat. d. d. Rechtwiss. Unt. Mitw. v. Prof. Dr. H. Brunner, begr. v. Fr. Prof. Dr. K. Binding, hrsg. v. Prof. Dr. F. Oetker, 3 Abt., 1. T., 1. B. (München, Duncker & Humblot, 1921. — Wieland, Handelsrecht, 1. B. Das kaufm. Unternehmen u. d. Handelsges. — M. 80.

Hedemann, Schuldrecht d. bürg. Gesetzbuches (Grundrisse der Wissenschaft, 2) 1921 (Verein. wiss. Verl.) M. 34.

Hofmann: Das ges. Mieterschutz-, Wohnungsmangel-, Pachtschutz-, u. Heizungsrecht d. Stadt Hannover (Schmorl & v. Seefeld Nachf. in Komm). 1921.

Hoffmann: Die Verjährung d. dem Besteller gegen d. Unternehmer auf Grund d. Werkvertrages zustehenden Schadensersatzansprüche (Göttingen, 1920).

Holz: Mieterausschüsse, ihre Rech. u. Pflich. (D. Kommunal-V. Berl. 1921).

Isay: Kommentar z. Patentgesetz. 1920, vez. 120 M.

Jaeger: Schuldbetreibungs- u. Konkurspraxis d. J. 1915—1920. Als 2. Ergänzung d. Kommentars z. Bundesgesetz üb. Schuldbetreibung u. Konkurs, 3. Aufl. (Zürich, Füssli, 1921). — Fr. 12.

POZOR ČLANOVI! — Upozoruju se članovi na obavijest glede plaćanja i šiljanja novca, otisnutu na strani 2. broja ovoga našega glasila od ove godine. Tko još nije za prvo polugodište platio članarinu, valja da bezodvlačno učini. Zagrebački članovi, naročito odvjetnici, suci i odvjetnički perovodje mogu plaćati članarinu kod sudb. pristava g. dra. Hirca kod kot. suda I. u Zagrebu, koji se izjavio spremnim preuzimati članarinu za društvo. Dužnost je svih članova, da redovitim plaćanjem članarine omoguće izdavanje »Mjesečnika«. Isto tako je dužnost svih pravnika, da budu članovi društva, da uzmognu kao takovi dobivati ovaj naš pravnički list, bez kojega ne bi smio da bude nijedan naš pravnik. Ako svi naši pravnici sdušno vrše tu dužnost, moći će »Mjesečnik« i kraj sadašnjih velikih štamparskih troškova redovito izlaziti, što više moći će se njegov opseg i povećati.

Digitized by Google

MJESEČNIK

GLASILO PRAVNIČKOGA DRUŠTVA

BROJ 4. i 5.
GOD. XLVII.

Uredili:
Dr. Edo Lovrić, kr. sveuč. profesor,
Dr. Ivo Politeo, odvjetnik.

ZAGREB
KOLOVOZ
I RUJAN 1921.

†

Dne 16. kolovoza 1921. u 5½ sati poslije podne blago je u Gospodinu preminulo Njegovo Veličanstvo kralj Petar I. Karagjorgjević te na svečani način sahranjeno na vječni počinak dne 22. kolovoza o. g. na Oplencu kod Topole.

Kralj Petar I. Karagjorgjević živio je dugo život običnoga gradjanina. Nijedna bol onih, kojima je posvetio rad cijeloga Svojega života, Njemu nije bila nepoznata niti Ga je poštedila. Sposoban, da potpuno shvati život svojega naroda, došao je s njegovom voljom na prijesto. Bio je ljubitelj osobne i i narodne slobode, pa se zato s pravom ponosio, da je jedini birani kralj u Evropi, — okrunjeni predsjednik republike. Kao takav i kao potpuno ustavan vladar, pokazao je svojim nasljednicima na prijestolu put, kojim treba da dalje kroče.

Slava prvome kralju ujedinjenih Srba, Hrvata i Slovenaca Petru I. Karagjorgjeviću!

Vječna Mu slava i spomen!

Digitized by Google

O nacrtima ustava.

Piše dr. **Ladislav Polić**, sveuč. profesor.

IV. Nacrt Narodnoga Kluba.

U prvom sam članku napomenuo, da ću se, raspravljajući o Nacrtima Ustava, držati metode imanentne kritike. Ali za ovaj put moram od toga gledišta odustati. Jer svak će lasno razumjeti, zašto meni nije moguće kritikovati baš ovaj Nacrt. S druge strane, bilo bi, po mojem osjećanju, sasvim neukusno kad bih ga na ovom mjestu branio. Zato mi ne preostaje drugo, nego da se ograničim na zgoljno prikazivanje osnovnih misli i pravne strukture ovoga Nacrta; u tom poslu može dobro poslužiti njegov Predgovor.

Nacrt Kluba dobio je u političkom životu etiketu: federalistički nacrt. Ali time još nisu izražene one druge bitne oznake njegove, koje se ogledaju u ovim načelima: jedna država, narodna suverenost, individualna sloboda i socijalna pravda. Počet ću s razlaganjem federativnog ustrojstva, ali već sada moram reći, da je ovaj projekt federacije jedinstven u istoriji ustavnog zakonodavstva, jer ne ulazi ni u jednu od dosadašnjih šablona.

Osnovna misao za organizaciju države bila je ova: jedna monarhična država sastavljena od pokrajina i federativno uredjena.

U državi treba da bude ovih šest pokrajina: Srbija sa Starom Srbijom i Makedonijom; Hrvatska, Slavonija i Dalmacija s Medjumurjem, s Istrom i otocima; Crna Gora; Bosna i Hercegovina; Vojvodina (Bačka, Banat i Baranja) i Slovenija. Za promjene u broju i obimu pokrajina nije potrebna promjena ustava, već dostaje državni zakon donesen po plebiscitu zainteresovanog stanovništva i po pristanku dotičnih pokrajinskih sabora. (Čl. 3.)

Pokrajine su, u načelu, obrazovane prema stanju od 1. decembra 1918. Dotadašnje su pokrajine pridržane ponajprije zato što i one, po sudu odličnih stručnjaka, odgovaraju geografskim, ekonomskim i saobraćajnim momentima, koji i po vladinoj izjavi treba da budu odlučni za administrativnu podjelu zemlje. Te su pokrajine u glavnom velike, a samo velike pokrajine su sposobne za život zato, što su dovoljno finansijski jake. Malene pak pokrajine, kod današnje skupoće, ne bi bile podobne izvršavati ni najprimitivnije zadatke kulturne uprave, jer ne bi imale sredstava za to, pa bi bile vazda upućene na prosjačenje za državnu subvenciju i na medjusobno takmičenje za vladinu milost, čime bi se demoralisao sav javni život i u pokrajinama i u parlamentu. Za velike pokrajine navode se i pravni razlozi. Predložene pokrajine sačinjavaju osobita pravna područja, kojih ne će tako skoro nestati ni uz pospješno izjednačivanje zakona, a bila bi velika muka za sudove i upravne vlasti, kad bi u jednoj maloj pokrajini morali primjenjivati trojake zakone, i ne govoreći o koliziji statuta. Ocrtane pokrajine još su, od veće česti, istorijske formacije. Istorijski pak osjećaj odlikuje baš najveće dr-

Digitized by Google

žavotvorne narode u povijesti čovječanstva: Rimljane i Engleze, a čuvanje istorijskih temelja najvećma olakšava izgradnju nove države i prijelaz iz predjašnje podvojenosti u opću narodnu zajednicu. Napokon se u Predgovoru navodi, da predložene pokrajine nisu plemenske, kako se vidi već otuda, što se ne predlažu samo tri pokrajine nego šest.

Jugoslavija, po Nacrtu, trebala je da bude jedna država, koja se dijeli na pokrajine, nipošto pak jedna država sastavljena od udruženih država. Pokrajine imaju svoj status u državi i ne apariraju u medjunarodnom životu. Težište čitave konstrukcije leži u jednoj jedinoj i origirarnoj ustavotvornoj vlasti, koja stvara Ustav i koja ima da ga mijenja. Pri tom treba naglasiti da ustavotvorna vlast donosi Ustav nesamo za državu nego i za pokrajine i da ona organizuje jednu istu državnu vlast i u centrali i u pokrajinama, te da se u centralnom i u pokrajinskom pravnom poretku ispoljava jedna ista državna volja. Na ove idejne osnove nadovezuje se federativna shema, koja se ogleda u bifurkaciji konstituisanih državnih vlasti: u centrali i u pokrajinama, i to u Narodnom Predstavništvu, državnoj vladi i državnim sudovima za državne poslove, a u pokrajinskim saborima, pokrajinskim vladama i pokrajinskim sudovima za pokrajinske poslove. Kralj pak kao državni poglavar sudjeluje i u državnim i u pokrajinskim poslovima. Podjela nadležnosti izmedju države i pokrajina izvršena je tako da su državni poslovi taksativno izbrojeni, te pokrajinama pripada sve ono što nije pridržano centrali. Način podjele nije od bitne važnosti, a pravo značenje njegovo izlazi iz netom navedenih općih pogleda.

Što se tiče državnog zakonodavstva, Narodno Predstavništvo imalo bi da donosi državne zakone poprijeko o svim predmetima koji se redovno upućuju u nadležnost centralnog parlamenta. Nadležnost je trojaka. Prva je isključiva tako, da osim Narodnog Predstavništva niko ne može donositi zakone o tim predmetima. Ovamo idu (čl. 12.) ovi poslovi: državljanstvo; inostrani poslovi, računajući i odobravanje medjunarodnih ugovora u državnim poslovima; poslovi vojni i ratne mornarice (bez oružništva i straža uredjenih na vojničku), ratne štete i staranje za učesnike rata i njihove porodice; jedinstvo carinskog i trgovinskog područja i sloboda trgovinskog saobraćaja u državi medju pokrajinama; carine, finans. monopoli, državna imovina i uopće finansije za pokriće drž. potreba; novčarstvo, izdavanje novčanica, pa burze, patenti, mustre, uzorci i žigovi; mjere i utezi; pošte, telegrafi i telefoni, zatim drž. željeznice, odredbe o jedinstvenom načinu gradnje, pogonu i saobraćajnom redu za sve vrste željeznica, avijatika; pomorsko pravo i pomorska uprava, pomorsko brodarstvo duge plovidbe, morske luke i ribarstvo na otvorenom moru; pravo trgovačko, mjenično, saobraćajno i autorsko i pravna pomoć medju sudskim vlastima; središnji statistički ured za popis stanovništva i za potrebe državne uprave; policija pogranična i nad inostrancima i putnice za inostranstvo; uredjenje drž. uprave; napokon predmeti, koji bi Ustavom bili izrijekom

Digitized by Google

upućeni u nadležnost N. Predstavništva, a ne potpadaju pod čl. 13. i 14. To je kao minimum federacije.

U drugu vrstu (čl. 13.) idu zakoni: gradjanski i kazneni zakonik, gradjanski i kazneni postupak; glavna načela obrtnog prava; zaštita i osiguranje radnika i obrtnih namještenika, radničke komore i posredovanje rada (izuzimaju se poljodjelski radnici i namještenici). No drž. zakoni doneseni o tim predmetima stupali bi u pojedinoj pokrajini na snagu istom po pristanku pokr. sabora, datom u obliku pokr. zakona. Ovo je predloženo, da se ne bi zastarjeli zakoni prosto protezali na čitavu državu bez ikakova obzira na posebne prilike pojedinih pokrajina.

U treću grupu se broje t. zv. okvirni državni zakoni (čl. 14.) Oni donose samo osnovna načela, koja treba da se razrade pokr. zakonima, i to u ovim poslovima: odnos države prema pojedinim vjeroispovijestima i matice; zdravstvo (izuzevši ljekarne), veterinarstvo i zaštita biljki od bolesti i štetnika; riječko brodarstvo sa gledišta medjunarodnih odnosa i saobraćaja medju pokrajinama.

Zakonodavstvo u svim onim poslovima, koji nisu navedeni u čl. 12, pripadalo bi pokr. saborima uz ograničenja čl. 13. i 14., no dokle o predmetima naznačenim u čl. 13. i 14. N. Predstavništvo ne bi donijelo drž. zakona, vlasni bi bili pokr. sabori o njima donositi pokr. zakone. Pokr. sabori mogli bi donositi i odredbe iz područja gradjanskog i kaznenog prava, kad i koliko bi to potrebno bilo za uredjenje predmeta njihove nadležnosti; potreba takove odredbe pokazala se u Austriji g. 1907.

Djelokrug drž. legislative i drž. eksekutive ne poklapaju se. Potonji je uži kao i u nekim drugim federacijama. Po čl. 16. vodila bi drž. vlada eksekutivu u poslovima navedenim u čl. 12. izuzevši državljanstvo, burze, mjere i utege, dok bi joj u poslovima drž. financija, pomorske uprave i pogranične policije pripadalo vrhovno pravo nadzora nad pokr. samoupravom u tim poslovima. Radi zaštite pokr. interesa ponajprije je predloženo, da bi pri sklapanju medjunarodnih ugovora o predmetima pokr. nadležnosti državna vlada bila vezana na predhodni sporazum s pokr. vladama, kojima bi pripadalo izvršenje takovih ugovora. Takav se sporazum traži i pri sklapanju trgovinskih ugovora, koliko se radi o bitnim ekonomskim interesima pokrajina (na pr. vinska klauzula, pomorsko ribarstvo), a tako i radi zaštite posebnih ekonomskih pokrajinskih interesa u inostranstvu. Zatim naredbe o jedinstvenom načinu gradnje, o pogonu, jedinstvenom saobraćajnom redu kao i o tarifama za osobni i teretni promet za sve vrste željeznica donosile bi se po sporazumu izmedju drž. vlade i pokr. vlada. Napokon bi se pri drž. vladi, za pretresanje stručnih pitanja, postavili zasebni Savjeti sastavljeni razmjerno broju stanovništva od stručnjaka i interesenata iz svih pokrajina.

Pokr. vlade imale bi izvršivati pokr. zakone pa i drž. zakone, koliko izvršivanje drž. zakona nije prema čl. 16. pridržano drž. vladi. Naročito se ističe da bi u vjerozakonskim poslovima pripadala eksekutiva pokr. vladama u toliko, koliko se radi o vjerozakonskom

Digitized by Google

poslu, koji se odnosi samo na dotičnu pokrajinu. I pri pokr. vladama bi se obrazovali zasebni stručni Savjeti.

Vrlo je težak problem, kako bi se u federaciji udesila uprava da, pored sve podvojenosti, skladno funkcioniše kao jedna uprava. U tu je svrhu najprije predvidjena dužnost medjusobne pomoći za sve organe države, pokrajina i samoupravnih jedinica. Zatim je pokr. vladama i organima njihovim stavljeno u dužnost, da pomažu drž. vladu u izvršivanju drž. poslova, pa da i naredbe njezine u smislu drž. zakona neposredno izvršuju, ako drž. vlada ne bi imala za takav posao svojih neposrednih organa u pokrajini. S druge strane drž. vlada bi tražila od pokr. vlada, da se sa gledišta pokr. interesa izjasne o zak. osnovama, o namjeravanim znatnim odredbama drž. vlade i o imenovanju viših drž. činovnika u pokrajini.

Pravosudje spada po Nacrtu (čl. 19.) u pokr. poslove, no državni su sudovi vojni, admiralitetski za stvari pomorskog ratnog plijena, konzulski i patentni. U nadležnost pokr. vlada ide i pokr. pravosudna uprava. U Predgovoru se ističe, da se ovakova podjela činila za sada potrebna, ako se uvaži da pokrajine sačinjavaju zasebna pravna područja; kad se pak sprovede izjednačenje gradjanskog i kaznenog zakonodavstva, trebalo bi da postoji za cijelu državu samo jedan Kasacioni Sud, ali niži bi sudovi ostali pokrajinski.

Jedna od najznatnijih ustanova Nacrta jest Ustavni Sud (čl. 20—22). Kako je u federaciji vrlo teško sprovesti sasvim tačno razgraničenje izmedju centrale i pokrajina, pa kako se i uz najbolju volju i najveću pažnju i centralnih i pokr. organa moraju dešavati sukobi nadležnosti, potreban je za rješavanja sukoba jedan visoki i nezavisni sud. Iskustvo je pokazalo, da se garantija za ustavni poredak ne može naći ni u političkim borbama, ni u jednostranim diktatima, pa ni u kompromisima izmedju centrale i pokrajina. Najbolji primjer daje nam povijest državnopravnih odnosa izmedju Hrvatske i Ugarske, koja nam kazuje, da se medjusobni sporovi ili nisu mogli nikako rješavati ili barem ne po pravu; a Hrvatska, čuvajući svoju suverenost, nikada nije mogla pristati na kakav Ustavni Sud. Po Nacrtu se Ustavni Sud zamišlja ponajprije kao tribunal za rješavanje svih mogućih konflikata izmedju državnih i pokrajinskih vlasti, i to nesamo upravnih i sudskih nego i legislativnih (izmedju N. Predstavništva i pokr. sabora). Osim toga Ustavni Sud bi rješavao o ustavnosti pokrajinskih zakona na zahtjev drž. vlade, a o ustavnosti državnih zakona na zahtjev pokr. vlade. Istina, često se u federacijama ističe suprematija državnih zakona nad pokrajinskim, ali odredba Nacrta sasvim je u skladu s općim gledištem, da se i u centrali i u pokrajinama manifestuje jedna ista drž. vlast, koja i za centralne i za pokrajinske poslove jednako stoji pod Ustavom. Za državnopravnu kvalifikaciju nisu odlučne dalje njegove atribucije, da Sud rješava sporove, koji nisu privatnopravne prirode, izmedju države i pokrajina ili izmedju pokrajina, a tako i žalbe protiv zakonitosti izbornog postupka. Ustavni se Sud ima sastaviti od 12 članova tako, da šest imenuje Kralj izmedju predloženika pokr. sabora, a šest Nar. Skupština izmedju predloženika Senata. Za članove Suda

Digitized by Google

mogu se postaviti samo lica, koja su navršila 40 godina života, svršila pravni fakultet i ističu se poznavanjem javnog prava, ali poslanici ne mogu biti članovi toga Suda. Sastavom Ustavnog Suda imalo se zajamčiti svim pokrajinama razmjerno sudjelovanje.

Sa gledišta federativnog treba istaknuti i ustrojstvo Nar. Predstavništva (čl. 55). Ono se sastoji iz dva Doma: Nar. Skupštine i Senata. Uostalom, sama konstrukcija federacije gotovo iziskuje gornji Dom, u kojem treba da su zastupane pokrajine. Predstavnicima pokr. sabora daje se nešto preko polovice (upravo 53) od 100 članova Senata, a ostalih 47 senatora biraju privredne organizacije, visoke škole i konfesije (čl. 60.). Primijenjena je spoznaja, da pojedinac nije samo apstraktan državljanin, nego podjedno i član koje socijalne grupe, pa zato je zastupstvo po općem pravu glasa dopunjeno zastupstvom staleža po zvanju. Za prvi pokušaj smatralo se to dovoljnim, a dalji eksperimenti bili bi dopušteni istom po stečenom iskustvu i zato je zasada otklonjen zasebni Privredni Parlamenat. Za položaj Senata značajno je, što mu se daje samo suspenzivno veto kod zakona, a kod budžeta ili finansijskih zakona samo pravo primjedbe.

Državnu vladu sastavljaju odgovorni ministri, postavljeni za vršenje poslova, u kojima po čl. 16. pripada eksekutiva drž. vladi (čl. 114.). Pokr. vladu sastavljaju namjesnik i povjerenici (čl. 119.). Namjesnika postavlja kralj, s premapotpisom novoimenovanoga, na 4 godine između tri kandidata izabrana od pokr. sabora. Pokr. namjesnici, koji imaju rang ministra, nose uobičajenu titulu, ako otprije postoji, a u Hrvatskoj, Slavoniji i Dalmaciji naslov bana. Povjerenike za pojedine grane pokr. uprave imenuje Kralj na predlog i uz premapotpis pokr. namjesnika. Pokr. namjesnik odredjuje smjer pokr. upravi, a prema njegovim direktivama povjerenici samostalno upravljaju svojom upravnom granom. I namjesnik i povjerenici imaju pravo kontrasignature, i to povjerenici za područje svoje upravne grane, a namjesnik za one ukaze Kraljeve, koji su upravljeni na pokr. sabor ili na čitavu pokr. vladu, ili za koje Ustav ili pokr. zakoni naročito traže njegov premapotpis. Namjesnik i povjerenici solidarno su odgovorni pokr. saboru, u kojem imaju pravo pristupa i govora. Optužiti ih može i Kralj i pokr. sabor naročitom pokr. Sudu. Po pravu kontrasignature i po odgovornosti saboru vidi se, da su namjesnik i povjerenici pokr. ministri, samo što je, s oslonom na banski sistem, jače istaknuta prezidijalna i direktorijalna vlast namjesnikova.

Prema bifurkaciji uprave udešeno je i upravno sudovanje (čl. 122—126): postoje pokr. upravni sudovi, za svaku pokrajinu bar po jedan, i Državni Savjet. Pokr. upravni sudovi konačno rješavaju upravne sporove iz pokr. zakona, ali može im se državnim zakonom povjeriti i rješavanje, u prvom stepenu, upravnih sporova iz drž. zakona. Državni Savjet je najviši upravni sud za upravne sporove iz državnih zakona.

I država i pokrajine imaju svoje finansije (čl. 132.). Javne dažbine između države i pokrajina imale bi se podijeliti tako, da jedna vrsta dažbina pripada državi, a druga pokrajinama, zatim da pokrajine učestvuju u izvjesnim državnim dažbinama i napokon, da po-

Digitized by Google

krajine mogu udarati namete na izvjesne državne dažbine. No unapred se predvidja, da se drž. potrebe pokrivaju carinama i fin. monopolima, vojnooprosnom taksom, vlastitim prihodima pojedinih grana drž. uprave, prihodima drž. imovine, drž. poduzeća, uredaba i drž. lutrije, prihodima drž. zajmova; no ako bi se pokazalo da se drž. potrebe ne mogu pokriti navedenim fin. sredstvima, dužne bi bile pokrajine, po pristanku pokr. sabora, prepustiti državni prihod od izvjesnih vrsta svojih dažbina. Jasno je da je ovo samo najopćenitiji nacrt, pogotovu kad se pomisli na javne dugove. Pokrajinama pripadaju domeni, naročito predjašnje državne, zemaljske ili pokrajinske šume, rude, zatim vodene snage u pokrajini; pokrajinama ostaju dobra namijenjena za neposrednu upotrebu pokr. uprave ili za javne ciljeve kao i fondovi vezani za odredjene svrhe. Predvidjaju se i tako moderna državna preduzeća, u kojima, uz privatnike, učestvuju država, pokrajine ili samoupravna tijela. Za željeznice kao i za pošte, telegrafe i telefone predlažu se specijalne odredbe s osobitim obzirom na pokr. interese. Za pregled državnih računa predvidja se Glavna Kontrola kao posebno nadleštvo i računski sud, a za pregled računa pokr. uprave i samoupravnih jedinica ustanovili bi se pokrajinski računski sudovi.

U čl. 147. normirane su izmjene Ustava, u glavnom, prema Nacrtu Ustavne Komisije, s osobitim obzirom na redakciju gg. Slobodana Jovanovića i Bogumila Vošnjaka. Naročito je dodano, da je za promjene Ustava, kojima bi se diralo u nadležnost pokrajina, potreban pristanak pokr. sabora, izrečen sa dvije trećine prisutnih zastupnika. Prema tome se ne traži pristanak pokrajina za jura singularia (jer ih u Nacrtu i nema) kao nekad po njemačkom Ustavu, nego za sva pokrajinska jura singulorum; otuda pak e contrario izlazi, da za promjene Ustava, kojima se ne dira u nadležnost pokrajina, nije potreban nikakav pristanak pokrajina, dok se u sjevernoameričkoj Uniji traži pristanak tri četvrtine udruženih država. Po mojem sudu, neograničena Kompetenz-Kompetenz centrale nije pojmovno obilježje federacije, jer bi bila mogućna federacija, koja bi bila sklopljena za vječna vremena ili opet kojoj Ustav ne bi sadržavao nikakvih norama o promjeni saveznog Ustava.

Prikazavši predložene norme o ustrojstvu države, još je red dati naučnu pravnu konstrukciju. Da sakupimo još jednom elemente konstrukcije. Ponajprije jedinstvo teritorije (čl. 1.: Jugoslavija je jedna nedjeljiva narodna država, isp. i čl. 4.). Zatim jedinstvo naroda (jedno državljanstvo i jedna ustavna prava državljana). Napokon jedna vlast, i to jedna jedina narodna suverenost, iz koje proistječu sve vlasti (čl. 6.). Jedna narodna suverenost ispoljava se u jednoj ustavotvornoj vlasti (Uvod i čl. 7.), kojoj je organ jedna suverena Ustavotvorna Skupština. Ova donosi jedan jedini Ustav i za centralu i za pokrajine; i pokrajine su organizovane već tim Ustavom, a da za to nije potrebna dalja njihova komplementarna izjava ili radnja (Nawiasky). Ustavom je konstituisana jedna ista vlast, koja se jednakim načinom javlja u centrali i u pokrajinama, i kao zakonodavna (čl. 8.) i kao izvršna (čl. 10.) i kao sudska (čl. 11.). Napokon pokra-

Digitized by Google

jine nemaju forme, one nisu ni monarhije ni republike, već su sastavni dijelovi više cjeline. Ukratko, postoje elementi samo jedne države, prema tome postoji i jedna država, a ne postoji šest udruženih država sa sedmom, centralnom državom na čelu. Ali ta jedna država uredjena je na federativni način.

U tom je osobina ovoga Nacrta. Uostalom, ovakovo se uredjenje nadalo samo od sebe, pošto je N. Klub prihvatio monarhijsku formu države. Samo kao republika, Jugoslavija može da bude čista i potpuna federacija.

Prema tome, država, kako ju je zamišljao Nacrt, ne bi bila ni realna unija, ni monarhična savezna država (Otto Mayer), koja pretpostavlja više udruženih monarha, ni onakova federacija, kako su negda konstruisali austro-ugarsku monarhiju Biedermann, Dantscher, Pražák. Pokrajine ne bi bile ni Unterstaaten, kako je Kohler okarakterisao »države« u australskom Commonwealthu, ni Jellinekovi državni fragmenti, već prosto autonomne pokrajine, kojih je odnos spram države uredjen na način kao i odnos udjelne države spram savezne države. Kakogod se do te konstrukcije moralo doći zbog monarhične forme države, tako se opet do nje moglo doći samo s demokratskog ishodišta narodne suverenosti. Zanimljivo je, da bi organizacija britanskog carstva kao federacije (imperial federation) neminovno dovodila do slične konstrukcije kao u Nacrtu, ali čini se da su ti pokušaji zasada napušteni.

Ovo ustrojstvo ne spada ni u jednu šablonu: ni u t. zv. unitarnu državu, ni u federaciju, ni u konfederaciju. Zato je g. Slobodan Jovanović u svome izvrsnom članku (Srpski Književni Glasnik, Knj. II. br. 6.), na koji skrećem naročitu pažnju, s pravom s teorijske strane, našao, da se predložena organizacija u koječemu odvojila od tipa federacije i primakla se konfederaciji. Ali se ne može pustiti s vida ni to, da ove pokrajine ne apariraju nimalo u medjunarodnom pravu, pa da ni u unutrašnjem životu nisu suverene, jer suverena je. po ovom Nacrtu, samo konstituirajuća vlast.

O političkom opravdavanju federacije i o političkom domašaju predloženog ustrojstva ne može ovdje biti govora, kako sam na početku istaknuo. Pritom sam slobodan napomenuti samo to, da se, po mome mišljenju, istaknute »anomalije« ili odstupanja pokazuju više s političkog gledišta nego li u samoj pravnoj koncepciji.

Isporedivši pak Ustav s ovim Nacrtom, mora se reći da je Ustav direktna negacija svih osnovnih načela Nacrta osim monarhije, ali i nju je Ustav sazdao na sasvim drugim principima.

V. Nacrt Jugoslavenskog Kluba.

Da ne bude nesporazuma, unaprijed ističem, da sam za podlogu razmatranja naročito uzeo samo »Odvojeno Mišljenje Jugoslavenskoga Kluba o Nacrtu Ustava predloženog od Ustavnog Odbora«. Ovo je mišljenje podneseno 6. aprila o. g. i potpisano od gosp. Ante Dulibića i desetorice njegovih klupskih drugova. To nije zaseban

Digitized by Google

formalan Nacrt Ustava, nego skup vrlo obilatih amendementa ka Predlogu Ustavnog Odbora, koji se, u neamendiranim dijelovima, prema tome sada prihvata. Kako ne pišem političku istoriju, nije mi do prikazivanja ni predjašnjih ni potonjih političkih enuncijacija toga Kluba, pa ni tudjih mišljenja.

Jugoslavenski Klub u uvodu svoga Odvojenog Mišljenja iznosi, da se Predlog Ustavnog Odbora kosi sa Krfskom Deklaracijom, s Adresom Narodnog Vijeća i odgovorom Nj. Vis. Regenta od 1. decembra 1918. god., a naročito da se protivi temeljnom načelu, po kojem se Ustav mora donijeti sporazumom svih triju plemena Srba, Hrvata i Slovenaca bez majoriziranja. Zato je Klub uvjeren, da bi uredjenje naše države prema Nacrtu vladine većine uzdrmalo temelje, na kojima ona počiva.

Tri pitanja zaslužuju osobitu pažnju: organizacija Narodnog Predstavništva, samouprava i socijalno-ekonomske odredbe.

Narodno Predstavništvo sastoji se, po ovom Nacrtu, iz dvije koordinovane i jednakobrojne (200 članova) Skupštine: političke i socijalno-ekonomske, koje se biraju na četiri godine. Politička Skupština bira se općim, jednakim, neposrednim, srazmjernim i tajnim glasanjem. Zanimljivo je, da bi se mogli birati i biti birani vojnici (jer se izuzimaju samo oficiri aktivni i u nedejstvu, kao i podoficiri i oficiri pod zastavom). Polovinu Socijalno-ekonomske Skupštine birao bi narod po staležima jednakim (?), neposrednim, tajnim i proporcijonalnim glasanjem, a drugu polovinu sačinjavali bi delegati pokr. staleških zastupstava, no dok se ova zastupstva ne bi ustanovila, i ova druga polovina birala bi se direktno.

Kompetencija Narodnoga Predstavništva podijeljena je na troje: jedna je data Polit. Skupštini, druga Socijalno-ekonomskoj Skupštini, a treća Plenumu, koji se sastoji od obje Skupštine. Zakonodavna nadležnost i jedne i druge Skupštine ili je potpuno zakonodavstvo ili opet samo okvirno zakonodavstvo (t. j. centralni Parlamenat postavlja samo opća načela, a razrada njihova je ostavljena pokr. Skupštinama).

Političkoj Skupštini pripada najprije potpuno zakonodavstvo o ovim poslovima: 1. državljanstvo, domovno pravo, sloboda kretanja, policija, anagrafa (čemu ta tudja riječ!); 2. pravo udruživanja i zborovanja, štampa; 3. sve civilno, krivično, zemljišno i stručno pravo (obrtno, industrijsko, trgovačko, mjenično, bankovno, burzovno, pomorsko, rudarsko, vodno pravo itd.) izuzevši staleško-pravne poslove; 4. vojska i mornarica; 5. svi poslovi, za koje su predvidjeni posebni zakoni u članovima Predloga Ustavnog Odbora dotično ovoga Nacrta, a koji se tiču gore pobrojanih poslova. Pripada joj i okvirno zakonodavstvo o odnosu izmedju države i crkve, o prosvjeti, o organizaciji sudstva i uprave.

U djelokrug Socijalno-ekonomske Skupštine pripada najprije potpuno zakonodavstvo o ovim poslovima: 1. novac, monopoli, drž. zajmovi i svi fin. poslovi, koji se tiču cijele države; 2. saobraćajna sredstva, koja su važna za cijelu državu (željeznice, paroplovstvo,

Digitized by Google

zrakoplovstvo, pošta, telegraf, telefon); 3. svi poslovi, za koje su predvidjeni posebni zakoni u članovima Predloga Ustavnog Odbora dotično ovoga Nacrta, a koji se tiču gore pobrojanih poslova. Ovamo ide i okvirno zakonodavstvo za ove predmete: 1. svi staleško-pravni poslovi (zemljoradničko, obrtno industrijsko, trgovačko, činovničko, radničko pravo; organizacija staleških zastupstava, odvjetnički, bilježnički, inženjerski, ljekarski red itd.); 3. eksproprijacije, socijalizacija prirodnog blaga i ekon. preduzeća, organizacija i nadzor produkcije, prodaje i konzuma važnih potrepština; 3. stručno školstvo; 4. zdravstvo, socijalna politika; 5. osiguranje.

Pred Plenum idu ovi poslovi: odobrenje navještaja rata i sklopljenje mira, svih političkih i carinsko-trgovinskih ugovora s drugim državama; odobravanje državnog budžeta; poslovi, za koje su predvidjeni zakoni u ovom Nacrtu, dotično u Predlogu Ustavnog Odbora, a tiču se poslova ovdje nabrojenih.

Na prvi pogled se čini kao da postoje dvije Skupštine sa sasvim odjelitom kompetencijom. Ali iz čl. 77. vidi se, da se predlog, koji jedna Skupština usvoji, šalje drugoj na odobrenje, pa da se istom onda ako i druga Skupština predlog usvoji, smatra, da ga je Nar. Predstavništvo usvojilo. Svaka skuština ima potpuno jednako pravo odbacivanja i amendiranja, pa tek u slučaju nesuglasice, o predlogu konačno odlučuje Plenum. Prema tome za sve predloge, izuzevši one koji su ab initio po čl. 74. rezervisani Plenumu, nadležne su obje Skupštine: dakle, to su u stvari, dva Doma (tako se zovu i u čl. 102d) jedne iste Skupštine, s jednom istom zakonodavnom kompetencijom samo što je p r a v o i n i c i j a t i v e rasporedjeno odvojeno sa svaki pojedini Dom tako, da se jedni predlozi mogu inicirati — bilo od poslanika ili od vlade u Kraljevo ime — samo u jednom Domu, a drugi predlozi samo u drugom Domu. Osim toga, stilizacija daje mjesta nebrojenim sumnjama: kojoj Skupštini pripada zakonodavstvo o spoljnim poslovima (n. pr. organizacija spoljne službe; isp. čl. 72. A. tačka 5 u vezi sa t. 1—4); kome pripada (da li Plenumu ili kojoj Skupštini) odobravanje medjunarodnih ugovora, koji nisu ni politički ni carinsko-trgovinski (isp. čl. 74. t. a); koja Skupština ili Plenum rješava o Namjesništvu ili o optužbi ministara? Budući da se tu govori samo o zakonodavstvu potpunom ili okvirnom, nastaje pitanje, što je s kontrolnom djelatnosti Parlamenta u formi pitanja, interpelacija, rezolucije, adrese, rješavanja o peticijama itd. Zato članovi 72—74 izgledaju tek kao nabačena skica, pogotovu kad se pomisli na eksemplifikacije u zagradama, na pr. u čl. 72. A. t. 1.): »policija, (putni propisi, nadzor nad tudjincima itd).«

Uostalom, nabrajanje kompetencije obiju Skupština i Plenuma ima još i tu svrhu, da se razgraniči nadležnost izmedju centralnog Parlamenta i Pokr. Skupština. Tako se kaže na koncu čl. 74: »Svi drugi poslovi spadaju u nadležnost pokrajina i samoupravnih jedinica, koje su istima potčinjene«; a u čl. 100. pod t. 1. upućuje se u nadležnost Pokr. Skupštine: »zakonodavstvo u svim stvarima, koje nisu izričito zadržate za državno zakonodavstvo«. Stilizacija u čl. 74

Digitized by Google

dosta je nesrećna zato, što se ne upućuje još i na čl. 72 i 73, dok bi se iz nje moglo izvesti, kao da i samoupravnim jedinicama pripada neka zakonodavna vlast, jer se u čl. 74 radi o zakonodavstvu; uostalom taj je passus u čl. 74 bio izlišan s obzirom na čl. 100 i na čl. 93—98.

Država se dijeli na ovih šest pokrajina (čl. 90) i to: Srbija; Hrvaska i Slavonija s Medjumurjem; Crna Gora; Vojvodina; Slovenačka s Prekomurjem. Baš takova je podjela i u Nacrtu Narodnog Kluba s tom jedinom razlikom, što Jug. Klub odvaja Dalmaciju od Hrvatske i Slavonije pa je pridaje Bosni i Hercegovini.

Pokrajine se dijele (čl. 91) na okruge i općine, koje su kao i pokrajine pravna lica po javnom i privatnom pravu. Okruzi (županije), srezovi (kotari) i općine samoupravne su jedinice. Kod takove stilizacije moramo ponajprije pitati, zar kotari, iako samoupravne jedinice, nisu pravna lica? Zatim se iz čl. 100 (posljednji stav), pa iz čl. 102b) i102 c) mora zaključiti, da barem okruzi nisu zgoljne samoupravne, nego podjednako i upravne jedinice; očito je, da Jugosl. Klub nije prihvatio g. Protićev sistem samouprave. Iz ove stilizacije čl. 91 (u vezi s posljednjim stavom čl. 74.) nedvoumno izlazi, da se pokrajina ne smatra kao samoupravna jedinica, a ipak se u čl. 93 govori o pokrajinskoj samoupravi, čak se čitav pravni položaj pokrajina ex professo obilježava u Odijeljku VIII. U p r a v n a v l a s t, premda se u istom tom odijeljku o upravnoj vlasti pripisuje Pokr. Skupštinama zakonodavstvo pur et simple. S druge strane, ta ista Pokr. Skupština, koja ima zakonodavnu vlast, stavlja se u čl. 92. u isti red sa Skupštinom odnosno odborom županije, kotara i općine, ali se na to opet u čl. 93. naročito ističe da Pokrajina ima svoju Vladu, koja je po čl. 95. čak i odgovorna Pokr. Skupštini.

Glavni organi Pokrajine jesu Pokr. Skupština i Pokr. Vlada. Pokr. Skupština je zaključujući organ, kojemu pripadaju, pored predlaganja Predsjednika Pokr. Vlade, još i ovi poslovi: 1. zakonodavstvo u svim stvarima, koje nisu izričito držate za državno zakonodavstvo; 2. briga (!) za važne javne ustanove i zavode (u tekstu: postrojenja!), koji nadilaze djelokrug pojedinih županija; 3. pokr. finansije; 4. administrativni nadzor nad županijama, kotarima i općinama u samoupravnom pogledu.

Ponajprije treba naročito istaknuti, da Pokr. Skupštine izdaju zakone, formalne zakone (kojima je trebalo dati ime: pokr. zakoni), da one prema tome, kako se često veli, vrše suverenu vlast. Zakonodavna vlast Pokr. Skupštine osnovana je na Ustavu upravo kao i vlast Narodnog Predstavništva, a nije im delegovana običnim zakonima Centralnog Parlamenta (devolucija) kao po Nacrtu g. Protića. Što više, budući da su poslovi Centralnog Parlamenta, kao redovno u federacijama, taksativno izbrojeni, mora se reći, da je kompetencija Pokr. Skupština pravilo, a nadležnost Narodnog Predstavništva izuzetak.

Zakone, koje riješi Pokr. Skupština, predlaže Predsjednik Pokr. Vlade preko Min. Savjeta (a ne direktno kao po Nacrtu Nar. Kluba)

Digitized by Google

Vladaocu na odobrenje prije nego što ih proglasi. Ako se zakon ne odobri u roku od dva mjeseca, a i ne vrati Presjedništvu Pokr. Vlade, da bi ga mogla Skupština ponovo uzeti u pretres, onda može Predsjednik Pokr. Vlade, ako ga Pokr. Skupština izrijekom ovlasti, taj zakon proglasiti (čl. 102). Prema tome je Kraljevo pravo prema pokr. zakonima mnogo slabije nego prema državnim zakonima, jer bi pokr. zakoni mogli stati na snagu i bez kraljeve sankcije. No velik je propust učinjen, što se ništa ne kaže o odnosu izmedju državnih i pokr. zakona: da li vrijedi načelo »lex posterior derogat priori« ili »Reichsrecht bricht Landesrecht« ili koje drugo načelo. Dobro je poznato, koliko je muka to neriješeno pitanje zadavalo nekada u bivšoj Austriji. Propust je to teži, što se ne predvidja nikakav Ustavni Sud koji bi sudio o ustavnosti zakona i državnih i pokrajinskih ili možda samo pokrajinskih; u čl. 99. spominje se naročito državni sud samo za sporove (kakve?) izmedju raznih Pokr. Vlada i za sporove izmedju pokrajinske i centralne vlade.

Što se tiče razgraničenja kompetencije izmedju državnog Parlamenta i pokrajinskih sabora, moramo napomenuti, da se u sadašnjoj stilizaciji krije leglo nebrojenih sumnja i sporova i bez obzira na čl. 72. A. tačka 5. i čl. 73. A. t. 3. Ovamo idu naročito ova pitanja: odobravanje medjunarodnih ugovora u autonomnim stvarima ili barem zakonodavno sprovodjenje takvih ugovora; da li pokr. zakoni djeluju u inostranstvu, i naročito koji zakoni (da li samo državni ili i državni i pokrajinski) uredjuju status državljana u inostranstvu; uredjivanje odnosa izmedju državljana i inostranaca; što valja učiniti, ako se predmet pokrajinske ili državne kompetencije ne da potpuno urediti samo u krugu jedne redovne kompetencije; što biva, ako Pokr. Skupština ne će da izda pokr. zakon za razradu državnog okvirnog zakona, koji bez razrade ostaje mrtvo slovo; savezna eksekucija (ili nešto slično). Dosta je. Mogao bih još produžiti s ovakovim nada sve važnim pitanjima, pa to ne bi bio, vjerujte, simptom folie raisonnante, već plod iskustva i teorijskog i praktičkog iz hrvatsko-ugarskoga i sličnih državnopravnih odnosa.

Pokrajina ima svoju Vladu, koju sastavlja Predsjednik. Predsjednika Pokr. Vlade postavlja Kralj na predlog Min. Savjeta izmedju tri kandidata izabrana od Pokr. Skupštine iz svoje sredine. Vladalac ga tako isto razrješava od dužnosti. Pokr. Vlada je najviši izvršni organ pokrajinske samouprave. Njezina je nadležnost dosta komplikovana. Pokr. Vlada je ponajprije vrhovni eksekutivni organ odgovoran Pokr. Skupštini, u svim autonomnim stvarima, te protiv njenih rešenja u tim stvarima nije dopuštena nikakva druga žalba do li Pokr. Upravnom Sudu. Što su autonomne stvari u eksekutivnom pogledu, ne kaže se nigdje izrijekom, no iz naravi same stvari izlazi, da ovamo ide izvršenje pokr. zakona kao i rješenjâ Pokr. Skupštine.

Pored toga, nadležni članovi Pokr. Vlade vrše poslove državne uprave u pokrajini, koji se odnose na autonomne resore. Autonomnih resora ima ovih dvanaest: unutarnji poslovi; trgovina i obrt; gradjevine; šume i rude; poljoprivreda; agrarna reforma; ishrana; prosvjeta

Digitized by Google

i vjere; zdravlje; socijalna politika; pravosudje; finansije. Predsjednik Pokr. Vlade stoji na čelu državne uprave u pokrajini. Članovi Pokr. Vlade odgovorni su u toj funkciji resornim ministrima, a Predsjednik Pokr. Vlade Min. Savjetu. Prema tome Pokr. Vlada vrši, u prenesenom djelokrugu u načelu cijelu državnu upravu u pokrajini t. j. funkcije je državna, a organ je samoupravan. Vrijedno je spomenuti da je bilo nekad predloga da bi hrvatska vlada vršila u prenesenom djelokrugu čitavu zajedničku hrvatsko-ugarsku upravu. S druge strane, ako se praktički uzme, Pokrajinska bi vlada imala u čitavom području unutrašnje uprave od prilike istu po opsegu kompetenciju kao i Pokrajinski Odbor po Nacrtu g. Protića. »Autonomni« resor znači sasvim nešto drugo nego »autonomna« stvar: autonomni resor je prosto resor, kojemu stoji na čelu autonomni činovnik, bez obzira na to, da li su stvari, koje u taj resor spadaju, autonomne ili državne.

No Pokr. Vlada dobila bi u svoje ruke i čitav niži državni upravni aparat po tome, što bi ona postavljala, premještala i otpuštala činovnike sviju resora, kojima ona upravlja, uz odobrenje nadležnog Ministra za više činovnike. Svi činovnici postavljeni od Pokr. Vlade njoj su odgovorni.

No utjecaj Pokr. Vlade dopire čak i do onih grana državne uprave u pokrajini, kojima ne upravlja Pokr. Vlada, (specijalni državni servisi), jer načelnike ovakovih državnih nadleštava postavljao bi, premještao i otpuštao nadležni Ministar samo u dogovoru s Predsjednikom Pokr. Vlade, preko kojega bi načelnici u svim važnim stvarima općili s nadležnim Ministrima.

Zanimljivo je razmotriti odnos Pokrajinskih Vlada prema Centralnoj Vladi. Ponajprije bilo bi trebalo izreći, da su ispod nadležnosti Ministara izuzete autonomne stvari; jer za te stvari je vrhovna instancija Pokr. Vlada, koja je odgovorna Pokr. Skupštini, tako je trebalo amendirati član 90. Predloga Ustavnog Odbora. Ali ni na taj način ne bi bilo još riješeno vrlo važno pitanje; da li treba da postoje Ministri za sve resore: pita se naime, nije li za svaku izjavu ili akt, koji bi državu kao cjelinu vezivao prema stranim državama, potrebna radnja odgovornog državnog Ministra i pored Ministra spoljnih poslova, koji takovu izjavu ili akt saopštava stranoj vladi, premda bi takova izjava ili akt spadala među autonomne stvari, za koje je inače u granicama pokrajine nadležna Pokr. Vlada? To je od velike važnosti za t. zv. resorne medjunarodne ugovore, za izjave o recipricitetu, za retorziju i represalije. Čudno je, što se nigdje ne govori o kontrasignaturi Vladalačkih akata u autonomnim stvarima, pogotovu, kad se Pokr. Vlada označava kao najviši izvršni organ odgovoran Pokr. Skupštini. S državnopravnog gledišta ne bi se smjelo govoriti o autonomnim resorima, u koliko Pokr. Vlada vrši poslove državne uprave u pokrajini pod odgovornošću nadležnom Ministru. Ni ta odgovornost nije nimalo determinisana: može li Ministar kao jerarhički šef i smijeniti člana Pokr. Vlade? Ne smije se smetnuti s uma ni to, da Pokr. Vlada može uno actu primjenjivati i državni i pokr.

Digitized by Google

zakon, kako naročito biva kod okvirnih zakona, kojima načela potječu od državnog zakonodavstva, a detalji od pokrajinskoga; dakle za jedan isti čin postojala bi dvojaka odgovornost: i prema Pokr. Skupštini i prema Centralnoj Vladi. Nije nigdje istaknuto znamenito ustavno načelo o dužnosti svih organa države, pokrajina i samoupravnih jedinica na medjusobnu pomoć.

Premda se predlog Jugosl. Kluba trudio da provede razgraničenje izmedju države i pokrajina, ipak se sve najzad svršava u jednoj velikoj konfuziji nadležnosti. La clé de voûte je ipak Centralni Parlament, kojemu je odgovorna Centralna Vlada pa i zato što ne susjenjuje Predsjednike Pokr. Vlada kao i zato što ne ulaže veto protiv pokr. zakona. Centralni Parlament ima u svojoj ruci vrhovne sankcije i može sa ta dva istaknuta gledišta raspravljati o svakoj stvari pokr. samouprave u legislativnom i eksekutivnom pogledu. Tu se javlja jedinstvo politike za cijelu državu i to je jezgra autonomizma (za razliku od federalizma). No s time, ako možda i ne u logičnoj suprotnosti, a ono barem u realnoj repugnanciji stoji biranje Namjesnika u Pokr. Skupštini i iz njene sredine. U tome se krije ponajteži politički problem i taj je ostao neriješen.

Kad bi mi prostor dopuštao, mogao bih raspravljati još na dugo o ovoj partiji Predloga Jugosl. Kluba. Naročito bi bilo zanimljivo isporedjivanje sa ustrojstvom nekadašnjih austrijskih krunovina, sa provizornim uredjenjem austrijskih zemalja poslije Prevrata i s novim austrijskim Ustavom.

•

Zapravo, suština programa Jug. Kluba ne ogleda se toliko u državnopravnim, koliko u socijalno-ekonomskim i kulturno-političkim odredbama.

Predložene socijalno-ekonomske odredbe, koje se uvelike ugledaju na njemački Ustav, ostale bi program, sve kad bi bile i primljene u Ustav. Iz tih odredaba ne bi za pojedince izlazila ni prava a ni pravne dužnosti. U glavnom, to bi bio program zakonodavnog rada de longue haleine. Ima odredaba, koje su prosto deklaracije moralnih istina. Na pr. čl. 24: »Svaki državljanin je obvezan prema svojim sposobnostima na produktivan ili inače socijalan rad.« Već je Beaumarchais svojom ijetkom satirom ožigosao one »qui se sont donné la peine de naître et rien de plus«. Tako veli čl. 43a: »Obradjivanje zemlje i i iskorišćavanje prirodnih blaga dužnost je vlasnika prema društvu (zašto ne: prema narodu i državi?). Radikalan socijalno-reformistički smjer razbira se iz odredaba o stručnim gospodarskim vijećima (čl. 26), o zadrugarstvu (čl. 29), o radničkim vijećima (čl. 31), o učestvovanju radnika kod čiste dobiti i uprave preduzeća (čl. 41.), o socijalizaciji šuma (čl. 38) i produktivnih preduzeća (čl. 41a), o najširemu osiguranju zemljoradnika (čl. 30) i sviju radnih redova (čl. 31), o zasebnom zemljoradničkom pravu na dom, minimum potrebne zemlje, blaga i pokretnina, o porezu na nasljedje (čl. 36), o progresivnom porezu (čl. 36a), o ukidanju monopola i trošarine na

Digitized by Google

opće važne životne potrebe i uvodjenju poreza na luksuriozni imutak i život, o porezu na porast vrijednosti zemljišta (čl. 43c). Niko ne može ustvrditi, da je ovo reakcionaran program.

Kulturno-politički program veoma je zanimljiv. Ponajprije zato što se ne iznosi nikakav prigovor ni protiv slobode vjere, pa ni protiv slobode savjesti, a potonja sloboda uključuje beskonfesionalnost, gradjanski brak i gradjanske matice barem za beskonfesionalne. Naročito se (u čl. 16) proglašava sloboda umjetnosti i nauke, pa i sloboda univerzitetske nastave, dakle i za teološke fakultete. Priznaje se sloboda naučanja i učenja, odatle izlazi i sloboda osnivati privatne škole. S pravom se prepušta roditeljima, da oni odlučuju o vjerskom i opće etičkom uzgoju, s pravom se i državi stavlja u dužnost, da se brine za umni i socijalno-etički uzgoj, samo mnogima neće biti jasan domašaj dalnje odredbe, da uzgoj treba da bude u skladu s vjerskim načelima roditelja. Dašto, traži se brisanje t. zv. Kanzelparagrafa. Iskustvo u drugim zemljama uči, da je takova odredba ostala pokušaj s nepodobnim sredstvima, pa da ide najviše u prilog onima, protiv kojih je uperena, jer nema zgodnije propagande do jeftinog martirija. A opet naša parlamentarna kronika nam priča, da se tome Kanzelparagrafu pridavao neki sinalagmatički karakter kao i agrarnoj reformi.

Da spomenem još neke markantnije odredbe. Tako se u čl. 1. naša država nazivlje: Kraljevina Jugoslavija. Ustanova porote se zadržava (čl. 109). Uvodi se narodna vojska (milicija), ali se taj ultraradikalni zahtjev odmah ublažava time, da se za prelazno doba smanjuje stajaća vojska na potreban minimum (čl. 119).

Osobitu pažnju pobudjuju odredbe o referendumu i o izmjenama Ustava.

Članovi 102d), e), f) i g) preuzeti su iz čl. 72, 73 i 75. Njemačkog Ustava. Obnarodovanje državnog zakona odlaže se za dva mjeseca, ako to zaište jedna trećina Nar. Predstavništva (zar trećina u jednoj i drugoj Skupštini?), ali zakoni, koje označe oba Doma kao vrlo hitne, mogu se ipak obnarodovati. O odloženom zakonu odlučuje narod glasanjem na zahtjev jedne petine birača. Drugi slučaj referenduma biva na zahtjev Kraljev u roku od mjesec dana nakon zaključka Narodnog Predstavništva. Zaključak Nar. Predstavništva stavlja se narodnim glasanjem van snage samo, ako je učestvovala jedna trećina sviju birača. Osim toga uvodi se i narodna inicijativa: jedna desetina birača može tražiti, da se donese kakav zakon, predloživši potpuno izradjen zakonski nacrt.

Referendum je radikalna konsekvencija demokratskog principa, a ipak u Odvojenom mišljenju Jug. Kluba nema traga deklaraciji narodne suverenosti, ni ustavotvornoj vlasti, pače su bez prigovora ostavljene formulacije Ust. Odbora o kraljevskoj vlasti, koje su daleko od nar. suverenosti. Čudno je i to, što se predlaže referendum za obične zakone, a ne za reviziju Ustava; medjutim je bjelodano, da narod može lakše sebi stvoriti sud o najopćenitijim ustavnim pitanjima, koja su stvar političkog uvjerenja, nego o čisto teh-

Digitized by Google

ničkim pitanjima, koja su često puta predmet običnih zakona. A zašto se predlaže referendum samo za državne, a ne i za pokr. zakone? Pri recepciji njemačkih ustavnih propisa puštene su s vida dvije vrlo važne činjenice. Ponajprije da njemački Parlament (Reichstag) ima samo jedan Dom, jer Reichsrat, kojemu pripada pravo veta protiv zaključaka Reichstaga, sasvim je nešto drugo nego Gornji Dom. A Jug. Klub predlaže dva sasvim ravnopravna Doma izabrana na sasvim različnim osnovima, koji će se u mnogim slučajevima složiti istom s velikom mukom i nategom. Pa zar da se onda mučan kompromis osujeti od jedne trećine i podvrgne narodnom glasanju? Ovo bi bilo protiv ekonomije državnog života. Druga je činjenica, što je Njemačka republika, a Jug. Klub predložio je monarhiju i dao Kralju potpuno pravo sankcije i apsolutno veto. A kud se djelo Kraljevo veto kod referenduma? S druge strane, kako se može u čl. 1. proklamovati parlamentarna vladavina, a ovdje dati pravo da zahtijeva referendum kod običnih zakona, neodgovornom Vladaocu?

Dokle donošenje sasvim običnog zakona može da bude skopčano s nedoglednim formalnostima, dotle je postupak za izmjenu Ustava vrlo uprošćen: za predlog o izmjeni Ustava dovoljna je obična većina od ustavom odredjenog broja poslanika. Ovo se stajalište u konkretnom slučaju može s političke strane sasvim dobro razumjeti. Ali kako je to, da se Kralju naročito oduzima pravo inicijative za reviziju Ustava, a ostavlja mu se neograničeno pravo sankcije?

Na Prelazna Naredjenja nisu u Odvojenom Mišljenju podneseni nikakvi amendementi.

Razloživši osnovne misli i Nacrte Narodnog Kluba i Odvojenog Mišljenja Jug. Kluba, možemo sada da povučemo izmedju njih paralelu.

Oba Nacrta polaze s jednog istog ishodišta: velike istoriske pokrajine u istom broju. I po jednom i drugom Nacrtu pokrajine treba da imaju Skupštine sa zakonodavnom vlasti i odgovorne pokrajinske Vlade: Responsible Governement. Prema obim Nacrtima, pokr. zakonodavna vlast osnovana je neposredno na samom Ustavu, a ne na delegaciji Centralnog Parlamenta. Centralni Parlamenat i Centralna Vlada imaju stvarno ograničenu vlast, i to po načelu enumeracije. Oba Nacrta prihvataju dvodomni sistem za Nar. Predstavništvo. Otuda se vidi, da su osnovni principi za državnu organizaciju u oba Nacrta sasvim identični.

U državnopravnom pogledu glavna razlika izmedju ta dva Nacrta stoji u količini kompetencije pokr. Skupština: ova je po Nacrtu Nar. Kluba kud i kamo šira i nije kontrolisana od centralne Vlade. Što se pak uprave tiče, Jug. Klub je pomoću prenesenog djelokruga prikupio za Pokr. Vlade gotovo isti djelokrug kao i Nar. Klub, ali Jug. Klub prepušta imenovanje pokr. namjesnika predlogu Min. Savjeta, a to je važna razlika. U socijalnom pogledu Jug. Klub traži radnička vijeća i socijalizaciju produktivnih preduzeća: te su zahtjeve unijeli njemački socijaliste u Ustav od 11. avgusta 1919., ali im se jako ne žuri, barem što se tiče socijalizacije.

Digitized by Google

Nacrt Jug. Kluba mnogo je kraći, što se tiče pokr. uredjenja i odnosa izmedju Centrale i pokrajina, jer se mnogih pitanja nikako ne dodiruje ili jer ne izvlači potrebne konsekvencije. Zato će ga i malo tko potpuno razumjeti, a možda se i ja u koječemu varam.

Napokon ima jedna osnovna razlika, smijem li reći, u mentalitetu. Nacrt Nar. Kluba postavlja vrhovne političke principe: narodnu suverenost i federalizam, pa ih tjera do dalekih konsekvencija. Odvojeno Mišljenje Jug. Kluba ne spominje ni narodnu suverenost ni federaciju, pače zakonodavnu vlast Pokr. Skupština svrstava pod Odijeljak o upravnoj vlasti i obilježava čitav pravni položaj pokrajine kao samoupravu. Jedan je Nacrt rigorozan i načelan, drugi je elastičan i pristupačan raznim shvatanjima. Ovo bi bio vrlo zahvalan predmet za političku psihologiju.

Problemi agrarne reforme u Hrvatskoj i Slavoniji.

Piše **Ivan Z. Galić**, kr. banski savjetnik.

(Svršetak.)

Prije daljih razmatranja treba biti na čistu o znamenovanju, važnosti i potrebi raznih vrsti gospodarstva. Dok su narodni ekonomi različita mišljenja o tom, kako da se povuku granice pojedinim vrstima u posjedu, te da li su produktivnija i unosnija malena i srednja gospodarstva ili velika, to svi gotovo bez iznimke misle, da svaka vrst posjeda imade svoje dobre strane i ispunjava odredjene zadaće, pa da je za blagostanje države poželjna opstojnost svih tih vrsti, samo mora da bude dobro razdijeljen mali, srednji i veliki posjed (Adam Smith). Razlikovanje vrsti posjeda ovisi od kakvoće zemljišta, klime i sustava gospodarenja. U plodnim krajevima, te gdje je radi blizine većih centara ili povoljnih saobraćajnih prilika moguće osobito intenzivno gospodarenje, može biti i posjed od 5 jutara potpuno dovoljan za samostalno seljačko gospodarstvo. Zato se kod prosudjivanja ovog pitanja ne smije generalizirati, već je kod njegova praktičnog rješavanja potrebit obzir na lokalne okolnosti i potrebe. Privredni se značaj velikoga posjeda sastoji u tomu, što je u pravilu napredak u obradjivanju zemlje i gajenju stoke dolazio od velikih gospodarstva, dok su ga seljačka gospodarstva u tome samo vrlo lagano slijedila. Veliki posjednik ima redovno veću inteligenciju i veća privredna sredstva; bolje shvaća promjene u poljoprivrednoj tehnici, primjene napretka u gospodarstvu i prodju gospodarskih proizvoda. Kod velikoga je posjeda moguća savršenija podjela rada i primjena eksploatacionoga kapitala (zgrada, mašina, tegleće stoke i t. d.), melioracije zemljišta, intenzivnija obradba zemlje, uporaba umjetnih gnojiva i odabranoga sjemena. Ona privredjuju ne samo za se, već u velikim količinama

Digitized by Google

i za tržište, te opskrbljuju hranom sve one slojeve žiteljstva, koji živež ili uopće ne proizvode ili tek u nedostatnoj mjeri, a povrh toga su samo oni svojim velikim ponudama kadri regulirati cijene na tržištu.. Velika su gospodarstva najbolji učitelj manjih gospodara, jer je za ovaj konzervativni elemenat odlučan jedino živi primjer. Općenito se priznaje, da velika gospodarstva imadu prvenstvo u šumarstvu, u kojemu bi malo gospodarstvo direktno štetno uplivalo; dalje da imadu bezuslovnu nadmoć nad malim gospodarstvima u proizvodnji žita i krmivih biljka[1], te u gajenju rasplodne stoke i ovaca. Malena se gospodarstva nasuprot odlikuju u voćarstvu, povrtljarstvu i odgajanju peradi i domaćih životinja. Uz to maleni gospodari rade vlastitom radnom snagom, pa neodvisni od poljodjelskih radnika mogu bolje i u pravo doba obdjelavati zemlju. U korist srednjih i malih seljačkih dobara govore naročito politički i socijalni razlozi. Sa prosječno većom tjelesnom snagom i navikama prostoga života seosko je stanovništvo osnov vojne snage i umnožavanja ljudstva, a sa svojom upornom odanošću onomu, što postoji, ono je konzervativni elemenat u politici.

Ukupni rezultat uporednoga posmatranja govori u korist prevladjivanja malih i srednjih dobara, koja ishranjuju relativno brojno seljačko stanovništvo. Ali i ako velika dobra ne treba da prevladjuju, to mješavina tih dobara s ostalim posjedom dobro djeluje[2]). Da to vrijedi i za naše prilike, dokazalo je zagrebačko hrvatsko-slavonsko gospodarsko društvo, koje je na sastanku izaslanika zadružnih organizacija u Beogradu 14. lipnja 1919. prigodom rasprave o agrarnoj reformi istaknulo, da je premoć velikoga posjeda, koji kod nas zaprema 26% ukupne površine obradjenoga tla, na

[1]) Po Buchenbergeru je prosječni prihod manjih dobara 10 do 15, a većih 50—80 metričkih centi po ha.

[2]) Philippovich Agrarna politika. Do jednakoga zaključka dolaze iz sličnih razloga i ostali narodni ekonomi. Primjerice Buchenberger »Grundzüge der deutschen Agrarpolitik«, veli, da bi se moralo požaliti posvemašnje izčeznuće velikoga posjeda. — Milobar »Izabrana poglavlja iz narodnoga gospodarstva«, da je najpovoljnije, kada je zemljište razdijeljeno pretežno u srednje posjede, uz koje se u dosta znatnoj manjini prislanja veliki i sićušni posjed. Damaschke »Die Bodenreform«, dr. Vogel »Innere Kolonisation und die Landarbeiterfrage in Oesterreich nach dem Kriege«, dr. Sering »Über die Bodenbesitzverteilung und Sicherung des Kleingrundbesitzes«, da je poželjno, da kraj još uvijek brojnoga i u svom gospodarstvenom položaju znatno podignutoga, ako i glede površine umanjenoga velikoga posjeda postoji široki seljački stalež; Mosdorfer, Bauernstand und Staat. Reformvorschläge zur wirtschaftlichen Hebung des Bauernstandes« i t. d. Do istih su rezultata došla g. 1912. u Njemačkoj povjerenstva za proučavanje pitanja o uzdržavanju seljačkoga staleža: »Die verschiedenen landwirtschaftlichen Besitz- und Betriebsgrössen haben ihre besonderen Aufgaben und sind deshalb unentbehrlich für das Volksleben«. »Zuweitgehende Aufteilung des grossbäuerlichen und des Grossgrundbesitzes führt zu ernster Gefährdung der Volksernährung, da diese Besitz- und Betriebsklassen die wichtigsten Kornproduzenten sind«.

Digitized by Google

uštrb razvitku našega naroda, ali da bi bilo pogrješno, kada bi se dosadašne funkcije velikoga i srednjega posjeda u našem privrednom životu potpuno ignorirale. Odlučne su činjenice, da je veliki i srednji posjed proizvodio najvećim dijelom one suviške žita, kojim se je prehranjivao gradski živalj, radništvo i sav narod u nerodnim krajevima Like, Krbave, Dalmacije, Bosne i Hercegovine, da su gospodarske industrije žeste, sladora, konoplje i lana te proizvodnja mlijeka za opskrbu gradova pretežno u njihovim rukama i da su vlastelinstva proizvodila najplemenitiju i za naše prilike najprikladniju (aklimatizovanu) rasplodnu stoku i sjemenje. Ona su kod nas prednjačila i u tehnici poljoprivrede, pa su tako odgojno djelovala na sav okoliš. Kada bi se vlastelinstva jednim mahom rasparcelirala, prestala bi sva ta proizvodnja, te bi naš gospodarski progres bio na desetke godina zaustavljen. Tako bi prestankom velikih gospodarstva kod nas jednostavno izumrli lipicanski pastusi; nestala bi podolska pasmina, koja nam daje najbolje radne volove, a tako i svinjogojstvo i ovčarstvo. Proizvodnja sjemenja i gospodarska industrija bi jednostavno prestala.[1]

Prema suglasnom učenju narodnih ekonoma nisu ni sitna gospodarstva sama po sebi štetna, niti se mogu smatrati nekim minusom u narodnom gospodarstvu. Baš nasuprot tamo, gdje ona pripadaju licima s drugom stalnom privredom, n. pr. zanatlijama, trgovcima, i t. d., pa im služe kao uzgredno zanimanje, upravo su od koristi u narodnom gospodarstvu. Jednako je i tamo, gdje postoje velika gospodarstva ili industrijalna poduzeća, koja ovakova sitnoga gospodara u njegovu slobodnom vremenu mogu zaposliti, a konačno i tamo, gdje je moguća osobito intenzivna obradba zemlje i unovčenje svih gospodarskih proizvoda, n. pr. u blizini većih mjesta, gdje se zemljište obradjuje kao vrt, pak proizvodi vrtlarstva i voćarstva, perad, jaja, mlijeko, maslac i t. d. odbacuju ovakovom gospodaru znatne koristi. Sav ovakov sitni posjed predstavlja jaku jedinicu narodnoga gospodarstva. Narodno-gospodarski je teret samo kod čisto seljačkoga posjeda s ekstenzivnim gospodarenjem, jer je njegovu posjedniku malo ne jedina briga, da pokrije svoje časovite potrebe uz najveće žrtve tako, da na jednoj strani sve svoje sile izrabi, a na drugoj se ponajviše na štetu svoga zdravlja ograniči na najveću štedljivost, uslijed česa je trajno nezadovoljan, te od slabe važnosti i kao konzumenat za obrt i trgovinu i kao porezovnik za državu.

[1] Ivo Zoričić, Poljoprivredne prilike Hrvatske i Slavonije s osobitim obzirom na agrarnu reformu, ističe doduše, da u slobodnoj demokratskoj državi nema mjesta velikim posjedima iz feudalnoga doba, ali se protivi diobi posjeda, kako ju predvidja naša agrarna reforma; naglasuje potrebu, da ostane srednji i veliki posjed kao učitelj našemu seljaku, kome jedino živi primjer može koristiti, pa zaključuje, da je kriva samo sentimentalnost, a pogotovo posvemašnje nepoznavanje faktičnih životnih prilika našega naroda, što smo najednoč tobožnju socijalnu nuždu za zemljom uzeli kao temeljnu misao u provedbi za nas ponajmanje važnoga dijela agrarne reforme, t. j. diobe zemlje.

Digitized by Google

Općenito, pa i u najindustrijalnijoj državi, priznaje se važnost poljoprivrednoga staleža, a prema tomu i važnost seljaštva kao najjačega reprezentanta toga staleža. Zato su države priklanjale pitanju dobrobiti i blagostanja poljoprivrednika osobitu pažnju, a narodni ekonomi ispitivali razloge nazadovanja ili propadanja seljačkoga staleža, te razmišljali, kako da se od njega uklone nedaće. Svi se narodni ekonomi slažu u tome, da su glavni razlozi stradanju poljoprivrednika: zaduženje i prevelika dioba zemljišnoga posjeda. Zaduženi, a pogotovu prezaduženi gospodar nema prometne glavnice za unapredjivanje u gospodarstvu. On živi u vječnome strahu, da li će mu prirod namaknuti nužna sredstva za pokriće kamata i neodgodivih plaćanja obroka dužne glavnice. Ovakov poljoprivrednik ne može da intenzivno gospodari, što više mora čak prodavati nužni inventar. Tako trpi on sa svojom porodicom, a preko njega i općenitost. Zahvati li to šire seljačke krugove, nastaje opća kriza. I cjepanju posjeda kriva je često prezaduženost poljoprivrednika, jer prodajom zemljišta namiču sredstva za podmirenje dugova. Nu komadanju poljoprivrednoga zemljišta krivo je i nasljedno pravo, koje čitavu ostavinsku imovinu dijeli medju sve nasljednike. Time se i manji posjed nakon smrti gospodara cijepa u više djielova. Biva to tamo, gdje zakonodavstvo stoji na principu potpune slobode zemljišnoga vlasništva, t. j. u zemljama, gdje je makar i privremeno bio uveden Napoleonov zakonik, koji nije znao ni za kakovu nejednakost gradjanskih prava, te je dopuštao ograničenje prava vlasnosti samo služnostima i otkupljivim rentama. Tako je to bilo u Francuskoj, Italiji, Švajcarskoj, Španjolskoj i nekim dijelovima Njemačke, pa se tamo i održalo sve do danas. Kod nas, u Austriji, najvećem dijelu Njemačke i Engleskoj nije vladalo načelo neograničene slobode zemljišnoga posjeda, pa se taj posjed nije mogao neograničeno dijeliti ni nakon smrti gospodara. U Njemačkoj je od svršetka srednjega do početka 19. vijeka zemljišni posjed uvijek prelazio na jednoga nasljednika. Prestankom feudnih odnošaja bilo je zakonom ukinuto to ograničenje, ali se uzdržalo u mnogim dijelovima Njemačke kao običajno. Vlasnici su zemljišta naime ugovorima za života osiguravali svoju zemljišnu imovinu jednom nasljedniku. Nastojanjem narodnih ekonoma stalo se zakonodavstvo prislanjati na to običajno pravo, te je od sedamdesetih godina prošloga vijeka u nekim pruskim pokrajinama uvedeno nedjeljivo nasljedstvo (Anerbenrecht) kao fakultativno za ona dobra, koja vlasnici dobrovoljno upišu u posebne knjige (Höferollen). To je od god. 1896. uvedeno kao obavezno pravo za t. zv. rentovna i naseljenička dobra,[1] te u nekim pokrajinama i za sva seljačka dobra. Svrha je nedjeljivosti nasljedstva, da ostavinsko zemljište predje samo na jednoga nasljednika i to ili onoga, kojega odredi ostavitelj, ili ako on toga nije učinio, na onoga, kojega na to pozove zakon, te da osigura toga pogodovanoga nasljednika (Anerbe) od prezaduženja, u koje bi zapao, kada bi morao

[1] Vidi o tome dalje.

Digitized by Google

otkupiti nasljedne dijelove sunasljednika. Zato se zemljište nema procijeniti prema prometnoj nego prema uporabnoj (privrednoj) vrijednosti. Ova se vrijednost sračuna na osnovu čistoga prihoda, koji to zemljište prema svojoj dosadašnjoj namijeni može stalno davati kraj urednoga obradjivanja. Samo ta cijena pokazuje pravu vrijednost zemljišta u svako doba, dok na prometnu vrijednost uplivišu razne činjenice, a naročito potražba zemljišta. Gdje se zemljišni posjed diobom na sve nasljednike pretvara u sitan, nastoje dobri gospodari, da ovakov svoj posjed povećaju; a jednako rade i marljivi beskućnici radnici. Zato baš preko reda raste cijena ovakovu sitnom zemljišnom posjedu, iznad uspjeha, što se mogu na njemu postići, a pogotovu se ne može primijeniti na srednje i veće posjede, upućene na tudju radnu snagu. Generaliziraju li se još pojedine povoljne žetve ili trenutačne dobre tržišne prilike, porastu cijene takovu zemljišnomu posjedu do ogromnoga nerazmjera prema mogućoj njegovoj produktivnosti. Nedjeljivo nasljedno pravo pruža pogodovnomu nasljedniku i tu prednost, da se u cijenu ne računa vrijednost zgrada ili gospodarskoga nareda, ili da se od procjembene vrijednosti odbije stanoviti dio (katkada $^1/_3$) u njegovu korist, a tek preostatak vrijednosti da se dijeli medju sve nasljednike itd.

Ovoj se prednosti kod ustanovljenja otkupne cijene prigovara, jer se protivi duhu vremena i jednakopravnosti djece. Zato ova prednost ne smije da bude velika.[1] Gdje zakon odredjuje ovakove pogodnosti, dozvoljuje redovno sunasljednicima, ako pogodovani nasljednik proda baštinu, da imadu kroz stanoviti niz godina ili pravo prekupa ili pravo na polučenu dobit kod prodaje ili je pogodovani nasljednik dužan vratiti onu prednost, koja je odbita u njegovu korist kod ustanovljivanja vrijednosti nasljedstva.

Profesor Sering ustanovio je, da je u Njemačkoj nedjeljivo nasljedstvo pravilo, a slobodna dioba izuzetak (u Pruskoj 14 : 1, a u čitavoj Njemačkoj 4 : 1). Krajevi s realnom diobom prilično se podudaraju sa zemljama, u kojima prevladjuje mala seljačka privreda. U Austriji postojala je obvezna nedjeljivost nasljedstva i posebno seljačko nasljedno pravo u Češkoj, Moravskoj, Gornjoj i Donjoj Austriji, Tirolu s Vorarlbergom te Štajerskoj i Koruškoj. Po državnom zakonu od god. 1868. odredbe općega gradjanskog zakonika imadu važiti i glede nasljedstva seljačkih dobara, ali je državni zakon od god. 1889. omogućio pojedinim zemljama, da uvedu posebne propise o diobi nasljedstva za poljoprivredne posjede srednje veličine (slično njemačkomu nedjeljivomu nasljedstvu). I u istinu donesoše ovakove zakone Tirol, Koruška i Češka. Osim nedjeljivoga nasljedstva postojala su u Austriji i Njemačkoj još neka ograničenja slobodne diobe zemljišnoga posjeda u saobraćaju medju živima. To su bili prije svega fideikomisi sa svrhom, da zemljište sačuvaju neokrnjeno stanovitoj porodici. Osim toga je u Tirolu, i nekim dijelovima Njemačke uvedena uopće nedjeljivost posjeda tako, da se zemlje jednoga dobra kao cijeline mogu i medju živima samo

[1] Buchenberger, Grundzüge der deutschen Agrarpolitik.

Digitized by Google

kao cijelina prodavati, dok je za otudjivanje pojedinih dijelova nužna oblasna privola. U Saskoj su samo dvije trećine pojedinoga dobra nedjeljive, dok se s trećinom može slobodno raspolagati. U Galiciji i Bukovini postojale su zajednice; zemljište je pripadalo općinama, te su ga one dijelile svojim pripadnicima. Dalja su ograničenja minimum posjeda, ispod koga nije dopuštena dioba (n. pr. u Badenskoj 10 jutara za šume i pašnjake, a četvrt jutra za oranice i livade) i minimum parcela, gdje je zabranjena dioba pojedinih čestica ispod stanovite granice. U Wirtemberškoj je zabranjeno spekulativno kupovanje zemljišta u svrhu prodaje na komade tako, da se kupljeno zemljište ne smije parcelarno prodavati prije izminuća nekoliko godina. U Njemačkoj se još pokušalo unutarnjom kolonizacijom pomnožati seljački stalež, te na taj način poboljšati posjedovni nerazmjer u nekim krajevima.

U Njemačkoj — kako je već rečeno — ima krajeva, gdje malena i srednja gospodarstva iščezavaju, a dominiraju velika gospodarstva i latifundija. Zbog pomanjkanja radnika nisu se mogla ta velika gospodarstva uopće intenzivno obradjivati, a radnici su bili većinom Slaveni iz Poljske i Rusije. Dijelom da se pomogne gospodarstvu i podigne popularizacija, no vjerojatno još više, da se onemogući naseljivanje slavenskih elemenata, te da se potisnu i unište postojeći veliki posjedi poljačkoga žiteljstva i provede njegova germanizacija, stvoreni su u Prusiji 27. lipnja 1890. i 7. srpnja 1891. zakoni o t. zv. rentovnim dobrima, kojima je bila svrha unutarnja kolonizacija njemačkoga seljačkoga staleža u poljačkim krajevima Pruske. Država ili sama kupuje dobra u svrhu kolonizacije ili posreduje kod toga posla. Zemljište se daje kolonisti u vlasništvo, a kupovninu plaća naseljenik u obliku stalne rente rentovnim bankama, koje dobivaju od države ogromna sredstva za financiranje te unutarnje kolonizacije. Rente se ubiru s državnim porezima, uživaju kod ovrhe prvenstvo poput državnih poreza, te se utjeruju administrativnim putem. Prodavalac prima kupovninu u rentovnim obveznicama, koje vrijede kao novac, u visini kupovne cijene. Administrativne poslove vrše generalna povjerenstva, koja traže zemljišta za prodaju, posreduju prodaju, te nadziru rad naseljenika. Prednosti rentovnih dobara sastoje u tom, što naseljenik prije svega dobiva zemljište uz umjerenu cijenu i što ne mora svu svoju glavnicu uložiti u kupovninu za zemljište, nego kupovninu plaća u dugom nizu godina iz priroda zemljišta. Tako može raspoloživi kapital upotrebiti za podizanje zgrada, nabavu inventara i kao prometnu glavnicu. Dok kupac uplaćuje rentu, ograničen je u slobodnoj raspoložbi sa zemljištem. Bez privole nadzornih organa ne smije ništa od njega prodati. Ako bi kupac zapuštao zemljište, imadu ovi organi pravo otkazati zajam, čime opet uplivišu na intenzivnu obradbu zemlje. Povrh toga država sebi pridržaje pravo prekupa. Od god. 1896. zavedeno je za takova rentovna dobra i obvezatno nerazdijeljivo nasljedstvo.

Digitized by Google

Medjutim unutarnja kolonizacija traži od države velike financijalne žrtve i teške administrativne zadatke.[1] Sticanje zemljišta mora se olakšati, a ipak se mora izbjeći zaduženost posjeda, jer inače postoji opasnost, da će se dug morati otkazati i zemljište ovršno prodati. Nasljednik mora imati dovoljno sredstava za obavljanje privrede, naročito potrebni inventar u poljskim spravama i stoci, a po mogućnosti i kapital za izgradnju stambenih i gospodarskih zgrada. Mora se, bar prvih godina, i izdržavati iz svojih sredstava. Zemlja za naseljavanje mora se premjeriti. Pri tome valja izlučiti prostor za ulice, puteve, općinske, crkvene i školske zgrade, te odrediti financijalno učešće naseljenika kod toga. Mora se sve pripremiti za osnivanje općine. Kod podjele velikih dobara na manje seljačke posjede treba paziti na pogodnu veličinu pojedinog gospodarstva s obzirom na kakvoću zemljišta, klimu, vrsti obradbe i očekivanu jakost budućih naseljenika kapitalom, pa omogućiti, da u granicama istoga kotara bude srednjih i manjih seljačkih gospodarstva, te sitnih za radnike. Sve ovo kod unutrašnje kolonizacije imade da regulira država, koja treba da uopće rukovodi kolonizaciju i ispituje, da li lična svojstva pojedinih naseljenika pružaju jamstvo za njihov uspješan rad i napredak, budući da se po iskustvu voditeljâ unutarnje kolonizacije u Njemačkoj može očekivati uspjeh od naseljivanja samo ondje, gdje se zemlja daje samo onome, koji ličnom valjanošću svojom i svoje obitelji, trijeznošću, štedljivošću i dovoljnom radnom snagom zajamčuje intenzivni gospodarski rad.[2] Povrh toga država mora organizirati financijalnu pomoć, da osigura privredno gospodarstvo naročito u slučajevima nesreće (pomora stoke, poplave, tuče itd.). Danas se u Njemačkoj bave unutarnjom kolonizacijom uz generalna povjerenstva i posebna povjerenstva za naseljivanje, koja imadu u glavnome germanizatorski cilj, a i razna privatna i javna udruženja.

Zakon o rentovnim dobrima imao je povoljne uspjehe, jer je znatno podigao populaciju slabo napučenih djelova Pruske i podigao blagostanje naročito velikoga posjeda, koji je znatnim djelom bio zadužen. Uslijed toga zakona mogli su veliki posjednici prodati suvišne i za gospodarstvo nepodesne dijelove svojega zemljišta, a kupovninu upotrebiti za otplatu dugova ili za intenzivnije gospodarenje, čime su polučivali veću proizvodnju i čisti prihod. Ali se ipak čini, da će doći do prevelike zaduženosti, pa ova dioba posjeda ne će imati nikakova trajnoga uspjeha bez jakoga financijalnoga učešća države glede snabdjevanja naseobina javnim zemljištem, putevima, školama, crkvama itd., te ako se ne postave granice zaduživanju.[3] Pošto je 15% kolonista već preprodalo zemlju, traži se za državu pravo prekupa i odredbe, kojima će se onemogućiti zloporaba s ovakovom zemljom, jer inače općenita državna pomoć postaje darom za pojedine koloniste, koji nisu dobili zemlju za to, da

[1] Phillipovich l. c.

[2] Metz: Erfahrungen bei der Begründung von Rentengütern.

[3] Sering, Innere Kolonisation.

Digitized by Google

s njome spekuliraju.[1] God. 1906. stvoren je u Pruskoj zakon, kojim se na dobrovoljni predlog vlasnika odredjuje granica zaduživanja za poljoprivredna i šumska zemljišta. Taj je zakon uveden god. 1913. u svoj Njemačkoj. Svrha mu je uz germanizaciju poljačkih krajeva Njemačke oduženje zaduženoga poljoprivrednoga zemljišta tako, da se stvaraju rentovna dobra. Vlasnik daje rentovnoj banci punomoć, da prepušta njegovo dobro državi. Ona ga vraća vlasniku ali kao rentovno dobro, te se u pravilu ustanovljuju dugotrajna i jedino uz privolu obih stranaka otkupljiva renta u visini od jedne marke. Dioba, prodaja i zaduživanje ovakova rentovnoga dobra ograničuje se na dozvolu državnih organa. Hipotekarni se dugovi urede niskim ukamaćenjem, amortizacijom i neotkazivošću zajma sa strane vjerovnika. Prvu hipoteku daju novčani zavodi, a na drugom mjestu država iz ogromnih zaklada u tu svrhu, i to uz kamatnjak 3½%, te dugotrajnu amortizaciju glavnice, koja iznosi kod seljačkoga posjeda 0.5%, a kod ostalih zemljišta 1.5%. Radi mogućih prirodnih nesreća valja da se ovakovo dobro osigura protiv požara i tuče. Da se spriječi zaduženje u slučaju smrti posjednika, nastoji se provesti životno osiguranje, kako bi nasljednici došli i do potrebne gotovine. U osobitim slučajevima nesreće daju ličnu vjeresiju mjesne privredne zadruge, koje dobro poznaju svakoga svoga člana, te mogu najispravnije procijeniti vrijednost njegova zemljišta i za nj preuzeti jamstvo.

U Galiciji predvidja zakon od 17. velj. 1906. osnutak rentovnih dobara, za koja daje pokrajina zajam do ¾ procijenjene vrijednosti dobra. Takova dobra moraju imati najmanje tri, a najviše 60 ha. Naseljenik mora biti praktični poljoprivrednik i sposoban za vodjenje gospodarstva. — U Danskoj daje država uslijed zakona od 1889. i 1904. vrijednim i štedljivim seoskim radnicima, koji hoće da kupe 1 do 4½ ha zemlje, 3% državne amortizacione zajmove uz obvezu, da se zemljište ne smije dijeliti. Ako se zemljište ne može dobiti u slobodnom prometu uz primjerenu cijenu, imadu ga dati općine od općinske zemlje. — U Engleskoj i Irskoj kupuje država ili uzimlje u zakup zemlju (zakon od 1887. i 1890.), te ju daje u zakup poljoprivrednim radnicima uz umjerenu cijenu. U tu svrhu imade država pravo izvlastiti zemlju.[2]

Ovako novije zakonodavstvo, da pomogne poljoprivrednicima, ispravlja skok iz potpune vezanosti zemljišnoga posjeda u njegovu potpunu slobodu na taj način, da tu slobodu doduše ne ukida, ali je ograničuje koli za pravne poslove inter vivos, toli u slučaju posjednikove smrti. Narodni ekonomi odobravaju takovo stanovište zakonodavstva. Say nazadak poljoprivrednoga staleža pripisuju neki[3] neograničenoj slobodi, kojom je zemljište postalo običnom robom u slobodnom prometu. Samo tisučgodišnjoj vezanosti posjeda valja

[1] Damaske l. c.

[2] Phillipovich l. c.

[3] Gierke, Über die Bodenbesitzverteilung und die Sicherung des Kleingrundbesitzes u »Schriften des Vereins für Sozialpolitik« LVIII. 1893.

Digitized by Google

zahvaliti, da se uzdržao harmonični razmjer izmedju velikoga i maloga posjeda, te da se uzdržao jaki seljački stalež. Zato treba prekinuti s nevaljanim pravnim sustavom, jer je jednostrana provedba individualističko-kapitalističkoga poretka zemljišnoga vlasništva dovela seljaštvo u tako kratko vrijeme u današnji nepovoljni odnošaj. Prvi je uslov za svaki narod njegovo samoodržanje. Zato zakonodavstvo ne smije smatrati zemljište običnom robom, već socijalnom pozicijom, djedovinom, osnovkom obiteljskoga života i gospodarskoga i etičnoga rada. Da se to osigura, valja stvoriti samostalno pravo zemljišnoga posjeda, kome mora biti ciljem povećanje i uzdržanje zemljišnog posjeda. Zakonodavstvo je u tu svrhu udarilo pravim putem osnivajući rentovna dobra, a uzdržanje seljaštva bi se imalo polučiti tako, da se uvede nedjeljivost nasljedstva, ograniči prodaja i dioba zemlje, uvede dužnost uredne obradbe i uzdržavanja gospodarskih sastojina. I zaduživanje se posjeda mora zakonom urediti i svesti u prave granice. Ali tu baš leže najveće poteškoće, jer se siromašnijima mora omogućiti posjedovni kredit za sticanje zemljišta, ali im se ne smije ograničavati ni produktivni kredit, kome se upravo imade zahvaliti ogromni napredak u gospodarstvu. Kreditno poslovanje seljaka imalo bi se staviti uz njegovu privolu upisom u knjige, odredjene u tu svrhu, pod oblasni nadzor, koji bi dozvoljavao samo zaduženje do stalne granice i spriječio diobu inter vivos i mortis causa (Heimstättengesetz). Tu bi mogla pomoći samo država zavodima, koji bi seljaku davali dugoročne zajmove (osobito amortizacione, s niskim kamatnjakom, isključujući podjednako mogućnost, da se dobra, zadužena već do stanovite granice (50—75 postotaka vrijednosti), mogu i dalje zaduživati i da se na njih može voditi ovrha radi ličnih dugova. Kada bi se seljacima osigurao povoljan kredit, rado bi oni — kao i kod rentovnih dobara — pristali na ograničenje prodaje i zaduženja svoga zemljišnoga posjeda. Dok je seljak sa svojom niskom zemljišnom rentom (uzimlje se obično 3%) upućen mjesto na hipotekarnu na trgovačku vjeresiju s visokim ukamaćenjem, dotle se ne će moći spriječiti njegovo zaduženje i nazadovanje.

Neki pisci[1] priznaju doduše, da je slobodna dioba razlogom raskomadanju posjeda na sitna gospodarstva i to dijelom uslijed prodaje, a dijelom uslijed diobe kod nasljedstva, po takodjer zaduživanju i prezaduženosti te gubljenju u velikim dobrima, ali su za njih prednosti slobodne diobe ipak veće. Slobodnom diobom mogu se stvarati nova racijonalna gospodarstva; zemlja prelazi iz ruku gorega u vlasnost boljega gospodara, a uslijed toga se diže intenzivnost obradjivanja, proizvodnja i čisti prihod; prevelika dobra mogu se cijepati, nastaju manja gospodarstva, a zadužena velika se odužuju i postaju gospodarstveno snažnijima. Marljivi beskućnici postaju vlasnici zemljišta, koje im naročito u blizini gradova ili industrijalnih mjesta osigurava udoban život. Po tim piscima se u nekim zemljama, gdje je već u srednjem vijeku bio posjed slobodan

[1] Philipovich i Buchenberger u svojim agrarnim politikama.

Digitized by Google

(raznim dijelovima Francuske i Njemačke) razvilo veće blagostanje nego u zemljama, gdje je bio vezan. Zato se oni odlučno protive ukinuću slobode zemljišnoga posjeda, te traže, da se sloboda prometa s nekretninama načelno uščuva, pa da se postave ograde zloporabi te slobode. I oni vide glavni razlog cijepanju zemljišta u nezgodnom nasljednom pravu, te ističu prednosti nedjeljivoga nasljedstva.

Loša mu je strana i to, što stvara privilegovane posjednike na račun većine nasljednika, koji si vrlo često ne mogu naći nikoje drugo zanimanje (n. pr. u slabo industrijalnim zemljama), te postaju beskućnici, proletarci. U zemljama pak, u kojima vlada slobodna dioba posjeda, nije posjed suviše zadužen, jer se zemlja ne mora zaduživati u svakom slučaju smrti, a kupuje je opet samo onaj, koji može da isplati ako ne svu kupovninu, ali bar djelomično. Dakako da je slobodna dioba, vodeći do premoći maloga posjeda, opasna u krajevima, gdje radi nepovoljne klime ili gospodarskih prilika nije kadar maleni posjed da dovoljno zaposli i prehrani gospodara i njegovu obitelj n. pr. gdje se stanovništvo bavi zemljoradnjom bez jake industrijske primjese i bez blizih velikih gradskih središta. Nu i gdje se realna dioba može preporučiti, imade vrlo štetnu posljedicu, što tu nestaju srednja i velika dobra, koja produciraju hranu za tržište. Slobodna se dioba može preporučiti uz uvjet, da je narod zrio za to; gdje su naime razvite kreposti gospodarskoga opreza i obzir za budućnost, skrb za obitelj, štedljivost, osiguranje miraza prigodom ženidbe, te gdje suvišno žiteljstvo može sebi odabrati drugo zvanje. Gdje ta svojstva ne postoje (n. pr. u Italiji), rodila je slobodna dioba nužno rascjepkanje posjeda u najsitniji i proletariziranje seljaštva.[1]

•

Ratom izazvane prilike još su pojačale nastojanje seljačkoga staleža oko njegova uzdržanja i ojačanja. U Njemačkoj je savez zemljišnih reformatora (Bodenreformer) osnovao god. 1915. glavni odbor za djedovinu ratnika (Kriegerheimstätten), koji je početkom 1919. opsizao 3.800 organizacija s preko šest milijuna njemačkih obitelji. On traži od države sredstva za obiteljske nastambe ratnicima i njihovim obiteljima, koje bi se unašale u posebnu gruntovnicu, a služile ili samo za stanovanje (kućice s vrtovima, Wohnungsheimstätte) ili za gospodarenje (vrtljarstva ili mali seljački posjed, Wirtschaftsheimstätte). Potonje bi se mogle dati samo u poljoprivredi naobraženim i sposobnim natjecateljima s primjerenom prometnom glavnicom, da se zagarantuje povećanje proizvodnje zemljišta. I već postojeći posjed mogao bi se pretvoriti u ovakove djedovine, a mogla bi ih osnovati država, općine, te za to ovlaštene organizacije i zaklade. One bi zemljište ratnicima prodavale uz otplatu kupovnine u obliku rente uz otkaz samo s privolom obih stranaka i države. Djedovina bi imala biti nedjeljiva, mogla bi se nasljedstvom prenijeti samo na jednoga nasljednika, a ne bi se mogla

[1] Buchenberger l. c.

Digitized by Google

ovršno prodati radi neuknjiženih privatnih dugova. Zajmovi bi se mogli dati samo kao neotkazive podmirbene hipoteke i to samo za cijelishodne gradnje ili poboljšice. Inače se ovo zemljište ne bi moglo opteretiti. Kupac bi imao u načelu namaknuti najmanje 10% gradjevnih troškova iz svojih sredstava ili ih odraditi. Premo potrebi pozajmila bi mu država do 90% troškova za nužnu ili svrsi shodnu gradnju. Nakon rata preuzele bi taj posao posebne blagajne s pravom na izdavanje blagajničkih priznanica do 500 milijuna maraka. Za ovu svrhu imao bi zakon djelomično odrediti upotrebu glavnica štedionica javnih ili pod javnim nadzorom. Ako se ne bi moglo u tu svrhu namaknuti zgodne neobradjene zemlje uopće, ili uz primjerenu cijenu, imala bi se dozvoliti izvlazba. Ako bi ratnik prodao zemljište, ili ne bi na njem trajno stanovao, ili ga ne bi obradjivao, ili bi inače trajno loše gospodario zemljom, ili bi ona pripala drugim nasljednicima osim srodnicima u izravnoj lozi, imao bi onaj, koji je dao zemljište, pravo tražiti, da mu se natrag prepusti uz naknadu vrijednosti zgrada i učinjenih poboljšica, ali bi s druge strane bio dužan natrag preuzeti kuću, koju bi stanovnik morao napustiti iz prijeke nužde.

Kada je nova njemačka republika stvarala ustav, predložilo je ministarstvo unutarnjih djela u ustavu: »Da se ponovno napuče seljački krajevi, pomnožaju poljoprivredni radnici i poveća prihod poljodjelskoga zemljišta, imade se putem opsežne unutarnje kolonizacije promijeniti postojeće razdjelje zemljišnoga posjeda u krajevima, u kojima ne postoji dobra mješavina velikoga, srednjega i malenoga posjeda. U svrhu osnutka seljačkih djedovina imade se razdijeliti loše gospodarski upotrebljavani veliki posjed, naročito vezani, i to prema potrebi putem izvlazbe. Srednji i maleni posjed imade se zaštititi od progutanja i lihvarenja.« Ali ovo nije ušlo u ustav nego slijedeće: »Država nadzire diobu i upotrebu zemlje tako da spriječi zloporabu i omogući, da se svakomu Nijemcu osigura zdrav stan, a svim njemačkim obiteljima, naročito onima s mnogo djece, njihovim potrebama odgovarajuća djedovina. Djedovinsko pravo imade uzimati osobiti obzir na ratnike. Može se izvlastiti zemljište nužno za stambene potrebe za raseljivanje i podignuće gospodarstva. Fideikomisi imadu se ukinuti. Obradjivanje i iscrpljivanje zemljišta jest dužnost posjednika zemljišta naprama općenitosti. Povećana vrijednost zemljišta, nastala bez upotrebe rada ili glavnice, imade se upotrebiti za općenitost. Sve blago zemaljsko i gospodarski upotrebljive prirodne sile stoje pod nadzorom države. Privatni regali imadu se prevesti na državu.[1]

U Austriji se carskom naredbom od 9. kolovoza 1915. (d. z. l. 234) ograničuje za trajanja ratom izazvanih prilika prenos seljačkoga poljskoga i šumskoga gospodarskoga zemljišta pravnim poslom medju živima a tako i zakup na dulje od 10 godina na privolu posebnoga povjerenstva. Ovo povjerenstvo može dozvoliti prenos, ako se ne protivi općemu interesu oko uzdržavanja produktiv-

[1] Damascke, Die Bodenreform.

Digitized by Google

noga seljačkog staleža, a naročito ako dobro i dalje ostane uščuvano u svojim bitnim dijelovima, a vlasnik sam na njem gospodari; — nadalje ako se ima dobro razdijeliti u svrhu osnutka ili povećanja seljačkih dobara, ili ako ostatak nakon diobe pojedinih dijelova dostaje za seljačko dobro. Seljačkim pako dobrom ima se smatrati ukupno u jednoj ruci združeno zemljište, koje služi gospodarskomu ili šumarskomu prometu, ako njegov poprečni prihod ne nadilazi šesterostruku potrebu obitelji od sedam glava. Povjerenstvo ne smije nikako dozvoliti prenosa, ako je posjed kupljen za špekulativnu prodaju, ili je čitav posjed ili njegov gospodarski odlučni dio kupljen za veleposjed ili za svrhe lova. Ova se načela imadu primijeniti i na ovršno sticanje nekretnina, ako se ovrha vodi samo poradi toga, da se izigra ova naredba.

*

Želimo li utvrditi, kojim putem valja da ide agrarno zakonodavstvo, treba da najprije konstatujemo, koji cilj mora da ima agrarna politika. Phillipovichu je opći cilj gospodarske politike najobilnije, najraznovrsnije i najstalnije snabdijevanje dobrima sa što manjim potroškom rada. Po njemu je najvažnije od svega problem proizvodnje, pa su zato od svih privredno političkih uredaba najvažnije one, kojima je cilj povećanje proizvodivosti. Zato ima briga za povećanje kapitala u tehničkom smislu riječi, za povećanje radnih snaga, tehničkoga i naučnoga obrazovanja, za povećanje sposobnosti svih činilaca proizvodnje zauzimati prvo mjesto u privrednoj politici. Iza toga dolazi problem organizacije, a tada problem prihoda, koji nastoji, da se što više poveća udio sviju u snabdjevanju dobrima.

Po Milobaru država ne može djelovati na poljodjelstvo kao stvaratelj, nego samo kao redatelj. Država treba poglavito da se pobrine, da putovi, sva općila i prenosna sredstva budu na što izdašniju uporabu poljodjelstva; da diže strukovne škole za naobrazbu poljodjelskoga staleža u ekonomskom i tehničkom smjeru i da podigne intenzivnost priradnje; da pomaže organizaciji kredita tako, da seljak uzmože lahko, jeftino i uz prikladne uvjete doći do novca; — da provadja opće poboljšanje zemljišta n. pr. pošumljivanjem goljeti, reguliranjem rijeka, isušivanjem bara, podizanjem nasipa itd. Mosdorfer[1] smatra povećanje proizvodnje najvažnijim ciljem gospodarske reforme, pa traži zakon o obradbi zemlje, po kome bi svaki posjednik bio dužan obradjivati zemlju i privesti je onoj kulturi, koja je najracijonalnija.

Profesor dr. Vogel[2] postavlja glavno težište gospodarske politike u najbližoj budućnosti u povećanje gospodarskoga prihoda

[1] Bauernstand und Staat. Reformvorschläge zur wirtschäftlichen Hebung des Bauernstandes.

[2] Innere Kolonisation und Landarbeiterfrage in Oesterreich nach dem Kriege. — Na ovo djelo osobito upozorujem.

Digitized by Google

zemljišta odnosno ukupne proizvodnje. Da se to poluči, valja da zakonodavstvo uzdrži seljaštvo i učvrsti njegov posjed tako, da ograniči slobodni zemljišni promet na dozvolu državnih nadzornih oblasti; da većemu posjedu osigura gospodarske radnike; da radi oko povećanja intenzivnijega iscrpljivanja gospodarskoga zemljišta, oko podizanja uspjeha gospodarske proizvodnje, te oko pomnožanja seljačkih gospodarstva putem rentovnih dobara i oko preprečenja iseljivanja. Za polučenje toga cilja služi odstranjenje raštrkanih zemljišta seljačkoga dobra (komasacija); uredjenje i obradba zemljišta zajednica; uredjenje poljskih i paševinskih dužnosti; uščuvanje i ojačanje seljaštva reformom nasljedstva, diobe zaduživanja seljačkoga posjeda; uvedenje prava djedovine i nedjeljivoga nasljedstva; oduženje zemljišta organizacijom gospodarske vjeresije i preinakom postojeće razdiobe zemljišnoga posjeda, unutarnja kolonizacija, kako bi se povećala gospodarska radna snaga i gospodarska proizvodnja. Dalje on traži pomnožanje i intenzivnije izrabljivanje obradivih površina i podizanje proizvodnje kulturno tehničkim i kulturno političkim mjerama, naročito proširenjem umjetnoga gnojenja, državnom pripomoći kod nabave tih gnojiva, nabavom valjanog sjemena za sjetvu, povišenom uporabom gospodarskih strojeva uz sniženje previsokih uvoznih carina, svrsishodnim uredjenjem prometala i tržišta, pošumljenjem kraša, osušenjem močvara, privedbom dosadašnjeg neplodnoga tla kulturi, pretvorom pašnjaka u intenzivniju težadbu, a osobito intenzivnijim obradjivanjem tla. Profesor dr. Vogel glede unutarnje kolonizacije dolazi do zaključka, da bi se ona imala obaviti u obliku rentovnih dobara. U tu bi se svrhu imao upotrebiti u prvom redu zemljišni posjed države, pokrajine, općine, tijela i zaklada javnopravnoga karaktera, a tek konačno privatni veliki posjed, koji nadilazi stanovitu površinu, osobito fideikomisi. Država bi u tu svrhu imala najprije nabaviti zemljište kupom, dok bi za izvlazbom mogla posegnuti tek u posljednjem slučaju i uz najuže ograničenje.

*

Znamo, da gospodarsko zakonodavstvo kod nas za vremena dra Ive Mallina, čiju sam karakteristiku u kratko podao u uvodu ovoga prikaza, predstavlja svijetlu perijodu mara i uspješne državne brige za naš poljoprivredni svijet. Sada smo imali prilike vidjeti, da ono nije bilo samoniklo, isključivo naše. Pošto su naše gospodarske prilike u mnogome jednake onima u susjednim državama, vrijede i za njih ista gospodarstvena načela. Zato se Mallin potpuno opravdano služio obilno iskustvima drugih država, koje su osobitu brigu priklanjale poljoprivrednomu staležu, smatrajući ga ispravno glavnim i najjačim uporištem države. Mallin je doista radio u cilju unapredjenja gospodarskoga blagostanja naroda, kada je u jednu ruku stao ograničavati potpunu slobodu prava vlasništva nad zemljišnim posjedom, reformirajući zadruge, zemljišne zajednice i uredjenje šumskoga gospodarstva, a u drugu ruku stvarajući pretpostavke za racijonalno i intenzivno obradji-

Digitized by Google

vanje zemlje podizanjem gospodarske prosvjete, unapredjenjem komasacije, melioracijom zemljišta i sl. Zato valja da i mi sada, uvažujući dakako naše specijalne prilike, učimo iz iskustva naprednih gospodarskih naroda, jer nam to daje jamstvo, da ćemo poći pravim putem. U ostalom evo i glavnih misli naših istaknutih narodnih gospodara o gospodarskim potrebama našega naroda.

Prigodom saborske rasprave o osnutku narodno-gospodarskoga odjela hrv. slav. zemaljske vlade istaknuo je bio dr. Franjo Poljak uz odobravanje čitavoga sabora cijeli niz kod nas potrebnih agrarno-političkih reforma, kao promjenu seljačkoga nasljednoga prava ali uz najveći oprez, jer nam manjka obrt i trgovina, pa deposedíramo li mladju braću, lako stvorimo beskućnike; oduženje seljaštva uredjenjem vjeresije s niskim kamatnjakom; odstranjenje pocjepkanosti posjeda komasacijom; reformiranje imovnih općina i zemljišnih zajednica tako, da se posvete intenzivnom kultiviranju zemlje; privedenje gospodarskoj tržadbi na stotine hiljada pustih zemljišta, koja bi se mogla učiniti uporabivima sa nešto više rada, ustrajnosti i investicija; podizanje produktivnosti zemlje gospodarskom naobražbom; — jačanje seljaštva zadružnim organizacijama i t. d. Istom zgodom tražio je dr. Rauer, da se provede kanalizacija i melioracija zemljišta, da se obave pokusi s gospodarskim orudjem, uredi nabava sjemena, unnapredjuje stočarstvo, uredi gospodarska nastava i provede dioba zemljišta zemljišnih zajednica ali ne prodajom, nego davanjem zemljišta ovlaštenicima na trajnu uporabu. O stanovištu našega hrv. slav. gospodarskoga društva u Zagrebu govorio sam već gore. Gospodarski nadzornik Zoričić[1] je na temelju svojih obilnih iskustva konstatovao, da u županijama ličko-krbavskoj, zagrebačkoj, požeškoj i srijemskoj seljaštvo ima dovoljno zemlje, a da jedino u županiji virovitičkoj posjeduju veliki posjednici nerazmjerno previše zemlje. Glavna krivnja nazadovanju seljačkoga staleža u tim županijama nije pomanjkanje zemlje, već nevaljano obradjivanje zemljišta, te silne štete, koje nanašaju neregulirane rijeke i potoci. Na osnovu službene statistike od 1905. ustanovljuje Zoričić, da je god. 1905. bilo na ugaru 182.316 jutara oranice, što čini prosječno 7.17% cjelokupne površine oranica i vrtova. Površina na ugaru ustanovljenih oranica u Lici iznosila je dapače 16.53%. Pribrojimo li k tome one velike površine maloposjedničkoga tla, koje je za kulturu sposobno, no leži godinama neobradjeno ili je vrlo slabo obradjeno, tada nam se sama sobom naturuje misao, kako treba da priučimo maloposjednika racijonalnomu obradjivanju tla. Zoričić drži doduše, da u slobodnoj demokratskoj državi nema iz političkih razloga mjesta onim velikim posjedima, koje smo zatekli kao ostatak feudnoga doba, ali traži, da se u županijama sa slabim intenzivnim gospodarstvom svakako djelomice uščuva srednji i veliki posjed, jer jedino živi primjer može koristiti našemu seljaku. Nikako se pako ne smije zemljištem nadijeliti onaj, koji je za

[1] l. c. (vidi str. 171.).

Digitized by Google

obradbu zemlje nesposoban bilo s kojih razloga, jer bi se tako samo povećala površina neobradjene zemlje, a svrha je svakoga poljoprivrednoga rada u praksi: što veća produkcija i što veća čista dobit sa što manjim potroškom. Zakonodavac imade po Zoričićevu mišljenju izreći, da će svaki naš državljanin poljoprivrednik, koji nema dovoljno zemljišta, a svojim je radom pokazao, da je pošten i za napredno gospodarstvo zauzet, moći posredovanjem države od najbližega velikoga posjeda kupiti onoliko poljoprivrednoga tla, koliko mu manjka, da zaposli svoje članove. S druge je pako strane dužnost države, da gospodarstveno izobrazi seljaka, kako bi bio sposoban za intenzivno obradjivanje; da regulira rijeke i vodotoke; da izradi nužna prometna sredstva, kako bi gospodarski proizvodi mogli što lakše doći na svjetsko tržište; — da proizvodima seljačkoga gospodarstva isključenjem posrednika osigura stalna tržišta, da industrijalizira gospodarstvo na zadružnoj osnovici, pa kod svega toga pazi na to, da se svagdje pridiže naš narodni elemenat, koji je gospodarski zaostao iza svojih anacijonalnih susjeda.

Da uzmognemo prosuditi ispravnost Zoričićevih misli, svraćam pozornost na prije navedene statističke podatke o razdiobi gospodarstva odnosno posjeda u Hrvatskoj i Slavoniji. Povrh toga ističem, kako je naša službena statistika ustanovila, da je godine 1910. bilo u ličko-krbavskoj županiji 6.78% (73.145 jutara), u modruško-riječkoj županiji 3.56% (30.148 jutara), u zagrebačkoj županiji 4.80% (59.529 jutara), u varaždinskoj županiji 4.53% (37.597 jutara), u požeškoj županiji 3.89% (33.351 jutro), u virovitičkoj županiji 4.64% (38.774 jutara) i u srijemskoj županiji 7.49% (88.647 jutara) ili ukupno 380.424 jutra neproduktivnoga tla. Jedan veliki dio ove površine svakako bi se mogao privesti obradbi i produktivnosti. Dodamo li k tome još ogromne površine zemljišta, koja leže na ugaru, vidimo, koliko našega zemljišta ostane još uvijek mrtvim kapitalom. Način gospodarenja našega poljoprivrednoga svijeta potpuno se odrazuje i u uspjesima proizvodnje. God. 1901.—1905. iznosio je po jutru prosjek pšenice (ozime i jare) 5.59, raži (ozime i jare) 4.69, ječma (ozimnoga i jaroga) 5.24, krumpira 26.16 metričkih centi, a godine 1906. do 1910. iznosio je taj prosjek 4.96, 4.23, 4.42 i 42.71 metričkih centi. Dakako da kod toga postoji veliki nerazmjer u pojedinim županijama (kod pšenice izmedju 3.79 i 7.78 q). Prosječni prirod pšenice pako u metričkim centima na jednom hektaru iznosio je:

godine	u Hrv. i Slav.	Ugarskoj	Češkoj	Moravskoj	Njemačkoj
1905.	11.67	12.54	15.90	17.50	19.20
1906.	9.46	15.11	19.—	17.—	20.30
1907.	9.65	10.04	19.—	17.—	19.90
1908.	11.71	11.75	19.50	15.30	20.—
1909.	10.38	9.50	19.60	16.—	20.50
1910.	9.72	13.29	16.60	12.50	19.90

Digitized by Google

godine	u Hrv. i Slav.	Ugarskoj	Češkoj	Moravskoj	Njemačkoj
Raži je rodilo:					
1905.	9.45	12.15	14.20	15.—	15.60
1906.	8.24	12.49	15.40	15.—	15.80
1907.	7.65	10.04	15.80	14.50	16.10
1908.	9.76	11.04	17.—	13.80	17.50
1909.	9.03	11.26	17.90	14.60	18.50
1910.	7.59	11.85	16.50	12.90	17.—
Ječma je rodilo:					
1905.	8.84	11.14	9.30	12.50	15.70
1906.	7.92	12.28	15.50	13.—	20.—
1907.	6.02	10.75	15.70	13.10	20.90
1908.	6.18	9.63	13.90	11.50	18.—
1909.	8.14	12.28	18.—	13.30	21.20
1910.	5.98	9.60	14.90	9.50	18.40
Krumpira je urodilo:					
1905.	47.76	85.28	113.10	139.20	145.70
1906.	47.60	86.54	106.60	114.—	130.—
1907.	93.91	85.12	122.30	141.20	138.10
1908.	79.08	64.99	122.40	135.60	140.70
1909.	59.62	82.98	96.10	119.80	140.50
1910.	99.49	78.94	81.30	83.70	131.90

Pošto je naše zemljište sposobno za mnogo veću proizvodnju, današnja površina zemlje mogla bi hraniti bar još jedan put toliko naroda, koliko ga danas hrani. To je vrlo važno, jer se ljudi stalno umnožavaju, a zemlja — ako se jednom podijeli — ne će se moći više umnožiti. Statistika nam dalje pokazuje, da je sav napor naše državne uprave oko podignuća gospodarske obrazovanosti seljaka rodio slabim rodom. U ratarnici u P o ž e g i bilo je 1905./6. 17, 1906./7. 18, 1907./8. 21, 1908./9. 13, 1909./10. 25, 1910./11 30 djaka, od kojih su bili svi izuzev jednoga u god. 1905./6. stipendisti; — u v i n o g r a d a r s k o j i v o ć a r s k o j š k o l i u Petrinji istih godina 6, 2, 3, 7, 7 i 5 djaka, koji su bili svi stipendiste; u jednakoj školi u I l o k u 6, 12, 9, 16, 12 i 8 djaka i to svi stipendiste; — u r a t a r n i c i u K r i ž e v c i m a istih godina 17, 9, 9, 7, 9 i 9 djaka, a višoj gospodarskoj i šumarskoj školi u istom mjestu 39, 32, 20, 19, 34 i 42 učenika. Od potonjih je djaka bilo god. 1905./6. neispitanih 22, a sa II. ili III. redom 6; god. 1906./7. 20 neispitanih, a 1 sa II. redom; god. 1907./8. neispitanih 8, a sa II. i III. redom 4; god. 1908./9. neispitanih 10, a sa II. i III. redom 2; god. 1909./10. neispitanih 18, a 1910./11. 22. U Božjakovini polazila su tečaj za mljekarstvo godine 1905./6. 3, a u svim daljim godinama do 1910./11. samo 2 polaznika, a tečaj za vinogradarstvo 3, 1, 2, 1, 2 i 2 polaznika. Iz tih se podataka vidi, kako naš narod unatoč svoga

Digitized by Google

lošega gospodarenja ne osjeća gotovo nikakove potrebe, da se gospodarski stručno naobrazi, makar se danas traži specifično gospodarsko znanje, ako se želi uspjeti. Broj polaznika ratarnica, okolnosti, koje treba sve bez razlike riješiti. Nije to dakle samo pitanje diobe zemljišta, ili vjeresijskoga prava, ili nasljednoga prava, ili prometne tehnike, već ima tu i raznih drugih nuzgrednih pitanja. Ako jedno pitanje časovito osobito izbije na javu, bilo bi pogrješno previditi ostala pitanja.

Agrarna reforma u Hrvatskoj i Slavoniji izvlašćuje jedino velike posjede, da od njih dade zemlje onim zemljoradnicima, koji ili uopće nemaju zemljišta ili ga nemaju dosta. Ona dalje razrješuje zakupne ugovore, gdje zakupnik sam ne obradjuje zemlje, podzakupnike postavlja zakupnicima, te na zahtjev podzakupnika dozvoljuje reviziju visine zakupnine i rokova zakupa. Odgovara li ovakova agrarna reforma onim ciljevima, koji su u skladu sa zahtjevima narodnih ekonoma i naših i stranih? Prvi njezin dio izvlašćuje odmah i dijeli sve velike posjede. Da li je veliki posjed u gospodarstvu naroda takove naravi, da ga se mora svega odmah uništiti i razdijeliti? Nijedan narodni gospodar ni strani, ni domaći, a ni ikoja država nije toga postavila za cilj agrarne reforme. Baš nasuprot, kakogod je poželjno, da se u blagoslovenim krajevima našega Srijema i Podravine odstrane postojeći fideikomisi, te u razmjeru, koji će odgovarati našim gospodarskim prilikama, umanje latifundija, koja se nalaze u Hrvatskoj i Slavoniji, toliko je opet nužno, da se dobrim dijelom uščuva naš veliki posjed, ako je dobro obradjivan, jer je baš on kadar državu opskrbiti hranom i proizvoditi za izvoz u inostranstvo. A ne smijemo pri tomu zaboraviti na to, da naša država ima mnogo pasivnih krajeva i dosta gradskoga stanovništva, što je sve upućeno na tudju proizvodnju. Povrh toga je veći posjed potreban, da živim primjerom poučava naš seljački svijet u gospodarstvu, kada škole u tome ne uspijevaju. Valja samo poći medju naš seljački svijet, koji živi medju naprednim velikim posjedom ili gospodarski naprednim njemačkim doseljenicima, pak vidjeti, kako je škola života na nj povoljno djelovala!

A smije li se svaki zemljoradnik, koji nema dosta zemlje, nadijeliti zemljištem? Ne ću se upuštati u pitanje, da li je naša država tako bogata, te bi mogla udovoljavati žrtvama, koje bi na nju stavljala provedba toga principa, ali moram upozoriti, da ni financijalno jaka država, kao što je bila Njemačka, nije toga radila unatoč tome, što je usput provodila germanizaciju, jer je dobro znala, da uspjeh čitave unutarnje kolonizacije ovisi o tom, da se zemlja dade samo ljudima, koji i po svojoj gospodarskoj snazi i po svojim gospodarskim sposobnostima pružaju jamstvo, da će ostati na zemljištu te na njemu i htjeti i moći uspješno gospodariti. Ili zar ćemo oduzeti izvrsno obradjivanu zemlju velikog posjednika, da je dademo onim seljacima raspikućama, koji su radi svoje lahkoumnosti, rastrošnosti, lijenosti i pijanstva i ostali bez zemlje? Ili hoćemo li zemljom nadjeljivati nama narodno tudj i protivan zemljoradnički svijet, u

Digitized by Google

kome se i onako već dosele naš narodni elemenat radi svoje slabije gospodarske i kulturne spreme toliko gubio i iščezavao? Dademo li zemlju ovakovom življu, koji je inače vrlo pohlepan za zemljom, vinogradarskih i voćarskih škola te tečajeva za mljekarstvo i vinogradarstvo, od kojih bi baš široki slojevi naroda imali koristi, upravo je minimalan, a i to su sami stipendiste. U višoj gospodarskoj i šumarskoj školi bio je doduše broj polaznika nešto veći, no i ti su imali malo koristi od škole, jer je najveći dio ostao ili neispitan, ili dobio II. i III. red. Konačno je opće poznat prigovor, da se polaznici tih škola malo posvećuju gospodarstvu, te da se iz njih ponajviše regrutiraju pisari, žandari i financi.

•

Prema svemu, što sam istaknuo, imao bi biti cilj dobre gospodarske politike podizanje narodnoga blagostanja na taj način, da se što obilnije poveća gospodarski prihod cjelokupnoga zemljišta u državi odnosno ukupna proizvodnja. U tu svrhu treba da država poljoprivredniku omogući intenzivno obradjivanje zemljišta, a — kako neki misle — i da ga sili na to. Država treba da gospodarskom prosvjetom ili na koji drugi shodni način stvori prvu pretpostavku za racijonalno i intenzivno obradjivanje zemlje. Ona ne smije dozvoliti, da ima nekako ili slabo obradjene zemlje, te bi kulturno-tehničkim i gospodarskim melioracijama morala nekulturnu zemlju privesti težadbi, a obradivu zemlju čuvati od prirodnih nepogoda, poboljšavati je i komasacijom stvarati preduvjete za naprednije gospodarenje. To su bitni preduvjeti uspješnom radu našega poljoprivrednoga staleža, koji bi država podjedno morala ojačati i pomnožati. Zato bi valjalo, da — služeći se naročito iskustvom stečenim u našoj zadružnoj uredbi i u srpskom zakonu od 1873., koji ograničuju zaduživanje i diobu seljačkoga posjeda — što više uklanja uzroke njegovu zaduživanju, nazadovanju i propadanju; — zatim da ogromne neobradjene površine zemljišta privede kulturi; — konačno da — imajući pred očima naše gospodarske prilike i potrebe — izravna, gdje je to nužno, nerazmjer u diobi posjeda, te omogući njegovo sticanje svima — poglavito narodnim elementima —, koji svojim sposobnostima pružaju jamstvo za racijonalno i intenzivno obradjivanje zemlje. Uz to bi država imala dobrim uredjenjem prometala i shodnom carinskom politikom otvoriti svjetska tržišta proizvodima poljoprivrednika, čuvajući ih od izrabljivanja i pospješujući njegovu zadružnu organizaciju. Buchenberger opravdano upozoruje, kako uspjeh gospodarstva ne ovisi samo o vanjskim preduvjetima tla i klime, već mnogo i od moralne i umne sposobnosti gospodara. Za veličinu čistoga prihoda, a naročito za kakvoću produkata odlučan je poglavito način rada, t. j. sposobnost gospodara, da se što manjim sredstvima što više povećaju naravne sile, koje djeluju u zemljištu. Bez tehničkoga znanja i umjeća, bez upotrebe proizvodnih sredstava, bez razboritoga vezanja različitih načina gospodarskih radnja, bez svagdašnjega prilagodjivanja pravca proizvodnje na po-

Digitized by Google

trebe tržišta, ostalo bi gospodarstvo bezuspješno. Zato se ne može očekivati sve od države, nego se ima samopomoć pojedinca združiti s državnom pomoći. Kako na uspjeh gospodarenja djeluje velika množina faktora, tako se i gospodarsko pitanje sastoji iz množine grješimo na svome vlastitom narodnom tijelu; — predajemo li dobro obradjivanu zemlju onome, koji ne pruža jamstva, da će je jednako dobro obradjivati, oštećujemo našu vlastitu državu, koja ima i te kakova interesa, da gospodarska proizvodnja bude što veća i obilnija. Jednako smo oštetili državu i onda, ako dijelimo zemlju dobro obradjivanoga velikoga posjeda, dok imamo na pretek neobradjene zemlje, koja će i nakon diobe velikoga posjeda ostati pusta, ili tek slabo obradjena. Nadjeljivanje zemljoradnika zemljom samo za to, što on sam obradjuje zemlju, ne može biti glavni cilj gospodarskoga zakonodavstva, a smije se provadjati tek onda, kada su stvoreni preduvjeti za uspješni rad i napredak seljačkoga staleža. Jesu li ti preduvjeti kod nas stvoreni, ili da li naš seljački stalež zna i može uspješno raditi, i ako zna, jesmo li ga osigurali od gospodarskoga nazadovanja, zaduživanja i propasti? Nije li nužno, da prije nego se započne diobom, proučimo način, kako da bar ove nove seljačke jedinice, koje će sada nastati i čija je sudbina u našim rukama, zaštitimo od osiromašenja i propasti?! Ne ćemo li tako raditi, tada narodno blagostanje ne ćemo povećati nego smanjiti, — tada kuću ne ćemo graditi nego razgradjivati.

Dalnje odredbe naše agrarne reforme glede zakupnika će pomoći pojedinom podzakupniku, ali može li to biti cilj agrarne reforme? Prije svega su podzakupi u našem gospodarskom životu s obzirom na cjelinu zapravo rijetke pojave, a povrh toga su redovno vezani na kratke rokove, pa zar je bilo nužno rušenje postojećih pravnih obveza radi tako neznatnoga efekta? Nije li nepovoljna strana toga rušenja — pokolebanost pravne svijesti — kudikamo veće zlo?! A kako će na našu vjeresiju u inozemstvu djelovati ovo samovoljno zakonodavno razrješavanje postojećih pravnih obveza, a otkale nam i kod kuće jamstva, gdje će se to zaustaviti, kada se dapače i već davno pravomoćne sudbene presude jednostavno podvrgavaju reviziji i to vjerojatno upravnih organa, makar da se isti efekat mogao poučiti i na drugi način. Agrarna reforma ne smije imati svrhu pogodovati časovitim željama naroda, nego udovoljavanjem pravih potreba stvoriti zdravi i napredni gospodarski život za stoljeća.

U nas već od 10 do 15 godina unatrag cvatu parcelacije većih posjeda. Naša je agrarna reforma potpuno zaustavila parcelaciju baš u času, kada je veliki posjed radi ratom i prevratom izazvanih prilika bio spreman, da tu diobu provede ubrzanim tempom, a naš je opet seljak silnim porastom cijena svojih proizvoda bio kadar, da zemlju kupi i da se njome opskrbi. Trebalo je samo, da država regulira cijene i onemogući lihvarstvo posrednika, koji su doselè redom kupovali veća dobra za spekulaciju, ter ih uz silnu dobit preprodavali. Da je država k tome načelno izrekla dozvolu iz-

Digitized by Google

vlazbe velikoga posjeda u slučaju gospodarske potrebe, bio bi najvećim dijelom suvišan onaj skupocjeni birokratski aparat, koji se sada troši na najlošiji dio agrarne reforme, naime na izdavanje zemlje u privatni zakup, i koji čeka na bolja vremena, dok bude mogao pristupiti diobi, što no je kod nas mogla najvećim dijelom biti dovršena prema pravoj potrebi našega seljaštva, a na zadovoljstvo i njegovo i velikih posjednika. Pri tom se pako zaboravilo i na psihu našega seljaka, koji zapravo samo ono zna poštivati i cijeniti, što je sam svojim žuljevima stekao i izradio. Ratom i njegovim posljedicama izazvane upravo bajoslovne cijene gospodarskih produkata proizvele su ono, o čemu su prije rata tek sanjali prijatelji seljaštva: njegovo oduženje od silnih dugova i gospodarstveno blagostanje.

Medjutim factum infectum fieri nequit. Ali valja da je briga svih nas, da naše zakonodavstvo stane na zdrave temelje, da uvažuje postojeće činjenice i iskustva drugih, da ne generalizira tamo, gdje tome nema mjesta, da za volju časovitoga popularitета ne podje u skrajnost, koja bi mogla skupo stajati naš gospodarski život. Jer nemojmo zaboraviti, da zapravo nemamo ni razvijene industrije, ni trgovine, već je kod nas poljodjelstvo malo ne jedina podloga čitavom narodnom gospodarstvu. Propade li nam poljodjelstvo, propalo je naše čitavo narodno gospodarstvo. — »Caveant consules . . . . .« dok još nije prekasno.

Reforma asekuracijonoga prava hrvatsko-ugarskog trgovačkog zakona.

Piše dr. Ernest Diamant, sudija.

. . . Glede domaje uredbe osiguranja, mnogi nas pisci upućuju na rimsko pravo. No koliko se takovo upućenje za glavne pravne uredbe još uvijek pokazuje umjesnim, nije to umjesno za ovakove, koje su tek razvitkom prometnoga života nastale. Stoga kao da nemaju pravo niti oni, koji korijen asekuracijonomu poslu traže u foenus nauticum-u, niti oni, koji to traže u rimskim sponsijama, a još manje oni, koji tvrde, da su Rimljani poznavali samostalnu uredbu pomorskoga osiguranja odnosno samostalna društva za osiguravanje života. Dobro o tom veli Endemann: »Nur accessorisch, als Beilage oder Verstärkung der bestehenden Obligation tritt die Sicherung durch Bürgen oder Pfand auf, und es fehlt der römischen Bürgschafts- und Verpfändungslehre noch viel von dem auch heute in der Theorie noch nicht anerkannten, aber im Leben herangereiften Gedanken, dass die Gewähr durch Einsetzung des Real- und Personalcredits ein für sich bestehendes, selbstständiges Geschäft sei. Ähnlich verhielt es sich mit der Gewähr durch Assekuration«. Domovinu osiguranja valja dakle kasnije i drugdje tražiti — i to valjda i na više mjesta. Čini se, da je domovina pomorskoga

Digitized by Google

osiguranja Portugal, domovina osiguranja života Engleska, ona pako osiguranja protiv štete Njemačka. Iz tih zemalja raširile su se te uredbe po ostalim zemljama i dobile mjesta u njihovim zakonima i drugim pravnim izvorima. U Ugarskoj i Hrvatskoj je istom sadašnji trgovački zakon uredio taj posao i to u sedmom naslovu drugoga dijela U ono doba bio je to znak velikoga napretka, jer većina trgovačkih zakona onda još nije uredjivala asekuracijoni posao. A i što se samih pojedinih propisa tiče, bili su oni za ono vrijeme veoma napredni i moderni. No — kako to uopšte biva kod instituta više socijalno-pravne naravi — nazori su se u pogledu asekuracijonoga posla s vremenom promijenili i negda tako moderni propisi hrvatsko-ugarskoga trgovačkoga zakona o asekuracijonom poslu su zastarjeli, te od novije nauke i zakonodavstva natkriljeni i prestiženi. Sudovi su doduše — laudabile dictu — nastojali, da, koliko je to njima uopće bilo moguće, kod presudjivanja drže korak sa razvojem. Ali to nije dostatno, pa se već dugo javljaju glasovi o potrebi reforme zakonskih propisa o asekuracijonom poslu. Ova je potreba možda izgubila nešto od svoje aktuelnosti, jer se pripravlja opća reforma odnosno unifikacija trgovačkoga zakona. Pretpredlog trgovinskom zakonu od godine 1912., koji je odredjen kao baza novomu trgovinskomu zakonu, ne sadržaje doduše propisa o asekuracijonom poslu. No da li će to ovako ostati ili će i ovi propisi ući u naš novi trgovinski zakon, pitanje je budućnosti. Bilo kako mu drago, sa reformom propisa o asekuracijonom poslu morat će se ipak čekati do te opće reforme odnosno unifikacije, budući da su se i onako već prije javljali glasovi, da je zasebna reforma propisa o asekuracijonom poslu nemoguća ili barveoma nezgodna i mučna. Unatoč svega toga ne držim nepraktičnim a pogotovo ne znanstveno neinteresantnim bar u glavnim crtama pokazati smjerove, u kojima je reforma potrebna.

Sedmi naslov drugoga dijela hrvatskougarskog trgovačkog zakona dijeli se u dva dijela. U prvom zakon uredjuje javnopravne odnošaje, koji proizlaze iz asekuracijonoga posla, u drugomu privatnopravne, Što se tiče javnopravnih propisa, mnogi misle, da oni uopće ne spadaju u trgovački zakon kao zakon privatnopravne naravi. I osnova hrvatsko-ugarskog trgovačkog zakona, sastavljena od profesora Apathy-ja, nije sadržavala ove propise, već ih je tek komisija, koja je redigirala ovaj zakon, naknadno u nj uvrstila. U protokolima ove komisije se veli, da je ona svijesna, da ovi propisi zapravo ne spadaju u trgovački zakon; no budući da se do onda obzirom na ondašnji sistem koncesije za asekuracijona poduzeća nije ukazala potreba za uredjenjem javnopravnih odnošaja asekuracijonih poduzeća; ovaj pako zakon sistem koncesije nije preuzeo, budući da su se dakle dalje ovakovi propisi ukazali potrebnima, a zakon i onako na drugim mjestima već sadržaje sličnih propisa (n. pr. kod javnih skladišta), to je komisija držala, da se ti propisi mogu primiti u zakon. No ima i u novije doba dosta mjerodavnih glasova, koji traže odstranjenje tih propisa iz trgovačkoga zakona, — to tim prije, jer isti propisi i onako suviše pogoduju stranim poduzećima

Digitized by Google

na štetu domaćima. Ipak nema sumnje, da je neki nadzor države nad poslovanjem asekuracijonih poduzeća potreban. Asekuracijoni posao nije naime običan trgovački posao, koji se tiče samo kontrahenata i njihovih interesa, već je to institut, koji ima etičku bazu i opću, upravo nacionalno-ekonomsku važnost. Sistema državnoga nadzora ima tri: već spomenuti sistem koncesije, onda sistem nadziranja po državnim asekuracijonim oblastima te konačno sistem publiciteta t. j. nadziranja po javnosti. Protiv sistema koncesije naročito navadjaju to, da državi i njenim organima daje suviše prilike, da to pravo u svoje svrhe zlo upotrebe. Kod sistema nadziranja po državnim asekuracionim oblastima teškoća je opet u tome, kako valja odrediti djelokrug i granice ovlasti tim oblastima. Osobito je preporno pitanje, da li im valja prepustiti i neke agende sudske vlasti ili ne. Protiv principa publiciteta opet navadjaju kao razlog njegove nevaljanosti odnosno nedostatnosti to, što ne pruža dovoljnih garancija. Oni, koji bi bili pozvani i mogli da kontrolišu rad asekuracijonih poduzeća — to su sama ta poduzeća, a ona toga u vlastitom interesu ne će činiti. No kada bi uslijed konkurencije i kontrolisali medjusobno svoj rad, to ipak nadjene nekorektnosti, i to baš najvažnije, ne bi iznašali pred javnost. Šira pako publika niti razumije, niti može tu kontrolu da vrši. Hrvatsko-ugarski trgovački zakon u tom pogledu u glavnom slijedi princip publiciteta, ali ne — kako ćemo vidjeti — čisti. To je i dobro.

Hrvatsko-ugarski trgovački zakon odredjuje u § 453, da je svako asekuracijono poduzeće prije upisa tvrtke u trgovački registar odnosno početka djelovanja dužno pri nadležnom sudu »iskazati za svaku granu poslova asekuracijonih, s kojom se kani baviti, posebice barem stotinu hiljada forinti efektivno plaćene asekuracijone temeljne zaklade«. Ne ulazeći u pretres spora glede značenja »svake grane poslova asekuracijonih«, te ostavljajući zasada na strani okolnost, da moderno shvaćanje traži mnogo veći broj tih grana, nego što ih hrvatsko-ugarski trgovački zakon poznaje, sadržaje ovaj § dvije velike pogrješke. Prva je ta, što je za današnje prilike svota od 100.000 forinti za svaku granu upravo smiješna. Gdje osiguravajuća društva rade na mnogo milijuna, svota od 100.000 forinti zbilja ne pruža gotovo nikakove garancije. Druga je pogrješka, da zakon samo propisuje, da je poduzeće dužno ovu svotu prije upisa odnosno početka poslovanja samo »iskazati«. Što i s tom minimalnom svotom poslije biva, za to se zakon ne brine. Zato je već osnova posebnoga zakona o privatnim asekuracijonim poduzećima tražila deponiranje te svote u kakovu javnu blagajnu. No tome su se mnogi iz ekonomsko-političkih razloga protivili. U oba je dakle smjera potrebna reforma.

Dalje zakon u §§ 454—456. odredjuje prijavu »načela, polag kojih se ima ulagati plaćena temeljna glavnica i pričuvna zaklada«, dalje prijavu »načela, kako se izračunava rezerva premija i ujedno predložiti uporabljene pri tom skrižaljke mortaliteta, dotično trajanje života ter naznačiti izmjeru kamata, uzetu kao temelj računanja«.

Digitized by Google

Kako se pako moraju ulagati rezerve premija, odredjeno je samo za osiguranje života. To je pogrješno. Valjalo bi isto tako zakonom odrediti i način ulaganja rezerve za štete te rezerve premija za osiguranje protiv štete. A onda opet imamo već spomenutu pogrješku, jer je od »prijave načela« još malo kome pomoženo. Može poduzeće prijaviti najljepša načela, ali kada ih se ne drži, a na obdržavanje ga nitko ne može siliti, onda je sve badava.

Više redakcionu pogrješku sadržaje § 461., koji odredjuje uslove protegnuća djelovanja »inozemnih poduzeća asekuracionih, u koliko kao društva dionička zadovoljavaju propisima §§ 210. i 211.« Jasno je naime, da zakonodavac nije htio isključiti inostrana poduzeća u formi zadruge.[1]

Što se tiče privatno-pravnih propisa, valja nam prije prijelaza na promatranje pojedinih zakonskih propisa spomenuti tri stvari. Asekuracijoni je posao po hrvatsko-ugarskom trgovačkom zakonu sa strane osiguratelja objektivni (apsolutni) trgovački posao (§ 258. t. 4.) t. j. juristički je svako i sasvim prigodno primanje osiguranja trgovački posao. Drugačije je sa praktične i gospodarske strane. S tih strana nema valjda još trgovačkoga posla, koji bi po svojem biću bio upućen na tako velik opseg i krug kao asekuracijoni posao. No to naravski na pozitivno-pravnoj protivnoj odredbi ništa ne mijenja; najviše može legislativno-politički doći u obzir. Onda valja — barem ukratko — spomenuti, da je naš zakon u pogledu različitih grana asekuracije, kojih on samo 3 poznaje, od novijih prilika, a i zakona daleko pretečen. Današnje prilike bezuvjetno traže, da trgovački zakon zasebno reguliše više grana asekuracije. Konačno je velika praznina u hrvatsko-ugarskom zakonu, što nikako ne uredjuje položaj asekuracijonih agenata. To je veoma važno pitanje, a kod njegova rješenja valja paziti na kulturne i ekonomske prilike, za koje treba propis da važi. Zato je i ovo pitanje na različite načine riješeno. Glavni je prijepor, da li su agenti samo posrednici ili su i pomoćnici; ili možda nešto u sredini.

Prelazeći na zakonske propise valja istaći, kako bi se protiv stilizacije §§ 463. i 464. trgovačkoga zakona dalo teoretski štošta prigovoriti, u što medjutim ne ulazimo. Isto tako samo nabacujemo, da je § 446. istoga zakona dao prilike različitim shvaćanjima i tumačenjima. Važniji § 468. glasi: »Za valjanost posla asekuracijonoga potrebit je pismen ugovor. Pismenomu ugovoru jednakom smatra se po osiguravatelju izdana polica, ili obavljeno uvedenje prihvaćene ponude u knjige osiguravatelja. Uvedenje smatra se obavljenim, ako osiguravatelj nije ponudu osiguranja odbio za 48 sati, računajući od primutka njezina. U potonjem ovom slučaju počima osiguranje iza otpravljenja ili predaje ponude slijedeći dan u 12 sati u podne«. U prvoj stavci ovaj § daje pravilo, da je za valjanost asekuracijonoga posla potreban pismeni ugovor. To pravilo postavlja i većina drugih zakona. Medjutim od ove stroge odredbe radi daljih odredaba ovoga §-a ne ostaje ni sjenka; osobito je to uslijed pro-

[1] § 230. trgovačkog zakona i protokoli redakcione komisije.

Digitized by Google

pisa 3. stavke toga §-a. Tu zakon jednostavno miješa valjanost asekuracijonoga posla sa pravnim djelovanjem asekuracije. Pa i rok je nepravedno kratak. Asekuracijono poduzeće doista često ne može da sebi za tako kratko vrijeme pribavi toli važne i često odlučujuće informacije; tako na pr. ako se radi o osobi, koju treba po liječniku-špccijalisti pregledati. Asekuracijona poduzeća doduše obično ugovore dulji rok, a sud takav ugovor prima kao pravovaljan. Ali bi ipak bilo bolje i zakonski minimalni rok odrediti dulji, kako to i čine noviji zakoni. Inače taj sam propis druge i treće stavke § 468., koga u osnovi nije bilo, većina brani, jer da čuva osiguranike od samovolje osiguravatelja, dok drugi traže bezuslovno pismeni ugovor. Ipak ovaj § ne daje osiguranicima dostatne zaštite, jer njegova 2. stavka barem nesolidnim asekuracijonim poduzećima daje izlaza. Propis 2. stavke naime u prvom redu zanemaruje intenciju zakona, koji je, tražeći pismeni ugovor, htio da stvori neku sigurnost u pogledu vremena, kada je asekuracioni ugovor sklopljen; no on daje poduzećima i tu mogućnost, da uvijek, kad im to ustreba, izigraju propis 3. stavke i to tako, da naknadno produciraju policu, za koji slučaj prezumpciji 3. stavke nema mjesta, jer ova radi samo o »uvedenju« ponude a ne i o »izdanju« police. Taj je nazor barem nužna posljedica zakonske stilizacije, premda bi se sud eventualno mogao i na drugo stanovište staviti. U 4. stavci opet zakon miješa asekuracijoni ugovor sa samim osiguranjem t. j. djelovanjem toga ugovora. Inače se po tom propisu može desiti, da je postanak osiguranja stavljen na vrijeme prije postanka ugovora o osiguranju. Na pr. ja danas pošaljem asekuracijonom poduzeću ponudu, ono je primi (i prihvati) nakon 5 dana, što je danas dosta brzo; posao je dakle sklopljen iza 5 dana, a osiguranje počinje od sutra u podne. Manjak je dalje toga §-a, da ne daje osiguraniku pravo, a ne određuje onda niti rok za podnašanje eventualnih prigovora protiv police. I takvu odredbu već sadržavaju noviji zakoni. Konačno ovaj § sadržaje prazninu, što ne rješava pitanje, kada za slučaj istavljanje police nastaje ugovor asekuracijoni.

§§ 469. i 470., kao i mnogi drugi, sadržavaju u hrvatskom tekstu u toliko pogrešku, što sve govore o »osiguranoj svoti« mjesto o »svoti osiguranja«. U pogledu §-a 471., koji za svaki slučaj — bilo istodobnim, bilo opetovanim osiguranjem — isključuje osiguranje iznad vrijednosti, mnogi predlažu, da se, ako to zahtjevaju prometni interesi, dozvole iznimke. Takove na pr. sadržavaju §§ 426.—428. talijanskoga trgovačkoga zakona. Inače nije sasvim precizna stilizacija 3. stavke toga §-a; ali jasno je, da zakon samo misli na odreknuće iza skopljenja višestrukoga osiguranja. § 472. određuje, da »glede medjsobnih prava i obveza stranaka, u koliko iste nisu ustanovljene u poglavlju ovom, služe mjerilom uvjeti asekuracijonoga ugovora«. Propisi trgovačkoga zakona o asekuracijonom poslu jesu dakle »jus cogens«. Uvodjenje ovoga propisa u zakon stajalo je mnogo borbe, jer je protiv općega principa slobode ugovora. No uveden je radi opasnosti, da će se ti važni zakonski propisi izigrati. Pri njegovu teorijskom tumačenju kao i pri njegovoj

Digitized by Google

praktičnoj primjeni pokazuju se velike razlike. U obrazloženju zakonske osnove veli se naime[1], da kraj svega toga i na području asekuracionoga prava nije napušten princip slobode ugovora, na što se mnogi pozivaju. I judikatura je stoga u pogledu ovoga propisa različita i nestalna. Ipak onaj sud, koji je daleko najviše radio u asekuracijonim stvarima, naime budimpeštanski sudbeni stol, pristaje uz strogu apsolutnost zakonskih propisa. To kao da je i pravi smisao ovoga §-a, premda na taj način mnogo propisa postaje »ius cogens«, gdje to nikako nije potrebno. A postoji prijepor kod primjene ovoga §-a i u pitanju, da li su »ius cogens« samo propisi, koji su explicite sadržani u zakonu ili i oni, koji su u njemu samo implicite sadržani. A i potonje može da bude od važnosti. Tako na pr. § 503. explicite sadržaje propis, da pogodovnik, ako ne prijavi bezodvlačno rok ili događaj, za koji je sklopljeno osiguranje, odgovara osiguravatelju za otuda nastalu štetu. Implicite je pako u tom §-u sadržano to, da time i ne gubi potraživanja iz asekuracijonoga ugovora. Da li bi se dakle — obzirom na propis §-a 472. — i taj gubitak mogao ugovorom valjano odrediti ili ne?

Od §§ 474. i 475. određuje prvi, da je »osiguranik dužan prigodom sklapanja ugovora poznate mu okolnosti, koje po važnosti svojoj mogu imati upliva na prihvat osiguranja, priopćiti osiguravatelju«, a drugi sankciju na tu dužnost. Trgovački zakon dakle kod asekuracijonoga posla kao posla »uberrimae fidei« zahtijeva »officium veritatis«, dok se to inače samo pretpostavlja; ta cijeli prometni život bazira na vjeri i pouzdanju. O uzroku pako toga posebnoga propisa mnijenja su razdijeljena i različita. No ova se dužnost po ovom §-u odnosi samo na vrijeme sklapanja ugovora. To kao da odgovara principu nošenja nekoga rizika, što valja da u sebi sadrži svaka asekuracija. Što se tiče okolnosti, koje valja priopćiti, zakon je (protivno od osnove) prihvatio objektivni sistem.[2] No praksa to većinom steže samo na slučaj, kada je osiguranik svjestan objektivne važnosti koje okolnosti. Sankcija §-a 475. u svojoj općenitosti može da vodi do velikih zloporaba. Zakon niti ne traži, da dotični propust bude od ma kakova upliva na sam događaj, pa onda još osiguravateljima toliku moć daje bez ikakovoga vremenitoga ograničenja. Ugovorno se to pravo doduše vremenito obična ograničuje, no to bi valjalo i u zakonu odrediti.

Propis §-a 476., prema kome je osiguranik dužan, »kada nastane događaj, za koji je sklopljena asekuracija, čim sazna za njega bezodvlačno dati obavjesti o njem osiguravatelju«, jer da inače osiguravatelju odgovara za otud nastavše štete, valjalo bi tačnije odrediti — i to kako glede roka obavijesti, tako i glede posljedica propusta iste. U §-u 477. valjalo bi u prvom redu tačno odrediti, za koji stupanj krivnje odnosno nepažnje osiguravatelj već ne odgovara. A bilo bi dobro i odrediti, kako djeluje krivnja odnosno nepažnja zastupnika ili namještenika osiguranika, premda se u obraz-

[1] Str. 223.

[2] »Okolnosti, koje po važnosti svojoj mogu imati upliva ...«

Digitized by Google

loženju k zakonskoj osnovi i u protokolima redakcione komisije i na to pitanje može naći odgovor. § 481. daje osiguravatelju pravo, da »u pomanjkanju ine uglave nastavšu štetu da ustanoviti i putem vještačkog očevida«. Ovaj bi propis valjalo tačnije odrediti, jer je u ovakovu obliku samo uzrokom nestalnosti u praksi, kao što se to kod primjene našega zakona i pokazalo.

§ 482., koji govori o djelomičnoj šteti, mogao bi sadržavati i — često veoma pravednu — ustanovu, da se u slučaju čestoga ponavljanja djelomične štete daje osiguravatelju prilike, da se nekako riješi ugovora, kako to čine noviji zakoni; jer u većini slučajeva toj pojavi ne će biti uzrokom toliko slučaj, koliko manja pažnja osiguranika. Zakonsku cesiju §-a 483. valjalo bi stegnuti u pogledu onih (trećih) osoba, s kojim osiguranik živi u zajedničkom kućanstvu ili za koje on odgovara, jer inače za njega cijelo osiguranje nema puno smisla. To bi valjalo učiniti barem za štete, počinjene njihovom »culpa levi«, premda to neki zakoni protežu i na »culpam latam«, naravski ne i na »dolus«.

§ 484. odredjuje za prelaz vlasništva ili interesa glede osiguranoga predmeta i prelaz ugovora asekuracijonoga na novoga vlasnika i to ipso iure »i bez privole osiguravatelja« »pretpostavljajući, da protivno nije uglavljeno u ugovoru asekuracionom i da se uslijed prenesenja vlasništva ne promjenjuju uvjeti ugovora«. Tome valja ovo spomenuti. Zakon kaže doduše samo »i bez privole osiguravatelja«, no po sebi se razumije, da za to ne traži privole osiguranika. A onda i u posljednjoj rečenici krivo stoji »i« mjesto »ili«. Konačno, što se samoga propisa tiče, ispravniji su noviji zakoni, koji ipak strankama, osobito osiguravatelju, daju mogućnost u takvim slučajevima razriješiti ugovor, budući da je veoma često s promjenom vlasništva spojena i promjena u stupnju opanosti. Savezno s time ustanovljuju noviji zakoni i dužnost prijave svakoga prelaza vlasništva osiguravatelju. § 485. nabraja taksativno 4 slučaja, kada asekuracijoni ugovor protiv štete gubi svoj učinak. To je već nepravedno, jer obzirom na § 472. protivnoj uglavi nema mjesta. Osobito je nepravedan propis 4. tačke, koji taj prestanak odredjuje za slučaj neuplate premije. Time je jednostavno ostavljeno na volju osiguraniku, da po volji neuplatom premije razriješi asekuracijoni ugovor, a da osiguravatelj protiv toga ne može ništa da čini. Neki zakoni ovo pravo za taj slučaj daju samo osiguravatelju, a ne i osiguraniku. Naša je praksa nastojala zakonske nepravde po mogućnosti ublažiti. — §. 486. navodi slučajeve ristorna. Zlo je stilizovan, kada veli, da osiguravatelj može zadržati dvije trećine plaćene premije, ako je vrijeme, na koje je ugovor sklopljen, sasvim ili djelomice izminulo. Ne radi se tu o tom, da li je to vrijeme izminulo, nego da li je počelo nošenje opasnosti. On sadržaje donekle i prazninu, jer ne uredjuje pitanje, da li osiguravatelj, koji je jedno vrijeme nosio opasnost, može tražiti dvije trećine od premije, koja za to vrijeme pripada, ali još nije uplaćena. Čini se, da može. — Važna je ustanova 1. al. §-a 490., koja glasi: »Kada na osiguranoj zgradi ili glede

Digitized by Google

opredijeljenja njezina nastane promjena, kojom se toliko povećava nesigurnost od požara, da osiguravatelj, da mu je ta okolnost bila poznata, ne bi uopće ili ne pod istim uvjetom sklopio bio posao, prestaje osiguranje, ako osiguravatelj, primivši obavjest o promjeni, ne izjavi, da uzdržaje ugovor u kreposti«. Ovdje dakle samo u tom jednom slučaju kasnija promjena na osiguranom predmetu djeluje na samo osiguranje — i to kao ius cogens. Nepravedno je, da za osiguranika u slučaju takove promjene, ako to osiguravatelj samo hoće, svakako prestaje osiguranje; nepravedno je, da to prestaje, ako samo osiguranik tu promjenu ne prijavi osiguravatelju; no nepravedno je i to, da je to stegnuto samo na taj jedan način promjene, a moglo bi biti i drugih, veoma važnih i po stupanj opasnosti odlučnih načina promjene — tako na pr. podignuće tvornice puščanoga praha kraj osigurane zgrade ili slično. Iz tih razloga i predložen je bio drugi tekst ovoga §-a, no nije primljen, jer da bi u onim drugim slučajevima mogao pomoći propis iz § 474. Da to ne odgovara, proizlazi već iz napred rečenoga, prema kojemu jasno propis §-a 474. vrijedi samo za vrijeme »prigodom sklapanja ugovora . . .«

U osiguranje života hrvatsko-ugarski zakon ubraja i osiguranje zdravlja i osiguranje protiv nezgoda. Protiv toga čulo se je glasova i razloga. No, ako te grane osiguranja već nisu samostalno uredjene, onda spadaju najbolje osiguranju života. Jer osiguranjem protiv štete hoće se postići neki ekvivalenat za pretrpljenu štetu, dok kod osiguranja života, a i zdravlja i protiv nezgoda, to nije moguće. Što se pako pravne naravi samoga osiguranja života tiče, to ni teorija a ni zakonodastva nijesu o njoj složna i na čistu. To osobito vrijedi za pitanje, koliko osiguranje života in concreto u sebi sadržaje pravoga osiguranja, a koliko je štedioničko-uložni posao. Što se samih zakonskih propisa tiče, to se zakon na mnogo mjesta pozivlje na već dane propise ili daje sasvim analogne. Tako § 502. (analogno §-a 490.) odredjuje »u pomanjkanju ine uglave« prestanak asekuracijonoga posla, ako »u zanimanju osigurane osobe« nastane odlučna promjena. Razlika je prema propisu §-a 490. u toliko, što je § 502. ius dispositivum, a ne ius cogens. Inače je osnova tu posljedicu priznala ne samo promjeni »u zanimanju«, nego i »u načinu života«. To je često puno pravednije. Pomislimo na pr., da se radi o osiguranju života liječnika, koji je dosada radio u velikom zavodu u jednom zapadno-europskom velegradu, a sada se preselio u Aziju ili Afriku, da radi u kraju, gdje je sijelo kakove zarazne bolesti. Ipak propis nije primljen u zakon s navedenim dodatkom, i to iz bojazni od nepodopština s obzirom na širok pojam »promjene u načinu života«. No čini se, da to nije umjesno, jer se mirne duše može prepustiti slobodnoj rasudi suda, da uvijek, za svaki slučaj ustanovi, da li se tu radi o tako važnoj promjeni u načinu života ili ne. Inače i za § 502. vrijedi ono, što je gore rečeno za § 490.

§ 503. sadržaje obzirom na sastavljanje zakona interesantnu stvar. Ugarski tekst naime odredjuje platežni rok od 8 dana, dok hrvatski tekst istoga (zajedničkoga) zakona odredjuje rok od 15

Digitized by Google

dana. — Što se tiče slučajeva, kada se osiguravatelj ne može pridržati na isplatu ugovorene svote osiguranja, vidili smo kod osiguranja protiv štete opći propis 2. al. §-a 477. Ovdje, kod osiguranja života, zakon (u §-u 504.) ne daje općega propisa, nego taxativno nabraja slučajeve, u kojima se osiguravatelj, »ako protivno nije izrično uglavljeno u ugovoru, ne može pridržati na isplatu osigurane svote ugovorene: 1. kada osiguranik izgubi život uslijed osude smrtne, dvoboja ili samoubojstva; — 2. kada osiguranik umre u bitci ili uslijed rana u njoj zadobivenih; — 3. kada je, sačinjavajući predmet osiguranja zdravlje ili cijelost tjelesna, dogadjaj, od nastanka kojega je zavisnim učinjeno plaćenje, nastao krivnjom osiguranika ili pogodovnika. U slučajevima, u 1. i 2. točki naznačenim, može pogodovnik zahtjevati povratu trećine plaćenih premija«. Tu ima važnih pitanja. Tačka 1. ostavlja neriješeno pitanje samoubojstva počinjenog u neubrojivom stanju, te pitanje samoubojstva pogodovnika. Potonjega naime ne spominje, a da je to spominjanje uz osiguranika potrbeno, vidi se na pr. iz §§ 498., a i 504/3. Propis točke 2. zadobio je uslijed prilika, stvorenih utjecajem svjetskoga rata, upravo narodno-ekonomsku i socijalnu važnost. Silan je utjecaj, što ga ratovi vrše na osiguranju. U prvom redu osiguranje u opće bazira na računu vjerojatnosti i prosječnosti. Za dobru orijentaciju potrebno je dakle čim dulje vrijeme i čim više slučajeva. To je za ratne prilike teško. Ratovi ne traju tako dugo, a izmedju pojedinih ima — obzirom na raznolikost sredstava i intenziteta ratovanja — opet tolikih razlika, da je nemoguće ili barem vrlo teško pronaći neku prosječnost. Nema sumnje, da rat silno utječe na mortalitet ljudi, prī čemu ne ulaze u račun samo one silne ljudske žrtve, što ostaju na bojnom polju, već tu djeluju još i različiti drugi uzroci: evakuacije, slabo hranjenje, neprestane uzrujanosti, širenje zaraznih bolesti, loše sanitarne prilike i t .d. Uz to djeluje rat i u drugom smjeru na osiguranja odnosno na osiguravajuća poduzeća: broj novih osiguranja se umanjuje; premije se ne plaćaju redovito; vrijednost je papira, koji recimo čine temeljnu ili pričuvnu glavnicu poduzeća, nesigurna i t. d. Nema dakle dvojbe, da povodom rata i ratnih prilika nastaje mnogo pitanja, koja su u svezi sa osiguranjem. Kod rješavanja tih pitanja zakoni zauzimlju dvojako stanovište. Jedni, i to noviji i moderniji, za rješavanje tih pitanja ne postavljaju nikakovih zasebnih propisa, već ih prosudjuju po općim pravilima o uvećanoj opasnosti. Drugi, kamo spada i naš zakon, sadržavaju opet za to posebne propise. Kod nas je to na pr. § 504. Propis toga §-a tako je kratak, te je jedan odličan stručnjak na polju asekuracijonoga prava jednom zgodom rekao, da je rješavanje svih odnosnih sporova po tom jedñom propisu gotovo tako teško, kao odsvirati jednu Wagnerovu glazbenu umotvorinu na jednoj struni. Glede primjene propisa tačke 2. toga §-a vlada nesuglasica. Većina njih kaže, da propis 2. t. § 504. valja restrinktivno tumačiti. To slijedi iz zakonske stilizacije, prema kojoj se »osiguravatelj, ako protivno nije izrično uglavljeno u ugovoru, ne može pridržati na isplatu ugovorene svote osiguranja: 2. kada osi-

Digitized by Google

guranik umre u bitki ili uslijed rana u njoj zadobivenih«. Ovaj propis dakle ne vrijedi, kao što se to obično veli u zakonu, »u pomanjkanju ine uglave«, već uvijek, »ako protivno nije izrično uglavljeno u ugovorima«. Može se dakle ugovoriti samo odgovornost i u slučaju smrti, nastale »u bitki ili uslijed rana u njoj zadobivenih«, a ne i neodgovornost kod drugoga razloga smrti. Jer samo prvo je »protivno« od propisa 2. t. §a 504. Osim toga većina i polaže važnost na to, da je zakonska komisija izrično odredila smrt »u bitki«, a ne uopće »u ratu«. Medjutim je manjina mišljenja, da promjena »u bitki« na mjesto »u ratu« nije ustanovljena u svrhu restringiranja slučajeva; ona ne pripisuje ni onoj — kažu slučajnoj — okolnosti, da u zakonu stoji, »ako protivno nije izrično uglavljeno u ugovoru« mjesto »u pomanjkanju ine uglave«, onu važnost, kako to čini većina i kako smo to gore spomenuli. Uz nazor većine pristaje i budimpeštanski sudbeni sto i kurija (n. pr. rješidba br. 620 ex 1897.). Isto tako i propis 1. i 3. tačke većina tumači restrinktivno, manjina ekstenzivno.

§ 505. taxativno nabraja slučajeve, kada ugovor o osiguranju života gubi svoju valjanost, pa u tom pogledu za nj vrijedi to, što smo gore rekli za § 485. Inače su novija zakonodavstva još u dva smjera bolja od ovoga propisa i to u pogledu propisa 2. tačke, koja u tom obliku sadržaje nepravdu za nasljednike, te propisa 4. tačke, koja opet ovako pruža nepravednu prednost osiguravatelju. Što se propisa §-a 507. tiče, koji i za osiguranje života odredjuje — analogno §u 472. — apsolutnost zakonskih propisa, vrijedi u pogledu njega gore kod § 472. rečeno. Time je zakon svršio propisima o osiguranju života, pa ću i ja da tu prestanem, jer u pogledu reforme uzvratnog osiguranja nema ništa osobita da se istakne.

Vrijednost konkordata u Hrvatskoj prije i nakon sloma Austro-Ugarske.

Mnijenje **dra. Ede Lovrića,** kr. sveuč. profesora, podneseno povjereništvu za prosvjetu i vjere dne 7. kolovoza 1919.

Dok je još postojala austro-ugarska monarhija bilo je u našoj javnosti različitim povodima govora o tome, da li konkordat od 18. kolovoza 1855. — t. zv. austrijski konkordat — vrijedi u Hrvatskoj i Slavoniji.[1] Nakon sloma austro-ugarske monarhije još se češće po-

[1] Pitanja o vrijednosti konkordata od god. 1855. dotaknuo se ondašnji sveuč. profesor, a kasniji senjsko-modruški biskup i zagrebački nadbiskup dr. Juraj Posilović u članku »Civilna ženidba« (Katol. l. od god. 1873. br. 1.). Kasnije je o tome pisao sveučil. profesor dr. Aleksander pl. Bresztyenszky u članku »Konkordat u Hrvatskoj« (Kat. l. 1888. br. 34.) i dr. Robert pl. Vernić pod naslovom »Jedna o članku XIV. konkordata« (Katol. l. 1888. br. 37.). Nekoliko godina iza toga razvila se o vrijednosti konkordata od god. 1855. kod nas polemika izmedju dra. Aleksandra pl. Bresztyenszky-a, koji je za-

Digitized by Google

javljivalo to pitanje u našim javnim glasilima. Mišljenja, koja su se u tom obziru izražavala, bila su oprječna. Tko prati naš javni život, mogao je opaziti, da se je ovo ili ono mišljenje, u tom obziru u zadnje vrijeme naprosto, bez svake argumentacije, nabacilo u javnosti, kako je to komu bilo poželjno.[2] Pošto je ovo pitanje još i danas važno i aktuelno za Hrvatsku i Slavoniju, a time i uopće za našu novu državu, držim za shodno, da u ovom našem pravničkom glasilu iznesem na vidjelo svoje mišljenje, što sam ga u tom obziru podnesao kr. hrvatsko-slavonskoj zemaljskoj vladi, povjereništvu za prosvjetu i vjere, na njezin izričiti poziv,[3] ne bi li time nešto doprinesao razbistrenju i ispravnom shvaćanju ovoga doista vrlo važnoga pitanja.

stupao mišljenje, da konkordat nakon povratka ustava listopadskom diplomom od god. 1860. (vidi o tome dalje u tekstu) i dalje vrijedi, i gradskoga senatora u Zagrebu Gjure Deželića, koji je opsežno, sa slabijom pravnom argumentacijom i dosljednošću, ali zato s tim većom odlučnošću, zastupao protivno mišljenje. Vidi o tome članke Gjure Deželića: »Patron crkve sv. Blaža«, »O patronatu i konkordatu«, »Samo o konkordatu«, »Pa ipak ne valja konkordat u Hrvatskoj« (Nar. Nov. od god. 1893. br. 50., 61.—62., 74., 123.—127., 136.—137.) te njegove rasprave »Vladarska povlasna dozvolnica (Placetum regium)« 1894. i »Kolonićeva nagoda« 1895.; — zatim članke dra. Aleksandra pl. Bresztyenszky-a: »Konkordat valja u Hrvatskoj« (Kat. l. 1893. br. 19. i 20. Nar. N. 1893., br. 189., — 1903. br. 103. i 104.) i »Interkonfesionalni zakon« (Katol. l. od god. 1895. br. 1). Istoga se pitanja dodirnuo sveučil. profesor dr. Luka Marjanović u članku »Pravo na ostavštinu biskupa bez oporuke umrvšega« (Mjesečnik 1891. br. 3. str. 101. i sl.), J. K. pod naslovom »Opaske na članak »Pravo na ostavštinu biskupa bez oporuke umrvšega« (Mjesečnik 1891. br. 4. str. 157. i sl.), te opet članak dr. Luke Marjanovića pod naslovom «Odgovor na opaske donesene k raspravi »Pravo na ostavštinu itd.«« (Mjesečnik 1891. br. 5. str. 217. i sl.). Vidi dalje članke sveučil. profesora dra. Ferdinanda Belaja »Povijest konkordata« (Kat. l. 1892. br. 13.—15., 17.) i raspravu Ivana Z. Galića »O oporučnoj sposobnosti i zakonskom nasljedovanju iza katoličkih duhovnih osoba« (Mjesečnik 1910. br. 11. str. 973. i sl., — odnosno mjesto na str. 996.—997.) — itd. Primjećujem, da poput dra. Bresztyenszky-a svi navedeni pisci, izuzevši dakako Gjuru Deželića, u glavnome zastupaju mišljenje, da je konkordat nakon povratka ustava god. 1860. dalje ostao na snazi u Hrvatskoj i Slavoniji.

[2] Za jednoga bio je konkordat od 1855. vrijedan, za drugoga nije; za trećega uopće u našoj novoj državi nema konkordata.

[3] Koncem mjeseca srpnja 1919. saopćio mi je dekanat pravoslovnoga i državoslovnoga fakulteta našega sveučilišta ovaj otpis:

Br. 66./Pr. B. N.

Pravoslovnomu dekanatu sveučilišta kraljevstva Srba, Hrvata i Slovenaca u Zagrebu,

Stanovitim povodom želio bi znati mišljenje profesora kanonskoga prava gosp. dra. Ede Lovrića o valjanosti konkordata u nas prije osnutka kraljevstva Srba, Hrvata i Slovenaca kao i o tome, kakovo je u tom pogledu nastupilo

Digitized by Google

I.

O pravnoj naravi konkordata vladaju različiti nazori. Glavni su nazori ukratko[4] slijedeći. Po jednima je konkordat ugovor izmedju crkve i države odnosno izmedju vrhovnoga reprezentanta crkvene i državne vlasti. To je t e o r i j a u g o v o r a. Ali kakov je konkordat ugovor, da li državnopravni, medjunarodni, sličan medjunarodnomu ugovoru i t. d., u tome se razilaze mišljenja onih, koji ga smatraju ugovorom. Po drugima je konkordat privilegij sa strane crkve odnosno pape državi ili njezinu vrhovnomu reprezentantu. To je t e o r i j a p r i v i l e g i j a. Po trećima je pak konkordat državni zakon, izdan na temelju prethodnoga sporazumka sa crkvom odnosno papom. To je t e o r i j a z a k o n a. Prva teorija polazi sa stanovišta, da su crkvena i državna vlast medjusobno ravnopravne i jedna od druge nezavisne; druga sa stanovišta, da je crkvena vlast nad državnom vlasti; treća sa stanovišta, da je državna vlast na teritoriju svojem nad crkvenom vlasti i da je jedina ona zvana na svojem teritoriju izdavati zakone. Prema ovim različitim nazorima o pravnoj naravi konkordata različita su mišljenja i o tome, tko i kako da promijeni i ukine konkordat.

Nema sumnje, da je konkordat po svojem postanku u g o v o r i to: 1. d v o s t r a n i, jer ga sklapaju dva kontrahenta tako, da jedan drugomu s njim daju koncesije i da medjusobno preuzimaju dužnosti; 2. j a v n o - p r a v n i, jer ga i papa i vrhovni reprezentant države sklapaju po svojem javnopravnom položaju u crkvi odnosno u državi, te što su mu predmetom javnopravni interesi i crkve i države; — 3. p i s m e n i, jer ga kontrahenti — redovito po svojim punomoćnicima — pismeno fiksiraju. Prema tomu je konkordat po svojoj pravnoj naravi svakako dvostrani, javno-pravni i pismeno fiksirani ugovor. Ako se vlast pape i vrhovnoga reprezentanta države, pa i sam ugovor bolje promotri, dolazi se do raznolikosti izmedju pravoga medjunarodnoga ugovora i konkordata. Stoga neki,[5] pa i ja sam, smatraju konkordat s l i č n i m m e d j u n a r o d n o m u g o v o r u, t. j. takovim, koji se ima prosudjivati analogno kao medjunarodni ugovor.

---

pravno stanje nakon preloma s Austro-Ugarskom. Izvolite zamoliti gosp. dra. Lovrića, da mi svoje mišljenje s mogućim pospješenjem ovamo priopći.

U Zagrebu, dne 26. srpnja 1919.

Za bana: M. Rojc.

[4] Potanje S ä g m ü l l e r, Lehrb. des kath. Kirchr., III. Aufl., Freib. in Breisgau 1914. Bd. 1. str. 123.—128. — Razlaganje teorija o konkordatu ne spada u okvir ovoga sastavka.

[5] B l u n t s c h l i, das moderne Völkerrecht, II. Aufl. 1872.; — F r i e d b e r g, Lehrb. des kath. und. evang. Kirchr., Leipzig 1879. str. 79.; — S ä g m ü l l e r, l. c. str. 125.: »Uns. Ermes. sind die Koncordate quasi-völkerrechtliche Verträge«; — »Näherhin sind diese Verträge völkerrechtliche — eine leicht zuzugebende Modifikation — eine Art von völkerrechtlichen Verträgen . . . «, — itd.

Digitized by Google

II.

Kada je za apsolutističke vladavine u ondašnjoj cesarevini austrijanskoj bio utrt[6] put, da se uredi odnošaj izmedju crkve i države medjusobnim sporazumkom, izražena je bila papi Piju IX. i od njega prihvaćena želja, da se sklopi konkordat. Car Franjo Josip I. i papa Pijo IX. radili su pri tome na način, kako se postupa pri sklapanju medjunarodnih ugovora. Prvi je ovlastio bečkoga kneza-nadbiskupa Josipa Othmara Rauschera, a drugi pronuncija na bečkom dvoru kardinala Mihaela Viale-Prelu, da vode pregovore i utanače konkordat. Rauscher radio je prema potrebi sada sporazumno s odnosnim ministrima sada sa samim vladarom, gdje je bila potrebna njegova odluka, a pregovarao je i u Rimu s kardinalom Santuci-jem. Kada su spomenuti punomoćnici na temelju tih pregovora konačno redigirali konkordat u 36 članaka i potpisali ga u Beču 18. kolovoza 1855., podastriješe ga papi i caru na odobrenje. Car ga je odobrio 23. rujna 1855. i izjavio za sebe i svoje nasljednike, da će sve, što je u njem sadržano, dati provesti i da ne će pod nikojim uslovom dopustiti, da mu se protuslovi. Nakon toga su ratifikacije izmijenjene bile u ministarstvu izvanjskih posala u Beču dne 13. rujna 1855.[7] Papa je objavio konkordat u tajnom konzistoriju kardinala od 3. stud. 1855. alokucijom i proglasio ga bulom »Deus humanae salutis auctor« od istoga dana. Car proglasio ga pako carskim patentom od 5. stud. 1855. u državo-zakonskom listu[8] i u zemaljsko-vladnim listovima za pojedine kraljevine i zemlje cesarevine austrijanske, pa i u onom za kraljevinu Hrvatsku i Slavoniju.[9] Tim proglašenjima postao je sklopljeni konkordat s jedne strane crkvenim, a s druge strane državnim zakonom za cijelo područje ondašnje cesarevine austrijanske, — dakle i za kraljevinu Hrvatsku i Slavoniju. Za kraljevinu Hrvatsku i Slavoniju napose nije konkordat od god. 1855. mogao vrijediti kao ugovor, jer ona nije bila ni za vrijeme njegova sklopljenja ni kašnje kao neko samostalno posebno tijelo takov subjekt, koji bi mogao sam za sebe neovisno od bilo koga sklapati javnopravne ugovore, kakov je konkordat, pa zato ona nije kod njegova sklapanja nimalo aktivno sudjelovala.[10] Za kraljevinu Hrvatsku i Sla-

[6] Cesarska naredba od 18. travnja 1850. o odnošaju katoličke crkve k državnoj vlasti; — i od 23. travnja 1850. o odnošaju katoličke crkve k javnom poučavanju (d. z. l. br. 156. i 157.)

[7] Kat. l. 1855. str. 319.

[8] God. 1855. br. 195. str. 635. i sl.

[9] God. 1855. br. 195. str. 433. i sl. — Otisnut u Katol. l. 1855., str. 368. do 373.; — kod B e l a j a, Katol. crkv. pravo, Zagreb, 1893., svez. IL, str. 237.—247.

[10] Regula iuris 29. in VI° V. 12.: »Quod omnes tangit, debet ab omnibus approbari.« — Ali dade se prema reg. iur. 80. in VI° V. 12.: »In toto partem non esse dubium contineri« opravdati i stanovište, da je konkordat putem cijeline ondašnje austrijanske cesarevine, za koju je on bio nesumnjivo ugovor, takodjer ugovor za Hrvatsku i Slavoniju, koja je bila dio ondašnje austrijanske cesarevine. — Sravni opasku 35.

Digitized by Google

voniju mogao je vrijediti ovaj konkordat samo kao državni zakon, koji je redovito izdan i proglašen na način, kako su se u smislu carskoga patenta[11] od 4. ožujka 1849. izdavali i proglasivali državni zakoni za vrijeme apsolutističke vladavine.[12]

Uz ono, što je sadržano u konkordatu, bilo je uglavljeno i takovih članaka, koji nisu predani javnosti: articuli secreti — tajni članci konkordata. Tečajem ugovaranja dali su ugovaratelji medjusobno i više drugih očitovanja, koja su služila dijelom za to, da se konkordat upotpuni, a dijelom za to, da se on razjasni. Ni ta očitovanja nisu uvrštena u sam konkordat, jer se to nije činilo shodnim, nego su sadržana u dopisima, što su ih punomoćnici medjusobno izmijenili. Punomoćnik cara Rauscher upravio je po njegovu nalogu na papina punomoćnika Viale-Prelu pismo »Ecclesia catholica« od 18. kolovoza 1855., koje sadržaje 20 takovih očitovanja odnosno razjašnjenja.[13] Papa pako upravio je na biskupe monarhije breve »Optime noscitis« od 5. studenoga 1855., kojim se izjavio o duhu, u kojem se imade konkordat shvaćati, kao što i o izvedenju nekojih njegovih članaka.[14] Ova dva spisa smatraju se općenito sastavnim dijelovima konkordata.

Premda je konkordat bio već i sa strane države proglašen i općenito poznat, dostavio ga je ondašnji ministar bogoštovlja i nastave u Beču grof Thun zajedno sa spomenutim Rauscherovim posmom na Viale-Prelu dopisom od 25. siječnja 1856. br. 1371. svim biskupima monarhije.[15] U tom je dopisu istaknuo želju vladara, da se konkordat u cijelom opsegu što prije provede, pak ih je stoga po njegovu nalogu pozvao na konferenciju u Beč u svrhu vijećanja u tom obziru, saopćivši im podjedno nekoliko svojih opazaka k nekim člancima konkordata. Ta biskupska konferencija obdržavana je od 7. travnja do 16. lipnja 1856., te je formulirala svoje zaključke u 80 kratkih članaka. Nakon toga izdano je sa strane države više odredaba, kojima se razni članci konkordata provode. Medju njima je bez sumnje najvažniji carski patenat od 8. listopada 1856.,[16] kojim je u provedbi članka X. konkordata i članka II. cesar. patenta od 5. studenoga 1855. o proglašenju konkordata izdan i sa 1. siječnja 1857. na snagu stavljen ženidbeni zakon za katolike i naputak za ženidbene duhovne sudove. Naročito ovaj potonji smatraju neki pisci[17] takodjer sastavnim dijelom konkordata.

---

[11] d. z. l. br. 153.

[12] Čl. VI. zakona od 28. velj. 1874. o sudačkoj vlasti. — Zbor. br. 15. ex 1874.

[13] Otisnuto u Katol. l. 1856. str. 61., 65.—67.; — kod Belaja l. c. str. 247.—252.

[14] Otisnut u Katol. l. od 1855. str. 129.—130.; — kod Belaja l. c. str. 252.—256.

[15] Otisnut u Katol. l. 1856. str. 101., 109.—110.; — kod Belaja l. c. str. 256.—263.

[16] D. z. l. br. 185.; — z. vl. l. br. 198. str. 486. i sl.

[17] Schulte, Das katholische Kirchenrecht, I., Giessen 1860., str. 499.

Digitized by Google

III.

U članku XXXV. konkordata izrečeno je, da se svi, kojim mu drago načinom i oblikom izdani u cesarevini austrijanskoj i u pojedinim njezinim pokrajinama zakoni, naredbe i odluke, u koliko se ne slažu s konkordatom, smatraju ukinutima, te da će odsele imati konkordat za svagda u istim zemljama vrijediti kao državni zakon;[18] — da ugovaratelji obriču, da će oni i njihovi nasljednici sdušno obdržavati sve, što je ugovoreno, te da će u buduće sporazumno stvar urediti, ako se pojavi kakova poteškoća.[19] Prema tomu bila je sazvana spomenutim dopisom ministra bogoštovlja i nastave u Beču grofa Thuna od 25. siječnja 1855. broj 1371. biskupska konferencija u Beču, da se poluči sporazumak glede provedenja različitih članaka konkordata, odnosno da se prema potrebi učine priprave za raspravu sa svetom stolicom. Slično se izjavio i papa u poslanici »Singulari quidem« od 17. ožujka 1856., upravljenoj na konferenciju biskupa.[20] Kada je car i kralj nakon svršene konferencije primio dne 18. lipnja 1856. biskupe u audijenciju, u kojoj ga je najstariji medju njima kardinal knez-nadbiskup praški Schwarzenberg oslovio kratkim govorom, odvratio je on medju ostalim: ».....Meum est, ut concordiae opus rite in omnibus perficiatur.«[21]

No prilike su se u monarhiji nakon sklopljenja konkordata razvijale tako, da uz najbolju volju cara nije mogao biti konkordat posvema i strogo u svim točkama proveden, što više nije s njime uredjeni odnošaj izmedju crkve i države dugo ostao nepomućen. U zapadnom je dijelu bivše monarhije stala protiv konkordata sve više izbijati na vidjelo liberalna struja, potpirivana nezadovoljstvom protestanata. U Ugarskoj pako nije konkordat s političkih razloga stekao osobitih simpatija. Tamo mu se naime prigovaralo, da je u protuslovlju sa povlasticama apostolskoga kralja ugarskoga, koje mu je crkva od davnine podijelila i kojima su se ugarski kraljevi uvijek služili, da se njime suzuje sudbenost crkvenih sudova, da je u protuslovlju s raznim ugarskim zakonima pa i sa samim crkvenim pravom.[22] No uza sve to nije se ugarski episkopat nimalo protivio pro-

kaže: Instruction bildet einen integrirenden Bestandtheil des Concordats, weil auf die Forderung der Regierung, sie müsse von den Bischöfen als Norm ihren Ehegerichten vorgeschrieben werden, von Seite Roms versprochen ist, dafür Sorge zu tragen, dass die Bischöfe das thun werden.« — Sravni na istom mjestu i opasku 17.

[18] Per solemnem hanc conventionem leges, ordinationes et decreta quovis modo et forma in imperio Austriaco et singulis, quibus constituitur ditionibus, hactenus lata, in quantum ili adversantur, abrogata habebuntur, ipsaque conventio ut lex status deinceps in eisdem ditionibus perpetuo vigebit.

[19] Vidi opasku 35.

[20] Otisnuta u Katol. l. 1856. str. 253.—256., 261.—264.

[21] Kat. l. 1856. str. 216.

[22] Taj prigovor je bio neumjestan, jer sporazumak — ugovor — baš sastoji u tome, da stranke kod sklapanja konkordata medjusobno daju povlasti mimo i proti pravu, koje postoji i vrijedi.

Digitized by Google

vadjanju konkordata, što više nekoje ga provincijalne sinode svečano proglasiše (u Ostrogonu 1858.). U Hrvatskoj nije se pojavilo nezadovoljstvo sa sklopljenim konkordatom ni u narodu ni kod hrvatskoga episkopata. Kardinal nadbiskup zagrebački Juraj Haulik pri zaključku konferencije biskupa u Beču god. 1856. u svečanom govoru je hvalio konkordat kao veliko djelo i veličao one, koji su ga sretno i mudro uglavili.[23] Pastirskim listom od 6. prosinca 1855. razaslao je on konkordat zajedno sa papinom alokucijom i apostolskim listom od 3. studenoga 1855. kleru zagrebačke nadbiskupije, a pastirskim listom od 20. siječnja 1856. razložio je razne točke konkordata.[24] Dr. Franjo Rački naglasio je, da je konkordatom polučena u državi »concordia sacerdotii et imperii«.[25]

Naskoro je u ondašnjoj cesarevini austrijanskoj nadošao zamašan politički preokret. Carskom diplomom od 20. listopada 1860. — t. zv. listopadskom diplomom[26] — vraćeno je bilo narodima ustavno stanje, što je napokon dovelo do dualizma u bivšoj monarhiji austro-ugarskom nagodom od 1867.[27] i hrvatsko-ugarskom nagodom od 1868.[28] S obzirom na razne struje u monarhiji nije mogao ovaj politički preokret ostati bez zamašnoga utjecaja na konkordat od god. 1855.

1. U austrijskoj poli bivše monarhije ustadoše nakon listopadske diplome od god. 1860. liberalci i protestanti još energičnije protiv konkordata, te već od god. 1862. zahtijevahu, da se on ukine. Tim povodom zapodjela je austrijska vlada pregovore sa papom glede preinake konkordata. U tom poslu bio je poslan u Rim god. 1863. biskup Fessler. No to nije imalo uspjeha. Stvar se zavlačila do god. 1867., kad je imao sveuč. profesor kanonskoga prava Schulte prirediti prijedloge o preinaci nekih točaka konkordata, te o tom zajedno sa austrijskim poslanikom u Rimu grofom Hübnerom raspravljati sa rimskom stolicom. No istodobno je carevinsko vijeće bilo u svojoj adresi označilo, u kojem pravcu je nužna u državi promjena konkordata zakonodavnim putem — naime: oživotvorenje jednakosti državljana bez obzira na vjeroispovijest; ne može se neovisnoj od države vlasti prepustiti vršenje sudovanja (ženidbena sudbenost), a tako ni nastava. Vlada je još uvijek htjela urediti stvar sporazumno s rimskom stolicom, pak se napokon i papa sklonuo na neke preinake konkordata. Ali već 13. srpnja 1867. stavio je prof. Herbst u carevinskom vijeću prijedlog, da se drugo poglavlje gradjanskoga zakonika o ženidbenom pravu opet stavi na snagu i oduzme crkvi vlast u nastavi. Protiv toga obratio se austrijski epi-

[23] Otisnut u Katol. l. 1856. str. 213.—216.

[24] Selectiores encyclicae litterae Georgii card. Haulik, tom IV. str. 100. do 143., 336.—345.; — Katol. l. 1856. str. 13. i 46.

[25] Misli o sklopljenom konkordatu. Katol. list od god. 1855. str 376.—379.

[26] D. z. l. br. 226.; — Zbor. od 1863. svez. I. br. 131. str. 138 sl.

[27] d. z. l. br. 146., str. 401. i sl.

[28] Z. čl. I. hrv. sabora od god. 1868. odnosno zak. čl. XXX. ug. sabora od od god. 1868.

Digitized by Google

skopat na cara predstavkom od 28. rujna 1867. Na tu je predstavku car odgovorio ručnim pismom, kojim upozoruje episkopat na ono, što on kao ustavni vladar mora da ispuni. Tako bude Herbstov prijedlog prihvaćen u sjednici carevinskoga vijeća od 23. listopada 1867. Pri koncu god. 1867. poslao je car u Rim posebnoga poslanika (grofa Crivelli-a), da papi izjavi, kako car žali, što ne može po ustavu uzdržati konkordata u kreposti. I tom zgodom pokazao se papa pripravnim na preinaku, ali ne za ukinuće konkordata.

Još prije nego postadoše Herbstovi prijedlozi zakonom stvorilo je carevinsko vijeće u Beču nove temeljne zakone od 21. prosinca 1867. o općim pravima državljana i o sudačkoj[29] vlasti. Ti zakoni nisu bili načelno u svemu skladni sa konkordatom. Po odredbama tih zakona morala se sudačka vlast vršiti u ime cara, čime se smatrala dokinutom crkvena sudbenost u ženidbenim stvarima pro foro civili; zatim svi su gradjani pred zakonom jednaki, čime se smatrala ukinutom povlastica čl. XIV. konkordata o kaznenoj sudbenosti i o ovrhi kazne na klericima. Ovim je zakonima od 21. prosinca 1867. država skršila spone ugovora, t. j. konkordata jednostranim aktom svoje zakonodavne vlasti. Tim je putem pošla i dalje, te jednostrano bez obzira na članak XXXV. konkordata stala stvarati zakone, kojim se ukidaju pojedini članci konkordata i odredbe na temelju njega i u savezu s njime izdane. Već godine 1868. zakonima od 25. svibnja uredila je država jednostrano: ženidbeno, interkonfesijonalno i nastavno pitanje, te stavila konkordat i savezno s njime zakone i odredbe o tim stvarima izvan kreposti.[30] Proti svim tim zakonima odlučno je prosvjedovao austrijski episkopat, pak i sam papa u tajnom konzistoriju alokucijom od 22. lipnja 1868. No austrijska vlada i zakonodavstvo nije se nimalo na to obaziralo, nego je i dalje kročilo — već utrtim putem.

Prilika se za to naskoro desila. Kada je bila na vatikanskom saboru dne 18. srpnja 1870. formulirana dogma o nepogrješivosti pape, predložio je tadašnji ministar bogoštovlja i nastave Stremayer caru u predstavci od 25. srpnja 1870., da se proglasi konkordat formulisanjem te dogme faktično ukinutim sa strane rimske stolice, jer je papa postao drugačijim t. j. dobio neograničenu vlast. I zaista već 30. srpnja 1870. dao je ministar izvanjskih posala u Beču Beust po upravitelju poslaničkih poslova Polombi rimskoj stolici izjaviti, da samtra konkordat ukinutim.[31] Carskim ručnim pismom od istoga dana bilo je ministarstvo bogoštovlja i nastave u Beču pozvano, da priredi zakonske osnove, kojima će se promijeniti još preostale zakonske odredbe patenta od 5. studenoga 1855. t. j. konkordata i odnošaji katoličke crkve urediti prema temeljnim državnim zakonima. Iz toga proizlazi, da je zakonska krepost konkordata, koja je počivala na cesarskom patentu od 5. studenoga 1855., ostala i nakon tih dogodjaja, u koliko nije bio već dotada izdanim državnim zako-

[29] d. z. l. br. 142. i 144. str. 394. i sl., 398. i sl.

[30] d. z. l. br. 47.—49.

[31] Arch. f. kath. Kirchenr., 1870., sv. 24. str. 274. i sl.

Digitized by Google

nima od god. 1867. i 1868. stavljen izvan kreposti. Napokon je bio u carevinskom vijeću u smislu gore navedenoga carskoga naloga stvoren zakon od 7. svibnja 1874. o izvanjskim pravnim odnošajima katoličke crkve, te isti bio sankcioniran i proglašen.[32] U članku I. toga zakona proglašuje se konkordat (ces. patenat od 5. studenoga 1855.) u cijelom svojem sadržaju ukinutim.

Austrijski episkopat živo se zauzeo za konkordat te uložio prosvjed od 20. ožujka 1874. protiv osnove toga zakona. U tom je prosvjedu naglasio, da ne će smatrati tim jednostranim aktom državne vlasti konkordat ukinutim, te da će tomu novomu zakonu udovoljavati toliko, koliko je stvarno suglasan sa konkordatom. Sasma je naravno, da je protiv toga jednostranoga ukinuća konkordata mimo ustanove članka XXXV. ogorčeno prosvjedovao i papa u listovima, koje je upravio na cara i na austrijski episkopat. No svi ti prosvjedi ostali su bez ikakovih posljedica. Cesarski patenat od 5. studenoga 1855. t. j. konkordat, koji je bio prvobitno samo djelomice počevši od god. 1868. jednostrano ukidan, stavljen je 1874. jednostrano po državnom zakonodavstvu konačno u cijelom opsegu izvan kreposti u području zapadne pole bivše austro-ugarske monarhije. Kako se vidi, tamo je bila prevladala teorija, zastupana poglavito od protestanata, po kojoj je konkordat državni zakon, koji može državno zakonodavstvo samostalno preinačiti i ukinuti, ma da i jest taj zakon nastao na temelju prethodnoga sporazumka vladara sa papom.[33]

2. U Ugarskoj se nakon diplome od 20. listopada 1860. po carskoj odredbi obrazovala t. zv. judex-kurijalna konferencija t. j. zbor uvaženih pravnika i političara sa zadaćom, da izradi prijedloge za prijelaz iz neustavnoga stanja u ustavno. Ta je konferencija predložila, da se uslijed poremećenoga ustava stave izvan krepostisti svi zakoni i naredbe iz apsolutističke vladavine, jer nisu izdani prema povraćenomu ugarskome ustavu t. j. uz sudjelovanje sabora i kralja, pak da se istodobno uz predložene po njoj neke preinake uspostavi pravno stanje, koje je postojalo prije uvedenja apsolutizma. Taj prijedlog judexkurijalne konferencije usvojile su obje kuće ugarskoga sabora, zastupnička 22. lipnja, a velikaška 1. srpnja 1861., te ga nakon toga kralj sankcionirao.[34] Time je bilo privremeno uspostavljeno na snagu staro ugarsko pravo, a zakoni iz apsolutističke vladavine, pa medju njima i carski patenat od 5. stu-

[32] d. z. l. br. 50.

[33] Iz svega ovoga proizlazi, da nije ispravna tvrdnja, da je borba izmedju crkve i države u bivšoj monarhiji nepoznata (Rektorski govori 1889. str. 15.). A kako je bilo za cara Josipa II.?!

[34] Beschlüsse der ung. Judex-Curial-Conferenz vom Jahre 1861.

[35] Putz, System des ung. Privatrechts, Wien 1870. u § 196. str. 340.: »Bemerkt muss jedoch werden, dass die Judex-Curial-Conferenz die ung. Gesetze wieder hergestellt habe, anderseits aber das Concordat als Staatsvertrag nicht ganz beseitigt wurde. To je dakle stanovište, navedeno u opas. 10. Prema tomu bi pravna krepost konkordata, pošto je prestao biti u Ugarskoj državnim zako-

Digitized by Google

denoga 1855., t. j. konkordat, stavljeni u Ugarskoj izvan snage.[35] To je učinjeno bez predhodnih pregovora izmedju papinske stolice i ugarske vlade dotično apostolskoga kralja ugarskoga, kako bi to imalo biti prema članku XXXV. konkordata, na način, kojim državno zakonodavstvo mijenja i ukida svaki drugi predjašnji državni zakon. Učinjeno je to dakle posve jednostrano, kojim putem je udarilo austrijsko zakonodavstvo istom nakon neuspjelih pregovora sa papinskom stolicom o preinaki odnosno ukinuću konkordata. Razlozi ukinuća konkordata u kraljevinama i zemljama zastupanim u carevinskom vijeću, s jedne strane i u kraljevini Ugarskoj s druge strane ne bijahu isti. Tamo bijahu tome razlozi protucrkveni, a ovdje politički — ustavna svijest,[36] koja je išla za tim, da se odstrani iz ustavnoga života države sve, što je bilo austrijskoga apsolutističkoga porijetla. Dogodilo se u Ugarskoj slično, što se već bilo dogodilo iza Josipa II., koji nije bio okrunjeni kralj, pak se nisu smatrale njegove odredbe zakonito izdanima, nego je ugarski sabor odmah u početku vladavine njegova mladjega brata i nasljednika Leopolda II. zaključio, da će imati njegove odredbe samo onda zakonsku moć, kada ih potvrdi zakonito okrunjeni kralj.[37]

Stoga razloga nisu se ni ugarski biskupi nakon povratka ustava god. 1860. rado pozivali na konkordat ni na druge propise, koji su bili s njim u savezu, nego na crkveno pravo. U Ugarskoj bio je cesarski patenat od 5. studenoga 1855. t. j. konkordat stavljen izvan kreposti gotovo neopaženo. Tu nije bilo nikakova otpora kao u austrijskoj poli monarhije sa strane crkvene, jer katolička crkva ukinućem konkordata i uspostavom pravnoga stanja prije uvedenja apsolutizma u Ugarskoj nije došla u gori položaj, nego li ga je uživala na temelju konkordata.

3. U našoj domovini provadjan je bio konkordat jednako kao i u drugim zemljama ondašnje apsolutističke cesarevine austrijske. Na to je nadošla carska diploma od 20. listopada 1860., kojom je narodima ondašnje austrijske cesarevine — kako je već rečeno — povraćen ustav, dakle i našoj domovini kraljevini Hrvatskoj i Slavoniji.

Povratkom ustava uslijed te listopadske diplome zatečen je konkordat u Hrvatkoj i Slavoniji kao državni zakon. Samom činjenicom prijelaza jedne zemlje i naroda iz jedne forme vladavine u

nom, bila svedena na onu pravnu snagu, koju je dobio samim sklopljenjem, t. j. vezao bi još same kontrahente prema čl. XXXV., koji kaže: »Atque idcirco utraque contrahentium pars spondet, se successoresque suos omnia et singula, de quibus conventum est, sancte servaturos«. — Nasuprot tomu za ces. patent od 8. list. 1856., koji je s konkordatom u svezi, kaže Dauscher, Das ung. Civil- und Strafrecht nach den Beschlüssen der Judex-Curial-Conferenz, 2. Aufl., Wien 1862., str. 310.: »Für dieselben (nämlich für die Ehen der Katholiken) hat auch jetzt noch das Patent vom 8. Okt. 1856. über die Eheangelegenheiten der Katholiken, soweit sie dem Bereiche der bürgerlichen Gesetzgebung angehören, Geltung.«

[36] Isporedi opasku 59.

[37] Zak. čl. XXXII.: 1790./91.

Digitized by Google

drugu ne prestaju vrijediti zakoni, koji su pravilno izdani i proglašeni za predjašnje ukinute vladavine, samo poradi toga, što nisu izdani i proglašeni na novi način, jer to nisu ni mogli biti. Kada bi se uzelo protivno stanovište, nastala bi u dotičnoj državi odnosno zemlji na pravnom području tabula rasa. U tom slučaju mi ne bi imali ni gradjanskog zakonika, ni kaznenoga zakona, ni parbenoga, ni izvanparbenoga postupnika i t. d., jer su svi ti zakoni kod nas za vrijeme apsolutizma uvedeni u krepost carskim patentima,[38] dapače gradjanski parbeni postupnik naredbom ministarstva pravosudja. Tadà naravno ne bi ostao u kreposti ni konkordat, a ni s njime u tijesnoj vezi stojeći ženidbeni zakon za katolike i naputak za duhovne sudove ženidbene, jer su i oni izdani i proglašeni za apsolutizma carskim patentima. No nitko nije tvrdio nakon uvedenja ustava, da su prije navedeni zakoni ipso facto uvedenjem ustavnoga života izgubili pravnu krepost kod nas. Jednako mjerilo mora dakle da vrijedi i za konkordat. Uvedenjem ustavnoga života izgubili su svoju krepost ipso facto samo oni zakoni, na kojima se temeljilo neustavno stanje, kao što i oni zakoni, koji su s takovim zakonima u tijesnoj organičkoj svezi i potpuno opriječni ustavnomu životu. Ali konkordat se ne može ubrojiti medju takove zakone. Krivo je mišljenje, da su uvedenjem ustavnosti mjesto ipso facto izvan kreposti izašlih apsolutističkoh zakona stali na snagu prije apsolutizma na ustavni način izdani i proglašeni zakoni. Ovi su zakoni bili za vrijeme apsolutizma većinom ukinuti. Da dobiju opet svoju obveznu moć, valjalo je to novim ustavnim zakonom izreći. Pošto pak po temeljnom pravnom načelu valjano izdani i proglašeni zakon imade pravnu snagu sve dotle, dok ga zakonodavac budi djelomično budi posvema ne ukine, valjalo je nakon povratka ustavnosti i apsolutističke zakone ustavnim zakonima izvan kreposti staviti, ako se je htjelo poništiti, da oni izgube svoju pravnu snagu.[39] To se doduše moglo učiniti i carskom diplomom od 20. listopada 1860., ali u njoj o tome nema govora, nego se njom naprosto ukida apsolutistički način vladanja i uvodi ustavni način vladanja.

Carskim ručnim pismom od 20. listopada 1860. naloženo je bilo ondašnjemu banu Josipu barunu Šokčeviću, da se obrazuje zbor od ljudi, koji se odlikuju službenim ili gradjanskim položajem, umom te javnim zaslugama i povjerenjem, pak da se posavjetuje s njima o formi i sastavu sabora, uzevši pri tom obzir na stare ustavne uredbe i na one klase naroda, koje u prijašnje doba nisu uživale političkih prava. Dok je ban na tom radio, upravio je na nj tadašnji državni ministar Goluchowwski pismo od 23. studenoga 1860.[40] (i brzojav), kojim mu saopćuje, da je car istoga dana izjavio,

[38] d. z. l. 1852. br. 246., 117.; — 1854. br. 208. itd.

[39] Tako se to shvaćalo i u Ugarskoj, jer su tamo bili zaključcima judex-kurijalne konferencije uopće ukinuti zakoni iz apsolutističke vladavine, pa medju ostalima i cesarski patenat od 5. studenoga 1855. t. j. konkordat. Isporedi gore pod toč. 2.

[40] Zbor. od 1863. sv. I. br. 152., str. 212.

Digitized by Google

da smisao carske diplome od 20. listopada 1860. sobom donosi, da se kako u kraljevini Ugarskoj, tako i u kraljevini Hrvatskoj i Slavoniji unutar iste diplome negdašnja ustavna prava i slobode opet povrate u život. Spomenuti zbor muževa, koji je imao zajedno s banom urediti, što je bilo potrebno za prijelaz u ustavni život u našoj domovini, poznat je pod imenom banske konferencije, koja je bila slična judexkurijalnoj konferenciji u Ugarskoj. Ta banska konferencija održala je pod predsjedanjem bana u vremenu od 26. studenoga 1860. do 17. siječnja 1861. devet sjednica. Ona nije ni sama uz odobrenje kralja, ni prihvatom svojih zaključaka po hrvatskom saboru i sankcijoniranjem istih po kralju stavila zakone iz apsolutističke vladavine izvan kreposti. U radu banske konferencije nema spomena ni o tome, da se cesarski patenat od 5. studenoga 1955. t. j. konkordat ukine, kako ga je nasuprot stavila izvan kreposti judexkurijalna konferencija u Ugarskoj.

Posebni odbor banske konferencije izradio je naputak za privremeno uredjenje hrvatskih municipija, koji je ona prihvatila, a kralj rješenjem svojim od 16. siječnja 1861. potvrdio.[41] U tom je naputku odredjeno bilo u § 31.: »Suci županijski . . . . . i sudački organi municipalnih vlasti po slobodnim gradovima i kotarima izvršivati će u području svoga kotara ili grada kako u gradjanskim pravnim poslovima parbenim i neparbenim tako i u stvarima kaznenim jedino sudbenost onu, koju p o p o s t o j e ć i m z a k o n i m a izvršuju sadašnji gradsko-delegovani sudovi kotarski«. Dalje je u tom naputku u glavi X. pod naslovom »O zakonima i propisima za vlasti municipalne« u § 54. bilo odredjeno: »U koliko ovaj naputak ne čini iznimke, ili u koliko dojdući zakoni ne odrede što drugo, imaju se sve vlasti municipalne u svojem službovanju strogo držati o p s t o j e ć i h s a d a z a k o n a i p r o p i s a.[42] Iz toga proizlazi, da je banska konferencija zauzela stanovište, da ustavnomu životu neopriječni zakoni i propisi iz apsolutističke vladavine vrijede i dalje, dok se novim ustavnim zakonima ne stave izvan snage, pak je prema tomu i cesarski patenat od 5. studenoga t. j. konkordat prijelazom u ustavno stanje ostao u našoj domovini i dalje u kreposti. Banska konferencija nije doduše bila zakonodavno tijelo — parlamenat, ali je na njezinu stanovištu ostao i sam hrvatski sabor od god. 1861., premda mu je narodni zastupnik Jovan Živković u sjednici od 1. svibnja 1861.[43] podnesao je ovaj prijedlog: »Povodom tim, da su u trojednoj kraljevini najvišom odlukom od od 20. listopada 1860. stara ustavna prava povraćena, to sabor istih kraljevina kao vrhovni organ svima od austrijske vlade za ovih dvanaest godina povrijedom ustava, u državopravnom i gradjansko-političkom obziru jednostrano donesenim i u ovim kraljevinama bezustavno uvedenim od česti još faktično postojećim uredbama i zakonima

[41] Zbor. od god. 1863. I. br. 171., str. 277. i sl.

[42] Rad banske konferencije sakupljen je u saborskim spisima sabora kraljevine Dalm., Hrv. i Slav. od god. 1861. svez. I. str. VI.—XLIV.

[43] Dnevnik sabora od god. 1861. sv. I. str. 62.

Digitized by Google

onu obvezateljnu krepost, koja u državi ustavnoj, od naroda i kralja, po ustavnom zakonodavstvu donesenim uredbama i zakonima pripada, ovim odriče zadržavajući sebi puno pravo svoje državopravno ustrojstvo po oživotvorenom ustavu opredijeliti i u obziru zakonodavstva samo ustavnim putem postupati.«[44] O tom je prijedlogu osrednji saborski odbor podnesao hrvatskom saboru od 1861. ovo svoje mišljenje: »Na predlog Jovana Živkovića, da bi se odreklа obvezateljna moć svim zakonima za posljednjih godina od neustavne austrijske vlade, u državo-pravnom i gradjansko-političkom ozbiru donesenim i od česti faktično postojećim u trojednoj kraljevini osrednji odbor mnije: a) da se ovi zakoni, jer proti temeljnim pravima učinjeni, neustavnima izjave; — b) ali da im se ipak ne oduzme obvezateljna moć, dok ih ustavni zakoni ne izmijene.[45]. Što se s tim iza toga dalje dogodilo, da li je hrvatski sabor od godine 1861. mišljenje osrednjega odbora saborskoga izrijekom prihvatio, nije mi pošlo za rukom ustanoviti. No bilo da ga je izrijekom prihvatio, ili mukom preko njega prešao, apsolutistički su zakoni zaista kod nas i nakon toga vremena ostali na snazi, pa medju njima i konkordat.

Hrvatski je sabor od god. 1861. sebi označio i put, kojim će ići kod uspostave starih ustavnih zakona u krepost i ukinuća apsolutističkih zakona: »Sabor trojedne kraljevine uvaživši, da mu valja svekoliko zakonodavstvo prilagoditi institucijama ustavnim uskrslim povodom diplome od 20. listopada 1860., te uvidivši, da bi slabo odgovorio uzvišenoj zadaći i očekivanju naroda, kad bi budi zakone do godine 1850. u kreposti stajavše u cijelom svom opsegu bez ikakove promjene oživotvorio, a uvedene poslije neustavnim načinom zakone naprosto zabacio, — budi protivnom uputiv se stazom, sve domaće ustavnim putem donesene zakone odstranio i tudjim zakonima jedino podijelio saborskim zaključkom vid i sučnost zakonitosti, koja im dosada manjka, odlučio poći srednjim, te sve do g. 1850. opstojavše zakone, u koliko odgovaraju zahtjevima pravne znanosti i današnjim potrebama, opet uspostaviti u prijašnjih prošlih dvanaest godina obustavljenu krepost, uvedene pak za toga vremena putem neustavnim zakone, jer većim dijelom niti pravnim nazorima našega naroda, niti ustavnim institucijama, dapače pretežnom stranom niti zahtjevima pravne znanosti, a niti političkoj zrelosti našega naroda ne odgovaraju, odstraniti, i jedino iz njih ono pridržati, što pridržati savjetuje politička nužda i djelovita vrsnoća njihova.«[46] Pošto hrvatski sabor od god. 1861. i tim putem idući, nije stvorio ustavno novoga zakona, kojim bi se konkordat izmijenio i izvan kreposti stavio, ostao je on i dalje kod nas u kreposti kao državni zakon, što ga »pridržati savjetuje politička nužda i djelovita vrsnoća njegova«. Činjenica, da je konkordat stavljen u Ugarskoj na

[44] Spisi sabora od 1861. sv. II. br. 37. str. 39.

[45] Spisi sabora od 1861., sv. III. br. 217. str. 9.

[46] Saborski spisi sabora kralj. Dalm. Hrv. i Slav. od god. 1861. svez. IV. str. 1., pod naslovom »Pravosudne ustanove«.

Digitized by Google

spomenuti način izvan kreposti, nije imala nikakovih posljedica za kraljevinu Hrvatsku i Slavoniju, jer kraljevina Hrvatska i Slavonija nije bila u to vrijeme u nikakovoj političkoj svezi s kraljevinom Ugarskom, što više i naša je domovina povratkom ustava listopadskom diplomom ušla u samostalan ustavni život, pa zato nijedan naš faktor — naročito ne zakonodavni nije sudjelovao ni kod stvaranja zaključaka ugarske judexkurijalne konferencije ni kod njihova prihvata u ugarskom parlamentu, koji ugarski faktori sami za sebe prema ondašnjemu političkomu stanju nisu imali nikakove ingerencije za našu domovinu, a niti su ti zaključci u našoj domovini ikada bili proglašeni. Jasno je dakle, da zaključci ugarske judexkurijalne konferencije glede ukinuća apsolutističkih zakona, dakle specijalno i glede ukinuća cesarskoga patenta od 5. studenoga 1855. — konkordata —, nisu imali nikakove vrijednosti za našu domovinu.

I nakon godine 1861. bilo je u hrvatskom saboru govora o vrijednosti konkordata kod nas. Tako je primjerice zastupnik dr. Svetozar Miletić u saborskoj sjednici od 24. siječnja 1866. dotaknuo se konkordata riječima: »... Samo napominjem, da je konkordat ovoj (naime konfesionalnoj) ravnopravnosti protivan i učinjen bez ikakova sabora. Nema sumnje, da kruna ima pravo praviti konkordate, ali u koliko konkordat prelazi krug crkveni i zalazi u interkonfesionalna odnošenja, u koliko zasjeca u gradjansko pravo, u toliko u predmet sabora spada, pak mislim, da je sabor kompetentan pregledati ga i da je jedan pasus u adresi potreban, da se konkordat reviziji podnese«. Zato se medju njegovim prijedlozima glede adrese nalazi i taj, da se radi pitanja konfesionalnoga konkordat hrvatskomu saboru radi revizije pripošalje.[47] I on je dakle priznavao vrijednost konkordata kod nas, te zahtijevao njegovu reviziju. —

Ovako zatekla je konkordat kod nas godina 1867. 1868., kada je u habsburškoj monarhiji austro-ugarskom nagodom od god. 1867. bilo uvedeno dualističko ustrojstvo, a kraljevina Hrvatska i Slavonija došla hrvatsko-ugarskom nagodom od god. 1868. (z. čl. hrvatskoga sabora I. : 1868.) u usku svezu s kraljevinom Ugarskom. No ni ove činjenice nisu uplivale na vrijednost zakona, koji su dotada vrijedili u kraljevini Hrvatskoj i Slavoniji, a koji nisu bili u opreci s novo nastalim političkim ustrojstvom monarhije i svezom naše domovine s kraljevinom Ugarskom. Ovakovi zakoni, koji su kod nas vrijedili do hrvatsko-ugarske nagode od god. 1868., ostali su i dalje u kreposti, dakle medju njima i konkordat i to ovaj tim više, što je rečenom nagodom kraljevini Hrvatskoj i Slavoniji ostavljena autonomija u bogoštovnim i nastavnim stvarima (§ 48.).

Nato je godine 1870. nadošla nova činjenica. Povodom formuliranja dogme o nepogrešivosti pape u vatikanskom saboru dne 18. srpnja 1870. dalo je ministarstvo izvanjskih posala u Beču — kako je već prije navedeno — po upravitelju poslaničkih poslova dne 30. srpnja 1870. izjaviti rimskoj stolici, da smatra konkordat sa strane crkve ukinutim, jer da je papa postao sada drugačijim kompaciscen-

[47] Dnevnik sabora god. 1865./7. str. 116. i 127.

Digitized by Google

tom, nego li je bio za vrijeme sklopljenja konkordata. Kome su poznate ondašnje prilike u zapadnoj poli bivše monarhije, jasno mu je, da je ministarstvo izvajskih posala učinilo taj korak s obzirom na odnošaje i struje, koje su tada tamo vladale, i to samo za zapadnu polu monarhije, a ne s obzirom na odnošaje u kraljevini Hrvatskoj i Slavoniji i za ove kraljevine, a još manje za kraljevinu Ugarsku, u kojoj je bio konkordat ukinut već godine 1861. po ugarskom parlamentu prihvaćenim i od kralja sankcioniranim zaključcima judex-kurijalne konferencije. Ali unatoč navedenoga koraka, što ga je godine 1870. učinilo ministarstvo izvanjskih posala u Beču kod rimske stolice, smatrao se konkordat i dalje kreposnim, u koliko nije bio već austrijskim zakonima naročito od 25. svibnja 1868. izvan kreposti stavljen, u području zapadne pole monarhije, ali ne kao ugovor izmedju pape i cara, nego kao državni zakon. Najboljim je dokazom tomu činjenica, da se austrijsko zakonodavstvo našlo prinukanim stvoriti zakon od 7. svibnja 1874. o izvanjskim pravnim odnošajima katoličke crkve, te člankom I. toga zakona proglasiti cesarski patenat od 5. studenoga 1855. t. j. konkordat u cijelom njegovu sadržaju ukinutim. Kada bi se dakle i uzelo da je korak ministarstva izvanjskih posala u Beču od godine 1870. vrijedio i za kraljevinu Hrvatsku i Slavoniju, još bi i tada bio konkordat ovdje u kreposti kao državni zakon, kakav je za nas on od početka bio, dok ga ne bi i naše autonomno zakonodavstvo izvan snage stavilo, kako je to učinjeno u zapadnoj poli monarhije. Ali s obzirom na autonomiju našu u bogoštovnim i nastavnim stvarima nije moglo ministarstvo izvanjskih posala učiniti navedeni korak kod rimske stolice za kraljevinu Hrvatsku i Slavoniju bez privole pozvanoga za to hrvatskoga faktora, a takove privole nije ono ni tražilo ni dobilo.

Odmah iza spomenutoga dogodjaja izjavio je u saborskoj sjednici od 21. srpnja 1870. Antun pl. Vakanović kao predsjednik sabora: »Do god. 1848. tekli su interkalarni dohoci svih biskupija u državnu blagajnu s razloga, jer su dotacije biskupija većinom iz kraljevskih darovanja potekle i što je država dužna uzdržati vjerozakonsku zakladu rimokatoličku, gdje uzmanjka. Ti dohoci morali bi u državnu blagajnu skupnu. Konkordatom je taj zakon ukinut i odlučeno, da interkalarni dohoci biskupija imaju teći u vjerozakonsku zakladu.«[48] Sličnih izjava sa strane mjerodavnih faktora bilo je i kasnije. Ban grof Khuen-Hedervary rekao je god. 1888. u pravosudnom odboru, da je konkordat patentom uvedeni zakon, koji je u ostalim dijelovima austro-ugarske monarhije već davno ukinut,[49] a u proračunskom odboru od 12. pros. 1894., kada se povela riječ o uredjeiju interkonfesionalnih odnošaja u Hrvatskoj, da konkordat nije

[48] Dnevnik sabora od god. 1868./71. str. 1106—1107.

[49] Agramer Zeitung od 26. svibnja 1888.

[50] Bresztyenszky, Interkonfesionalni zakoni. Katol. list 1895. br. 1f str. 1. i sl. — Prva izjava bana Khuen-Hedervárya je ispravna, a druga nije. Ili je konkordat zakon iz apsolutističke dobe ili nije, tertium non datur. Ako on nije zapravo zakon, što je onda i kako može ispunjavati zakonsku prazninu?!

Digitized by Google

zapravo zakon, ako se i upotrebljuje za podlogu mnogih rješenja, nego tek za nuždu ispunjuje zakonsku prazninu.[50] U istom proračunskom odboru kazao je dne 14. pros. 1894. na upit nar. zastupnika Svetozara Kuševića nar. zastupnik sveuč. profesor dr. Aleksander Egersdorfer: »Konkordat je kod nas za vrijeme apsolutizma uveden patentom. Pošto smo poprimili načelo, da iz apsolutističke dobe sve vrijedi, što se zakonom ne dokine, to stoji i onaj patenat (od 5. studenoga 1855. t. j. konkordat), jer ga nismo ukinuli. U Ugarskoj su poprimili protivno načelo, pak za to ondje ne vrijedi.« Na to je ban grof Khuen-Hedervary dodao, da za nas konkordat kao medjunarodni ugovor ne postoji, ali da on postoji kao norma, u koliko nije dokinut drugim normama.[51]

Ne mogu mimoići, a da ne spomenem, da je od godine 1870. ovamo bilo u hrvatskom saboru sa strane narodnih zastupnika prigodice osamljenih tvrdnja, da konkordat ni u području kraljevine Hrvatske i Slavonije ne vrijedi. Tako je prigodom gore spomenute izjave Antuna pl. Vakanovića u saborskoj sjednici od 21. srpnja 1870. narodni zastupnik dr. Antun Stojanović bez ikakova obrazloženja kazao: »Gospodin predsjednik je kazao, da je konkordatom opstojeći državni zakon, polag kojega su interkalari tekli u državnu blagajnu, dignut. Ja to ne priznajem, dok konkordat ne bude ovdje raspravljen i dok go mi ne primimo.« Istom zgodom i u istoj sjednici pridodao je narodni zastupnik Ljudevit Raizner: »Ja konkordat ne mogu priznati zakonom za nas; konkordat je kod nas samo na papiru, ali u istinu niti pod Bachom nije bio uveden niti praktično rabljen.«[52] Čini se, da su ove tvrdnje učinjene sa stanovišta, koje je nakon povratka ustava vladalo u Ugarskoj, da su promjenom vladavine iz neustavnosti u ustavnost ipso facto prestali vrijediti zakoni iz neustavnoga vremena. No to mišljenje — kako je gore navedeno — nije dijelila ni banska konferencija ni hrvatski sabor od godine 1861. odmah nakon povratka ustava i to po mojem mišljenju sasma dobro i opravdano. U sjednici hrvatskoga sabora od 10. prosinca 1870. stavio je dr. Ignjat Brlić ovu interpelaciju: »Njegovo Veličanstvo otkazalo je previšnjim rješenjem od 9. kolovoza konkordat t. j. ukinulo. Na to je ban izdao naredbu od 28. kolovoza 1870. na nadbiskupa i biskupe, kojom se »placetum regium« uspostavlja. Prema tomu ona naredba sadržaje, da je konkordat u kraljevini pravovaljanom obveznom moći postojao. Po kojem pravu smatra ban, da je dotična ustanova konkordata o »placetum regium« beskreposna i ne smatra li on sve ustanove konkordata beskreposnima? Smatra li ban sa konkordatom u organičkom savezu stojeće i na njem temeljeće se apsolutističke patente od 5. studenoga 1855.[53] i od 8. listopada 1856.[54] i druge ženidbenoga i konfesionalnoga sadržaja takodjer

[51] Narodne Novine od 15. prosinca 1898. broj 287.

[52] Dnevnik sábora od god. 1868./71. str. 1106.—1107.

[53] Kojim je konkordat proglašen.

[54] Kojim je ženidbeni zakon za katolike i naputak za duhovne ženidbene sudove proglašen.

Digitized by Google

beskreposnima i ukinutima?«[55] Na tu interpelaciju odgovorio je u ime vlade Dragutin Pogledić u saborskoj sjednici od 7. siječnja 1871. ovo: »U rečenoj naredbi nema govora o konkordatu, nego je samo ordinarijatima do znanja stavljeno, da je Njeg. Veličanstvo, videći, da se ustavno pravo s neke strane krnji, odredilo, da se prije opstojavši »placetum regium« na novo obdržavati ima.«[56] Da li je dr. Ignjat Brlić hotio tom interpelacijom polučiti od vlade odgovor, da konkordat i ženidbeni propisi od 8. listopada 1856. više ne vrijede, ili kako je ban (odnosno kralj) mogao naredbom dokinuti odredbu konkordata kao državnoga zakona?! Zastupnik vlade uklonio se pozitivnom odgovoru i u jednom i u drugom pravcu, čime se dakako interpelant nije zadovoljio.[57] — Zastupnik dr. Fr. Rački pozivao se u hrvatskom saboru god. 1874. prigodom pretresivanja zakon. osnove o ustrojstvu pučkih škola i preparandija na konkordat zahtijevajući, da se odredba (§ 12.), po kojoj učevne knjige propisuje vlada, dopuni dodatkom »saslušavši duhovne oblasti«. Taj je zahtjev odbio zastupnik Mato Mrazović rekavši medju ostalim, da »državoslovci ugarsko-hrvatski nisu nikada priznavali konkordat valjanim za opseg Ugarske i Hrvatske«.[58]

Ugarski su državoslovci uopće promatrali zakone iz apsolutizma sa ustavnoga gledišta, po kojem je pravo stvarati, mijenjati i ukidati zakone pripadalo zakonito krunjenomu kralju ugarskomu i saboru zajedno, pak s toga gledišta nisu mogli smatrati konkordat valjanim zakonom,[59] jer je izdan i proglašen carskim patentom, kako su se zakoni izdavali i proglašivali za vrijeme apsolutizma. No hrvatsko je zakonodavstvo ostalo na stanovištu, koje je zauzela banska konferencija glede kreposti zakona iz dobe apsolutizma, i išlo putem, koji je označio hrvatski sabor od god. 1861. glede mijenjanja apsolutističkih zakona. Smatrajući konkordat državnim zakonom iz dobe apsolutizma, mijenjalo ga je prema potrebi ustavnim zakonima. Tako je na primjer zakonom od 14. listopada 1874. o ustroju pučkih škola i preparandija[60] i novijim zakonom od 31. listopada 1888. ob uredjenju pučke nastave i obrazovanja pučkih učitelja[61] samostalno uredilo pučku nastavu mimo čl. V. i VIII. konkordata; — zakonom od 17. siječnja 1906. o vjeroispovjednim odnošajima[62] vjeroispovjedne odnošaje državljana itd.

Naša upravna praksa, smatrajući konkordat državnim zakonom, uzimala ga je i nakon povratka ustava neprekidno dalje za

[55] Dnevnik sabora od god. 1868./71., str. 1261.—1262.

[56] eod. l. str. 1134.

[57] eod. l.

[58] Sabor. dnevnik od 1872./5. sv. II. 1217.—1218., 1234.—1235.

[59] Zak. čl. XII. : 1790./91.: »Leges ferendi, abrogandi, interpretandi in hoc regno... legitime coronato principi et statibus ac ordinibus regni, ad comitia legitime confluentibus, communem esse, nec extra illa exerceri posse.«

[60] Zbor. br. 49. str. 389. i sl.

[61] Zbor. br. 74. str. 685. i sl.

[62] Zbor. br. 8. str. 138. i sl.

Digitized by Google

podlogu svojega uredovanja. Takova uredovanja na temelju konkordata i s njim u savezu izdanih odredaba bilo je u našoj upravi nakon povratka ustava u različitim bogoštovnim i nastavnim pitanjima. Tako je n. pr. prema članku XXXII. konkordata postupala iza smrti zagrebačkih nadbiskupa Jurja Haulika, Josipa Mihalovića i Jurja Posilovića sa interkularnim dohocima zagrebačke nadbiskupije sede vacante, a tako i iza smrti djakovačkoga biskupa Josipa Jurja Strossmayera sa interkalarnim dohocima djakovačke biskupije sede vacante, te su isti tekli u našu vjerozakonsku zakladu. Isto tako postupa i sada nakon smrti djakovačkoga biskupa Ivana Krapca. Godine 1883. podnesao je posvećeni biskup i prior vranski Ivan Pavlešić zemaljskoj vladi molbu u svrhu predloženja iste kralju, da mu dozvoli u smislu čl. XVI.: 1715. oporučno raspoložiti sa čitavom imovinom. No vlada mu je rješenjem od 26. stud. 1883. br. 13.425. tu molbu sa pozivom na čl. XXI. konkordata vratila, jer je po tom članku konkordata biskupima slobodno raspolagati oporučno sa čitavom imovinom. God. 1887. podnesao je on nanovo takovu molbu, a vlada mu ju je rješenjem od 1. studenoga 1887. broj 9.205. opet povratila pozivom na članak XXI. konkordata.[63]

Sudovanje o valjanosti ženidbe i rastavi od stola i postelje vršili su za katolike neprekidno od 1. siječnja 1857. ovamo i to bez ikakove iznimke po naputku za duhovne ženidbene sudove, izdanom carskim patentom od 8. listopada 1856. u izvršenju X. članka konkordata, duhovni sudovi kao crkveno-gradjanski sudovi pro foro ecclesiastico et civili, a vrše to sudovanje još i danas. No i gradjanski sudovi imali su prilike, da izreku presudu na temelju konkordata. Djakovački biskup Josip Juraj Strossmayer raspoložio je bio oporukom od 18. travnja 1895. sa čitavom imovinom. Nastalo je pitanje, da li je ta njegova oporuka valjana ili ne, da li glede njegove ostavine imade nastupiti oporučno ili zakonsko nasljedno pravo. Po spomenutom već zakonskom članku XVI.: 1715., mogli su prelati oporučno raspoložiti sa čitavom imovinom samo s dozvolom kralja, dok im je to po članku XXI. konkordata bilo prosto i bez takove dozvole. Biskup Strossmayer pako, držeći se konkordata, raspoložio je oporučno sa cijelom imovinom bez dozvole kraljeve. Stoga je državni financijalni erar, kao zakonski nasljednik, zapodjeo parnicu protiv oporučnih nasljednika na priznanje, da oporuka pokojnoga biskupa Strossmayera nije pravno valjana. No kr. sudbeni stol u Osijeku odbio je osudom od 2. ožujka 1907. br. 2101/gr. državni financijalni erar kao tužitelja sa njegovom tužbom i tužbenim zahtjevom s razloga, što je biskupu Strossmayeru bilo prosto bez kraljeve dozvole raspoložiti sa čitavom imovinom u smislu članka XXI. konkordata, koji je još sveudilj na snazi i kojim je kao kasnijim zakonom dokinuta odredba zak. članka XVI.: 1715. po kojoj su mogli prelati oporučno raspoložiti sa čitavom svojom imovinom samo s dozvolom kralja. Tu osudu kr. sudbenoga stola u Osijeku potvrdio je kr. banski stol osudom od 1. svibnja 1907. br.

[63] Galić l. c. str. 997.

Digitized by Google

8.024. u glavnome s istoga razloga. Isto tako je kr. stol sedmorice otputio osudom od 12. rujna 1907. broj 3030. izvanredni previd državnoga financijalnoga erara kao tužitelja protiv suglasnih osuda navedenih nižih sudova. Sva tri suda u obrazloženju svojih osuda izrijekom istaknuše, da je cesarski patenat od 5. studenoga 1855. t. j. konkordat u kraljevini Hrvatskoj i Slavoniji još sveudilj u kreposti, u koliko nije kasnijim zakonima djelomično modificiran.[64]

Iz prikazanoga stanja vidi se, da je konkordat od njegova proglašenja u državo-zakonskom listu i zemaljsko-vladnom listu neprekidno do najnovijega vremena smatran kod nas državnim zakonom, koji u kraljevini Hrvatskoj i Slavoniji vrijedi, i da su s toga na njegovoj podlozi uredovale i najviše upravne i sudbene oblasti naše, kada im se za to prilika pružila. I moje je lično mišljenje i uvjerenje, da je konkordat, proglašen carskim patentom od 5. studenoga 1855., od njegova proglašenja dalje u kreposti u kraljevini Hrvatskoj i Slavoniji kao državni zakon, u koliko nije kasnijim zakonima djelomično dokinut.

No prošle godine nadošla je nova vrlo važna činjenica, koja bi mogla pomutiti pitanje o vrijednosti konkordata od godine 1855. u području Hrvatske i Slavonije. Hrvatski je naime sabor dne 29. listopada 1918. izrekao, da prekida svaku svezu sa Austro-Ugarskom, a malo kasnije ujedinjena je kraljevina Hrvatska i Slavonija u novo ustrojeno kraljevstvo Srba, Hrvata i Slovenaca.[65] Ovim događajem proveden je potpuni slom sa bivšom austro-ugarskom monarhijom, dakle specijalno i sa bivšom kraljevinom Ugarskom, s kojom je bila kraljevina Hrvatska i Slavonija u užoj državnopravnoj svezi. Ovo je čisto politički državopravni slom, a ne crkveno-politički.[66] Tim su slomom ipso facto izgubili kod nas vrijednost samo oni državni zakoni, koji su kraljevinu Hrvatsku i Slavoniju držali u sklopu bivše austro-ugarske monarhije i u užoj svezi s kraljevinom Ugarskom, t. j. austro-ugarska nagoda od god. 1867. i hrvatsko-ugarska nagoda od god. 1868., kao što i oni državopravni zakoni, koji su s ovima u tijesnoj organičkoj svezi. Svi ostali zakoni, koji su vrijedili u području Hrvatske i Slavonije prije ovoga sloma, ostali su u tom području novo ustrojenoga kraljevstva Srba, Hrvata i Slovenaca i dalje u pravnoj kreposti. Pošto slom od godine 1918. nije bio crkveno-politički, te pošto konkordat ne spada medju takove državne zakone, koji su Hrvatsku i Slavoniju držali u sklopu bivše austro-ugarske monarhije i u svezi s Ugarskom, kao što ni medju državne zakone, koji su s ovima u tijesnoj organiškoj svezi, morao je konkordat nakon sloma ostati u području Hrvatske i Slavonije i dalje u pravnoj kreposti, u koliko nije

[64] Mjesečnik pravničkog društva od god. 1908. str. 47.—54.

[65] Šišić, Documenta str. 195.—196., 274.—276.; 280.—283., 283.—301. — Isporedi Mjesečnik 1921. str. 17.—18.

[66] Kako bi se moglo nazvati stanje za cara Josipa II. (1780.—1790.) i jednostrano ukidane konkordata po državnom zakonodavstvu u Austriji od god. 1867. do 1874.

Digitized by Google

kasnijim autonomnim zakonima dokinut t. j. u onoj pravnoj kreposti, u kojoj ga je slom i naše ujedinjenje u novo kraljevstvo kod nas zateklo. No pošto kod sklapanja konkordata znatnu ulogu igra osoba vladara i dinastije, historički razvoj odnošaja crkve spram države i države spram crkve, te stanje odnošaja izmedju crkve i države u času sklapanja konkordata, ne može se smatrati isključenom mogućnost, da naš državopravni slom sa bivšom austro-ugarskom monarhijom i navlastito sa kraljevinom Ugarskom, te naše ujedinjenje u kraljevstvo Srba, Hrvata i Slovenaca nije ostalo bez utjecaja na koju odredbu konkordata.

Pooštrenje kazne kod stečaja kažnjivih djela.

Piše dr. **Josip Šilović,** sveuč. profesor.

Ovih je dana bio kod mene jedan mladi sudac kod okružnoga suda u Bosni i kazao mi, da stariji suci u Bosni zastupaju mnijenje, da se kod stečaja kažnjivih djela dosudjena kazna smije pooštriti samo ondje, gdje je to u posebnom dijelu kaznenoga zakona napose normirano, dok mladji suci zastupaju protivno stanovište, koje zastupam i ja u svojem kaznenom pravu na str. 161., gdje kažem:

»Naš kazneni zakon pristao je uz sustav poena major cum exasperatione — da se zločinac sudi na kazan za najteže zločinstvo, ali se ima obzir uzeti na ostala zločinstva i kazna se ima radi toga pooštriti (v. § 44 a) i b), § 263. b) i l) k. z.). Ova najoštrija kazna, odredjena za najteže zločinstvo, nikada ne smije preći maksima; ona se ima pooštriti unutar kaznene stavke, a nikada preko nje«.

Da vidimo, tko ima pravo. — Kod stečaja zločinstva prepušten je po hrv. kaznenom zakonu slobodnoj rasudi suda, hoće li upotrebiti koje od pooštrenja kazni slobode, navedenih u § 19. k. z., jer nema ograničenja, koje je normirano u § 250. k. z. za prestupke i prekršaje. — § 34. k. z. odredjuje da se zločinac kod stečaja ima kazniti po zločinstvu onom, za koje je odredjena kazan oštrija s obzirom ništanemanje i na ostala zločinstva. Po § 35. k. z. vrijedi ovaj propis i za slučaj, kada se zločinstva steku sa prestupcima i prekršajima. § 44. a) i b) k. z. je stečaj otegotna okolnost. Po § 48. k. z., u koliko prevagnu otegotne okolnosti, imadu se uporaviti za pooštrenje kazni. Dakle sam zakon upućuje suca u § 34., da imade uzeti obzir i na ostala zločinstva. A kako će se uzeti obzir na ostala zločinstva, kada je već počinitelj za jedno od njih zaslužio maksimum kazne, ako ne da se sudi na pooštrenja navedena u §. 19. k. z.

Na ta pooštrenja medjutim izrično upućuje §. 48. k. z. u slučaju, kada prevagnu otegotne okolnosti, a stečaj se po §. 44. k. z. smatra otegotnom okolnosti.

Digitized by Google

§ 61. bos. k. z. ima doduše i za zločinstva ograničenje, koje naš §. 250. za prestupke i prekršaje, ali je njegov §. 65. jednak našem §. 34., §. 66. našem §. 35., a §. 81. a) i zadnja alineja našem § 44. a) i b). — §§ 65., 66. i 67. bos. k. z. takodjer izrično traže, da se imade uzeti obzir i na ostala zločinstva odnosno prestupke. To se ne može učiniti nego pooštrenjem, ako je krivac već za jedno zaslužio maksimum.

Kada bi bilo ispravno stajalište starijih sudaca, imao bi posve pravo onaj bečki tat od navade, koji je od zemaljskoga sudišta u Beču bio osudjen radi kradje od navade po §. 179. k. z. na deset godina teške tamnice, pa je nakon proglasa osude pred sudbenim zborom kazao: »Ja ću, kada pretrpim kaznu, prije nego li počinim slijedeću veliku kradju, silovati najljepšu bečku djevojku, jer mi se i onako ne može ništa više dogoditi (Finges, das Strafrecht, I., str. 295.).

U analognom slučaju je unatoč §. 50. k. z., koji izrično zabranjuje pooštrenje doživotne tamnice, ministarstvo pravde naredbom od 7. travnja 1860. (br. 89. d. z. l. od g. 1860., br. 66. zbornika od g. 1863.) normiralo, da u slučaju, ako koji na doživotnu tamnicu osudjeni zločinac uz vrijeme, dokle mu traje ova kazna, počini kakovo zločinstvo, na koje se ne dosudjuje kazna smrti, imade nadležni sud istina povesti istragu i izreći osudu o krivnji i odšteti, koju bi možda imao dati zločinac, ali da se kao kazan može izreći samo jedno ili više pooštrenja, ustanovljenih u §§. 19. i 24. k. z. i to po mjeri počinjenoga zločinstva na kraće ili dulje vrijeme.

Po mome je čvrstom uvjerenju prepušteno slobodnoj rasudi suda, hoće li uporaviti koje od pooštrenja navedenih u §. 253. k. z. i kod stečaja prestupaka i prekršaja unatoč odredbi §. 250. k. z., koji veli: »Nego pooštrenje ima mjesta samo u onim slučajevima i onako, gdje i kako je odredjeno u ovom zakonu«. Evo zašto: §. 267. k. z. kaže: »Ako istraženik počini više prestupaka ili prekršaja . . ., ima se uporaviti, s obzirom ništanemanje na ostale zakone, zakon onaj, koji izmedju tih kažnjivih čina odredjuje najveću kaznu.

Po §. 263. b) i l) k. z. je stečaj otegotna okolnost. Po §. 265. može se zarad okolnosti otegotnih uporaviti ono, što propisuju §§ 250., 252. i 253. — § pako 253. k. z. propisuje pooštrenje zatvora. To je i posve pravedno, jer inače ne bi sudac mogao nikada uzeti nikakov obzir na ostale zakone, kada je počinilac već za jedan prestupak li prekršaj zaslužio najvišu kazan. Na taj bi se način prepredenomu nevaljancu pružila prilika, da može prije, nego li sud dozna za njegove nevaljalštine, činiti zlo bez straha, da će ga za nj stići zaslužena kazna. To niti je zakonodavac hotio niti mogao htjeti. Scire leges non est verba earum tenere sed vim ac potestatem.

Digitized by Google

Pravosudje.

a) Gradjansko.

Ako se plati sama najamnina, a takse se za vodu itd. ne plate, ne može se to uvažiti kao razlog otkaza, a tako niti to, što najmodavac treba stan za pazikuću.

(Rješidba ban. stola od 24. kolov. 1921. broj 15.265 II. 3026/21.)

Banski stol vidiv, da se po uredbi za stanove ne može nikako supsumirati taksa za vodu u zakupnu cijenu, pošto zakonodavac ne bi bio napose donio čl. 11. rečene uredbe, pa ako ju najmoprimac ne će nikako ili ne u pravom iznosu da plati, mora glede te takse najmodavac nastupiti redoviti put pravde i dokazati najmoprimcu, kolika je ta taksa, koju on bezuvjetno po čl. 11. rečene uredbe mora platiti; — vidiv, da po čl. 14. toč. 2 iste uredbe može najmodavac otkazati najam najmoprimcu samo u onom slučaju, ako zaostane sa plaćanjem najamnine, ali ne možda i takse za vodu ili za ino; — vidiv, da su u čl. 14. te uredbe taksativno navedeni slučajevi. u kojima može i smije najmodavac stan otkazati, ali da nije predvidjen slučaj otkaza, ako najmodavac treba stan za pazikuću: obnašao je napadnutu prvomolbenu odluku uz otpućenje utoka protiv nje potvrditi.

Za otkaz po čl. 14. toč. 1. uredbe od 21. svibnja 1921. potreban je već u molbi dokaz, da je otpovjedatelj vlasnikom kuće prije 1. siječ. 1916., te u molbi imade najmoprimcu staviti na raspoložbu drugi stan.

(Rješidba ban. stola od 24. kolov. 1921. br. 15261 II. 3022/21.)

Otkazna molba M. C. iz Zagreba po dr. Stj. O. u Zagrebu proti D. R. u Zagrebu za otpovijed stana. — Odluka kot. suda I. u Z. od 3. kolov. 1921. br. 25.879 gr.: Molba se odbija, jer otpovjedatelj nije dokazao, da je bio vlasnikom kuće prije 1. siječ. 1916., zatim jer najmoprimcu ne stavlja nikakav stan na raspolaganje, konačno jer nije dokazao, da imade opravdan boravak u Zagrebu (čl. 14., toč. 1. uredbe od 21. svib. 1920. te § 32. i sl. pravilnika od 11. srpnja 1921.). Upućuje se istodobno molitelj na čl. 18. al. 3. gornje uredbe. — Banski stol vidiv, da je napadnuta odluka opravdana iz razloga za nju navedenih, obnašao je utok M. C. otputiti i potvrditi napadnutu odluku prvog suda.

Nije nasljedna pogodba već ugovor o zajednici dobara.

Rješidba stola sedmorice od 4. svibnja 1921. br. 966 (osuda kot. suda u St. P. od 30. stud. 1917. br. 6621 gr., osuda bans. stola od 21. list. 1920. br. 18.195).

Muž daruje svojoj ženi polovicu nekretnina, te stavi u tom ugovoru, nazvanom »ustupni ugovor«, ovo još: »Uz uvjet, da ako prije moja supruga umre, pripada ta (darovana već) polovica meni, ili ako ja prije umrem od svoje supruge, pripada moja polovica istih nekretnina u njeno vlasništvo«. Supruga na temelju gornjega ugovora uknjiži odmah pravo vlasništva na polovicu nekretnina, a iza smrti muža, provede uknjižbu prava vlasništva na drugu polovicu nekretnina. Brat pokojnoga muža podigne tužbu proti njegovoj supruzi, kojom pobija tu uknjižbu i gornji ugovor kao nasljednu pogodbu, jer da je ista nevaljana po formi.

Digitized by Google

P r v i s u d je udovoljio tužbi uz naknadu parbenoga troška. — Razlozi: Tužitelj tvrdi, da je ustupnim ugovorom, sklopljenim izmedju tužene i pok. joj supruga ugovoreno, da jedan drugomu svoju buduću zaostavštinu obećava, koja se sastoji iz nekretnina; tužena, da je poslije smrti svojega supruga ishodila odlukom ovoga suda pravo uknjižbe vlasništva na polovisu istih nekretnina upisanih u gruntovnici na ime pokojnoga joj supruga, koji je njegov (tužiteljev) rodjeni brat, a on njegov zakoniti nasljednik. Ovaj ustupni ugovor da se ima smatrati kao nasljedovna pogodba (§ 602. o. g. z. odnosno § 1249 o. g. z.), koja da može samo onda biti tvrda, ako ima sve potrepštine, koje se ištu za pismenu oporuku (§§. 1249., 579., 601. o. g. z.). Ali ova pogodba da ne odgovara zakonskim propisima, jer su potpisana samo dva svjedoka. Stoga da se nije mogla na temelju takove isprave dozvoliti uknjižba prava vlasništva, nego da se morala provesti iza pokojnika ostavinska rasprava.

Tužena priznaje istinitost ugovora; priznaje, da je tužitelj rodjeni brat njenoga pokojnoga supruga, nu tvrdi, da tužbeni zahtjev tužitelja nije na zakonu osnovan, jer da je ugovor sasma prema zakonskim propisima sastavljen, a gruntovna provedba obavljena po propisima gruntovnoga reda, pa je stoga tužbeni zahtjev na zakonu neosnovan.

Uvaživ stoga, da se upitni ugovor ima prosudjivati kao pogodba nasljedovna izmedju pokojnika i njegove tužene supruge; uvaživ, da takova pogodba, da bude tvrda, mora imati sve potrepštine kao i pismena oporuka (§. 1249. o. g. z.); uvaživ, da ugovor nije vlastoručno pisan po pokojniku nego po drugom, te stoga imao biti potpisan po tri svjedoka (§§ 579. i 1240 o. g. z.); uvaživ da je isti potpisan samo po dvojici svjedoka, nije se ta nasljedovna pogodba mogla uzeti tvrdom (§§ 601. i 1249. o. g. z.), pa uslijed toga ni na temelju istoga dozvoljena uknjižba prava vlasnosti na nekretnine u gruntovnici pravovaljanom, jer je istom povrijedjena zakonska ustanova §. 81. grunt. reda; — pa vidiv, da je neprijeporno, da je tužitelj rodjeni brat pokojnoga joj supruga, te kao takav zakoniti nasljednik istoga, valjalo je tužbi tužitelja kao na zakonu osnovanoj u cijelosti udovoljiti. — Presuda glede parbena troška osniva se na §. 573. grpp.

B a n s k i j e s t o l zabacio žalbu tužene, no povodom njenoga priziva preinačio gornju osudu u glavnoj stvari, a parbeni trošak prebio. Razlozi: Jer u postupku niština bitnih ne ima, valjalo je žalbu ništovnu zabaciti. — Što se pako tiče glavne stvari, to se po §. 887. o. g. z. pretpostavlja u slučaju, da je o pogodbi sačinjena isprava, da su stranke u tu ispravu uvrstile konačno i jedino pravovaljano očitovanje svoje volje; a tumačeći pitanje, koji je pravi sadržaj stanovite pogodbe, valja opet osobiti obzir svratiti na to, koja je namjera stranaka bila i koji je povod bio, da su stranke takovu pogodbu sklopile. Iz isprave, po ugovarajućim strankama prozvane »ustupni ugovor« proizlazi, da je pokojnik kano vlasnik nekretnina grunt. uložka br. 1058 p. o. G. u svrhu, da svoju suprugu još za života svoga osigura, njoj na vječito i besplatno dao svoje prenavedene nekretnine i to tako, da joj je jednu polovicu istih odmah predao u posjed i uživanje s dozvolom, da ju može odmah na svoje ime gruntovno provesti, a drugu polovicu, da jo je dao pod uvjetom, da ju tak poslije njegove smrti gruntovno na svoje ime prenese i to, ako ona njega preživi, a za slučaj, da bi on nju preživio, da imadu opet sve nekretnine njemu natrag u vlasništvo pripasti. — Iz sadržaja te pogodbe jasno je, da je pokojnik, a da na to nije bio obvezan, od vlastite imovine svojoj supruzi dao besplatno nekretnine i to, da joj je polovicu istih odmah u posjed predao, dočim joj je druga polovica imala pripasti po nje-

Digitized by Google

govoj smrti, a da je tužena te nekretnine od svoga supruga primila i u znak toga podjedno taj ugovor potpisala i preuzela. — Pogodba, kojom se kakova stvar daje komu bez plaće, je »darovna pogodba«, a ta je opet ili darovanje medju živima ili za slučaj smrti prema tomu, kako se pogodba ispuniti ima, ili već za života darodavca ili tek nakon njegove smrti. U nazočnom slučaju imademo prema prenavedenomu izloženju sadržaja te pogodbe obe vrsti darovne pogodbe zastupane. Pravni učinak je prve vrsti, da je darovanje odmah predajom darovane stvari perfektno postalo, a druge vrsti takov, da ako i nastaje potpuno njegovo ispunjenje istom smrću darodavca, to se ipak ovakovom pogodbom obdareniku darovana imovina od časa po obdareniku primljene pismene isprave o darovanju ne smatra više imovinom darodavca, te za to ne čini ovakova imovina nikada ostavštinu darodavca. Stoga nije u nazočnom slučaju ostavinska rasprava iza medjutim preminuloga darodavca provadjana, već je u pomanjkanju imovine obustavljena.

Obzirom na prenavedeno, pa uvaživ, da je odmah nakon 24. siječ. 1909. sastavljenoga ugovora obdarenoj dozvoljena uknjižba prava vlasništva na darovanu joj po suprugu polovicu njegovih nekretnina i da je podjedno kod toga gruntovnoga prenosa obavljena zabilježba, da i druga polovica tih nekretnina ima nju zapasti, ako preživi svoga supruga; pa uvaživ, da su oba ta unosa obavljena još za života pokojnika i da je odluka kr. kot. suda kao grunt. oblasti njemu uručena; vidiv, da je pokojnik poslije toga živio do 4. svib. 1916., a da nije takovoj grutovnoj provedbi, niti u prvom času, niti kasnije do svoje smrti prigovorio, to je ustanovljeno i sankcionirano pravno odnošenje i pravna narav upitnoga ustupnoga ugovora onako, kako je isti gruntovno proveden; — ne može se zato sada po nikom više napadati i kritizirati taj ugovor ni gruntovna provedba u pogledu druge polovice nekretnina, jer ako i jest ta polovica nekretnina darovana pod uvjetom, to je ipak pogodba o tome postala perfektnom u času, kada je sklopljena, a ne tek u času, kada je uvjet nastupio, čemu je pogodba zaista i voljom pokojnika perfektnom postala odmah, najboljim je dokazom pravomoćna gruntovna provedba. — Obzirom na razloženo stanje stvari ne može se upitna isprava smatrati nasljedovnom pogodbom, pa je zato i jer tužitelju manjka uopće legitimacija na ovu tužbu, valjalo uz uvaženje priziva prvomolbenu osudu preinačiti, te tužitelja sa zahtjevom njegove tužbe bezuvjetno odbiti. Preboj parbenoga troška je izrečen, jer tužitelj imade za sebe prvomolbenu osudu.

S t o l s e d m o r i c e je otputio previd tužitelja i tužene, potonji radi preboja parbenoga troška. — Razlozi: Tužitelj žali se u svom previdu, što druga molba ustupni ugovor izmedju tužene i pokojnoga joj supruga ne smatra kao prva molba nasljedovnom pogodbom u smislu §. 602. odnosno § 1249. o. g. z. Ova previdna tegoba nije osnovana. Prema jasnoj ustanovi §. 602. odnosno §. 1249. o. g. z. smatra se nasljedovnom pogodbom samo ona pogodba, kojom muž i žena zamjenito obećavaju buduću ostavinu t. j. svukoliku imovinu u času smrti (§. 531. o. g. z.) ili dio njezin s obzirom na cijelost. Pošto su predmetom ustupnoga ugovora samo nekretnine grunt. ul. br. 1058 opć. G. bez obzira na buduću ostavštinu ugovarajućih stranaka, to se taj ugovor već iz ovoga razloga ne može smatrati nasljednom pogodbom u smislu §. 1249. o. g. z. Iz sadržaja spomenutoga ugovora jasno i nedvoumno proizlazi, da su tužena i pokojni njen suprug sklopili ženidbenu pogodbu o zajednici dobara u smislu §. 1233. i sl. o. g. z. i to samo vrhu zajedničkih nekretnina grunt. ul. br. 1058. p. o. G. Takav ugovor o zajednici dobara izmedju supruga ima isti pravni učinak kao oporuka ili darovanje za

Digitized by Google

slučaj smrti, ali pošto nije iste naravi, ne treba da je providjen s formalnostima propisanim po zakonu za pismenu oporuku ili darovanje za slučaj smrti. Dovoljno je u takovu slučaju, da je pravo na zajednicu upisano u javnim knjigama (§. 1236. o. g. z.). Pošto je i preboj parbenih troškova na zakonu osnovan, jer se ovdje radi jedino o pravnom pitanju, ne može se ni za jednu stranku ustvrditi, da se je objesno u parnicu upustila. Zato je valjalo otpućenjem previda obiju stranaka u cijelosti potvrditi napadnutu osudu ban. stola.

Tužitelj po §. 158. o. g. z. izveo je dokaz sudbenim očevidom uz vještake, da je dijete njegove žene potpuno iznošeno, i dokazao, da nije u vrijeme, potrebno za to, sa ženom spolno općio. Dijete je sud uz jednog vještaka 56. dan pregledao i ustanovio nalaz, a na temelju toga nalaza, dala su druga dva vještaka mnijenje o potpuno iznošenom djetetu, pa to u savezu sa priznanjem matere djeteta o preljubu čini potpun dokaz. Tako je tužitelj uspio sa tužbom na priznanje nezakonitosti djeteta, što ga je njegova zakonita žena rodila.

Plenarna rješidba stola sedmorice od 2. lip. 1921. br. 845. (osuda kot. suda u K. od 9. stud. 1919. br. 11489-gr., osuda ban. stola od 16. ruj. 1920. br. 13064.).

Prvi je sud udovoljio tužbi uz naknadu parbenoga troška. — Razlozi: Tužitelj traži, da maldb. I. V. prizna nezakonitost rodjenja, premda je u maticama krštenih unešen kao tužiteljev zakoniti sin. Tužitelj navodi, da se je 18. svib. 1918. povratio kući iz ruskoga ropstva, te je tada nastupio bračni život sa drugotuženom K. V., svojom suprugom. Medjutim je K. V. 10. pros. 1918. rodila muško dijete, koje je upisano u maticama kao zakonito dijete tužitelja i drugotužene. Obzirom na okolnost, što je dijete došlo na svijet potpuno iznošeno, posumnjao je tužitelj, da je on njegov otac, te je radi toga podnio tužbu u zakonitom roku u smislu §. 158. o. g. z. — Činjenica, da je tužitelj došao kući 18. svib. 1918. i da je sa svojom suprugom nastavio toga dana bračnu zajednicu, je neprijeporna. Prema ustanovi §. 138. ogz. uzima se, da su rodjena u ženidbi ona djeca, koju je rodila zakonita žena 7 mjeseci poslije sklopljene ženidbe ili desetoga mjeseca poslije smrti muža, te se prema toj predmnjevi imadu smatrati zakonitom ona djeca, koju je u postojećem braku porodila supruga 210 dana poslije vjenčanja a u razriješenom braku najkasnije 300 dana poslije smrti supruga. — Neprijeporno je, da je tužitelj u kritičnom razdoblju općio sa drugotuženom, jer je od dana njegova povratka iz ropstva pa do dana rodjenja prvotuženoga proteklo 206 dana, te zato vojuje presumcija, da je tužitelj otac prvotuženoga. Ali ovo nije praesumptio juris et de jure t. j. neoboriva zakonska predmnjeva, već samo praesumptio juris t. j. oboriva predmnjeva, koja dopušta protudokaz. Prema § 157. ogz. može se zakonitost ranijega ili kasnijega rodjenja, kojoj se muž u isto vrijeme protivio, pred sudom dokazati samo po vještacima, koji razgledavši točno kakvoću tjelesnu djeteta i matere imadu ustanoviti uzrok toga neobičnoga slučaja. — U smislu §§. 206., 209. i 210. grpp. zatražio je tužitelj pretečni očevid sa vještakom, da se ustanovi, da li je prvotuženi potpuno donošen ili nije, te je taj očevid provedem 4. velj. 1919. t. j. 56. dan iza poroda prvotuženoga. Liječnički vještak je prigodom toga očevida ustanovio pregledanjem djeteta nalaz, temeljem kojega je izrekao mnijenje, da su mu promjeri glave i prsiju, dulјina tijela i težina veći od normalnoga djeteta i da taj prirast odgovara veličini normalno razvijenoga djeteta u drugom mjesecu nakon poroda, te da je dijete bilo kod poroda normalno donošeno i razvijeno t. j. da je nošeno potpuno devet mjeseci. U smislu rješidbe ban. stola od 21. kolov. 1919. br. 1210 imali su se vještaci ponovno pozvati, jer po

Digitized by Google

propisu § 216. grpp. ima tek jednoglasna izreka dvojice vještaka potpunu moć dokaza. Na ročištu 8. stud. 1919. izjaviše dva liječnička vještaka, kojima je kao podloga služio nalaz prvoga liječničkoga vještaka, suglasno svoje mnijenje kao i prvi liječnički vještak time, da se je očevid mogao s pozitivnim rezultatom obaviti i 56. dan iza poroda djeteta. Tim liječničkim nalazom i mnijenjem, izrečenim po trojici vještaka, dokazano je dakle, da prvotuženi ne potiče od tužitelja coitusom, provedenim izmedju tužitelja i drugotužene, jer je od coitusa do rodjenja proteklo tek 206 dana, a liječnički vještaci apodiktički tvrde, da je dijete potpuno donošeno t. j. 9 mjeseci nošeno, dok je notorno, da su donošena djeci i za život sposobna tek 220 dana iza obavljenoga coitusa (vidi: Krainz, Sistem, II., V. izd. str. 158. opas. 10.).

Čim je dakle dokazano, da je dijete nošeno potpunih 9 mjeseci, nemoguće je, da je ono začeto po tužitelju, jer je rodjeno 206. dan iza njegova coitusa. Pošto je dokazana ova odlučna okolnost, otpadaju svi prigovori i navodi stranaka, kao primjerice priznanje drugotužene, da je kratko vrijeme prije povratka tužiteljeva počinila intimni odnošaj sa I. V.; navod drugotužene, da je koncem travnja 1918. imala redovito menstruaciju. Ove bo okolnosti nisu nimalo važne po ishod parnice s razloga, što priznanje matere ne dokazuje nezakonitost rodjenja, te što je dokazano liječnički (vidi Hoffmannovu sudbenu medicinu), da i trudna žena može imati menstruaciju par mjeseci u trudnom stanju, kao i obratno da i netrudna žena može i izgubiti menstruaciju. Povrh toga je pitanje, da li je drugotužena imala doista koncem trav. 1918. menstruaciju, jer je to mogao biti obični krvotok, koji se dešava kod trudnih žena, te koji je patološka pojava, koju okolnost t. j. da li se radi o menstruaciji ili krvotoku ne mogu ustanoviti laici, već samo vještaci. Pošto je kardinalno pitanje riješeno liječničkim nalazom i mnijenjem, opravdano je udovoljenje tužbenoga petita. — O parbenom trošku sudjeno je po §. 573. grpp.

Banski stol je zabacio ništovnu žalbu prvotuženoga, a povodom njegova priziva preinačio prvu osudu i tužbu odbio uz preboj parbenoga troška izmedju tužitelja i drugotužene. Razlozi: Niština u postupku prvostepenoga suda nema, zbog kojih bi se prvostepena osuda imala smatrati ništavom po smislu §. 339. grpp., pa je stoga valjalo ništovnu žalbu prvotuženoga mldb. I. V. po §. 342. grpp. zabaciti. — U samoj stvari valja istaknuti slijedeće: Dan samog povratka tužiteljevoga iz ruskog zarobljeništva nije točno ustanovljen. Bio taj dan 18. ili 25. svibnja 1918. u samoj stvari ne mijenja ništa. Ako je prvi dan točan, dijete Ivan rodjeno je 207. dan, ako je drugi dan točan, to je dijete rodjeno 200. dan nakon povratka tužiteljeve i obavljenog prilega s drugotuženom.

Tužitelj sam priznaje, da je na dan povratka spolno općio s drugotuženom svojom ženom. I u prvom i u drugom slučaju pada rodjenje djeteta Ivana u zakoniti rok t. j. dijete je to rodjeno nakon 6 mjeseci a prije svršetka 10 mjeseci računajući od dana, kad je tužitelj s materom njegovom spolno općio (§§. 138. i 163. ogz.). Tužitelj se dakle imade smatrati ocem mldb. I. V. Da on to ne bude, morao bi on dokazati nemogućnost, da je dijete po njemu začeto (§. 156. ogz.). Te nemogućnosti on nije dokazao. Vještaci toga ne dokazuju tim manje, jer nije bez svake dvoumice ustanovljen dan spolnoga općenja tužitelja s tuženom K. V., a kada bi i dokazano bilo priznanje materino, da je počinila preljub i da je dijete rodjeno s drugim, ni to ne bi moglo da oduzme djetetu zakonitost, jer mogućnost začeća po tužitelju nije isključena, a toga vještaci ni ne mogu izreći za ovaj konkretni slučaj, jer dijete nije pregledano odmah nakon porodjaja već 56. dan.

Digitized by Google

S tih je razloga valjalo povodom prvotuženikova priziva osudu prvostepenoga suda preinačiti. Osuda glede naknade prizivnoga troška osniva se na §. 573. grpp. Parničkoga troška prvotuženi nije razvrstao. Glede drugotužene je parnični trošak prebijen, jer je ova tako u prizivu svom iskala.

Stol sedmorice je povodom previda tužitelja preinačio osudu bans. stola i uspostavio onu prvoga suda, a parbene troškove u svim molbama prebio. Razlozi: Tužitelj, da obori zakonsku predmnjevu (§. 138. ogz.), po kojoj se on imade smatrati zakonitim ocem mldb. I. V., rodjenoga u zakonitom roku odnosno potonji zakonitim njegovim djetetom, poziva se u dokaz nemogućnosti, da je to dijete po njemu začeto, na priznanje matere, drugotužene K. V., o sbivšem se preljubu, te na sudbeni očevid i vještačko mnijenje. Samo priznanje matere, da je počinila preljub, ne oduzima istina po §. 158. ogz. zakonitost rodjenja djeteta; ali takovom priznanju matere nije ni zakonom osporena svaka dokazna moć, već isto nije samo dovoljno za potpuni dokaz nezakonitosti rodjenja. Vještaci nisu istina pregledali dijete i mater odmah iza poroda, — ali to u nazočnom slučaju nije za uspjeh parnice ni odlučno, jer se ne radi o dokazu, predvidjenom u §. 157. ogz. o uzroku neobičnog slučaja, kada se dijete rodjeno po vjenčanoj ženi p r i j e ili p o s l i j e zakonskog vremena, odredjenog u § 138. ogz., imade suprot zakonskoj predmnjevi (§. 155. o. g. z.) smatrati zakonitim. U nazočnom slučaju imade tužitelj nemogućnost začeća djeteta po njemu dokazati po propisima grad. parb. post., uvaživ pri tom ograničenje dokazne moći priznanja matere sadržano u §. 158. ogz. Predhodnim sudbenim očevidom dozvoljenim po §§. 206., 209. i 210. grpp. na molbu tužitelja, a obavljenim dne 4. velj. 1919. — mimo zahtjeva tužitelja — samo sa jednim vještakom, konstatovano je, da je mldb. I. V. nakon 56 dana ili 8 tiedana pronadjen u takovom i tolikom razvoju, po kojem taj jedan vještak drži, da je to dijete kod poroda, sbivšega se 10. pros. 1918., bilo normalno iznošeno i razvijeno, t. j. da je nošeno punih devet mjeseci. Tomu očevidu i mnijenju vještaka nisu tuženi tečajem parnice prigovorili osim, da se tek nakon 56 dana preduzetim očevidom nije više moglo ustanoviti,, da li je dijete iznošeno ili nije. Ali je taj prigovor oprovrgnut suglasnim mnijenjem dvojice drugih vještaka, da se je 56 dana nakon poroda mogao očevid sa pozitivnim uspjehom obaviti, i na temelju toga očevida suglasno s najvećom sigurnošću izjaviše, da je mldb. I. V. nošen daleko više od 206 dana, da je nošen obično vrijeme, koje je potrebno za potpun razvitak ploda, dakle od prilike 280 dana, obrazloživši to svoje mnijenje razlozima svoje znanosti i potvrdivši time i mnijenje prvoga vještaka, koji je predtečnom očevidu prisustvovao. Tim predhodnim sudbenim očevidom, vještačkim mnijenjem i neporečenim priznanjem matere K. V., da je još mjeseca ožujka 1918. puteno općila sa I. V., koji je otac djeteta, dokazano je potpuno, da je mldb. I. V. začet prije i nošen u utrobi matere više od 206 dana, a po tom logično i nemogućnost, da je začet od tužitelja, koji je neprijeporno, vrativši se nakon više od dvije godine iz ruskoga zarobljeništva, tek 18. svib. 1918. sa svojom ženom a materom djeteta puteno općio i općiti mogao. Stoga je valjalo uvaženjem previda tužitelja napadnutu osudu bans. stola preinačiti i uspostaviti onu suda prve molbe kao na zakonu osnovanu. — Izreka o preboju parbenih troškova osniva se na propisu §. 573. grpp.

Isplata, podaniku neprijatedjske države učinjena, po zakonu od 17. kolovoza 1915. o postupku s imovinom podanika država, koje su u neprijateljstvu sa Srbijom,

Digitized by Google

je nevaljana i ništetna. — Agrarna reforma ne smeta kod prodaje cjelokupnoga velikoga posjeda.

Rješidba stola sedmorice od 4. svib. 1921. br. 1043 (odluka kotar. suda u N. od 14. velj. 1920. br. 918-gr., rješidba bans. stola od 1. ruj. 1920. br. 16251).

Prvi sud je dostalcu, koji se iskazao, da je podmirio vjerovnike, medju kojima se je platežom anuitetnih obroka sa ugarskom hipotekarnom bankom nagodio, — izdao uručbenicu i odredio brisanje uknjiženih tereta osim amortizacionog zajma, osiguranoga pravom zaloga. — Banski je stol tu odluku potvrdio.

Stol sedmorice: vidiv, da se ne može ovdje uvažiti utjecateljeva tvrdnja, da je 7. srp. 1919. sklopio sa dostalcem nagodu, kojom mu je isti ustupio sva svoja prava na kupljene nekretnine, već da on opstojnost i valjanost takove nagode imade dokazati putem redovite parnice; — vidiv, da je čin dne 27. srp. 1917. obavljene ovršne dražbe odobren pravomoćnom odlukom prvostepenoga suda od 30. srp. 1917. br. 5294-gr., pa da stoga nije za pravnu valjanost te ovršne dražbe potrebito odobrenje ministra za agrarnu reformu u smislu člana 5. naredbe o zabrani otudjivanja i opterećivanja zemljišta velikih posjeda od 21. srp. 1919. (zb. br. 32 : 1920.), koja prema naredbi hrv.-slav. zemaljske vlade, povjereništva za pravosudje, od 3. sječ. 1920. br. 144, odnosno dopisu ministarstva za agrarnu reformu od 8. pros. 1919. br. 9234 imade unatražnu moć od 27. velj. 1919. t. j. od časa, kada su stupile na snagu predhodne odredbe za pripremu agrarne reforme od 25. velj. 1919., pa zato s te strane ne bi ni bilo zaprijeke izdanju uručbene isprave dostalcu glede kupljenih po njem nekretnina; — nu vidiv, da je dostalac na račun kupovnine za nekretnine ul. br. 34 i 117 opć. P. i br. 115 opć. K. u ukupnom iznosu od 545.000 K isplatio samoj ovrhovoditeljici ugarskoj hipotekarnoj banci u B. sve zaostale anuitetne obroke sa zateznim kamatima i pristojbama na amortizacijono potraživanje njezino, pak da je prvi sud u to ime ovrhovoditeljici plaćeni ukupni iznos od 155.279 K 78 fil. glasom svoje odluke od 14. velj. 1920. br. 918-gr. uvažio i isplatu valjanom priznao; — vidiv, da prema zakonu o postupanju s imovinom podanika neprijateljskih država od 17. kol. 1915., koji je zajedno s pravilnikom za izvršenje njegovo od 19. kol. 1915. rasprostranjen rješenjem ministarskoga savjeta od 5. velj. 1919. na cijelu teritoriju kraljevine S. H. S., imadu dužnici podanici ove kraljevine sva svoja dugovanja podanicima neprijateljskih država prijaviti ministru narodne privrede, a tko hoće da izmiri svoje dugovanje, da može novac položiti općemu depou uz priznanicu o uplati (čl. 22. zak. od 17. kol. 1915.), a prema naredbi ministra trgovine i industrije, odsjeka za upravu neprijateljske imovine, od 19. srp. 1919. br. VII.—3463 da imadu sva lica svoja dugovanja i ma u kom obliku primanja i ostave podanika neprijateljskih država odmah prijaviti ministarstvu za trgovinu i industriju i novac preko istoga ministarstva položiti u depozit dotičnih uprava fondova, te se tako osloboditi svoje obveze prema dotičnima (t. j. vjerovnicima); — vidiv, da dostalac ovršeničkih nekretnina imade na mjesto ovršenika t. j. dužnika iz kupovnine podmiriti tražbine vjerovnika u smislu i u granicama diobne osnove od 1. svib. 1919. br. 2306-gr., pa kako god dužnici Š. i G. J. nisu smjeli, nakon što je na cijelom teritoriju kraljevine S. H. S. stupio na snagu zakon od 17. kol. 1915. o postupanju s imovinom podanika neprijateljskih država, platiti dug ovrhovoditeljici ugarskoj hipotekarnoj banci u B., podanici neprijateljske države, tako to nije smio učiniti ni dostalac, već je imao odnosni dio kupovnine položiti kod ovršnoga suda, koji

Digitized by Google

bi s istim postupao prema izdanim o tom propisima, dočim se po dostalcu neposredno ugarskoj hipotekarnoj banci u B. učinjena isplata ne može smatrati valjanom; — vidiv, da dosljedno tomu dostalac nije udovoljio dražbenim uvjetima, prema kojima će mu se izdati uručbenica, kada isplati svu kupovninu, pa mu se stoga za sad nije smjela izdati uručbenica;

o b n a š a o j e: povodom izvanrednoga previdnoga utoka ovršenika preinačiti napadnute suglasne rješidbe nižih sudova u dijelu, kojim se priznaje valjanom isplata dijela kupovnine iznosom od 155.279 K 76 fil., učinjena po dostalcu ugarskoj hipotekarnoj banci, te dostalcu izdaje uručbena isprava, p a i z r e ć i, da se ta isplata kao nevaljana ne uvažuje, a dostalac sa svojom molbom za izdanje uručbene isprave za sada odbija.

b) Kazneno.

Storivec po § 93 srb. k. z. more biti tudi službo opravljajoč državni uradnik.
Rešenje stola sedmorice odd. B od 6. apr. 1921. 1. Kl 475/20.

Deželno sodišče ljubljansko je obsodilo kr. carinarja L. D. zbog pregreška iz § 93 srb. k. z., ker je v službi dejanski napadel višjega carinskoga stražarja I. L., ko je le-ta svojo službo opravljal. Obtoženčevo ničnostno pritožbo je stol sedmorice odd. B na kasacijski razpravi zavrnil iz teh-le r a z l o g o v:

Pozivom na točke 5, 9a, b in 10 — prav samo 9a — § 281 kpr. r. prigovarja pritožitelj, da določba § 93 srb. k. z., ščiti gosposkine osebe zgolj zoper žalitve strank, ki ne nastopajo uradno, pa da ni uporabna na medsebojne žalitve službo opravljajočih javnih uslužbencev. Obtoženec da je svojo službo izvrševal in da je bil torej opravičen, uradno nastopiti napram svojemu podrejencu I. L. Zoper obtoženca da je postopati samo disciplinarno, če je sploh kaj zakrivil. Razsodba da je povrhu v protislovji se spisi, ker ne ugotavlja, da je bil obtoženec v službi. — Ti prigovori pa ne drže. V razsodbi je pisano, da je L. vstopil v pisarno carinskega urada, kjer se je nahajal obtoženec. S tem je dovolj jasno povedano, da je obtoženec baš svojo službo opravljal. O kakem protislovji se spisi ni tem manj govora, ko gre zgolj za dejansko ugotovitev, a nikakor ne za kaka navajanja iz spisov. Okolnost, da je bil obtoženec v službi, ko je takisto svojo službo opravljajučega I. L. dejanski napadel, obtoženca ne obvaruje kazni po § 93 srb. k. z. Ta zakonita določba ne ščiti oseb, ampak oblastveni ugled, ki je predpogoj uspešnega poslovanja gosposkinih organov. V dosego tega smotra pa ni uvaževati oseb, ki autoriteto gosposke žalijo. Zakon v resnici ne ustanavlja v tem pogledu nikake razlike, ampak določa z besedo »kdor« na sploh, da zakrivi pregrešek iz § 93 srb. k. z. vsakdo, ki na tam opisani način ravna brez razlike na njegovo osebno lastnost in njegovo, dasi službeno, razmerje napram napadenemu. Okolnost, da je žalitelj sam oblastvena oseba in da sam istočasno opravlja svojo službo, ne prihaja toraj v poštev. To izhaja tudi iz določbe v Sloveniji še veljavnega § 331 avstr. k. z., po kateri zapada kazni javni uslužbenec, ki v službi koga dejanski razžali. Da je obtoženec za svoje ravnanje tudi disciplinarno odgovoren, ga ne reši odgovornosti po kazenskem zakonu. Krivorek je potemtakem po zakonu utemeljen. Neosnovano ničnostno pritožbo je bilo zategadelj zavrniti.

Digitized by Google

Društvene vijesti.

Povodom smrti Njeg. Veličanstva Kralja Petra I. Karagjorgjevića poslalo je Pravničko društvo na adresu dvorske kancelarije ovu brzojavnu sažalnicu:

Pravničko društvo u Zagrebu daje izraza svojoj golemoj tuzi nad smrću prvoga Kralja svih Srba, Hrvata i Slovenaca. Odajemo poštu vrhovnome zaštitniku prava, nepokolebivome poborniku demokratije i gradjanske slobode, sjajnomo uzoru narodnoga vladaoca. Narodnim ujedinjenjem proširen je djelokrug i zadatak Pravničkoga društva i zajamčen mu uspješan razvitak, zašto će naše društvo velikome pokojniku sačuvati harnu spomen. Slava Kralju heroju, slava Kralju Ujediniteljul — Predsjednik Dr. Polić. Tajnik Dr. Poliiteo.

Osim toga izrazio je predsjednik Dr. Lad. Polić osobno kod pokrajinskog namjesnika saučešće u ime društva. Na sprovodu u Beogradu zastupao je društvo predsjednik kr. stola sedmorice g. Dr. Aleksandar Badaj.

Nove knjige.

Jonen: Die Vereinbarung der Fortsetzung der off. Handelsgesellschaft mit den Erben eines Gesellschafters. Ein Vorschlag z. Abänderung d. § 139 H. G. B. (Ebering, Berlin, 1921), M. 15.

Jung: Massnahmen d. Aktiengesellschaft gegen Ueberfremdung (Mainz, Diemer, 1921). M. 14.

Kommentar der Reichsgerichtsräte z. B. G. B. 3. völlig umgearb. Aufl. 1921. 3. sv., vez. 360 M.

Litthauser-Mosse, H. G. B., 16. izd. 1920. — 30 M.

Loehr: Das d. Bankwesen (Schweitzer, München, 1921), M. 22.

Merzbacher: Reichsgesetz betr. die Gesellschaft m. b. H. in der Fassung d. Bekanntmachung v. 20. 5. 1898, 7. Aufl., neubearb. (Beck, München, 1921); M. 20.

Perić: Gradjansko pravo. Opšti deo (Beograd 1921 — štampano kao rukopis po predavanjima).

Recueil des prescriptions fédérales en matière de poursuite pour dettes et de faillite. Supplement. Lois, ordonnances du Conseil fédéral et du Tribunal fédéral et circulaires édictées depuis 1912. Edité sons les auspices de la Chambre des Poursuites et des Faillites du Tribunal fédéral (Zürich, Füssli, 1921); — fr. 6.

Reedereiabfindungsvertrag (Entwürfe d. deutsch. Reichstages 1921 (N. 7.) (Berlin, Heymann, 1921); M. —.95.

Reichsgerichts-Entscheidungen in kurzen Auszügen. Hrsg. v. deutsch. Richterbund, Zivilsachen B. 95, 96 (München, Schweizer Verl. 1921).

Reik: Die Fristen a. d. Gebiete d. gewerbl. Rechtsschutzes a. d. Friedensvertrag v. Saint-Germain, d. Berner Abkommen u. d. inneren österr. Gesetzgebung (Wien, Manz, 1920).

Roczumek: Das Kreditgeschäft im Bankbetriebe. 3. Aufl. 1921.

Schaeffer: Grundriss des priv. u. öff. R. (Hirschfeld, Leipz. 1920—21).

Digitized by Google

Schaeffer: Die Hauptfragen d. Kriegslieferungsprozesse u. d. Lieferungsprozesse d. Übergangszeit (Stand der Rechtsprechung 1. 1. 1921) 2. vollkomm. umgearb. Aufl. (Ergänzung z. Grundriss d. priv. u. öff. R., Bd. II, 1) Leipzig, Hirschfeld, 1921. — M. 3.

Schaps: Seerecht, Kommentar z. 4. Buch d. H. G. B. u. seinen Nebengesetzen, 2. Aufl. 1921. Bd. I; — geb. M. 175.

Schulz: Haftpflicht der Eisenbahn im Güterverkehr, 1920. M. 18.

Seligsohn: Kommentar z. Haftpflichtgesetz, 1920. Vez. M. 24.

Simeonn: Recht u. Rechtsgang, 1919/1921 (sv. I, dio 1. i 2.: Allg. Teil, Schuldrecht nebst Handels- u. Wechselrecht, Sachenrecht, Familienrecht, Erbrecht; vez. M. 78.10; — sv. II. u pripravi: Freiwillige u. streitige Gerichtsbarkeit).

Staub's Kommentar z. Handelsgesetzbuch, 10. Aufl. Bearb. v. Reichsger. Sen. Präs. H. Koenige. 2 Bd. (Berlin, Verein wiss. Verl., 1920) 2/2 (§§ 376—473).

Staub's Kommentar z. Wechselordnung, fortges. v. Drs. J. Stranz u. M. Stranz. 9. Aufl. bearb. v. Rechtsanw. J. R. Dr. M. Setranz u. Rechtsanw. Martin Stranz (Ver. wiss. Verl., Berlin, 1921); M. 54.

Šuman: Das gewerbliche Eigentumsrecht in Jugoslawien (Wien, 1921).

Tschierschky: Zur Reform der Industriekartelle. Krit. Studien. (Berlin, Springer, 1921); M. 13.20.

Warneyer's Jahrbuch d. Entscheidungen auf. d. Gebiete d. Zivil-, Handels- u. Prozessrechtes. Unt. Mitwirkung v. Niesert, hrsg. v. Otto Warneyer (Leipzig, Rossbergsche Verlh.) 19. Enth. Schrifttum u. Rechtsprechung v. Herbst 1919 bis Herbst 1920 (1921). M. 25.

Worms: Die Verwertung von Erfindungen. Nach d. Tode d. Verf. hrsg. v. Dr. G. Ranter, Patentanw. (Berlin, 3. verb. Aufl. Halle, Masshold, 1921). M. 9.

Dorst: Die notarielle Beurkundung. System. Darstellung mit Mustern zum prakt. Gebrauch. 1920, vez. M. 50.60.

IV. Gradj. parbeni i neparbeni postupak.

Formularienbuch für freiwillige Gerichtsbarkeit. Herausg. v. Anwaltverein. 1920. Vez. M. 99.

Formularienbuch f. f. G. mit Mustern nud Kostenberechnung. 1920. —

Klinger: Die Zuständigkeitsgebiete des Reichswirtschaftsgerichts (Spaeth & Linde, Berlin, 1921). M. 5.50.

Monse: Die gerichtliche Verhadlung über d. Dispache (Würzb. Abhandlungen z. deutsch. u. ausländ. Prozessrecht, 11) 1921 (Hirschfeld, Leipzig) M. 18.

Sauer: Grundlagen des Prozessrechts, Ferd Enke, Stuttgard, 1919.

Stein: Grundriss d. Zivilprozessrechts (Mohr, Tübingen, 1921). 40 M.

Sydow-Busch: Z. P. O., 11. izd., 1920; vez. M. 35.

Waldecker: Die Zwangsvollstreckung gg. Kommunalverbände in Preussen; Moeser, Berlin 1918 (rec. Goldsch., v. Weinb., str. 245).

Warneyer: Z. P. O., 4. izd. 1920, vez. M. 28.60.

V. Kazneno pravo (materijalno i formalno).

Altmann-Jacob-Weiser: Die österr. Strafgesetzgebung nach d. Stande v. 15. X. 1920 (Handausg. österr. Ges., Staatsdr. Wien, H. 206); M. 60.

Digitized by Google

Andrae: Der deutsche Strafvollzug u. s. reichsgesetzl. Regelung (Würzb. Abhandlungen z. deutsch. u. ausl. Prozessrecht, 12) (Leipzig, Hirschfeld); M. 22.

Annschat: Der Jagdschutzbeamte a. d. Verbrecherfährte. Ein Leitf. z. Verfolgung strafbarer Handlungen i. Jagdschutz. Mit 11 Abb. (Berlin, Boll & Pickardt, 1921); M. 10.

Bell: Zentrum u. Werdegang sowie Ref. des Reichs-Strafrechts u. Strafprozesses (M. Gladbach, Volksvereinsverl.); M. 6.

Beling: Die Grundzüge des Strafrechts, 6. u. 7. überarb. Aufl. (Tübingen, Mohr); M. 9.

Binding-Hoche: Die Freigabe der Vernichtung lebensunwerten Lebens. Ihr Mass u. ihre Form (Leipzig, Meiner, 1920).

Binding: Die Schuld im d. Strafrecht (Meiner, Leipzig, 1919). (Rec. Jur. Blätter 1921, br. 7/8).

Dietz: Ges. betr. Aufhebung d. Militärgerichtsbarkeit v. 17. 8. 1920. (Münster i. W., Coppenrath); M. 14.

Die Disziplinarvorschriften f. das österr. Heer (Ges. v. 22. Juli 1920 N. 368 St. G. Bl. samt Vollzugsanweisung v. 17. Aug. 1920 N. 398). Herausg. v. Staatsamt f. Heerwesen (Staatsdruckerei, Wien, 1920).

Ebermeyer: Kommentar der Reichsgerichtsräte z. Strafgesetzbuch. 1920; vez. 100 M.

Friedlaender: Interessante Kriminalprozesse v. kulturhist. Bedeutung. Eingeleitet v. Sello. B. 11, 12 (Berlin, Barsdorf, 1919); — po M. 6.

Goldschmidt: Zur Reform des Strafverfahrens iz »Recht u. Staat in Geschichte u. Gegenwart«, sv. 14. (Mohr, Tübingen 1919); M. 1.80 + 50%.

Kohlrausch: Strafprozessordnung u. Gerichtsverfassungsges., 18. Aufl. (Guttentagsche Smlg. Dt. Reichsges. N. 12) (Berlin, Ver. wiss. Verl. 1921); M. 24.

Hofacker: Die Reform des Strafgesetzbuchs. Eine Besprechung d. Entwurfes v. 1919 (Kohlhammer, Berlin, 1921); M. 5.

Konzet: Die Frage d. modernen Strafvollzuges (Jena, Gensch, 1921).

Kratter: Gerichtsärztliche Praxis (Enke, Stuttgart, 1919); M. 44.

Marković, B. V.: O dokazima u krivičnom postupku. 2. izdanje (Kon. Beograd, 1921., ćir.).

Mizler: Istražna služba. Priručnik za žandarme i uopšte za sve organe javne bezbednosti. Po Gross-u; 2. izdanje, sa 80 slika i nacrta (Zagreb, 1920.).

Schneickert: Das soziale Elend, das Verbrechen u. d. soziale Selbsterhaltungstrieb. Zeitgem. Betrachtungen (Hayns Erben, Potsdam, 1921); M. 10.

Seelig: Die Prüfung der Zurechnungsfähigkeit Geisteskranker durch den Richter (Moser, Graz, 1920) (Rec. Jur. Bl. 1921 br. 3/4).

Strafprozessordnung u. Gerichtsverfassungs-Gesetz i. d. vom 1. Apr. 1921 ab geltenden Fassung mit den Nebengesetzen. Hrsg. v. Kiesow (Bensheimer, Mannheim, 1921); M. 15.

Zuglia: Stanje nužde (Vel. Bečkerek, 1920). (Ocj. Arhiv 1921. br. 3.)

Digitized by Google

Medved, Josip: Gluhonijemi, njihov uzgoj i naobrazba. Zagreb, 1903. str. 18.

Miholić Stanko: Imade li u gimnaziji preterećivanja. Zagreb, 1904. str. 64.

Mosso, Angello, preveo Ivan Širola: Tjelesni uzgoj mladeži: Tjelesni uzgoj žene. Zagreb, 1896. str. 176. Izdao Hrvatski pedagoški zbor.

Müller, Adolf, dr.: Higijena usta. Zagreb, 1892. str. 18.

Müller, J. P.: Moj sistem. Preveo Josip Prikril. Zagreb, 1913., str. 75. Sa slikama.

Naputak za obuku njegovanja zdravlja u podčastničkim i momčadskim školama. Budapest, 1909. str. 123.

Naputak o zapriječenju i suzbijanju kužnih bolesti kod kr. ug. domobranstva. Budapest, 1912. str. 207.

Naputak o kratelju (koleri) Zagreb, 1886 str. 15.

Nauk za sahranu zadavljenih, utopljenih, sledenih, obissenih, odussenih, otrovanih, udriveni od groma, i prem rodjeni, koi daveju priliku, da jessu mertvj. Zadar, 1816. str. 71. Kod Ante Luigi Battara. Najprije je jednaki talijanski tekst. Brošura je vrlo rijetka te se jedan primjerak nalazi u kr. sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu pod signaturom: R. 1141.

Nauk za oxiviti Zadusene, Utoplene, Smerznute, Obisene, ili Zadavljene, Otrovane, Udarene od Strile, I Stropo Rodjene, Sumnjivo Mertve. U Zadru Kod Bratje Battara, 1836. str. 39. Najprije je jednaki talijanski tekst. Brošura je vrlo rijetka, te se nalazi jedan primjerak u kr. sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu pod signaturom: R. 1121. Brošura je slična prijašnjoj.

Novak Vladimir: Kratka uputa u psyhiologiju gimnastike. Spljet 1894., str. 55.

Svaštice.

Glasovi o našem glasilu. — Arhiv za pravne i društvene nauke, organ pravnoga fakulteta univerziteta beogradskoga, koji uredjuju sveuč. profesori dr. Čedomil Mitrović i dr. Kosta Kumanudi, donosi u svesku od mjeseca lipnja i srpnja ove godine u bilješkama ovo: »Mjesečnik«, organ hrvatskoga pravničkoga društva i jedan od naših najstarijih i najvrsnijih pravnih listova, koji je iz financijskih razloga prestao izlaziti krajem 1919., pokrenut je na novo pod uredništvom sveučilišnog profesora dra. Eda Lovrića. Prvi broj posvećen je sav tekućim pitanjima našega pozitivnoga zakonodavstva, kao što su rad na izjednačenju zakona, nacrti novoga ustava, nacrt zakona o uredjenju sudova, pitanje o važnosti uredaba itd. Svi su članci od najuglednijih hrvatskih pravnika, i njihove stručne primjedbe zaslužuju pažnju našega zakonodavca. Mi želimo naročito istaći studiju prof. dra. Ladislava Polića o nacrtima ustava. Gosp. Polić postavio je sebi zadatak, da sa čisto naučnog gledišta pregleda sve važnije nacrte ustava. Primajući njihova osnovna načela bez diskusije, on samo ispituje, koliko je koji nacrt ostao veran svojim načelima i u kojoj je meri uspio, da ih ostvari. On počinje sa nacrtom ustavne komisije, koji je po njegovu mišljenju, služio za polaznu tačku svim docnijim nacrtima i koji je, radjen od stručnjaka,

Digitized by Google

zaslužio mnogo više pažnje, nego što mu je naša štampa ukazala. Rasprava g. Polića izradjena je sa njegovom poznatom iscrpivošću, preciznošću i finoćom. Pored tačne karakteristike komisijonog nacrta, za koji g. Polić nalazi, da je u glavnome uspeo ostvariti »demokratska načela i ideje pravne države«, ova rasprava puna je interesantnih napomena pravnih i političkih, kao n. pr. o narodnoj suverenosti, o kraljevom učešću u zakonodavstvu, o parlamentarnom režimu itd. Pored rasprave g. Polića valja takodje istaći mišljenje, koje je kr. banski sto dao povereništvu za pravosudje o pravnoj likvidaciji stanja, stvorenoga ratom. Povereništvo za pravosudje želelo je znati, da li i koji propisi ove uredbe važe na području Hrvatske-Slavonije. Kr. banski sto stavio se na gledište, da navedena uredba spada u red t. zv. uredbi za nuždu, kakve hrvatsko pravo ne poznaje, i da stoga ne može imati nikakve pravne snage za hrvatske sudove. Na taj način kr. banski sto složio se sa kasacionim sudom u Beogradu, koji je takodje našao, da se uredba o pravnoj likvidaciji ne može primenjivati, jer uredba ne može menjati ono, što je zakon stvorio.

Novi život u 8. svesku od 20. kolovoza 1921. u bilješkama piše slijedeće: U Zagrebu je počeo da izlazi ponova M j e s e č n i k, glasilo pravničkoga društva, pod uredništvom dra. Eda Lovrića, prof. univerziteta, i dra. Iva Politea, odvjetnika. U prvom i drugom broju tog časopisa, koji je od prilike uredjen kao beogradski Arhiv za pravne i društvene nauke, izašla su dva članka g. dra. Ladislava Polića, profesora državnoga prava na zagrebačkom univerzitetu pod naslovom »O n a c r t i m a u s t a v a«. Prvi članak se odnosi na nacrt ustavne komisije, a drugi pak na nacrt g. Stojana M. Protića. U oba članka g. Polić ispituje i objašnjuje ustavne nacrte sa gledišta pravnog i političkog, upuštajući se u dublju analizu osnovnih principa svakog od ovih nacrta. Obadva članka su solidno izradjena i čine čast njihovom autoru kao pravniku. Za proučavanje ustavnog pitanja članci g. Polića predstavljaju dragoceni materijal, na koji mi i ovde skrećemo pažnju naših čitalaca. — L. (= dr. Lazar Marković).

Ovako govore ugledni beogradski listovi i pravnici o našem »Mjesečniku«, a napose o člancima predsjednika našega društva g. dra. Ladislava Polića. Primili smo i nekoliko listova od naših pravnika iz provincije, u kojima ističu, da je izlaženje »Mjesečnika« sada tako potrebno kao nikada prije, te pristupaju u pravničko društvo kao članovi. No ima na žalost i takovih pravnika kod nas, koji su prije bili članovi našega društva, pa vraćaju list, — neki uz navod, da im je preskup. Tako je to učinilo par odvjetnika, te jedan odvjetnik i ujedno javni bilježnik. Jedan je gospodin vratio list s navodom, da u njemu ne nalazi ništa do oglasa, koji u list ne spadaju. Kakov je ovo prigovor?! Ta broj od mjeseca svibnja opsiže tri i pol arka, a od lipnja i srpnja svaki po tri arka bez oglasa, koji ni ne spadaju u opseg lista. Oglasi se tiskaju na omotnom papiru, koji se kod vezanja cijeloga godišta »Mjesečnika« mora odstraniti. Tim oglasima nastoji upravni odbor namaknuti nešto sredstava kao pripomoć, da list kraj velikih štamparskih troškova uz još uvijek mali broj društvenih članova može izlaziti. Kada bi bili naši pravnici bez iznimke, kako bi to moralo biti, članovi našega društva, bilo bi izlaženje »Mjesečnika« osigurano bez ičije pomoći. Doista je žalosno, da se kraj nehaja onih, koji su zvani, da uzdržavaju ovo glasilo, mora upravni odbor uticati potpori onih, koji za to nisu zvani.

Redarstvene uze u strašnom su stanju, pa nas mnogi odvjetnici mole u interesu čovječnosti i svojih branjenika, da to opširnije registriramo. S jedne

Digitized by Google

strane ne bi htjeli imati ni malo sličnosti s dnevnim nestručnim listovima, koji bježe za senzacijama »lepoglavskih vampira« i sličnim, ali s druge strane potpuno uvidjamo važnost redarstvenih uza za kriminalno pravo, pa čak i onda, kada se ono tretira sa čisto naučnoga stanovišta. Ako su današnje, napose stanbene prilike takove, te ne dozvoljavaju svih poboljšanja, moglo bi se bar nešto učiniti, a svakako skraćenim ubrzanim postupkom skratiti i boravak u tim uzama, koje su za nevine nepravda, za krive višak kazne, a za sve velika muka. Nadamo se, da će nas mjerodavni faktori shodnim zahvatom u stvar lišiti dužnosti, da opširnije o tome pišemo.

Jugoslavenski odvjetnici u Trstu. Pošto se lahko može desiti, da je komu potreban odvjetnik u Trstu, priopćujemo imena jugoslavenskih odvjetnika u Trstu uz naznaku njihova stana. Ti odvjetnici jesu: Dr. Abram Josip, Via Genova br. 11, I.; Dr. Ferfolja Josip, Via Fabio Filzi br. 17, I.; Dr. Ferluga Karlo, Via S. Giovanni br. 14, II.; Dr. Kimovec Ivan, Trg Oberdank br. 5, I.; Dr. Okretič Henrik, Via Nicolò Macchiavelli br. 15, I.; Dr. Pretner Mate Via Nicolò Macchiavelli br. 15, I.; Dr. Sedmak Josip, Via Fabio Filzi br. 17, I.; Dr. Slavik Edvard, Via Fabio Filzi br. 10, I.; Dr. Starè Egon, Via G. Mazzini br. 20, II.; Dr. Vesel Gjorgje, Via Fabio Filzi br. 10, I.; Dr. Wilfan Josip, Via XXX. ottobre br. 23, I.; Dr. Agneletto Josip, Via Genova br. 11, I.

Silesija zakona i naredaba u Austriji zadaje tamošnjim pravnicima muke i brige, pa se u stručnim časopisima tuže, da se ne mogu više snaći i držati u očevidnosti to golemo blago (!). (Neka se utješe time, što imaju socios dolorum u tom obziru kod nas. — Opas. ured.).

Dizanje pravne svijesti. — Potreba, da opet oživi poništena pravna svijest, potakla je berlinsku trgovačku komoru, da izda spomenicu o tome. Samo je čudnovato njezino mišljenje, da će se to postići i ukidanjem dotično izmjenom propisa protiv navijanja cijena ii protiv verižne trgovine (D. J. Z. sv. 3/4 o. g.).

Odvjetnička tarifa u Austriji je opet izmijenjena prema novim životnim i privrednim prilikama. I činovničke plaće misle znatno povisiti, te je o tome izradjen opsežan nacrt zakona.

Kodifikatorne radnje u Njemačkoj su jako nabujale.* Sudovi su prenatrpani radom, a prilike zahtijevaju žurno reformu sudova, postupnika i materijalnoga prava. U pravničkim krugovima prevladava ipak mnijenje, koje i ministarstvo pravde dijeli, da se takove radnje ne smiju na vrat na nos obaviti, »neće li se da od kvantitete trpi kvaliteta«, nego da se — iako se brže i življe, a ono ipak ne prebrzo mora raditi — izradjeni nacrti objelodane i dade vremena i prilike teoriji i praksi, da ih proučí i ocijeni. Medjutim se, ne rješavajući načelnih pitanja, krpa za nevolju i na brzu ruku ono, što postoji, — toliko da sudovi mogu raditi te da vrsta rada ne trpi pod bremenom kolikoće posla. To se postiže zakonom o rasterećenju sudova. Rasterećenje se provodi na dva načina: 1. ovlastivši zemaljske pravosudne uprave, da povjere sudskim pisarima (Gerichtsschreiber) neke od sudačkih posala n. pr. gruntovničkih (što ne nailazi, kako se čini, na najbolji prijem i na laskavu kritiku); 2. pomaknuvši na više granicu nadležnosti izmedju nižih i viših sudova. Kotarski sudovi bivaju nadležni, da rješa-

* Po »Deutsche Juristen-Zeitung« 1921, H. 1/2, str. 43 »Zur Reform der Reichsjustizgesetzgebung« i 44 »Neujahrsgedanken zur deutschen Gesetzgebung«.

Digitized by Google

vaju imovinske parnice do 3000 K. vrijednosti, a bez obzira na vrijednost, kada se radi o ispunjavanju zakonskih alimentacionih dužnosti. Do istoga se iznosa proširuje i nadležnost »Schöffengericht«-a glede mnogih delikata. To za nevolju, a medjutim će se uporedo obradjivati reforma gradj. i kazn. postupka, te će se provesti, kada sve bude zrelo.

Kako ozbiljno o svemu tome misle njem. pravnici, izlazi iz pisma jedne ličnosti, koje urednik »D. J. Z.« objelodanjuje. Piscu je poglavito do toga, da jedno lice — to može biti samo viši, sudac — upravlja radom komisije; da referenti budu stručnjaci i da glavni članovi komisije ne rade ništa drugo, nego da se bave samo obradjivanjem nacrta, te da — kako bi bili neodvisni i bez materijalnih briga — imaju veliku plaću i visok položaj...

Skupština odvjetničke komore za donju Austriju, održana u Beču dne 11. travnja o. g., odlučila je, da zavede neke dodatke na prinos za komoru, i to tako da te prinose ne plaćaju više svi jednako. Prinos je povećan za one odvjetnike, koji dne 1. svibnja o. g. imaju kod sebe više od jednoga odvjetničkoga pomoćnika. — Odlučiilo se takodjer, da se paušalne nagrade za zastupanje siromaha upotrebe za podizanje oporavilišta za odvjetnike. — Dohoci koncipijenta su povišeni na iznos od 3000, 4000 i 5000 K. najmanje, ali koncipijenti nijesu tim zadovoljni. (Gerichtshalle od travnja o. g.)

Skupoća pravničkih časopisa i knjiga u njem. krajevima. Goldschmidtove Zeitschrift f. Handelsrecht povisile cijenu, Gerichtshalle i Gerichtszeitung bečke ne će da to učine, ali stežu opseg lista, berlinska Deutsche Juristen-Zeitung ne može da radi skupoće dade izraditi korice za god. 1920., njem. list državnih zakona je poskupio, pa se pravnici ne prestaju tužiti, što im se onemogućuje nabava najvažnijih pomagala, Juristische Blätter su povisili cijenu na 100 K. godišnje; državno izdanje njem. nacrta kazn. zakona od god. 1913 i 1919 sa popratnom »Denkschrift« stoji 84 m.

POZOR ČLANOVI I PRETPLATNICI! — Umoljavaju se gg. članovi i pretplatnici »Mjesečnika«, da izvole članarinu i pretplatu uplaćivati budi putem I. hrvatske štedionice u Zagrebu, budi neposredno društvenomu blagajniku gosp. Franji Podgajskomu, Zagreb, Boškovićeva ulica 2. Šiljanjem članarine i pretplate poštom na ovaj način imadu gospoda članovi i pretplatnici u rukama odmah i potvrdu. Članovi i pretplatnici, koji na ovaj način ne uplate članarine i pretplate, mogu to učiniti i putem naših povjerenika. Zagrebački članovi, naročito odvjetnici, suci i odvjetnički perovodje mogu plaćati članarinu takodjer sudb. pristavu g. dru. Hircu, koji se izjavio spremnim preuzimati članarinu za društvo. Godišnja je članarina za javne činovnike svih struka i odvjetničke perovodje 120 K, a za članove ostalih zvanja 240 K. Novi članovi plaćaju kod pristupa u društvo još i upisninu od 20 K. Za javne je urede pretplata 250 K na godinu. Članarina i pretplata plaća se unapriied i to po volji najednom ili u polugodišnjim ili četvrtgodišnjim obrocima. Dužnost je svih članova, da redovitim plaćanjem članarine omoguće izdavanje »Mjesečnika«. Isto tako je dužnost svih pravnika, da budu članovi društva, da uzmognu kao takovi dobivati ovaj naš pravnički list, bez kojega ne bi smio da bude nijedan naš pravnik. Ako svi naši pravnici sdušno vrše tu dužnost, moći će »Mjesečnik« i kraj sadašnjih velikih štamparskih troškova redovito izlaziti, što više moći će se njegov opseg i povećati.

Digitized by Google

MJESEČNIK

GLASILO PRAVNIČKOGA DRUŠTVA

BROJ 6. i 7.
GOD. XLVII.

Uredili:
Dr. Edo Lovrić, kr. sveuč. profesor,
Dr. Ivo Politeo, odvjetnik.

ZAGREB
LISTOPAD I STUDENI 1921.

More i pravo.

Piše: *Dr. Franjo* pl. *Domazetović*, kr. vladin tajnik.

I.

Po pretežnom shvaćanju u medjunarodnoj nauci more je slobodno. Ali kako oceani bili slobodni i prostrani, na njima ipak Themis proteže svoju vlast. I nad čovjekom na osamljenom otoku stoji ona. Da njegova djela budu pravno punovažna, ovisi o njenom sudu. Nad kapetanom broda, koji namjerice upravi brod usred tajfuna na otvorenom moru, ne će samo priroda izreći svoga pravorijeka. Kod katastrofe velikoga parobroda »Titanic« isticala se krivnja kapetana, jer da je vozio forsiranim tempom kroz pogibeljni pojas za ono godišnje doba i tim doprinesao brodolomu. Na osnovu toga konstruirala se njegova kazneno-pravna odgovornost.

Osnov slobode mora ne dopušta doduše, da u njegovim granicama vrši bilo koja država akte svoje državne vlasti, ali upravo taj osnov u suglasju sa jednom starodrevnom fikcijom, po kojoj se brodovi na otvorenom moru smatraju dijelom teritorija svoje zavičajne države, donosi, da oni na otvorenom moru načelno padaju samo pod zakone svoje zavičajne države. To je po tom i pravni osnov narodnomu sudstvu, narodnoj upravi i policiji nad narodnim brodovima na otvorenom moru.

U američkom zakonu od 14. veljače 1902. o zabrani prodavanja oružja, municije, opiuma i žestokih pića za urodjenike na obalama Tihog oceana[1] sadržana je i ako neizravno potvrda tog pravila. U § 3. toga zakona veli se izrijekom, da će se prekršaji ove zabrane, ako se počine na kojem otoku ili u njihovim područnim vodama, na njihovim obalama ili molovima, smatrati kao da su počinjeni na otvorenom moru na trgovačkom brodu Sjedinjenih država, pa da će s toga i za njihovo sudjenje biti nadležni sudovi Sjedinjenih Država. U § 30. II. dijela političkoga plovidbenoga edikta od 25. travnja 1.774 izraženo je isto medjunarodno pravilo, jer obvezuje kapetana broda, da osobe, koje počine kakovo po zakonu kažnjivo djelo, izruči konzulatskomu uredu, odnosno ako takova nema, da zajedno sa svojim

[1] Perels: Das internationale Seerecht der Gegenwart — 1903.

Digitized by Google

pomorskim časnicima izvidi učin i krivce otpremi u zavičaj na kazneni progon prvim narednim brodom, koji plovi za koju domaću luku.

Ovo je dakle medjunarodno pravilo, koje donosi, da i inostrani državljani na brodu na otvorenom moru potpadajju pod zakone i sudbenost države, kojoj brod po svojoj zastavi pripada, i to u istom opsegu, kako su oni tim zakonima i sudbenosti podvrgnuti za svoga boravka u svakom suhozemnom državnom području. Dva mornara, od kojih je jedan Talijan, a drugi Grk, potpali bi pod udar našega kaznenoga zakona za krivična djela, koja bi počinili na hrvatsko-slavonskom brodu na otvorenom moru.

Kompetencija suda ravna se po brodovlasniku, a u slučaju suvlasništva po onom od suvlasnika, koji imade najviše karata na brodu. Po istom načelu valjalo bi riješiti i pitanje o primjeni različitih kaznenih zakona, koji još vrijede u nas n. pr. kažnjiv čin crnogorskoga pripadnika na hrvatsko-slavonskom brodu na otvorenom moru prosudjivao bi se po hrvatskom kaznenom zakonu od god. 1852.

Ali ovo načelo vrijedi samo za teritorijalnu sudbenost nad narodnim brodovima na otvorenom moru, ali ne i za samo otvoreno more. Primjerice dva mornara bez obzira na njihovu narodnost spase se prigodom brodoloma tako, da se dohvate drveta, koje kraj njih pliva. Jedan od njih zlonamjerno ili iz osvete sbaci svog druga u more i ovaj se utopi, ili obojica njih u zloj namjeri oštete pomorski kabel. Kažnjivost za slučaj oštećenja kabela osnivat će se na naročitim ustanovama ugovora od 14. ožujka 1884. o zaštiti podmorskih kabela. Drugačije je u prvom slučaju. Naš kazneni zakon (§§ 39. i 40.) prihvatio je doduše načelo svjetskoga pravosudja, dopuštajući pred domaćim sudom kazneni progon inostranca, koji je počinio zločin u inostranom području, ako nadležni inostrani sud otkloni kazneni progon. Ali ustanova §a 39. k. z. pretpolaže, da je zločin počinjen u inostranom području; otvoreno pako more ne potpada pod ničije vrhovništvo. Po kojem pravu imao bi se dakle ovakav slučaj prosudjivati. Po domaćem ne, a ako je po inostranom, onda po kojem? Po ispravnom shvaćanju ostaje ovakav čin nekažnjiv, jednako kao i svaki čin, počinjen u divljim predjelima, koji ne spadaju pod ničiju državnu vlast.

Pokraj ovih sasvim općenitih posmatranja mora s gledišta kaznenoga prava, ima još i posebnih slučajeva, koji se odnose na more i život na njemu Ovamo u prvom redu spada gusarstvo (piratie). U staro doba, a dosta daleko i u srednji vijek bio je gusar (pirat), kao što mu i ime pokazuje, vjetrogonja, koji traži svoju sreću na moru.

Ligurški i sicilijanski gusari bili su bez svake sumnje morski razbojnici, pa se je s njima i tako postupalo. Ali smjeli moreplovci iz grčke prošlosti, Normani desetog stoljeća kao i do nedavna stanovnici varvarskih sjevero-afričkih država, smatrali su gusarstvo za vojničko zanimanje, puno slave i časti.

U srednjem su vijeku riječi praedones, piratae, corsarii značile jedno isto. U novije doba vodile su doduše interesirane vlasti rasprave o zajedničkom istupu protiv gusarskih državica sjeverne Afrike, ali bez praktičnoga posljetka; što više same te

Digitized by Google

vlasti pa i Sjedinjene države sklapale su kadkada s tim varvarskim državama naročite utanačbe za zaštitu svoje pomorske trgovine. Istom kada su odlučnim istupom Francuske oborene varvarske države Sjeverne Afrike (Maroko, Alžir, Tunis i Tripolis), počeli su isčezavati sa sjevero-afričkih obala ostaci gusarstva. Ali sve do novijega doba javljali su se ipak ako i rijetko slučajevi gusarstva. Još u g. 1898. bio je španjolski brod na maročkoj obali opljačkan, a njegova posada zarobljena. Španjolska izaslala je u Tanger četiri ratna broda i dobila potpunu zadovoljštinu: zarobljena posada puštena je na slobodu; dana naknada štete; krivci strogo kažnjeni, a španjolskoj zastavi iskazana počast. Slučajevi privatnoga gusarenja javljaju se još i danas u Crvenom moru, a napose u kineskim vodama. U najnovije doba javiše novine o misterioznom isčezavanju trgovačkih brodova u Tihom oceanu, pa se i to svadja na pojave gusarstva.

Sa gledišta današnjeg medjunarodnog prava gusar je morski razbojnik, koji se smatra neprijateljem svakoga mirnoga prometa. Sa medjunarodnoga gledišta on je bespravan. S toga je svaka mjera protiv njega opravdana. Ratni brodovi svih država imadu pravo, da zaustave na otvorenom moru gusarske brodove ili uopće brodove sumnjive s gusarstva, da ih pretraže, eventualno zaplijene i odvedu u luku svoje države, da im sudi ta država, jer im je uz zadatak, da zaštićuju trgovinu svojih sunarodnjaka, takodjer medjunarodna dužnost, da paze na red i opću sigurnost na moru. Isto pravo imadu i trgovački brodovi, ako ih gusari napadnu. Ovo pravo nije u protuslovlju ni sa onim načelom medjunarodnoga prava, po kojem brodovi na otvorenom moru padaju samo pod vlast svoje zavičajne države, jer se gusar ne nalazi pod zaštitom nijedne države, pa ga se zato dapače može progoniti i po unutarnjim vodama tudje države. No u potonjem slučaju pada gusar pod kaznenu sudbenost te države. Prijeporno je samo, da li se to smije činiti bez posebne ovlasti dotične teritorijalne države.

Gusarskim se brodom smatra onaj, koji uopće nema zastave, ili se služi zastavom, nepriznatom u medjunarodnom pomorskom prometu, ili se neovlašteno služi zastavom koje strane pomorske države; dakle svaki brod, koji medjunarodno ne pripada nijednoj državi, pa po tom niti sudbenosti bilo koje države na otvorenom moru. Svaki brod, koji plovi bez zastave ili je na poziv ne istakne, stoji pod sumnjom, da se bavi gusarstvom.

Gusarenje je svako protupravno nasilje na otvorenom moru, učinjeno po momčadi privatnoga broda protiv osoba ili tudje imovine. Za pojam gusarenja pretpolaže se dakle, da je djelo počinjeno na otvorenom moru. Na kopnu ili u teritorijalnim vodama izvedena nasilja ne mogu se supsumovati pod pojam gusarstva. Gusarskim brodom može se smatrati samo privatni brod, ali nikada državni. Ladje-lovice ne broje se medju gusare ni onda, kada bi bile opremljene povredom pariške deklaracije od god. 1856. Nasuprot su gusari

Digitized by Google

ratni brodovi, na kojima se je pobunila posada[2]); isto tako i ladje lovice što ih opreme ustaše sve dotle, dok ne budu priznati za ratnu stranku.[3]) Pri tome je svejedno, da li takav brod nosi zastavu priznatu po medjunarodnom pravu, ili ne, ili je uopće nema.

U praksi javljaju se i danas u takovim slučajevima dvojbe, kada se koji brod može smatrati gusarskim. To je i shvatljivo, kada je teško u danom slučaju odlučiti, da li ustaše ili prijašnja vlast imade prevagu u državi, u kojoj se je zbio prevrat. Glede naoružanih trgovačkih brodova nije u svjetskom ratu uspjelo ukloniti razlikosti u mišljenjima te zavesti jednolična pravila.

Medjunarodni se pojam gusarenja ne podudara sa kaznenopravnim pojmom grabeža na otvorenom moru, jer je znatno širi od potonjeg obuhvatajući svako nasilje na moru bez obzira, da li je pri tom oteto tudje vlastništvo ili ne. Po tom spadaju pod taj pojam : umorstvo, ubojstvo, tjelesna ozleda, zlobna oštета tudjega vlasništva, ograničavanje slobode, silovanje i slično.[4]) Perels ograničuje pojam gusarstva samo na onakva neovlaštena oružana poduzeća, koja u nakani za dobitkom idu za izvodjenjem nasilja na moru.[5]) U ugovorima i zakonima pojedinih država označuju se pod tim pojmom različna djela : nošenje lažne zastave ; kod ladja-lovica posjedovanje ovlasti sa strane obiju zaraćenih država ; trgovanje s Crncima. Bilo je i prijedloga, da se i zlonamjerno oštećivanje podmorskih kabela uzme pod pojam gusarenja. Sjedinjene Američke Države smatraju gusarstvom svaki čin na moru, koji bi se kaznio smrću, da je učinjen na kopnu.

Protiv gusara postupa se na osnovu kaznenoga zakona dotične države. Redovno se ugrabljene stvari vraćaju njihovom vlasniku.[6]) u koliko narodno zakonodavstvo ili posebne medjunarodne utanačbe što drugo ne odredjuju. Nadležnost suda za kazneni progon, a naročito za izrečenje osude protiv gusara ravna se prema načelima, što ih odredjuje narodno zakonodavstvo pojedinih država. U medjunarodnoj, a napose starijoj nauci zastupao se nazor, da je svaka državna vlast nadležna za sudjenje gusarima. Dvojbeno je, da li su po našem kaznenom pravu nadležni domaći sudovi i za kazneni progon protiv inozemca, koji se na otvorenom moru učinio krivcem gusartva protiv stranog broda. Istina da je naš kazneni zakon (§§ 39. i 40.) — kako je to već istaknuto — prihvatio načelo svjetskoga pravosudja, jer dopušta pred domaćim sudom kazneni progon inozemca, koji je počinio zločin u inostranom području, ako nadležni inostrani sud otkloni kazneni progon. Razlika je ipak u tome, što § 39. k. z. pretpolaže, da je zločin počinjen u inostranom području, dok otvoreno more ne potpada pod ničije vrhovništvo, a tako isto

[2] Stanovište Engleske i Njemačke protiv ratnih brodova španjolskih ustaša god. 1873.

[3] Stanovište Lincoln-ovo protiv ladja-lovica južnih država god. 1861.

[4] Fr. von Liszt: Das Völkerrecht — Berlin, 1918.

[5] Perels l. c. str. 109.

[6] Pirata non mutat dominium.

Digitized by Google

niti gusarski brod pravno ne pripada ni jednoj državi, pa se stoga ne može smatrati prema već istaknutoj fikciji dijelom kojega državnoga područja. Nasuprot su domaći sudovi nadležni za progon radi takvih čina, koji sačinjavaju učin zločina gusarstva, ako su počinjeni protiv domaćega broda, pa makar počinitelj bio i inozemac, jer za taj slučaj vrijedi fikcija, da je brod na otvorenom moru sastavni dio one države, čiju zastavu nosi. U potonjem slučaju je domaći brod pravi ili bar najmanje konkurirajući »locus delicti commissi«.

Dalji slučajevi, koji se odnose na pomorski promet, bit će n. pr. prevarna osiguranja broda i tovara, raznovrsna veleizdajnička djela brodova, ribolov na otvorenom moru,[7] zaštita tuljana u Berinškom moru[8] i propisi, kako bi se spriječili sukobi na moru.[9] Navedena djela ili prekršaji ovih propisa povlače za sobom kazneno-pravnu odgovornost, koja se ravna prema već izloženim načelima.

II.

U pribrežnim inostranim vodama valja lučiti kod pitanja o pravnom položaju morskih brodova trgovačke od državnih brodova.

1.) Trgovački brodovi za svoga boravka u stranim pribrežnim vodama potpadaju načelno pod teritorijalno vrhovništvo države, u čijim se vodama nalaze. Oni uživaju i zaštitu mjesnih vlasti, koja im se mora pružiti bilo ureda radi bilo na zahtjev, stavljen izravno ili po konzulu njihove narodnosti. Brod i momčad potpadaju i za boravka u tudjim vodama pod svoje zavičajne zakone, ali domaći zakoni i domaća sudbenost miruje. Perels[10] navodi za to primjere iz njemačke judikature i spisak: »Verbrechen im Auslande«, gdje se veli: Njemački brodovi, koji se nalaze na otvorenom moru, koje ne pada pod ničije vrhovništvo, smatraju se po jednoj medjunarodnoj pravnoj fikciji za područje zavičajne države, što plovi i za to ostaju pod njenom sudbenosti. Ali čim uplove u koju inostranu luku ili inostrane dijelove mora, koji po medjunarodnim pravnim načelima stoje pod tudjim teritorijalnim vrhovništvom, podvrgavaju se oni u odredjenim slučajevima sudbenosti obalne države, ma da za to ne prestaje zavičajna sudbenost. — U rješidbi francuskoga kasacionoga sudišta od 21. stud. 1817. izraženo je načelo, da je kapetan, koji počini delikt u pribrežnim francuskim vodama, odgovoran kazneno-pravno po francuskim zakonima.[11]

---

[7] Konvencija od 6. svib. 1882. o policajnom uredjenju ribolova u Sjevernom moru izvan granica pribrežnoga mora.

[8] Pravilnik, sastavljen na osnovu pariške obraničke presude od 15. kolov. 1893. za zaštitu tuljana; prihvaćen po Engleskoj i Americi.

[9] Osnov im je engleskomu zakonu od 29. srp. 1862. dodana: Regulations for preventing collisions at sea —; u nas su bili zavedeni raspisom ministarstva pomorskoga od 27. velj. 1863. — Zbor. god. 1863. —; kasnije su dalje upotpunjeni.

[10] l. c. str. 61.

[11] »Le capitaine, qui commet un acte delicteux dans les eaux territoriales Françaises, est pénalement responsable en vertu de la loi Françaises.

Digitized by Google

Medjutim je ovaj teritorijalni princip danas u toliko ograničen, što obalnoj državi pripada sudbenost nad stranim trgovačkim brodovima samo, ako to traže opravdani interesi države, u čijem se vodenom području brod nalazi. Ovo vrijedi za sve trgovačke brodove, nalazili se oni samo u tudjem pribrežnom moru ili bili tamo osidreni. U nauci je to pitanje prijeporno. Jedni (englesko-američko shvaćanje) zastupaju načelo neograničene sudbenosti, drugi govore o bezuvjetnoj eksteritorijalnosti stranog broda. Nasuprot tim ekstremnim shvaćanjima državna praksa kontinentalnih evropskih država postojano se drži načela, da obalnoj državi pristoji sudbenost o kažnjivom činu, koji se počini na inostranom brodu samo onda, ako se tim činom vrijedjajuju ili u opasnost dovode opravdani interesi obalne države same ili kojega njezinoga pripadnika. Ovo pravilo izrečeno je prvi put u rješenju francuskoga državnoga vijeća od 20. stud. 1806. Povod za to dao je sukob dvojice mornara sjevero-američkoga broda u čamcu istoga broda u luci Antwerpen. U drugom je slučaju teško ozledio časnik američkoga broda u marseljskoj luci mornara, koji je protivno nalogu raspoložio sa čamcem broda. U oba slučaja nastao je sukob glede nadležnosti medju lučkim oblastima i konzulom Sjedinjenih američkih država, koji je navedenim rješenjem francuskoga državnoga vijeća dokrajčen, a u kojem se veli: »Državni savjet je saslušao izvještaj zakonodavne sekcije o mišljenju velikoga suca ministra pravosudja glede odredjenja granice sudbenosti, koju konzuli Sjedinjenih država Amerike u lukama Marselj i Anver traže za sebe o počinjenim deliktima na brodovima njihove narodnosti za boravka u francuskim lukama i pristaništima, pa drži, da se neutralni brodovi ne mogu sasvim općenito smatrati neutralnim mjestom, niti da je radi zaštita, kako su ugovorene za te brodove u francuskim lukama, napuštena još sasvim teritorijalna sudbenost za sve ono, što se tiče interesa države. Upravo stoga da i neutralni brod, komu je dozvoljen ulazak u luku, potpada sasvim opravdano policajnim zakonima, kojima se upravlja mjesto, gdje je pristao, pa dosljedno tome potpada jednako i momčad njegove posade pred mjesne oblasti kako za delikte počinjene na samom brodu na osobama, koje ne spadaju medju momčad broda, tako i za ugovorne obaveze s tim osobama. Ali ako je dotle sudbenost mjesnih oblasti izvan svake sumnje, nije ona ipak neprijeporna za delikte, počinjene na neutralnom brodu po kojoj osobi brodske posade naprama kojoj drugoj osobi iste posade. Držeći, da u tom slučaju kao i onda, kada se radi o održanju unutrašnjega reda na brodu, imade vrijediti pravo neutralne vlasti, te da u takovim slučajevima nemaju intervenirati mjesne oblasti, u koliko nije zatražena njihova pomoć ili se tim ne narušava mir u luci, — jeste i mišljenja, da je ovo razlikovanje u skladu sa običajem, stoga i jedino pravilo, kojega se može držati u ovoj stvari. — Primjenjujući ovu nauku na konkretna dva slučaja, koja reklamiraju konzuli Sjedinjenih država, smatra, da se u jednom od ovih slučajeva radi o svadji u čamcu američkoga broda medju mornarima istoga broda, a u drugom slučaju o teškoj ozledi, što ju je nanio kapetan broda jednomu od svojih mornara radi raspoložbe sa čamcem bez njegove dozvole, stoga

Digitized by Google

da je reklamacija opravdana i da se ima poreći francuskim sudovima nadležnost za pomenuta dva slučaja.»

Novija američka judikatura usvaja takodjer isto stanovište. Tako je u god. 1870. u početku francusko-njemačkoga rata bio zadržan u njujorškoj luci njemački brod. Kada je momčad napustila brod, uskratio joj je kapetan plaću i proglasio mornare deserterima ; njemački konzul odobrio je postupak kapetana. Na tužbu momčadi osudio je kotarski sud u Newyorku kapetana prema tužbenomu zahtjevu. Povodom utoka odlučilo je vrhovno sudište (C i r c u i t-sudište), da nadležnost za raspre medju kapetanom i momčadi njemačkih brodova u američkim lukama, kada neredi, koji nastanu iz tih raspra, ne narušavaju javni mir na kopnu, spadaju isključivo pred njemačke konzule. U toj rješidbi još se napose ističe, da se američki sudovi nisu nikada potpuno priznavali nadležnima za takve raspre, i da su je često osporavali. — Na tom stajalištu stoji i Institut za medjunarodno pravo. U članku VI. pravilnika toga instituta kaže se : »Zločini i prestupci počinjeni na inostranim brodovima, koji se nalaze prolazno u narodnim vodama, a počinile su ih osobe, koje se na tim brodovima nalaze, ne spadaju kao takovi pod nadležnost narodnoga sudstva, osim ako se takvim činima vrijedjaju prava same pribrežne države ili njenih državljana, koji nisu na brodu ni kao putnici ni kao momčad.«

To pravno pravilo sadržano je i u mnogim ugovorima izmedju raznih država. U ugovorima se obično veli, da održavnje unutrašnjega reda na trgovačkom brodu pristoji konzulima one države, kojoj dotični brod po svojoj zastavi pripada. Za to i oni rješavaju razmirice medju kapetanima, brodskim časnicima, mornarima, te svim onim osobama, koje su bilo pod kojim imenom uvrštene u imenik momčadi ; za putnike ovo ne vrijedi. Nastanu li iz ovakvih razmirica neredi, koji narušavaju javni mir na kopnu ili u luci ili ako kod toga sudjeluju njezini pripadnici ili osobe, koje ne spadaju brodskom osoblju, tada su nadležne i za takve razmirice mjesne oblasti.

Naprotiv nisu pribrežne oblasti nikako nadležne glede kažnjivih djela, počinjenih na stranim brodovima, koji su samo na prolasku pribrežnim morem, ako se tim kažnjivim djelima narušuje tek pravna sigurnost onih osoba, koje se na tom brodu nalaze. — Od odlučne važnosti za ovo pitanje bio je slučaj sraza medju njemačkim i engleskim brodom god. 1876. pred Doverom unutar triju morskih milja, kojom prigodom je bio unesrećen jedan putnik engleskoga broda. Radi toga je bio kapetan njemačkoga broda optužen, ali se engleski apelacioni sud izjavio za stvar nadležnim, jer da u engleskom zakonu ne postoje odredbe o opsegu pribrežnoga mora, a sama praksa, da je u tom pogledu nepouzdana i protuslovna. Ovaj slučaj bio je povodom, da je engleski parlamenat stvorio naročiti zakon s izričitom svrhom »da utvrdi pravilo za sudjenje prestupaka, koji se počine na moru u izvjesnoj udaljenosti od obale državnih oblasti«.[12] U tom zakonu ustanovljuje se nadležnost engleskih oblasti za kazneni progon radi svih

[12] Territorial Water Jurisdiction Act od 16. kolov. 1878.

Digitized by Google

kažnjivih djela, što se počine u pribrežnom engleskom moru bez obzira, da li je počinitelj engleski podanik ili inostranac, da li je čin izveden na brodu ili pomoću tudjega broda. Ovaj zakon izazvao je proti sebi prigovore ne samo u Engleskoj već i u drugim kontinentalnim državama, a napose u Njemačkoj.

Perels ističe,[13] da je engleska vlada podnijela taj zakon ne samo da stvori formalno pravo za nadležnost britskih sudova za sve sporove u engleskim pribrežnim vodama, nego da je pošla mnogo dalje, jer se po riječima lord-kancelara u sjednici gornje kuće od 14. velj. 1878. kod obrazloženja toga zakona imade pravo stranih brodova na prolaz pribrežnim engleskim vodama u udaljenosti od jedne marine leaque od britskoga kopna smatrati za koncesiju, danu stranim brodovima, a to da je očevidna zabluda. Pravo na prolazak doverskim morskim putem jednako kao i drugim svjetskim prolazištima ne osniva se i unutar granica pribrežnoga mora na koncesijama dotičnih obalnih država nego na načelu slobode morske plovidbe. Prema tome da je englesko zakonodavstvo proširujući nadležnost svojih sudova ne samo na brodove, koji se zadržavaju u engleskim pribrežnim vodama, nego i na one, koji su samo na prolazu tim vodama, stvorilo zakon protivan općemu medjunarodnomu načelu, koje inače priznavaju i najuvaženiji engleski pisci medjunarodnoga prava.

Prigodom rasprave o tom zakonu u engleskoj doljnjoj kući izneseni su prigovori, da je zakon protivan medjunarodnomu pravu i pravima stranih država, te da će nužno dovesti do zapletaja i poteškoća sa stranim državama. Zastupnik engleske vlade obarao je iznesene prigovore time, da je zakonu svrha, da pruži britskim državljanima zaštitu protiv povrijeda. Pri tom se pozvao i na uputstva, što ih je njemačka vlada izdala za zaštitu ribolova uz obale Sjevernoga mora, a u kojima je rečeno, da se pribrežno more, koje potpada pod suverenost sjevero-njemačkog saveza, proteže na tri morske milje, te da je stranim ribarima zabranjeno baviti se u toj udaljenosti ribolovom ; uhvaćene strane ribarske brodice da će biti izručene najbližoj njemačkoj oblasti na kazneni progon. Perels pobija[14] kao pogrješno pozivanje na taj slučaj, budući da njemačka instrukcija odredjuje progon ribarskih ladjica, koje se učine krivcem prekršaja time, što se protivno općemu medjunarodnomu pravilu bave ribolovom u stranom pribrežnom moru, dotično koje radi te nedopuštene svrhe udju u tudje pribrežene vode ili se tamo zadržavaju, dok da engleski zakon bez ikakove razlike podvrgava nadležnosti britskih sudova sve brodove, koji su u engleskim pribrežnim vodama, dakle sve one tisuće i tisuće brodova, koji su u blizini engleske obale samo na prolazu svjetskim morskim putevima, a koji su svim narodima svijeta otvoreni.

U novije je doba jedno englesko više sudište u konkretnom slučaju, koji se slučio ne u engleskom, već u japanskom pribrežnom moru ipak donijelo osudu, koja je protivna načelima spomenutoga zakona. U parnici na naknadu štete, nastale uslijed sukoba sa stranim paro-

[13] l. c. str. 71. [14] l. c. str. 72.

[14] l. c. str. 72.

Digitized by Google

brodom, pri kojem je potonuo japanski ratni brod, donijelo je naime englesko vrhovno sudište u Shanghaiju povodom utoka protiv osude engleskoga suda u Kanagavi presudu od 25. listop. 1893.: »Japansko Inland Sea, premda leži unutar daljine od tri morske milje od japanske obale, svjetski je morski put, pa se stoga mora uzeti, da se brod koji plovi tim putem, nalazi sve dotle kao na otvorenom moru, dok ne napusti taj put i ne pristane u kojem zatonu, luci ili u riječnom ušću pribrežnoga mora države, stoga da tu nije dopustiva primjena japanskoga zakona ; taj put da je slobodno prolazište za sve brodove i da zato ne treba posebne dozvole japanske vlade.« Povodom utoka označio je Judicial Committee of the Privy Concil u Londonu u rješidbi od 3. srpnja 1895. ovo pitanje jako spornim, ali ga je kao bez važnosti za sam predmet parnice ostavio neriješenim.[15]

Inače potpada trgovački brod kao takav pod sudbenost mjesnih oblasti, pa se stoga može radi gradjansko-pravnih zahtjeva i zaplijeniti, ako ne pruži dovoljno jamstvo. Ovamo spadaju napose tužbe radi činitaba za brod s naslova oštećenja pri sukobu brodova. Na trgovačke brodove pribjegle osobe ne uživaju pravo utočišta ili skloništa ; njih se mora izručiti mjesnim oblastima ; potonje su ovlaštene, da se posluže i silom, ako se uskraćuje dobrovoljna izručba. Ako trgovački brod vozi robove i pristane u luci države, u kojoj trgovina s robljem zabranjena, dužne su mjesne oblasti na zahtjev takovih osoba pružiti im pravnu pomoć bez obzira, da li one spadaju medju brodsku momčad ili ne.

Tako se izmedju Peru i Japana porodio god. 1872. sukob o nadležnosti mjesnih oblasti za sporove stranih trgovačkih brodova. Japansko sudište u Kanagavi izreklo je u tom sporu presudu od 27. ruj. 1872.: Peruanski brod, prevozeći kineske najmljene radnike za Peru, pristao je radi teške havarije u luci Yokahama ; jednomu je kineskomu radniku uspjelo pobjeći na engleski admiralni brod, odakle je bio izručen japanskim oblastima. U povodu tužbe protiv kapetana peruanskoga broda, radi zlostavljanja tih radnika odredile su japanske oblasti, da se oni iskrcaju na kopno, a valjanost putničkih ugovora, da se ispita u redovitom parničnom postupku. Ugovori su proglašeni ništetnima i kineski radnici povraćeni o trošku japanske vlade natrag u Shanghai. U obrazloženju se veli, da se na brodu postupalo sa putnicima kao sa robljem, što da je u protimbi sa prirodnim pravom. To da bi se moglo doduše trpjeti na osnovu naročitoga zakona, ali nijedna suverena država nije dužna, da takav zakon i prizna. Ugovori da su protivni japanskomu javnomu pravu, koje ne dopušta ropstva, pa da pod takovim okolnostima ima prednost »lex fori« pred »lex loci contractus«. Ovaj postupak japanskih oblasti doveo je do sukoba s peruanskom vladom, a riješen je obraničnom presudom ruskoga cara od 17. svib. 1875. u prilog Japana. U toj obraničkoj presudi se uz ostalo veli, da iz savjesne ocjene mišljenja i zaključaka pravnih savjetnika i osoba ovlaštenih, da izvide slučaj, izlazi, da je japanska vlada u postupanju sa peruanskim brodom, s njegovom posadom i putnicima bila

[15] Perels l. c. str. 77.

Digitized by Google

u dobroj vjeri, držeći se vlastitih zakona i običaja i ne prestupajući općena pravila medjunarodnoga prava niti ustanova naročitih ugovora. Dosljedno tome da se ona niti može pokriviti s hotomične uskrate poštovanja ili koje druge neprijazne nakane naprama peruanskoj vladi ili njezinim gradjanima. Razlikosti u mišljenjima, koja su izazvana ovim sukobom, mogu doduše ponukati vlade, s kojima Japan nije sklopio posebnih uglava, da uzajmične svoje medjunarodne odnose odrede mnogo preciznije i tim izbjegnu u buduće nesporazumcima slične vrsti, ali da one ne mogu u pomanjkanju formalnih utanačba svaljivati na japansku vladu odgovornost za čine, kojih ona nije znalice izazvala, a niti radi mjera preduzetih u skladu sa njenim zakonima. Prema tome da nema dovoljno razloga, da se izjavi nepravilnim postupak japanskih oblasti u ovoj aferi, već se nastale zakine imadu pripisati zlosretnom zapletaju prilika. Stoga i izriče ruski car osudu, da japanska vlada nije odgovorna za posljedice, nastale zaustavom peruanskoga broda u luci Kanagava.[16] Naprotiv ako se u vodama države, koja dopušta trgovinu s robljem, spasu robovi na koji narodni trgovački brod države, koja zabranjuje takvu trgovinu, bit će ipak mjesne oblasti ovlaštene da ih traže natrag, budući da trgovački brod ne pruža pravo utočišta.

2.) Državnim brodovima odredjuju pravni položaj u tudjem pribrežnom moru naročiti propisi pojedinih država glede pripuštanja i postupanja s njima, zatim naročite medjunarodne uglave i običaji. Državni brodovi potpadaju i u stranom pribrežnom moru pod teritorijalno vrhovništvo svoje države i smatraju se uopće i u svemu dijelom njezina teritorija; ratni brodovi predstavljaju poput plovne tvrdjave i samu samostalnost države. Zato načelno smije nad njima vršiti akte državne vlasti samo ona država, kojoj oni pripadaju po svojoj zastavi.

Razumjeva se, da je obalna država već na osnovu zakona o samodržanju i radi čuvanja vlastitih suverenih prava ovlaštena, da istupi sa svim sredstvima protiv stranoga državnoga broda, koji bi u njenom vodenom području poduzeo kakve nasilne čine ili neprijateljstva. Eksteritorijalnost tih brodova ne rješava ih još odgovornosti za napadajne ili nasilne čine ili za pomanjkanje učtivosti, počinjene u pribrežnim vodama tudje države. Obalnoj državi pripada zakonito pravo, da se brani protiv takvih čina. Državni brodovi nisu izuzeti od zdravstvenih pravilnika boravišne luke; propisi tih pravilnika vrijede jednako za sve i ne tangiraju nimalo eksteritorijalno svojstvo ratnih brodova. Isto tako je i državni brod dužan, da se u tudjim vodama drži zakona i plovidbeno-redarstvenih a napose lučkih propisa obalne države, i da pazi, da ih i njegova posada točno vrši. U tom pravcu sadržavaju često plovidbeni i trgovački ugovori naročite odredbe.

U nauci je pitanje o eksteritorijalnosti državnih brodova sporno. Neki ih usporedjuju potpuno sa trgovačkim brodovima, polazeći sa gledišta, da u narodnim vodama može da vrši akte sudbenosti samo obalna država kao nosioc državne suverenosti. Po postojanoj praksi

[16] Perels l. c. str. 68.

Digitized by Google

smatraju se naprotiv državni brodovi uopće i u svemu za dijelove svoje države, kojoj po svojoj zastavi pripadaju, pa je samo ova država ovlaštena, da nad njima vrši vrhovničke akte, a ne obalna država, u čijim se vodama zadržavaju. Eksteritorijalnost državnih brodova obuhvaća ne samo brod već i njegove sastavne dijelove, te čamce, a pokazuje se u slijedećim odnosima :

a) Državni brodovi ne potpadaju pod inostrano gradjansko sudstvo, niti pod kakova gradjansko-parnična djela stranih sudova, pa se zato imadu odbiti radi nenadležnosti sve tužbe ili zahtjevi na zapljenu bilo radi kakvih tražbina. Tako je radi razlika, koje su nastale kod dobavljanja ugljena za jedan brod ratne njemačke mornarice za boravka u Mljecima god. 1889., bila podigla dotična mljetačka trgovačka tvrdka god. 1890. kod gradjanskoga suda u Mljecima tužbu protiv njemačke vlade, dotično protiv zapovjednika ratnoga broda. Njemačka vlada stavila je prigovor nenadležnosti uz obrazložbu, da potraživanja naprama njemačkomu državnomu eraru dotično zapovjedniku erarskoga broda pred inostranim sudom nisu spojiva sa načelima medjunarodnoga prava, te je ujedno uputila dotičnu tvrdku — smatrajući tužbovni zahtjev materijalno neopravdanim — da svoju tužbu podigne pred nadležnim njemačkim sudom. Usuprot toga prigovora izrekao je sud u Mljecima 21. srp. 1891. osudu protiv predstavnika njemačke pomorske uprave. Praktičnih kakvih posljedica nije ova osuda mogla imati, čim joj je njemačka vlada porekla pravo-valjanost. Talijanska tvrtka podigla je kasnije tužbu proti njemačkomu pomorskomu eraru kod suda I. u Berlinu, ali je ova bila iz materijalnih razloga odbijena.

b) Kažnjivi čini, koji se počine na takovu brodu, padaju pod sudbenost i zakone države, čiju zastavu brod nosi. Sva djela na njem počinjena smatraju se, da su izvršena u području njegove države. To vrijedi i onda, kada počinitelj ne pripada posadi broda, dapače i onda, ako je pripadnik boravišne države, te se na brodu samo prolazno zadržava. U ovom području odskače u svoj jačini eksteritorijalitet državnih brodova naprama ograničenoj eksteritorijalnosti poslaničkoga stana. U stanu poslanika počinjen kažnjivi čin potpada pod sudbenost države, kod koje je dotični poslanik akreditiran, dapače i za slučaj, da je počinitelj inozemac, u koliko dotičnik ne bi eventualno poput poslanika i njegova osoblja spadao medju izuzete ispod sudbenosti.

Prema načelu bezuvjetne eksteritorijalnosti državnih brodova rješava se i pitanje o uručbi zločinca pribjegloga na ratni brod po istim pravnim načelima, po kojima se rješava to pitanje, ako zločinac pribjegne na inostrano suhozemno područje. Pribjegne li na takav brod pripadnik države, čiju zastavu brod nosi, tada se on ne izručuje, jer gotovo ni jedna država ne izručuje vlastitih državljana. Ovoga se drži postojano i praksa pomorskih država. Protivno shvaćanje pobija kao pogrješno većina pisaca medjunarodnoga prava.[17]

Prema tome vrijedi za osobu, koja se uklonila na tudji državni brod, isto kao da je pribjegla na teritorij države, čiju zastavu brod

[17] Perels l. c. str. 86. i sl.

Digitized by Google

nosi ; na tom području prestaje svaka strana vlast, a napose pravo policije i sudstva. Proganjanje bjegunca na tudje područje medjunarodno je nedopustivo i to bez obzira, da li se radi o prostom zločincu ili o političkom. Zapovjednik broda može doduše i neprimiti ili otpraviti osobu, koja se sklonula na brod, i to bez obzira na ugovore o izručbi, koji su sklopljeni izmedju zavičajne države broda i strane države, jer se u konkretnom slučaju ni ne radi o izručbi na stranu oblast u smislu ugovornoga izručbenoga prava već jednostavno o otpravku bjegunca sa broda, na kojem on nema što da traži ; zapovjednik broda i onako ne smije da zločince strane narodnosti uzimlje pod zaštitu svoje zastave. Svaki drugi postupak protivio bi se bivstvu medjunarodnih odnošaja i značio zloupotrebu slobode boravka u tudjoj luci, pružene dotičnomu brodu. Time se donekle ublažuju izložena pravilo i ograničuje utočišno pravo na državnim brodovima.

Teže je pitanje, kada se radi o političkim zločincima strane narodnosti. Pretežito se smatra pružanje utočišta i za takve zločince povredom gostoprimstva, što ga brod uživa u stranim vodama. U ukazu državnoga tajnika mornarice Sjedinjenih država od 1894. veli se izrijekom, da utočišno pravo za političke ili druge bjegunce nije osnovano u medjunarodnom pravu. U zemljama, gdje se dogadjaju češće prevrati, a same vlade često mijenjaju, da se uobičajilo pružanje utočišta, ali da je i u takvim vodama zapovjednik broda dužan uskratiti utočište van iz razloga čovječnosti u krajnim ili izvanrednim slučajevima, kao za slučaj proganjanja po svjetini ; časnici da ne smiju na nijedan način nuditi bjeguncima utočište. Slično odredjuje francuski dekret od god. 1885. u čl. 148.

Protivno postupanje, kada bi koji državni brod postao skrovištem za ustaše, ovlastio bi obalnu državu, da na osnovu prava nužde takov postupak i silom suzbije. Tako je došlo do oštroga sukoba, a kasnije i do prekida diplomatskih odnošaja izmedju Brazilije i Portugala, kada su za vrijeme ustanka u Braziliji god. 1894. portugalske korvete u luci Rio de Janeiro, gdje su bile štacioniane za zaštitu portugalskih državljana, pružile bile utočište ustašama. Brazilijska je vlada zatražila izručbu, ali ju je otklonio Portugal, pozivajući se na medjunarodno pravo i na općenita načela čovječnosti.

Posljedica je eksteritorijalnosti državnih brodova, da i rob, koji se skloni na takov brod, postaje slobodan, ako brod pripada državi, koja zabranjuje ropstvo. O ovom se je pitanju mnogo raspravljalo osobito onda, kada je Engleska počevši od god. 1870. stala pružati robovima utočište na svojim brodovima i to takodjer onda, kad bi se ovi nalazili u pribrežnim vodama države, koja je dopuštala ropstvo.[18]

c) Kod kažnjivih čina, što ih počini koja osoba posade ratnoga broda na kraju, valja za pitanje o nadležnosti mjesnih oblasti lučiti, da li je čin počinjen po osobi, koja se je na kraju nalazila u službenom zvanju ili izvan službe. U prvom slučaju ostaje dotična osoba podvrgnuta sudbenosti i zakonima svoje zavičajne države dotle, dok njezina služba na kraju traje. To pravno pravilo vrijedi ne samo za pojedinca

[18] Perels l. c. str. 96. i sl.

Digitized by Google

nego i za pojedine odrede posade, kao i za slučaj, da se čitava posada broda bilo iz kojega razloga iskrca i na kopnu smjesti. Pretstavlja se ipak, da se dotične osobe vladaju prema izdanoj im dozvoli i da napose ne prestupe dijelove državnoga područja, koji su im izrijekom zabranjeni. Za to i prestaje ova povlastica u času, kad takove osobe od svojih odjeljenja odbjegnu i tako se otmu vlasti pretpostavljenih glavara. Nasuprot osobe državnoga broda, koje se na suhom nalaze izvan službe, potpadaju pod sudbenost i policajnu vlast mjesnih oblasti kao i svaki drugi inostranac. Medjutim se u praksi iz razloga oportuniteta i medjunarodne učtivosti odustaje od toga načela osobito kod kažnjivih čina laglje naravi, te se mjesne oblasti ograničuju, da počinitelja izruče zapovjedniku broda. Kod težih se narušaja u pravilu progone krivci po mjesnim oblastima.

Tako su kod sukoba u godini 1878. u luci Santos izmedju momčadi broda jedne njemačke korvete i urodjenika, u kojem je sukobu jedan brazilijanski stražar usmrćen, uhićena bila dva njemačka mornara i stavljena pred porotni sud u Santosu ; god. 1880. bio je vojnik njemačke korvete radi tučnjave u Plymouthu od engleskoga stražara uhićen i pred sud stavljen ; god. 1885. bio je u Kapstatu vojnik njemačke korvete, koji je ubio izvan službe na kraju u pijanstvu jednoga urodjenika, neposredno iza čina od engleske policije uhićen, radi umorstva stavljen pod optužbu i osudjen radi ubojstva na 15 godina tamnice. U nijednom od ovih slučajeva nije se njemačka vlada našla ponukanom, da prigovori nadležnosti inostranih sudova.

Razumijeva se samo od sebe, da nadležnost mjesnih oblasti prestaje, čim počinitelju uspije da pobjegne na svoj brod. Zateče li se pako počinitelj iza toga izvan službe ponovno na kraju, nema zapreke, da se uapsi i kazneno progoni po mjesnim oblastima. Povede li mjesna oblast postupak proti kojoj osobi posade ratnog broda, dužna je o tom obavjestiti i zapovjednika broda. Ista načela, koja vrijede za posadu državnog broda vrijede i za vojničke tjelesine, koje se nalaze na privatnom brodu u tudjem pribrežnom moru.

Glede izručbe odbjeglih mornara sa ratnih brodova sadržavaju trgovački i plovidbeni ugovori često posebne odredbe ; u pravilu pružaju na zahtjev zapovjednika ratnoga broda mjesne oblasti svoju pomoć kod uhićenja odbjeglih mornara. Prema okružnici pomorskoga gubernija u Trstu od 5. svib. 1900. br. 4872 imaju domaće redarstvene oblasti obzirom na načela zamjenitosti uskratiti pomoć pri uhićenju odbjeglih mornara sa engleskih ratnih brodova, sve da istu zatraži i zapovjednik engleskoga broda ; jedino kod jednostavnoga izostatka preko dozvoljenoga vremena imadu se ograničiti na to, da pronadju krivca, i da o tom obavijeste zapovjednika broda. Naredba hr.-slav. zemalj. vlade, odjela za pravosudje od 18. ožuj. 1915. br. 2101, izdana sporazumno sa vladinim odjelom za unutarnje poslove[19], odredjuje, da uhićeni engleski državljani mogu gledom na načelo uzajamnosti pismeno ili brzojavno općiti sa diplomatskim ili konzularnim oblastima svoje domovine.

[19] Zbor. br. 56.

Digitized by Google

Medju državne brodove ubrajaju se ponajprije r a t n i b r o d o v i t. j. takovi, koji se broje u aktivni status ratne mornarice i stoje pod vojničkim zapovjedništvom, a posada im je na vojničku organizovana. Raspoznaju se po zastavi i zapovjedničkom znaku, koji znači, da brodom zapovijeda aktivni pomorski časnik ratne mornarice. Državnim brodovima izvan statusa ratne mornarice, koji služe tečevnim svrhama, a izuzetno im je dozvoljeno nošenje zapovjedničkoga znaka, ne pripada svojstvo ratnoga broda. U dvojbenim slučajevima služi plovidbeni nalog i službeni čin zapovjednika dokazom, da brod spada medju ratne brodove. S položajem ratnih brodova u tudjem pribrežnom moru isporedjeni su po općenitom medjunarodnom običaju i p r i v a t n i t r g o v a č k i b r o d o v i, na kojima se nalazi glavar ili poslanik tudje države u pretpostavi, da mu je brod stavljen na potpuno raspolaganje ; zatim ladje-lovice bez obzira, da li se država, kojoj pripadaju, pridružila pariškoj deklaraciji od god. 1856., kojim je ukinuto lovljenje brodova, kao i svi ostali brodovi, koji se postojano i isključivo upotrebljavaju za državne svrhe (carinski brodići, zdravstvene ladjice itd.).

Nasuprot to ne vrijedi za poštanske parobrode, koji redovno primaju prevoz osoba i robe, u koliko nije što napose ugovoreno. Tako ugovor izmedju Francuske i Italije od 3. ožuj. 1869. u čl. 6. odredjuje: »Poštanski parobrodi, kada su državna vlasnost ili samo iznajmljeni ili potpomagani od države, smatraju se za ratne brodove u pristaništima obih država, u kojima pristaju ili u koje bi slučajno ušli.« Slične uglave sadržavaju poštanski ugovori i sa drugim državama. Ali brodovi, koji služe privrednim državnim poduzećima, ma da su i državno vlasništvo, ne spadaju ovamo ; ako i nose državne znakove, ipak ne zastupaju državnu vlast, već samo dotični fiskalski resort ; — izvjesne pogodnosti, koje im se daju, počivaju samo na medjunarodnim običajima. Brodice jahtnih klubova ne mogu u medjunarodnom prometu tražiti privilegirani položaj državnih brodova, jer one ostaju privatna vozila, ako im je i dopušteno, da nose ratnu zastavu. Običaj je ipak, da se i ovakovim brodovima kako u stranim tako i u domaćim vodama podjeljuju izvjesna pogodovanja kao glede lučkih pristojaba, carine i tako dalje.

Ova načela protežu se u glavnom i na zrakoplove. Sva djela, koja se dogode u zrakoplovu za vožnje zračnim prostorom jedne države i u zračnom prostoru nad otvorenim morem, smatraju se kao da su počinjena na području države, kojoj zrakoplov pripada ; osidreni privatni zrakoplovi padaju pod teritorijalno vrhovništvo države, na čijem su se području spustili ; nasuprot državni zrakoplovi ostaju i dalje u vlasti svoje zavičajne države.[20]

III.

Prve početke medjunarodnoga privatnoga prava nalazimo u bruseljskim konvencijama o sukobu brodova, pružanju pripomoći, te

[20] čl. 313.—320. verzaljskoga mira od 28. lip. 1919. i čl. 276.—283. Saint-Germainskoga mira.

Digitized by Google

spasavanju u morskoj nevolji.[21] Glavna načela narodnoga privatnoga pomorskoga prava sačinjavaju: plovitbeni edikt od god. 1774., Code de commerce od god. 1808., te poslovne (usance) i pravni običaji. In subsidio su to i trgovački i gradjanski zakonik, koji potonji izrijekom napominje samo nekoliko slučajeva: proglašenje smrti osobe, koja je bila na brodu u času, kada se brod razbio, i povlaštene razredbe posljednje volje, odgovornost brodara za brod i tovar.[22] O samomu moru kao takovu nema u gradj. zakoniku nigdje spomena. Ali odatle još ne slijedi, da nas u svagdanjem životu baš iz opsega gradjanskoga prava ne susreću mnoge prilike, kojih je osobitost upravo, što se odigravaju na moru. Mogli bismo za dokaz navesti mnogo primjera od slučajeva porodjaja pa do slučajeva smrti na brodu, koji svi padaju u opseg gradjanskoga prava. I vadjenje plodova mora iz njegovih dubina ili predmeta, što ih more izbaca na obalu, spada u opseg toga prava. Istina je, da će u slučajevima, gdje se radi o plodovima i stvarima, koje su za pravo irelevantne, vrijediti ona Schillerova : »Auf der Welle ist alles Welle, auf dem Meere ist kein Eigenthum«. Ali morske dubine kriju i druga blaga. U Engleskoj postoji i posebno društvo (National Salvage Association) sa svrhom, da vadi potonule brodove na rtu Dobre Nade, a govorilo se i o novim društvima, koja bi imala da podižu brodove, koji su potonuli u podmorničkom ratu. Po našem grad. pravu (§ 388. o. g. z.) ne može nitko prisvojiti sebi pravo na stvari izbačene vodom na obalu (pravo obale, Strandrecht). Narodni propisi uredjuju postupak sa stvarima, koje se pronadju u narodnim pribrežnim vodama, na otvorenom moru ili u pribrežnim vodama strane države.[23] Sa ovim propisima prestupljeno je područje narodnoga javnoga pomorskoga prava, u koliko se njima stvara javna uredba za zaštitu morske plovidbe. U području ovoga prava sa istom svrhom padaju i propisi o uzajamnoj dužnosti brodova, da si priskoče u pomoć u morskoj nevolji,[24] te savezne odredbe bruseljskih konvencija od 23. rujna 1910. o pružanju pripomoći i o nagradama za pruženu pripomoć i spasavanje u morskoj nevolji.[25]

Sigurnosti morske plovidbe služe takodjer uredbe i propisi o održanju svjetionika, svjetla i morskih znakova u narodnim vodama. Potreba, da se jedinstveno uredi pravo morskih puteva, dovela je do medjunarodne utanačbe, koja je poslužila osnovkom propisima od god. 1897.[26] Kada je bio polučen sporazumak glede svjetla za sprovodjačke (pilotske) i ribarske ladjice, izdan je novi pravilnik o tom, kako da se spriječe sudari na moru.[27] Dalje spadaju ovamo : propisi o obal-

[21] Te su konvencije posljedak bruseljskih konferencija iz god. 1905., 1909. i 1910.

[22] § 24. toč. 3.; §§ 597.—599.; §§ 970. i 1316.

[23] Naredba bivšega ug. ministarstva za poljodjeljstvo, obrt i trgovinu od 21. srp. 1880. br. 22.621.

[24] Naredba istoga ministarstva od 1. pros. 1884. — Raccolta itd. III. str. 5262.

[25] Zbor. god. 1912.

[26] Naredba ug. ministra trgovine od 23. trav. 1897. br. 26.673.

[27] Naredba istoga ministarstva od 4. trav. 1906.

Digitized by Google

nim sprovadjačima, o medjunarodnom kodeksu znakova, te odredbe medjunarodne radiotelegrafske konvencije od 5. srp. 1914.;[28] ustanove o narodnosti trgovačkih brodova i o zastavi; o registriranju[29]; o tonskoj sadržini brodova[30]; lučko i obalnoredarstveni propisi; pravilnici o postupanju sa stranim ratnim brodovima u pribrežnim vodama te o vladanju trgovačkih morskih brodova spram ratnih brodova i utvrda, i konačno propisi o opremi trgovačkih brodova različitih kategorija plovnosti, obalna plovidba, propisi o osposobljenju pomoraca i njihovu pravnom položaju na brodu, te o otpremi nevoljnih i bolesnih mornara.

IV.

U svjetskom ratu doživilo je medjunarodno pravo upravo u onim dijelovima, koji se tiču mora, najtežu krizu. Ali se ono ipak u glavnim svojim osnovicama održalo. Ma da je i bila pokolebana vjera u životnu snagu medjunarodnoga prava,[31] stojalo je ono ipak u uvjerenju zaraćenih vlasti, te se one nisu od prvoga dana rata prestale bilo optužujući protivnika, bilo opet vodeći raspre s neutralnim vlastima — pozivali na svetost medjunarodnoga pravnoga reda. I verzaljski mir kao i kasniji mirovni ugovori uspostavili su izrijekom na snagu mnoge važne konvencije iz opsega toga prava.

Načela medjunarodnoga javnoga pomorskoga prava zbiljska su pravna pravila, koja se takvima priznavaju, te su obavezna na osnovu opće svijesti i zajedničkoga uvjerenja država, što tvore mirnu zajednicu naroda. Ona nisu nametnuta državama kakovom spoljnom voljom, već ih one iz same vlastite volje nameću same sebi. Do verzaljskoga mira od god. 1919. nije bilo u medjunarodnom pravu pravno uredjene prinude. Njemu je manjkala opće pravna, apsolutna i do opipljivosti vidna sankcija.[32] Ali taj se nedostatak javlja i u drugim dijelovima prava, koji vrijede u državi n. pr. u državnom pravu : vladalac, parlamenat, ustavotvorna skupština ne mogu se pravno prisiliti na kakav čin. Taj nedostatak dakle nije mogao da upliva na njegov pozitivni pravni značaj, jer je obaveznu snagu crpilo iz volje država, koje ga za sebe stvaraju, priznavaju i proglasuju obaveznim. Današnje medjunarodno javno pomorsko pravo je ugovor a ne zakon, ali upravo kao ugovor, ono je pozitivno pravo. Poslije haaških mirovnih konferencija gotovo je nestalo prigovora protiv pozitivnoga pravnoga značaja medjunarodnoga prava. Taj mu se značaj osamljeno osporava od onih, koji jednostrano shvaćaju pojam prava, — kojima je samo u državi vrhovni auktoritet tvorac pravne norme. Zato im je medjunarodno

[28] Zbor. god. 1915. br. 7.

[29] Zak. čl. XVI. : 1879. Zbor. god. 1880. br. 28.

[30] Zak. čl. XV. : 1871. Zbor. br. 48.

[31] Kada se u svojim osnovicama — veli Liszt l. c. str. 361. — potrese kršćanstvo, ljubav bližnjega, ćudoredje i ugovorna vjera, nije čudo, da se pokoleba i ugaono kamenje prava.

[32] Rivier, I. str. 23.

Digitized by Google

pravo logično protuslovlje.[33] Ali kako povjest narodnoga prava pokazuje, mogu se i pravne norme utanačiti po ravnopravnim dionicima. Ovo ugovorno normiranje za buduće vladanje jeste pravo pod uvjetom, da ga se dionici ne mogu svojevoljno odreći.

Medjunarodno pravo je bilo doduše slabo i nesavršeno, ali za to ipak pozitivno pravo, ma da mu je manjkala pravna uredjena prinuda, najvažnija garancija za svako pravo. Dapače u času najteže krize, koju je ono proživljavalo za svjetskoga rata, općenito se isticalo, da će budućnost medjunarodnoga prava uopće i ovisiti o tom, da li će uspjeti, da se u nj unese momenat prinude. Što se ovo pravo, napose medjunarodno pomorsko pravo, javlja još i danas u nesigurnim oblicima običajnoga prava, ne može mu ni to još samo od sebe da ospori pozitivni značaj. I u drugim se područjima javlja nesigurno običajno pravo. Upravo je ta nesigurnost dovela do poteškoća kod primjene i općeg prava, ali zato ipak nije od nikoga pravna narav samoga općega prava osporavana.[34] Medjutim pripadaju danas već i norme medjunarodnoga pomorskoga prava u znatnom svom dijelu pisanomu pravu.

U svjetskom su ratu bile mnoge njegove norme napuštene ili pogažene, ali niti ta okolnost nije kadra, da mu odreče njegov pravni značaj. I u drugim područjima prava ostaju u državi često pravne norme tek mrtva slova, ali im se ipak zato ne odriče pravni značaj. Što više, za svetskoga rata, sve su zaraćene vlasti odlučno odbijale i najmanji prigovor, da se one ne bi držale priznatih načela medjunarodnoga prava, te se pozivale kod svojih raspra sa neutralnim vlastima na svetost medjunarodnoga pravnoga reda. Sve to one ne bi jamačno činile, kad ne bi bile uvjerene, da i u ratu postoji pravo, koje ih veže i čiju obaveznu snagu one priznavaju. Pri tom valja uvažiti, da znatan dio tih povrijeda, što su se iznosile tečajem svjetskoga rata, nije ili nikako ili bar ne dovoljno dokazan. Iznosile su se i povrjede onakvih propisa, za koje je dvojbeno, da li su opće na snazi. Ovo naročito vrijedi za utanačbe mirovnih konferencija od g. 1899. i 1907., na koje su mnoge vlasti stavile brojne priuzdržaje, uslijed čega je i stvoreno nesigurno i zamršeno pravno stanje, jer se dešavalo, da je jedna od saveznih vlasti vezana izvjesnim normama, a druga da to nije gledom na stavljeni priuzdržaj. Uz to se nalazi kod svih konvencija (osim prvih triju) od god. 1907. t. zv. klauzula solidariteta, što znači, da konvencija uopće ne vrijedi za nijednu od ratnih stranaka, ako se medju njima nalazi samo i jedna vlast, koja nije ratificirala dotične konvencije. Kraj takova stanja stvari može se govoriti samo u toliko o povrjedama odnosnih konvencija, u koliko je u njima sadržano običajno pravo, koje je u ratu povrijedjeno.[35] To isto vrijedi i za londonsku deklaraciju od 1909. o pomorskom pravu, koja uopće nije ratificirana, pa se stoga ne može smatrati za opće pravo. Vlasti potpisnice te deklaracije su doduše izjavile, da ona sadržaje u glavnom »opće

[33] Liszt l. c. str. 6.

[34] Liszt l. c. str. 7.

[35] Liszt l. c. str. 7. i 361.

Digitized by Google

priznata pravila medjunarodnoga običajnoga prava«, ali se s druge strane ističe, da su mnoge njene ustanove posljedak kompromisa izmedju oprečnih shvaćanja pomorskih država (evropsko-kontinentalno shvaćanje spram englesko-američkoga), pa da se niti povrede tih posebnih shvaćanja ne mogu naprosto uzimati za povrede medjunarodnoga prava, koje da može nastati samo iz zajedničkoga pravnoga uvjerenja svih država.

Shvaćanja zaraćenih vlasti o obaveznoj snazi medjunarodnoga prava nalazi izražaja i u uvodu ugovora o udruženju naroda. Tu se izrijekom veli, da se vlasti-potpisnice obvezuju, da će strogo poštivati »naredjenje medjunarodnoga prava, koje će se priznati u buduće kao stvarno pravilo.« Bitak pravne norme baš sastoji u njenoj obaveznoj snazi, a norme medjunarodnoga prava nose — kako vidimo — to glavno obilježje prava, jer i njih postavlja pravotvorna vlast, da budu obavezne, a kao obavezne osjećaju ih i priznavaju oni, na koje su upravljene.

Dalje obilježje pravne norme, kojim se ona razlikuju od norama, što ih iznosi religija i ćudoredje, sastoji se u tome, da se obavezanik ne može samovoljno oteti preuzetoj obvezi, da ga dakle norma i protiv njegove volje veže. A ovo vrijedi potpuno i u opsegu medjunarodnoga prava. Ostanak u krugu mirnoga udruženja naroda nije ni danas propušten na volju pojedinoj državi. Verzaljskim mirom od g. 1919. formalno je doduše priznato, da pojedina država može istupiti iz te zajednice,[36] ali sam istup ipak ne ovisi lih o tom formalnom ovlaštenju. Što su niti medjunarodnoga općenja isprepleteniji, to je i teže pojedinoj državi, da se otme toj zajednici.[37] Najmoćnija država, koja bi danas izjavila, da se ne će držati sklopljenih ugovora i da ne će novih sklapati, već bi se sutra uvjerila, da takova izjava znači za nju gotovu propast.

Razumije se samo od sebe, da ovo sve vrijedi i za medjunarodno pomorsko pravo kao čest medjunarodnoga prava. Po tom je ono pozitivno pravo, što veže civilizovane države, a ujedno i praktično pravo, jer imade u vidu odnošaje i djelatnosti država. Zato i nauka o tom pravu može biti primijenjena a ne spekulativna, koja bi se osnivala na čistom umovanju. Ono je proizišlo iz opće potrebe i koristi; ono se stvara, razvija i neprestano obnavlja, prilagodjujući se životu državâ. Kao pozitivno i praktično pravo, ono je — u koliko se osniva na običaju i ugovoru — promjenljivo i relativno, ali za to nije samovoljno, jer njegova načela izlaze iz stvarnih odnosa medju državama, iz općega reda. Njegova promjenljivost posljedicom je napose razvoja i napretka u tehnici i u novovjekim izumima. Režim zatvorenih mora bio bi danas u doba parnih i električnih pogona neodrživ. Načela, koja su nekada dovoljna bila za malu obalnu plovidbu, ne mogu danas da zadovoljavaju potrebe, što ih donosi sa sobom razvoj velike i slobodne plovidbe. To vrijedi naročito za područje ratnoga

[36] Čl. 1., zadnja alineja.

[37] Liszt l. c. str. 8.

Digitized by Google

pomorskoga prava, kako je to najbolje posvjedočio svjetski rat, u kojem su po prvi put okušana nova ratna sredstva, što ih je moderna ratna tehnika iznijela neposredno prije kao i za trajanja samoga rata i tim stvorila sasvim nove odnošaje, a tim i potrebu, da se i za te odnošaje stvore shodne medjunarodne norme. Tako je n. pr. uporaba podmornica stvorila sasvim nove odnošaje, za koje nije uspjelo naći shodne norme. Razlikosti u shvaćanjima, koja bi se načela imala na nje protezati, bila su i povodom ulaska Sjedinjenih američkih država u svjetski rat.

Sve to upućuje na naročitu važnost medjunarodne nauke. Njoj nije samo zadaća, da tek izlaže postojeće pravo, već više da oslonom na sigurne spoznaje onoga, što postoji, utire put pravu budućnosti. Stoga je kod toga prava moguć i najširi polet i raspravljanje pojedinih pravnih pogleda (n. pr. komu pripadaju oceani).

Izrično tvorenje prava nalazimo u opsegu ovoga prava pokraj običaja napose : 1. u trgovačkim i plovidbenim ugovorima i u konzulskim konvencijama ; 2. u očitovanjima i uglavama, što su ih u razno doba na kongresima i konferencijama utanačile pomorske vlasti, a uredjuju različite odnose na moru, kamo spadaju napose : a) deklaracija od 28. velj. 1780. o t. zv. naoružanoj neutralnosti, koja je postavila izvjesna pravila o pomorskom pravu ; b) bečka kongresna akta od god. 1815. o slobodnoj plovidbi po medjunarodnim rijekama kao i dalja savezna akta ; c) londonska konvencija od 13. srp. 1841., kojom je prolazak kroz Dardanele i Bospor zabranjen ratnim brodovima svih zastava osim turskih ; održana na snazi odnosno modificirana čl. 10. pariškoga ugovora od 30. ožuj. 1856. i londonskim ugovorom od 13. ožuj. 1871., te mirovnim ugovorom s Turskom ; d) londonski t. zv. peterogubi ugovor od 20. pros. 1841. o suzbijanju trgovine s crnačkim robljem ; e) pariška deklaracija od 16. trav. 1856. o pomorskom ratnom pravu ; f) ugovor od 14. ožuj. 1884. o zaštiti podmorskih kabela ; g) ugovor od 6. svib. 1882. o redarstvenom uredjenju ribolova u Sjevernom moru izvan pribrežnih voda ; h) ugovor od 16. stud. 1887. o zatiranju trgovine sa žestokim pićima na otvorenom moru medju ribarima Sjevernog mora ; i) konvencija od 29. list. 1889. o sueskom prokopu ; j) glavna bruseljska akta od 2. srp. 1890. o borbi protiv trgovine robljem ; k) konvencije haaških mirovnih konferencija od god. 1899. i 1907.; l) londonska deklaracija od god. 1909. o pomorskom ratnom pravu ; 3. u versaljskom miru od 28. srp. 1919. i kasnijim mirovnim ugovorima.

Sva navedena vrela sadržavaju prerazličite norme, kojima se uredjuju odnosi na moru kako u miru tako i u ratu. I tako vidimo iz svih područja prava mnogo pravnih norama, kojima se uredjuju odnošaji na moru. Pri tom nam se nehotice namiče pitanje, kako je kraj takvih ograničenja moguće uopće održati postavljeno načelo o slobodi mora. Jeste, jer pri tom ne pomišljamo na slobodu u njenoj apstraktnoj potpunosti, nego na onakvu, kakvu može da zajamči samo zakon.

Digitized by Google

O nacijonalitetu trgovačkih društava.

Piše dr. Milorad Stražnicky, kr. sveuč. profesor.

I. Medju mnogim pitanjima, što ih je imala riješiti proljetos održana konferencija nasljednih država (Austrija, Češka, Italija, Poljska, Rumunjska, država Srba, Hrvata i Slovenaca, Ugarska) u Rimu, iskače svojom zanimljivošću pitanje o n a c i j o n a l i t e t u trgovačkih društava. Nakan sam ovo pitanje i ovdje tretirati, ograničujući ga po mogućnosti na strogo j u r i s t i č n o g l e d i š t e.

U kom se smislu govori o nacijonalitetu trgovačkih društava? Ovo se na prvi pogled ponekuda bizarno pitanje osvjetljuje uputom na medjunarodno pravo te osobito stajalište romanske pravne znanosti odnosno zakonodavstva. Kako je poznato, u medjunarodnom se privatnom pravu za uredjenje pravnih odnošaja primjenjuju dva principa: l e x p a t r i a e (la loi nationale de la patrie) i l e x d o m i c i l i i (la loi du domicil; law of domicil). Ova se dva principa jedan drugome suprostavljaju: treba li da važi pravo one države, kojoj dotičnik državno-pravno pripada ili pravo one države, u kojoj ima svoj domicil? Kadikad probija s e n t e n t i a m e d i a t. j. kompromis ovih dvaju principa.[1]) Medjutim u medjunarodnom trgovačkom prometu ima to naposebnu važnost. S obzirom na to, da se ovdje radi pogiavito o poslovnim pitanjima, biva princip patriae potiskivan po principu domicila. Ali dok qua singuli i ovdje možemo govoriti o nacijonalitetu (sc državljanstvu) individua u opreci k njegovom domicilu, koincidira pitanje nacijonaliteta trgovačkih društava, sa onim njihova domicila. Uzme li se, kako to uzima romanska[2]) teorija i praksa, (pa madjarska[3]), da su sva trgovačka društva juristične osobe, koincidencija ta je potpuna. U protivnom se slučaju ne smije potpunoma s vida pustiti ni nacijonalitet resp. domicil članova trgovačkih društava. Ne ulazeći napose u ovo potonje, možemo reći, da se nacijonalitet nekoga trgovačkoga društva opredijeljuje po njegovu domicilu.

Kako pojedinac može imati samo jedan nacijonalitet (sc. državljanstvo), tako i trgovačko društvo može imati samo jedan[4]) nacijonalitet. Sporovi, koji nastati mogu kako glede pojedinaca tako glede trgovačkih društva[5]), moraju uzmaknuti pred tim načelom. Ali svako trgovačko društvo m o r a imati jedan nacijonalitet. Države

[1] Vidi o tom Dr. F. M e i l i, Das internationale Civil- und Handelsrecht, Zürich 1902. sv. I. str. 143. i sl.

[2] L y o n - C a e n - R e n a u l t, Traité de droit commercial II. str. 127. sl. i str. 589.; V i v a n t e, Trattato di diritto commerciale II. str. 1. i sl.; vidi osobito art. 116. š p a n j o l s k o g a trg. z.: Una vez constituída la compañía mercantil, tendra p e r s o n a l i d a d j u r i d i c a en todos sus actos y contratos.

[3] Vidi N a g y, Kereskedelmi jog I. str. 218. i sl.

[4] Chaque société a une nationalité. C o n g r è s international des sociétés par actions, održan u Parizu 1890.

[5] Zbiva se, da države raznoliko prosudjuju nacijonalitet jednoga istoga društva.

Digitized by Google

naime ne moraju prosudjivati jednako trgovačka društva svoga nacijonalitet s onima stranoga[6]), a opet mogu činiti razliku u tome prosudjivanju medju raznim stranim društvima različitoga stranoga nacijonaliteta. Pri tom ih mogu voditi razni obziri: narodno-ekonomski, financijalni, politički. U nekim je državama ovo lučenje u tuzemna i inozemna trgovačka društva vanredno važno (zakonodavstvo francesko,[7] talijansko[8] itd.)

Medjutim se pitanje nacijonaliteta trgovačkih društava komplicira zbog spornosti pojma domicila njihova. Je li to njihovo administrativno sjedište, naznačeno u ugovoru (statutu) ili se kao domicil tih društava mora uzeti sjedište njihove exploatacije? Najjednostavnije bi bilo uzeti kao domicil ono mjesto resp. zemlju, u kojoj se nalazi administrativno sjedište. Ipak je to nedozvoljivo u apsolutnoj snazi. Ne smije se dozvoliti osnivačima nekoga društva, da po miloj volji obilaze propise neke države, u kojoj će društvo raditi tako, da sjedište administrativno opredijele u ovoj državi, koja te ili bar tako strogih propisa ne poznaje?[9] S druge opet strane treba uvažiti, da ima društva, koja rade u više država. Tako dolazimo do pitanja, ne bi li se kao domicil nekoga trgovačkoga društva uzelo glavno sjedište exploatacije?[10]) Congrès international de sociétés par actions, održan god. 1890. u Parizu, riješio je to pitanje onamo, da se nacijonalitet dioničkoga društva opredjeljuje »par la loi du lieu où elle aura été constituée et où aura fixé son siége social«.[11] A Institut de droit international baveći se već god. 1888. ovim pitanjem[12]), u svojoj sesiji, održanoj u Hamburgu god. 1891., uzima za nationalitet dioničkih društva (pays d' origine) značajkom »le pays dans, lequel est établi sans fraude son siège légal«[13]). Da li je to sjedište fiktivno u svrhu fraudulozna, ustanovit će sud[14]).

II. A sada da pitanje nacijonaliteta trgovačkih društava osvijetlimo s gledišta same konferencije u Rimu. — Raspadom austro-ugarske monarhije nadjoše se trgovačka društva njezina teritorija odjedared na teritorijima novih država. Jesu li ipso facto postala tuzemna, od-

[6] Uvaži Walker, Die rechtliche Stellung ausländischer juristischer Personen insbesondere ausländischer Aktiengesellschaften, Allgemeine oesterr. Gerichtszeitung 1897. str. 315. i sl.

[7] Sravni Lyon-Caen-Renault, Traité II. str. 173.

[8] Art. 230.—232. tal. trg. zakona.

[9] Bar, Theorie und Praxis des internationalen Privatrechts I. str. 162.

[10] Tako belgijski trg. z. od god. 1873.

[11] Vidi tal. trg. z. art. (230): »Le società constituite in paese estero, le quali hanno nel Regno la loro sede e l'oggetto principale della loro impresa, sono considerate come società nazionali etc.«

[12] Lyon-Caenov Rapport, u Annuire de l'Institut de droit international, 1888. str. 154.

[13] Primjećujem, da je Institut ovo načelo usvojio na svojoj sesiji, održanoj u Kopenhagenu god. 1897. i u pogledu juristićkih osoba javnoga prava. Annuaire XV. str. 74. i sl.; XVI. str. 279. i sl.

[14] Lyon-Caën-Renault, Traité II. str. 579.

Digitized by Google

nosno, koja se od njih imadu smatrati inozemnima? Kada bi se prihvatilo stajalište Instituta de droit international, koje se i meni čini ispravnim, došli bi do vrlo jednostavnoga rješenja: trgovačko društvo ima nacijonalitet one države, u kojoj ima svoje sjedište, dašto, uz predstavku da ga nije uzelo fraudulozno. Ali nasljednice austro-ugarske monarhije nisu pokazale volju napreèac to priznati. Dosta je istaknuti, da je kapital mnogih društava postao stranim, da su članovi resp. funkcionari mnogih društava postali stranim državljanima (madjarski, austrijski i t. d.), a da se shvate mnogi interesi javnoga prava (narodno-ekonomski, politički i t. d.), koji izazivlju takovo stajalište nasljednih država. Hoće li se trpjeti invazija kapitala izvjesne države, hoće li se naprosto otvoriti mogućnost obrtovanja resp. trgovanja pripadnicima izvjesne nasljedne države resp. njezinim trgovačkim državama, mogu li se naprosto napustiti pogodnosti, što ih koja od nasljednih država svojata na osnovi tumačenja mirovnih ugovora (trianonskoga) vis á vis imovine podanika (pojedinaca ili društva) neprijateljskih (austrijskih, madjarskih)? Ta su pitanja pokretala ovo ili ono držanje pojedine nasljedne države. Budući da je dakle princip dojakošnji medjunarodnoga prava naprosto prebačen, ukazala se potreba iznaći drugi princip za opredijeljenje nacijonaliteta onih trgovačkih društava, kojih je kapital djelomice stran, kojih su članovi odnosno funkcionari djelomice strani državljani ili oboje kombinovano. No to je tek jedna strana pitanja.

Raspadom se austro-ugarske monarhije nadjoše i mnoge podružnice (filijale, sucursale) trgovačkih društava, koja su bila na njezinom teritoriju, odjedared na teritoriju novih odnosno drugih država. Ukoliko se te podružnice odnose na glavni nastan u istoj državi nastaloga trgovačkoga društva mješovitoga kapitala resp. članova i funkcionara (§ 18. trg. z.), koindicira pitanje njihova nacijonaliteta sa gore izloženim pitanjem nacijonaliteta takovih trgovačkih društava. Medjutim te se podružnice mogu odnositi na onakova trgovačka društva, kojima je glavni nastan sada na teritoriju nove resp. druge države. Kojega su one nacijonaliteta?

Riešavaju li ova dva pitanja svaka nasljedna država za sebe, može se zbiti, da će posred razrožnosti interesa javno-pravnih postupati u tom pogledu posve različito. Ukoliko pako svomu postupku dadne kao bazu koje stalno ishodište, ne mora se to pokrivati s gledištem druge od tih država. Neminovno to dovodi do kaosa u medjunarodnom prometu tih država. Treba li ga napose razložiti te upozoriti, da će na taj način jedno isto društvo zadobiti različiti dvo- ili višestruki nacijonalitet, da će isti trgovački nastan imati više dvo- ili višestrukih raznovrsnih podružnica, da će trgovačko društvo sa više nacijonaliteta imati podružnice drugih nacijonaliteta ili da će napokon koje trgovačko društvo resp. njegova podružnica biti bez nacijonaliteta? Odatle se razabire, da se nije radilo samo o tome, kako bi opet iskrsnuo esprit d' internationalisme iznašašćem jednoga jedinstvenoga načela, ma i takova, koje odgovara momentanim potrebama nasljednih država za medjusobni promet!

Digitized by Google

A je li uopće bio moguć ovakav jedinstveni postupak? — To je imala odlučiti rimska konferencija. Na njenome programu bila je kao III. question général (de la commission pour les questions juridiques et administratives): »Détermination de règles communés de droit pour établir la nationalité ... des sociétés commerciales, dont les associés ou les capitaux sont mixtes, ainsi que celles des succursales des instituts commercials ... ayant leur siège ponicipal dans un état autre, que celni où les sucursales sont constituées«.

Trgovačka društva, koja bi ušla u obzir, jesu:

1) javno trgovačko društvo (§§ 65.—124. hrv. trg. z.; art. 85.—149. austr. trg. z.);

2) komanditsko društvo (§§ 125.—146. hrv. trg. z.; art. 150.—172. austr. trg. z.)

3) dioničko društvo (§§ 147.—222. hrv. trg. z.; art. 207.—249. austr. trg. z.);

4) komanditsko društvo na dionice (art. 173.—206. austr. trg. z.)

5) zadruga (§§ 223.—257. hrv. trg. z.; austr. z. od 9. travnja 1873.

6) društvo s ograničenim jamstvom (austr. z. od 6. ožujka 1906. List drž. z.).

Tajno društvo (art. 150.—265. austr. trg. z.), ovamo ne ulazi. Njegova značajka društva sporna je[14]; a sigurno je, da nije trgovačko društvo[15].

III. Rimska konferencija nije iznašla jedinstveni princip resp. postupak. Zašto? To ovamo ne spada. U samom raspravljanju o tom pitanju izbili su neki momenti, koji su zanimljivi za stanovišta medjunarodnoga prava. Jednodušna je gotovo bila protimba, da se kapital uzme kao obilježje nacijonaliteta. Punim pravom. Ponajprije nije uopće opravdano ovako visoko ucijeniti kapital pored individualiteta onih, koji njime ravnaju. Zatim treba uvažiti, da je kapital nestalno obilježje, jer prelazeći iz ruke u ruku mijenja svoj nacijonalitet, a potom i nacijonalitet trgovačkih društava. Napokon je lako razumjeti, da se neka država ustručava priznati tu važnost stranomu kapitalu plasiranu prije, pod utjecajem drugih prilika, kao i to, da se bori protiv toga, da u njeno područje udje izvjesni strani kapital, uočujući pogodnosti one, što ih ima domaći kapital.

Već se više uzimalo u obzir mjesto eksploatacije društva. Ali pored stalnosti administrativnoga mjesta, pored mjesta koncetracije društvenih agenda, teško bi bilo favorizirati mjesto eksploatacije. Ovo je takodjer promjenljivo, što više, pored vazda samo jednoga sjedišta društva može biti i više mjesta eksploatacije. A ako je mjesto eksploatacije jednom postalo obilježje nacijonaliteta,

[14]a Sravni Lübert, Die rechtliche Natur der stillen Gesellschaft, u. Zeitschrift für das gesammte Handelsrecht sv. 58. str. 469 i sl.

[15] Randa, Handelsrecht sv. II. str. 35.; Staub—Pisko, Kommentar zum Handelsgesetzbuch I. str. 907. i sl.

Digitized by Google

bit će sjedište puka sjena. Čemu onda sjedište društva? Koje mu je pravno i ekonomsko znamenovanje? Ovaki dualizam nije održiv.

Pitanje nacijonaliteta trgovačkih društava riješila je Italija za sebe. Privilegovana art. 75[16]. saint. germainskoga ugovora ona je u kralj. dekretu od 30. prosinca 1920.,[17] kojim se regulira pitanje državljanstva u anektiranom području, priznala[18] talijanski nacijonalitet (ar. 9.) onim

a) javnim trgovačkim i komanditskim društvima, u kojima jesu ili će postati dvije trećine članova talijanskim državljanima, te je podjedno dvije trećine kapitala vlasništvo takovih članova;

b) dioničkim društvima, koja imadu u ravnateljstvu bar dvije trećine članova talijanskih državljana (sadanjih ili budućih), pa je bar dvije trećine dionica, što glase na ime, u rukama talijanskih državljana (sadanjih ili budućih);

c) zadrugama ograničenoga jamstva (kooperativima), ako im je bar tri četvrtine članova talijanskoga državljanstva, te podjedno ulošci u dvije trećine takovim članovima pripadaju.[19]

U ovom je smislu sačinila talijanska delegacija onaj projekt, kojega je predložila konferenciji. — U art. 2. I. al. izriče se u medjunarodnom privatnom pravu priznato načelo, da trgovačka društva[20] imadu »la nazionalità dello Stato, dove legalmente si constitutiscono e sul territorio, del quale hanno l'oggeto principale della loro impresa e la loro sede principale.« Društva, koja imaju sjedišta na teritoriju druge neke nasljedne države, i nemaju njezin nacijonalitet, »godranno tutti i diritti[21] garantiti alle società appartementi per nazionalità« te države, ako je u dvije trećine kapital društveni vlasništvo članova, njezinih državljana. Radi li se o dioničkom društvu[22] i o zadrugama, treba da su od članova ravnateljstva tri četvrtine, a od

[16] Seront réputées italiennes les personnes morales existant sur les territoires transférérs à l' Italie et auxquelles cette qualité aura été reconnue soit par les autorités administratives italiennes, soit par une decision judicaire italienne.

[17] Regio decreto 30 dicembre, che, in esecuzione dei trattati di pace, regola, nei territori annessi al Regno il riconoscimento della cittadinanza di pieno diritto, l'esercizio del diritto di opzione e gli altri modi di acquisto della cittadianza per le persone fisiche e giuridiche. Gazzeta Ufficiale 18 gennaio 1921. N. 14.

[18] Uz priuzdržaj (art. 5.), da sve nasljedne države bez daljnjega priznavaju lijanski nacionalitet svih onih trgovačkih društava, kojima je to priznala Italija savezno sa mirovnim ugovorima u Saint-Germainu, Trianonu i Rapallu.

[19] Saglasno sa stajalštem romanske pravne znanosti i zakonodavstva (tal. z. art. 77. III. al.: »enti collettivi«) normira ovaj dekret sva trgovačka društva pod mariginalnom rubrikom »Persone giuridiche«.

[20] Ovdje se nabrajaju sva trgovačko društva, a ne, kao u art. 9. cit. dekreta, tek neka.

[21] Dakle ne stiču nacijonalitet te države? Kojega će nacijonalteta biti? — Jasniji je citirani talijanski dekret (art. 9.), u njem se govori o »riconoscimento del carattere italiano« trgovačkih društava.

[22] Spada li amo i društvo s ograničenim jamstvom per analogiam?

Digitized by Google

dioničara (dionica na ime) i od zadrugara ulagača dvije trećine njezini državljani.

IV. Posljedice uredjenja toga bile bi ove:

a) Neko bi trgovačko društvo postalo inozemnim. Sada bi se radilo o tome, da li i uz koje bi se uvjete tomu društvu dozvolilo trgovanje na teritoriju neke države. Zatim bi trebalo riješiti i to, hoće li se i uz koje uvjete takovu društvu dozvoliti eventualni prenos sjedišta u drugu državu. Ovo je potonje bilo predmetom rasprave na konferenciji i živo se nastojalo donijeti jedinstveno rješenje.[23]

A podružnice bi onih trgovačkih društava, koje budu proglašene inozemnima, slijedile sudbinu glavnoga nastana.

b) Neke podružnice trgovačkih društava, koja imadu glavni nastan izvan teritorija neke nasljedne države, mijenjaju svoj nacijonalitet. Prema tome zauzima dotična država svoje stanovište.

Za otpovjed po čl. 14. toč. 1. uredbe nije nužno, da najmodavac stavi u molbi najmoprimcu na raspolaganje drugi stan.

Piše: Dragan Novak, vladin tajnik i predstojnik stanarinskoga ureda u Zagrebu.

Zadnji broj »Mjesečnika« donosi medju slučajevima iz praktične judikature rješidbu banskoga stola od 24. kolovoza 1921. br. 15.261 II. 3022/21., koja po mom mišljenju nije u skladu sa postojećim propisima o stambenim ograničenjima. Od velike bi štete bilo za rješavanje i onako teškoga i komplikovanog pitanja, kao što je danas stambeno, kad bi se tumačenje propisa stambenih prema shvaćanju te rješidbe držali naši niži i viši sudovi. I upravo zato držim, da nije loše, ako se kraj svega poštovanja naše judikature u stručnom pravnom časopisu na to upozori.

Kr. kotarski sud I. u Zagrebu je naime odlukom od 3. kolovoza 1921. br. 25.879 odbio molbu M. C. za otpovijed stana, jer: 1. otpovjeadtelj nije dokazao, da e bio vlasnikom kuće prije 1. siječnja 1916.; 2. jer nije dokazao, da imade opravdan boravak u gradu Zagrebu; 3. jer nije najmoprimcu stavio nikakav stan na raspolaganje. Banski stol je utok otpovjedatelja otputio i potvrdio napadnutu odluku prvoga suda.

Obrazloženje pod točkom 1. i 2. je posve ispravno, ali nikako nije ono pod točkom 3. Po članu 14. točka 1. uredbe od 21. svibnja 1921. o stanovima i zakupima zgrada uopće može zakupodavac i njegovi pravni nasljednici zakup stana razriješiti odnosno otkazati

[23] Art. 1. talij. progetta predvidja mogućnost prenosa sjedišta trgovačkoga društva odnosno njegove podružnice, dašto bez likvidacije. — O promjeni sjedišta vidi Bar op. cit. I. str. 63.

Digitized by Google

s naslova neophodne potrebe za lično stanovanje samo onda, ako je u njihovu sopstvenost prešla zgrada prije 1. siječnja 1916. I ako taj propis znači jako ograničenje slobodne dispozicije, te često pogadja nedužne ljude, imala je država ovdje u vidu, da očuva najmoprimce pred bacanjem na ulicu od onih ljudi, koji su uslijed ekonomske pauperizacije s jedne strane, a abnormalnog obogacivanja s druge strane došli u priliku, da kupuju po gradovima kuće. Član 14. uredbe veli dalje i ovo: »ako je zakupodavcu stan neophodno potreban za lično stanovanje i zakupcu stavi na raspoloženje stan, koji životnim prilikama zakupčevim odgovara, a ugovorni rok je istekao. U ovome slučaju zakupac, kome se otkazuje, ima prvenstveno pravo na stan, u kome je do sada stanovao sopstvenik. Ako se ovo po uredbi ne može izvesti, zakupac se ne može iseliti prije, nego mu vlast za stanove dodijeli drugi stan«.

Iz ove ustanove, kao i iz propisa pravilnika od 11. lipnja 1921., koji za pravo ima karakter provedbene naredbe te komentariše odnosno prilagodjuje pojedine ustanove uredbe specijalnim prilikama u Hrvatskoj i Slavoniji, ne može se izvesti nikako zaključak, da otpovjedatelj mora već u otpovjednoj molbi staviti najmoprimcu na raspolaganje odgovarajući stan. Otpovjedatelj može to već prigodom podnašanja otpovjedne molbe učiniti samo onda, ako on ima u istom mjestu odgovarajući stan, ali ipak želi iz važnih razloga, da stanuje u svojoj vlastitoj kući. Ako to nije slučaj, onda on ipak može otpovjedati i navesti, da će staviti najmoprimcu na raspoloženje odgovarajući stan, i sudski judikat moći će se ovršiti istom onda, kada nastupi uvjet, spomenut u zadnjoj rečenici druge alineje točke 1. člana 14. uredbe, t. j. zakupac se ne može iseliti prije, nego mu vlast za stanove dodijeli drugi stan. Kada bi dakle stavljanje odgovarajućega stana na raspoloženje bio jedan od rekvizita za samu otpovjed u onom smislu, kako to u uvodu citirane rješidbe sudovi tumače, onda bi zadnja rečenima druge alineje točke 1. člana 14. uredbe bila nepotrebna, a samo bi pravo otpovjedi, promatrano sa strane praktične, bilo iluzorno i bez svakoga efekta.

Neodrživost ovakova tumačenja otpovjedi u slučaju potrebe za lično stanovanje, ilustrirat će najbolje postupak pred sudskim i stambenim vlastima prije i poslije uredbe. Prije stupanja uredbe u krepost važila je u nas u pogledu otpovjedi stanova banska naredba od 16. lipnja 1920. br. 14.445. § 17. te naredbe ustanovljivao je, da su zakupodavac i njegovi pravni nasljednici mogli zakup ili najam stana otpovjedati i onda, kada trebaju stan za sebe ili za svoju obitelj. Mirovno povjerenstvo, koje je ovakove otpovijedi rješavalo bezapelatorno, imalo je pri izricanju svoje odluke uvažiti sve osobne, obiteljske i gospodarske prilike jedne i druge stranke. No moglo je opravdanost otpovjedi učiniti ovisnim i o tome, da otpovjedatelj pribavi najmoprimcu drugi primjeren stan. Mirovna povjerenstva služila su se tom blagodati za najmoprimca obilato, ona su ovršivost

Digitized by Google

svoje odluke vezala o uvjet, da otpovjedatelj stavi najmoprimcu na raspolaganje odgovarajući stan. Ovakove uvjetne odluke onemogućile su doduše otpovjedatelju na dulje vrijeme provedenje ovrhe, jer je morao otpovjedatelj, da se na osnovu rješenja mirovnoga povjerenstva obrati na stambeni ured sa molbom, da ili njemu doznači stan, koji bi on onda stavio na raspolaganje najmoprimcu i zamolio deložaciju; ili da se najmoprimcu direktno doznači drugi stan, da se uzmogne izvršiti odluka mirovnoga povjerenstva. No s druge strane morala je državna vlast tu ustanovu unijeti u samu naredbu, a mirovna povjerenstva morala su se skoro bez iznimke njome služiti, da se zapriječi u doba teške stambene bijede kao odraza ratne i izaratne ekonomske i socijalne krize deložiranje en masse. U ono vrijeme nije za otpovjedatelja vrijedila stega, da može otpovjedati samo onda, ako je najamni objekat došao u njegovu sopstvenost prije 1. siječnja 1916., pa je trebalo, da se i na taj način nedužni i ekonomski slabiji elementi zaštite. Stambene vlasti nisu ni za kreposti gornje banske naredbe imale dovoljno stanova na dispoziciju, pa je bilo mnogo muke i potrke, dok se za najmoprimca našao stan; no najmodavac imao je barem kakvi takvi titulus za opravdanje svoje molbe pred stambenom vlasti. Nikada nisu mirovna povjerenstva stajala na stanovištu, da se § 17. gornje banske naredbe ima tumačiti tako, da je otpovedatelj dužan već u molbi staviti konkretni odgovarajući stan na raspolaganje najmoprimcu. Nisu mogla stajati na tom stanovišu već radi toga, jer najmoprimac nije mogao uslijed stambenih stega raspolagati sa stanovima, osim u novogradnji, nego jedino stambena vlast. Otpovjedatelj je mogao tek moliti od te vlasti, da se po njemu naznačeni raspoloživi stan ili njegov vlastiti dosadanji stan doznači najmoprimcu.

Ustanove § 17. banske naredbe od 16. lipnja 1920. br. 14.415 recipirane su, i ako u drugoj stilizaciji, u članu 14. točka 1. uredbe. U prvome redu sveden je razlog otpovjedi na pravu mjeru. § 17. banske naredbe dozvoljavao je otpovjed, ako najmodavac treba stan »za sebe il isvoju obitelj«. To je pogodovalo najekstenzivnijemu tumačenju pojma obitelji u praktičnom primjenjivanju. To nije čudo, ako se uvaži, da su odlučivali o opravdanosti otpovjedi laici, pristupačni svim mogućim obzirima i uplivima. Pod pojam »obitelji« subsumirala su se ne samo djeca, nego i najdalji rodjaci descedenata i ascedenata. Za normalne prilike sasvim razumljivo, ali za sadanje stambene prilike nemoguće. Uredba jasno veli, da se može otpovjedati stan samo u onom slučaju, ako je stan neophodno potreban za lično stanovanje sopstvenika, prema čemu otpadaju descedenti i druga rodbina. U postupku je uslijedila znatna promjena. Sudska vlast nije nadležna da rješava pitanje, je li najmodavac stavio najmoprimcu na raspolaganje odgovarajući stan, jer sud uopće i ne dolazi u priliku, da ovršuje svoju odluku. Alineja druga § 6. pravilnika veli izričito: »Otkaz po točki 1. člana 14. uredbe tiče se onih stanova, koje otkazuju oni vlasnici kuća, u kojima se takovi stanovi nalaze, i to radi toga, da se mogu u te sta-

Digitized by Google

nove u vlastitoj kući useliti. Otkazom iz toga razloga mogu se po trećoj alineji te točke poslužiti samo oni, koji su sopstvenici takovih zgrada još iz vremena prije 1. siječnja 1916. No i u tom slučaju moći će se otkaz izjaviti sudskom odlukom opravdanim samo pod tim uvjetom, ako sopstvenik dosadanjemu najmoprimcu stavi na raspolaganje stan, koji odgovara njegovim životnim prilikama. Da li će se takova sudska odluka moći izvršiti ili ne će, odlučit će vlast za stanove, koja je za izvršenje takovih odluka nadležna po § 7. toč. 6. ovog pravilnika. Ona će ju moći izvršiti samo onda, ako bude mogla dosadanjemu najmoprimcu dodijeliti ili onaj stan, u kojem je do sada stanovao sopstvenik ili drugi koji stan, koji odgovara životnim prilikama zakupca.

Prema tomu jasno slijedi, da sud ima da riješi pravnu stranu otpovjedi po materijalnim propisima uredbe, dok je samo izvršenje sudskoga judikata preneseno na stambene vlasti. Za to su vojevali vrlo važni razlozi, a najglavniji je bio taj, da se izbjegne eventualnomu sukobu nadležnosti; da se naši sudovi, koji su i onako preopterećeni, ne opterete još i ovim uredovanjem; da se sudovi očuvaju od odiuma mase te upliva odozgo i odozdo s jedne strane, a da se sdruge strane centralizovanjem svekolike dispozicije stambenih i poslovnih prostorija u stambeniku vlastima omogući uspješnije udovoljavanje potrebama, te i elastičnije primjenjivanje po upravnoj oblasti. Bitni rekviziti za otpovjed su: 1. da otpovjedatelj treba stan neophodno nužno za svoje lično stanovanje; 2. da ima dozvolu nastambe na području grada Zagreba; 3. da je postao sopstvenik najamnoga objekta prije 1. siječnja 1916. Otpovjedatelj može, ali ne mora najmoprimcu staviti konkretni raspoloživi stan na raspolaganje, ali sud mora svojom odlukom izjaviti otpovjed opravdanom samo pod tim uvjetom, ako bude i kada bude sopctvenih stavio najmoprimcu na raspolaganje stan. Ista procedura, kao i pred mirovnim povjerenstvima u postupku po § 17. banske naredbe od 16. lipnja 1920. br. 14.415. Kada bi per inconcessum otpovjedatelj morao stavljati najmoprimcu na raspolaganje stan, onda bi logički i juridički bilo ispravno, da se pred sudom riješi i to pitanje, da li ponuđeni stan odgovara životnim prilikama i kompetenciji najmoprimca. Kako sam gore istaknuo, sudovi nisu nadležni to pitanje rješavati, već samo čisto pravnu stranu otpovjedi prema materijalnim propisima uredbe, a opravdanost otpovjedi izricati uvjetno. naime o stavljanju stana na raspolaganje. Sopstvenik ni danas ne može sam mimo doznake stambene vlasti stavljati stan na dispoziciju, osim u novogradnji. Stambena vlast pak po točki e) § 11. pravilnika mora voditi računa o onima, koji po točki 1. člana 14. uredbe ostanu bez stana, a sudovi su dužni po točki 3. § 7. pravilnika o svakoj podnesenoj molbi za otpovjed obavijestiti nadležnu stambenu vlast — pa i ta dva propisa potvrdjuju, da je gornja argu-

Digitized by Google

mentacija ispravna, a tumačenje sudova u uvodno citiranoj rješidbi neispravno.

Pošto bi mogao prema tomu pogrješnomu tumačenju točke 1. člana 14. uredbe otpovjedati samo onaj sopstvenik, koji stavlja već pred sudskom vlasti najmoprimcu na razpolaganje stan — i to svakako raspoloživi stan! — slijedi, da bi se pravom otkaza mogli služiti samo oni sopstvenici, koji imaju svoj stan, pa ga žele samo zamijeniti sa stanom u vlastitoj kući. Stambena vlast ne može ni nakon ishodjene sudske uvjetne otpovjedi, da istu brzo ovrši, jer nema dovoljno raspoloživih stanova. Po postupanju stambenih vlasti ima sopstvenik pravo za najamnika tražiti stan tek onda, kada si ishodi sudski otkaz. Ogroman procenat sopstvenika bio bi uslijed gornjih judikata tumačenja lišen svake mogućnosti, da otpovjeda! To nije ni po jasnim ustanovama uredbe i pravilnika ni po njihovoj intenciji opravdano. Tim više, što se to pravo — uslijed dezolatnih stambenih prilika na duije vrijeme neovršivo — daje sopstvenicima iz vremena prije 1. siječnja 1916., dakle ne onima, koji su uslijed ratnih prilika došli u priliku, da kupuju kuće.

Jedan samostalan sudac u postupku zbog zločinstva i prestupka.

Piše: **dr. Većeslav Dobrovolný**, odvjetnički perovodja.

Uredbom o izmjeni kaznenog zakona i kaznenoga postupnika u Hrvatskoj i Slavoniji od 22. lipnja 1921. ustanovljeno je, da glavnu raspravu kod sudbenog stola na optužnicu zbog zločinstva ili prestupka, za koji po kaznenom zakonu nije odredjena kazna slobode preko pet godina, odnosno odgovarajuća novčana kazna, vodi samostalno jedan od kralja imenovani sudac, koji će samostalno izricati osude, kako je to dosada bilo samo u postupku glede prekršaja kod kotarskih sudova. Istom je uredbom ustanovljeno, da se rasprave o zločinima i prestupcima, za koje kazneni zakon odredjuje kaznu dulju od pet, ali ne dulju od deset godina gubitka slobode, imadu raspraviti u zboru od tri suca, dok su se po propisima kaznenoga postupnika takove rasprave raspravljale u zboru od pet sudaca.

Nema sumnje, da je intencija ove uredbe olakšanje sudovanja i pospješenje kaznenih procesa, jer se kod današnje nestašice sudaca vrlo teško sastavljaju veliki senati od pet, a dapače i mali od tri suca, pak se radi toga otezalo okončanje kaznenoga postupka. Napose je institucija jednoga samostalnoga suca kod današnjih prilika od nužde dobra, jer se kod uporabe jednakoga broja sudaca mogu u isto vrijeme obaviti dvije, dapače i tri rasprave, dok se po propisima kaznenoga postupnika mogla provesti samo jedna, jer su morala neprestano prisustvovati najmanje tri suca. No kakogod je dakle ova uredba vrlo dobro došla, trebalo bi ju ipak u jednom veoma važnom pogledu dopuniti. Radi se najme o pitanju pravnih lijekova proti osudi samostalnoga suca kod sudbenih stolova.

Digitized by Google

Prema članu III. citirane uredbe vrijede o pripravama za glavnu raspravu i o glavnoj raspravi pred jednim sucem kod sudbenoga stola, kao i o pravnim lijekovima protiv osude, koju izriče isti sudac, propisi glave XI. i XII. kaznenoga postupnika. Dopušteni su prema tome od redovitih pravnih lijekova proti takovoj osudi samo pravni lijek žalbe ništovne radi povrede zakona i formalnosti, te priziv radi izreke suda o kazni i privatno-pravnim tražbinama. Kako je naš kazneni postupnik usvojio za glavnu raspravu načelo usmenosti i neposrednosti, to protiv izreke suda o pitanju krivice t. j. o pitanju djela i dokaza, dakle o činjenicama, nema pravnoga lijeka, izuzevši u postupku radi prekršaja, gdje sudi sudac pojedinac. Ovdje se dopušta ne samo priziv s razloga ništavosti, te izreke o kazni i privatno-pravnim tražbinama, nego i radi izreke o činjenicama ili izreke o krivici. Ovaj izuzetak, koji je u protuslovlju sa usvojenim načelom usmenosti i neposrednosti, te slobodnoga sudačkoga uvjerenja ili slobodne ocjene dokaza, stavio je zakonodavac radi toga, što kod prekršaja sudi sudac pojedinac.

Radi konsekventno provednoga načela slobodnoga sudačkoga uvjerenja odredjuje kazneni postupnik, da se u postupku pred sudbenim stolovima imade glavna rasprava voditi pred zborom od pet odnosno tri suca, jer zbor od više sudaca pruža mnogo veće garancije za provadjanje materijalne istine i za otklonjenje zabluda, nego li inokosni sud. Iz tih razloga i nije dozvoljeno napadati sudačku izreku o krivici. Nasuprot je kod prekršaja, premda je takodjer usvojeno načelo slobodnoga sudačkoga uvjerenja, no jer sudi sudac pojedinac, dozvoljeno osudu napadati poradi izreke o krivnji. Zakonodavac je uvidio, da pojedinac sudac pruža premalo garancije za valjanu ocjenu dokaza, te jer je tu i zabluda laglje moguća nego kod zbornoga suda, dozvolio je priziv proti njegovoj izreci o krivnji, te tako radije uzakonio protuslovlje, nego li prepustio pojedincu na milost i nemilost sudbinu čovjeka. Priziv, koji se rješava u zboru od tri suca, imade nadoknaditi onu veću garanciju za pronadjenje materijalne istine i za otklonjenje zabluda, koju kod sudbenih stolova pruža zbor od više sudaca.

Kada se dakle već kod prekršaja traži veća garancija, onda se tim više mora zahtjevati kod zločina i prestupka. Nikako se ne bi smjelo dopustiti, da se pojedincu sucu bez ikakove kontrole prepusti potpuna sloboda u pitanju djela i dokaza t. j. o pitanju lične krivnje. Stoga je vrlo potrebno, da se i proti osudi suca pojedinca kod sudbenih stolova dozvoli pravni lijek protiv izreke o krivnji. Po pozitivnim propisima je to nemoguće, jer je proti takovoj osudi dozvoljen jedino pravni lijek ništovne žalbe radi povrede zakona i formalnosti te priziv radi izreke o kazni i privatno-pravnim tražbinama, jer tako uredba stricte propisuje. Kakogod je dakle spomenuta uredba kod današnjih prilika na mjestu, to je ipak vrlo nužno, da se što prije u razloženom pravcu dopuni tako, da se proti osudi suca pojedinca kod sudbenih stolova dozvoli redoviti pravni lijek i u pitanju lične krivnje t. j. o djelu i dokazu, dakle o činjenicama.

Digitized by Google

To bi imao biti priziv, koji bi rješavao stol sedmorice primijenivši shodno propise kaznenoga postupnika o prizivu u postupku glede prekršaja.

Osnova zakona o sudijama.

Mnijenje Pravničkoga društva u Zagrebu, dostavljeno ministru pravde u Beogradu povodom njegove zamolbe od 8. kolov. 1921. br. 37235.

Nacrt zakonske osnove o sudijama nastoji oko toga, da u skladu sa ustavom zajamči sucima nezavisnost i položaj, dostojan njihova zvanja. U tom je pogledu napredniji od zakona, koji danas valjaju u Hrvatskoj. Napose ističemo, što ova zakonska osnova prema ustavu podjeljuje stalnost svim sudijama t. j. svakomu, koji vrši samostalno sudstvo, dok hrvatski zakon od 10. prosinca 1890. (čl. 2.) ne smatra sucima sudske pristave i tajnike, makar vrše sudstvo i samostalno izriču osude (§ 13. i 400. kp., § 5. mal. post. i § 74. posl. reda). Hvalevrijedno je naredjenje člana 20. osnove, po kojem je ministar pravde kod imenovanja vezan na prijedlog sudova, čime se pruža mogućnost, da sudovi odlučno sudjeluju kod popunjivanja ispražnjenih sudačkih mjesta. Stoga smatramo tu zakonsku osnovu prihvatljivom i želimo, da što skorije postane zakonom.

Ističemo nekoje ustanove te zakonske osnove, koje bi se morale preinačiti odnosno popuniti: Osnova ogrješuje se o načelno priznatu nezavisnost sudova, kada u čl. 45. naredjuje, da se karnosni (disciplinski) postupak može povesti samo po prijedlogu državnoga tužitelja, dakle organa ministra pravde. Tako će zavisiti o pravosudnoj upravi, hoće li se karnosno progoniti sudac, koji se ogriješi o svoje dužnosti ili se inače pokaže nedostojnim svojega zvanja. Zakon jamči doduše, da se ne će nitko progoniti bez razloga, jer je karnosni postupak ovisan o privoli apelacionoga (odnosno kasacionoga) suda, ali ne jamči za to, da će se progoniti karnosno svaki sudac, koji to zasluži. Ovakav će sudac biti zavisan od vlade, morati će činiti protivusluge ministru pravde ili političkoj stranci, koja je na vladi, samo da ga poštedi i da ga ne izruči karnosnomu sudu. S toga se mora karnosnomu sudu dopustiti, da saslušavši državnoga tužitelja i mimo njegov prijedlog može odrediti karnosni postupak, pa i onda, kada državni tužilac predloži obustavu postupka. Jedino tako moći će karnosni sud obraniti stalež sudački od onih, koji ga sramote, te se kriju pod okrilja vlasti. I kod podjeljivanja odsustva, t. j. dopusta (čl. 61.) ovisi sudac o ministru pravde, pa bi se i taj član imao preinačiti u toliko, da viši sudovi imadu odlučnu riječ kod podjeljivanja dopusta preko 15 dana.

Po našem bi se nazoru imali i propisi o kvalifikaciji potrebnoj za polučenje sudačkoga mjesta, kao i za mjesto višega suca popuniti. Članovi 1. i 7. dopuštaju polaganje sudačkoga ispita onomu, koji po

Digitized by Google

svršetku pravnoga fakulteta služi tri godine kod suda ili pet godina u drugoj državnoj službi, a ne kažu, da kandidat mora imati sve propisane teoretske državne ispite, napose sudstveni (III.) i državoznanstveni (IV.),- koji se mogu polagati istom nakon svršenoga osmoga semestra i polučenoga apsolutorija na sveučilištu. Zakonska osnova ne kaže, u kakovu će svojstvu kandidat kroz tri godine kod suda služiti ili pravije vježbati se, kako to odredjuju §§. 16. i 17. austrijskoga Gerichtsorganionsgesetza, te da se vrijeme dopusta — odsutnosti — ne uračunava u vježbu, pa bi bilo potrebno, da se istodobno izdade zakon, u kojem će biti normirano, kako će kandidati, koji se spremaju za sudačko zvanje, vršiti tu praksu, ili pako da se u ovom zakonu ovlasti ministar, da to naredbom uredi. Nije shodno, što će se dozvoliti polaganje sudačkoga ispita onomu, koji imade pet godina druge državne službe, a bez svake sudske prakse. Ako je netko probavio pet godina u carinskoj, policijskoj ili sličnoj službi, ne će moći bez sudske vježbe polagati praktički sudački ispit. No zato bi se mogao ubrojiti barem dio advokatske prakse odvjetničkih kandidata i prakse kod državnoga tužitelja u one tri godine, koje su potrebne za polučenje dozvole polaganja sudačkoga ispita.

Zakonska osnova ne naredjuje, da su apelacioni i kasacioni sud dužni, kad stavljaju predloge, pomno promotriti kvalifikaciju svih natjecatelja i po svojoj savjesti glasovati za onoga, koga smatraju najboljim prema sposobnostima, marljivosti i upotrebljivosti kao i prema dosadanjemu radu i vladanju. Dobro bi bilo, da im se uz tu dužnost nametne još i dalja, da imadu obrazložiti, s kojih se razloga predlažu kandidati, a s kojih se razloga ne predlažu drugi kompetenti. — Po članku 12. nije kasacioni sud dužan, da se obazira na prijedloge apelacionoga suda, a ipak će apelacioni sud bolje poznavati kandidate svojega područja nego kasacioni sud, kojega se nadležnost proteže na cijelu prostranu državu. Zato bi bilo shodno nametnuti kasacionomu sudu dužnost, da u svakom slučaju, kada odstupa od prijednoga apelacionoga suda navede razloge, koji su ga na to ponukali. Nije poznat razlog, s kojega se u §§ 17.—20. naredjuje tajno pismeno glasanje za kandidate.

Mnogo muževnije i dostojnije suca jest glasanje usmeno uz navod razloga, zašto se tako glasuje. nego tajno glasanje ceduljicama, koje može poslužiti nepravednoj protekciji i strančarstvu.

No da se uzmogne kandidat za upražnjeno mjesto pravedno ocijeniti, valjalo bi narediti, da predsjednici okružnih, apelacionih i kasacionoga suda vode stalnu bilješku o njegovu radu, marljivosti i vladanju, u koju je ocjenu i njemu dozvoljeno gledati, te da ta bilješka bude uvažena kod stavljanja prijedloga. Član 12. govori o službenom listu, ali u zakonu nema naredjenja, što će biti sadržajem službenoga lista i na koji će se način ispuniti podaci o sposobnosti u taj službeni list. Trebalo bi to urediti ili ovlastiti ministra pravde, da to uredi naredbom, davši ujedno uputstva o načelima, kojih se ministar imade držati u toj naredbi.

Nacrt ove zakonske osnove nema uvijek pred očima, da taj zakon imade da vrijedi za cijelu teritoriju države, a ne samo za po-

Digitized by Google

družja, u kojima vrijede srbijanski zakoni. Tako se član 49. poziva na nekoje §§. srbijanskoga krivičnoga zakonika, član 52. na zakon o činovnicima gradjanskoga reda, koji zakoni nisu u našim krajevima poznati, član 54. govori o »oslobodjenju zbog nedovoljnih dokaza«, česa naši moderniji kazneni postupnici ne poznavaju. Stilizaciju tih članova trebalo bi ispraviti tako, da budu razumljivi i da se uzmognu uporabljivati i kod nas.

Osnova se ne služi konsekventno nazivljem sudova. Tako u čl. 2. i 27. navodi postepene i (ili) gradske i sreske sudove, a u čl. 3. okružne sudove, misleći pri tom nesumnjivo na sve sudove prvoga stepena. Pojam prvostepenoga suda obuhvaća kotarske (sreske) i okružne sudove, pa bi stoga bilo bolje rečeno u članu 2., 3. i 27. »prvostepenih sudova«, a u članu 7. umjesto: »u sreskom ili gradskom, okružnom ili višim sudovima« naprosto: »u kojem sudu«. U čl. 9. je pogreška pera »ili« umjesto »i«, a u §. 40. ima biti »ili«, a ne »i«. U članu 61. dolazi riječ »dežurati« i »dežurstvo«. Tu tudjicu kod nas izvan Srbije ne razumije narod, pa bi valjalo kloniti se ovakovih nakaza u tekstu zakona. Moleći, da se gornje primjedbe uvaže, želimo, da osnova ova postane što skorije zakonom.

*

Kako se iz ovoga mnijenja vidi, naše je pravničko društvo ovu zakonsku osnovu kao naprednu odobrilo. Ma da i nema prigovora načelima, na kojima je ona osnovana, ipak se već iz primjetaba, istaknutih u ovom mnijenju, dade razabrati, da ona nije posve jedinstveno i sigurno redigovana. Ali nije tomu kriva komisija, koja je ovu zakonsku osnovu redigovala, nego okolnost, što se ona oslanja na druge zakone, kao: ustav (odjelak IX.), zakon o organizaciji sudova (čl. 2., 3., 12., 59.), zakon o činovnicima gradjanskoga reda (čl. 52.), zakon o sveučilištima (čl. 1. i 7.), zakon o odvjetnicima (čl. 1., 11., 27., 30.), te zakon o krivičnim djelima (odjelak VII.), a nijedna osnova tih zakona nije još bila gotova, izuzevši ustav, što više tek su bile obrazovane komisije za izradjivanje tih zakonskih osnova, kada je komisija ovu zakonsku osnovu sastavljala.

Čini se, da ova zakonska osnova o sudijama nije u svemu u skladu ni sa ustavom, koji u vrijeme njezina sastavljanja nije još bio konačno prihvaćen. Ustav na pr. u čl. 112. dozvoljava premještenje sudija s a m o po njegovu pristanku, dok ova osnova govori o premještaju i u slučaju reorganizacije (čl. 24.), srodstva i tazbine medju sudijama (čl. 25.) i disciplinske kazni. U istom članu govori ustav, da se sudija ima penzionirati s navršenom 65. (predsjednici apelacionoga i kasacionoga suda s navršenom 70.) godinom života, a prije toga samo ako to sam zatraži ili ako tjelesno ili duševno tako oslabi, da ne može vršiti svoje dužnosti, dok ova zakonska osnova (čl. 27. stav posljednji, čl. 41. toč. 3.) dozvoljuje penzionisanje i kazne radi.

Po čl. 3. ove zakonske osnove mogu biti sudijama kasacionoga suda i predsjednicima apelacionoga i kasacionoga suda takodjer sudije u okružnim sudovima, ako su tamo vršili službu deset godina. Nema razloga, da ne konkurišu na mjesta sudija, označena u čl. 3., svi sudije prvoga stepena uz isti uvjet, naročito nema zato razloga

Digitized by Google

za sudije sreskih (kotarskih) sudova u Hrvatskoj-Slavoniji, Sloveniji, Bosni, Dalmaciji i Vojvodini, koji su jednako kvalifikovani kao sudije okružnih sudova u tim područjima. — U članu 52. dobro bi bilo navesti, s kojih se sve razloga ima smatrati, da je sudija napustio službu, te njegovo mjesto ispražnjenim. — U čl. 15. se govori o licima, koja nisu sudije, a imaju sve uslove zato. Da li se i na ta lica, te na koja sve imaju primjenjivati odredbe ovoga zakona? To nije nigdje rečeno. Ne govori se ni o posebnim dužnostima sudija, a tako ni o suspenziji sudija, što predvidja ustav u čl. 112., pod oznakom »uklanjanje sudija sa dužnosti«. Kod unapredjivanja valjalo bi ceteris paribus uzimati obzir takodjer na trajanje službe kandidata, njegov rang, starost. No nema propisa o vodjenju evidencije sudija. Ako se uvaže u mnijenju pravničkoga društva istaknute primjedbe. gore iznešeni nedostaci, pa još i eventualne druge primjedbe i nedostaci, koji su na ovu zakonsku osnovu i s drugih strana prispjeli, mogla bi se ona brzo popraviti tako, da joj ne bude ni s koje strane prigovora. Tomu bi mogla poslužiti i osnova zakona o sudijama, koju su prošle godine izradila sudijska udruženja. Da tako usavršena ova zakonska osnova postane što prije zakonom, vruće žele svi sudije, sva njihova udruženja i uopće svi pravnički krugovi naši. — (Uredništvo).

Osnova zakona o advokatima i advokatskim pripravnicima.

Bilježnički red za cijelu kraljevinu.

I. Ministarstvo pravde poslalo je našemu pravničkomu društvu na mišljenje zakonsku osnovu o advokatima i advokatskim pripravnicima. Mi smo se pozivu odazvali i ministarstvu poslali naše primjedbe. Učinili smo to nakon održanoga dogovora sa društvenim članovima, kojih se na žalost razmjerno malo pozivu na dogovor odazvalo, premda je sastanak bio u novinama pravovremeno objavljen. — Naše su se primjedbe ticale najviše nekih detalja sporedne naravi u osnovi, jer smo u glavnom njezina načela odobrili. Načela su naime osnove: sloboda odvjetovanja, nezavisnost i autonomija staleža. Glavne su njezine ustanove ove:

Advokatura se stiče upisom u imenik advokata. Čim je kandidat ispunio stanovite zakonom propisane uvjete, ima biti upisan u imenik. Odbor advokatske komore, koji vodi taj imenik, samo izvješćuje ministra pravde o upisu i ništa drugo. — Trajanje prakse ustanovljeno je sa pet godina, osim za one, koji su već ispunili uvjete potrebne po starome zakonu za odvjetništvo. Mi smo u našim primjedbama zatražili, da se toliko trajanje ne smije zahtjevati od nijednoga advokatskoga pripravnika, koga zakon zateče na praksi bilo kod advokata, suda ili gdje drugdje. Ako je po starome zakonu dovoljno kraće trajanje prakse, onda se takvih ova ustanova novoga zakona ne tiče. Od pet godina prakse ima se jedna obaviti kod

Digitized by Google

suda, tri kod advokata, a preostala peta kod suda, advokata, državnoga odvjetnika, javnoga bilježnika, kod koje upravne ili finansijske vlasti — dakle po volji. Advokatski se ispit može polagati već poslije trogodišnje prakse. Uži ispitni odbor, pred kojim se polaže praktični advokatski ispit, sastoji od jednoga predsjednika, dvojice sudija, dvojice advokata i jednoga stručnjaka za upravno pravo.

Advokat nije dužan primiti se zastupanja stranke, pa ju može i odbiti, ne navodeći razloga. On je ovlašten da i unaprijed ugovori nagradu za svoj trud. Za sve poslove advokata, koji po svojoj jednostavnosti i uopće prirodi dopuštaju prosječnu cijenu, ustanovit će ministar pravde cjenovnik, nakon što bude o tome saslušao advokatske komore i apelacione sudove. Advokat je ovlašten tužiti stranku radi isplate svoje nagrade i troškova bez prethodnoga sudskoga odredjivanja. On i stranka mogu se obratiti takodjer odboru advokatske komore, da spor o njegovim tražbinama mirnim putem riješi. Advokat je ovlašten, da zadrži papire od vrijednosti, koje je povodom zastupanja primio za svoju stranku, kao i gotovinu, koju je njegova stranka položila ili koja je za nju primljena, ako je to potrebno za pokriće njegove nagrade i troškova. Tužbe iz odnošaja zastupanja može advokat u svakome slučaju podnijeti kod suda, u čijem se području nalazi njegova kancelarija. Advokatu je dopušteno, da sebi izabere i promjeni sjedište kancelarije, no svoje preselenje ima tri mjeseca unaprijed prijaviti odboru advokatske komore, kojoj pripada, a ako prelazi u područje druge komore, onda i odboru ove.

Predstavnik advokatske autonomije jesu advokatske komore. Njih ima biti bar toliko, koliko je i apelacionih sudova. Svoje poslove obavlja komora neposredno u skupštinama, a posredno u svome odboru. Radi zajedničke zaštite prava i interesa advokatskoga staleža, advokatske komore mogu obrazovati savez komora. Advokatski stalež je nezavisan (§ 49.). Nadzor nad advokatima, upisanim u imenik advokata, vrši u prvom redu odbor advokatske komore. Vrhovno pravo nadzora pripada ministru pravde. Tu smo stavili neke prigovore. Kao disciplinarna oblast prve instancije jest disciplinsko vijeće. Ono se obrazuje u krilu svake advokatske komore, a sastoji od predsjednika i osamnaest članova. Ono donosi odluke u senatu od pet članova. Protiv presude disciplinskoga vijeća o krivici i kazni kao i o naknadi troškova dopušten je prizív, a protiv odluka disciplinskoga vijeća, koje se odnose na samo vodjenje disciplinskoga postupka, dopuštena je žalba vrhovnome sudu. Kod ovoga postoji za tu svrhu posebni disciplinski senat. I članovi toga senata — tzv. advokatske sudije — jesu odvjetnici, koje biraju advokatske komore izmedju advokata na šest godina. Osnova sadržaje i nekih odredaba protiv nadripisarenja. — Toj osnovi komisije priložio je sudija kasacionoga suda Dr. Soldatović svoje posebno mišljenje, u kojemu traži na pr. samo 4 godine prakse, pravo odvjetovanja za žene itd., itd.

II. Pred komisiju, odredjenu za izradu zakona o advokatima za kraljevinu Srba, Hrvata i Slovenaca, bio je iznio ministar pravde

Digitized by Google

na ocjenu pitanje o javnim bilježnicima u kraljevini. Komisija je na to pitanje dala ovo mišljenje:

Ustanova kraljevskih javnih bilježnika, koja postoji u svim krajevima osim Srbije, Crne Gore, Bosne i Hercegovine i koja se svagdje pokazala kao dobra i potrebna po mišljenju ove komisije, ne samo da se ima ostaviti ondje, gdje već postoji, nego se ima protegnuti na cijelu kraljevinu. Ovo bi doprineslo rasterećenju sudova, koji su pretrpani stvarima i poslovima, koje bi mogao obavljati kr. javni bilježnik. Da bi se opstanak javnih bilježnika obezbijedio, svakako je potrebno, da se broj javnih bilježnika ograniči prema broju stanovništva i prema prometnim prilikama. Javno bilježništvo mora biti inkompatibilno s advokaturom.

Povodom toga mišljenja komisije dostavio je ministar pravde našemu pravničkome društvu ova pitanja:

Da li u našoj novoj državi ustanovu javnih bilježnika treba i dalje zadržati ili ne treba? — Ako je ova ustanova potrebna, da li bi je trebalo zavesti i u onim krajevima kraljevine, gdje ona danas ne postoji? — Osim toga je ministar pravde zamolio, da iznesemo u najkraćim potezima, na kojim bi se osnovima imao izraditi prijedlog zajedničkoga zakona o javnim bilježnicima.

Na ova pitanja odgovorio je odbor pravničkoga društva u Zagrebu, poslavši ministru pravde mišljenje, koje je u glavnom saglasno s onim gore citiranim komisije. I zakon o javnim bilježnicima trebalo bi uvrstiti ustanovu, da se svi pravni poslovi, koji se tiču nekretnina, mogu pravovaljano sklopiti jedino pred javnim bilježnikom, pa bi uslijed toga svi javni bilježnici mogli naći toliko zaposlenja, te bi po vremenu u sjedištu svakoga kotara mogao biti po jedan javni bilježnik i to tim prije, što bi se mogao djelokrug javnih bilježnika još proširiti tako, da bi im se na pr. predao ovršni postupak.

Interkonfesijsko bračno pravo u kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca.*

Piše: **Ivan Z. Galić**, kr. banski savjetnik.

Početkom siječnja 1920. izradio je načelnik katoličkoga odjeljenja ministarstva vjera dr. Mihajlo Lanović prijedlog zakona o medjuvjerskim odnosima u kraljevini SHS. Taj prijedlog uredjuje: 1. slobodu vjere i savjesti; 2. zakonito priznate vjere; 3. priznavanje novih vjera; 4. vjersku pripadnost djece; 5. istup iz vjere i vjerski prijelaz i 6. medjuvjersko bračno pravo.

Ne kanim se zabaviti odredbama prvih pet odsjeka, tek uzgred spominjem, da su glavna i temeljna načela o slobodi vjere i savjesti,

*) Donosimo ovaj članak samo kao lično mišljenje pisca. U njemu ima navoda, na koje bi se opširnije valjalo osvrnuti. Poradi nestašice prostora nije to sada moguće. Ali po svoj prilici još će se zato pružiti zgoda. — Opas. uredništva.

Digitized by Google

djenju njihovih unutrašnjih vjerskih poslova, te o njihovoj državnoj djenju njihovih unutrašnjih vjerskih poslova, te o njihovoj državnoj zaštiti i potpori malne bez ikakve izmjene već uzakonjena u ustavu kraljevine SHS. Govorit ću jedino o medjuvjerskom bračnom pravu, jer se ono po mome mišljenju mora postaviti djelomice na druge temelje, nego je to zamislio dr. Lanović. Evo njegovih ustanova medjuvjerskoga bračnoga prava:

Član 34. — S obzirom na način vjenčanja, u pogledu valjanosti braka i za raspravu o rastavi bračne zajednice i o konačnom razrješenju bračnoga veza važi za pripadnike istočno-pravoslavne, katolike i muslimanske vjere njihovo konfesijsko bračno pravo; za sljedbenike ostalih zakonito priznatih vjera dosadašnje njihovo bračno pravo; za lica pak, koja ne pripadaju nijednoj od zakonito priznatih vjera, gradjansko bračno pravo ugarskoga zakonskoga članka XXXI.: 1894.

Član 35. — Za sve čine, koje po bračnom pravu ugarskoga zakonskoga članka XXXI: 1894. vrše državni matičari, nadležne su kod lica, koja ne pripadaju nijednoj od zakonito priznatih vjera, prvostepene upravne vlasti.

Član 36. — Napovjedi se kod upravnih vlasti vrše poput drugih javnih oglasa. Bračna se pak privolja imade da očituje pred načelnikom ili njegovim zamjenikom u prisutnosti dvojice svjedoka. O vjenčanju se sastavlja zapisnik, koji potpisuju supruzi, svjedoci i činovnik, pred kojim je bračna privolja izjavljena.

Član 37. — Kod vjenčanja se pripadnika raznih zakonito priznatih vjera može bračna privolja da očituje pred nadležnim vjenčateljem vjerenika ili vjerenice. Vjenčanje pak lica, od kojih jedno ne pripada zakonito priznatoj vjeri, može valjano da izvrši samo nadležni vjenčatelj vjerenika zakonito priznate vjere. Napovjedi se imadu u svakom slučaju da izvrše i po propisima, koji važe za vjerenika, i po onima, koji važe za vjerenicu.

Član 38. — Ne će li dušobrižnik jednoga od vjerenika, da ih napovjedi ili ne započne s napovjedanjem za 14 dana, od kako bude zamoljen, dostaju za vjenčanje vjerenika, koji borave u istoj upravnoj općini, napovjedi po propisima, koji važe za drugoga vjerenika, uz pismenu potvrdu ili zapisničku izjavu dvojice svjedoka o tome, da je nadležni dušobrižnik uskratio izvršenje napovjedi. — Ako vjerenici ne borave u istoj upravnoj općini, napovjedit će ih na osnovu takova svedočanstva prvostepena upravna vlast, u području koje imade zvanično sjedište dušobrižnik, koji ne će da ih napovjedi.

Član 39. — Pravna se valjanost braka prosudjuje po pravu, pod kojim je sklopljen. — Brakovi se medjutim, koji bi bili nevaljani po pravu, pod kojim su sklopljeni, ali po ovom zakonu su valjani, imadu smatrati od početka pravno valjanima.

Član 40. — Pitanja se pak o rastavi bračne zajednice i o konačnom razrješenju bračnoga veza imadu od dana, kada ovaj zakon stupi na snagu, da po njemu prosudjuju, kod onih brakova, koji su prije toga sklopljeni.

Digitized by Google

Član 41. — U bračnim je parnicama kod mješovitih brakova za svako od supruga za gradjansko područje pravno snažna samo presuda onoga suda, koji je nadležan po njegovu bračnom pravu.

Član 42. — Mješoviti brak, koji je po bračnom pravu jednoga barem od supruga valjan, imade sve gradjanske posljedice pravnosnažna braka. — Ako se suprug, po pravu kojega brak nije valjan, ponovno vjenča, smatra se bračni vez onim časom za gradjansko-pravno područje konačno razrješenim.

Član 43. — Pravna se i djelatna sposobnost državljana kraljevstva SHS za sklapanje braka u inozemstvu prosudjuje i s obzirom na način vjenčanja po njihovu domaćem bračnom pravu.

Član 44. — Pravna se pak sposobnost inozemaca za sklapanje braka u našem kraljevstvu prosudjuje po pravu njihove domovine. — Vjenčanje se inozemaca imade kod nas da udesi prema bračnom pravu, koji važi za pripadnike njihove vjere, odnosno za lica, koja ne pripadaju nijednoj od zakonito priznatih vjera u kraljevstvu. — Ako nadležni dušobrižnik koje od zakonito priznatih vjera ne bi htio da inozemca napovjedi ili vjenča zbog kakove zapreke, koje domaće bračno pravo inozemčevo ne pozna, imade napovjedi i vjenčanje da izvrši nadležna prvostepena upravna oblast.

Član 45. — U bračnim su parnicama inozemaca, kojima domaće bračno pravo nije konfesijsko, nadležni samo redoviti gradjanski sudovi da postupaju i sude.

Član 46. — Za ustanovljenje je sudske nadležnosti u bračnom sporu odlučna vjerska pripadnost supruga u času povedenja parnice. Eventualna promjena vjere u toku postupka ne mijenja zakonito odredjene nadležnosti suda.

Prelazne i zaključne ustanove.

Član 47. — U krajevima, gdje nema nadležnih duhovnih sudova, sudit će redoviti gradjanski sudovi, dok se ne zavedu duhovni, i po bračnim parnicama vjerenika, kojima bi duhovni sudovi imali da sude.

Član 48. Sve bračne rasprave, koje se budu na dan, kad ovaj zakon stupi na snagu, nalazile ma u kojem stadiju kod vlasti, koje po njemu nisu nadležne, imadu se ustupiti na postupak po ovom zakonu nadležnim vlastima.

Član 49. Po dosadašnjem bračnom pravu donesena pravnosnažna rješenja ne gube s promjenom pravnoga stanja onih učinaka, koji im pristoje po novom zakonu.

Član 50. Kod brakova, koji se sklapaju pod valjanošću ovoga zakona, imadu i napovjedi i svi drugi pripravni čini da odgovaraju ovom zakonu.

*

Prije nego se upustim u samo razlaganje, upozorujem na činjenicu, da su današnje prilike druge, nego li su bile u doba Lanovićeva prijedloga, jer je medjutim prihvaćen ustav kraljevine SHS, na koji se kod ovoga zakona mora uzeti obzir.

Digitized by Google

U obrazloženju svoga prijedloga ističe dr. Lanović, da kulturnom stepenu pretežitog dijela našega naroda mnogo bolje odgovara crkvena ženidba nego li civilna, radi česa je nužno, da se postavimo na načelno stanovište konfesijskoga bračnoga prava za pripadnike istočno-pravoslavne, katoličke i muslimanske vjeroispovijesti. Ostale priznate vjeroispovijesti (evangelička augzb. i helv. vjeroispovjedanja i židovska) ne inzistiraju s toliko nepopustljive dosljednosti na konfesijskom karakteru ženidbe, iz česa proizlazi, da bi se za njih bez zapreke moglo uvesti gradjansko bračno pravo. Ali ne bi bilo po mišljenju Lanovićevu u skladu s načelnom ravnopravnošću svih zakonito priznatih vjeroispovijesti, da im se oduzimlje njihovo konfesijsko bračno pravo u onim dijelovima države, gdje je i koliko je dosele postojalo. Za to on odredjuje za sljedbenike ostalih zakonom priznatih vjera dosadašnje njihovo bračno pravo. Za lica pak, koja ne pripadaju nijednoj konfesiji, predlaže on gradjansko bračno pravo ugar. zak. čl. XXXI : 1894., dakle obvezatni civilni brak, a za inozemce t. zv. gradjansku ženidbu za nuždu.

I moje je duboko uvjerenje, da nam se je iz razloga, koje navodi dr. Lanović, za istočno-pravoslavnu, katoličku i muslimansku vjeru postaviti načelno na konfesijsko bračno pravo, ali se kod uredjenja medjuvjerskoga bračnoga prava mora danas, gdje je prihvaćen ustav, imati u prvom redu pred očima, da su ne samo sve zakonom usvojene vjere priznate ravnopravnima, već je i svakom pojedincu zagarantovana sloboda vjere i savjesti; nadalje, da po ustavu ženidbene stvari ne spadaju medju unutarnje poslove pojedine vjere, pošto po čl. 28. brak stoji pod zaštitom države, a unutarnje vjerske poslove imadu priznate vjere pravo samostalno uredjivati i konačno da sudsku vlast u državi mogu izvršivati samo gradjanski sudovi, koji izriču i izvršuju presude i rješenja u ime kralja (čl. 6., 48. i čitavi IX. odjeljak ustava). Povrh toga moramo kod sastava svakoga zakona nastojati, da — uvažujući kulturni stepen i pravno shvaćanje naroda — stvorimo po mogućnosti jedinstveno pravo za čitavu kraljevinu i odstranimo onu pravnu nesigurnost, koju danas uvjetuje mnoštvo raznih pravnih područja, iz kojih se sastoji naša kraljevina. Što veća jedinstvenost zakona potrebna je u nazočnom slučaju tim više, jer se radi o uredjenju interkonfesijskoga bračnoga prava. S tih razloga držim, da se imade — računajući sa shvaćanjem najvećega dijela našega naroda — za istočno-pravoslavnu, katoličku i muslimansku vjeroispovijest u glavnome prihvatiti njihovo konfesijsko pravo, ali ipak ne bez ograničenja, nego samo u toliko, u koliko se ono ne protivi zajamčenoj slobodi vjere i savjesti svakoga pojedinoga državljanina i priznatoj ravnopravnosti svih zakonom usvojenih vjera. Za sljedbenike svih ostalih vjera i za lica bez konfesije nužno je radi jedinstvenosti zakona, da se stvori posebno gradjansko bračno pravo. Ovo se može s obzirom na naše prilike mutatis mutandis u glavnome oslanjati na ugarski zak. čl. XXXI : 1894., ali jednostavna recepcija toga zak. članka u našem zakonu politički je nedopustiva, a pravno i tehnički nemoguća radi opreka s današnjim pravnim stanjem.

Digitized by Google

U konfesijskom bračnom pravu istočno-pravoslavne i katoličke crkve valja ukinuti zapreku razlike u bogoštovlju, te poteškoće kod sklapanja mješovitih brakova, jer se to protivi slobodi savjesti i ravnopravnosti priznatih vjera, — a u katoličkoj vjeri valja s istih razloga odstraniti nerazrješivost braka, dok žive oba bračna druga. Time država nikako ne dira u crkvene zasade, ni u karakter braka prema crkvenom pravu, jer ona uredjuje jedino gradjansko pravne posljedice braka, te se ne pača u unutarnje odnošaje crkve. U koliko bi bračno pravo po ovom zakonu došlo u oprijeku s konfesijskim bračnim pravom, ne će se naravski od dušobrižnika tih vjera tražiti, da se oni drže gradjanskoga zakona, već će oni moći u ovakovim slučajevima uskratiti obavu napovjedi i vjenčanja.

Zato predlažem slijedeću preinaku člana 34.:

»S obzirom na gradjansko-pravne posljedice braka važi za pripadnike istočno-pravoslavne, katoličke i muslimanske vjere u pogledu pravne i djelatne sposobnosti za sklapanje braka, načina vjenčanja (napovjedi i očitovanja bračne privole), oprosta od bračnih zabrana i zaprijeka, te s time u vezi u pogledu valjanosti braka uz niže navedene iznimke njihovo konfesijsko pravo, a za sljedbenike svih ostalih vjera i za lica bez konfesija gradjansko bračno pravo, koje se uredjuje posebnim zakonom. Ovo gradjansko pravo važi bez obzira na vjersku pripadnost i za sve imovinsko-pravne posljedice braka te za razrešenje bračne zajednice, i proglašenje jednoga bračnoga druga mrtvim u svrhu iznovičnoga braka.«

Pošto bi se gradjansko bračno pravo imalo izdati istodobno s ovim zakonom, mogu se iz njega izostaviti ustanove člana 35. i 36., jer spadaju u gradjansko bračno pravo.

Član 37. uredjuje pitanje o nadležnosti vjenčanja kod mješovitih brakova, a član 38. slučajeve, kad se nadležni dušobrižnik krati obaviti napovjed. Ustanove jednog i drugog člana nepotpune su, jer ne rješavaju pitanje, što će biti u slučaju, ako se dušobrižnik krati obaviti vjenčanje vjerenika, koji se po ovom zakonu mogu oženiti. Bez te odredbe ostaju ove zakonske ustanove iluzorne i bez ikakova efekta. — Što hasni, da je upravna oblast napovjedala vjerenike, kad ih dušobrižnik ne će moći ni htjeti da vjenča, a nema drugoga foruma za vjenčanje?! Dušobrižnik obavlja doduše vjenčanje kao delegat države, ali je on u prvom redu bogoštovni službenik, pak ga se zato ne može siliti, da vrši koju funkciju protiv nauke svoje vjere. Ne preostaje dakle drugo, van za ovakove slučajeve uvesti gradjanski brak za nuždu. Pošto taj vrijedi samo za gradjansko pravno područje, ne može mu biti s crkvene strane nikakova prigovora, jer crkva nema prava, da se pača u gradjansko pravno područje.

Istaknuti mi je, da isključivo crkveno vjenčanje postoji u čitavoj Evropi samo u državama, gdje je vladajuća vjera istočno-pravoslavna (Srbiji, Crnoj Gori, Bugarskoj, Grčkoj i Rusiji), nadalje u Hrvatskoj i Slavoniji te za katolike u Španjolskoj i Portugalskoj, dočim je u svim ostalim državama uvedena ili čista civilna ženidba (kao u Belgiji, Njem. carstvu, Francuskoj, Italiji, Luksemburgu, Monaku. Nizozem-

Digitized by Google

skoj, Rumunjskoj[1] i Švicarskoj[2] te za sve ostale vjere izuzev katolike u Španjolskoj i Portugalskoj), ili je — po izboru vjerenika — dozvoljeno ili crkveno vjenčanje ili civilni brak (kao u Engleskoj i Irskoj), ili konačno postoji crkveno vjenčanje uz civilni brak za nuždu (kao u Austriji, Danskoj i Norveškoj). Kod pripadnika istočno-pravoslavne vjeroispovjesti, ne će civilni brak za nuždu izazvati predvidivo nikakove protimbe s razloga, jer sami profesori istočno-pravoslavnoga bogoslovja priznavaju, da su bračna pitanja čisto gradjanske stvari, pak radi toga da bračni sporovi spadaju pred gradjanske sudove*), a i članovi ustavotvorne skupštine pripadnici te vjere primiše bez ikakove protivštine odredbe ustava, da brak nije unutrašnji posao pojedinih vjera, koji bi one mogle samostalno urediti, već on potpada pod zaštitu države, — a povrh toga da svi sporovi (dakle i bračni), spadaju u nadležnost državnih sudova, čime je načelno dokinuta sudbenost duhovnih ženidbenih sudova. Kako je po ustavu moguće jedino sudovanje gradjanskih sudova, potrebna je gradjanska ženidba za nuždu i za to, jer katolički dušobrižnici ne smiju po općem crkvenom pravu priznati presude drugih van duhovnih ženidbenih sudova.

S obzirom na sada rečeno predlažem, da se u drugoj izreci člana 37. briše riječ »samo«, a na koncu te izreke dodade »(čl. 38.)«.

Za član 38. predlažem slijedeću stilizaciju:

»Uskrati li dušobrižnik vjerenika, koji se po ovom zakonu mogu oženiti, da ih napovjedi, ili ako ne započne s napovjedanjem za 14 dana, otkako bude zamoljen, dostaju za vjenčanje vjerenika, koji borave u istoj upravnoj općini, napovjedi po propisima, što važe za drugoga vjerenika. Uskratu napovjedi imadu zapisnički potvrditi dvojica djelotvorno sposobnih svjedoka u nazočnosti vjerenika.

Ako vjerenici ne borave u istoj upravnoj općini ili ako napovjed uskrate dušobrižnici oboje vjerenika, napovjedit će ih na osnovu takova svjedočanstva prvostepene upravne oblasti, u području kojim imadu zvanično sjedište dušobrižnici, što no uskraćuju napovjed.

Uskraćuju li nadležni dušobrižnici nakon propisno obavljenih napovjedi ovakovim vjerenicima vjenčanje, a uskrata bude dokazana na gore spomenuti način, zvana je ista upravna oblast da primi njihovu bračnu privolu.

Postupak upravnih oblasti ravna se prema gradjanskom bračnom pravu«.

Prema osnovi dra. Lanovića imali bi za istočno-pravoslavnu i katoličku vjeroispovjest i nadalje suditi ženidbeni duhovni sudovi. On je svjestan poteškoća, koje bi bile skopčane s ovakovim sudjenjem, jer zna, da će ti duhovni sudovi suditi po općem konfesijskom bračnom pravu ne respektirajući nikako državni zakon, pa da bi

---

[1] Premda je pučanstvo u glavnom istočno-pravoslavne vjere. — Op. ured.

[2] I u Ugarskoj, kako se već iz prije rečenoga u tekstu vidi. — Op. ured.

*) Predavanje profesora dra. Radovana Kazimirovića u pravničkom udruženju u Beogradu 16. pros. 1919., odštampano u Almanahu istoga udruženja.

Digitized by Google

presude tih sudova bile u protimbi s gradjanskim zakonima u svim slučajevima, gdje bi konfesijsko pravo došlo s njima u oprijeku. O tome imademo mi u Hrvatskoj i Slavoniji već obilnih iskustva. Kod nas sude za pripadnike istočno-pravoslavne i katoličke vjere njihovi duhovni ženidbeni sudovi prema članku III. carskoga patenta od 29. studenoga 1852., kojim je uveden opći gradjanski zakonik i članku II. carskoga patenta od 16. veljače 1853., kojim je izdan gradjanski sudovnik. No dok za pripadnike istočno-pravoslavne vjere nije kodificirano njihovo crkveno pravo, precizirano je ono za katolike u »Naputku«, koji je ženidbenim zakonom za katolike (carski patent od 8. listopada 1856.) odredjen za duhovne sudove i priklopljen tome zakonu. Bračno pravo, kodificirano u »Naputku«, moralo bi prema tomu biti mjerodavno za katoličke duhovne sudove. Nu čim se je katoličko konfesijsko bračno pravo evolucijom udaljilo, ili došlo u protimbu s pravom »Naputka«, nisu se ženidbeni duhovni sudovi držali »Naputka«, već općega crkvenoga prava. Uzalud su bile predstavke državnih vlasti. Duhovne su oblasti stajale na stanovištu, da je za njih mjerodavno jedino postojeće opće crkveno pravo, a ne državno pravo »Naputka«, pak kako su ženidbeni sudovi bili njihovi organi, izricali su svoje presude u protimbi s bračnim pravom »Naputka«. Država je branila svoje pravo jedino pasivno, ne priznavajući ovakovim presudama pravne valjanosti za gradjansko pravno područje.

Tako je to bilo nakon dekreta Congr. Inq. od 3. lipnja 1889., koji kod vinkularnih parnica u oprijeci s §. 181. »Naputka« u nekim slučajevima rješava branitelja ženidbenoga veza od dužnosti priziva, — dalje g. 1908., kada je stao na snagu papinski dekret »Ne temere«, kojim su glede načina sklapanja zaruka i vjenčanja uvedene zamašite preinake u dosadašnje crkveno bračno pravo, — nadalje kad su ratom izazvane prilike tražile brojna proglašenja smrti jednoga ženidbenoga druga radi novoga braka, pa su duhovni sudovi odustali od kombinovanoga postupka ženidbenih i gradjanskih sudova, propisanoga u ženidbenom zakonu za katolike i u »Naputku«, — pa naravski i tada, kada je 1918. uveden novi kodeks crkvenoga katoličkoga prava. No jednaku je borbu morala voditi vlada i s ženidbenim duhovnim sudovima istočno-pravoslavne vjere. Ti su si sudovi prisvajali sudbenost i u slučajevima, gdje su već u času vjenčanja bili jedan suprug ili oboje supruga katoličke vjere, ma da takovi sporovi po ženidbenom zakonu za katolike i priloženom mu »Naputku« spadaju u nadležnost katoličkih ženidbenih duhovnih sudova. Svaka pak intervencija gradjanskih oblasti bila je uzaludna!

Unatoč tih iskustva ostavio je dr. Lanović i dalje duhovne ženidbene sudove, a loše posljedice toga sudovanja mislio je ukloniti na taj način, što odredjuje, da se pravna valjanost braka prosudjuje po pravu, pod kojim je sklopljen (čl. 39.), i da je u bračnim parnicama kod mješovitih brakova za svako od supruga pravno snažna presuda onoga suda, koji je nadležan po njegovu bračnom pravu (čl. 41.). Ustanovom člana 39. mislio je dr. Lanović prema svome

Digitized by Google

obrazloženju osigurati valjanost gradjanskih brakova, sklopljenih svojedobno u području civilnoga bračnoga prava, budući da konfesijonalno bračno pravo ne priznaje gradjanskih brakova. On zna, da crkveni sudovi ne će te odredbe respektovati, a remedij mu je protiv toga i opet samo u tome, što duhovne presude, koje bi bile u oprijeci s tim pravnim stanjem, ne bi imale valjanosti za gradjansko-pravno područje. Nu od toga bi bila interesovanim strankama slaba korist, jer nije odredjen forum, koji će ustanoviti ovu protuzakonitost presude duhovnoga suda i podjedno odrediti njezino poništenje. Ili zar bi interesenat sam bio ovlašten da ispituje presudu nadležnoga suda te joj uskrati poslušnost?

Kod mješovitih pak brakova mogu dva različita ženidbena suda, koja sude po raznim bračnim pravima, izreći dvije stvarno sasvim različite presude, uslijed česa bi se stvarali medju strankama novi sporovi, a da nije predvidjeno njihovo rješenje. Ovakovih nemogućnosti ne smije da ostavlja zakon.

Danas je dakako pitanje ženidbenih duhovnih sudova riješeno ustavom, koji isključuje sudbenost ostalih sudova izuzev gradjanske i šerijatske sudove.

Najvažniji dio sporova u bračnim pitanima potjecao je po ispravnom Lanovićevu prikazivanju otale, što su lica, koja su sklopila nerazrješivu ženidbu, prelazila na drugu vjeru, koja dopušta konačni razvod braka, pa se onda dala po duhovnom sudu nove svoje vjere — doduše za gradjansko pravno područje nevaljano — razvjenčati i tada stupila u novi brak. Zasadu nerazrješivosti katoličkoga braka teško su osjećali prijadnici te vjere, pa kako nijedna druga vjera ne pozna u tom smislu nerazrješivosti, nastojali su prelazom i ustupom u drugu vjeru izigrati tu odredbu katoličkoga bračnoga prava. Ni Lanovićeva osnova ne rješava radikalno toga pitanja, već direkte upućuje na to, da se i za buduće ova strogost katoličkoga bračnoga prava može izigrati prelazom u drugu vjeru, samo podaje tomu izigravanju zakonsku sankciju u ustanovi čl. 30. i čl. 41.

Meni se čini ovakovo rješenje nedopustivim. Nedvojbeno je, da današnje prilike i javno shvaćanje naroda traže za gradjansko-pravno područje korekturu vjerskoga naziranja naravi braka, no ta se ne smije sastojati u neozbiljnim i — kako ih dr. Lanović ispravno zove — spekulativnim prijelazima na drugu vjeru već za to, jer se time izigrava pravo drugoga supruga. Brak je naime dvostrani pravni posao, koji se ne može razriješiti bez privole (?!) obih kontrahenata. Po katoličkom bračnom pravu stiče svaki suprug pravo na nerazrješivost bračne zajednice, dok živu supruzi, — pak kada bi ova ustanova i u buduće važila, bilo bi nedopustivo, da zakon dozvoljuje izigravanje toga prava.

Bojazan pred odlučnom mjerom rodila je i skroz nemoguće ustanove člana 42., po kojem ima mješoviti gradjanski brak sve gradjanske posljedice pravno-snažna braka, ako je po bračnom pravu barem jednoga supruga valjan, — ali ako se suprug, po pravu

Digitized by Google

kojega brak nije valjan, ponovno vjenča, smatra se bračni vez konačno razrješenim. U obrazloženju ističe dr. Lanović posve ispravno, da je za valjanost dvostrukoga pravnoga posla potrebna potpuna pravna i djelatna sposobnost obojice kontrahenata, i ako te nema (na pr. kod razlike u bogoštovju), brak je nevaljan, ali unatoč tome da se iz velevažnih razloga moraju priznati pravno-snažnima oni mješoviti brakovi, koji su valjani bar po bračnom pravu jednoga supruga, no jer je ovakav brak u istinu ništetan, mora se dozvoliti razrješenje onomu suprugu, za koga je brak nevaljan. Ovakova su pojmovna protuslovja u zakonu sasvim nedozvoljiva, a u praksi bi vodila do prave zbrke i bezakonja!

Za to predlažem ovu stilizaciju člana 39. i 42.:

Član ???.

»Pravna se valjanost braka prosudjuje po pravu vjerenika, koje važi u času, kada je sklopljen brak. — Mješoviti brak valja da je dozvoljen po pravnim propisima i jednoga i drugoga vjerenika. — Razlika u bogoštovju ne može biti zaprekom braku.

Član ???.

Dosadašnji brakovi, koji su po pravu, što no je važilo u času njihova sklopljenja, nevaljani radi ranijega braka, radi razlike u bogoštovju ili jer vjenčanje nije obavljeno na propisani način, imadu se smatrati od početka svoga pravno valjanima, ako inače odgovaraju propisima ovoga zakona«.

I ja se slažem s Lanovićem, da zakon treba da jednom za uvijek konvalidira sve one brakove, koji su po postojećim zakonima bili doduše nevaljani, ali ih je država radi postojećega općenitoga društvenoga shvaćanja tolerirala. Mislim samo, da je potrebno izričito nabrojiti o kakovim se brakovima radi.

Svakako ne bi ni ovaj zakon mogao konvalidirati nevaljanih brakova nekih katoličkih svećenika, jer će zapreka višega reda ostati i po novom zakonu na snazi. Uostalom koliko sam god u načelu protivnik celibata, to se protivim konvalidiranju tih brakova već i za to, jer je opće poznato, da katolički svećenik ne može sklopiti brak, pak je do vjenčanja takovih svećenika došlo jedino uslijed kažnjiva lakoumlja onih, koji su bili baš zvani, da čuvaju i brane zakon.

S obzirom na odredbe ustava, imao bi slijedeći član glasiti:

»U svim bračnim pitanjima vrše sudbenost za muslimane šerijatski, a za sve ostale bračne drugove redoviti gradjanski sudovi. Sporove u mješovitim brakovima, u kojima je jedan bračni drug u času podignute tužbe muslimanske vjere, presudjuje za muslimana šerijatski, a za drugoga supruga gradjanski sud«.

Eventualna promjena vjere u toku parnice ne mijenja nadležnost suda

Kraj te ustanove postaju suvišnima članovi 40., 46. i 47., dočim bi član 48. imao glasiti:

Digitized by Google

»Svi bračni sporovi, koji ne budu pravomoćno riješeni na dan, kada ovaj zakon stupi na snagu, imadu se riješiti po ovom zakonu bez obzira na vrijeme, kada je sklopljen brak. Tekuće predmete imadu vlasti, koje prestaju biti nadležne, ustupiti bezodvlačno sudovima pozvanima za postupak po ovomu zakonu«.

Za članove 43,. 44. i 45. predlažem u duhu haaške konvencije od 12. lipnja 1902. o uredjenju kolizija u ženidbenim stvarima, ovu stilizaciju:

Član 43.

Sklapa li državlanim kraljevine SHS brak u inozemstvu, prosudjuje se njegova pravna i djelatna sposobnost po ovozemnom pravu. Za način vjenčanja odlučan je onaj zakon zemlje, u kojoj se sklapa brak, što važi u času sklapanja braka, ali se pripadnici istočno-pravoslavne i katoličke vjeroispovjesti moraju i crkveno vjenčati.

Član 44. i 45.

Pravna sposobnost inozemaca za sklapanje braka u kraljevini SHS prosudjuje se po pravu njihove domovine, ali za način vjenčanja odlučni su ovdašnji zakoni. Svaki inozemac mora vjenčatelju dokazati, da je po pravu svoje domovine sposoban sklopiti odnosni brak. Takav dokaz pruža svjedodžba diplomatskoga ili konzularnoga zastupnika države, kojoj pripada inozemac, ili svjedodžba one inozemne oblasti, kojoj to priznadu ovdješnji propisi.

Ako nadležni dušobrižnik koje od zakonito priznatih vjera ne bi htio da inozemca napovjedi ili vjenča, imade napovjed i vjenčanje da izvrši nadležna prvostepena upravna oblast (čl. 38.).

Ustanovama članova 49. i 50. nema prigovora.

Vrijednost XIX članka konkordata o popunjivanju biskupskih stolica u Hrvatskoj i Slavoniji nakon sloma Austro-Ugarske.

Mnijenje dra. **Ede Lovrića,** kr. sveuč. profesora, podnešeno povjereništvu za prosvjetu i vjere dne 12. kolovoza 1919.

I.

U pojmu crkvene službe u pravom smislu usko je vezana i zajedno sadržana[1]) duhovna i temporalna strana — officium[2])

[1]) Heiner, Kath. Kirchenr., V. Aufl., Paderborn 1909., 1. Bd. str. 238, 2. Bd. str. 157. toč. 3.; — Sägmüller, Lehrb. des kath. Kirchenr., II. Aufl., Freib. i. Breisg. 1914., II. Bd. str. 275.—277.; —Pöschl, Kurzgefasst. Lehrb. des kath. Kirchenr., Graz 1918. str. 118, 122.

[2]) Cod. can. 145. i 146.

Digitized by Google

t. j. sama služba i b e n e f i c i u m t. j. stalan dohodak za življenje službenika u ime vršenja službe[3]). Crkvena je služba u ovom smislu od nadležne crkvene vlasti s obzirom na mjesto, osobe i stvari trajno opredijeljeni crkveni djelokrug, s kojim je skopčan dohodak za življenje svagdašnjega vršioca toga djelokruga[4]). Stoga se crkvena služba smatra kao res ecclesiastica s p i r i t u a l i a d n e x a[5]). Prema tomu mora da je i prijenos crkvene službe ili popunjenje iste unutarnja crkvena stvar, — t. j. stvar koja pripada crkvenoj vlasti[6]).

Popunjenje crkvene službe sadržaje u sebi tri momenta odnosno akta[7]): 1. designatio vel nominatio personae — t. j. naznačenje ili imenovanje one osobe, na koju se imade crkvena služba prenijeti; 2. institutio (collatio beneficii) t. j. sam prijenos crkvene službe; 3. missio in possessionem seu institutio corporalis (investitura realis) t. j. uvedenje u faktični posjed službe i s njom skopčanih dobara, odnosno u uživanje dohodaka.

Kako je popunjenje crkvene službe uopće crkvena stvar, morao bi prvi od ovih akata naime označenje ili imenovanje osobe takodjer uvijek pripadati nadležnomu crkvenomu poglavaru. No pod različitim utjecajima pripao je ovaj akt i drugim osobama, naročito svjetovnim knezovima i vladarima, kod podjeljivanja raznovrsnih crkvenih služaba. Imenito je crkva davala katoličkim vladarima privilegij, da označuju odnosno imenuju osobu biskupa, kada se koja biskupija u području njihove države isprazni. Tako je to nastalo gotovo u svim evropskim zemljama pod katoličkim vladarima, pak je to tako u glavnom bilo i u zapadnoj poli bivše austro-ugarske monarhije[8]). No nikada nije ovakov privilegij podijeljen akatoličkomu vladaru[9]).

Madjarski historičari uče, da je već papa Silvestar II. (993.—1003.) obdario ugarskoga kralja Stjepana Svetoga (995.—1038.) apostolskim poslanstvom (ius legationis) t. j. da mu je dao punu vlast, da može u području svoje države po vlastitoj uvidjavnosti osnivati nadbiskupije, biskupije itd., te ih samostalno popunjivati, pak da je

[3]) Premda su ovi pojmovi različiti, označivala se crkvena služba poradi njihova uskoga veza sada jednom sada drugom riječi. Pretežno se ipak označivala sa riječi b e n e f i c i u m, pa se sa tom riječi služi i novi crkveni codex (l. III. pars V.), ali dolazi u njemu i naziv b e n e f i c i a l e o f f i c i u m (c. 146.).

[4]) Novi crkveni codex definira crkvenu službu u ovom smislu u c. 1409: »Beneficium ecclesiasticum est ens iuridicum a competente ecclesiastica auctoritate in perpetuum constitutum, constans officio sacro et jure percipiendi reditus ex dote officio adnexos«.

[5]) H e i n e r 2. Bd. l. c.

[6]) Cod. can. 147. i sl., c. 1431. i sl.

[7]) H e i n e r l. c. 2. Bd. str. 176. i 177.; — Sägmüller l. c. str. str. 313. i 314.

[8]) Walter-Gerlach, Lehrbuch des Kirchenrechte. XIV. Aufl. Bonn 1871. str. 505.; — Permanender-Silbernagl, Handbuch des Kirchenrechtes. IV. Aufl. Landshut 1865. str. 404., 413.; — Studien über das österreichische Concordat, III. Aufl., Wien 1856. str. 141.—142.

[9]) Studien über das österr. Concordat, str. 142.

Digitized by Google

ta vlast prešla i na njegove nasljednike. I zaista su se i Stjepan Sveti i njegovi nasljednici tom vlašću služili, te je na pr. Ladislav Sveti (1077.—1095.) osnovao takodjer zagrebačku biskupiju oko god. 1093. i namjestio u njoj prvim biskupom Čeha imenom Duha.

No pape su tečajem vremena ograničivali tu vlast ugarskih kraljeva na crkvenom području, pak je ta ograničena njihova vlast na crkvenom području poznata pod imenom »ius summi (supremi) patronatus«. Kada je ugarski kralj izgubio jedan dio prava, sadržanih u apostolskom poslanstvu, ostalo mu je »ius patronatus universale«, t. j. on je ostao vrhovni patron svih crkava i crkvenih uredaba u svojoj državi — universarum ecclesiarum regni Hungariae patronus —, pak je kao prije tako i kasnije kao ovakov imenovao biskupe.

Po vremenu razvilo se u Ugarskoj mišljenje. da je sva javna vlast simbolizirana i utjelovljena u svetoj kruni ugarskoj. Vrhovna državna vlast i prava pripadaju načelno svetoj kruni i tek krunidbom prelaze od nje na kralja. To mišljenje vrijedilo je naravno i za prava, koja su prije neposredno ugarskomu kralju pripadala na crkvenom području.[10]) Pravo dakle imenovati biskupe u Ugarskoj smatralo se počam od Stjepana Svetoga dalje privilegijem ugarskoga apostolskoga kralja odnosno svete krune ugarske, dobivenim od rimske stolice.[11])

II.

Na poziv ministarstva unutarnjih posala, u djelokrug kojega spadahu tada bogoštovne stvari, obdržavali su austrijski biskupi od 30. travnja do 17. lipnja 1849. konferenciju u Beču, u kojoj je sudjelovao i tadašnji zagrebački biskup Juraj Haulik, a tako i primasnadbiskup ostrogonski i biskup pečuhski. Ta je konferencija u Beču bila uzela za zadaću, da uredi neka pitanja izmedju crkve i države, te je podnijela vladi više prijedloga u tom obziru.

Medju ostalim predložila je, što se tiče imenovanja biskupa ovo: »Pravo označivati osobu, koja se imade podići za biskupa, podijeljeno je bilo od crkve katoličkim vladarima kao dokaz njezine zahvalnosti i povjerenja, te se mora stoga smatrati kao čisto osobno pravo. U vanrednim odnošajima . . . . . ne može se prepustiti za osiguranje najvažnijih crkvenih interesa, a da se s najvećim strahopočitanjem ne postavi silna molba, da se Njegovo Veličanstvo izvoli očitovati pripravnim, da ovo pravo ne će vršiti bez savjeta katoličkih biskupa i da ne će pri tom nikada mimoići biskupe crkvene provincije, kojoj pripada ispražnjena (biskupska) stolica. Ako bi se sklopio konkordat sa Svetom Stolicom, bilo bi svakako potrebno, da se

[10]) Timon, Ungarische Verfassungs- und Rechtsgeschichte, Berlin 1904., str. 97., 112., 279., i sl., 287. i sl., 292. i sl., 509. i sl.

[11]) Timon, l. c. str. 281.: »Die von Silvester II. verliehene päpstliche Legation bildete die Grundlage der im ungarischen Staatsrecht späterhin als oberstes Patronatsrecht (ius supremi patronatus) bezeihneten Kirchengewalt der Könige von Ungarn, die wohl im Wechsel der Zeiten manche Veränderungen

Digitized by Google

u n j uvrsti koli n e tom dotaknuta odredba toli priznanje, da je dotično pravo čisto osobno«.[12])

Na to je vlada odgovorila: »U imenovanju biskupa, koje pripada Njegovu Veličanstvu, nazrijeva Njegovo Veličanstvo od svojih prejasnih predja nasljedjeno pravo, koje misli savjesno vršiti na spas i dobro crkve i države. Da kod izbora osobe čuva interes crkve, Njegovo će se Veličanstvo, kako se to i dosele vršilo, uvijek naći sklonim, da kod popunjivanja biskupija sasluša savjet biskupa, imenito biskupa crkvene provincije, u kojoj je biskupija ispražnjena. Njegovo je Veličanstvo... ujedno odredilo, da se povede rasprava o formi, u kojoj se imaju u buduće vršiti vladarska prava kod popunjivanja crkvenih službaba i časti. U koliko bude nužno, isposlovat će se sporazum o tome sa Svetom Stolicom«.[13])

Iz ovoga se vidi, da je crkva smatrala neposredno prije sklapanja konkordata od god. 1855. pravo imenovati biskupe takovim pravom, koje je rimska stolica podijeljivala samo katoličkim vladarima, da je ona, naročito i episkopat bivše habzburške monarhije, to pravo smatrala **osobnim privilegijem** vladara u istoj habsburškoj monarhiji, pak da ga je i sam vladar smatrao takovim privilegijem, nasljedjenim od svojih predšasnika.

Ne baš dugo nakon toga bio je god. 1855. sklopljen i konkordat, koji u članku XIX. odredjuje: »Njegovo Veličanstvo pri izabiranju biskupa, koje po apoštolskoj p o v l a s t i, od prejasnih svojih predšasnika nasledjenoj, imenovalo ili svetoj stolici predlagalo bude, da se po propisu zakona crkvenih umjeste, služit će se i u napredak

---

und auch Abschwächungen erlitt, aber stets eine schönste Zierde und ein köstliches Juvel der Heiligen Krone blieb«.

[12]) Actenstücke die bischöfliche Versammlung in Wien betreffend, Wien 1850., str. 31.: »Das Recht, die Person der zum Bisthume zu Erhebenden zu bezeichnen, ist den **katholischen** Landesfürsten von der Kirche als Beweis ihrer Dankbarkeit und ihres Vertrauens verliehen worden. Unter den eigenthümlichen Verhältnissen . . . . . ist es für Sicherstellung der wichtigsten kirchlichen Interessen unerlässlich, die ehrfurchtsvolle, doch dringende Bitte zu stellen, Seine Majestät wolle sich bereit erklären, dieses Recht nicht ohne Beirath katholischer Bischöfe zu üben, und die Bischöfe der Kirchenprovinz, welcher der erledigte Sitz angehört, dabei niemals zu übergehen. Wofern ein Concordat mit dem heiligen Stuhle abgeschlossen würde, wäre es durchaus nothwendig, dass sowohl die eben berührte Bestimmung, als auch die Anerkennung, dass **das betreffende Recht ein rein persönliches sei, in dasselbe aufgenommen würde**«.

[13]) l. c. str. 57.: »In der Seiner Majestät zustehenden Ernennung der Bischöfe erkennen Allerhöchst dieselben ein von Ihren erlauchten Vorfahren überkommenes Recht, welches Sie gewissenhaft zum Heile und zum Frommen der Kirche und des Reiches auszuüben gedenken. Um bei der Auswahl der Person das Beste der Kirche za wahren, werden Seine Majestät, wie dies auch bisher in Übung war, sich stets geneigt finden, bei Besetzung der Bisthümer den Rath von Bischöfen, und namentlich von Bischöfen der Kirchenprovinz in welcher

Digitized by Google

savjetom biskupa, osobito od one iste (crkvene) pokrajine«.[14]) Papa pako Pijo IX. u alokuciji »Quod pro Apostolica« od 3. studenoga 1855., kojom je u tajnom konzistoriju kardinala objavio sa carem Franjom Josipom I. sklopljeni konkordat, kazao je o tome: »..... i cesarsko i apostolsko Veličanstvo u vršenju privilegija njemu od iste Svete Stolice dozvoljenoga, predlagati i imenovati biskupe, služit će se u buduće osobito savjetom biskupa dotične (crkvene) provincije«.[15])

Prema tomu utvrdjena je u članku XIX. konkordata stara povlastica vladara u bivšoj habzburškoj monarhiji u smislu sporazuma biskupa i vlade odnosno samoga vladara od god. 1849. glede imenovanja biskupa. U tom smislu izražavaju se i pisci.[16])

Iz svega toga dolazimo do ovih zaključaka:

1. Rimska stolica podjeljivala je katoličkim vladarima pogodnost — privilegij — da u području svoje države imenuju biskupe.

2. Rimska stolica podijelila je tu pogodnost — privilegij — i katoličkim vladarima austrijskim i ugarsko-hrvatskim.

3. Ta pogodnost — privilegij — je čisto osobno pravo katoličkih vladara uopće, ovdje katoličkih vladara austrijskih i ugarsko-hrvatskih odnosno svete krune ugarske, pak se kao takova imade i prosudjivati.

4. Ta pogodnost — privilegij — utvrdjena je i u konkordatu od 18. kolovoza 1855. izmedju rimske stolice i vladara bivše austro-ugarske monarhije.

Navodi pod točkom 2. i 3. još se bolje utvrdjuju, ako se uzme u obzir članak XXV. konkordata. Prema tomu članku konkordata podijelio je papa Pijo IX. caru i kralju Franji Josipu i njegovim katoličkim u cesarevini nasljednicima kao dokaz

---

das Bisthum erledigt ist, zu hören. Seine Majestät haben ..... zugleich angeordnet, über die Form, in welcher die landesfürstlichen Rechte in Betreff der Besetzung geistlicher Ämter und Würden künftig geübt werden sollen, eine Verhandlung einzuleiten mit dem päpstlichen Stuhle herbeigeführt werden«.

[14]) »Majestas Sua Caesarea in seligendis episcopis, quos vigore privilegii Apostolici, a Serenissimis antecessoribus Suis ad Ipsam devoluti, a Sancta Sede canonice instituendos praesentat seu nominat, imposterum quoque antistitum imprimis comprocincialium consilio utetur«.

[15]) »..... atque Caesarea et Apostolica Majestas in exercendo privilegio sibi ab eadem Sancta Sede concesso, praesentandi ac nominandi episcopos, in posterum comprovincialium antistitum consilio in primis utetur«.

[16]) Reuscher, Das österr. und das württem. Konkordat, Tübingen 1858., str. 56.: »Das österreichische Konkordat (Art. XIX) setzt das alte, vom heiligen Stuhle überkommene Vorrecht des österreichischen Staatsoberhaupts zur Auswahl der Bischöfe in der ganzen Monarchie ..... als bestehend voraus«. — Studien über das österr. Concordat, str. 144.: »Das Recht des Kaisers, die Bischöfe seines Reiches zu ernennen oder sie dem Papste vorzuschlagen, welches auf ältere päpstliche Privilegien sich gründet, wird seinem ganzem Umfange nach anerkannt.«

Digitized by Google

osobite dobrohotnosti ovlast (indultum), da imenuju osobe za sve kanonikate i župe, koje su podčinjene pravu patronata, proizhodećemu iz vjerozakonske zaklade,[17] imovina koje je po svojem porijetlu vlasništvo crkve, pa država i upravlja s njom u ime crkve.[18] Ako se ovako govori za niže crkvene službe, tim više mora da to vrijedi za više crkvene službe, s imovinom kojih ne vodi upravu svjetovna vlast nego crkvena[19]. Pretvori li se dakle ustanova članka XIX. konkordata u govor ustanove članka XXV., tada bi ona glasila, da njegova Svetost, želeći Njegovu apostolskomu Veličanstvu cesaru i kralju Franji Josipu dati dokaz osobite dobrohotnosti, podjeljuje Njemu i Njegovim katoličkim u cesarevini nasljednicima ovlast, od prejasnih njegovih predšasnika na Njega prešlu, da imenuje ili Svetoj Stolici za biskupe predlaže osobe, da se po propisu zakona crkvenih umjeste, ali ipak tako, da se i u napredak pri tome služi savjetom biskupa osobito od one iste (crkvene) pokrajine. S obzirom na spomenute ustanove konkordata kaže jedan neimenovani pisac ovo: »Ako sve ove ustanove (naime konkordata) zajedno shvatimo, nalazimo glede popunjivanja duhovnih časti i služba široka prava u ruci austrijskoga cara, kako ih svakako papa može i hoće samo katoličkomu vladaru priznati.«[20]

III.

Hrvatski je sabor zaključkom od 29. listopada 1918. prekinuo svaku svezu sa bivšom austro-ugarskom monarhijom i napose s kraljevinom Ugarskom, koliko se to tiče kraljevine Hrvatske i Slavonije, pak su ove kraljevine malo kasnije ujedinjene u kraljevstvo Srba, Hrvata i Slovenaca.[21] Ovom činjenicom nestalo je katoličkih nasljednika cara i kralja Franje Josipa, kojima je papa ostavio člankom XIX. konkordata stari privilegij glede imenovanja biskupa u bivšoj habsburškoj monarhiji, a nestalo je i te same monarhije, u kojoj je Franjo Josip i njegovi u istoj katolički nasljednici vršio taj privilegij.. Pošto je taj privilegij bio osobno pravo predšastnika

[17] Čl. XXV. konkordata: »Sanctitas Sua, ut singularis benevolentiae testimonium Apostolicae Francesci Josephi Imperatoris et Regis Majestati praebeat, Eidem atque catholicis Ejus in imperio successoribus indultum concedit, nominandi ad omnes canonicatus et parochias, quae iuri patronatus ex fundo religionis seu studiorum derivanti subsunt, ita tamen, ut seligat unum ex tribus, quos publico concursu habito episcopus ceteris digniores iudicaverit.«

[18] Čl. XXXI. konkordata.

[19] Članak XXX. konkordata.

[20] Studien über das österr. Concordat, str. 155.: Fassen wir nun alle diese Bestimmungen zusammen, so finden wir hinsichtlich der Besetzung der geistlichen Würden und Ämter ausgedehnte Rechte in der Hand des Kaisers von Österreich, wie sie allerdings der Papst nur einem katholischen Regenten zugestehen kann und wird.

[21] Sravni sprijeda str. 215.

Digitized by Google

Franje Josipa, njega samoga i njegovih u austro-ugarskoj monarhiji k a t o l i č k i h nasljednika, prestala je našim političkim prelomom s austro-ugarskom monarhijom i napose ujedinjenjem našim u kraljvstvo Srba, Hrvata i Slovenaca ipso facto i vrijednost toga privilegija za područje Hrvatske i Slavonije, koje je 1918. ujedinjeno u kraljevstvo Srba, Hrvata i Slovenaca, jer »osobni privilegij slijedi osobu i s njom nestaje« i po kanonskom[22] i po svjetovnom pravu. To stoji i u onom slučaju, ako se po madjarskom shvaćanju uzme, da je taj privilegij bio skopčan sa svetom krunom ugarskom i da je krunidbom prelazio na apostolskoga kralja hrvatsko-ugarskoga, jer niti ima više svete krune ugarske, s kojom bi bila Hrvatska i Slavonija u budi kakovu vezu, a niti apostolskoga kralja hrvatsko-ugarskoga.

Ako i jest konkordat u području Hrvatske i Slavonije i nakon našega sloma s austro-ugarskom monarhijom i s kraljevinom Ugarskom te našega ujedinjenja u kraljevstvo Srba, Hrvata i Slovenaca u području Hrvatske i Slavonije kao d r ž a v n i zakon još sveudilj u kreposti pravnoj, u koliko nije kasnijim našim zakonima dokinut, a u pravnoj je kreposti za to područje dosljedno tomu i strogo uzevši i kao crkveni sa gledišta kanoničkoga prava,[23] to je ipak pravna krepost ustanove članka XIX. konkordata, koja sadržaje gore navedeni stari osobni privilegij katoličkih careva austrijskih i apostolskih kraljeva hrvatsko-ugarskih glede imenovanja biskupa u bivšoj austro-ugarskoj monarhiji uslijed našega političkoga sloma sa tom monarhijom i s kraljevinom Ugarskom odnosno »svetom krunom ugarskom« sama od sebe ugasnula. Nakon toga nastupila je slobodna podjelba (collatio libera) biskupija u području Hrvatske i Slavonije po nadležnom za to crkvenom poglavaru. Po toj slobodnoj podjelbi prema novomu codex-u juris canonici, koji sadržaje danas vrijedeće opće crkveno pravo, — »biskupe slobodno imenuje rimski papa«.[24]

[22] Cod. can. 74.: »Privilegium personale personam sequitur et cum ipsa exstinguitur.«

[23] Cod. can. 3.: »Codicis canones initas ab Apostolica Sede cum variis nationibus conventiones nullatenus abrogant aut iis aliquid abrogant; eae idcirco perinde ac in praesens vigere pergent, contrariis huius codicis praescriptis minime obstantibus.« Konkordat smatrao se sa crkvene strane kreposnim u austrijskoj poli bivše habsburške monarhije i nakon njegova ukinuća (djelomičnoga god. 1868. i posvemašnjega god. 1874.) sa strane države.

[24] Cod. can. § 2.: »Eos (scil. episcopos libere nominat Romanus Pontifex.«

Digitized by Google

Pravosudje.

a) Građansko.

Eraru ne pripada pravo utjecati na ostavinsku raspravu a ni na parnice, koje su povedene po vjerovnicima proti ostavini, ma da je i unapred predvidljivo, da će ostavina kao ošasna eraru pripasti.

Rješidba stola sedmorice od 2. lip. 1921. br. 1330. (Odluka kotar. suda u S. P. od 3. stud. 1919. 3010/Z.; rješidba ban. stola od 18. kolov. 1920. br. 13157.)

Prvi sud je dozvolio ovršnu uknjižbu prava zaloga za 10.000 K spp. na nekretnine ostavine Ž. L. na temelju nagodbe, sklopljene sa skrbnikom, a odobrene po sudu. — Banski stol, uvaživ, da je ovršna uknjižba prava zaloga na nekretnine malodob. Ž. L. za tražbinu od 10.000 K spp. u korist Ž. L. dozvoljena na temelju ovjerovljenoga prijepisa nagode, što se protivi ustanovi § 67. grunt. reda; uvaživ, da je Ž. L. nezakonito dijete K. L. preudate K. preminulo bez oporuke, neostaviv iza sebe zakonskih nasljednika, jer mu je majka prije njega preminula; uvaživ, da u tom slučaju ostavinska imovina kao ošasna imovina po § 760 o. g. z. pripada državnom eraru, koji si ju, čim mine izročni poziv, posvoji; uvaživ, da je drž. erar molbom na saziv ostavinskih vjerovnika svoje pravo na ostavinsku imovinu Ž. L. jure caducitatis prijavio; uvaživ, da je Ž. L. svoju tražbinu od 10.000 K proti ostavini Ž. L. utužila; uvaživ, da zahtjev tužbe ne bijaše upravljen i proti drž. eraru, niti je isti na raspravu pozvan; uvaživ, da je na raspravnom ročištu sa skrbnikom ostavine sklopljena nagoda u smislu zahtjeva tužbe, uvjetovana o položenju prisege po tužiteljici, koja ju je i položila; uvaživ, da je nagoda, akoprem o njoj drž erar ni obavješten nije za stran ostavine Ž. L., iako je sudu po ostavinskom spisu stanje stvari poznato bilo, nadskrbnički odobrena i na temelju iste ovršna uknjižba prava zaloga za glavnicu od 10.000 K spp. u koris Ž. L. na nekretnine Ž. L. dozvoljena; uvaživ, da ovršnu uknjižbu dozvoljavajuća odluka na zakonu osnovana nije i da je cijeli iza nagode poslijedili postupak po § 339. grpp. ništetan; — obnašao je povodom utoka i žalbe ništovne drž. erara kraljevstva S. H. S. napadnutu odluku sa nagodu odobravajućom odlukom, dakle sa cijelim iza nagode posljedivšim postupkom ukinuti, ter prvomolbenom sudu naložiti, da u rješenju zapisnika o nagodi odredi ročište za preslušanje stranaka i zastupnika državnoga erara u svrhu preslušanja glede nagode i njezina odobrenja, a zatim da dalje po zakonu postupa.

Stol sedmorice: vidiv, da ošasna imovina po § 760. o. g. z. pripada državnomu eraru, nu ne kao nasljedniku, nego kao universalnom slijedniku ostavine; uvaživ, da državnom eraru ne pripada pravo utjecati na ostavinsku raspravu, a ni na parnice, koje teku izmedju vjerovnika i ostavine, koju zastupa skrbnik, sve dotle dok se ostavina ne dopita kao ošasna državnomu eraru; vidiv, da prema tomu ukidni razlozi ban. stola nisu po zakonu osnovani; vidiv, da po ovrhovoditelju priloženi ovjerovljeni prijepis sudbene nagode, koja u izvoru prileži spisima, takodjer nije razlog odbiću ovršnoga zahtjeva; obnašao je: ništovnu žaobu Ž. udove L. u pomanjkanju niština § 339. grpp. zabaciti, a povodom njezina previdnoga utoka preinačiti rješidbu bans. stola, ter uspostaviti prvosudnu odluku. Trošak pravnoga lijeka nije naznačen, pa ga ima stranka sama nositi.

Digitized by Google

Žurna potreba stana kao razlog otkaza. — Proširenje otkaznoga razloga dotično navadjanje novoga.

(Rješidba stola sedmorice, odjeljenje B, od 23. ožuj. 1921. br. Rv. 76/21/1.)

Stol sedmorice, od. B., je odbio reviziju tužitelja protiv presude prizivnoga suda, kojom je otkaz tužiteljev bio ukinut, i to s ovih razloga:

Čl. a) § 3. naredbe dalm. vlade od 13. pros. 1919. br. II 19306 glasi: »Davalac u najam može da otkaže... samo u slučajevima, kada bi uzdržavanje najmovnoga odnošaja sačinjavalo za njega očitu nepravdu. Takovim će se slučajevima posebice smatrati ovi: 1.—5.«, t. j. zakon smatra slučajevima »očite nepravde«, što opravdavaju otkaz: 1. neplaćanje najma, 2. znatno oštećenje predmeta najma, 3. neprestano kršenje kućnoga reda, 4. snošenje štete prema najmodavčevim ekonomskim prilikama razmjerno veće nego li je ona, koju bi uzimalac u najam pretrpio od otkaza i t. d. Zakonodavac dakle, navodeći pobliže, u čemu sastoji očita nepravda u slučajevima nabrojenim pod 1—5, izriče jasno i nedvojbeno, da je u slučaju br. 4 uočuje u šteti, koju bi najmodavac pretrpio. Riječju »posebice« daje naredba dakako razumjeti, da slučajeve 1—5 ne nabraja taksativno već primjerice, ali u isto doba ipak utvrdjuje, u čemu nalazi očitu nepravdu u svakome od nabrojenih slučajeva.

Iz ovoga dolazi, da je tužitelj, kada se u otkazu pozvao na to, da žurno treba stan, morao dokazati i štetu kano ti preduvjet, u kojemu se ispoljuje očita nepravda. Tu je štetu mogao dokazati dakako i tijekom rasprave, ali ne smije, pozivljući se na općeniti uvjet očite nepravde i na činjenicu, da pomenuti slučajevi 1—5 nijesu taksativno nabrojeni, tražiti da se otkaz uzdrži na snazi stoga, što tuženica pobire od podnajmljivanja unajmljenih joj prostorija iznos daleko veći od onoga, što ga plaća u ime najma, ili što uživa stan veći od tužiteljevoga i t. d. To bi bilo proširenje razloga otkaza dotično navadjanje novoga — što čl. c) istoga §-a brani.

Revizija priznaje, da pomenute štete naprosto nema — i tim opravdava po shvaćanju ovoga vrhovnoga suda presudu, koja se napada. — Ali revizija tvrdi, da ni tuženica ne bi pretrpila štete, jer bi mogla, stisnuvši se u jednu od ponudjenih joj soba sa nećakinjom, podnajmiti drugu sobu, a suvišno pokućtvo sahraniti kod tužitelja. Ali bi tim izgubila jedan dio podnajamnine, a to je očita ekonomska šteta, koja, bila kolika bila, dolazi u obzir, čim tužitelj nije dokazao, da bi pretrpio, ako se otkaz ukine, ikakovu štetu. Tvrdnja, da je tuženica podnajmila sobe iza otkaza i da kao švelja može dobro sticati, nisu uzeti iz utvrdjenja nižih sudova, pa se ne mogu već stoga ni uzeti u obzir, niti treba ispitati, od kolike bi važnosti bile po gore rečenome.

K tumačenju § 440. o. g. z.

Plenarna rješidba stola sedmorice od 6. lip. 1920. br. 21., (osuda kot. suda u Grub. polju od 19. svib. 1919. br. 2594/gr., osuda bans. stola od 6. kolov. 1919. br. 10689).

Prvi je sud udovoljio tužbi uvjetno od nepoloženja odlučne prisege po tuženom glede okolnosti, da je ugovor A-I protuugovoreno ispunjen.

Digitized by Google

R a z l o z i: Tužitelji u svojoj tužbi navode, da je mldb. G. M. za kupovninu od 13.000 K od S. K. i sin iz G. temeljem ugovora od 26. ožuj. 1917. kupio nekretnine, upisane u gr. ul. br. 17, 105 i 127 opć. M. G., te u ime kapare položio 800 K, a ostatak se obvezao platiti, kada ugovor A-I bude nadtutorstveno za stranu malodobnika odobren; ali nakon što je bio taj ugovor nadtutorstveno odobren, da se nije mogao gruntovno provesti, jer da je tuženi T. M. medjutim iza ledja tužitelja kupio iste nekretnine, te ugovorom E-I dao gruntovno na sebe prenijeti navlastito one uloška br. 17 i 105 opć. M. G., a one uloške br. 127 opć. M. G. ugovorom F-I na ime i vlasnost J. i A. C. iz M. G., te podjedno tužitelje istisnuo iz posjeda istih nekretnina, koje da su im ugovorom A-I u posjed predane. Pošto je tuženi znao za ugovor A-I prije sastava ugovora E-I i F-I, da su stoga prema tužiteljima kao ranijim kupcima ovi ugovori i gruntovni prenosi na tuženoga i C. bez ikakve moći. Stoga stavljaju zahtjev, da se osudom izreče, da je prijenos nekretnina ul. br. 17 i 105 opć. M. G. sa imena S. K. i sin na tuženoga bez moći spram tužitelja kao ranijih kupaca, da se iste nekretnine pravom vlasnosti prenesu na mldb. G. M. uz istodobnu uknjižbu prava služnosti doživotnoga uživanja za korist J. M. preudate B., te ustup u posjed istih nekretnina kao i naknadu parbenoga troška.

T u ž e n i u odgovoru odvraća, da je Lj. K. kao vlasnik tt. S. K. i sin sa J. M. i tuženim T. M. sklopio privremenu pogodbu onamo, da će svatko od njih kupiti stanoviti dio prijepornih nekretnina i to veću površinu da bi kupila J. M., a manju tuženi T. M., o sklopljenoj pogodbi da si dadu sačiniti privremeni ugovor, koji će stupiti u krepost, kada se bude ustanovilo, koje čestice kupuje J. M., a koje opet tuženi T. M. — Ova pogodba da nije bila perfektna, jer se nije znalo, koje čestice koji kupac kupuje. — J. M. dala je u ime kapare 200 K, a T. M. 600 K. — Osim toga se J. M. obvezala za 8 dana platiti još 1000 K, a ostatak do 1. trav. 1917., nakon čega bi se sastavila perfektna kupoprodajna pogodba. — Na to su J. M. i T. M. dali sastaviti ugovor, koji je potpisao Lj. K., u dokaz čega tuženi se poziva na Lj. K. kao svjedoka uz svoju domirnu prisegu. Točka 2. ugovora A-I da ne odgovara istini, jer da je Lj. K. primio od J. M. 200 K, a ne 800 K, a jer J. M. dalji platež od 1000 K za 8 dana nije izvršila, da pogodba nije perfektnom postala i zato da je K. dalje slobodno mogao raspolagati sa istim nekretninama, jer ugovor A-I kao privremen nije bio obvezatan za istoga, te je tuženi od K. kupio prijeporne nekretnine, koje su mu podjedno predane u posjed, a pošto su ga tužiteljica i njezin muž D. B. smetali u posjedu istih nekretnina, da je tuženi glasom ovosudnih maličnih spisa M. 172, M. 173, M. 174 i M. 188—1917. štićen u posjedu istih nekretnina. — Dalje da je protuugovorno ispunjena stavka u točki 2. ugovora A-I, da bi J. M. imala položiti ostatak kupovnine, kada ugovor nadtutorstveno odobren bude, jer da o tome kod sklapanja pogodbe nije bilo govora. S ovih razloga moli, da se tužba odbije i tužitelji solidarno osude na naknadu parbenoga troška u roku od 14 dana pod prijetnjom ovrhe.

T u ž i t e l j i u protuodgovoru poriču navode tuženoga o postanku ugovora A-I, i nude preslušanje svjedoka Lj. K. glede okolnosti, da je isti vlastoručno potpisao ugovor A-I, a tuženomu navraćaju prisegu neuzvrativu »da nije istina, da je ugovor A-I vlastoručno potpisao«. Dadje poriču tužitelji, da su ugovor A-I naknadno ispunili u pravcu, koji ne odgovara volji Lj. K.; ne poriču navode tuženoga, da je uspio proti njima tužbama o smetanju posjeda, što da ima tuženi za-

Digitized by Google

hvaliti »nespretnosti« tutorstva malodobnika; — tvrde, da ugovor A-I stoji u potpunoj snazi; — poriču, da je u mjesecu veljači sklopljen kakov privremeni ugovor, te se protive preslušanju Lj. K. kao svjedoka o toj okolnosti; — tvrde, da je Lj. K. u ugovoru A-I vlastoručno dopisao na kraju 1. točke riječi »čim bude kupovnina položena«, a na kraju 2. točke »a ako do 1. trav. 1917. ne bi kupovnina bila položena, dužan je kupac platiti 8% kamate, a daljih 1000 K dužan je položiti do 1. ožuj. 19917.«, dakle da nije perfektnost ugovora bila vezana na potpuno položenje kupovnine do 1. trav. 1917., dakle da je ugovor A-I perfektan, a ne privremen, dočim da kuponinu nisu mogli položiti prije odobrenja ugovora A-I, a u ime kapare da su doista položili Lj. K. 800 K, što je isti vlastoručnim potpisom ugovora A-I potvrdio. Kupovninu da nisu mogli položiti prije nadtutorstvenoga odobrenja ugovora A-I., a jer su medjutim prijeporne nekretnine na temelju ugovora E-I i F-I sa K. gruntovno prepisane na druge, da nije imalo smisla polagati novac K-u. — Točka 3. ugovora A-I glasi, da kupac stupa odmah kod njegova potpisa u faktični posjed prijepornih nekretnina, pa da je stoga tuženikovo uvlačenje u posjed istih nekretnina dolozno. — T u ž e n i u drugotnici prigovara istinitosti, perfekciji i valjanosti ugovora A-I. Ne poriče, da je isti ugovor kao svjedok potpisao, upozoruje na unutrašnje protuslovlje druge točke ugovora A-I, te točnije opetuje navode svoga odgovora.

T u ž i t e l j i u zaključnici primaju na znanje priznanje tuženoga, da je kao svjedok potpisao ugovor A-I, i da je Lj. K. isti ugovor potpisao. Kada je istinitost rečenih potpisa dokazana, da se dosljedno tome sadržaj ugovora A-I ima smatrati istinitim. — Poriču opstojnost kakova privremenoga ugovora, jer da je pravljen samo ugovor A-I. Protuslovlje u 2. točki istoga ugovora A-I razjašnjuju onamo, da je on faktično sastavljen u mjesecu veljači 1917., a datiran u ožujku, jer nije bio prijavljen na odmjeru pristojbe. — Upozoruju na 2. točku ugovora, po kojoj se na ostatak kupovnine imaju plaćati 8% kamati, ako kupovnina do .1 trav. 1917. ne bi bila plaćena; — dakle da se u nazočnom ugovoru radi o kupoprodaji na vjeru. — T u ž e n i u protuzaključnici u bitnosti ostaje kod iznešenih prigovora, da je ugovor A-I privremen i neperfektan, da mu je sadržaj protuugovorno preinačivan, pa da iz istinitosti K-aova potpisa na ugovoru A-I ne slijedi ujedno, da je sadržaj istoga ugovora istinit.

Obzirom na razloženo stanje stvari radi se u nazočnoj parnici o tom, je li ugovor A-I odgovara volji stranaka, t. j. da li je u istom ugovoru sklopljenom izmedju Lj. K., vlasnika tt. S. K. i sin, kao prodavaoca i mldb G. M. kao kupca sklopljena perfektna pogodba. — Iz sadržaja ugovora A-I slijedi, da je mldb. G. M. kupio od tt. S. K. i sin cjelokupne prijeporne nekretnine, upisane u gruntovnom ulošku br. 17, 105 i 127 opć. M. G. za 13.000 K.

Medjutim je svjedok Lj. K. posvjedočio, da isti ugovor ne odgovara volji stranaka, jer da je J. M., a ne mldb. G. M., kupila u zajednici sa T. M. iste nekretnine za 13.000 K tako, da je veći dio imao pripasti J. M., a manji T. M., ali što bi imalo pripasti prvoj, a što potonjemu, to svjedok kao prodavaoc nije sa kupcima ustanovio, pa nije ugovoreno bilo medju strankama ni to, koliku kupovninu bi imala platiti J. M., a koliku T. M.

U nazočnom slučaju pošto nije predmet kupoprodaje a niti kupovnina otpadajuća na kupce posebno na J. M. i posebno na T. M. bila ugovorena, što za perfekciju kupoprodajne pogodbe § 1053. o. g. z. bazuvjetno traži, pošto dakle nije glede upitne kupoprodaje postignuta suglasnost volje obih stranaka u smislu

Digitized by Google

§ 861. o. g. z., ne može se ugovor A-I smatrati perfektnim niti daje pravo tužitelju bud na kakov zahtjev proti tuženomu M. T. kao kasnijemu kupcu prijepornih nekretnina. Da ugovor A-I ne odgovara suglasnoj volji stranaka (§ 861. o. g. z.) dokazuje i slijedeća okolnost: U tom ugovoru fungira kao kupac cjelokupnih nekretnina mldb. G. M., koji je glasom istoga ugovora položio kaparu 800 K, nu što je kao neistinito oboreno iskazima svjedoka Lj. K. i G. G., jer je potonji za tužitelja kao njegov djed položio 200 K, a T. M. 600 K na ruke Lj. K. u ime kapare, koja okolnost upućuje, da su se kupcima smatrali J. M. i T. M. zajedno, jer ako bi se smatrala kupcem samo J. M. odnosno njezin sin mldb. G. M., ne bi u tom slučaju primio Lj. K. kapare 600 K od T. M.

Na neperfektuaciju kupoprodaje u nazočnom slučaju upućuje i ta okolnost, što je Lj. K. kao prodavaoc naročito upozorio i J. M. i T. M., da se ugovor A-I imade smatrati privremenim ugovorom, a neka J. M. za 8 dana donese na račun kapare jošte 1000 K, što je ista i obrekla, pa da će se onda sastaviti definitivni ugovor. — Medjutim J. M. nije tomu udovoljila. Stoga se u ovom slučaju kupoprodaja ne može tako dugo smatrati perfektnom, dok kapara u ugovorenom iznosu ne bude položena (§ 908. ogz.), a na račun kapare po J. M. položeni iznos od 200 K ne može se još smatrati dokazom sklopljene kupoprodajne pogodbe. Pošto je ugovor A-I imao vrijediti kao privremeni ugovor, a nakon položenja iznosa od 1000 K po J. M. na račun kapare imao praviti definitivni kupoprodajni ugovor, smatra se pogodba u smislu § 884. ogz. nesklopljenom tako dugo, dok je stranke nepotpisaše. Pošto pako do sastava definitivnoga kupoprodajnoga ugovora u nazočnom slučaju nije uopće došlo, ne može se kupoprodajna pogodba temeljem ugovora A-I smatrati perfektnom.

Nasuprot perfekciju ugovora A-I dokazuje njegova točka 2., kojom se kupac obvezuje ostatak kupovnine platiti prodavaocu, »kada bude ovaj ugovor odobren«, dok prodavaoc Lj. K. u pretpostavci, da kupovnina ima biti položena do 1. trav. 1917., vlastoručno dodaje, da ako do navedenoga roka ne bi bila kupovnina položena, da kupac ima platiti 8% kamate. Osim toga je ugovor A-I protuslovan sam sebi. Datiran je s danom 26. ožuj. 1917., dok glasom njegove točke 2.. imade kupac daljih 1000 K položiti 1. ožuj. 1917. Prema tomu stranke nisu bile na čistu, kada i u kojem roku imade se platiti kupovnina, pa se i u tom pogledu ne može smatrati ugovor A-I perfektnim.

Jednako i 3. točka ugovora A-I upućuje na njegovu neperfekciju. — Glasom iste točke stupa kupac mldb. G. M. u faktični posjed kupljenih nekretnina kod potpisa ugovora, dakle kupac je prije dana 1. ožujka t. j. prigodom sastava ugovora — u parnici neustanovljenoga dana — imao stupiti u posjed prijepornih nekretnina, a to se nije dogodilo, već je naprotiv tuženi T. M. stupio prije tužitelja u faktični posjed kupljenih nekretnina, na osnovu čitava dva mjeseca kasnije sklopljenoga ugovora E-I, kojemu stranke ne stavljaju nikakovih prigovora, i protiv tužitelja glasom ovosudnih spisa M. 172, 173, 174 i 188—1917., koji su po § 144. grpp. uvida radi pribavljeni i pri rješavanju ove parnice upotrebljeni, bio zaštićen u posjedu prijepornih nekretnina. — Da je tuženi zaštićen posudu u posjedu, priznaju i tužitelji, što se po propisu § 108. grpp. potpuno dokazanim smatrati imade. Tužitelji dakle nisu prigodom sastava ugovora A-I stupili u faktični posjed prijepornih nekretnina stoga, što se nisu smatrali ovlaštenima na temelju privremenoga ugovora A-I stupiti u posjed kupljenih nekretnina.

Digitized by Google

Ugovor A-I ni sami nisu prema tomu smatrali perfektnim, jer inače ne bi tuženi bio dva mjeseca kasnije stupio u posjed istih nekretnina na temelju ugovora E-I.

Svjedok Lj. K. posvjedočio je i to, da je ugovor A-I in bianco potpisao, te naročito da nisu u isti ugovor prijeporne nekretnine bile po broju gruntovnih uložaka unešene, jer da inače ne bi bio ugovor A-I potpisao. — Ovomu iskazu ne protuslovi ni svjedok M. M., koji iskazuje, da je — koliko se sjeća — kao pisac ugovora A-I prigodom sastava njegova isti ispunio sasvim, ali dopušta, da je u njegovoj točki 1 .i 2. naknadno dodatke dopisao. Na tuženikov prigovor ugovoru A-I tužitelji nazivlju ovaj ugovor februarskim nedonoščetom, ali priznaju, da sa K. nije pravljen ini ugovor osim ovoga, koji je sastavljen u mjesecu veljači, a datiran u ožujku 1917. Iskaz svjedoka Lj. K. dopunjuje svjedok A. M., da su se tužitelji T. M. i J. M. nagadjali, kako će tuženima pripasti uz dio zemljišta takodjer i odgovarajući dio zgrada, ali da su se stranke razišle, a da nisu konačnu pogodbu sklopile; — zatim svjedok G. G., prema iskazu kojega je on za tužitelje položio na ruke Lj. K. u ime kapare 200 K, dok je T. M. položio na ruke istoga Lj. K. u ime kapare 600 K.

Prigovor zavžnosti i sumnjivosti po tužiteljima stavljen svjedoku Lj. K. nije uvažen, budući da majkaju za taj prigovor zakonske pretpostavke. Kupoprodajnim ugovorom od 23. trav. 1917. pod E-I, kojemu obje stranke priznaju istinitost i ne stavljaju nikakovih prigovora, a kojim je prijeporne nekretnine od Lj. K. kupio tuženi T. M., obvezao se tuženi T. M. prema Lj. K., da će G. M. povratiti dvostruku kaparu, eventualni sudbeni trošak, te nositi sve posljedice iz eventualne parnice — Dakle sve posljedice ove parnice nosi tuženi T. M., pa Lj. K. ne trpi niti ima koristi od parnice, i stoga je njegov iskaz po § 159., toč. 3. grpp., kao iskaz nesumnjivoga i nezavržnoga svjedoka uvažen, podjeljena mu moć nepotpuno dokaza, koji dopunjuju iskaze sumnjive svjedokinje A. M. i iskaz sumnjivoga i zavržnoga svjedoka G. G., iz kojega slijedi, da je uz J. M. fungirao kao kupac i tuženi T. M., koji je K. položio 600 K u ime kapare.

Obzirom na toč. 3. § 159. savezno sa § 270. grpp. za potpun dokaz valjalo je dosuditi tuženomu domirnu prisegu u osudi citiranu, pa ako tuženi položi dosudjenu mu prisegu, bit će potpuno dokazano, da nije čitave prijeporne nekretnine kupila J. M.; da nije ista ugovoreni dalnji iznos od 1000 K na račun kapare položila na ruke Lj. K., da nije bila fiksirana kupovnina ni objekt kupoprodaje, odpadajući posebno na J. M., a posebno na T. M.; da je u ime kapare J. M. položila 200 K, a tuženi T. M. 600 K prigodom sastava ugovora A-I; da je bilo ugovoreno, da će se, nakon što J. M. položi na račun kapare dalji iznos od 1000 K, praviti definitivni ugovor, odakle slijedi, da je ugovor A-I imao vrijediti kao privremeni ugovor, ali ga je J. M. u zloj vjeri protuugovorno ispunila, dalje da je kupoprodaja temeljem ugovora A-I neperfektna i stoga valja zahtjev tužbe odbiti i po § 573. grpp., tužitelje osuditi na naknadu tuženomu prouzročenoga parbenoga troška.

Ne položi li pako tuženi dosudjenu mu prisegu, u tom slučaju se zahtjevu tužbe udovoljuje, jer je priznanjem obih stranaka dokazano (§ 108. grpp.), da su potpisi stranaka na ugovoru A-I istiniti, dakle da je i sadržaj istinit uz sve dometke u točki 1. i 2. istoga ugovora A-I kao i sva protuslovlja u istom sadržana.

Digitized by Google

Iskaz svjedoka R. B. glede činjenice, da je Lj. K. kazao, da će nastojati, da tuženi T. M. ne dobije ništa od prijepornih nekretnina, nije uvažen stoga, što je posvema neodlučan za uspjeh parnice, jer i ako je Lj. K. gornju tvrdnju dao, ne protuslovi ista nikako kasnije sa tuženim sklopljenoj kupoprodajnoj pogodbi temeljem ugovora E-I.

Svjedok D. B. je suprug tužiteljice J. M., pa se glasom citiranih parnica o smetanju posjeda prijepornih nekretnina nastoji uvući u posjed. Radi toga je ponovo proglašen krivim smetanja posjeda; dakle je o uspjehu parnice jako interesiran. Stoga njegov iskaz nije uopće uvažen, jer je završan (§ 155. c) i d) grpp.) i sumnjiv (§ 156. f) grpp.) svjedok. — Isto tako nije se mogao uvažiti iskaz završnog svjedoka G. G. obzirom na propis § 155. c) j) grpp., jer je on otac J. M. i djed mldb. G. M., te stoga o uspjehu parnice interesiran. O parbenom trošku sudjeno je po § 573. grpp.

B a n s k i s t o l je preinačio gornju osudu i bezuvjetno udovoljio tužbi. — Razlozi: U postupku ove parnice nisu počinjene takove mane, koje bi po § 339. grpp. uvjetovale ukinuće napadane osude po 342. grpp. Stoga se žalba ništovna tužitelja mldb. G. M. i J. M., preudate B., po § 344. grpp. zabacuje. U samoj stvari neprijeporno je, da je kupoprodajni ugovor od 26. ožuj. 1917. pod A-I podtpisan po prodavaocu S. K. i sin t. j. Lj. K. i kupcu mldb. G. M. odnosno njegovu tutoru G., te da je odlukom kot. suda u B. od 8. lip. 1917. br. 7623/gr. za stranu mldb. G. M. nadtutorstveno odobren. Prema tomu je po sadržaju istoga po §§ 865., 884., 887., 1053. i 1054. ogz. sklopljena perfektna kupoprodajna pogodba glede nekretnina, upisanih u gruntovnom ulošku br. 17, 105 i 127 p. op. M. G. obzirom na §§ 434. i 435. o. g. z.

Tuženi .T M., koji je temeljem kupoprodajnoga ugovora od 23. trav. 1917. kupio od istoga vlasnika nekretnina grunt. ul. br. 17 i 105 op. M. G. za 7600 K, te ih u gruntovnici pravom vlasnosti prepisao na sebe, prigovara istinitosti sadržaja ugovora od 26.ožuj. 1017. pod A-I, tvrdeći, da je u velj. god. 1917. sa J. M. u zajednici pogodio te nekretnine za 13.000 K tako, da njemu pripadne manji dio, da je on platio u ime kapare 600 K, a J. M. 200 K i da je ova imala za 8 dana platiti u ime kupovnine 1000 K, što nije platila, pak je time muče odustala od pogodbe, stoga je on ugovorom od 23. travnja 1917. pod E-I kupio te nekretnine i prepisao u gruntovnici na svoje ime. Prigovara, da je pismeni ugovor A-I proti sadržaju usmene pogodbe sastavljen, da je isti samo privremeni i da nije perfektan.

Ponajprije tuženi ne dolazi u tom ugovoru kao stranka, stoga mu ne pripada pravo pobijati ga, — tim manje, što je isti ugovor potpisao kao svjedok, čim je muče odustao od usmene pogodbe sa S. K i sin, da on kupuje u tom ugovoru navedene nekretnine. Stoga se ne može upirati na svoju dobru vjeru kao kasnijega kupca, da ugovor pod A-I, nije perfektan, jer je dobro znao, da je J. M. kupila te nekretnine za svoga mldb. sina G. M., s kojom je išao u gruntovnicu sa mjernikom M. M., do vide gruntovne uloške i parcele, koje će njemu pripasti, te je isti M. sastavio tada dva kupoprodajna ugovora A-I, te pod 2. u zapisniku od 10. ožuj. 1919. br. 1207/gr. u M. G. 1917. bez datuma. Iz tih ugovora, od kojih je onaj pod A-I kašnje datiran sa 26. ožuj. 1917., jasno se vidi, da je T. M. pristao, da J. M. kupi sve te nekretnine za svoga mldb. sina G., a ovaj da proda stanovite čestice T. M., kako to svjedoci Lj. K., A. M., G. G. i M. M. iskazuju.

Digitized by Google

Još jasnije proizlazi zla vjera tuženoga kod kupa t.h nekretnina iz samoga ugovora od 23. travnja 1917. pod E-I, u kojemu u § 7. dolazi klauzula »isto tako je dužan preuzeti odgovornost za položenu kaparu sa strane G. M., te istu po odluci suda eventualno dvostruko platiti kao i eventualni sudbeni trošak, te nositi sve posljedice iz eventualne parnice«. Iz te se klauzule vidi, da je prodavalac držao perfektnim ugovor A-I sa G. M. i da je svu odgovornost ostavio tuženomu T. M., koji se stoga nije na temelju § 961. ogz. ni pozvao na svoga prednika, da ga izbjedi u ovoj parnici. Prema tomu po § 442. ogz. nije S. K. i sin mogao tuženomu prodati iste nekretnine, koje je već prije drugomu prodao, po čem ni ranijim upisom po § 440. ogz. nije tuženi mogao steći pravo vlasnosti proti prijašnjem kupcu, jer se radi o zloj vjeri, koju sud ne može sankcionirati (§§ 326. i 328. ogz.)

Tuženi T. M. sam je producirao gore navedeni kupoprodajni ugovor pod 2., kojim mldb. G. M. prodaje njemu svoje nekretnine, koje nisu označene, jer je pisac toga ugovora mjernik M. M. imao istom na licu mjesta ustanoviti, koje su to čestice u ul. br. 17, 105 i 127 por, općine M. G. navedene u ugovoru A-I, koje se prodaju T. M., pak mu ostaje prosto dati ispuniti u tom pravcu taj ugovor i te čestice prepisati na sebe odnosno tužiti na ispunjenje te pogodbe, u koliko se u svoje pravo uzda. — Iz navedenih razloga valjalo je uvaženjem priziva tužitelja prvomolbenu osudu preinačiti ter tužbovnomu zahtjevu udovoljiti. Osuda glede naknade parbenih i prizivnih troškova opravdana je po §§ 573. i 582. grpp., jer je tuženi svojim nepoštenim postupkom izazvao ovu parnicu.

Stol sedmorice uspostavio je osudu prvoga suda. Razlozi: Niština po § 339. grpp. nema, pa valja žaobu ništovnu tuženoga zabaciti.. Nu previd njegov je opravdan. U samoj stvari naime tužitelj mldb. G. poziva se na stariji kupoprodajni ugovor od 26. ožuj. 1017. pod A-I, kojim je od tt. S. K. i sin kupio prijeporne nekretnine, te zahtjeva od tuženoga, da njemu odstupi gruntovnu vlasnost i fizički posjed, što je tuženik stekao poslije toga kupoprodajnim ugovorom od 23. trav. 1917. pod E-I, premda mu je poznat bio stariji ugovor A-I, na kojem tuženik dapače dolazi kao svjedok. U tom istom ugovoru dolazi uglavljeno dosmrtno uživanje majke spomenutoga malodobnika J. preudate B., pa i ona zahtijeva ovom tužbom svoje uživanje. — Tuženi se brani, da prvi ugovor nije sadržavao prave volje stranaka ni glede objekta kupoprodaje, tvrdeći napose, da je on, to jest tuženik, bio sukupac i to stanovitih čestica; — osim toga, da je ugovor bio samo provizoran zapravo uvjetovan o tom, da mati malodobnoga tužitelja J. preudata B. donese u roku od 8 dana kaparu od 1000 K. nakon čega se imao uglaviti konačni ugovor, do kojega ipak nije došlo, jer ta kapara nije donešena. Stoga da je on sklopio napadnuti kupoprodajni ugovor E-I. Banski stol naprotiv shvaćanju prvomolbenoga suda uzimlje, da je ugovor A-I konačno uglavljen, i da sadržaje pravu volju stranaka. Nu ipak ta okolnost, sve ako se i uzme, da je dokazana, ne može da opravda zahtjeva tužbe. Tužitelji naime dopuštaju, da je u sporu o fizičkom posjedu, što je nastao u povodu toga stečenja njihova i zatim tuženikova, odlučeno u prilog tuženoga. Ovaj dakle postao je u posjedu svoga kupa i tabularnim vlasnikom i fizičkim posjednikom, dok su tužitelji ostali tek u odnočaju obligatornom naprama prodavaocu. A to su odlučne okolnosti.

Digitized by Google

Po § 440 ogz., ako je vlasnik istu stvar ostavio dvjema različnim osobama, stvar pripada onoj, koja je ranije zaiskala uknjižbu. To je propis općenite naravi, koji dolazi do primjene svagda, kada nema posebnoga osnova, da se moraju primijeniti propisi posebni. Tužitelji hoće da poruše stečenje tuženikovo njegovim nepoštenjem to jest time, da je stekao, kada je znao, da su prije toga stekli tužitelji. Nu po § 326. nepošteno stiče onaj, koji zna ili po okolnostima mora misliti, da je tudja (ne odsvojiteljeva) stvar, koju stiče. Dakle u slučaju predmjevane vlasnosti po §§ 372—374. o. g. z., u slučaju dosjelosti (§§ 1498., 1500. ogz.) bio bi novi stecioc tabularni, komu bi to bilo poznato, nepošten stecioc, jer bi se tada radilo o tudjoj stvari. Ali u nazočnom slučaju ne radi se o kakovu stvarnopravnom stečenju, jer tužiteljima pristoji tek obligatorno pravo proti stanovitoj osobi to jest proti prodavaocu (§§ 307., 1061. ogz.). Sa vlasnosti pak stvari nepokretne prima doduše novi stecioc terete, koji su zabilježeni u javnim knjigama, ali ne i ona iskanja, što ih tko ima suprot prijašnjem vlasniku (§ 443. o. g. z.). Dakle ni obligatorno pravo tužitelja proti tt. S. K. i sin ne djeluje proti tuženomu poznijemu kupcu. Kao što po § 430. ogz. u slučaju odsvojenja stvari pokretne odgovara starijem steciocu prijašnji vlasnik, a ne noviji stecioc, komu je stvar predana, tako i u slučaju odsvojenja nepokratnine odgovara starijemu steciocu prijašnji vlasnik, a ne noviji stecioc, koji je po § 440. pretekao starijega zahtjevom uknjižbenim, dočim tužitelji ni ne tvrde, da je tuženik stekao himbeno ih oštetivši. Zakon u §§ 430. i 440. upravo pretpolaže konkurenciju, gdje odlučuje prevencija, kojoj ne smeta, ako je stecioc i u odlučnom času predaje dotično stavljenoga zahtjeva gruntovnoga znao tek o starijem naslovu drugoga konkurenta. Nema u tom djelu nepoštenja. Smeta tek znanje, da je tko već stekao posjed, jer tek onda stvar se može smatrati tudjom, te kasnije stečenje njezina posjeda (i tabularnoga) nepošteno je sticanje (§ 326. ogz.).

Tt. S. K. i sin ostala je dakle i nakon ugovora od 26. ožuj. 1917., vlasnicom, jer nije predala prijepornih nepokretnina tužiteljima u posjed. te bans. stol neispravno primjenjuje tu § 442. ogz. u tom smislu, da ta tvrtka nije više imala vlasnosti, da ju prenese na tuženoga. Valja stoga povodom previda tuženikova preinačiti osudu bans. stola, koja udovoljuje tužbi, ter uspostaviti osudu prvosudnu, koja odbija tužbu, ako tuženik položi tamo naznačenu domirnu prisegu. Proti osudi prvosudnoj naime tuženik nije uložio pravnoga lijeka, pa i u previdu svojem zahtjeva, da se uspostavi osuda prvosudna. Ne može se dakle tužba odbiti bezuvjetno t. j. ići preko zahtjeva tuženikova. Ako prisega bude položena, slobodno je tužiteljima, koliko se u svoje pravo uzdaju, ustati odštetnim zahtjevom proti prodavaocu (§§1047., 1066. i 1295 ogz.), dotično zahtjevom u okviru zakona od 24. ožuj. 1897. o pobijanju pravnih djela glede imovine insolventna dužnika i proti samomu tuženomu. Osuda glede troška pravnoga lijeka osniva se na § 573. grpp.

Bon, što se spominje u § 294. t. z., da bude trgovačkim papirom i da se prosudjuje po propisima trg. zakona, mora glasit na naredbu ili da ga je zdao ili prihvatio trgovac. — K tumačenju § 12. grpp. — Osuda stola sedmorice od 31. ožuj. 1921. br. 559.

U usmeno raspravljenoj parnici Andrije M. iz Z., tužitelja proti Ivanu B. iz B. tuženiku, radi plateža 2000 kruna spp. je sudb. stol u B. osudom od 10. trav. 1920. br. 1561/gr. sudio po zahtjevu tužbe uz naknadu parbenih troškova

Digitized by Google

tužitelju uz uvjet, ako tuženik ne položi odlučne prisege (naime da nije vlastoručno pisao i potpisao bona A-I.); a ako tuženik položi prisegu, odbija se tužitelj sa tužbom i ima platiti tuženiku parbeni trošak od 302 K 50 fil. — Sudb. stol smatra, da je zajamna pogodba dokazana, ako tužitelj dokaže istinitost bona A.-I. Ban. stol je povodom ništovne žalbe i priziva tuženika osudom od 3. pros. 1920. br. 20713 tužitelja sa njegovom tužbom i u njoj stavljenim zahtjevom odbio i parbene troškove medju strankama prebio tako, da ima svaka svoje troškove nositi. — Banski stol u glavnom osniva svoju osudu na razlozima, da bon A-I ne ima formalnosti isprave o zajamskoj pogodbi, kako ju zahtjeva § 1001. o. g. z., pa kada bi i bila dokazana istinitost istoga — jer nije izdan ni prihvaćen po trgovcu — ne može tužitelj njime dokazati opstojnost zajamske pogodbe, temeljem koje potražuje isplatu utužene svote, pošto bon A-I ne ima ni poludokazne moći, koja bi se mogla nadopuniti domirnom prisegom.

S t o l s e d m o r i s e je povodom previda tužiteljeva obnašao vrhovnom osudom od 31. ožuj. 1921. br. 559 obje osude nižih sudova preinačiti i suditi: Tuženik I. B. dužan je tužitelju A. M. vratiti zajam od 2000 K sa 6% kamatima od dana dostave tužbe do plateža tekućima; nu samo onda, ako tuženi u roku od 14 dana iza dostavljene mu ove vrhovne osude ne nastupi te na ročištu, koje za to bude naredjeno, položi slijedeću domirnu prisegu: »Istina je, da sam tuženiku bon od 10. ožujka 1918. pod A-I vlastoručno pisao i potpisao«, i ako tužitelj u roku od 14 dana iza dostavljene mu ove vrhovne osude nastupi i na ročištu, koje za to bude naredjeno položi slijedeću domirnu prisegu: »Istina je, da sam tuženiku na bon od 10. ožuj. 1918. pod A-I izbrojio u ime zajma 200 kruna«. — Ako tuženik položi navedenu odlučnu prisegu ili ako tužitelj ne položi navedene domirne prisege, odbija se tužitelj sa tužbom. Parbeni troškovi svih triju molba prebijaju se u svakom slučaju.

R a z l o z i: Tužitelj navodi, da je tuženiku pozajmio 2000 K i to na ispravu pod A-I., koja glasi doslovno: »Bonn 2000 Kronen, sage zwei Tausend Kronen. 10. III. 1918. Iv. B.«, pa zahtijeva, da mu tuženik plati 2000 K spp. na temelju toga bona. Zahtjev prema tome glasi na platež temeljem bona kao takova, to jest kao papira na donosnika bez obzira na pravni razlog. Valja dakle prosuditi prije svega opravdanost zahtjeva, kako glasi. I bon to jest obveznica, što se spominje u § 294. t. z. kao što i naputnica, da bude trgovačkim papirom i da se prosudjuje po propisima trgovačkoga zakona, mora da glasi na naredbu ili da ga je izdao ili prihvatio trgovac (§ 291. t. z.). A tužitelj nije ni ustvrdio, da je tuženik izdao taj bon kao trgovac, pa kada bon ne glasi na naredbu, to se već radi toga petit onako, kako glasi, ne može uvažiti i ne pazeći na to, da izdatnik ne samo ne kaže, kada će platiti, ni komu će platiti (stanovitom vjerovniku ili svakom donosniku), nego ni uopće ne kaže, da će platiti, dakle glasi preopćenito (§ 869. o. g. z.), a da bi kao takav to jest kao papir na donosnika utemeljio utuženu obvezatnost. Stoga se ne može smatrati opravdanom osuda prvostepenoga suda.

Nu time se ne može ova stvar još smatrati riješenom. Tužitelj je očito i sam mislio na to, da bon sam nije dosta, pa je naveo, da je na bon uzajmio i da će to potvrditi svojom prisegom. — Taj navod mora se uzeti u pretres, jer zahtjev tužitelja na platež 2000 K spp. valja prosuditi prema faktima, što ih je on naveo, a da tomu ne smeta pogrješno formuliranje zahtjeva. U tom pravcu se mora uvažiti, da tužitelj za tvrdjeni zajam nije ponudio drugoga dokazala osim bona i svoje prisege, a tuženi poriče i zajam i istinitost bona. U dokaz istinitisti navratio je tužitelj odlučnu prisegu, koju je tuženik prihvatio, pa valja

Digitized by Google

prosuditi, je li ta prisega relevantna. Ako bude dokazana istinitost bona, to jest ako tuženik ne položi difesionalne prisege, onda će biti jasno, da tuženik nije učinio ono, što bi po naravi stvari i po propisu § 12. grpp. imao da učini, to jest nije razložio, zašto je izdao bon, ako ne na zajam, što ga tvrdi tužitelj. U tom slučaju se ukazuje opravdanim smatrati ispravu A-I tako važnim dokaznim sredstvom, da valja tužitelju dosuditi u popunu toga dokazala po § 270. grpp. domirnu prisegu. — Dakle nije osnovana ni osuda banskoga stola, nego valja uvaženjem previda tužitelja preinačiti obje niže osude, te suditi, kako je navedeno u dispozitivnom dijelu ove vrhovne osude.

Troškovi svih triju molba prebijeni su u svakom slučaju s toga važnoga razloga, što se radi o rješenju pravnoga pitanja te svaka od stranaka ima za se po jednu osudu nižih sudova.

Ako je tuženica za namirenje svoje tražbine proizličuće iz god. 1895. u iznosu od 30.000 for. = 60.000 kruna primila u martu 1919. 1919. svotu od 180.000 kruna, nije se okoristila na štetu tužitelja, a napose nije sebi pribavila takovu imovinsku korist, koja bi neobično nerazmjerno nadmašila vrijednost svote od 30.000 for., dane god. 1895. tužitelju.

(Rješidba stola sedmorice od 17. ožuj. 1921. br. 539.)

U usmeno raspravljenoj parnici tužitelja J. M. iz Z. proti tuženici D. S. P. iz Z. zbog povratka svote od 120.000 K spp. donesao je k o t. s u d u Z. osudu od 5. ožujka 1920. br. 3156/gr., kojom je sudio po zahtjevu tužbe te na platež parbenoga troška tužitelja, a kr. b a n s k i s t o l povodom ništovne žaobe i priziva tuženice osudom od 28. list. 1920. br. 18952 žalbu ništovnu zabacio, a priziv otputio i potvrdio osudu prvoga suda; obnašao je s t o l s e d m o r i c e vrhovnom rješidbom od 17. ožuj. 1921. br. 539. povodom izvanrednoga previda tuženice preinačiti napadnute suglasne osude nižih sudova i suditi, da se tužitelj odbija sa svojom tužbom i u njoj stavljenim zahtjevom, da je tuženica dužna priznati ništovnim njihov ugovor, po kojem je tužitelj prigodom prodaje svoje kuće u Z. tuženici imao platiti svoj dug od 60.000 kruna sa 60.000 dinara vrijednih 180.000 kruna, pa da je stoga dužna vratiti mu dužnih 60.000 kruna nadmašujuću svotu od 120.000 kruna sa 6% kamatima počevši od 15. ožuj. 1919. do isplate i trošak u roku od 14 dana pod prijetnjom ovrhe, — dočim se parbeni troškovi u svim tim molbama medju strankama prebijaju i to iz slijedećih razloga:

Ponaprije valja istaknuti, da tužitelj nije ničim dokazao istinitost po njemu navedenih činenica, uslijed kojih se je navodno u vrijeme ugovora od 28. ožuj. 1919. nalazio u takovoj stisci ili zavisnosti od tuženice, da je morao pristati na to, da joj u ime naplate njezine tražbine od 60.000 K dade 60.000 dinara, vrijednih tada 180.000 kruna. No kad bi to i bilo dokazano, kako to uzimaju napadnute osude prve i druge molbe, nije nikako dokazano, da je tuženica izrabivši stisku tužiteljevu i njegovu zavisnost sebi od njega pribavila imovinsku korist, koja bi neobično nerazmjerno nadmašila vrijednost onoga, što je tužitelju učinjeno. — Tužitelj je dobio od pravnoga prednika tuženice za naplatu svojih dugova god. 1895. svotu od 30.000 forinta. Prije svjetskoga rata je jedna forinta vrijedila dvije krune, nu kupovna vrijednost istih bila je medjutim već taka znatno manja nego vrijednost forinte god. 1895. — Za vrijeme rata je medjutim vrijednost krune sve više padala tako, da početkom godine 1919. nije imala više

Digitized by Google

ni treći dio prvobitne vrijednosti. To je notorno, poznato svakom, koji obavlja isplate u krunama, pa zato nije o tom ni potrebno saslušati vještake. — Ako je dakle tuženica za namirenje svoje tražbine od 30.000 for. = 60.000 K, proizličuće iz god. 1895., primila u ožujku god. 1919. svotu od 180.000 kruna, nije se nikako okoristila na štetu tužitelja, a napose nije sebi pribavila takovu imovinsku korist, koja bi neobično nerazmjerno nadmašila vrijednost svote od 30.000 for., dane god. 1895. tužitelju. Pošto se dakle napadnute osude nižih sudova temelje na takovj predpostavci, koja je u protuslovlju sa jasnim sadržajem spisa, to valja uvaženjem izvanrednoga previda tuženice po §. 335. grpp. te osude preinačiti i tužitelja sa tužbom odbiti. — Parbeni troškovi u svim trim molbama prebijeni su medju strankama, jer tužitelj imade za sebe povoljne osude nižih sudova.

Utok po § 345. grpp. proti rješenju banskoga stola, kojim ukida osudu prvoga suda i odredjuje preslušavanje vještaka, je dopustiv.

Plenarna rješidba stola sedmorice od 6. stud. 1919. br. 1244. (odluka sudb. stola u Zagrebu od 27. stud. 1918. br. 23165/gr., rješidba ban. stola od 27. velj. 1919. br. 2560.)

Tužbu radi naknade štete odbio je p r v i s u d uz naknadu parbenoga troška. — B a n s k i s t o l uvaživ, da valja, da tužitelj dokaže osporeni trošak prevoza od 36 K, te sudbeni trošak i trošak zastupanja od 50 K, a ujedno da iskaže, je li je i koliko od upitnoga sira ipak upotrebljeno, bilo prodajom bilo inače, te koliko je tužitelj od toga dobio, i da to eventualno od utuženoga iznosa odbije; — uvaživ, da vještaci kod pretečnoga očevida nisu dali mnijenja, da li bi navedeno pokvarenje dotičnoga sira moglo a i moralo nastupiti uslijed toga, što je sir u zatvorenoj bačvi bio na putu iz Zagreba do Prigradice od 26. kol. do 12. ruj. 1915., a zatim još 5 dana u zatvorenoj bačvi stajao, pak bi valjalo, da se mnijenje vještaka nadopuni, da navedu podatke, iz kojih zaključuju, da je dio sira bio najmanje dva mjeseca prije otpreme već pokvaren, a nešto od toga sira da je moralo biti još prije otpreme na pola pokvareno, te da li isključuju, da je pokvarenje uslijed duljega puta i vrućine u ljetno doba i uslijed toga, što je sir nakon prispjeća nekoliko dana još zatvoren u bačvi stajao, nastupilo ili ipak dopuštaju, da je moglo a i moralo uslijed toga pokvarenje nastupiti; — uvaživ, da bi se vještaci imali očitovat, da li bi se sir, kada bi bio odmah po stignuću ispakovan, te na suho vjetrovito mjesto položen, nakon nekoliko dana prevrnuo, te bi se već vremenom popravio; — uvaživ, da bi eventualno trebalo na temelju vještačkoga nalaza, sadržanoga u zapisniku kot. suda u Blatu od 17. ruj. 1915. na povjerenstvu u Prigradici sastavljenom, preduzeti potrebno uredovanje sa drugim vještacima u gore spomenutu svrhu, ali istom nakon nadopune mnijenja prvih vještaka; — uvaživ, da bi valjalo, da tužitelj dokaže, da li je i kada te kako obaviješto tuženu o pokvarenju ovoga sira; — vidiv, da je u tom pravcu nužno nadopunjenje rasprave, da se stvar valjano prosuditi uzmože; — o b n a š a o j e povodom ništovne žalbe i priziva tužitelja I. Š. napadnutu osudu temeljem §§ 330., 339. i 342. grpp. ukinuti i tomu sudu naložiti, da raspravu u istaknutom pravcu nadopuni i zatim dalje po zakonu postupa. — Rješidba o naknadi troška pravnoga lijeka pridržaje se konačnom rješenju same stvari.

S t o l s e d m o r i c e: vidiv, da banski stol nije bez dovoljno razloga propustio suditi u stvari samoj, dakle nema uvjeta §-a 345. grpp.; — vidiv jedino, da banskostolno rješenje nije jasno, koliko naredjuje, koje vještake valja saslušati,

Digitized by Google

što uostalom neka je u prvom redu prepušteno izboru stranaka; — vidiv, da se ti vještaci imadu saslušati i o tom, da li je na kupljenom siru prigodom sklopljene kupoprodaje bilo takovih mana, koje su se mogle opaziti; — o b n a š a o j e: povodom previdnog utoka t. t. N. Ć. banskostolno rješenje ureda radi ukinuti po §§. 343, 339 toč. 3 grpp. kao nejasno, koliko naredjuje, koji se vještaci imaju saslušati, uostalom pak potvrditi napadnuto rješenje banskostolno uz otpućenje previdnoga utoka, nu tim, da se mnijenje vještaka ima zahtijevati i glede gore navedene okolnosti, naime da li je na siru bilo mana opazivih.

Vidi o tom slučaju plenarnu rješidbu kod dr. Čimića br. 423.

Sadržaj tužbe po § 279. grpp. U toj parnici nije potreban strogi dokaz po § 158. i 159. grpp.

Rješidba stola sedmorice od 6. list. 1921. br. 1626. (osuda kot. suda u Stubici od 5. ožuj. 1920. br. 4652/gr., osuda ban. stola od 24. velj. 1921. br. 2314.)

Tužba glasi, da su tuženi dužni prokazati: 1. što im je poznato o pokretninama pokojne A. G. i to o točno navedenim predmetima; — 2. kamo su iste dospjele; — 3. što im je poznato još o ostalim pokretninama iste pokojnice, koje nisu pod 1. navedene — te da su na taj prokaz dužni položiti prokaznu prisegu.

Niži sudovi udovoljiše tužbi. — Razlozi druge molbe: U nazočnom slučaju mjerodavno je za rješenje ovoga spora naredjenje § 279. grpp., po kojem je tužiteljica podigla tužbu. Da se takova tužba podigne, valja da joj budu pretpostave, da postoji temeljit strah, da se na štetu tužitelja kriju stvari i imetak i da treći znade za to. — J. Ž. u odgovoru priznaje, da je pokojna A. G. imala zlatnine i nakita, da je iza njene smrti ostalo takih stvari, i da je te stvari odnijela tužena Z. Ž. u H. M. A. Priznaje, da je iza nje ostalo i »nešto prnjaka«. — Z. Ž. priznaje u odgovoru, da je stvari, koje su ostale iza pokojne A. G. spakovala i poslala M. A. — Tuženici A. K., S. H. i P. P. priznaju u odgovoru, da je pokojna A. G. imala odijela, rubenine, zlatnine i uru, ali ne znadu, čije je to bilo i koliko je toga bilo.

Tužiteljica se je iskazala u tužbi, da je nasljednica pokojne A. G., a medju strankama je neprijeporno, da se iza smrti njezine u župnom dvoru M. B., nije ništa pronašlo, što bi u njenu ostavinu spadalo. S obzirom na to i na priznanje samih tuženih, da je pokojna A. G. imala stvari i zlatnine, dokazan je temeljit strah, da se pred tužiteljicom kao nasljednicom pokojne A. G. kriju stvari, koje su iza ove preostale i da svi tuženici za to znadu. — Taj strah biva to veći, a sakrivanje stvari izrazitije, ako se uvaže iskazi svjedoka tužiteljice A. G. i M. L. — naročito ove potonje, koja je u svojem iskazu pobliže nabrojila one predmete — zlatninu i srebreninu — što ih je pokojna A. G. imala, i da je raspolagala s uložnim knjižicama.

Prema § 279. grpp. nije potrebno za uspjeh tužbe na položenje prokazne prisege, da bude dokaz glede svih okolnosti, a naročito da se stvari kriju, polučen po smislu §§ 158. i 159. grpp., ali prema priznanju samih tuženih i prema iskazima gornjih dviju svjedokinja polučena je tolika mjera vjerojatnosti, da se mora zaključiti, da su iza pokojne A. G. njezine stvari raznesene, da im se zametne trag. Tuženici pak stanovali su zajedno s pokojnom A. G. pod istim krovom, a J. i Z. Ž. su po vlastitom priznanju i sudjelovali pri raznesenju tih stvari, pa je svakako opravdano, da se uzme ustanovljenim, da oni znadu za udes stvari preostalih

Digitized by Google

iza pokojne A. G.., pa da o njima prokažu sve, što im je poznato. — S tih razloga valjalo je priziv tuženih otputiti i prvostepenu osudu potvrditi.

Stol sedmorice itputio je vanredni previd tuženih u pomanjkanju uvjeta § 335. grpp. — V i d i r j e š i d b u G. U. broj 15.055.

Prostorije zapremljene čitaonicom ne spadaju pod pojam poslovnih prostorija po naredbi o zaštiti stanara, te se mogu otkazati bez obzira na stege sadržane u ovoj naredbi.

(Rješidba stola sedmorice, odjeljenje B, od 5. trav. 1921. br. Rv. 78—21/1.)

Kućevlasnik je čitaonici u T. otkazao prostorije unajmljene joj. Na prigovor tužene čitaonice, da ne postoji nijedan od otkaznih razloga predvidjenih u naredbi o zaštiti stanara, ustvrdio je tužitelj, da ta naredba štiti samo stanove i poslovne prostorije, a da otkazana pomješća ne padaju ni pod pojam prvih ni pod onaj potonjih. P r v i s u d je prihvatio stajalište tuženičino, dok su viši sudovi pristali uz shvatanje tužiteljevo, i to s t o l s e d m o r i c e, odj. B, kao revizijski sud s ovih r a z l o g a:

S nepravom ističe revizija razloge napadanja po br. 4. dotično i 2 §-a 503. gr. p. — Pravo vlasnosti sastoji u pravu nesmetanoga iskorišćivanja stvari i slobodnoga raspolaganja s njom po svojoj volji. Nema dvojbe, da je naredba o zaštiti stanara bitno stegnula to pravo, ustanovivši na štetu kućevlasnika važnih izuzetaka ispod općih pravila. Ovi se izuzeci kao svi drugi imaju tumačiti restriktivno, pa kada naredba veli, da uzimlje pod zaštitu stanove i poslovne prostorije, mora se to više dati ovim riječima jedino ono značenje, koje izlazi iz njihove logičke i gramatikalne veze. Poslovna je prostorija po tome ona, u kojoj čovjek razvija svoju privrednu djelatnost. Naprotiv ne potpadaju pod pomenutu nar. prostorije što služe zabavnim, političkim i sličnim svrhama. — Ova interpretacija odgovara i zakonodavčevoj namjeri. Socijalno-političko načelo modernih zakona, da zaštite ekonomski slabije od premoći ekonomski jačih, zadire duboko u gospodarski život, pa se ne može i ne smije provesti neograničeno. Gdje prestaje p r i j e k a n u ž d a osobite zaštite slabijega, tu prestaje i stezanje slobode djelovanja jačega. Da se ovome načelu, koje je tako jasno našlo izražaja u našim postupničko-ovršnim zakonima, ne iznevjeri, morao se zakonodavac ograničiti i ovdje na to, da sačuva od premoći kućevlasnika ona dva dobra ljudska, koja se moraju smatrati najnužnijim za opstanak, a bila su osobito ugrožena izvanrednim prilikama svjetskoga rata: p r i v r e d u, kao izvor prehrane, i s t a n kao najelementarniju životnu nuždu. Da su se prostorije, upotrebljene za zabavu ili za političke svrhe, stavile pod zaštitu, bila bi se tim proširenjem ugrozila mogućnost, da se, kraj nestašice podesnih prostorija, gradjanima obezbijedi u dovoljnoj mjeri pravo na stan i žitak, a uz to bi se bez razloga još više skučila i tako već bitno stegnuta vlasnička prava kućevlasnika. Napokon nije isključeno da čitaonice, uredi i t. d. vrše zadaću svoju i bez posebnih prostorija, n. pr. prve sastajanjem u kućnim prostorijama članova, ovi potonji smještenjem u prostorije drugih ureda i t. d. Ovo zakonodavčevo stajalište nije dakako ostalo neosporeno u teoriji, ali to se može uzeti u obzir samo de lege ferenda, dok je sučevo da primijeni zakone onako kako jesu, a ne kako bi mogli ili morali biti. — Revizija... nije dakle opravdana...

Digitized by Google

b) Kazneno.

Kad privatni tužitelj ne pristupi na glavnu raspravu, treba riješiti optuženika od optužba po 3. st. § 46. i st. 2. § 259. k. p. — Obilježje prekršaja po § 438. k. z.

Rješenje stola sedmorice, odj. B, od 10. lip. 1921. Kl. 310/20.

Stol sedmorice, odjeljenje B, kao kasacijski sud u Zagrebu, rješavajući o ništovnoj žaobi optuženika Ivana i Donka P., protiv presude okružnoga suda u Dubrovniku dneva 14./2. 1920. posl. br. Vr. 338/19-17, kojom su bili priznati krivima prekršaja po § 488. kz., nakon provedene javne rasprave p r e s u d i o j e :

1. Uporabom § 290. k. p. ukida se ureda radi pobijana presuda, u koliko se tiče privatnih tužitelja Toma, Nika i Mata M. te se izriče: Optuženici Ivan G. i Donko F. bivaju riješeni u smislu §§ 46 st. 3, 259. br. 2 kp. od optužbe, da su u T. u mjesecu maju lažljivo okrivili privatne tužitelje Tomu J., Nika Š. i Mata M. kao članove opskrbnoga odbora u T. nepoštenim i nećudorednim činom, koji ih je mogao poniziti i omraziti u očima javnoga mnijenja, upravljajući pismo, po njima potpisano, opskrbnomu odboru u T., a u kojemu se naglašuje, »da je veoma poznato, da su se pojedini članovi odbora neprecjenjivo okoristili sa dobavljanjem i raspačavanjem hrane«, priopćujući time izmišljenu i izopačenu stvar, biva od optužbe zbog prekršaja po § 488. kz.

II. Udovoljuje se ništovnoj žaobi optuženika, ukida se pobijana presuda u koliko se tiče privatnoga tužitelja Frana V., te se stvar upućuje u pogledu ovoga privatnoga tužitelja sada nadležnom kotarskomu sudu u Orebiću, da u opsegu ukinuća iznova raspravlja i presudi.

R a z l o z i : I. Kako proizlazi iz zapisnika o glavnoj raspravi, privatni tužitelji Tomo J., Niko Š. i Mate M. nijesu pristupili na glavnu raspravu niti su na njoj bili zastupani. Budući da nijesu po tome postavili na raspravi potrebiti konačni prijedlog u smislu § 46., st. 3 kp., da optuženici budu kažnjeni po zakonu, prvostepeni je sud morao riješiti optuženike od optužbe, a budući da ih je unatoč tome osudio, upao je u ništavost predvidjenu u § 281. br. 9 c) k. p. No pošto optuženici ne ističu u svojoj žaobi ovaj ništovni razlog, kasacijski je sud morao ureda radi uvažiti ovu ništavost, pa je stoga uporabivši § 290. kp. ukinuo pobijanu presudu u pogledu gore pomenutih privatnih tužitelja i riješio optuženike od optužbe u smislu §§ 46. st. 3, 259. br. 2 kp.

II. Prije svega, obzirom za izvedenja ništovne žaobe, da nema glavne karakteristike, koju zakon zahtijeva za lažno okrivljenje, da bude naime počinjeno pred trećim licem, i na dotična izvadjanja braniteljeva na današnjoj raspravi, opaziti je, da nije potrebito obilježje javnosti za prekršaj po § 488. kz. i da je dostatno priopćenje drugim osobama. Do toga je pak došlo u nazočnom slučaju, jer je inkriminirano pismo doduše stiglo zatvoreno poštom u ruke privatnoga tužitelja Frana V., ali je njegov sadržaj morao doći do znanja i drugih osoba, t. j. svih članova opskrbnog odbora, jer s jedne strane pismo je bilo adresirano odboru i dosljedno odredjeno za sve njegove članove, budući da se je baš od odbora tražila isplata veće zasluge, — a s druge strane Frano V., kao predsjednik odbora imao je dužnost da priopći sadržaj pisma i ostalim članovima. Optuženici su dakle bili svijesni, da će sadržaj pisma doći do znanja pojedinih članova odbora, a budući da se ovi medju sobom u pogledu uvrede imaju smatrati trećim licima, očito je, da je uvreda bila nanešena na način predvidjen u § 488. k. z.

Digitized by Google

Što se pak tiče samoga sadržaja inkriminiranog pisma, istaknuti je, da u pobijanoj presudi nije utvrdjena stanovita namjera optuženika, da predbace privatnim tužiteljima kakvo nepošteno djelo. Riječi »da su se neprocjenjivo okoristili sa dobavljanjem i raspačavanjem hrane« ne označuju još po sebi jedan nepošteni i nećudoredni čin, jer okorišćivanje sa dobavljanjem i raspačavanjem hrane nije po sebi takovo djelo. O tome bi se moglo govoriti onda, kada bi bilo utvrdjeno, da su optuženici predbacili privatnim tužiteljima, da su se okoristili kršeći zakonske propise. No ovdje to nije ustanovljeno niti je rečeno, kojim je načinom i u kojem je svojstvu to slijedilo. S toga je osnovana ništovna žaoba, koja ističe ništovni razlog br. 9-a § 281. k. p., ali budući da nema u pobijanoj presudi nikakvih činjeničnih utvrdjenja u sada pomenutom smjeru, red bijaše udovoljivši ništovnoj žaobi, ukinuti u smislu § 288. br. 3 k. p. pobijanu presudu i u pogledu privatnoga tužitelja Frana V. i uputiti stvar u opsegu ukinuća sada nadležnomu kotarskomu sudu u Orebiću, da iznova raspravlja i presudi.

Koluzijski zatvor prestaje po sebi po izmaku roka od dva dotično od tri mjeseca (§ 190 II. k. p.)

Rješenje stola sedmorice, odj. B, od 30. juna 1921. g. Kl. 222/21. po § 292. k. p.

Stol sedmorice, odjeljenje B, kao kasacijski sud u Zagrebu, o ništovnoj žaobi u zaštitu zakona vrhovnoga državnoga odvjetništva protiv zaključka višega zemaljskoga suda u Ljubljani dneva 8. lip. 1921. posl. br. Ns 1462/21—1, kojim je bio odbijen prijedlog optuženika Ljubomira P. u pogledu ukinuća istražnoga zatvora, odredjenoga zaključkom od 12. (zapravo 3.) ruj. 1920. posl, br. Vr 1304/20-3 istražnoga suca kod okružnoga suda u Splitu, nakon provedene javne rasprave, p r e s u d i o j e:

Zaključkom višega zemaljskoga suda u Ljubljani od 8. lip. 1921. posl. br. Ns 1462/21, kojim je bio odbijen prijedlog optuženika Ljubomira P. u pogledu ukinuća istražnoga zatvora, odredjenoga zaključkom od 12. (zapravo 3.) septembra 1920. posl. br. Vr 1304/20, povrijedjen je zakon u ustanovama §§ 190, II. st. i 194 k. p. Taj se zaključak ukida, pa se višemu zemaljskomu sudu u Ljubljani naredjuje, da odustajući od razloga odbačenja navedena u zaključku opet riješi tek spomenuti prijedlog optuženikov.

O b r a z l o ž e n j e: Protiv Ljubomira P. iz P. u toku je kod okružnoga suda u Splitu pod posl. br. Vr 1304/20 kazneni postupak radi zločina prijevare po §§ 197., 200. k. z. i pronevjerenja po § 183. k. z., pa je radi tih zločina bila prikazana i optužnica, koja je već postala pravomoćnom. Ljubomir P. nalazi se u istražnom zatvoru, koji je bio odredjen po § 175, br. 2 i 3 k. p. zaključkom istražnoga suca od 3. septembra 1920. U podnesku od 29. trav. 1921. učinio je optuženik prijedlog, da bude pušten na slobodu uz jamčevinu. Viši zemaljski sud u Ljubljani, delegiran zaključkom stola sedmorice, odjeljenja B, od 18. maja 1921., posl. br. HDK 8/21-1 radi rješenja po § 194. k. p. u pogledu toga optuženikova prijedloga, prihvatio je zaključak od 8. lip. 1921. posl. br. Ns 1462/21, kojim je prijedlog odbio stoga, što je optuženik u zatvoru takodjer radi razloga § 175. br. 3 k .p., a po § 194. k. p. smije se uz jamčevinu ukinuti samo zatvor, koji je odredjen lih po § 175. br. 2 k. p. Taj zaključak višeg zemaljskog suda vrijedja zakon.

Digitized by Google

Istražni zatvor odredjen radi pogibelji koluzije prema naredjenju drugoga stavka § 190. k. p. ne smije redovno trajati više od 2 mjeseca, a samo u iznimnim slučajevima smije se protegnuti i do 3 mjeseca. Po izmaku tog roka od dva dotično od tri mjeseca taj razlog zatvora po sebi prestaje i okrivljenik, ako se ne nalazi u istražnom zatvoru radi kojega drugoga razloga, mora svakako biti pušten na slobodu. Pošto je optuženik Ljubomir P. bio zatvoren na 23. kolovoza 1920., te se prema tomu do 8. lip. 1921., kada je bio prihvaćen zaključak višega zemaljskoga suda, nalazio u zatvoru već preko osam mjeseca, on se toga dana nije više nalazio u istražnom zatvoru takodjer radi razloga broja 3. § 175. k. p., kako pogriješno mnije viši zemaljski sud, jer je taj razlog bio po zakonu prestao, već se nalazio još u zatvoru samo radi razloga broja 2. § 175. k. p. Nema nikakve važnosti činjenica, što je istražni zatvor prije spomenutim zaključkom istražnoga suda bio odredjen ne samo radi pogibelji bijega već i radi pogibelji koluzije. Ustanove drugoga stavka § 190. k. p. s jedne strane i ustanove §§ 192. i 194. k .p. s druge moraju se promatrati samostalno. Inače bi se ove ustanove medjusobom kosile, pa ne bi ni imale praktična smisla, jer bi jamčevina bila isključena i po izmaku koluzijskoga roka i optuženik ne bi mogao biti pušten na slobodu samo zato, što je negda postojala pogibelj koluzije. Očito je pak, da bi takovo tumačenje zakona bilo u oprijeci sa jasno očitovanom zakonodavčevom voljom na štetu optuženikovu. Razlog zatvora po § 175., br. 2 k. p., koji još jedino pravno postoji, kada je udovoljeno zakonskim uvjetima u slučaju § 192. k. p., mora, a u slučaju § 194. k. p. može biti ukinut u kojem mu drago stadiju postupka. — Stoga se moralo udovoljiti ništovnoj žaobi uloženoj od vrhovnoga državnoga odvjetnika u smislu § 33. k. p. te presuditi po § 292. k. p. kao gore.

Za zlobno oštećenje tudjega vlasništva treba da bude povrijedjena sama suština tjelesne stvari (§§ 85. i 468. k. z.)

Rješenje stola sedmorice, odj. B, od 28. prosinca 1920. g. Kl. 489/20.

Stol sedmorice, odjeljenje B, kao kasacijski sud u Zagrebu rješavajući o ništovnoj žaobi vrhovnoga državnoga odvjetništva na zaštitu zakona, protiv presude okružnoga kao prizivnoga suda u Splitu dneva 10. ožuj. 1920. posl. br. Bl. 523/19-4, kojom je bila potvrdjena presuda kotarskoga suda u Sinju od 23. list. 1919. posl. br. U 535/19-34, kojom su optuženici Ivan Č., Luka M., Ivan J. i Petar G. bili proglašeni krivim prekršaja po § 468. kz., nakon provedene javne rasprave p r e s u d i o j e :

Presuda kotarskoga suda u Sinju od 23. list. 1919. posl, br. U 535/19-34, u koliko Ivana Č., Luku M., Ivana J. i Petra G. proglasuje krivim prekršaja po § 468. k. z., kao što i potvrdna presuda okružnoga kao prizivnoga suda u Splitu od 10. ožuj. 1920. posl, br. Bl. 825/19-4, krše zakon o ustanovi § 468. k. z., pa se ukidaju i to presuda kotarskoga suda u navedenoj izreci o krivini i izreci o kazni, a presuda okružnoga kao prizivnoga suda u cjelini, pa se stvar vraća kotarskomu sudu u Sinju, da u opsegu ukinuća opet raspravlja i izreče novu presudu.

R a z l o z i : Presudom kotar. suda u Sinju proglašeni su Ivan Č., Luka M., Ivan J. i Petar G. krivima, da su u noći izmedju 14. i 15. pros. 1918. zlobno oštetili u vlasništvu Henrika L., Jelku B., Ivana D., Dominu B. i Šimuna T., skinuvši im dućanske table i ponijevši ih drugamo, pa time počinili prekršaj po § 468. k. z. Stoga su na temelju ovoga § bili osudjeni na kaznu zatvora i na na-

Digitized by Google

knadu troškova kaznenoga postupka. Na obrazloženje ove izreke o krivini navadja se u presudi, da je sud na temelju priznanja optuženika i kazivanja svjedoka postigao uvjerenje, da su optuženici rečenim vlasnicima skinuli i odnijeli table njihovih dućana. Da su optuženici baš i razlupali skinute table, presuda ne smatra dokazanim, već veli, da bi se to dalo sumnjati, jer je vjerojatno. No presuda dalje mnije, da sve i da optuženici nijesu razlupali table, da su oni skinućem tabla nanijeli materijalnu štetu vlasnicima ne samo time, što su table bacili kojekuda ili izložili na mjesto, gdje će ih drugi polupati, već uslijed skupoće nadnica za zanatlije i potrebitog materjala za ponovno pribijanje tabla, pa da su prisilili vlasnike na znatan trošak za prenos tabla na prvašnje mjesto i njihovo postavljanje nad dućanom. Protiv ove presude uložili su svi optuženici osim Petra G. priziv protiv izreke o krivini i kazni, a poslovač državnoga odvjetništva uložio je priziv protiv izreke o kazni. Okružni kao prizivni sud u Splitu svojom presudom odbio je sve prizive i baš onaj državnoga odvjetništva kao nedopušten, a prizive optuženika kao neosnovane. U ovom potonjem smjeru u presudi se navadja, da su se potpuno uvažili razlozi prvoga suca. Svi osudjenici osim G-a odustali su već kaznu.

Obje presude nižih sudova krše zakon u ustanovi § 468. k. z. Zakon u § 468. dotično § 65. k. z. štiti tudju vlasnost. Ovaj izraz vlasnost nema se shvatiti u smislu općega gradjanskoga zakona (§ 353.), već u smislu običnog govora, a u običnom govoru se pod izrazom vlasnost razumijeva sama tjelesna stvar na koju se vlasnost odnosi. Da se pak može govoriti o oštećenju tudje vlasnosti, očito je, da sama vlasnost, t. j. tjelesna stvar, mora biti oštećena. Oštećenje valja dakle da pogodi suštinu stvari, a to se dešava ne samo onda, kada se umanji prometna vrijednost stvari, već i onda, kada stvar za vlasnika postane ili uopće neupotrebivom ili manje upotrebivom, nego li bijaše prije oštećenja. Ako su dakle optuženici samo skinuli table i prenijeli ih na drugo mjesto, ne dirnuvši u njihovu suštinu, oni prema onome, što se je prije reklo, nijesu oštetili samu stvar, pa stoga u njihovu djelovanju ne bi bilo krivičnoga djela. Za možebitnu drugu štetu, nastalu uslijed njihova protupravnoga čina, oni bi odgovarali samo prema propisima gradjanskoga prava. Protivno pravno mišljenje nižih sudova nije dakle u zakonu osnovano. No pošto niži sudovi dopuštaju ipak mogućnost, dapače smatraju vjerojatnim, da su optuženici skinute table zlobno razlupali, potrebito je, da se na nesumnjiv način to utvrdi. Tek kada to bude učinjeno, biti će utvrdjene one činjenice, koje se, primjenjujući ispravno zakon, imaju uzeti za podlogu presude. — Moralo se stoga udovoljiti ništovnoj žaobi, koju je vrhovno državno odvjetništvo uložilo u smislu § 33. kp., te presuditi po § 292. kp. kao gore.

Bitno svojstvo prijevare po § 201. c) k. z. sastoji se u tome, što počinitelj dodje do tudje stvari bez lažnoga ili himbenoga predstavljanja, a prijevarno svojstvo i razlog kažnjivosti sastoji se u skrivanju i u prisvajanju, a ne u nahodjenju izgubljene stvari.

Rješenje stola sedmorice, odjeljenje B, od 15. srpnja 1920. posl. br. Kl. 8/20.

Trgovački pomoćnik T., nalazeći se na poslovnom putovanju, legao je jednom kraj ceste ispod stabla. Izbrojio je sakupljeni novac i našao je, da ima skoro 1000 K. Novac je zavio u posebni omot, a kada se kasnije digao i otišao,

Digitized by Google

zaboravio je da uzme taj omot. Čim je kući stigao, sjetio se, da je novac zaboravio; vratio se natrag, da novac traži. Na putu je sreo težaka Martina M. Na mjestu, gdje se prije odmarao, novca nije našao. Onda se brzo vratio i upitao Martina M., da li je našao njegov novac. Martin M. mu je odgovorio, da on nije ništa našao. T. je pozvao oružnika, a Martin M. je i oružniku uporno nijekao, da je novac našao. Tek kada je oružnik sastavio pismenu dojavu i osumljenika pretražio, ovaj je priznao, da je novac našao i da je od toga novca kupio već kruha, pa je nadodao, da će novac vratiti, jer ga je izgubio siromah, ali da ga ne bi bio vratio, kad bi novac bio izgubio koji bogataš.

Okružni sud u S. osudio je Martina M. zbog zločina prijevare po §§ 197. i 201. c) k. z. Optuženikovu ništovnu žaobu odbacio je stol sedmorice, odjeljenje B, kao kasacijski sud na kasacijskoj raspravi i to s ovih razloga:

Pozivom na § 281. br. 9. a) i 10. k. p. prigovara branitelj, da se optuženik nije latio kojeg himbenog predstavljanja u svrhu, da sebi prisvoji novac, radi čega da je pogrješno bilo označeno njegovo postupanje prijevarom; zla namjera, koja je možda kasnije nastala kod optuženika, pošto je bio našao novac, da ne dostaje; da se radi samo o pitanju civilnog prava ili u najgorem slučaju o prekršaju. Svi su ovi prigovori bez pravnoga temelja. — Opće oznake prijevare sadržane su u § 197. k. z. U susljednim §§ nabraja zakon razne vrsti prijevarnoga činjenja. Ova su prijevarna činjenja tako ocrtana, da svako za sebe sadržava skrajnosti označene u § 197. k. z. Zato ne treba, da zakon za svaku pojedinu vrst prijevare ponovi glavna načela, što važe za sve skupa. Ko krije i sebi prisvaja stvari nadjene, zlorabi neznanje posjednika u pogledu mjesta, gdje se nalaze i ometa ga pri izuzimanju, da izgubljene stvari opet nadje. Bitno se svojstvo prijevare po § 201. c) kz. sastoji u tome, što počinitelj dodje do stvari bez muke, a da mu ne treba lažnoga i himbenoga predstavljanja, a prijevara kao takova i razlog kožnjivosti sastoji u skrivanju i u prisvjanju, ne pak u nahodjenju izgubljenih stvari. Sa sakrivanjem, koje obično počimlje istodobno s nahodjenjem, nastaje kažnjivost. Ne može po tom biti govora o susljednoj zloj nakani, nastaloj pošto je počelo kažnjivo djelovanje. Ko uzme i čuva nadjenu stvar, dok je može predati vlasniku ili oblasti, ne sakriva stvar u smislu § 201. c) kz., pa ne krši zakon, sve dok ne stane raspolagati s našastom stvari kao sa svojom vlastitom i na način, da otešča ili onemogući, da se stvar nadje, dakle dok je god ne sakrije i sebi prisvoji. — Optuženik nije pobrao novac sa namjerom, da ga preda oblasti, niti je išta poduzeo, da se nadje onaj, koji ga je bio izgubio, nego je s tim novcem platio kruh. što ga je bio kupio, te je stoga novac sebi prisvojio. To njegovo djelovanje sadržava sve skrajnosti pripisanoga mu zločina.

Tvrdnja, da je optuženik ipak namjeravao vratiti novac pravom vlasniku i da ga nije htio predati J. i P., jer nije imao povjerenje u njih, nijesu nego predpostavke braniteljeve, koje stoje u opreci sa sudskim utvrdjenjima. — Neosnovana se je ništovna žaoba imala stoga odbaciti.

O pravnom učinu pripomoči ubežniku po 2. odst. § 97. srb. k. z. — Za prestopek iz § 314. avstr. k. z. ni treba dejanske preprečbe oblastvenega opravila; zadostuje namen, otežkočiti izvršitev javne službe oli oblastvenega povelja.

Rešenje stola sedmorice odd. B. od 5. oktobra 1921. l. Kl 186/21.

Stol sedmorice, oddelek B, kakor kasacijsko sodišče, je ničnostno pritožbo obtožencev zoper rozsodbo okrožnega sodišča v Celju od 23. aprila 1921, opr. štv.

Digitized by Google

Vr VII 1933/20-21, a katero sta bila France U. in Jožefa U. obsojena radi pregreška zoper zakon, oblastvo in javni red iz § 97. srb. k. z. ter radi prestopka zoper javne naprave in naredbe iz § 314 avstr. k. z., po opravljeni javni razpravi zavrnil, a vzklica obtožencev radi izreka o kazni ni vpošteval.

Razlozi: Pozivom na točko 5. § 281 kpr. prigovarja branitelj obtožencev, da je razsodba v navskrižju se spisi, da vpošteva zgolj izpovedbo priče narednika Petra M., zlasti v pogledu opozoritve postajevodje P., a se ne ozira na navedbe obtožencev, da se je bil Anton U. zglasil na občinskem uradu, da je šel potem v Celje, se vrnil domov črez dva ali tri dni, kazal neko listino in zagotavljal domačine, da je sedaj vse v redu, da je bila zgolj pomota, ko so ga dolžili, da je ubažal iz vojske, da zdaj more ostati mirno doma in da ni treba imeti radi tega nikakih skrbij; nadalje da po povratku Antona U. iz Celja pa vse do 5. novembra 1920. l. ni bilo nikake orožniške patrulje v hiži obtožencev, da postajenačelnik P. obtoženca Franceta U. ni nikoli resno opozoril, da mora sina odpraviti v vojake; da so orožniki sploh samo enkrat opozorili na beg Antona U., a da je bil obtoženec France U. trdno prepričan, da njegov sin Anton ni ničesar kaznivega zakrivil, da je bil pravilno odpuščen iz vojske in da ga more doma imeti brez vsake odgovornosti, ter naposled, da je po priči Josipu L. dokazano, da nista obtoženca ničesar započela, kar bi moglo orožnika ovirati, da izvršita svojo službo, marveč da sta obtoženca orožnike le prosila, da naj pustijo Antona U. doma, da pride zanesljivo takoj drugi dan sam v svojo četo.

Toda ta izvajanja ne morejo utemeljiti zgoraj označenega ničnostnega razloga. Vsa ravnokar navedena opravičevanja obtožencev je sodni zbor pretresal, ni se pa prepričal o njih verodostojnosti. V sodbenih razlogih ni najti v tem pogledu nikake verzele. O protislovju se spisi ne more biti govora, ko branitelj sam ne navaja nikakih ugotovitev sodnega zbora, ki bi ne bile krite z vsebino sodnih zapiskov. Ko branitelj uveljavlja tako dosdevno protislovje, v resnici samo izpodbija pravilnost ocene dokaznih podatkov in utemeljenost prepričanja sodnega zbora. Taka izvajanja pa na kasacijskem postopanju niso dopustna, ker se protivijo določbam §§ 258 in 288/3 kpr. Vse kar je navedeno v pritožbenem spisu v smeri točke 5 § 261 krp., ni toraj niti vpoštevno.

V pravnem pogledu v smeri točke 9. § 281 kpr. izvaja branitelj, da § 97 srb. kaz. zak. predpostavlja, da storivec nudi svojo pomoč namenoma, da se ubežniku posreči beg. Tega namena pa da se ne more podtikati obtožencu Francetu U. On da sina Antona U. ni nikakor prikrival; Anton U. da je hodil svobodno doma okoli po posestvu, opravljal v pričo sosedov razna gospodarska opravila, zahajal tudi v cerkev in drugam po opravkih in kupčijah. Beg da je bil že prej brez vednosti obtoženca Franceta U. izvršen. S tem da je France U. dajal svojemu sinu stanovanje in hrano, da mu ni pomagal na pobeg, tem manj zalašč, t. j. v zavesti, da odteguje vojaka njegovemu krdelu in pomaga ubežniku na begu. Po § 314 avstr. kz. pa da je potrebno, da se storivec namenoma vmečava v uradne posle, ter da ne zadostuje, ko to stori le slučajno brez namena, ovirati uradne posle. Obtoženca da sta le prosila, da naj orožnika pustita Antona U. doma; s tem pa da nista nikakor posegla v njune uradne posle, niti da sta nameravala se zoperstaviti oboroženima orožnikoma.

Braniteljevo pravno mnenje je napačno. Pregrešek iz drugega odstavka § 97. srb. kaz. zak. zakrivi, kdor vojaka navede, da pobegne iz vojske ali njegov beg navlašč podpira. Pobegniti more samo vojak osebno. Samo on, ki je prisegel

Digitized by Google

zastavi zvestobo, se more zastavi izneveriti. Na to nezvestobo ga moreš zapeljati, našuntati, a izvršiti je more le on sam. Moreš toraj biti sokrivec, a ne sostorivec pobega. Toda za tako sokrivdo ne gre v našem primeru. Anton U. je bil že samovoljno pobegnil, ko je započelo kaznjivo ravnanje Franceta U. Le-ta ni sozakrivil pobega svojega sina; pobeg je bil posrečil brez njegovega sodelovanja. Pač pa je France U. podpiral in pospeševal beg svojega sina. Beg je trajal od trenutka, ko je Anton U. zapustil svojo četo, pa dokler so ga orožniki prijeli in izročili vojaškom oblastvu. V tej dobi je Francu U. opetovano zatajil svojega sina zasledujočim orožnikom, sakrival ga je pred gosposko, ko je orožnike nalagoval, da ne ve, kje se nahaja njegov sin, da si je vedel, da biva na njegovem posestvu. Nič ne de, da se je Anton U. v javnosti kazal. Saj France U. po zakonu ni bil dolžen, ovaditi svojega sina oblastvu. Zakon kaznuje samo dejansko skrivanje ubežnika pred gosposko, ne pa opustitev ovadbe ali zgolj pasivno zadržanje napram poizvedujočemu oblastvu. France U. je nadalje nudil svojemu sinu tudi stanovanje in hrane.

S tem ravnanjem je povzročil, da se je mogel njegov sin v varnem zavetju skrivati pred orožniki in se delj časa odtegovati vojaški službi. Brez tega obtoženčevega ravnanja bi Antonu U. radi pomanjkanja denarnih sredstev ne bilo mogoče tako dolgo izostati iz svoje čete; varnostni organi bi ga bili prej izsledili. France U. pa se je tudi zavedal krivičnosti svojega ravnanja, kajtî vedel je, da je bil njegov sin iz vojaške službe pobegnil; orožniki so mu to povedali in ga celo svarili, da naj dalje ne skriva ubežnika, ampak naj ga odpravi nazaj v njegovo četo, ker da sicer zapade tudi on kazni. Vkljub temu pa je obtoženec dejanski podpiral kaznjivo ravnanje svojega sina. S tem je zakrivil samostojen pogrešek iz § 97. srb. k. z. Je-li Francetu U. bilo mogoče, prisiliti svojega sina, da se povrne v vojaško službo, ni važno; zakon ne zahteva nikarega vpljiva na ubežnika, da odjenja od započetega hudodelstva, ampak prepoveduje zgolj podpomoč ubežnika, da more v svojem kaznjivem ravnanju vstrajati in potuho, da mu ni treba se skesati in dobrovoljno opustiti nadaljevanje bega. Krivorek je toraj v toj smeri po zakonu opravičen.

A tudi § 314. avst. k. z. je sodni zbor po pravici uporabil zoper oba optoženca. Le-ta se nista omejila, kakor izvaja branitelj, zgolj na prošnje, da naj orožnika ne vkleneta Antona U., ampak sta v oružnika dejanski silila in ju motila v njunem poslu, tako da ju je moral orožnik P. s puško v stran odriniti. Tako ravnanje pa ustanavlja prestopek iz § 314. avstr. kz. Po toj kazenski določbi zadostuje namreč že sam namen, otežkočiti izvršitev javne službe ali oblastvenega povelja. S tem ovira storivec svobodno, nemoteno poslovanje oblastvenega opravitelja. Ni treba, da storivec namerava, izvršitev opravila preprečiti ali da je njegovo ravnanje v to v resnici sposobno. Zategadelj je bilo zavrniti neutemeljeno ničnostno pritožbo obeh optožencev. — Branitelj je priglasil tudi vzklic zoper izrek o kazni, ni pa navedel vzklicnih razlogov, niti je vzklic pozneje obrazložil. Zato se stol sedmorice po drugem odat. § 294. kpr. ni mogel ozirati na priglašeni vzklic.

Digitized by Google

Marginalia.

Kad se uvaži, da je svaki zakon kao i sve ono, što mu je surogat kao npr. uredbe itd. odraz snage pojedinih interesnih grupa, onda je jasno, da će sa svakim zakonom ili uredbom o stanovima biti nezadovoljna makar jedna interesna grupa. Medjutim sa stanarinskim uredbama, koje su kod nas izlazile, bile su redovito obje grupe nezadovoljne: zakupci i zakupodavci. Uzroci njihova nezadovoljstva jesu ekonomske i socijalne naravi, kakve je naravi i njihov spor. Obje grupe shvaćaju svoje interese i odviše sebično, a da bi bile sposobne doći do objektivne sredine i kompromisa, s kojim bi obje stranke bile zadovoljne. Zato je i teško jednome stručnome pravničkome listu ulaziti u kritiku pojedinih stanbenih uredaba, što znači i u sam spor dviju interesa. Pravnik čak ne može uvijek da piše kritiku o stanbenim uredbama ni sa stanovišta, koliko su se one udaljile od općenitih principa, na kojima počiva naše pozitivno pravo npr. od principa privatnoga vlasništva. Ako bi s priznanjem, da su sve stanarinske uredbe okrnjile taj princip, spojio i prosvjed protiv tog krnjenja, onda bi dokazao, da je puki formalista bez socijalnog shvaćanja, koje je ipak, i ne samo ipak i te kako potrebno pravniku. Ali sve ima svoje granice, pa i obzir zakonodavca (odnosno uredbodavca) na socijalne momente.

Te granice je prešla uredba od 21. svib. 1921. o stanovima i zakupima zgrada uopće, i to ustanovom, da naime s v i z a k l j u č e n i u g o v o r i gube važnost, u koliko sadrže odredbe i suprotnosti sa uredbom. Ugovori kao suglasna volja stranaka bili su ipak najčešće iznad zakona. Ugovore ne bi zakon smio poništavati, napose ne onda, kada su oni zaključeni pod jednakim prilikama, pod kojima je i zakon izišao. Razumljivo bi bilo, kad bi citirana uredba poništila ugovore zaključene npr. tamo negdje za vrijeme rata ili čak prije njega, kad su na volju kontrahenata djelovale t a d a n j e prilike, sasvim različne od d a n a š n j i h. Ali nerazumljivo je i neopravdano, kad uredba oduzemlje važnost ugovorima (resp. nekim njihovim stavkama), koji su zaključeni eventualno i dan prije uredbe, dakle pod istim prilikama, pod kojima i obzirom na koje je uredba izdana. Posljedice takova postupka već se vide: sporovi, mjesto da se prorijede, bivaju češći; za državljane gube ugovori uopće kao takvi važnost, a da i ne govorim o autoritetu, što ga državna vlast gubi izdavajući uredbe protiv tako jasnih i općenitih pravnih principa, čiji dalnji opstanak u stanovitim granicama čak i socijalni obziri traže i opravdavaju.

Mislim, da je to glavna zamjerka, koja se uredbi s pravnoga stanovišta može prigovoriti. Ima ih dakako još, kao npr. da sve sporove, što nastaju iz ove uredbe, rješavaju u p r a v n e oblasti (osim otkaza stana, koji spada pred sud) itd., itd. Uostalom, kako čujemo, i ovu će uredbu stići sudbina ostalih uredaba i zakona u našoj državi: jedva rodjena bit će i revidirana. Ovo svojstvo brzoga revidiranja moglo bi se nazvati dobrim, kada bi ono dokazivalo, da se kod nas spremno vodi računa o prilikama i s njihovom brzom promjenom. Čini se medjutim, da je obratno: da se kod izdavanja njihova ne vodi ozbiljno računa s prilikama.

* * *

Dne 22. lip. 1921. izašla su tri (ne zakone, već) uredbe, kojima se, obzirom na vrijednost prepornog predmeta, proširuje kompetencija mjesnih sudova i kotarskih sudova te primjena maličnog postupka pred potonjima. Takvo proširenje

Digitized by Google

je u skladu sa željom, koju je Pravničko društvo izrazilo u poznatoj svojoj ovogodišnjoj rezoluciji, a u skladu je dakako i s palom vrijednošću novca. Uredba odterećuje time zborne sudove i prenaša znatan dio njihova posla na inokosne sudove, a uz to ujednostavnjuje i ubrzava postupak kod ovih. Sada samo nešto manjka: manjka dovoljan broj inokosnih sudaca. I prije ih je bilo razmjerno malo, a sada će biti još manje. I tako ovim uredbama nije postignuto baš sve ono, što se njima htjelo i nadalo postići. Trebamo sudaca, više sudaca! O mnogome ovisi, da se ta želja o potreba ostvare.

* * *

Isto je tako u skladu s rezolucijom Pravničkoga društva uredba istoga datuma o izmjeni kaznenoga zakona i kaznenoga postupnika u Hrvatskoj i Slavoniji. Tu se još opravdanije, nego li na civilno-pravnome području, vodilo računa s padom valute. Sudbenim stolovima ova će uredba svakako dobro doći. Doći će dobro i autoritetu kaznenoga zakona, jer okrivljeni istražni uznici ne će tako dugo sjediti u zatvoru kao dosada, kada se znalo dešavati, da je gdjekoji i poslije jednogodišnjega istražnoga zatvora proglašen nekrivim. — Jedno ne bi nikako željeli, da se postupak pred jednim sucem, koji bude po citiranoj uredbi odsad zamjenjivao senat, ne izrodi u nešto sličnoga postupku radi prestupka pred kotarskim sudovima.

* * *

In fine ovih mariginalia, kojima je tek čedna svrha da registriraju i kratkim opaskama poprate neke aktuelne dogadjaje na pravnome području, neka bude zabilježena i ova istinita zgodica: Jedan odvjetnik imao je u nekoj parnici da sastavi za sutrašnje ročište alegat, i to protuodgovor. No listajući svoj spis, opazi, da nema protivničkoga odgovora, jer mu susretljivi kolega-odvjetnik nije dao na prošlome ročištu prijepisa. Požuri se stoga odmah sudbenome stolu, da u registraturi prepiše alegat. Izvadi spis, prepiše alegat i spravivši prijepis u džep hoće da ode. Sudbeni ga oficijal zaustavi. — Što je to? — Dužni ste, gospodine, 2 dinara takse za ovaj prijepis! — Za ovaj prijepis, što sam si ga sam eto olovkom napisao? — Poslije nekoga natezanja i čudjenja, odvjetnik se osvjedočio, da oficijal imade pravo, jer tako stoji u zakonu o taksama pod T br. 42.

Dr. I. P.

Društvene vijesti.

Zakon o sudijama i bilježnički red. — Osnova zakona o sudijama bila je poslana Pravničkome društvu na mišljenje. Ovo je izradio član njegova odbora, predsjednik ban. stola u Zagrebu g. Slavoljub Sova. To se mišljenje nalazi otisnuto u cjelini u ovome broju naprijed. I banski stol je poslao svoje posebne mišljenje, koje je izradio njegov vijećnik i član odbora našega društva g. dr. Čimić. Ovo se mišljenje u glavnome slaže sa spomenutim mišljenjem našega društva.

Predavanja u našem društvu. — Veseli nas, što možemo javiti našim članovima, da ćemo opet započeti s predavanjima u našem društvu i to po mogućnosti skoro. Dosada se prijavio, da će predavati odvjetnik g. dr. Stern a po vremenu će predavati odvjetnik g. dr. Ivo Karlović. Predmet i dan predavanja bit će objelodanjen u novinama. Tko bi bio pripravan, da takodjer u formi

Digitized by Google

predavanja obradi kakvu pravnu temu, osobito aktuelnu, neka se izvoli javiti kod društvenoga tajnika.

Poziv na suradnju. — Umoljavaju se gg. pravnici, da življe suradjuju u ovom našem glasilu. Prilike za to imade sada na pretek za sve pravnike, bavili se oni ili teorijom ili praksom. Članke i uopće sastavke iz kojegagod pravnoga područja neka izvole šiljati na jednoga od urednika. Samo ako se pravnici u suradnji natječu, može ovo naše glasilo zasjecati u sva pravna područja, te time mnogo bolje udovoljavati svojoj svrsi.

Nove knjige.

Tumač karnosnim propisima za namještenike političke uprave u Hrvatskoj, Slavoniji i Medjumurju. — Napisao Celso Cavalieri, bans. savjetnik. — Zagreb 1921. (256. stranica). Pisac ovoga tumača nije novajlija. On je jedan od naših upravnih činovnika, koji se tečajem svojega mnogogodišnjega službovanja kao praktični pravnik intenzivnije bavi knjigom i koji je napisao lijepi broj uspjelih rasprava, otisnutih u »Općinskom Glasniku«, »Općinaru« i »Općinskom Upravniku«, pa i u našem »Mjesečniku«. Osim toga napisao je: »Reformu općinske uprave«, Zagreb 1912. (367 strana) i »Tumač zakonu o nužnim prolazima«, Zagreb 1916. (470 strana). Prvo je djelo ocijenio u ovom našem listu sveuč. prof. dr. Lad. Polić, a drugo bans. savjetnik dr. Antun Goglia. Literarni rad pisca ove knjige kreće se poglavito oko općine, samoupravnih tijela, činovnika itd. — t. j. oko predmeta, kojima se i praktički u službi bavio.

U ovom »Tumaču karnosnim propisima za namještenike političke uprave« nalazi se kao uvod radnja »Problem javne službe« (str. 11.—49.). Ova lijepa radnja nije drugo, kako sam pisac u predgovoru navodi, — nego preradjena i dopunjena njegova ranija radnja »O pravnom odnosu izmedju činovnika i države«. Kod mnogih navoda u ovoj radnji mogao je pisac citirati odgovarajuće ustanove naših zakona i eventualno naredaba ,naročito ustanove zakona od 1914. o opskrbi javnih namještenika. Neke misli ove radnje opažaju se i u daljem sadržaju ove knjige.

Zatim dolazi pravi sadržaj knjige prema njezinu naslovu — naime sam »Tumač« i to: I. Uredba od 11. veljače 1921., kojom se preinačuju odnosno dopunjuju ustanove zakona od 5. veljače 1886. o karnosnoj odgovornosti urednika i službenika kod županijskih i kotarskih oblasti (str. 55.—152.); — II. Ustanove zakona od 5. veljače 1886. o karnostnoj odgovornosti urednika i službenika kod županijskih i kotarskih oblasti, koje su (ustanove) ostale još na snazi (str. 155. do 161.); — III. Privremena uredba o karnosnom postupku protiv urednika i službenika hrv.-slav. zemaljske vlade i njenih pomoćnih ureda (str. 165.—169.); — IV. Privremena uredba o karnosnom postupku protiv načelnika, te činovnika i službenika seoskih općina i trgovišta, koja nemaju uredjenoga magistrata (str. 173.—178.). Nakon toga uvrštene su u knjigu provedbene naredbe i to: A. Naredba bana od 3. travnja 19921. br. 9681., kojom se izdaje naputak o karnosnom postupku protiv urednika i službenika županijskih i kotarskih oblasti (str. 183. do 224.); — B. Naredba bana od 4. travnja 1921. br. 9684. o provedbi privremene uredbe od 11. veljače 1921. o karnosnom postupku protiv urednika i službenika

Digitized by Google

hrv.-slav. zemalj. vlade i njenih pomoćnih ureda (str. 227.—228.); — C. Naredba bana od 3. travnja 1921. br. 9685. o provedbi naredbe od 11. veljače 1921. o karnosnom postupku protiv načelnika, činovnika i službenika soeskih općina i trgovišta, koja nemaju uredjenoga magistrata (str. 231.—232.). U nastavku otisnuta je naredba od 12. ožujka 1859. o jamčenju sudbenih činovnika u slučaju krivnje i postupka protiv istih uslijed sindikatskih tužaba (str. 235.—242.), te kao dodatak uredba (bez naznake dana izdanja i broja), kojom se nadopunjuju neke ustanove zakona od 12. prosinca 1870. o uredjenju općina i trgovišta, koja nemaju uredjenoga magistrata (str. 245.—247.). Na koncu se nalazi stvarno kazalo (str. 249. do 253.) i sadržaj knjige (str. 254.—256.).

Kako se iz ovoga sadržaja knjige vidi, sadržaje ona sve, što se odnosi na ovaj predmet i što je s njim u savezu. No tumač je zapravo od str. 55—178.. dok su od str, 183.—247. naprosto otisnuti savezni propisi, a u početku povrh toga spomenuti teoretski uvod. Možda bi s toga bilo shodnije, da knjiga imade naslov: Karnosni propisi za namještenike političke uprave u Hrvatskoj, Slavoniji i Medjumurju, prema potrebi protumačeni i sa teoretskim uvodom o problemu javne službe providjeni. Pisac nije žalio truda, da sve, što mu se činilo potrebno, prikaže iscrpljivo i razumljivo. Radnja u uvodu i tumačenja pisana su laganim jezikom, pa se zato knjiga ugodno čita. Knjiga dolazi dobro svakomu upravnomu činovniku, a poglavito pako svakomu onomu, koji se u praksi bavi karnosnim stvarima upravnih činovnika. Nadamo se, da pisac ne će ovom knjigom završiti svoj literarni rad, te da će se još i u ovom našem glasilu pojaviti kojom radnjom.

Dr. E. Lovrić.

Arhiv za pravne i društvene nauke, organ pravnoga fakulteta univerziteta beogradskoga pod uredništvom profesora univerziteta dra. Čedomila Mitrovića i dra. Koste Kumanudija, Beograd 1921., god. XI. — drugo kolo, knjiga III. br. 3., sadržaje: Prof. dr. Aleksa Ivić, Izrada zakonika za kneževinu Srbiju (od 1829.—1843.); — dr. Čeda Marković, novčana reparacija moralne štete (nastavak); — dr. Gjorgje Tasić, Odgovornost države po principu jednakosti tereta; — prof. dr. Metod Dolenc, Krivično pravno zakonodavstvo posle prevrata i Slovenci; — sudija kasacijonoga suda dr. L. Soldatović, Povodom nacrta zakona o pravozastupnicima (odvojeno mišljenje); — dr. Slavko Šećerov, Obrazloženje agrarne reforme s pogledom na velike posjede (nastavak); — Ljub. Radovanović, Čl. 18. zakona o zaštiti javne bezbednosti i poretka u državi; — prof. dr. Feodor Taranovski, Uništaj poravnanja. Osim toga sadržaje ova knjiga Arhiva više sitnijih stvari kao: Oko izjednačenja zakona; — Malo statistike na sudski postupak; — Postupak kod okrajnih sudova; — Postupak pred sudskim dvorom; — Stvarna nadležnost; — Organizacija sudova; — Statistika; itd. Ovom zgodom primjećujemo, da uredništvo »Mjesečnika« šalje uredništvu »Arhiva« novo izašle brojeve »Mjesečnika«, pa moli, da mu uredništvo »Arhiva« u zamjenu izvoli slati novoizašle knjige »Arhiva«.

Medjunarodno i komparativno pravo.

Angell: Der Friedensvertrag i. d. wirtschaftl. Chaos in Europa. Aus d. Engl. übertr. v. A. du Bois-Reymond (Deutsche Verlagsges. f. Politik u. Geschichte, Berlin).

Bauer, Arbeiterschutz u. Völkergemeinschaft (Füssli, Zürich) 1918.

Digitized by Google

Baumgarten: Der Versailler Vertrag u. die Fortführung der Sozialreform (Berlin 1919—1920).

Berliner: Die Vorschriften d. Friedensvertr. v. Versailles über Versicherungsverträge (Leipzig, Deichert).

Dreist, Die Vergütung der Okkupationsleistungen, Spaeth-Linde, Berlin 1921.

Druckschrift d. schweizer. Vereinigung f. internat. Recht. Publication de la société suisse de droit international (Füssli, Zürich): Borel, La neutralité de la Suisse dans la société des nations. Rapport présenté à l'assemblée annuelle de la société de 2. XI. 1919. — Burckhardt, Der allgem. Charakter d. Völkerbundes. — Grossmann: Der Eintritt d. Schweiz in d. Völkerbund in wirtschaftl. Beleuchtung. — Scherrer-Füllemann: Der Völkersbundvertrag.

Heymann, Besetzungsrecht (Rechtswiss. Studien, 7) Berlin, Ebering.

Jitta, Neugestaltung des Internat. Rechts (Mart. Nijhoff, Haag, 1919).

Kelsen, H.: Das Problem der Souverenität u. die Theorie des Völkerrechts (J. C. B. Mohr, Tübingen, 1920).

Kempf, J.: Völkerrechtl. Schiedsgerichtsbarkeit (Rechtwiss.- Studien, 8). Berlin, Ebering.

Lenz: Der Wirtschaftskampf der Völker u. seine internat. Regelung (Enke, Stuttgart 1920).

Kohler: Grundlagen des Völkerrechtes (Ferd. Enke, Stuttgart, 1918).

Manes: Der deutsche Regierungsentwurf f. e. Weltarbeiterrecht (Berlin, Engelmann, 1919).

Medjunarodni ugovori o zaštiti industrijske svojine i naredbe o izvršenju ugovora (Beograd, 1921).

Umbreit: Völkerbund u. internationales Arbeiterrecht (Hobbing, Berlin, 1919).

Shätzel: Internat. Arbeiterwanderungen, ein weltwirtschaftl. Problem des Völkerbundes (Berlin, Engelmann, 1919).

Wehberg-Manes: Deutsher Völkerbundvorschlag d. deutschen Regierung mit d. Entwurf f. ein Weltarbeiterrecht (Berlin, Engelmann, 1919).

Wittmack: Über die Verantwortlichkeit von Angehörigen einer Armee im Feindesland (Art. 228 d. Friedensvertrags) Ferd. Enke, Stuttgart, 1920.

Državno, upravno, socijalno pravo i t. d.

Barth, E.: Die Socialisierung d. Kohlenbergbaues. Mahnungen u. Bedenken. Hrsg. v. »Aufbau u. Werden« Ges. f. prakt. Volksaufklärung, Berlin 1921.

Barthel: Der kommende Börsenkrach u. d. drohende Wirtschaftskrisis. Eine volkswirtschaftliche Studie, zugleich ein Mahnruf an Regierung u. Volk (Hamburg, Deutschvölk. Verl., 1921).

Beckmann, W.: Sozialisierung, Bodenreform, Freiwirtschaft. Die Sozialisierugsfrage d. Bergbaues u. d. Beantwortung (Erfurt, Freiland-Freigelb-Verlag, 1921).

Besoldungs- u. Pensionsgesetze, Die, f. d. Reich u. Preussen. 3. Heft: Beamten-Diensteinkommengesetetz, Das preuss. nebst Besoldungsordnung. Entschliessungen d. preuss. Landesversammlung u. Begründung, sowie d. Ges. betr. Einführung e. Altersgrenze. Nebst Anh.: Gesetz z. Sicherung e. einheitl. Regelung d. Beamtenbesoldung. Mit einem Vorw. v. Eisenbahn-

Digitized by Google

Obersekr. E. Kuhlmann (Berlin, Heymann 1921).

Beuck: Steuerlich zweckmässige Gesellschaftsformen (Berlin, Spaeth u. Linde, 1921).

Binding: Zum Werden u .Leben der Staaten. Zehn staatsrechtliche Abhandlungen. (München-Leipzig, Duncker & Humblot, 1920.)

Borchardt: Das Papiergeld in d. Revolution 1797—1920 (Hrg. »Aufbau u. Werden« Ges. f. prakt. Volksaufklärung, Berlin, 1921).

Bund: Nietzsche als Prophet des Sozialismus (Breslau, Verlag v. Trewendt & Granier, 1919).

Buro-Koeppel: Die Gesetzgebung gegen d. Kapitalflucht. Für d. prakt. Gebrauch gemeinverständlich erläut. (Industrieverlag Spaeth & Linde, Berlin 1921).

Cunow: Die Marxsche Geschichts-, Gesellschafts- u. Staatstheorie. Grundzüge d. Marxschen Soziologie, 1. Bd. (Vorwärts, Berlin, 1920).

Daude: Das Feld- u. Forstpolizeigesetz v. 1. 4. 1880, 5. Aufl., München, Müller.

Diefenbach: Reichsarmengesetz. (Karlsruhe, Braun).

Dietzel: Die Nationalisierung der Kriegsmilliarden. Eine Behandlung des von der Breslauer Rechts- u. Staatswissenshaftlichen Fakultät gestellten Themas: »Wahres u. Falsches a. d. ... Redewende, Das Gled bleibt im Lande (Mohr — Tübingen, 1919).

Dochow F.: Reichswirtschaftsrat u. Reichswirtschaftsgericht (Wirtschaftsrecht, 1, Berlin, Spaeth & Linde).

Eckert: Wirtschaftl. u. finanzielle Folgen d. Friedens v. Versailles (Bonn, Marcus & Weber, 1921).

Engler: Die Wohnungsgenossenschaften gegen Wohnungsnot (Vorwärts, Berlin, 1920).

Fehner-Herrmann-Ganser: Wörterbuch d. deutsch. u. franz. Rechts- u. Verwaltungsspr.... (Strasbourg, 1920).

Feig-Sitzler: Betriebsrätegesetz, 1920.

Fichte: Zurückforderung der Denkfreiheit von den Fürsten Europas, die sie bisher unterdrückten. (Meiner, Leipzig, 1920).

Frantz: Deutschland u. der Föderalismus. (D. Verlags-A., Stuttgart, 1921).

Fuchs: Logische Studien im Gebiet der Jurisprudenz, H. 1. (Helwingscne Buchh., Hannover, 1920).

Geigel, R.: Das Reichsges. über die durch inn. Unruhen verurs. Schäden v. 12. 5. 1920 (München, Schweitzer, 1921).

Gesetz betr. d. vorläuf. Förderung d. Wohnungsbaues v. 12. II. 1921 (Heymann, Berlin).

Glockner: Zur Reform d. inn. Verwaltung (Emmerling & Sohn Nachf., Heidelberg, 1920; S. A. a. d. Zeitschr. f. bad. Verwaltung u. Verwaltungsrechtspflege 1920/21).

Goedeckemeyer: Die Idee vom ewigen Frieden (Meiner, Leipzig, 1920).

Görcke, Die preuss. Jagdordnung v. 15. 7. 1907. nebst Ausf. Anweisung u. d. sonst jagdgesetzl. Best. f. Preussen. 5. Aufl. P. Kohli's Werkes »D. preuss. Jagdges.« (Berlin, Müller).

Goldstein, Rasse u. Politik. (Schüchtern: Neuwerk Verlag 1921).

Digitized by Google

Gomperz, Dio Idee der überstaatlichen Rechtsordnung. Nach ihren philosophischen Voraussetzungen untersucht. (Wien, Strache, 1920; — rec. Zeitschr. f. öff. R., II B. H. 1/2, 1921, str. 239).

Haack, Die preuss. Ges. über Rentengüter, 2. vollst. neu. bearb. u. erg. Aufl. (D. Preuss. Agrargesetzgebung, 1), (Berlin, D. Landbuchhandlung).

Hedemann-Heespen, Die Entstehung des Adels (Kiel: Mühlau, 1921).

Heuss, Demokratie u. Selbstverwaltung (Berlin, Zentralverlag, 1921). (Staat u. Wirtschaft).

Heyde, Die Sozialpolitik im Friedensvertrag (Jena, 1919).

Hohlfeld J., Lehrbuch d. Bürgerkunde u. Volkswirtschaftslehre (Leipzig, Neumann, 1921).

Hubrich, Das demokrat. Verfassungsrecht d. d. Reiches. Ein Lehrbuch (Greifswald, Brunken Co).

Hüsing, Die neue deutsche Wehrverfassung (Rechtwiss. Studien, 6), (Berlin, Ebering).

Jaeger Änderungen d. sozialen Versicherungsgesetze seit Ausbruch d. Krieges (Berlin, Springer).

Jahn, Verstaatlichung u. Vergesellschaftung (Leonh. Simion Nachf., Berlin, 1920).

Kaulla, Die Grundlagen d. Geldwertes (Deutsche Verlags-Anstalt, Stuttgart, 1920).

Kelsen, Die Verfassungsgesetze der Republik Öst. IV. T. (Deutike, Wien, 1920).

Köhler, v. L.: Zur Frage der Vereinfachung der Organisation in der inneren Staatsverwaltung Württenbergs, iz »Recht u. Staat in Geschichte u. Gegenwart« sv. 16 (Mohr, Tübingen 1919).

Kriegs- u. Übergangs-Gesetze, -Verordnungen u. Bekanntmachungen, Sämtliche, 1. Tl.: Ges., Ver. u. s. w. 1920, 2. Tl. (Berlin, Verl. d. d. Reichsgesetzbuches f. I., H. u. G.) 1920 — M 70.

Krause, Entwurf eines europäischen Staatenbundes. Mit. Einleitung von H. Reichel (Meiner, Leipzig, 1920).

Lade, Die preuss. Kriegsorden i. Weltkriege (Berlin, Galle).

Lammert, Verfassungsgeschichte v. Schwarzburg-Sondershausen. (Bücherei d. Kultur u. Gesch., B. 10). (Bonn, Schroeder).

Langhoff, Staatsbürgerschaft u. Heimatsrecht in Öst. (Manz, Wien, 1920).

Lassar, Grundbegriffe des preussischen Wegerechts (Berliner V., Springer, 1919) (Rec. Zeitschr. f. öff. R. II. B., H. 1/2, 1921, str. 237),

Leitner, Privatwirtschaftslehre der Unternehmung, 3. erw. Aufl. (Ver. wiss. Verleger, Berlin, 1921).

Liefmann: Arbeitslöhne u. Unternehmungsgewinne nach dem Kriege (Hess, Stuttgart).

Löwenthal, Krailsheimer, Die Verordnung über d. Reichswirtschaftsgericht v. 21. 5. 1920. (Berlin, Schmalfeldt).

Manes, Sozialpolitik in der Friedensfrage u. im Völkerbund, Berlin 1919.

Maraun, Verwaltungsvorschriften u. Gesetze f. preuss. Gemeinde- Polizei- u. Kreisbehörden. Bearb. u. hrsg. v. U. Koppe. Jg. 1919. 2. Hflfte. 3. Teil. Berlin, Reuschel.

Digitized by Google

Svaštice.

Broj odvjetnika i sudaca. Zanimljivo je promatrati razvoj sudaca i odvjetnika po broju. Godine 1880. bilo je u Hrvatskoj i Slavoniji 187 odvjetnika i 198 sudaca (ispitanih). God. 1900. digao se broj odvjetnika na 200, a sudaca čak na 378. Od ove godine (do danas) narasao je broj odvjetnika na 593, a sudaca samo na 390. U samome Zagrebu imade danas 178 odvjetnika. Ostavimo neodgovorenim pitanje, je li toliki broj odvjetnika na korist pravosudju i samome staležu; ali na analogno pitanje o broju sudaca možemo reći, da je tako maleni broj sudaca znatno na štetu pravosudju kod nas. Ovoliki nerazmjer izmedju sudaca i odvjetnika nije nikako zdrav. Državnu bi vlast ova pojava morala zabrinuti i potaknuti, da materijalni položaj sudaca tako podigne, te bi najsposobniji pravnici hrlili k sudstvu, a ne obratno.

Brzina. Udruženje pravnika u Beogradu saopćilo je dopisom od 30. rujna t. g. ministarstvu pravde, da će dne 10. i 11. listopada t. g. održati u Beogradu glavnu skupštinu, pa zamolilo ministarstvo, da o tome obavijesti sve područne oblasti — napose time, da je posjetnicima skupštine odobrena povlastica vožnje željeznicom i brodom uz pola cijene. Ministarstvo pravde saopćilo je to svojim dopisom od 4. listopada t. g. ministarstvu trgovine, koje je to javilo svome odjeljku u Zagrebu dne 6. listopada t. g. Odjeljak ministarstva javio je to dne 10. listopada t. g. dalje Pravničkome društvu u Zagrebu, koje je dobilo obavijest o skupštini — nakon skupštine!

Ispravak. — U dvobroju »Mjesečnika« za kolovoz i rujan 1921. spada odlomak, počevši od 4. retka odozgor na str. 186. do uključivo 4. retka odozgor na str. 187., na stranu 185. iza 3. retka (iza riječi «ratarnica«).

POZOR ČLANOVI I PRETPLATNICI! — Umoljavaju se gg. članovi i pretplatnici »Mjesečnika«, da izvole članarinu i pretplatu za god. 1921. što prije uplatiti, ako to dosele učinili nisu. Upraćivati se može budi putem I. hrvatske štedionice u Zagrebu, budi neposredno društvenomu blagajniku gosp. Franji Podgajskomu, Zagreb, Boškovićeva ulica 2. Šiljanjem članarine i pretplate poštom na ovaj način imadu gospoda članovi i pretplatnici u rukama odmah i potvrdu. Članovi i pretplatnici, koji na ovaj način ne uplate članarine i pretplate, mogu to učiniti putem naših povjerenika. Zagrebački članovi, naročito odvjetnici, suci i odvjetnički parovodje mogu plaćati članarinu takodjer sudb. pristavu g. dru. Hircu, koji se izjavio spremnim preuzimati članarinu za društvo. Godišnja je članarina za javne činovnike svih struka i odvjetničke perovodje 120 K, a za članove ostalih zvanja 240 K. Novi članovi plaćaju kod pristupa u društvo još i upisninu od 20 K. Za javne je urede pretplata 250 K na godinu. Članarina i pretplata plaća se unapriječ i to po volji najednom ili u polugodišnjim ili četvrtgodišnjim obrocima. Dužnost je svih članova, da redovitim plaćanjem članarine omoguće izdavanje »Mjesečnika«. Isto tako je dužnost svih pravnika, da budu članovi društva, da uzmognu kao takovi dobivati ovaj naš pravnički list, bez kojega ne bi smio da bude nijedan naš pravnik. Ako svi naši pravnici sdušno vrše tu dužnost, moći će »Mjesečnik« i kraj sadanjih velikih štamparskih troškova redovito izlaziti, što više moći će se njegov opseg i povećati.

Digitized by Google

MJESEČNIK

GLASILO PRAVNIČKOGA DRUŠTVA

BROJ 8. GOD. XLVII.

Uredili: Dr. Edo Lovrić, kr. sveuč. profesor, Dr. Ivo Politeo, odvjetnik.

ZAGREB PROSINAC 1921.

Primjenjivanje austrijskog općeg gradjanskog zakonika u Bosni i Hercegovini. *

Piše univ. doc. *Dr. Mihajlo Zobkow*, predsjednik senata u vrhovnom sudu u Sarajevu.

Bivša austro- ugarska monarhija je našla suštnu različnost pravnoga stanja u Bosni i Hercegovini, kada je njezina vojska dne 19. augusta 1878. osvojila glavni grad Sarajevo sa zadaćom, da te zemlje »zaposjedne i upravlja« u smislu državnoga ugovora, sklopljenoga u Berlinu dne 13. jula 1878.[1] Do tada vrijedilo je u tim zemljama sasvim drugo pravo, nego u zemljama austro-ugarske monarhije.

* Ova je radnja publicirana god. 1911. pod naslovom: »Die Anwendung des allgemeinen bürgerlichen Gesetzbuches in Bosnien und der Herzegovina« prigodom stogodišnjeg jubileja austr. opć. gradj. zakona (»Festschrift zur Jahrhundertfeier des allg. bürger. Gesetzbuches, svez. II. str. 729—752 i otisak). Opažam potrebu, da objelodanim tu radnju na hrvatskom ili srpskom jeziku, ma da izgleda, da će otomansko zakonodavstvo imati doskora samo historički značaj za Bosnu i Hercegovinu. Ali s druge je strane literatura bosanskoga »domaćega« prava sasvim oskudna, a njemačka je radnja poradi malenoga broja otisaka nepristupačna. Kratak se pregled bosanskoga privatnoga prava pokazuje pako naročito za mladji naraštaj sve više potrebnim. Držao sam se po mogućnosti izvornoga teksta. Ali sam uvažio i novo zakonodavstvo, kojim se modificira prijašnje stanje.

Novija literatura u tom pravcu: Farkaš, Formalno i materijalno pravo u ostavinskim stvarima u Bosni i Hercegovini, (»Mjesečnik« iz god. 1910. br. 1—7): Pilar: Entwicklung der Reception des österr. allgem. bürger. Gesetzbuches in Bosnien und der Herzegovina unter besonderer Berücksichtigung des Immobilienrechtes (»Festschrift zur Jahrhundertfeier des allg. bürg. Gesetzbuches (1911) II. str. 703—726);

Kaurimsky: Studien über das bosnische Privatrecht (u. »Jurist. Vierteljahresschrift«, N. F. XXIX. str. 225—274 (1914) i otisak; spor. o tome moju recenziju u »Mjesečniku«, 1914. br. 6 str. 553—554);

Eisner, O opć. gradj. pravu u Bosni i Hercegovini (Archiv za pravne i društvene nauke, Beograd, 1920. str. 81—109 i otisak).

Brošure: Agrarni govor narod. poslanika Mustajbega Mutevelića, držan u bos.-herc. saboru 4. apr. 1911. sa dodatkom: Nekoliko odgovora protivnicima o našem erazi-mirijskom vlasništvu, Sarajevo, 1911.

[1] Čl. VIII.: — ugar. zbor. zak. iz god. 1879. i austr. zb. zak. br. 43 iz g. 1879.

Digitized by Google

Državno se je otomansko pravo oslanjalo na načelima moslimske (islamitske) vjere i polazilo je sa posve drugoga pravnoga nazora, nego zapadno-europsko pravo. Pored otomanskoga prava bili su dopušteni na oblasti ličnoga, porodičnoga i nasljednoga prava za ispovjednike kršćanskih vjerozakona i za španjolske židove posebni propropisi i lokalne norme, što su stajale u skladu sa vjerskim propisima dotičnih vjerozakona (tzv. Miletsko pravo). Na tim oblastima bilo je hebrejsko, rimsko-bizantijsko i kanonsko pravo istočne i rimokatoličke crkve, promješano sa državno-pravnim otomanskim propisima. — Sdruge su strane bosanski veleposjednici (begovi) znali naći način, da ne dopuste do primjene pisane otomanske zakone, ili da ih učine iluzornima.[2] Uslijed toga dolazilo je često do sukoba izmedju bosanskih veleposjednika i državne vlasti, te izmedju veleposjednika i žitelja bez posjeda. Te razmirice pobudiše konačno signatarne vlasti do prisilnih sredstva i do pristanka na okupaciju Bosne i Hercegovine. S tih se razloga može samo na osnovu veoma pomnih studija ustanoviti, kakve su privatno-pravne norme glede pojedinih pravnih odnošaja faktično postojale u Bosni i Hercegovini prije okupacije. Ali i kod savjesnih studija ne će rezultat ispasti na potpuno zadovoljstvo, jer su vrela nepotpuna i nesigurna.

I.

U carskoj proklamaciji[3] na narod Bosne i Hercegovine god. 1878. bilo je naznačeno glavno pravilo za zakonodavstvo Bosne i Hercegovine:

»Vaši se zakoni i uredjenja ne će samovoljno ukinuti, Vaši se običaji i navade imaju sačuvati. Ne smije se ništa izmijeniti silom bez pomnoga uvaženja toga, što je Vama nužno. Stari zakoni imaju vrijediti, dok se ne izdadu novi.«

Taj se princip ponavlja kasnije u raznim formama[4], te je služio podlogom za bosansko zakonodavstvo. Ali se brzo opazilo, da se ne može strogo provesti to načelo, po kojem se ima ostaviti na snazi »zakonodavstvo, koje u zemlji faktično postoji«. Za to je ujedno izraženo i modificiranje toga principa: »Samo u koliko takovo zakonodavstvo ne p o s t o j i, ili se ne da pod današnjim prilikama primijeniti ili je n e d o s t a t n o, imaju sudske vlasti ..... postupati u gradjanskim spornim i nespornim pravnim odnošajima po a n a l o g i j i zakona, koji stoje na snazi u austro-ugarskoj monarhiji.« —

[2] E i c h l e r, Das Justizwesen Bosniens und der Hercegovina, Wien, 1899. str. 45.

[3] Objelodanjena u »Wiener Zeitung« od 28. jula 1878. br. 172.

[4] »Glede materijalnoga prava, po kojem imaju sudovi izdavati svoja rješenja, treba se toga držati, da se sudske vlasti imaju ravnati po zakonima, koji u zemlji faktično postoje« (Nar. zaj. mir. od 29. dec. 1878. br. 645 B. H. u pogledu organizacije sudske uprave). — »Do izdanja drugih norma imaju se sudovi u svojim rješenjima oslanjati na zakone i norme, što u zemlji vrijede«. (Okr. zem. vlade u Sarajevu od 30. dec. 1878. br. 436 Just. Prilog t. 7).

Digitized by Google

»Do izdanja zakonskih norma imaju se sudske vlasti obiju instancija držati zakonodavstva, koje u zemlji faktično postoji.«[5] Ali time bijahu austrijskom općem gradjanskom zakonu na oblasti gradjanskoga prava vrata širom otvorena. Skoro se pokazalo, da nije bilo lahko a faktično niti moguće, ustanoviti na polju privatnoga prava »zakonodavstvo, koje u zemlji faktično vrijedi«. Postojala je doduše velika debela knjiga »Dustur« tj. zbirka zakona, izdanih u otomanskom carstvu, ali činovnici pozvani iz monarkije nisu je mogli rabiti zbog nepoznavanja turskoga jezika. Ukratko poslali[6] su iz Beča u Sarajevo »jedan primjerak« francuskoga prevoda najvažnijih zakona iz »Dusture« te tako bi dana činovnicima prilika, da upoznaju otomanski gradjanski zakon, tzv. »Medžellu«.[7] Ali tim jednim primjerkom nisu se mogli činovnici služiti, jer veći ih dio nije znao ni francuskoga jezika, a niti se tko pobrinuo, da se taj prevod umnoži. I danas ne stoji stvar mnogo bolje[8]. Zemaljska vlada je doduše naredila god. 1890., da se »Medželle« prevede na hrvatski ili srpski jezik i da se taj prevod litografijom umnoži i sudovima pošalje. Ali niti je zajamčeno, da je prevod ispravan niti je ikada proglašena »Medželle« kao zakonik na snazi. Mnogo kasnije izišla je »Medželle« po tom »zvaničnom« prevodu štampom kao posve privatno djelo bez upliva uprave.[9] Tako su bili bosanski suci bez pomoći. Svaki se je pomagao kako je znao. U svoje vrijeme govorilo se u Bosni donekle ironično a donekle ozbiljno, da kotarski sudovi sude po zdravom čovječijem razumu, okružni sudovi po austr. općem gradjanskom zakonu a vrhovni sud u Sarajevu po »Medželli«.

Kod ovakih okolnosti upotrebljavao se u Bosni austr. opći gradjanski zakon faktično ne supletorno nego primarno, uz neke modifikacije. Rabili su ga primarno ne samo činovnici iz Austrije i Hrvatske nego i iz Ugarske, tim više, što i u Ugarskoj nije bilo gradjansko pravo kodificirano.

---

[5] Nar. zaj. min. od 29. dec. 1878. br. 645 B. H. o organizaciji sudske uprave. — Nar. zaj. min. od 1. januara 1879. br. 693 B. H., Prilog § 12. — Spor. Sammlung der für Bosnien und die Hercegowina erlass. Gesetze, Verordnungen und Normalweisungen, II. Bd., Wien 1881, str. 3. U slijedećem citirat će se ta zbirka, Slg. II.

[6] »Posao specijalne zakonodatne komisije može znatno olakšati i ubrzati djelo u francuskom jeziku: Legislation ottomane, par A..... Bey (Grégoine), Constantinoples, Frères Nicolaides 1873. Za to će se jedan primjerak toga djela ukratko staviti za raspoloženje«. (Nar. zaj. min. od 1. jan. 1879. br. 693 B. H. Slg. II., str 8.).

[7] »Medželle« nije obnarodovana kao jedinstven zakonik, nego su bili pojedini odlomci u raznim vremenima (1856.—1876.) publicirani u »Dusturi«. »Medželle« ima 16 knjiga; knjige 1.—8. nalaze se u I. svesci Dusture, knjige 9.—14. u III, knjiga 15. i 16. u IV sv. (Spor. Eichler, l. c. str. 358 i slijed.).

[8] Sada ima po jedan primjerak citiranog francuskoga prevoda u biblioteci pravosudnoga odjela zem. vlade i vrhovnoga suda; inače u cijeloj zemlji ne ima valjda nijednoga primjerka više.

[9] Medželle i ahkjami šerije (otomanski gradjanski zakon), Sarajevo, 1906.

Digitized by Google

II.

Ne može se tvrditi, da se austr. opći gradjanski zakon primjenjuje u praksi bosanskih sudova u cijelosti i bezuvjetno. Pravosudna je uprava nastojala od vremena, kada je publicirala neke otomanske sudske zakone u njemačkom prevodu,[10] da se u prvom redu uporabljuje »domaće« pravo, koje je u zemlji postojalo prije okupacije. Pokazalo se, da se naročito s t v a r n o otomansko pravo, a napose i m o b i l a r n o pravo, znatno razlikuje od propisa austr. općega gradjanskoga zakona.

1. Prije svega razlikuje otomansko pravo strogo glede zemljišnoga posjeda — doduše pod drugim imenom i u drugom smislu — »potpuno i nepotpuno pravo vlastništva«, koje razlikovanje ima za austr. opći gradj zakon (§357.) samo teoretski i historički značaj. Ta se razlika ne osniva u Bosni na feudalnom pravu, već ima za podlogu vjerski nazor Muslimana. Po izreci Kurana pripada naime »zemlja Bogu, on ju daje, kome hoće«. Kalif (kasnije Sultan) vindicirao je to pravo za se, kao zamjenik Boga na zemlji. Po starim vjerskim propisima (šeri-jatsko pravo) sačinjavala je neograničena nasljedna svojina zemljišta u području naseljenih mjesta samo tlo (area) pod kućom i pogranično zemljište u najvećem iznosu od pola dunum-a (= 500 m²).[11]

S vremenom se ta minimalna mjera podjeljivanjem vladara proširila. On je naime podjeljivao novo osvojene krajeve medju svoje vjerne vojnike, dakako ispovjednike Muhameda. Podjeljivanje je slijedilo budi u neograničeno vlastništvo (mulk) na osnovu kupoprodajnoga ugovora,[12] budi samo ograničeno, nepotpuno vlastništvo (samo na uživanje). Samo vjerni Muhamedovi ispovjednici su mogli biti tim načinom nagradjeni. Pored vjerskih dužnosti imali su davati stalnu daću (ušr, desetina, Zehent). Te su se zemlje zvale »ušrije« (desetinske, Zehent-Länder).

Pored zemljišta »ušrije« postojale su zemlje pod daćom, teretom (tributarne, haradžije). Te je zemlje razdjeljivao vladar medju posjednike, koji su pri osvojenju provincije zatečeni, i to medju one, koji su iza osvojenja prešli na islamsku vjeru, ili takodjer i medju one, koji su ostali pri svojoj dosadanjoj vjeri (raja). Oni su morali platiti porez po glavi (džizje), a osim toga od samoga zemljišta alikvotni dio plodova, najviše polovinu, kao daću (teret, tribut, haradž, odavle zemljište — haradžije). I te se zemlje podjeljivale ili u pot-

[10] Zvanično izdanje tih prevoda i drugih zakona i naredaba, naročito kaznenoga (austr.) zakona i kazn. postupka izašlo je god. 1881. u Beču pod naslovom: »Sammlung der für Bosnien und die Hercegowina erlass. Gesetze, Verordnungen und Normalienweisungen«, II Band, Justitzverwaltung.

[11] To ograničeno vlasništvo (memluke) sjeća na starorimsko heredium : iugera a Romulo primum divisa dicebantur viritim, quae quod heredem sequerentur, heredium vocantur (Varro, de re rustica I. 10). Slično je bilo u staroger-manskom pravu (Heuster, Inst. d. deut. Pr. R. I, str. 263).

[12] Većinom privídan ugovor, temlik-i-sahih.

Digitized by Google

puno vlasništvo ili samo na uživanje. Multeka[13] poznaje samo te dvije vrsti zemljišta: ušrije i haradžije.

Počevši od Sulejmana Velikoga stoje obje te vrsti zemljišta u pozadini, a obrazuju se na osnovu državnih propisa (Kanun) nove vrsti odnosno pod novim imenom i drugim uvjetima. Dosada je naime vladar podjeljivao mnogo zemljišta u potpunu vlasnost. Time su novonadareni vlasnici stekli znatnu moć prema samomu vladaru. Da se to spriječi, nije vladar više razdjeljivao osvojene zemlje medju pobjedonosne vojnike, nego ju zadržavao sebi, odnosno državi kao državno, narodno dobro (beit-ul-mal). Istina, dijelio je i sada vladar nekoje od tih zemalja, ali ne samo medju vrijedne pomagače u ratu nego uopće medju zaslužne podanike, i to ili u potpuno ili samo koristonosno vlasništvo (uživanje). U prvom slučaju bila su ta zemljišta odvojena od »državnih nepokretnina« i pretvorena u potpuno privatno vlasništvo (mülkijet). U drugom slučaju imao je uživalac samo posjed (tessaruf) sa obvezom, da plati najamninu, zvanu tapu (vrst kupoprodajne cijene, zvanu takodjer tapu) i daću kao priznanje (zvanu isto tapu, što sjeća na rimsko laudemium), dočim je vrhovno vlasništvo (Rekkaba, doslovce vrat) ostalo pri državi (beit-ul- mal). Ta se zemljišta nove vrsti, na kojima privatna lica imaju samo pravo uživanja, zovu erazi-i-emirié.[14]

Zemljišni se posjed u otomanskom carstvu sastajao glavno iz mirijskih zemljišta, jer je država u interesu samoodržanja podjeljivala sve manje nepokretnina u neograničenu privatnu svojinu. Mirijska se zemljišta povećavala i tim načinom, što je država pretvarala zemljišta, koja su se u starini zvala ušrije ili haradžije, u slučaju smrti posjednika bez nasljednika kao bonum vacans u erazi-i -emirié ili zemljišta haradžije u pojedinim slučajevima naprosto konfiskovala. Na taj način zadržaše zemljišta ušrije i haradžije staroga vjerskoga prava samo historičku reminiscenciju.[15] U koliko su ta zemljišta ostala u potpunom privatnom vlasništvu, nisu se ničim razlikovala od »mulkovnih« zemljišta novoga vremena.[16]

Tako je i u Bosni. Većina zemljišnoga posjeda spada u kategoriju mirijskih nepokretnina (erazi-i-emirié). Ta su zemljišta uredjena konačno za otomanske vlade posebnim zakonom (132 paragrafa) od 7. Ramazana 1274. (3. maja 1858.). Taj otomanski zakon (sa malim izu-

[13] Zbirka vjerskih pravila od Ibrahima el Haleby, umro 1549.

[14] Erazi, sing. erz (arap. erd) = Erde, zemlja, mir = zapovjednik, vladaoc, dakle zemlja vladareva.

[15] O historičkom razvitku zemljišta u otom. pravcu spor. Padel, Das Grundeigentum in der Türkei (Jahrb. d. intern. Vereinigung. Bd VI/VII Abt. 1., str. 445—455); dalje Baron von Tornauw, Das Eigentumsrecht nach dem moslemischem Rechte (Otisak iz »Zeitschr. der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft«, svez. XXXVI.).

[16] Zakon o posjedu nepokretnina od 7 Ramazana 1274. (3. maja 1858.) spominje ta zemljišta kao vrst mulkovnih zemljišta (§ 2), ali se bliže njima ne bavi.

Digitized by Google

zecima) vrijedi i danas u Bosni i Hercegovini.[17] On znatno modificira propise austr. općega gradj. zakona bez obzira na to, što § 11. grunt. zakona iz god. 1884. odredjuje: »U ostalom imadu se u pogledu toga, kako se stiču, prenašaju, ograničuju i ukidaju stvarna prava na nekretninama, koja su po ovom zakonu predmet gruntovničkoga upisa, upotrebiti propisi austrijskoga općega gradjanskoga zakonika, u koliko ovaj zakon ne odredjuje što drugo«.

2. U gruntovnici upisani su bivši posjednici mirijskih zemljišta ne kao usufrukutuari već kao neograničeni vlasnici. Samo se u posebnoj rubrici evidentira »pravna narav« dotičnoga zemljišta.[18] Ipak je po zakonu vlasnik tih nepokretnina u nekim pravcima ograničen u slobodnom raspolaganju s njima. Prije svega ne može glede mirijskih nepokretnina praviti razredbe posljednje volje, nego vrijedi glede njih isključivo zakonsko nasljedno pravo,[19] i to ne samo u pogledu pripadnika Bosne i Hercegovine, nego zbog realnog principa i u pogledu inozemaca. Do g. 1913. bilo je svako raspolaganje (besplatno ili uz plaću) sa mirijskim zemljištem na osnovu pravnoga posla medju živima »bez odobrenja vlasti ništetno«.[20] To odobrenje davala je politička vlast prve molbe.[21] Ako je bio pravni posao sklopljen pred gruntovnom komisijom pod predsjedanjem kotarskoga predstojnika ili njegova zamjenika,[22] onda je time dano bilo implicite odobrenje vlasti na alijenaciju.

Ali i osim toga slučaja postalo je »odobrenje vlasti« puka formalnost. Bosanski su sudovi, a naročito vrhovni sud u Sarajevu, tumačili ipak taj propis § 36. Ram. zak. doslovce i strogo onamo, da »bez odobrenja vlasti« nije pravni posao valjan ne samo u stvarnom pravcu, dakle za stečenje prava vlasništva, nego i u obligatornom pravcu. Po staroj judikaturi bosanskih sudova do god. 1913. bio je svaki obligatorni ugovor o alijenaciji mirijskih zemljišta »bez odobrenja vlasti« ništetan, te nije mogao kupac tužiti prodavaoca na ispunjenje ugovora. Kod toga nazora stajali su bosanski sudovi u protuslovlju sa (opravdanim dakako) stanovištem, da može kupac i pored ništetnosti pravnoga posla ipak sudbeno tražiti od sukontrahenta, koji nije htio izvršiti svoje obveze iz obligatornog ugovora i dati potrebnu za prenos prava vlasništva clausulam intabulandi, povratak kupovnine (ili kapare) i dapače odštetu zbog počinjenih potrošaka (melioracija). Pošto

[17] Spor. § 1. gruntovničkog zakona od 13. sept. 1884. zb. zak. i nar. br. 19 iz godine 1886.

[18] § 50. grunt. zak.

[19] Po § 59. Ram. zak. blo je nasljedno pravo ograničeno na djecu i roditelje ostavitelja, zakonom od 17 Muharrema 1284. = 1867. pako razšireno i na dalje descedente, na pobočne srodnike i na preostaloga bračnoga druga.

[20] § 36. Ram. zak.

[21] Instr. do gruntovn. zak. od 13. sept. 1884. zb. zak. i nar. br. 20 t. 11 iz godine 1886.

[22] Otkada su u Bosni odvojeni sudovi od političkih vlasti (nar. zem. vlade od 21. feb. 1906. gl. zak. i nar. br. 25), prešlo je to odobrenje glede ugovora primljenih pred gruntovnom komisijom na uredujućega suca (§ 5. cit. nar.).

Digitized by Google

se vrhovni sud u Sarajevu nije mogao odlučiti na šire tumačenje propisa § 36. Ram. zak., tj. da se može kontrahent tužiti i osuditi na ispunjenje obligatornoga ugovora,[23] a taj je propis nepotrebno vezao i otešćavao promet nepokretnina, to je zakonom o d29. decembra 1912.[24], donešenim u Bosanskom saboru, ukinut ne samo propis § 36. Ram. zakona, već i drugi propisi, koji odredjuju slična ograničenja ili stoje sa tim propisima u vezi, i to §§ 15., 16., 17., 18., 36., 37., 38., 39., 40., 114. Ram. zakona.

3. Po propisu § 116. Ram. zak. nije bilo dopušteno, da se mirijske nepokretnine dadu u z a l o g. Bilo je samo dozvoljeno, da se nepokretnine te vrsti dadu sa odobrenjem vlasti na uživanje pod uvjetom, da se imaju nakon isplate duga natrag povratiti, ili da se sa odobrenjem vlasti prodadu uz ugovoreno pravo, da ih može prodavaoc natrag kupiti (firag bil wefa[25]). Gruntovnički zakon iz godine 1884. ukinuo je taj propis (§3.) te je odredio, da se mirijske nepokretnine mogu i bez odobrenja vlasti dati ugovorom u zalog (hipoteku). Danas se može principijelno voditi ovrha za namirenje novčane tražbine vjerovnika i na mirijska zemljišta dužnika.[26] Ali ako z a ž i v o t a d u ž n i k a nije bilo stečeno niti ugovoreno niti ovršno pravo zaloga na mirijska zemljišta, ta se zemljišta ne mogu prodati ovršnim putem za dug ostavitelja, nego se mora voditi ovrha na osnovu ovršnoga naslova protiv n a s l j e d n i k a ostavitelja. To se mora danas poprimiti na osnovu otomanskih propisa i kao pravo na snazi,[27] iako propis § 545.

[23] Ja sam protivno mnijenje zastupao već u m o j o j raspravi: »Alijenacija mirijskih zemljišta u Bosni i Hercegovini« (»Mjesečnik« god. 1909., i posebni otisak, str. 20 i slijed.).

[24] Gl. zak. i nar. br. 9 iz god. 1913.

[25] To je bila iz početka jedina forma, u kojoj se moglo po otom. pravu steći pravo zaloga (rehum).

[26] Dostalac nepokretnine na javnoj dražbi nije trebao očevidno dozvole vlasti u smislu § 36. Ram. zak. za stečenje prava vlasništva. Isto tako nije bila dozvola potrebna za stečenje prava vlasništva dosjelošću (§ 20. Ram. zak.). Spor. osudu vrh. suda u Sarajevu od 11. novem. 1895. br. 460 ex 1896.

[27] Zak. od 23. Ramazana 1286. (Slg. II. str. 339) i od 15. Ševala 1288. (l. cit. str. 489). Po tim ustanovama odgovaraju mirijska zemljišta za dug ostavitelja samo s u b s i d i j a r n o, u koliko naime ne ima pokrića u mulkovnom imetku (Plen. riješ. vrh. suda u Sarajevu od 21. febr. 1891. br. 479, od 11. jula 1896. br. 2579 i od 8. okt. 1898. br. 4167). Po neispravnom nazoru ne može se voditi ovrha na nepokretnine mirijske za novčani dug ostavitelja niti onda, ako postoji ovršni naslov protiv nasljednika ostavitelja (zaklj. vrh. suda u Sarajevu od 26. jula 1902., br. 2141 i od 23. maja 1902. br. 1897.). Ako je uknjiženo ovršno pravo zaloga na mirijska zemljišta, a nije se u taj čas znalo, da je dužnik bio već mrtav, onda bi po rješidbi vrh. suda u Sarajevu od 17. juna 1898. br. 2115 mogao erarski odvjetnik to pravo zaloga dapače pobijati (?) tužbom, iako propis § 545. bos. grpp. ništa o tome ne govori, da je isključena ovrha na mirijska zemljišta za dugove ostavitelja.

Po tom propisu ne ima se samo prodati u ovršnom postupku javnom dražbom mirijsko zemljište, ako dužnik dokaže, da je trigodišnji čisti prihod

Digitized by Google

bos. grpp. ništa o tome ne govori, da je isključena ovrha na mirijska zemljišta za dugove ostavitelja. Sa pravom se traži i u tom pravcu reforma.

4. Bez dozvole vlasti ne smije posjednik mirijska zemljišta promijeniti u vinograd ili u voćnjak, jer bi se time zemljište pretvorilo u mulkovno; ne smije peći cigle, zidati nove zgrade ili sahraniti lješinu.[28] Do godine 1913. bila je takodjer zabranjena alijenacija mirijskih zemljišta pod uslovom doživotnog prava uživanja ili uzdržavanja prodavaoca.[29]

To su najvažnija ograničenja prava vlasništva na mirijskim nepokretninama sa strane (u korist) državne vlasti. Sva su ta ograničenja državne vlasti samo formalne naravi.[30] U istinu ne stavljaju ona posjedniku, koji je u gruntovnici upisan kao v l a s n i k, nikakve znamenite zapreke, da raspolaže mirijskim zemljištem za života, po gotovo sada, počevši od godine 1913. U novije doba dozvoljeno je osim toga vlasniku mirijskog zemljišta, da ono sa dozvolom vlasti pretvori u mulkovno (mulkizira), ako za to predleže uslovi.[31]

5. Ali postoji ograničenje druge vrsti prema t r e ć i m o s o b a m a.[32] Većinu mirijskih zemljišta u Bosni ne obradjuju naime upisani u gruntovnici vlasnici (begovi, većinom veleposjednici) sami, nego njihovi »kmetovi«, što § 9. Ram. zak. izrično dozvoljuje. Kmetovi stoje sa vlasnikom zemlje (agom, begom) ne samo u obligatornom (zakupnom) odnošaju, nego imaju posebno ius in re aliena, koje je takodjer u gruntovnici evidentirano (§ 10. grunt. zakona), a tako i pravo prenosa toga odnošaja na svoje nasljednike. Vlasnik ne može bez opravdanoga razloga odstraniti kmeta sa zemljišta, ako kmet obradjuje zemlju u redu i plaća vlasniku običajem ustanovljen alikvotni dio plodova u ime nagrade (»hak«, canon).

---

zemljišta dovoljan, da pokrije vjerovnikovu tražbinu sa pripacima, te ako dužnik ujedno osigura vjerovniku pobiranje tih plodova. Drugih ograničenja otomanskoga prava u ovršnom postupku, npr. da se ne smije prodati kuća ovršenika li zemljište, što je nužno za uzdržavanje dužnika, ne primjenjuju bosanski sudovi (spor. Slg. II. str. 489. 482).

[28] §§ 12., 25., 31., 33. Ram. zak.

[29] § 114. Ram. zak. — Zakon od 29. decembra 1912. gl. zak. i nar. br. 9 ex 1913. ukinuo je i taj propis. U otomanskom carstvu bio je on ukinut već prije toga naredbom od 18. Sefera 1306. (P a d e l l. c. VI./VII. Abt. 2, str. 1710.).

[30] To vrijedi i za otomansko carstvo (spor. P a d e l, l. c. VI/VII Abt. 2., str. 1704.).

[31] Nar. zem. vlade od 25. aprila 1910., gl. zak. i nar. br. 60.

[32] To ograničenje postoji principijelno ne samo u pogledu mirijskih, nego i u pogledu mulkovnih zemljišta. Ali ovo je ograničenje (pod 5) sada nakon ujedinjenja otpalo, jer je na osnovu »Prethodnih odredaba za pripremu agrarne reforme« od 25. februara 1919. i uredbe od 21. jula 1919. gl. zak. i nar. br. 58. k m e t o v s k i o d n o š a j u B o s n i i H e r c e g o v i n i u k i n u t. Stvar se nalazi u stanju provedenja. Zbog eminentne historičke važnosti ostavljam pretres toga pitanja u cijelosti.

Digitized by Google

Ograničenje mirijskih nepokretnina prema državi ima samo teoretsku vrijednost, te se može ukinuti bez osobite štete po državu.[33] Naprotiv ima ograničenje prema kmetu gospodarske posljedice, kojih bi ukinuće bilo vezano sa velikim materijalnim žrtvama za državu. Poteškoća je glavno time nastala, što su kod uvedenja gruntovničkoga sistema u Bosni[34] i prigodom osnivanja gruntovnice upisani bili posjednici (uživaoci, upravitelji, mutessarifi tj. age, bègovi) kao isključivi vlasnici u gruntovnici. Medjutim bilo bi odgovaralo duhu i slovu propisa § 3. otom. zakona o nepokretninama od 7. Ramazana 1274., da se u gruntovnici upiše država (državni erar, beit-ul-mal) kao vlasnik, ili da pored toga budu upisani posjednici samo kao užívaoci (spor. § 1126. ogz.).[35] Ali se čini, da su bili pri tom mjerodavni državno-pravni razlozi. Nije se mogla upisati u gruntovnici tadanja austro-ugarska država, koja je imala samo »posjed i upravu« u Bosni i Hercegovini, a s druge strane nije se htjelo dopustiti, da se upiše kao vlasnik otomanska država (beit-ul-mal) kao suveren. Tako su doznačeni ogromni kompleksi mirijskih zemljišta pojedinim dosadanjim posjednicima (uživaocima) ne samo na uživanje (quoad usum) nego i na vlasništvo (quoad substantiam).[36] Nakon aneksije Bosne i Hercegovine nije se moglo to stanje preinačiti, jer je medjutim bila uvedena gruntovnica u svim kotarevima.

6. Bosanski gruntovnički zakon (§ 1.) izrično je zadržao poznata otomanskomu pravu zakonska prava prvokupa na nekretnine (ius retractus). Kod mulkovnih nepokretnina postoji pravo prvokupa, tzv. pravo šufe (čl. 1008.—1044. Medželle) samo u slučaju alijenacije uz plaću, a ne i u slučaju besplatnoga stečenja (darovanjem, nasljedstvom). To pravo šufe pripada suvlasniku prodanoga mulkovnoga zemljišta (slično u germanskom pravu »Teillosung«); dalje zajedničaru (suvlasniku, halit) u pravu, koje pripada predmetu kupoprodaje, npr. zajedničaru u pravu puta, u pravu crpati vodu; konačno neposrednomu najbližemu vlasniku mulkovnoga zemljišta, susjedu (germ. »Nachbarlosung«), i to u onom redu, kako je navedeno.[37]

---

[33] U Bugarskoj ukinuto je razlikovanje izmedju mulkovnoga i mirijskoga posjeda. Zakon za imuščestvata... od 27. jan. 1904. ne spominje te razlike u opće. Isto tako već prije u kraljevini Srbiji: § 213. srp. gradj. zak. od 11. mar. 1844. priznaje samo slobodnu neograničenu sopstvenost. Vidi ali § 670. srp. gradj. zakona.

[34] Gruntovnički zakon od 13. sept. 1884.

[35] Na mirijska zemljišta mogla bi se teorija o podijeljenom vlasništvu primijeniti samo po prilici, jer ta zemljišta sačinjavaju isključivo »vlasništvo državnog erara«. (§ 3. Ram. zak.).

[36] Ispravnije je bilo u kraljevini Srbiji. Tu je bio dozvoljen otkup samo mulkovnih nepokretnina, što su se nalazile u rukama muslimana, a ne i mirijskih nepokretnina, pošto se polazilo sa stanovišta, da ta zemljišta prelaze u vlasništvo srpske države kao nasljednika otomanskoga erara. (Nar. srp. min. pravde od 15. ap. 1844. br. 1244; gradj. zakon za Srbiju, izd. 1898., str. 94./95.).

[37] Pada u oči, da prava prekupa po otom. pravu ne imaju ovlaštene na za-

Digitized by Google

Potraživanje prava prvokupa (šufe) vezano je na stroge formalnosti, koje donekle sjećaju na propise o starorimskim legis actiones. Ko se tih strogih propisa ne drži, gubi pravo šufe.[38] I ako Medžella sadržaje potanke propise o šufi (čl. 1008.—1044. Medž.), ipak su pojedina pitanja u praksi bosanskih sudova prijeporna, naročito pitanje, kada je actio nata,[39] koji je prekluzivni rok za tužbu[40] itd.

Pravo šufe nije priznato glede mirijskih nepokretnina. Ali kasnije državno pravo, naročito zakon o nepokretninama od 7. Ramazana

konsko nasljedstvo osobe (Erblosung; spor. § 670. gradj. zak. za Srb.) Suvlasniku zemljišta priznaje pravo prvokupa i čl. 682. gradj. zak. za Švicarsku od 10. dec. 1907.

[38] Osoba, koja vrši na mulkovnom zemljištu pravo šufe, zove se š e f i j a; mulkovna nekretnina, koja je predmet prava prvokupa, zove se m e š f u; mulkovna nekretnina (pravo), koja ovlašćuje na pravo prvokupa (ta nepokretnina mora biti vrsti mulk), zove se m e š f u-u n-b i h. Šefija mora, da uspije u parnici, obaviti ova tri formalna potraživanja: 1) Čim sazna za prodaju mulkovnog zemljišta, mora odmah (makar bio sam samcat) izgovoriti riječi, koje znače traženje prava prvokupa, n. pr.: »Ja sam šefija predmeta kupoprodaje«, ili »Ja ga tražim prekupom«. To se zove bezodvlačno traženje (talab muvasebe) čl. 1029. Medž.

2)Iza toga mora šefija odmah tj. bez nužne odvlake preduzeti traženje očitovanjem pred svjedocima (talabi takrir ve išhad), i to tako, da rekne pred dvojicom svjedoka na licu mjesta: »Nije ovu nekretninu kupio«, ili kupcu: »Ti si kupio tu i tu nekretninu«, ili prodavaocu, ako je predmet kupoprodaje još u njegovim rukama: »Ti si tvoju nekretninu (tu i tu) prodao (tome i tome)«; dalje u sva ta tri slučaja da doda pred dvojicom svjedoka: »Usljed toga ja sam ovlašten na prekup, pa sam tražio prekup i sada ga takodje tražim, budite svjedoci«. Ako šefija bude na nekom udaljenom mjestu, te ne može predati sam sobom ovo očitovanje pred svjedocima, onda će nekoga opunomoćiti na to; ako ne uzmogne naći punomoćnika, spremit će pismo, koje će pred dva svjedoka napisati, zapečatiti i otposlati (čl. 1030. Medž.).

3) Iza toga drugoga očitovanja ima šefija u roku od mjesec dana (čl. 1034. Medž., po § 9. grunt. zak. u roku od 6 mjeseci iza prenosa u gruntovnici preduzeti traženje pred sudom, tj. predati tužbu. To se traženje zove »talabi husemet ve temelluk« (čl. 1031. Medž.). U čl. 1032. Medž. veli se: Ako bi šefija otezao s bezodvlačnim traženjem, pa bi se ponašao na način, koji znači o d r e k n u ć e n a p r a v o, npr. kada ne bi u sjednici, u kojoj je saznao za kupoprodajni ugovor, zatražio prekup odmah, nego bi se bavio nekim drugim poslom ili nekim govorom, koji se tiče drugoga predmeta, ili bi otišao iz iste sjednice, ne zatraživ prekupa, izgubio bi pravo na prekup. Slično čl. 1033. i 1034. Medž. glede drugoga i trećega traženja. Za osobe, koje ne imaju djelatne sposobnosti, traži pravo prvokupa njihov zakonski zastupnik (čl. 1035. Medž.).

[39] Da li odmah iza sklopljenja kupoprodajnoga ugovora (čl. 1021. Medž. osuda vrh. suda u Sarajevu od 27. nov. 1894. br. 1093 ex 1895., od 10. jula 1895. br. 3651) ili tek iza upisa alijenacijonoga posla u gruntovnici (§§ 9., 68. grunt. zak., osuda vrh. suda od 30. maja 1894. br. 4751, od 24. juna 1896. br. 1918 i novija judikatura).

[40] Po § 1034. Medželle mora se tužba na sud predati u roku od mjesec dana poslije »traženja pred svjedocima« (talabi takrir ve išhad), dok § 9. grunt. zak.

Digitized by Google

1274., uvelo je i glede te kategorije zemljišta zakonsko pravo prvokupa (tzv. hakk-i-rudjhan). Kod mirijskih nepokretnina priznato je pravo prvokupa, i to ne samo u slučajevima prenosa uz plaću, nego takodjer i u slučaju besplatnoga prenosa: suvlasniku zemljišta (§ 41. Ram. zak.); vlasniku zgrade i nasada (voćaka) na dotičnom mirijskom zemljištu (§ 44. Ram. zak.)[41]; žitelju istoga sela u kojem zemljište leži, ako mu je zemljište, koje je prodano osobi iz druge opštine (sela), nužno za uzdržavanje njegovo i njegove porodice (germ. (Marklosung«, § 45. Ram. zak.). Konačno imaju kmetovi pravo prvokupa na zemljište, koje obradjuju, i to u slučaju privatne prodaje, kao i ovršne prodaje javnom dražbom (§ 3. zak. od 7. Muharrema 1293. = 1876.).[42] U kojem redu imaju navedene osobe pravo prvokupa, to je u praksi osporeno, jer ne ima u tom pogledu propisa, kao što to odredjuje Medžella (čl. 1009.) glede šufe na mulkovna zemljišta (tu je red ovaj: suvlasnik. zajedničar u pravu. susjed).[43]

Osim toga imale su neke osobe pravo prvenstva, da dobiju mirijsko zemljište, ako dosadanji posjednik umre bez djece i roditelja (§ 59. Ram. zak.) Sticanje nije bilo besplatno, već uz plaću vrijednosti po procjeni — tapu. Otuda zvale su se dotične osobe, koje su imale pravo prvenstva »na tapu ovlaštene osobe«. Ali ta je odredba izgubila na praktičnoj vrijednosti, otkada je na te osobe prošireno zakonsko pravo nasljedstva.[44]

7. Otomanskom pravu poznato je kod suvlasništva nezamjenjivih stvari posebna vrst suuživanja, naime uživanje na izmjenice, redom (t. zv. Muhaja, čl. 1174.—1791. Medž.). U praksi se ta vrst diobe malo upotrebljava. Kod mirijskih je nepokretnina isključena (§ 15. al. 3. Ram. zak.): ako se mirijsko zemljište ne dade podijeliti, onda bi imalo ostati nepodijeljeno (§ 15. al. 3. Ram. zak.). Inače se imaju mirijska zemljišta dijeliti po »nadležnoj« vlasti, i to prema posebnim propisima po političkoj vlasti. Sada je i taj propis § 15. Ram. zak. ukinut zakonom od 29. decembra 1912.[45]

Zemljišta (vrsti mulk ili mirié), koja obradjuje kmetska porodica, sačinjavaju gospodarstvenu sjelinu i jedno gruntovno tijelo (§ 18.

---

govori općenito kod prava prvokupa o šestmjesečnom roku. (Posljednji nazor zastupa plen. rj. vrh. suda u Sarajevu od 3. aug. 1901. br. 2511, od 9. aug. 1897. br. 3818; protivno osuda od 2. jula 1901. br. 3157.).

[41] U otomanskom pravu ne vrijedi načelo: superficies solo cedit. Radi toga ima i vlasnik (posjednik) mirijskog zemljišta pravo prvokupa na tudje mulkovne objekte, što se nalaze na njegovu mirijskom zemljištu (§ 8. grunt. zak.), da tako lakše nastane sjedinjenje vlasništva u jednim rukama.

[42] Slg. II, str. 383.

[43] Vrhovni sud u Sarajevu prima red, kao što je u tekstu naveden, ali ne stalno (plen. rj. od 31. okt. 1902. br. 2326).

[44] Zakon od 17. Muharrema 1284 = 1867.

[45] Gl. zak. i nar. br. 9 ex 1913. — Već i prije toga nije se praksa držala toga propisa, nego je dopuštala ukinuće zajednice mirijskih zemljišta dražbom. (Spor. Posilović, Das Immobillarrecht in Bosnien und Herzegovina, str. 87. op. 3. Zagreb, 1894.).

Digitized by Google

grunt. zak.). Ta se zemljišta ne smiju bez privole kmeta ili bez rješenja političke vlasti u svom opsegu mijenjati, cijepati, niti dijeliti (§ 67. al. 3. grunt. zak.).

III.

Na polju *nasljednoga prava* postoji velika nesigurnost, jer su sudovima vezane ruke u pitanju primjenjivanja austr. općega gradjanskoga zakonika, a nema stvoreno ništa pozitivnoga. Naredbom zem. vlade od 14. travnja 1885. (zb. br. 23.) naredjeno je naime, da se ima u ostavinama nemuslimanskih pripadnika Bosne i Hercegovine ustanoviti u svakom pojedinom slučaju običajno lokalno nasljedno pravo, koje su prije okupacije (»dosada«) upotrebljavali po običaju šerijatski sudovi — razumije se u ostavinskom postupku iza nemuslimana.[46] To se običajno lokalno nasljedno pravo ima ustanoviti preslušanjem šerijatskoga sudije, sveštenika te vjeroispovjesti, kojoj je ostavitelj pripadao, te interesovanih stranaka. Jasno je, da skoro nikako nije moguće to običajno pravo ustanoviti, osobito sada, kada pozvane »vješte pravu« osobe spadaju u mladju generaciju i ne mogu iz vlastitoga opažanja znati, kakvo se je »običajno« nasljedno pravo upotrebljavalo prije okupacije. Ta je naredba i inače veoma nesavremena i ne da se u praksi skoro nikako provesti, jer se u narodu u tom pravcu nije razvila pravna svijest, koja je potrebna za ustanovljenje običajnoga prava tako, da je cijeli posao pri tom uzaludan.[47] Uspjeh tih izvidjaja, (koja su vodjena samo forme radi, ili ne »u svakom pojedinom slučaju«) bilo je obično konstatovanje, da se upotrebljavalo prije okupacije šerijatsko nasljedno pravo. Zato su sudovi upotrebljavali redovito kao »ustanovljeno običajno pravo« šerijatsko pravo otomanskoga carstva. Šerijatsko je pako pravo veoma komplikovano,[48] te se u osnovnim načelima razlikuje od propisa austrijskoga općega gradjanskoga zakonika. . Ono polaže važnost na zakonsko pravo nasljedstva, koje ima sasvim druge osnove, nego zapadno-evropska zakonodavstva. Razredbu posljednje volje priznaje otomansko pravo uopće samo glede tzv. mulkovnog imetka, dok ju glede mirijskih nepokretnina sasvim isključuje.[49] I glede mulkovnoga

[48] Ono nije za pravnika, koji ne poznaje jezika izvora, pristupačno, te se za gradj. nego šerijat. sudova. Za muslimane uporabljuje se isključivo šerijat. nasljed. pravo.

[47] Svaki interesent zastupa pri tom redovito svoje lično pravo i predaje u tom pravcu svoje »mnijenje«, dočim neinteresovana stranka, nevješta običajnom pravu, redovito veli, da zakon i sudac znade bolje, što je »pravo«.

[48] Ono nije za pravnika, koji ne poznaje jezika izvora, pristupačno, te se za to ne može znanstveno valjano razglabati. God. 1883. izašla je zvanična knjižica: Eherecht, Familienrecht und Erbrecht der Mohammedaner nach dem hanefitischen Ritus (Wien, Hof- und Staatsdruckerei). Ona sadržaje navodno kratak izvadak iz šerijatskih propisa ali sa mnogo pogriješaka, kako me stručnjaci uvjeravaju.

[49] Glede mirijskih zemljišta vrijedi i danas, i to ne samo za pripadnike Bosne i Hercegovine, nego i za tudje državljane, bez obzira na vjeru, isključivo

Digitized by Google

imetka valjana je oporuka, ako ima zakonskih nasljednika, samo do ⅓ (trećine) ostavinskoga mulkovnoga imetka. Preko jedne trećine može ostavitelj valjano testirati u korist nasljednika po zakonu ili u korist treće osobe samo pod uslovom, ako nakon smrti oporučitelja na to privole svi zakonski nasljednici (§§ 541., 543., 544., 545. hanef. nasl. prava). Ako ostavitelj nema nikakovih zakonskih nasljednika, može preko ⅓ ostavinskoga mulkovnoge imetka testirati samo, ako ostavina nije prezadužena. Oporuka glede mirijskih nepokretnina uopće je ništetna.

Usprkos ovih posebnosti otomanskoga nasljednoga prava primjenjivala je praksa bosanskih sudova na osnovu »izvida« u smislu naredbe zem. vlade od 14. aprila 1885. (zb. zak. i nar. br. 23.) i glede nemuslimana redovito propise šerijatskoga nasljednoga prava, pošto se ti propisi navodno pokrivaju sa ustanovljenim navodno lokalnim običajnim nasljednim pravom. Stranke nisu bile u većini slučajeva tim rješenjem zadovoljne, jer se ono kosilo sa njihovom pravnom svijesti, te su izričito tražile uporabu propisa austr. općega gradj. zakonika. Vrhovni sud za Bosnu i Hercegovinu u Sarajevu kao nadležna vlast

---

zakonsko pravo nasljedstva (tako, da je svako raspolaganje za slučaj smrti posve ništetno te sudac mora ureda radi na to paziti) u smislu otomanskog zakona od 17. Muharrema 1284. = 1867. (Slg. II. str. 332. i slijed. u njemačkom ne posve tačnom prijevodu navedeno). Po tom zakonu nasljedjuju mirijska zemljišta zakonski nasljednici ovim redom: 1) muška i ženska djeca ostavitelja na jednake dijelove; 2) Unuci ostavitelja, tj. sinovi i kćeri njegove muške i ženske djece; 3) roditelji (otac i majka) ostavitelja; 4) rodjena braća (ex utroque parente) i braća po ocu (consanguinei); 5) rodjene sestre (ex utroque parente) i sestre po ocu (consanguineae); 6) braća po majci (uterini); 7) sestre po majci (uterini); 8) preostavši bračni drug. Drugi red (unuci) isključen je, ako ima nasljednika prvoga reda (djeca). Ali ako je ostavitelj ostavio pored svoje djece djecu svoga prije ostavitelja umrloga djeteta (unučad), onda stupaju unuci na osnovu reprezentacije na mjesto svoga prije umrloga roditelja i nasljedjuju onaj dio, koji bi od njihova djeda ili babe pripao njihovu ocu ili majci, da su na životu ostali. Sistem reprezentacije vrijedi samo kod unučadi, a ne i kod daljnjih redova. On ne vrijedi po otomanskom pravu kod mulkovnoga imetka uopće (Spor. Padel, Das Grundeigentum in der Türkei, Jahrb. d. intern. Vereinig. Bd. VIII/1. str. 284. op. 2). Ako unuci nasljedjuju jure proprio, tj. bez konkurencije sa djecom ostavitelja, onda dijele medju sebe ostavštinu na jednake dijelove bez obzira na spol i bez obzira na to, da li se radi o unucima jednoga te istoga djeteta ostaviteljeva ili o unucima od raznih sinova i kćeri ostavitelja. Ako unuci nasljeduju svoga djeda ili babu kao predstavnici (reprezentanti) svoga prije umrloga roditelja pored ostale djece ostaviteljeve (konkurencija), onda dobivaju zajedno toliko, koliko bi njihov roditelj dobio, da nije prije ostavitelja umro (Plen. rj. vrh. suda u Sarajevu od 28. feb. 1920. br. 1345. gr. iz 1919.). Nadalje odredjuje čl. 2. cit. zakona glede nasljedstva preostavšega bračnoga druga ovo: Bračni drug ne nasljedjuje ništa, ako su iza ostavitelja ostala djeca ili unučad (red 1, i 2). Ali ako ga nasljedjuju dalji srodnici počam od trećega reda do sedmoga, onda dobiva preostavši bračni drug u konkurenciji sa tim daljim srodnicima četvrtinu ostavštine u mirijskim nekretninama.

Digitized by Google

u drugoj i posljednjoj instanciji u ostavinskim stvarima iza nemuslimana nije mogao kod ovakova stanja zakonodavstva mnogo popraviti. Tek u najnovije vrijeme nastoji taj sud (plen. rj. od 23. trav. 1918. br. 216. gr.) spriječiti slijepo primjenjivanje šerijatskoga nasljednoga prava na nemuslimane, te odredjuje, da se »lokalno običajno nasljedno pravo« ima nedvojbeno ustanoviti preslušanjem pozvanih lica, koja »treba da kažu, u kojima je pravnim slučajevima po njihovom znanju i istraživanju i u kojem opsegu primjenjivano običajno nasljedno pravo« (a ne šerijatsko pravo, koje je nešto drugo, nego ono običajno pravo, o kojem govori naredba od 14. trav. 1885.). Kada se ustanovi, da u mjestu ostaviteljevu za pripadnike njegove vjeroispovjesti nema običajnoga nasljednoga prava, i l i k a d a s e t o u o p ć e n e d a u s t a n o v i t i, ima sud primijeniti propise austr. opć. gradj. zakonika o nasljednom pravu,[50] a nipošto šerijatsko nasljedno pravo. Tim, može se reći, nategnutim tumačenjem misli se preokrenuti dosadanju 40-godišnju praksu u protivnu, koja možda ne će takodjer odgovarati pravnoj svjesti naroda.

Obzirom na to posebno stanovište bosanskoga nasljednoga prava izvadjali su, a izvadjaju donekle još i sada, bosanski sudovi i vlasti (sa zemaljskom vladom na čelu) kao communis opinio tvrdnju, da po otomanskom pravu ne treba nasljednoga očitovanja (Erberklärung),[51] da nasljedstvo pripada nasljednicima odmah od časa smrti ostavitelja ipso jure. pa da uslijed toga nije poznata tzv. ležeća ostavina (haereditas iacens).[52]

Držim, nazor, da otomansko pravo ne poznaje haereditas iacens, neopravdanim. U pravnom sistemu, koji priznaje principijelno i testamentarno nasljedstvo, ne može se govoriti, da se nasljedstvo steče ipso jure. Otomansko nasljedno pravo izrično propisuje u § 551. hanef.

---

[50] Razumije se — vele razlozi cit. plen. rj. — samo propisi austr. opć. gradj. zak. b e z n o v e l a, ako je ostavitelj bio pripadnik Bosne i Hercegovine. Glede ostavština (nemuslimana) onih pripadnika Bosne i Hercegovine, koji su bili do 14. ap. 1885. sami ili su njihovi roditelji ili roditelji njihovih roditelja bili austrijski ili ugarski državljani ili pripadnici neke tudje države, pa su tek iza toga postali pripadnici Bosne i Hercegovine, ima se upotrebljavati austr. opć. gradj. zakonik s a n o v e l a m a, ako se in concreto taj zakon u opće uporabljuje. (Nar. zem. vlade od 30. maja 1917., gl. zak. i nar. za Bosnu i Hercegovinu br. 45.).

[51] Ipak govori čl. IX. službenoga naputka za provadjanje naredbe od 14. ap. 1885. Zb. zak. i nar. br. 23. o »uvjetnom nasljednom očitovanju« (bedingte Erberklärung).

[52] Plen. zaklj. vrh. suda u Sarajevu od 31. dec. 1896. br. 5224, od 21. feb. 1881. br. 479, od 15. juna 1901. br. 1990 itd. Spor. takodjer P o s i l o v i ć l. c. str. 135. Ali ima i protivnih rješitaba ne samo nižih sudova već i vrh. suda, npr. osuda vrh. suda od 6. dec. 1893. br. 394 ex 1894, od 3. dec. 1894. br. 177 ex 1895. Sa stanovišta vladajuće prakse bilo bi nedopustivo odbijanje i odreknuće pripaloga nasljedstva bez snage. To i prima vrh. sud u Sarajevu, ali samo glede mirijskih nepokretnina. (Plen. zaklj. od 18. nov. 1899. br. 4202 i od 10. mar. 1900. br. 42).

Digitized by Google

reda, da se oporučno nasljedstvo stiče jedino izričnim ili prećutnim očitovanjem nasljednika iza smrti ostavitelja, da nasljedstvo p r i m a. Mora dakle postojati izmedju smrti ostavitelja i stečenja ostavine jedno vrijeme, u kojem nauka zove ostavinu »haereditas iacens«. To se mora ustvrditi i u tom slučaju, ako se smatraju nasljednici kao zakonski nužni nasljednici (Noterben) u smislu starorimskoga prava kao s u i e t n e c e s s a r i i h a e r e d e s bez obzira na njihovo privoljenje.[53] I sa toga se stanovišta mora poprimiti haereditas iacens kao neophodno sredstvo, da se može u tom privremenom stadiju valjano provesti pravnu obranu u korist i protiv ostavine. Bez priznanja ostavine (haereditas iacens) kao pravnoga subjekta nastaju poteškoće ne samo kod poznatih i otsutnih već i kod nepoznatih nasljednika tako, da se pravna obrana može ne samo znatno zavlačiti nego i osujetiti.[54] Ta opasnost postoji pogotovo po bosanskom pravu, po kojem treba u svakom pojedinom slučaju izviditi mjesno običajno nasljedno pravo.[55]

Pošto se prema dosadanjemu tumačenju naredbe[56] zem. vlade od 14. trav. 1885. redovito primalo i kod nemuslimana šerijatsko pravo kao ustanovljeno običajno nasljedno pravo, nisu se propisi austr. opć. gradj. zakonika o nasljednom pravu skoro nikako primjenjivali, jer oni se imaju po toj naredbi analogno primjenjivati samo u slučaju, ako

---

[53] Ne može se ni tim osobama ostavina silom nametati. I one imaju mogućnost, da izraze svoju volju (§§ 536, 551. hanef. naslj. prava). To očitovanje volje nije bez pravnih posljedica (§§ 491.—493. hanef. naslj. pr.).

[54] Gradj. zakonik za Njemačku priznaje ostavinu kao pravni subjekt (§§ 1958., 1975. i slijed.); ma da ne treba očitovanja volje za nastup (Anfall) ostavine (§ 1942., al. 1.), nije prihvat ostavine potreban za sticanje ostavine (§ 1946.). Sticanje ostavine ipso jure nije dakle zapreka, da se prizna haereditas iacens kao pravni subjekt. Slično gradj. zak. za Švicarsku (čl. 602. usprkos norme čl. 560., al. 1.). U posljednje vrijeme ne opaža se niti kod vrhovnoga niti kod vrhovnoga šerijatskoga suda u Sarajevu odlučna tvrdnja, da haereditas iacens nije otomanskom pravu poznata. Protivno imenuju neki šerijatski sudovi »ostavini« skrbnika, ako je ostavina prezadužena i nasljednici dugova ne priznaju, ili ne mare, da se dugovi isplate. Pošto šerijatski sud po šerijatskim propisima uručuje samo »čistu ostavinu«, provadja cijeli postupak sa imenovanim skrbnikom i likvidira s njim ostavinski imetak.

[55] Prema postojećoj praksi mogu za dugove ostavitelja odgovarati samo poznati nasljednici q u o a d p a r t e s e t v i r e s h a e r e d i t a t i s i samo mulkovnim ostavinskim imetkom (Plen. rješ. vrh. suda u Sarajevu od 31. dec. 1896. br. 5224). Ostavna (zastupana po kuratoru) ne može se niti onda osuditi, ako je tuženi dužnik umro iza dostave tužbe, a cijeli postupak proveden sa kuratorom ostavine mao bi biti ništetan (osuda vrh. suda od 4. maja 1896. br. 2483). Gdjekada se ipak uvidja neispravnost toga nazora. Prima se npr., da može ostavina (iza bosanskoga pripadnika) tužiti (osuda vrh. suda od 3. dec. 1894. br. 177 ex 1895.) ili biti tužena (osuda vrh. suda od 6. dec. 1893. br. 394 ex 1894.) ili pristupiti kod ostavitelja inozemca kao parbena stranka (osuda od 25. ap. 1899. br. 2739).

[56] Zb. zak. i nar. br. 23.

Digitized by Google

»u otomanskom običajnom pravu za nemuslimane ima praznina«. Propisi austr. opć. gradj. zakonika primjenjivali su se redovito samo kod ostavitelja iz Austrije i Hrvatske ili — u dvojbi — iz Madjarske, gdje — kako je poznato — nije bio austr. opć. gradj. zakonik na snazi, i to glede pokretnoga imetka i glede nekretnina vrsti mulk.[57] Inače primjenjivali su bosanski sudovi u ostavinama iza nemuslimanskih pripadnika Bosne i Hercegovine redovito nasljedno šerijatsko pravo, koje se znatno razlikuje od propisa austr. općega gradj. zakonika.[58] Općenito nezadovoljstvo uslijed takove prakse izazvalo je kao privremenu polumjeru plenarno rješenje vrhovnoga suda u Sarajevu od 23. trav. 1918. br. 216 gr. Ova polumjera nije pak dovoljna, nego je potrebno ukinuće naredbe od 14. travnja 1885.[59]

IV.

Propisi austr. opć. gradj. zakonika o *osobnom ženidbenom* pravu ne dolaze do uporabe u Bosni i Hercegovini. Sve priznate tu vjeroispovjesti (muhamedanska, istočno-pravoslavna, rimo-katolička, evangelička, grko-katolička [unijatska] i jevrejska) vrše na oblasti osobnoga ženidbenoga prava vlastitu jurisdikciju.[60] Ta je preuzeta i zadržana iz otomanske vladavine (t. zv. miletsko pravo, Milletrecht). Izvršivanje jurisdikcije u smislu crkvenih propisa svake vjeroispovjesti ne nailazi u praksi na poteškoće i dvojbe. Samo evangelička crkva, koja nema u Bosni i Hercegovini svoga superintendenta i nije propisno uredjena, faktično ne zvršuje svoje jurisdikcije u ženidbenim stvarima.[60a] Pošto se civilni sudovi smatraju nadležnim u ženidbenim

[57] Ostavinski postupak iza austrijskoga (ugarskoga) državljanina, koji je umro u Bosni, mora se glede nepokretnina provesti u B o s n i, glede pokretnina može se provesti u Bosni samo na predlog nasljednika. Glede mirijskih nepokretnina vrijedi isključivo zakonsko nasljedno pravo u smislu zakona od 17. Muharrema 1284. = 1867. Glede pokretnoga imetka i mulkovnih nepokretnina važe glede tih osoba propisi austrijskog općeg gradj. zak. (glede ugarskih državljana samo supletorno). To vrijedi analogno i glede drugih tudjih državljana, koji su u Bosni umrli, u koliko nije što drugo ugovoreno državnim ugovorom (konvencijom).

[58] Osim navedenih već razlika glavne su ove: Načelo »dva dijela muškarcu, jedan dio ženskoj« (§ 502. hanef. naslj. pr.), koje je postalo skoro običajnim pravom u Bosni i kod nemuslimana. Nepoznato je razlikovanje izmedju testamenta i legata. Razredbe i priznanja učinjena u tzv. smrtnoj bolesti mogu se pobijati (čl. 567.—577., hanef. naslj. prava; spor. niže pod V. 2).

[59] Zb. zak. i nar. br. 23.

[60] Istočno-pravoslavna crkva dobila je u zakonskoj formi svoj autonomni statut o upravi crkve i škole (Car. rj. od 13. aug. 1905. br. 86 gl. zak. i nar.). Ta je autonomija sada postala zbog ujedinjenja pravoslavne crkve u kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca bespredmetnom. Autonomiju je dobila takodje islamska vjeroispovjest (Car. rj. od 15. ap. 1909. — gl. zak. i nar. za Bosnu i Hercegovinu br. 49), te ju vrši i sada. Druge vjeroispovjesti nemaju autonomije.

[60a] Evangelička crkva ne traži za se prema državi u ženidbenim stvarima u opće jurisdikcije, jer polazi sa stanovišta nauke Lutera: »Brak je svjetovna stvar —

Digitized by Google

stvarima samo u pogledu imovinsko-pravnih odnošaja (§ 1. grpp.), nemaju ispovjednici evangeličke vjere u Bosni faktično nadležnoga foruma u osobnim (neimovinskim) ženidbenim stvarima.[61] Kod Muslimana rješavaju u ženidbenim stvarima isključivo muslimanski duhovni sudovi (šerijatski sudovi) te primjenjuju propise šerijatskoga prava[62] bez obzira na to, da li se radi o imovinskim pravnim ili drugim odnošajima.

U imovinskim pitanjima ženidbenoga prava nemuslimana kao i drugim odnošajima porodičnoga prava postoji donekle dvojba u pogleduprimjenjivanja propisa austr. opć. gradj. zakonika. Ne može se naime nedvojbeno ustvrditi, da se imaju u tom pravcu primjenjivati propisi opć. gradj. zakonika. U porodičnom pravu igra veliku ulogu z a d r u g a (spor. § 849. ogz.), koja u Bosni i Hercegovini faktično postoji.[63] Zadruga nije doduše kao posebna juristička osoba u Bosni zakonom uredjena i zato daju i najjednostavnija pitanja povoda dvojbi;[64] ipak ne mogu se posve ignorirati običajne norme porodičnoga prava. One moraju imati, u koliko se mogu ustanoviti kao običajno pravo, prednost pred propisima austr. opć. gradj. zakonika. I na tom polju upotrebljavalo se otomansko pravo, u koliko se razlikovalo od propisa austr. opć. gradj. zakonika, n. pr. propis, da p u n o d o b n o s t nastaje sa dovršenom dvadesetom godinom života.[65]

V.

Austr. opći gradj. zakonik dolazi još najviše do uspjeha na polju o b v e z n o g a p r a v a.[66] Propisi Medželle ne odgovaraju u mnogim

Die Ehe ist ein weltliches Ding«, spor. H i n s c h i u s, Holtzendorffs Rechtslexikon I., str. 428, 890; F r i e d b e r g, Lehrbuch des Kirchenrechtes (1903.) str. 388; K u z m á n y, Handb. d. Eher., str. 51 i slijed.

[61] Zem. je vlada u Sarajevu izradila u godini 1910. »Projekt ženidbenog zakona i postupka za evangeličku crkvu u Bosni i Hercegovini.« Ali bosanskom saboru nije bio predložen taj »Projekt« na pretres po svoj prilici za to, da ne bi nastala »crkveno-politička pitanja«.

[62] Nar. zem. vlade od 29. aug. 1883. — Zb. zak. i nar. br. 135 t. 10a).

[63] Spor. n. pr. osudu vrh. suda u Sarajevu od 9. jula 1902. br. 3264.

[64] Možda je i ta okolnost, što nije zadruga uredjena, povodom, da zadruge u Bosni sve više i više nestaje i da na mjesto zajedničke vlasnosti stupa individualna.

[65] § 13. zak. od 16. Zilkade 1286. = 1869., Slg. II., str. 488. — Ako se sud ne može osvjedočiti, da punodobni ne će svoj imetak, koji bi imao dobiti na vlastitu upravu, rasipati, onda će ga i dalje smatrati malodobnikom (al. 2. cit. zak.). Sada vrijedi za Muslimane i nemuslimane zakon o punoljetstvu za cijelu kraljevinu Srba, Hrvata i Slovenaca od 31. jula 1919. (gl. zak. i nar. za Bosnu i Hercegovinu br. 64.). Po tom se zakonu stiče punoljetstvo sa navršenom 21. godinom života.

[66] U trgovačkim stvarima vrijedi, počevši od 1. novem. 1883. »Trgovački zakon za Bosnu i Hercegovinu«, a subsidijarno »opće gradjansko pravo« (§ 1. trg. zak.). Trgovački je zakon sastavljen po uzoru austrijskoga a još više ugarskoga trg. zakona.

Digitized by Google

slučajevima modernomu životu i prometu. Zato ih praksa s pravom po mogućnosti malo primjenjuje. Najglavnije su razlike ove : 1. Po Medželli nije djelatna sposobnost (Geschäftsfähigkeit, Handlungsfähigkeit), identična sa punodobnosti. Po domaćem pravu može i nepunodobno lice imati djelatnu sposobnost, ako je zrelo (balig). Zakon smatra samo djela onih nezrelih lica (sagir), koja ne umiju razlikovati[67], posve ništetnim, ma da ih je otac (tutor) naknadno odobrio (čl. 966. Medž.). Zrele su one osobe, kod kojih se pokažu znaci zrelosti. To su kod muškoga djeteta proljev sjemena i sposobnost djecu radjati, kod djevojke menstruacija ili trudnoća (čl. 985. Mendželle). Ta se granica prima kod dječaka redovito sa navršenom dvanaestom, kod djevojke sa navršenom devetom godinom života (čl. 986. Medželle). Kao najkasniju granicu zrelosti prima se za oba spola navršenu petnaestu godinu života. Ako se u toj dobi ne pokažu znaci zrelosti (pubertas), to se lice smatra po zakonu ipak zrelim (balig, čl. 987. Medželle). — Ali ni zrelom djetetu ne smije se predati imetak na samostalnu upravu, već se ima pokušajima motriti, da li je dijete zrelo i za upravu imetka (čl. 981. Medželle). Tek sa navršenom dvadesetom godinom života može zrelo (balig) dijete z a h t i j e v a t i, da mu se preda imetak u vlastitu upravu, ako nema drugih razloga, koji protiv toga govore.[68]

Po propisima Medželle jest dakle svako zrelo lice u gornjem smislu, t. j. u dvojbi najkasnije sa navršenom petnaestom godinom života, koje ima pamet, da rasudi, redovito sposobno za pravne poslove samo sobom (geschäftsfähig) bez obzira na to, da li se radi o lukrativnom ili oneroznom pravnom poslu (arg. čl. 967. Medželle). Pri tome se predpopstavlja, da dotično lice ima svoj vlastiti imetak. To slijedi iz toga, što zakon priznaje djelatnu sposobnost i nezrelim osobama, koje samo mogu pametno rasuditi (urteilsfähig), dapače za onerozne pravne poslove, ako im otac ili tutor prepusti dio imetka, da same kušaju upravljati, time ujedno odobrava njihovo poslovodstvo (čl. 968., 972. Medželle).[69]

Ovi propisi Medželle glede djelatne sposobnosti, zavisne od fizičke zrelosti, vrijede svakako samo glede »domaćih« kontrahenata. Glede inozemaca, naročito glede državljana Austrije i Ugarske nemaju obvezatne moći. U koliko dolazi do uporabe gradj. zakonik, prima se glede inozemaca punoljetstvo redovito sa navršenom 24. godinom života (§§ 4, 21, 865. ogz.)

2. Medžella poznaje posebne propise o očitovanjima (»priznanjima«) i razredbama medju živim u t. zv. s m r t n o j b o l e s t i (maraz-i-mevt). Zakon razumijeva pod smrtnom bolesti onu bolest, u ko-

[67] Gradj. zak. za Švicarsku (čl. 16.) govori o »sposobnosti presudjenja« (Urteilsfähigkeit).

[68] § 13. Zakona od 16. Zilkade 1286. = 1869. — Slg. II., str. 488.

[69] Odobrenje suda nije za to potrebno. Sud može samo u drugom redu dati odobrenje na mjesto oca il tutora. Po § 174. austr. opć. gradj. zak. treba za t. zv. e m a n c i p a t i o s a x o n i c a dvadeset godina života (Spor. ali Hofdekr. od 15. juna 1835. br. 38 J. G. S.).

Digitized by Google

joj većim dijelom postoji opasnost smrti (od koje obično nastaje smrt) i bolesnik ne može da obavlja svoje poslove izvan kuće, ako je muško, ili poslove u kući, ako je žensko, i u kojem stanju smrt nastupi prije istečenja jedne godine dana od početka bolesti računajući, bilo da bolesnik leži ili da ne leži (čl. 1595. al. 1. Medželle).

Odredbe (»priznanja«) učinjene u tom stanju na štetu zakonskih nasljednika ili vjerovnika ne imaju pravne moći i mogu se pobijati (čl. 1598, 1604 Medželle, čl. 567—577 hanef. naslj. pr.). Te su odredbe samo onda kao oporuke važne, ako očitovatelj nikako nema zakonitih nasljednika ili ako ima samo bračnoga druga i u tom slučaju očituje, da je cijeli imetak drugoga supruga (čl. 1596 Medželle). Odredba u korist nasljednika važna je takodjer onda, ako svi ostali nasljednici dadu svoju privolu prije ili poslije smrti onako bolesnoga čovjeka (čl. 1598. Medželle) ili ako bolesnik ozdravi (čl. 1597.) Važna su dalje kao oporuke do trećine imetka »priznanja« u korist tudje osobe, koja nije nasljednik očitovatelja,[70] izuzevši slučaj, ako se očitovanje (priznanje) pokaže lažljivim, n. pr. bolesnik »priznaje« (očituje), da je neka izvjesna stvar, koja se kod njega nalazi, vlasništvo treće osobe, medjutim se ispostavi, da ju je bolesnik kupio ili naslijedio (čl. 1601. Medželle), tako, da je stvar u istinu vlasništvo ostavitelja. — Zakon opetuje ta pravila naročito kod darovanja u smrtnoj bolesti (čl. 877.—880. Medželle).

Slična načela vrijede kod p r o d a j e imetka u vrijeme »smrtne bolesti (čl. 393—395. Medželle). Prodaja imanja (pojedinih stvari) nasljedniku važna je samo sa odobrenjem ostalih nasljednika. Prodaja trećoj osobi, koja nije nasljednik, važna je, ako nije prividna, ako naime kupoprodajna cijena odgovara prometnoj vrijednosti (općoj vrijednosti, § 934 ogz.). U protivnom slučaju prodaja ostaje ipak na snazi, ako ne predleži v e l i k a p r i k r a t a (laesio enormis). Laesio enormis postoji pak u slučaju kupoprodaje u smrtnoj bolesti onda, ako prikrata nadmašuje trećinu imetka[71] prodavaoca (prometne vrijednosti prodane stvari). U tom slučaju mogu nasljednici prodavaoca tražiti poništenje ugovora, kupac može pak ugovor ostaviti na snazi time, što se očituje pripravnim nadoknaditi manjak vrijednosti stvari u prometu[72] do 2/3 (čl. 394. Medželle).

Isto tako mogu vjerovnici prodavaoca, koji se ne mogu namiriti iz mulkovnoga imetka ostavitelja, tužiti kupca za nadopunjenje ku-

[70] Zakon je uperen u prvom redu protiv ovih nasljednika, koji imaju lahko pristup bolesniku i mogu uplivisati na njegova očitovanja, te se tim načinom mogu dočepati više nasljedstva.

[71] U drugim slučajevima postoji laesio enormis (gabni fahiš), kad se čovjek prevari kod robe barem za dvadeseti dio vrijednosti, kod životinja za deseti dio, a kod nepokretnina za peti dio vrijednosti (čl. 165. M.).

[72] Zakon pretpostavlja, da prodana stvar sačinjava jedini imetak prodavaoca. Inače je potrebna za »znatnu prikratu« redovito još i prevara, da se može tražiti ukinuće kupoprodajnoga ugovora (čl. 356., 357. Medželle, § 119. Ram. zak.; spor. osudu vrh. suda u Sarajevu od 29. okt. 1896. br. 5380, od 5. juna 1921. br. 2249.).

Digitized by Google

povne cijene do obične vrijednosti, eventualno na raskinuće ugovora (čl. 395 Medželle). Ti propisi o očitovanju (priznanju) u smrtnoj bolesti imaju se uporabiti i u tom slučaju, ako je pravni posao upisan u gruntovnici (arg. § 1053. ogz.), ma da § 11. grunt. zakona propisuje, da u pogledu stečenja stvarnih prava na nepokretninama vrijede propisi austr. opć. gradj. zakonika.[73]

3. Po propisu Medželle (čl. 590) vrijedi načelo: kupnja ne ukida najma (Kauf bricht nicht Miete, protivno propis § 1120. ogz.). Zakon polazi pri tom sa stanovišta, da predaja predmeta kupnje nije potrebna za najam kupoprodajnoga ugovora (čl. 262. Medželle).[74] Zato veže principijelno kupoprodajni ugovor kontrahente, iako je predmet kupnje predan tek nakon izminuća najamnoga vremena. Traži li kupac predaju predmeta prije izminuća najamnoga roka, ima se kupoprodajni ugovor sudbeno ukinuti zbog nemogućnosti činidbe, jer je kupoprodajni predmet vezan najamnim ugovorom. Taj propis čl. 590. Medželle stoji, istina, u protuslovju sa cit. čl. 262. Medželle, ali on potvrdjuje pravilo: kupoprodaja ne ukida najma.

Propis čl. 590. Medželle ima prednost pred propisom § 1120. austr. opć. gradj. zakonika i onda, ako je kupoprodajni predmet nepokretnina upisana u gruntovnicu, a pravo najma nije u gruntovnici uknjiženo.[75] Ako je pravo najma (zakupa) uknjiženo u gruntovnici, onda dolazi načelo čl. 590. Medželle (kupnja ne ukida najma) tim više do uporabe i to zbog propisa § 11. bosanskoga gruntovnoga zakona i § 1095. austr. opć. gradj. zakonika.

VI.

Z a s t a r a je u domaćem bosanskom pravu malo izradjena. Medžella govori u XIV. knjizi, koja raspravlja o postupku, samo o zastari tužbe (murur-i-zemen, istečenje vremena, praesciptio temporis, čl. 1660.—1675. Medželle), o dosjelosti nikako.

[73] Osuda vrh. suda u Sarajevu od 6. okt. 1899. br. 38 ex 1900. Kod primjenene cijene ne može se kupnja pobijati, iako je gruntovni upis uslijedio tek nakon smrti prodavaoca (osuda vrh. suda u Sarajevu od 8. mar. 1900. br. 3169). Inozemce ne vežu ti propisi Medželle o smrtnoj bolesti (osuda vrh. suda od 10. maja 1897. br. 2618).

[74] Medžella polazi dakle sa stanovišta, koje zastupa i čl. 1583. Franc. Code civ., da je kod kupoprodaje dovoljan za stečenje prava vlasništva kupoprodajnoga predmeta sporazum (konsenz) stranaka o cijeni i predmetu. Slično i druga zakonodavstva, koja se oslanjaju na franc. Code civ. (spor. čl. 218. bug. zak. o obvezama od 3. dec. 1892.).

[75] Osuda vrh. suda od 16. jan. 1899. br. 605, protivno osuda od 17. maja 1899. br. 3380, koja bez razloga prima, da čl. 590. Medž. nema uopće uporabe kod nepokretnina vrsti mirié. Medžella uredjuje sve pravne obligatorne odnošaje, a ne zakon od 7. Ramazana 1274., koji uredjuje samo stvarna prava glede mirijskih nepokretnina.

Digitized by Google

Po shvaćanju moslimskoga prava[76] čini vjerski prestupak onaj, koji sebi prisvaja tudje dobro bez privole vlasnika. Prema tome odredjuje čl. 1674. Medželle: Sa samim istečenjem vremena ne gubi se pravo, tj. tuženik ne može prigovorom zastare odbiti tužitelja, ako priznaje pravo u tužbi traženo, pa veli, da je ono zastarilo.« U čl. 1248. Medželle, koji govori o načinu prisvajanja slobodnih stvari (mubah), ne navadja se dosjelost kao način stečenja. To su samo: 1. prenos prava vlasništva pravnim poslom, kao kupnja, darovanje; 2. nasljedstvo; 3. prisvojenje stvari slobodne, koja nije u ničijem vlasništvu (res nullius; mubah).

U moslimskom vjerskom pravu nema dakle govora o dosjelosti[77] Od toga je pak učinio iznimku zakon od 7. Ramazana 1274.—1858. u pogledu posjedovanja mirijskih nepokretnina. Po tom zakonu može nesmetan desetgodišnji posjed mirijskoga zemljišta voditi stečenju prava na posjed, po sadanjem gruntovničkom sistemu dapače stečenju prava vlasništva (§§ 20, 23, 73 Ram. zak.).

U t o m slučaju ne zahtijeva se za dosjelost naslov, a bona fides kao predpostava dosjelosti ograničuje se onamo, da posjednik mirijskoga zemljišta ne prizna pred sudom (arg. čl. 1674. Medželle), da je zemljište silom (vi) stekao, obradjivao i uživao (§§ 20., 78. Ram. zak.). ili da ga je primio od tužioca samo u zakup ili na uživanje (23. Ram. zak.). Samo u tim slučajevima ne uzima se obzir na istečenje vremena i na faktični posjed, već se zemljište posjedniku »oduzimlje i povraća pravom vlasniku«.

Ali praksa se ne obazire na strogost šerijatskih propisa glede dosjelosti, već poprima dosjelost i kod mulkovnih zemljišta kao i kod pokretnih stvari te primjenjuje pri tom supletorno propise austr. opć. gradj. zakonika, u koliko oni ne stoje u protuslovlju sa analognim propisima Medželle (čl. 1660.—1675.). To vrijedi u prvom redu glede r o k a z a s t a r e. Načelno iznaša rok zastare po Medželli samo polovicu redovitoga roka zastare po općem austrijskom pravu dakle 15 godina (čl. 1660. Medželle), kod posjeda mirijskih nepokretnina 10 godina (§§ 20., 78. Ram. zak. čl. 1662. al. 2. Medželle), kod tužbi na priznanje svojstva vakufa iznimno 36 godina (čl. 1661, 1662 Medželle). Drugi rokovi zastare (§§ 1487—1491. ogz.) nisu poznati i ne primjenjuju se u praksi.[78]

[76] Spcr. T o r n a u w, Das Eigentumsrecht nach dem moslemischen Rechte, str. 11.

[77] Spor. T o r n a u w, Das Eigentumsrecht nach dem moslemisuhem Rechte, str. 12. Bez razloga uči T o r n a u w u svom d.jelu »Moslemisches Recht« (str. 37.), da muslimansko pravo ne poznaje niti zastare tužbe. U svojem cit. Eigentumsrecht (str. 12.) modificira to onamo, da muslimanski pravnici ne imaju pravnoga termina za pojam »zastare« (Verjährung).

[78] Osuda vrh. suda u Sarajevu od 18. juna 1901. br. 3591, od 9. jula 1896. br. 3230. U novije doba poprimio je vrh. sud — bez ustanovljenja kakova načela i za to u nesklad sa općim propisima o uporabi austr. ogz. —, da se kod zastare tužaba radi naknade štete ima uporabiti propis § 1489. ogz. a ne props Medželle (osuda od 11. aug. 1915. br. 2134); nadalje kod roka po § 933. ogz. (osuda od 4.

Digitized by Google

Istečenje vremena ne škodi, ako predleži razlog, koji opravdava tužitelja, da nije mogao tužbe prije podići. Zakon navadja samo kao primjere opravdanja (čl. 1663., 1668. Medželle): malodobnost, duševna bolest, otsutstvo u tudjini (t. zv. seferska daljina od 3 dana ili 18 sati hoda umjereno idući, čl. 1664. Medželle), odnošaj zavisnosti i prezaduženost (krida, muflis). Zastara neće se uvažiti, ma da je rok istekao, ako tuženi, koji prigovara zastari, prizna pred sudom, da utuženo pravo postoji. Izvansudbeno priznanje zahtjeva ne prekida zastare (drukčije § 1497. ogz.), osim ako je dužnik priznao tužbovni zahtjev u p i s m e n o j priznanici i to svojim potpisom potvrdio (čl. 1674. Medželle). Prigovoren rok zastare teče u tom slučaju od dana izdanja (datuma) isprave. Samo pod tom predpostavom prekida izvansudbeno priznanje zastaru tužbe, inače prekida zastaru samo podnešenje tužbe, nipošto ali izvansudbena opomena (»izvansudbena tužba«, čl. 1666. Medželle). Rok zastare računa se po mjesečnim godinama, mjesečna godina ima 354 dana.[79]

Gdjekada zastupa se mnijenje, da se po otomanskom pravu ima uvažiti zastara ureda radi.[80] Za to nema zakonske podloge. Protivno proizlazi iz znatnih ograničenja zastare (čl. 1663., 1666., 1667., 1674. Medželle), da se i po domaćem bosanskom pravu ima uvažiti zastara samo na prigovor stranke (§1501. ogz.).

maja 1914. br. 3407). U posljednjem slučaju radi se u ostalom po ispravnom nazoru o prekluzivnom roku, a ne o roku zastare.

[79] Spor. P a d e l, Grundeig. in der Türkei (Jahrb. d. intern. Vereinigung, Bd. VI.—VII., Abt. 2., str. 1674.). Spor. osuda vrh. suda od 25. maja 1891. br. 3872, od 20. novem. 1893. br. 880 ex 1894, od 29. aug. 1895. br. 4788; zaklj. od 9. jan. 1892. br. 55, od 24. sept. 1894. br. 4512.

[80] Osuda vrh. suda u Sarajevu od 30. ap. 1890. br. 4815 odnosno okr. suda u Banjoj Luci od 3. dec. 1889. br. 3112; zaklj. vrh. suda od 9. juna 1890. br. 4990. Protivno zaklj. vrh. suda od 30. dec. 1893. br. 5874, od 12. jula 1901. br. 1968.

Ribarstvo na moru.

Priopćio: *dr. Edo Lovrić*, kr. sveuč. profesor.

I.

Jedno od najvažnijih životnih pitanja za žiteljstvo uz morsku obalu naše države je pomorsko ribarstvo. Nakon sloma Austro-Ugarske Talijani svom silom nastoje, da za sebe izbiju u tom obziru što veću korist. To nam pokazuju njihove rezolucije[1], koje su nakon sklopljenja rapalskoga ugovora izglasane u skupštini »Scuola Veneta di pesca«, »Societa di pesca e pescicultura marina« itd. Tim se rezolucijama zahtijeva od talijanske vlade, da prema našoj državi zaštiti sto-

[1]) Otisnute u tršćanskoj »L'era Nuova« od 25. siječnja 1921. i u drugim talijanskim novinama.

Digitized by Google

ljetne interese talijanskih ribara, pa da im za razvoj ribarstva na moru osigura uporišta na istočnoj obali Jadranskoga mora. Naravno da talijanska vlada svim silama nastoji, da udovolji zahtjevima svojih ribara, premda ti zahtjevi stoje u diametralnoj opreci prema opravdanim interesima naših ribara kao što i prema zahtjevima narodnosti, zahtjevima ekonomskim i zahtjevima sigurnosti naše državе.

Prema glasovima, prodrlim u javnost, predložila je talijanska vlada, da se sastavi posebno povjerenstvo od članova talijanske i naše državе u svrhu, da parcelira obalna područja naše državе, u kojima bi talijanski podanici imali pravo loviti ribu, a tako i pravo hvatati korale i sundjere, premda ovoga potonjega prava nisu imali po zaključnom zapisniku k carinskomu i trgovačkomu ugovoru od 11. veljače 1906.[2] Talijanska vlada sigurno ide zatim, da ribarsku granicu na Jadranskom moru, koja je bila izmedju Italije i bivše austro-ugarske monarhije utvrdjena jednu morsku milju od naše obale kao najveća pogodnost za talijanske ribare, polučí kao minimum, pa da postepeno absorbira naše pomorske obalne ribare i postigne po vremenu za sebe i svoje podanike uz ekonomski još i politički probitak.

S obzirom na razvoj naše morske obale, koja u današnjim državnim granicama iznosi oko 4.700 Klm., kao što i s obzirom na opasnost narodnosne infiltracije sa zapadne strane Jadranskoga mora, koju je infiltraciju bivša austro-ugarska monarhija iz shvatljivih razloga ne samo trpila nego i potpomagala, te ju našoj novoj državi time namrla, bilo bi i štetno i pogibeljno nastaviti sa starim tradicijama i starom praksom. Kontinuitet u tom pravcu imao bi za našu državu i njezino obalno stanovništvo sigurno štetnijih posljedica, nego jih je imao za bivšu austro-ugarsku monarhiju. Za to govore mnogi razlozi, a svi zajedno kulminiraju u činjenici, da je Italija na moru u svakom pogledu superiornija od naše državе, pa će ona sigurno nastojati, da tu superiornost ne samo zadrži nego i poveća. Kraj toga stanja stvari sadržavao bi u sebi povod svakoga, pa i najneznatnijega, razračunavanja izmedju nas i Italije njezinu želju za proširenje hegemonije na Jadranskom moru, — želju za ostvarenje njezina staroga cilja »mare nostro«, što bi konačno imalo za posljedicu ekonomsko podjarmljenje naše morske obale i našega morsko-obalnoga stanovništva. Sve to sigurno ne bi služilo ojačanju i učvršćenju dobrih odnošaja u našoj državi uopće, a na Jadranskom moru i njegovim obalama napose.

II.

Staro je načelo glede pribrežnih voda bilo: »Terrae potestas finitur, ubi finitur armorum vis« što je od prilike značilo, da se vlast pomorske državе svršava sa pol milje od kopna. To je načelo vrijedilo prema nekim presudama iz 19. vijeka i u našem pomorskom ribarstvu. Ali se to načelo napustilo ponajviše povodom ribarskih sukoba na Sjevernom moru, pa se morala točno mjerom opredijeliti granica pribrežnih morskih voda.

[2]) Protocollo finale, annesso al trattato di commercio e di navigazione concluso à Romà li 11. febraio 1906 n. 40.

Digitized by Google

Dok su ribari u svojem poslu upotrebljavali primitivna sredstva, lovili su ribu na moru ispred svojih kuća, — ispred svojega sela. Pošto se sa svojim malenim primitivnim plovilima nisu mogli udaljiti daleko od svoje obale, nisu dolazili u dodir s ribarima druge države, — i vladao je mir. Zato se nije pokazivala potreba, da se opredijele točne granice u pribrežnim vodama od kopna, a niti da se sklapaju medju državama ugovori o ribarenju na moru.

Ali kada se stala kod ribarenja na moru uvadjati parna i druga motorna sila, kada su se stala kod ribarenja na moru upotrebljavati sve veća plovila, počeli su ribari jedne države zadirati u tudja morska područja. Tim novim pojavama na moru obrazložila se potreba haške konferencije. Na toj su se konferenciji sporazumjele Danska, Njemačka, Belgija, Nizozemska, Franceska i Engleska, da se pribrežne vode pojedine države protežu tri morske milje od kopna. U tom su smislu sklopile i konvenciju dne 6. svibnja 1882., koja je još i danas na snazi. S istih gore navedenih razloga stupila je Švedska, koja nije bila pristupila haškoj konvenciji, u sporazum s Danskom. I te dvije države sklopiše dne 14. svibnja 1899. poradi sve to većega razvoja svojega ribarstva i poradi u njemu nastalih novih prilika ribarsku konvenciju, kojom su pribrežne vode za svaku od tih država opredijeljene jednom geografskom miljom t. j. 1/15 ekvatorijalnoga stupnja (7.42 Klm.) namjesto u Haagu ustanovljene tri morske milje (=5.56 Klm.) od kopna.

Sklapanjem sličnih ugovora pristupale su prema razvitku svojega ribarstva na moru i s njime skopčanih zahtjeva i potreba i druge države. Tako je dne 6. prosinca 1892. sklopljena konvencija izmedju Kanade odnosno Engleske i Sjedinjenih Država o pitanjima pomorskoga i slatko-vodnoga ribarstva; — dne 13. prosinca 1907. sklopiše ribarski ugovor Rusija i Rumunjska; — dne 31. listopada 1908. Japan i Korea — itd. Franceska je pristupila — kako je gore navedeno — haškoj konvenciji od godine 1882., pa je time zaštitila svoja pribrežna morska područja na tri morske milje od kopna, i prema tomu udesila svoje uredbe u tom obziru. Italija, koja nije bila pristupila haškoj konvenciji, uzela je s njom stvoreno stanje mučke na znanje. Ali izmedju Korzike i Sardinije su ribarska područja francuska i talijanska tako blizu, da su ribari jedne od tih država zadirali u područja druge. Nije preostalo drugo, nego da Francuska i Italija pristupe utvrdjenju ribarskih granica za one pogranične pribrežne vode. I doista sklopiše te dvije države dne 18. siječnja 1908. u tom pogledu konvenciju, koja je 5. kolovoza 1913. ratificirana, te prema kojoj imaju ribari jedne i druge države pravo loviti ribu samo u svojim pribrežnim vodama.

T. W. Fulton, docent za gospodarsku nauku ribarskih problema na sveučilištu u Aberdeenu, upućuje na to, kako znanost sve više naginje, da se granica pribrežnoga mora proširi. On opravdava zaključke, koji su u tom obziru stvoreni već god. 1894. i 1895. sa strane »Institut de droit international«, odnosno sa strane »International Law Association«, da se naime proširi zona od tri morske milje, — te smatra to ptanje aktuelnim poradi zamašnoga napredovanja ribarstva povlačnim mrežama (Grundschleppnetz) i uposlenja velikoga

Digitized by Google

broja plovila kod ribarenja na moru. Ovomu se pitanju općenito posvećuje sve veća pažnja, pa je već pred više godina u Škotskoj na jednoj skupštini, na kojoj je bilo nazočno 300 delegata onamošnjih ribarskih udruženja, bila odglasana rezolucija, kojom se zahtijeva, da se proširi granica pribrežnih voda na trinaestu morsku milju. Rat je potisnuo to pitanje u pozadinu. Ali ono opet izbija na površinu, te izgleda, da će se granica pribrežnih voda za ribarstvo na moru pomaknuti možda i više nego na dvostruku udaljenost od kopna, na koju je u Haagu bila ustanovljena.[3]

III.

Naša javna glasila donosila su u zadnje doba vijesti, da je izmedju naše države i Italije već stvorena posebna konvencija o pomorskom ribarstvu. Kako je u toj konvenciji ustanovljena granica pribrežnih voda od naše obale, o čemu se poglavito radi, nije u javnosti još poznato.

Svakako s obzirom na istaknutu tendenciju o proširenju granice pribrežnih voda imala bi se ta granica opredijeliti barem na pet morskih milja od naše obale, a nikako se ne bi smjela opredijeliti niže od tri morske milje od naše obale, kako je to bilo u Haagu prihvaćeno god. 1882. Što se tiče ribarenja u zaljevima i tijesnacima valjalo bi takodjer poći putem haške konferencije za ribarenje sa povlačnim mrežama, koje talijanski ribari isključivo upotrebljuju na našoj strani Jadranskoga mora; imali bi se smatrati zatvorenima svi ulazi i prolazi koli izmedju kontinenta i otoka toli izmedju otoka, ako širina odnosnih ulaza i prolaza ne premašuje deset morskih milja.

Ovako bi izgledalo, kada bi se to pitanje pravedno uredilo. Ako je Italija u gore navedenom slučaju prema Francuskoj prihvatila načelo, da talijanski i francuski ribari love ribu svaki isključivo u svojim pribrežnm vodama, moralo bi se doista očekivati, da će ona biti jednako prijateljski raspoložena i susretljiva prema našoj sebi prijateljskoj državi i to tim više, što je položaj njezinih ribara u onamošnjim vodama daleko nepovoljniji nego li je položaj njezinih ribara na Jadranskom moru, te što je naš obalni stanovnik, živeći na tvrdoj i goloj litici, upućen na ribarenje ili iseljivanje. Medjutim valja kod uredjenja pomorskoga ribarstva izmedju naše države i Italije još i one okolnosti, koje se niže navode, uzeti u obzir.

Neke su države u svojim ribarskim zakonima odredile, da povlačne mreže, u koliko je njihova poraba uopće pripuštena u pribrežnim vodama, ne smiju imati manje oko, nego li je propisano. Tako odredjuje argentinski zakon oko od 40 mm., danski 28 oka na 1 metar duljine, ruski i rumunjski oko 25 mm. itd. Nasuprot talijanski ribari upotrebljuju mreže, kod kojih vreća (sak) imade oko od 6—8 mm. kod ribolova u svojim pribrežnim vodama, a upotrebljavali su dosele mreže s takovim okom i kod ribolova u našim stranama mora. Kada bi se tražilo, da talijanski ribari kod ribolova u našim stranama Jadran-

[3]) Rivier, Princepes du droit gens; — Nys: Droit international; — Fulton, The Sovereignity of the Sea.

Digitized by Google

skoga mora upotrebljuju mreže sa onakovim okom, kakovo se poradi uzdržanja i zaštite ihtiofaune danas zahtijeva, ne bi uopće dolazili loviti ribu u naša područja.

Naši ribari sa otoka Korčule lovili su od vajkada ribu na otoku Lastovo, Višani na Šušću, a Komižani na Pelagružu. Nije razjašnjeno, kakovo je to njihovo pravo. Pitanje je, da li je to pravo neka vrst regala ili pravo, koje je kakovim ugovorom ili dosjelošću stečeno i postalo privatnim pravom stanovitih obitelji, zajednica i općina, kako je to slučaj i s pravom tunolova na našoj gornjoj obali Jadranskoga mora, pa i na obalama Italije, Franceske, Španjolske i Afrike. Što će biti s tim pravom naših ribara, pošto su otoci Lastovo, Sušac i Pelagruž rapalskim ugovorom pripali Italiji?! Ako je to pravo naših ribara privatne naravi, moralo bi im se ono kao stečeno pravo — ius quaesitum — i dalje očuvati i osigurati bez ikakove odštete Italiji u drugim stranama naših pribrežnih voda. Ima primjera, da je tako postupala i sama Italija. Kada je naime Franceska htjela izigrati jednim lučkim projektom dosjelo pravo tunolova jednoga talijanskoga podanika na obali Tunisa, Italija je to pravo svojega državljanina s uspjehom obranila.

Kao što valja povodom novo nastalih prilika na istočnoj — našoj — obali Jadranskoga mora pomoći našim ribarima na južno-dalmatinskim otocima, tako se pokazuje potreba, da se ne odnemare ni naši ribari u gornjem dijelu Jadranskoga mora. Vijekovima su polazili naime naši ribari ljeti loviti ribu u Istru, na Rijeku i na otok Cres. Valjalo bi naći načina i sredstava, da se ti ljudi odštete i uposle unutar naših obalnih granica, gdje se mogu korisnije i časnije zaposliti nego onkraj naših državnih granica na tudjem teritoriju.

Po ugovoru izmedju Italije i bivše austro-ugarske monarhije dozvoljen je bio sa naše obale u Italiju izvoz oko 5.000 Q usoljene ribe bez uplate uvozne carine. To je bila doista malena količina, pa bi se morao postići veći izvoz takove ribe s naše strane u Italiju bez uplate carine, ali i bez ikakovih drugih koncesija Italiji za to na ribarskom polju. U ostalom to je pitanje carinske prirode, pa bi ga valjalo kao takovo i riješiti, a ne u svezi sa pitanjem prava ribolova.

IV.

Dok se pomorsko ribarstvo u svom poslovanju ograničivalo na neposrednu obalu, i dok ga je izvršavao obalni stanovnik samo u neposrednoj blizini svog boravišta, pa dok se ribarska pomagala nisu usavršila i postostručila, nije se tomu zanatu posvećivala ona pažnja i podavala ona važnost, kakovu je kasnije i evo u naše doba povodom svoje velike evolucije kod državnih upravnih faktora pobudio. — U starijim upravnim propisima se spominje ribarstvo samo kao neko nuzgredno zanimanje; nalazimo ga samo u nekim policajnim propisima. Danas igra ono u životu pomorskih naroda uz pomorsko brodarstvo daleku važniju ulogu tako, da je u ribarske svrhe medju ostalima naša susjeda i saveznica Italija, koja nas sada baš najviše zanima, povodom jedne nedavne interpelacije u parlamentu, a prema izjavi

Digitized by Google

njenoga ministra za poljoprivredu, odlučila, da u ribarske svrhe odjednom upotrebi svotu od 20 milijuna lira, i da povisi dosadanji godišnji ribarski budget na 700.000 lira. Neupuštajući se u dalje navadjanje, što ostale države nakon rata na tom polju rade i snuju, proizlazi već iz ovoga, što navedosmo, da je tako razvijeno ribarstvo prirodno, samo od sebe, ispalo iz područja kumulativnih naredbi i postalo zasebnom, specijalnom granom narodnoga gospodarstva. Zato se u Engleskoj u novije doba raspravljalo n. pr. o posebnom ministarstvu za ribarstvo; u Italiji se već od više vremena ovamo nastoji ribarstvo učiniti ravnim ratnoj i trgovačkoj mornarici.

Od godine 1882. sklapaju se ugovori ili konvencije medju interesiranim državama glede pomorskoga ribarstva, pa i glede slatkovodnoga ribarstva u pograničnim vodama, neodvisno od svih drugih ugovora, jer je pomorsko ribarstvo stalo zauzimati sve veću važnost u gospodarskom životu naroda, pa je dapače za vrijeme minuloga rata znatno omogućivalo ekvipiranje ratnih ladja u Engleskoj i drugim zaraćenim državama.

Dočim dakle sve države iz navedenih važnih razloga raspravljaju i uredjuju u svojim ugovorima pomorsko ribarstvo posebno i neovisno od drugih poslova, nema razloga ni povoda, da naša država s obzirom na prostrane joj morske obale, te na značaj njenoga susjedstva, nastavi sa nevaljalom i svakako sa nesavremenom praksom bivše austro-ugarske monarhije, koja je ribarsko pitanje rješavala doista na štetu i upropašćivanje primorskoga žiteljstva sa dva ugovorima dodana paragrafa. Bilo bi u interesu i obalnih ribara i same države, da se glede pomorskoga ribarstva koli sa Italijom toli i sa drugim susjednim državama sklope posebne ribarske konvencije, jer pitanje ribarstva na moru sadržava u sebi i pitanje državnih granica, — i to onih najosjetljivijih, pa ne dopušta na svom polju nikakova popuštanja ni neizvjesnosti.

Prilozi interpretaciji novoga mirovinskoga zakona.*

Piše dr. *Stjepan Bosanac.*

VI.

Privremeno službovanje umirovljenika (§ 32.)

Zakon od 5. kolovoza 1914. o opskrbi zemaljskih namještenika poznaje osim reaktiviranja privremeno umirovljenih namještenika (§ 31.) i poziv njihov na privremeno službovanje (§ 32.). Na privremeno službovanje pozvani umirovljenik ima za vrijeme službovanja osim svoje mirovine paušal u iznosu, kojim mu se mirovina dopunjuje do visine onih beriva, koji imadu narav plaće i sta-

* Vidi Mjesečnik 1915., br. 2. i 3. 1917. br. 6., 1918. br. 7. i 8.

Digitized by Google

narine prema službi, što ju je vršio u vrijeme, kad je umirovljen. »Taj se paušal ima odrediti na temelju sustava beriva, koji postoji u vrijeme, kad je pozvan na privremeno službovanje . . .« (al. 3. §-a 32.) »S gledišta ustanova mirovinskoga zakona, takav umirovljenik imade ista prava, kao da je u aktivnoj službi« (al. 4. §-a 32.). Prema tome imade na privremeno službovanje pozvani umirovljenik posve ista beriva i mirovinska prava, kao da je reaktiviran; samo ne ima sistemizovana beriva aktivnoga namještenika, nego uživa i dalje svoju mirovinu dopunjenu paušalnim iznosom do visine sistemizovanih aktivnih beriva.

Kako se paušal ima odrediti na temelju sustava beriva, koji »postoji« u vrijeme, kad »je pozvan« na privremeno službovanje, pita se, ima li taj paušal ostati nepromijenjen, kad je jednom prema nekom sustavu beriva odredjen, ili imade funkcionalan značaj, te se automatički mijenja sa svakom promjenom sustava berivâ. Po mojem shvaćanju imade taj paušal prema riječima i intenciji zakonskoj funkcionalan značaj. To nužno izlazi iz verbalne i logične interpretacije zakonskih ustanova. U spomenutoj al. 3. §-a 32. jasno se veli, da se paušal ima odrediti na temelju sustava beriva, koji »postoji« u vrijeme, kad »je pozvan« na privremeno službovanje.

Glagolski oblici »postoji« i »je pozvan« (Maretić, Gramatika i stilistika, 1899. § 316-a.) u sadašnjem su vremenu, »ali se ne misli, da se dogadja baš u vrijeme, kad se govori, već se misli, da se to može dogoditi te se i dogadja svagda, kadgod se prilika desi.« (Maretić, op. c. § 371. a.). Prema tome smisao je one ustanove, da se paušal ima odredjivati na temelju svagdanjega sustava beriva, a ne na osnovi stalnoga nekoga sustava, koji »je postojao« u vrijeme, kad je umirovljenik bio pozvan na privremeno službovanje. Na privremeno službovanje već pozvani umirovljenik ne prestaje onda biti pozvan na službovanje, kad se sustav beriva promijeni. On je i onda pozvan (pozvan je tkzv. bezvremenski prezent) na službovanje, što se može i ovako izreći: on i u tom momentu odazivajući ili odazvavši se pozivu privremeno služi. Zato imade pravo po zakonu, da mu se paušal promijeni prema promijenjenom sustavu beriva. Čisto gramatička interpretacija jasno dakle dokazuje funkcionalan značaj toga paušala.

To se gramatičko tumačenje lijepo utvrdjuje i logičnom analizom intencije zakonodavčeve. Posve je jasna namjera zakonodavčeva, da se na privremeno službovanje pozvani umirovljenik imade s reaktiviranim izjednačiti i u berivima i mirovinskim pravima. Ne vidim nikako, iz čega bi se mogla konstruirati namjera, da već jednom na privremeno službovanje pozvani umirovljenik imade i dalje ista manja beriva, kad se s novim sustavom beriva zbog promjenjenih ekonomskih i društvenih prilika povise beriva aktivnim namještenicima Takav slučaj stricte bi se protivio jasno izrečenoj i posve razumljivoj namjeri zakonodavčevoj, da na privremeno službovanje pozvani umirovljenik imade uživati posve ista beriva, što ih uživa iste vrste namještenik u aktivnom svojstvu.

Digitized by Google

Kad i ne bi to sve bilo tako jasno, lako bi se mogla učiniti fikcija, da je namještenik iznova pozvan u vrijeme, kad su se s promijenjenim sustavom beriva povećala beriva aktivnim namještenicima, da i on onda dobije paušal prema novom sustavu beriva.

Pri provodjenju spomenutoga §. 32. mirovinskoga zakona izbilo je odmah na početku na površinu i to pitanje, može li se i već trajno umirovljeni namještenik, oka to ištu važni službeni interesi, analogno ustanovi za prekovremeno umirovljene namještenike s istim pravima pozvati na privremeno službovanje. Ja sam zastupam mnijenje, da se to dakako na molbu namještenikovu može učiniti. Kao prigovor se isticalo, da se to ne bi moglo učiniti, jer zakon o opskrbi ima ustanovu pozivanja na privremeno službovanje samo za privremeno umirovljene činovnike i službenike, dok se pri tome trajno umirovljeni namještenici ne spominju, pa se na njih te ustanove ne mogu protegnuti. Držim, da to mnijenje, koje medjutim nije ni usvojeno, ne može biti ispravno. Činjenica, što se u §-u 32. ne spominju trajno umirovljeni namještenici, ne može biti od odlučnoga značenja, jer zakonodavac nije imao razloga u zakonu o »opskrbi« davati ovlaštenje, da se trajno umirovljeni namještenici mogu pozvati na privremeno službovanje. Takova ustanova za trajno umirovljene namještenike bila bi u zakonu o opskrbi posve tudja materija, koja ne ide u okvir mirovinskoga zakona. Drugo je nešto s privremeno umirovljenim namještenicima. Oni su dužni odazvati se pozivu na privremeno službovanje, jer još nijesu stekli apsolutno pravo na opskrbu, pa im se u al. 2. §-a 32. moglo zaprijetiti, da gube za se pravo na mirovinu, ako se ne odazovu pozivu. Tim je cijela ustanova dobila značaj materije, koja pripada u mirovinski zakon.

Kad se već usvojilo mnijenje, da se i trajno umirovljeni namještenici mogu pozvati na privremeno službovanje s paušalom, koji se spominje u al. 3. §-a 32. za privremeno umirovljene namještenike, onda ne ima razloga, da se na njih ne protegne i ustanova al. 4. toga §-a, koji glasi» »Umirovljenik, koji je na privremeno službovanje pozvan, ima se sa gledišta ustanova ovoga zakona smatrati, kao da je u »aktivnoj službi«.

Odvjetnička signatura u maličnom postupku.

Piše: **dr. Srećko Čop,** odvjetnik.

Zakon od 19. svibnja 1917. o proširenju i nadopunjenju zakona od 3. listopada 1876. o postupku u pravnim poslovima manje vrijednosti (o postupku bagatelnom ili maličnom) pred kotarskim sudovima (zbor. br. 36) ili u kratko »mališni postupnik« govori o odvjetničkoj signaturi u §§ 9, 76 i 82. Stilizacija tih ustanova je nešto nejasna i nepotpuna, a praksa o njihovu primjenjivanju još nestalna. Zato je nužno, da se o njima javno raspravlja. Vjerojatno je, da će se ovim načinom najprije odstraniti dvojbe i da će zavladati jedno-

Digitized by Google

lično i ispravno njihovo tumačenje, kojim će se ujedno interesi parbenih stranaka zaštititi. — Povod ovim recima jest »Tumač maličnomu postupniku« od dra. Milana Kuglera, u kojem su citirane ustanove po mojemu mišljenju netočno shvaćene i protumačene, kako će se iz daljega razglabanja razabrati.

Mališni postupnik (radi jednostavnosti citirat ćemo ga sa »m. p.«) razlikuje u glavnom dvije vrsti parnica: 1. uslijed neposredno podnesene tužbe i 2. uslijed pritužbe proti osudama mjesnih sudova (§ 1.), pa za podneske u ovom potonjem slučaju ne traži odvjetničke signature, što je izvan svake sumnje.

Parnice uslijed neposredno podnesene tužbe razlikuje opet prema tome, da li se radi o imovinsko-pravnom potraživanju u vrijednosti iznad 200 K ili o manjoj vrijednosti (§§ 9., 71. i 92.), te za svaku ovu vrst drukčije odredjuje odvjetničku signaturu. — Kako je medjutim m. p. preinačen uredbom od 22. lipnja 1921. tako, da se mjesto iznosa od 200 K odredjuje iznos od 600 K, to imade biti mjerilom za razliku neposredno podnesenih tužbi iznos od 600 K. Za sve podneske (tužbu, ništovnu žalbu, utok i t. d.) u parnicama, u kojima iznos ili vrijednost zahtijevanoga predmeta nadilazi 600 K, jest ta signatura obligatna i beziznimna, jer to izričito i jasno veli ustanova § 9. Prema tomu je to neprijeporno.

Naprotiv odredjuje m. p. za parnice radi imovinskopravnoga potraživanja do uključivo 600 K u § 76.: »Ako je žalba pismena, treba da je providjena potpisom od kojega odvjetnika, ako takav u opsegu dotičnoga kotarskoga suda svoje sjedište imade«, a u § 82., gdje općenito govori o utoku, navodi se: »Pismeni utoci moraju biti providjeni potpisom odvjetnika.« Iz citiranih ustanova (§§ 76. i 82.) proizlazi, da m. p. traži za ovu vrst parnica iznimno odvjetničku signaturu t. j. samo za ništovnu žalbu i utok, dakle za podneske, kod sastava kojih je po općenitom mnijenju nužno pravničko znanje, ako će biti valjano izvedeni. Proizlazi dalje iz gornjega, da je odvjetnička signatura za pismenu ništovnu žalbu samo relativno obligatna, da mora dakle s njom pismena ništovna žalba biti providjena tek onda, ako se u sijelu dotičnoga kotarskoga suda nalazi i samo jedan odvjetnik, inače ne.

Ova je ustanova novelom ostala netaknuta, a i praksa ju je uvijek ispravno primjenjivala. Krivo ima dakle dr. Milan Kugler, kada u svojem »Tumaču maličnomu postupniku« na strani 17. veli, da na tužbu i podneske u parnicama, o kojima je ovdje riječ, nije potrebna odvjetnička signatura, osim za ništovnu žalbu i utok, pri čem se poziva na §§ 76. i 82., te kada na strani 69. nastavlja, da zakon traži, da ništovna žalba bude potpisana po odvjetniku. Očito je, da je ovo tumačenje posve u protuslovlju sa zakonom i da nije ničim obrazloženo, a bilo bi za mnoge parbene stranke i štetno, ako se preko mladjega pravničkoga naraštaja, koji će se spomenutim »Tumačem« sigurno služiti, uvuče u praksu, dok ima kod nas još prilično sudova, u sijelu kojih nema odvjetnika. Ta u samoj Lici ima ih šest!

Digitized by Google

Dolazimo sada do odvjetničke signature za utok — razumijeva se pismeni — u parnicama radi imovinsko-pravnoga potraživanja do uključivo 600 K. — Stari m. p. (zakon od 3. listopada 1876.) odredjivao je u § 81. slijedeće: »Utoci pismeni treba da su providjeni potpisom kojega odvjetnika, ako takov u opsegu dotičnoga kotarskoga suda svoje sjedište imade, dakle je nedvoumno tražio relativno-obligatnu odvjetničku signaturu t. j. onako, kako je razloženo, da vrijedi prije i sada za ništovnu žalbu, a tako je i praksa postupala. — Sadanji pak m. p., koji o tom govori u § 82., a što je sprijeda citirano, traži takodjer za pismeni utok odvjetničku signaturu, ali iz te ustanove shvaćajući samu za sebe proizlazi, da je postavio zahtjev, da odvjetnička signatura mora biti beziznimno kod pismenog utoka, budući da se ne obazire na okolnost, ima li u mjestu suda odvjetnik.

Medjutim ovakovo jezično (gramatikalno) tumačenje § 82. novoga m. p. bilo bi očevidno pogrješno i neispravno, jer se onda ne može opravdati, da je zakonodavac za ništovnu žalbu, kojom se napada konačni judikat maličnoga suca, i za sastav koje se predpostavlja naročito juristička procesualno znanje, postavio zahtjev relativno-obligatne odvjetničke signature, a za utok, kojim se napadaju t. zv. incidentna pitanja, procesualno manje važne radnje, zahtjev bezuslovno obligatne odvjetničke signature, pogotovo ne, ako se uvaži, da je postavljanje toga zahtjeva uslijedilo s razloga, da se steče jamstvo za valjano izvadjanje tih pravnih lijekova. Nikako se ne da opravdati, da je zakonodavac htio postaviti za manje važan procesualni podnesak veće opreze, nego ih je postavio za mnogo važniji procesualni podnesak. Nužno dakle moramo zaključiti, da je za pismeni utok u parnicama radi imovinsko-pravnoga potraživanja do uključivo 600 K odvjetnička signatura takodjer relativno-obligatna t. j. pismeni se utok ima providiti potpisom kojega odvjetnika samo onda, ako takov u sijelu dotičnoga suda ima sjedište, a inače ne.

Da je ovaj zaključak opravdan i jedino osnovan, vidi se još i odatle, što se u vladinom obrazloženju za promjene §§ 81. i 82. staroga m. p. uopće ništa ne veli, zašto je reformirana ustanova za odvjetničku signaturu kod pismenoga utoka (§ 81.), dok se za svaku inu i neznatnu promjenu staroga m. p. navode razlozi. Prema tomu je i ta činjenica u prilog našega mnijenja, da naime novela nije imala na umu staru ustanovu glede podnašanja pismenoga utoka reformirati. A što nijesu u tekst novoga m. p. u § 82. kod III. stavke prenesene iz § 81. staroga m. p. riječi »ako takov u opsegu dotičnoga kotarskoga suda svoje sjedište imade«, može se opravdati jedino žurbom, kojom se kod donošenja novele postupalo. — Dr. Milan Kugler u svom se »Tumaču« pak nikako ne osvrće na ovu prividnu antimoniju, već navodi jedino ono, što je sprijeda spomenuto i kao pogrješno oboreno.

Prema razloženome moraju dakle po sadanjem m. p. svi podnesci radi imovinsko-pravnoga potraživanja iznad 600 K biti potpi-

Digitized by Google

sani beziznimno po odvjetniku, a u parnicama radi imovinsko-pravnoga potraživanja do uključivo 600 K samo ništovna žalba i utok, a i to samo onda, ako imade koji odvjetnik sjedište u mjestu dotičnoga suda.

Pravosudje.

a) Gradjansko.

Kod trgovačkog posla u slučaju zadocnjenja prodavaoca može kupac tražiti diferenciju i povratak plaćene kapare, a izmaklu dobit samo onda, ako dokaže, da nije mogao nabaviti predmet, koji se je imao predati.

Rješidba od 24. studenoga 1921. br. 1801. (osuda sudb. stola u Ogulinu od 28. velj. 1920. br. 285/gr., osuda bans. stola od 30. lip. 1920. br. 5850).

Prvi sud je sudio po zahtjevu tužbe na diferenciju, povratak kapare i izmaklu dobit. — Banski stol je preinačio tu osudu glede iznosa izmakle dobiti, te snizio dosudjeni iznos od 4798.60 K na 4344.76 K. — Stol sedmorice je preinačio obje osude i dosudio tužitelju u ime diferencije 2265.20 K. u ime kapare 1.400 K. te $^2/_3$ parbenoga troška. —

Razlozi: Napadnute osude nižih sudova, u koliko se njima tužitelju dosudjuje osim naknade prave štete od 2265.20 K. i povratak kapare od 1400 K. još i 1132.60 K. u ime izgubljenoga dobitka, — utemeljene su na tumačenju zakona očevidno pogrješnom, jer prema jasnoj ustanovi točke 2. §-a 353. trg. zak. pripada tužitelju kao kupcu, koji proti tuženomu kao prodavaocu, nalazećemu se u zadocnjenju, zahtijeva mjesto ispunjenja pogodbe naknadu štete, — u ime naknade štete samo razliku u cijeni robe t. j. drva, koja se u mjestu i času izvršenja pokazuje medju cijenom ugovorenom i cijenom sajamskom, a ta je po strankama priznata sa 400 K. po 10.000 klgr. odnosno 2265.20 K. kod 56.630 klgr. Prema istoj zakonskoj ustanovi mogao bi tužitelj tražiti i naknadu izmakloga dobitka od 20%, ali samo onda, kada bi tužitelj bio dokazao, da u mjestu i času izvršenja pogodbe uopće ne bi bio mogao nabaviti drva ni uz cijenu od 1000 K. po 10.000 klgr., što ali tužitelj nije ni ustvrdio. Iz ovih razloga valjalo je uvažen jem previda pravije izvanrednoga previda tuženoga napadnute osude nižih sudova dijelomično preinačiti i suditi, kako je u dispozitivnom dijelu ove vrhovne presude učinjeno. 5% u mjesto 6% zatraženih kamata dosudjeni su temeljem propisa zak. čl. XXXVI: 1895. Izreka o parbenim troškovima temelji se na §-u 576. grpp.

Kod trgovačkoga posla je ugovorena postepena predaja kupljenoga drva i prema predaji isplata, a kapara 20.000 K. se ima kod zadnje predaje obračunati. Od kupljenih 50 vagona predano je 27 i kod zadnje predaje uračuna kupac dio kapare 6.120 K. u kupovninu. Uzima se stoga, jer se je oglušio pozivu prodavaoca, da naknadno tu svotu od 6.120 K. podmiri, da je u zadocnjenju.

Rješidba od 24. studenoga 1921. br. 3109 (osuda kot. suda u Dol. Miholjcu od 15. ož. 1921. br. 1364/gr., osuda bans. stola od 22. lip. 1021. br. 7292).

Digitized by Google

Prvi je sud odbio tužbu na ispunjenje pogodbe i pridržao tužitelja na platež parbenoga troška. — Razlozi: Neprijeporno je medju strankama, da se tuženi M. K. glasom zaključnoga lista od 29. ruj. 1919. obvezao E. R. iz Osijeka dobaviti 50 vagona hrastovih oblica sa 10% hrastovih cjepanica po 2000 K. od vagona. Neprijeporno je, da je E. R. ovu svoju tražbinu ustupom prenio na tužitelja J. M. — Nepreporno je, da je E. R. tuženome dao u ime kapare 20.000 K., koja se kapara imala zaračunati kod otpravka zadnjih 10 vagona drva. — Za 40 pako ostalih vagona imao je R. platiti kupovninu od 80.000 K. uvijek, kada je stanoviti transport drveta odaslan. — Neprijeporno je dalje, da je tuženi, budući da je R. tužitelju svoju tražbinu ustupio, potonjemu dobavio 27 vagona drva hrastovih, prema pogodbi, nu da je tužitelj kod zadnje otpreme proti uglavljenoj pogodbi odbio od kupovnine u ime po tuženome primljene kapare svotu od 6120 K., premda se kapara od 20.000 K. tek prema pogodbi kod transporta zadnjih 10 vagona imala obračunati. — Prijeporno je samo to, da li je tuženi i nadalje obvezan na dobavu preostalih drva prema pogodbi, ili je pako neispunjenjem pogodbe sa strane tužitelja i tuženikova obveza za liferaciju preostalih drva prestala.

U smislu §. 258. toč 1. t. z. jest kupovanje ili inovrstno nabavljanje robe učinjeno s namjerom preprodaje apsolutni trgovački posao. — Namjera daljega otudjenja može se razabrati iz okolnosti, uz koje se stečenje zbilo tako, da se isto zbilo u tolikoj mjeri, da je nevjerojatno, da je učnjeno za vlastitu kućnu porabu. Kupnja dakle količine od 50 vagona drva bezuvjetno se imade sa strane kupca smatrati apsolutno trgovačkim poslom, te se po §. 264. t. z. imadu prema tome u ovom slučaju primijeniti ustanove trgovačkoga zakona.

Po §. 352. t. z. pristoji medju ostalim prodavaocu pravo, ako se kupac sa isplatom kupovnine nalazi u zadocnjenju, odustati od ugovora, kao da nije ni sklopljen. In mora nalazi se kupac ne samo, ako ne plaća kupovnine uopće nego i onda, kada se pri plaćanju kupovnine ne drži svih uslova prema pogodbi. Budući je tužitelj proti ustanovama pogodbe kaparu odbio već kod dobave 27 vagona, nalazio se bezuvjetno in mora, te je time nastupio slučaj predvidjen u §. 352 t. z.

Po §. 354. t. z. dužna je ugovarajuća stranka, koja želi od ugovora odustati, obavjest dati drugoj stranci i dozvoliti joj primjeren rok za naknadu ispunjenja. Prema ustanovljenoj praksi dužan je vjerovnik dati rok za naknadno izpunjenje samo, ako to dužnik moli. Glasom spisu priležećega pisma pod 2—VI. od 25. velj. 1920. obavijestio je tuženi tužitelja, da prestaje sa svakom liferacijom, ako mu tužitelj odmah ne pripošalje proti ustanovama pogodbe sustegnuti iznos od 6120 K. Tim pismom javio je dakle tuženi tužitelju, da od izvršenja pogodbe odustaje, ako tužitelj sa svoje strane u cijelosti ne ispuni pogodbu, tičuću se isplate kupovnine.

Budući tužitelj na ovo pismo i obavijest tuženoga nije reagirao, niti je molio rok za naknadno izpunjenje pogodbe, niti se bilo kakovim načinom izjavio pripravnim i sa svoje strane pogodbu u cijelosti ispuniti, nego je naprotiv stajao na stanovištu, da tuženi imade i dalje sa svoje strane pogodbu u cijelosti ispuniti i drva lifrovati, premda se on (tužitelj) njezinih ustanova u pogledu plateža kupovnine držao nije, to se po tuženome spomenutim pismom 2. VI. tužitelju najavljena odustaja od pogodbe imade u smislu §. 352.,354. t. z. pravno valjanom i

Digitized by Google

ispravnom smatrati i slijedom toga je valjalo tužitelja sa neosnovanom tužbom u cijelosti odbiti. — Presuda o troškovima temelji se na §. 573. grpp.

Viši sudovi potvrdiše tu osudu iz razloga navedenih u istoj.

Po članu 83. uredbe o pravnoj likvidaciji stanja stvorenoga ratom 1914.—1920. može kod pogodbi, koje su prije rata sklopljene, a nije ni s jedne strane još započelo ispunjenje, svaka stranka tražiti razrješenje bez ikakve naknade. Vrijednost iste uredbe produžena je do 27. prosinca 1921.

Rješidba od 24. studenoga 1921. br. 2600 (osuda sudb. stola u Osijeku od 1. svib. 1920. br. 504/gr., osuda ban. stola od 17. pros. 1920. br. 19450.).

Tužitelj je sa tuženim ugovorio, da mu potonji izgradi kuću do 15. kol. 1914. za 24.250 K, a tuženi se kratio početi sa gradnjom, jer da tužitelj nema nikakova imetka. Tužitelj traži u tužbi, da se obveza tuženikova ustanovi, te da mu za svaki tjedan zadocnjenja tuženi ima platiti 150 K kao i svaku štetu nastalu zadocnjenjem. — Niži sudovi su udovoljili tužbi, podignutoj 16. trav. 1914., samo glede prvoga zahtjeva uz preboj parbenoga troška.

Stol sedmorice: vidiv, da je nakon izrečene prvomolbene, a prije drugomolbene osude na snagu stupila uredba od 21. lip. 1920. o pravnoj likvidaciji stanja, stvorenoga ratom 1914.—1920. (Službene novine od 9. srp. 1920. br. 148), koja uredba je izmijenjena i dopunjena uredbom od 27. lip. 1921. (Služb. novine od 15. srp. 1921. br. 155.); — vidiv, da po čl. 83. uredbe od 21. lip. 1920. kod dvostranih ugovora zaključenih prije rata, bilo da je rok izvršenja padao prije ili poslije mobilizacije, ako ni jedna stranka nije ugovor ni u koliko ispunila, ugovor će se raskinuti na zahtjev ma koje stranke bez ikakove naknade; — vidiv, da bi u tom pravcu trebale da se očituju stranke, najprije tuženi; — obnašao je ukinuti obje osude i naložiti nadopunu rasprave prema gornjemu.

Državnomu eraru ne pripada pravo utjecati kao stranka na ostavinsku raspravu i na parnice proti ostavini, koja nema nasljednika, ali može biti preslušan u svrhu objašnjenja.

Plenarna rješidba od 11. stud. 1921. br. 2632 (odluka kotar. suda u St. Pazovi od 1. list. 1919. br. 2692/Z., rješidba bans. stola od 31. ožuj. 1921. br. 5102).

Prvi sud je na temelju nagode u parnici Ž. Lj. proti ostavini Ž. Lj. dozvolio ovršnu uknjižbu prava zaloga radi uzdržavanja od godišnjih 1200 K spp. — Banski stol uvaživ, da je o podignuću tužbe Ž. udove Lj. proti ostavni Ž. Lj. na priznanje prava na nedostajuće potrebno uzdržavanje radi oskudnosti te plaćanja godišnjih 1200 K spp. de pr. 11. srp. 1919. br. 7734 gr. obavješten; — spis pod oznakom Os. 164/1915. tičući se ostavinske rasprave iza pokojnoga Ž. Lj.; — uvaživ, da iz ovoga potonjega spisa proizlazi, da pokojni Ž. Lj. nije ostavio ni oporuke ni zakonitih nasljednika, pa da bi stoga prema §. 760. o. g. z. nakon postupka propisanoga u §. 128. izvpp. ostavina njegova kao ošasnina imala zapasti fisku; — uvaživ, da je ravnateljstvo ernarnih pravnih posala u zastupanju državnoga erara kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca molbom de pr. 6. lip. 1918. br. 5148/gr. stavilo već tomu sudu kao ostavinsko raspravnoj oblasti shodan zahtjev, iz kojega proizlazi, da fisk iure caducitatis kao ovlaštenik nastupa svoja ošasna prava glede iste ostavine; — uvaživ, da — ako se uslijed nazočnoga poziva uz ustanovljeni rok nitko ne prijavi i ne iskaže svoja prava nasljednoga, — ima

Digitized by Google

vlast raspravna, ne čineći rasprave o nasleđju, ostavštinu kao ošasnu predati fisku i u tu svrhu nadležnu vlast o tom obavijestiti (§. 128 izvpp.); — uvaživ, ako ovaj izrok i nije još oglašen bio niti nastupili uvjeti za predaju ostavine fisku, da je ipak trebao sud kao ostavinsko raspravna oblast, kada mu je nagoda od 20. rujna 1919. br. 10614/gr. u svrhu odobrenja predložena — predhodno u smislu § 129. izvpp. in fine preslušati zastupnika fiska o shodnosti i koristi ove nagode po ostavinu, a ovo tim više jer prema gore izloženomu fisk prisvaja sebi prava na istu ostavinu; — uvaživ, da ovo učinjeno nije i da se propustom toga ne može ostavnsko-raspravno odobrenje nagode od 20. ruj. 1919. br. 10614/gr. zakonitim smatrati, a da uslijed toga manjka napadnutoj odluci za dozvolu ovrhe prikladna isprava (§. 438. t. 2. grpp.); — uvaživ, da se prema svemu dosada navedenom ukazuje kao napadnuta odluka tako i odluka od 20. ruj. 1919. br. 10614/gr., kojom se odobrava sklopljena nagoda za ostavinu Ž. Lj. prema §. 339. t. 3. grpp. ništetnima; — obnašao je povodom ništovne žaobe i utoka ravnateljstva erarskih pravnih posala u Zagrebu napadnutu odluku po §. 342. grpp. ukinuti a prema §. 343. grpp. ureda rad ukinuti i odluku toga suda od 20. ruj. 1919. br. 10614/gr. kojom se ostavinsko-raspravno oblasno odobrava nagoda za ostavinu Ž. Lj., te prvostepenomu sudu naložiti, da nakon pravomoćnosti ove rješidbe uspostavi kod nekretnina grunt. ul. br. 576. p. o. Surduk onakovo gruntovno stanje, kakovo je postojalo prije izdanja napadnute odluke od 1. list. 1919. br. 2692/Z. (11095 gr.), a da sam pako zapisnik de pr. 20. ruj. 1919 br. 10614/gr., u kojem je sadržana sudbena nagoda, uzme u pravcu ostavinsko-raspravnoga odobrenja uvaženjem gornjih napomena iznova u pretres i zatim dalje u stvari po zakonu postupa.

Stol sedmorice vidiv, da skrbljenci stoje pod osobitom zaštitom suda; — vidiv, da tužiteljica Ž. udova Lj. nije za opstojnost i visinu tražbine u tužbi doprinjela dokaza osim općinske svjedočbe, a da je skrbnik tužene ostavine bez obrazloženja prema tužbenomu zahtjevu sklopio nagodu; — vidiv, da je dužnost suda kao skrbničke oblasti ispitati opravdanost nagode za skrbljenicu ostavinu pok. Ž. Lj. i prosuditi, da li je skrbnik branio interese skrbljenice, obavivši tim povodom izvide te preslušavši i daljega interesenta drž. erar; — vidiv, da je prvi sud propustio tu dužnost, pa se odobrenje nagode ukazuje preuranjenim a po tom i zahtjevana ovršna uknjižba prava zaloga na temelju takove nagode, — vidiv, da se stih razloga a i onih navedenih po banskom stolu napadnuta rješidba banskog stola ukazuje opravdanom; — obnašao je previdni utok ovrhovoditeljice otputiti te potvrditi napadnutu rješidbu banskoga stola.

Sekvestar ima naknaditi manjak predanih mu stvari u pohranu, ako se traži vrijednost u novcu, prema vrijednosti stvari u vrijeme, kad je imao stvari vratiti.

Plenarna rješidba stola sedmorice od 28. list. 1921. br. 2408. (osuda kotar. suda na Sušaku od 20. pros. 1920. br. 6878/gr.; osuda bans. stola od 6. trav. 1921. br. 5300).

Kod tuženoga kao sekvestra bila je pohranjena marsala i konjak tužitelja od 25. velj. 1911. do 29. stud. 1917., pa kada je vraćena, ustanovljen je manjak osim odbitoga naravnoga manjka na marsali 239.75 l. a na konjaku 447.80 l. — Tužitelj traži za oba manjka ukupno 34.797.60 K.

Prvi sud je uzeo, jer se ne može ustanoviti, kada je šteta nastala, srednju vrijednost, što su ta pića imala za vrijeme cijele sekvestracije, te dosudio tuži-

Digitized by Google

telju samo iznos od 4407 K. 70 fil. sa 6% kamatima od 13. kolov. 1918. — Banski stol je preinačio tu osudu i dosudio tužitelju iznos od 28.306 K. 50 fil. sa 6% kamatima od 13. kolov. 1918. uz parbeni i prizivni trošak. — Razlozi: Po § 961. o. g. z. glavna je dužnost čuvara, da povjerenu mu stvar brižljivo čuva, te ju ostavljaču vrati u istom stanju, u kojem ju je primio. Toj glavnoj dužnosti tuženi čuvar nije u nazočnom slučaju udovoljio, jer nije stvar brižljivo čuvao, niti ju je u istom stanju vratio, u kojem ju je primio, budući da je tužitelju vratio 29. stud. 1917. konjaka manje za 447.80 lit., a marsale manje za 239.75 lit. — Nema sumnje, da čuvar odgovara za štetu, koja je ostavljaču uzrokovana radi propuštenoga dužnoga staranja. U tom je pravcu prvomolbena osuda dobro obrazložena. Što se tiče pitanja krivnje tuženikove kao glede dužnosti naknade štete, kada se radi o naknadi prouzročenih šteta, mora sve u prijašnje stanje povraćeno biti, ili ako to ne može da bude, ima se platiti vrijednost, ishodeća od procjene po §§ 305, 306, 964 i 1323 o. g. z. — Dne 29. stud. 1917. vratio je tuženi povjerenu stvar, ali ne u onom stanju, u kojem ju je primio, jer se pokazao gorespomenuti manjak i na konjaku i na marsali. Suglasnim mnijenjem dvojice sudbenih vještaka, — kojemu nijedna parbena stranka nije prigovorila, potpuno je dokazano, da je 29. stud. 1917. bila vrijednost i običajna cijena konjaka 60 K. po litri a marsali 6 K. po litri, što čini u predležećem slučaju kod konjaka 26.868 K. a kod marsale 1.438 K. 50 fil. ili ukupno 28.306 K. 50 fil. pak je za to uvaženjem priziva tužiteljeva valjalo napadnutu prvosudnu osudu preinačiti i svotu od 28.306 K. 50 fil. tužitelju dosuditi. Time je riješen i priziv tuženikov. — Izreka o parbenom trošku opravdana je po § 573. grpp., jer je tužena stranka nadvladana, dok za preboj važnih razloga nema. Izreka o kamatima osnovana je po § 1333. o. g. z. u savezu sa § 9. zakona od 8. pros. 1877.

Stol sedmorice je potvrdio osudu bans. stola. — Razlozi: Osuda bans. stola pravilno je donesena i obrazložena po spisima i po zakonu. — Dužnost tuženoga kao sekvestra ima se prosudjivati po propisima opć. gradj. zakonika o pogodbi ostavnoj (§ 968. o. g. z.). On je prema tome imao konjak i marsalu vratiti u onom stanju, u kojem ih je primio na čuvanje (§ 961. o. g. z.). Ali on toga nije učinio, kako je to po nižim sudovima obrazloženo, nego je 29. stud. 1917. povratio navedena žestoka pića sa znatnim manjkom. Tim manjkavim povratkom t. j. time, što tuženik nije izvršio svoje dužnosti pogodbene, dakle u vrijeme povratka nastala je tužitelju šteta t. j. vrijednost nepovraćenoga konjaka i marsale mora se prosudjivati po tom vremenu, kako to pravilno uzimlje bans. stol, a ne po vremenu, kada je manjak u istinu nastao, kako to nepravilno uzimlje prvi sud. Ne pomaže tuženomu, što on navodi i u svojem previdu, da je naime roba pokradena, jer sve da je to dokazao, morao bi još dokazati, da se je to dogodilo bez njegove krivnje (§ 1298. o. g. z.). Stoga valja previd tuženoga, koji se jedino glede iznosa od 4407 K. 70 fil. sa 6% kamatima, što je presudio i prvomolbeni sud, ima smatrati izvanrednim, otputiti, ter napadnutu osudu bans. stola, koliko je prvosudnu osudu preinačila na štetu tuženoga t. j. glede ostaloga prisudjenoga iznosa, potvrditi. Pošto se radi i o izvanrednom previdu, mora tuženi po § 573. grpp. naknaditi tužitelju trošak protuizvedenja.

Digitized by Google

Svjetovni sud nije nadležan preslušavati svjedoka na vjekovitu uspomenu obzirom na predstojeću brakorazvodnu parnicu, ni kada predleži dokazana pogibao § 189. gpp.

Rješidba stola sedmorice od 28. srp. 1921. br. 1904 (odulke kot. suda u V. G. od 12. i 13. siječ. 1921. br. 200, 227 i 267/gr.; rješenje ban. stola od 3. ožuj. 1921. br. 3168).

K o t. s u d u V. G. u molbenom predmetu J. Č. po Dr. Z. C. odvjetniku u V. G. proti Z. Č. po odvjet. P. G. u Bj. dozvoljava odlukom svojom od 12. siječ. 1921. br. 267/gr. R. 1921. preslušanje svjedoka za vjekovitu uspomenu obzirom na pogibao §. 189. gpp. te odlukama svojim od 12. siječ. br. 300/gr. i 13. istoga mjeseca br. 325/gr. prima, zapečaćuje i pohranjuje odnosne zapisnike u zbirku izprava time, da će se svojedobno na zahtjev dokazivaoca izvaditi i u prisuću obih stranaka otvoriti, koje će ih morati tada u svoju pravnu svrhu upotrebiti.

Uslijed utoka i žaobe ništovne protustranke b a n s k i s t o l svojim rješenjem od 3. ožuj. 1921. br. 3168. II 564/21: uvaživ, da se svjedoci za vjekovitu uspomenu mogu da preslušavaju po sucu onom, kojemu pripada sudbenost u stvari glavnoj (§ 188. gpp.); — uvaživ, da se ovdje u glavnoj stvari radi o brako-razvodnoj parnici, koja po priznanju moliteljevu spada pred nadležni duhovni ženidbeni sud (čl. III. ces. pat. od 29. stud. 1852. — br. 4. d. z, l, —, te čl, II, ces, pat, od 16. velj. 1853. — br. 30. d. z. l.), pred kojm se preslušavanja svjedoka provode po naredjenjima §§ 146., 160. i 224. naputka za duhovne sudove od 8. list. 1858. (br. 185. d. z. l.); — uvaživ, da po tom svjetovni sud nije nadležan, da postupa prema naredjenju §§ 187. i slijed. gpp. (čl. XIII. cit. naputka za duhovne sudove); — uvaživ, da su po tom kako napadnute odluke, a tako i odluka od 12. siječ. 1921. br. 267. gr. ništave; — o b n a š a o j e povodom ništovne žalbe i utoka Z. Č. napadnute odluke kao i odluku od 12. siječ. 1921. br. 267/gr. kao ništave po § 342. gpp. ukinuti, te molitelja J. Č. s njegovom molbom za preslušanje svjedoka za vjekovitu uspomenu, primlj. 12. siječ. 1921. br. 267 gr. po § 2. sl. a) gpp. s obzirom na § 1. i 47. al. 2. gradj. sudov. otputiti, a podjedno mu naložiti, da utjecateljici naknadi trošak pravnoga lijeka sa 153 K 40 fil. za 14 dana pod prijetnjom ovrhe.

S t o l s e d m o r i c e povodom previdnoga utoka sa žaobom ništovnom molitelja te utoka protustranke obnašao je svojom rješidbom od 28. srp. 1921. br. 1904. ništovnu žaobu molitelja u pomanjkanju uvjeta § 300. gpp. zabaciti, a njegov previdni utok kao i utok protustranke otputiti, te u cijelosti potvrditi napadnutu rješidbu banskoga stola iz razloga u istoj navedenih.

Priopćio dr. **Z. C-ć.**

b) Kazneno.

Zločin povrjede zemaljskoga mira po § 83. k. z. ne mogu počiniti samo dvije osobe, već se hoće da sudjeljuju barem tri osobe.

Rješenje stola sedmorice, odj. B., od 1. srp. 1921. g. Kl. 120/21.

Stol Sedmorice, odj. B., kao kasacijski sud udovoljio je od česti ništovnoj žaobi optuženika D. L. i J. L. protiv presude, kojom su bili proglašeni krivima zločina povrjede zemaljskoga mira po §. 83. k. z., ukinuo je ovu izreku o krivini

Digitized by Google

i izrekao: Optuženi D. L. i J. L. krivi su, što su na 5. list. 1920. u G. nanijeli silu I. R. i M. R., da ih prisile, da trpe pašu njihova blaga na livadi I. R. i P. M. Optuženici su time počinili zločin javnoga nasilja globljenjem po §. 98.a k. z.

R a z l o z i:

Ništovna žaoba ističući ništovne razloge po §. 281br./9a. i 10. k. p. pobija samo izreku o krivini zbog zločina povrjede zemaljskoga mira po § 83. k. z. Ona prigovara, da su optuženici ušli na zemlju sasvim mirno pasući blago, pri čemu su valjda postupali samovoljno, ali ne silovito, pa da se prema tome ne može govoriti o silovitu usrtu, jer optuženici nisu upotrebili nikakvu silu, niti vanjskim znakom pokazali, da su spremni upotrebiti je; zatim žaoba kaže, da je za zločin po §. 83. k. z. potrebita oružana sila, a da ni jedan ni drugi optuženik nije imao oružja, a štap, kojim je oštećenik udaren, da ne može da zamjeni to oružje; ako je pak kasnije, kada je nastala tučnjava, optuženik D. L. otišao kući po pušku, da to ne stoji ni u kakvoj vezi sa zločinom po §. 83. k. z.; napokon žaoba prigovara, da zakon zahtijeva, da pri djelu sudjeluje više osoba, a dvije osobe da nijesu »više osoba«.

S razloga, koji će se kazati u toku ovoga obrazloženja, ne treba ovdje zalaziti u pretres pitanja, što zakon zapravo razumijeva pod silovitim usrtom. Žaobi se svakako mora opaziti, da se ona, htijući dokazati, da ovdje nema toga zakonskoga obilježja, ne drži činjeničnoga stanja utvrdjenoga u pobijanoj presudi, kako bi to njezina dužnost bila prema načelu ustanovljenu u §§. 258. i 288. br. 3. k. p. To isto budi rečeno i u pogledu onih izvoda žaobinih, što se odnose na pitanje, da li su optuženici bili oboružani. Žaoba ima svakako pravo, kada mnije, da subjektom zločina povrjede zemaljskoga mira po §. 83. kz. ne mogu biti samo dvije osobe. Mora se doduše kazati, da se pod »više ljudi« §§. 59c., 63., 65., 80., 300., 303., 496. k. z., § 8. zakona o praskavim tvarima, razumijevaju i samo dvije osobe (arg. ex §§. 81., 174., IIa. a, 192. k. z.). Ali je po §. 83. kz, za zločin povrjede zemaljskoga mira potrebito, da se sa v i š e s a k u p l j e n i h l j u d i smeta mirni posjed, da dakle netko sakupi više ljudi, prema tome barem dvije osobe, a doda li se k tima sakupljenim dvjema osobama i osoba, koja ih je sakupila, dolazi se do zaključka, da zločin, o kojem je besjeda, ne mogu počiniti samo dvije osobe, već se hoće, da sudjeljuju barem tri osobe. U ovom slučaju sudjelovala su samo dva brata L., fali dakle jedna pretpostavka za izreku o krivini zbog zločina povrjede zemaljskoga mira.

Ali se u činu žalitelja, utvrdjenom u pobijanoj presudi, nalaze sva obilježja zločina globljenja po §. 98a k. z. Utvrdjeno je, da su žalitelji u namjeri, da dostignu pravo paše na livadi I. R. i P. M. utjerali svoje blago na tu livadu, da su naišavši na otpor vlasnika livade potrčali kući po oružje i baš optuženik D. L. po pušku, a optuženik J. L. po sukove, pa su onda obojica tako oboružani htijući prisiliti M. i I. R.., da trpe njihovu pašu, na povik optuženika J. L. prema optuženiku D.: »Udri, pucaj; ako ne ćeš ti, daj meni!« obojica navalili s oružjem na M. i I. R., pri čemu su I. i M. R. zadobili više laganih ozleda. Žalitelji su dakle M. i I. R. nanijeli uistinu silu, da ih prisile da trpe njihovu pašu na livadi I. R. i P. M. Pobijana je presuda ništava stoga doduše ne sa stajališta broja 9a § 281. k. p., ali je ništava sa stajališta broja 10. §. 281. k. p.

Digitized by Google

§ 152. k. z. ne zahteva, da mora obtoženec predvidevati iz svojega ravnanja nastale posledice. — V primerih § 155b, c, d, e zadostuje namen iz § 152. k. z., nasprotnika ne telesu poškodovati.

Rešenje stola sedmorice, odd. B, od 20. oktobra 1920. Kl. 230/20.

Matija P. je bil obsojen zbog hudodelstva težke telesne poškodbe iz §§ 152, 155b k. z. Njegovo ničnostno pritožbo in vzklic je kasacijsko sodišče na kasacijski razpravi zavrnilo iz teh-le r a z l o g o v:

I. V razsodbi je pisano, da je obtoženec izjavil, da je sunil S. v razbusjenosti in jezi, zato da je očividno, da je ravnal v sovražnem namenu. Obtoženec ugovarja, da se ta izrek ne zlaga z njegovo izpovedbo. On da je sicer rekel, da je bil razburjen, nikakor pa ne, pa je sunil S. v jezi. Radi tega protislovja sudbenih razlogov z obtoženčevo izpovedbo da je podan ničnostni razlog točke 5 § 281 k. pr. r. Ta prigovor pa je prazen. V razburjenju menda obtoženec ni ravnal kar brezmiselno ali zgolj iz šale. Če je bil tudi jezen ali ne, je naposled vseeno. Sodni zbor se je uveril, da je obtoženec ravnal v jezi. Toga osebnega preprišanja sodnega dvora ne sme obtoženec pobijati (§§ 258., 288/3 k. pr. r.). Sodni dvor je ugotovil, da je obtoženec S. naprej opsoval, joj grozil, da je ubije, tekel potemka je zbežala kakih 20 korakov za njo, je sunil v hrbet, da se je zgrudila in jo je na tleh ležečo suval z obuto nogo. To zadostuje za utemeljitev sovražnega namena. Sodnemu dvoru ni bilo niti treba uploh govoriti o jezi. Grajano protislovje, se toraj ne tiče odločljive okolnosti. Zatoraj ni podan pozvani nični razlog.

Pozivom na točko 10 § 281 k. pr. r. ugovarja optoženec, da hudobni namen ni obstojal. On da je S-evo le od sebe padnil in da je goli slučaj nanesel, da je omahnila, padla, in se poškodovala. Nastalih posledic da ni mogel nikdo predvideti. Vsakako da bi se bil moral hudobni namen nanašati naravnost na težko poškodbo, kar da izhaja iz § 155a k. z. Očitnc da je toraj, da je obtoženčevo ravnanje presojati zgolj po § 335 k. z. To naziranja pa je napačno.

Da je obtoženec ravnal v hudobenm nameru, je v razsodbi ugotovljeno. Na tem ni več drezati. Hudobni namen po § 152. k. z. pa ni nego namen, nasprotnika na telesu poškodovati. Čim obstoju ta namen, odgovarja storivec za posledice svoga ravnanja po 2. stavku § 1. k. z. Je-li storivec iz svojega ravnanja nastale posledice predvidoval ali ne, ne prihaja v poštev. Zadostuje, da je se sovražnim namišljajem kaj započel, iz česar nastalo zlo navadno nastopa ali pak lahko nastopiti more. Da je obtoženec prav to zlo nameraval ali se vsaj zavedal, da more iz njegovoga ravnanja nastopiti, tega zakon ne zahteva. Sicar bi bil zakon proglasil storivca odgovornim samo radi onoga zla, katero je res predvideval, ne pa tudi radi zla, ki more morda tudi zoper storivčevo voljo, iz ravnanja lahko nastati. V tem pogledu je misleni spored zakonodavca isti, kakor v § 335 k. z. Zadostuje zavest storivca, da je ravnanje za telesno varnost sploh nevarno. Razlika obstoja zgolj v tem, da ravna storivec po § 152. k. z. iz hudobije, sovraštva, po § 335. k. z. pa samo iz nemarnosti, lahkomiselnosti. Za primer, ko je storivec ravnal v namenu težko poškodovati, ustanavlja § 155a k. z. strožijo kazen. Ni pa res, da predpostavlja zakon tudi za primere § 155b, c, d, e, posebni namen § 155a. Tudi v primerih § 155b, c, d, e, zadostuje temveč namen § 152; kazen je v § 155b, c, e, strožija zgolj radi pogubnejših posledic, v primeru § 155 d) k. z. pa radi zmanjšanja mogočnosti obrambe.

Digitized by Google

Ko je potemtakem sodni dvor po njem ugotovljeno obtoženčevo ravnanje presodil po §§ 152 in 155b k. z., ni nikakor kršil zakona. Neutemeljeno ničnostno pritožbo je bilo zategadelj zavrniti in obtoženca po 2. odst. § 390 k. pr. r. obsoditi v povrnitev morebitnih troškov kas. postopanja. II. Ob priglašenju vzklica ni obtoženec navedel vzklicnih razlogov. Kasneje ni vzklica obrazložil. Po 2. odst. § 294 k. pr. r. se zato na vzklic ni bilo niti ozirati.

K zločinu zloupotrebe uredovne vlasti po §-u 101. k. z. Oštećenje prava vlasnosti i oštećenje subjektivnoga prava, koje je država za rata dala sebi, da uredjuje opskrbu naroda žitom.

Rješenje stola sedmorice, odj. B. od 1. srp. 1921. g. Kl. 172/21.

Stol Sedmorice, odj. B, kao kasacijski sud je zabacio ništovnu žaobu optuženika protiv presude, kojom je optuženik bio proglašen krivim zločina zloupotrebe uredovne vlasti po §-u 101. k. z.

Razlozi:

Ništovna žaoba pobija izreku o optuženikovoj krivini zbog zločina zloupotrebe uredovne vlasti po § 101. k. z. sa stajališta ništovnih razloga brojeva 9a i b § 281. k. p. Žaoba u prvom redu prigovara, da u pobijanoj presudi nije utvrdjena optuženikova namjera, da svojim djelovanjem nanese štetu, jer i kada bi bila dokazana namjera optuženikova, da sebe okoristi, time još ne bi bila dokazana namjera optuženikova, da druge ošteti. Ali prema tvrdnji ništovne žaobe šteta uistinu nije bila ni nanešena, jer da je ona šteta, koju navadja pobijana presuda, nemoguća, a k tomu oprovrgnuta činjenicama, što izbijaju iz parničnoga gradiva.

U pobijanoj je presudi utvrdjeno, da je optuženik, koji je u kritično doba bio glavar sela S., znajući, što je tada u ratno doba značio glavar i znajući, da se njemu, još ako je praćen od žandara, ne će nitko oprijeti, poslužio se tim svojim položajem, da se protivzakonito domogne žita vlasnosti braće B. uz isplatu tadašnje maksimalne cijene. Optuženik je dakle povjerenu mu uredovnu vlast zloupotrebio, on je naime prisilno izvršio uredovni čin, na koji on u prilikama ovoga slučaja nije bio vlastan. Što se pak tiče štete, koja je drugi elemenat zločina, o kojem je ovdje riječ, opaziti je prije svega slijedeće:

Prema pobijanoj presudi oštećenje se je u ovom slučaju sastojalo u tome, što je braći B. odnešeno žito, koje bi im bilo služilo, budi da ga ili direktno upotrebe u naravi za hranu ili za isplaćivanje nadnica, budi da ga prodadu ili oni ili njihovi ovlaštenici uz veću od maksimalne cijene. Ovdje se presuda ne osvrće na one zakonske propise, koji su u doba čina vrijedili u pogledu prometa žitom, a to je naophodno nužno, da se može pravno točno označiti optuženikov čin. Radi se ovdje o žitu od žetve godine 1916., pa je stoga u prvom redu mjerodajna C. N. od 11. lip. 1916. (1. d. z. br. 176.). Na temelju ove carske naredbe bilo je u korist države uzapćeno žito i sočivo od žetve godine 1916. od časa, kada se skine s polja. Uzapćenje je po § 2. c. n. imalo taj učinak, da se uzapćeni predmeti nisu smjeli niti izraditi, niti potrošiti, upotrebiti za krmu niti dobrovoljno ili prisilno otudjiti osim u onim iznimnim slučajevima posebno ustanovljenim. Tako su n. pr. od uzapćenja bile isključene one zalihe žita, koje su bile potrebite preduzetnicima poljodjelskih radnja za njihovo gospodarstvo i to za hranu, sijanje i krmu (§ 3. c. n.). Inače je po § 5. c. n. posjednik uzapćenih stvari bio dužan ponuditi

Digitized by Google

ih zavodu za promet žitom i prodati ih uz utvrdjenu cijenu preuzimanja, a zavod za promet žitom bio je dužan, da ponudjene zalihe kupi i da plati uredovno utvrdjenu cijenu. Utvrdjeno je, da je optuženik ostavio braći B. onu količinu žita, koja je bila potrebita za sijanje, a iz pobijane presude ne proizlazi, da je optuženik odnio braći B. onu količinu žita, na koju su oni imali inače pravo po § 3. više spomenute c. n. Presuda samo navadja sve načine, kako bi vlasnici žita b i l i m o g l i upotrebiti one zalihe, koje im je optuženik odnio, plativši za to maksimalnu cijenu. Ali je očito, da bi se svi ti načini upotrebljavanja kosili sa propisima c. n. Kako je rečeno, nije utvrdjeno, da su vlasnici za svoje gospodarstvo odnešeno žito trebali, a oni nisu niti smjeli prodavati to žito u slobodnoj trgovini. Eventualni dobitak, koji bi oni bili na taj način postigli, kosio bi se bio sa ustanovama spomenute c. n., a eventualno i sa ustanovama c. n. o navijanju cijena. Ona šteta baš, koju pobijana presuda navadja s razloga u istoj navedenih, ne dolazi dakle kao takva ovdje u obzir. Ali se pri tome ne smije zaboraviti, da je žito, koje se je nalazilo u posjedu braće B., čak i u slučaju, da je bilo uzapćeno u smislu pomenute c. n. na korist države, ipak još bilo u vlasnosti braće B. Premda — kako je rečeno u pobijanoj presudi — nije utvrdjeno, da su braća B. na to žito u istinu imali pravo po § 3. rečene c. n., stoji ipak činjenica, da je bilo povrijedjeno njihovo pravo vlasnosti i da su oni kao vlasnici mogli eventualno da i zakonitim putem od svoga žita postignu i u novcu iznos veći od onoga, što su dobili od optuženika, jer je država mogla kasnije i povisiti cijene preuzimanja, koje su postojale u doba čina. S toga je izreka o krivini u zakonu osnovana.

K tome dolazi još i ovo: Stalno je, da je optuženik odnešenim žitom raspolagao ne u skladu sa tada postojećim propisima, kojima je bila svrha, da urede opskrbu pučanstva žitom, već je raspolagao na drugi način, koji se kosi sa tada postojećim propisima. On je, mjesto da kao uredovno lice zaplijenjene količine žita stavi na raspolaganje državi, samovoljno opskrbio sebe, žandarsku postaju i financijsku stražu. Ta opskrba bila je očito i svrha njegova djelovanja. Ali po zakonu odgovara optuženik ne samo za one posljedice, za kojima je on u prvom redu išao, već i za sve druge posljedice, koje su nužno spojene sa onim posljedicama njegova čina, za kojima je on išao, a koje je on upoznao, pa ipak ih hotio. Po § 1. k. z. karakteristična je oznaka zle namjere, da je zločinac mislio na zlo spojeno sa zločinom i da ga je htio. Što se naročito tiče zloupotrebe uredovne vlasti, svejedno je protiv kakva interesa je upravljena namjera oštećenja, da li protiv interesa javnoga, državnoga ili privatnoga, jer § 101. k. z. spominje državu, općinu i drugu osobu. Šteta može isto kao i kod prevare biti upravljena protiv imetka, prava ili osoba. U ovom je pak slučaju prema onome, što se je prije reklo, bilo povrijedjeno pravo vlasnosti braće B., a istodobno i oštećeno pravo države, da uredjuje opskrbu pučanstva žitom. Istina je, da se pod pravima moraju razumijevati samo subjektivna prava. A ovdje se i radi o takovu pravu države i općenitosti, kako se to jasno razabire, kada se u prvom redu promatra postanak takova prava. U ratno doba, kada ponuda i potraživanje nisu bili više dovoljna sredstva, kojima bi se po sebi bile mogle uredjivati cijene i razdioba žita, te je uslijed oskudice žita postojala pogibelj, da se žitom opskrbe samo oni slojevi pučanstva, kojima su njihova sredstva dopuštala, da plaćaju svaku cijenu, što bi neminovno bilo moralo imati za posljedicu, da siromašniji slojevi pučanstva ostanu bez žita, koje im je bilo neophodno potrebito za uzdržavanje, država je ukinula slobodnu trgovinu žitom, te je ona na sebe uzela brigu za promet

Digitized by Google

žitom. Kao što u ranijim propisima tako i u c. n., o kojoj se ovdje govori, država je naredila uzapćenje žita od žetve godine 1916., popisivanje svih zaliha žita, izdala tačne odredbe o uredjenju potroška, o mlaćenju, spremanju i mljevenju žita. Sama država je na temelju tih propisa imala pravo, da odredjuje tačnu količinu žita za svakoga potrošača, pa je ona tu količinu i odredila. To pravo dakle, koje je država sebi dala na temelju c. n. od 10. list. 1914. (l. d. z. 274), bilo je pravo točno odredjeno po svojoj sadržini i po svojem opsegu. Time su i potrošači stekli pravo, da primaju razmjerno jednake dijelove žita uz primjerenu cijenu. Optuženik je svojim činom povrijedio i to pravo države i općinstva, jer je on zloupotrebivši svoju uredovnu vlast u opreci sa navedenim propisima opskrbio sebe, žandarsku postaju i financijsku stražu zapljenjenom količinom žita. Očito je po tome, da je učinak optuženikova čina bio s jedne strane oštećenje braće B. — u koliko je bilo povrijedjeno njihovo pravo vlasnosti — a s druge strane i oštećenje države u njezinu pravu, da uredjuje opskrbu pučanstva žitom. Postoji dakle i drugi elemenat zločina zloupotrebe uredovne vlasti, pa je stoga izreka o krivini u zakonu potpuno osnovana

Prenaredba družinskega lista vdosego odloga orožne vaje ustanavlja hudodelstvo goljufije iz §§ 197, 199d k. z.

Rešenje stola sedmorice, odd. B, od 5. oktobra 1921., Kl. 138/21.

Fran P. je sestavil vojaškemu obvezancu Ivanu T. prošnjo za odlog orožne vaje. Družina Ivana T. je sestajala iz njega, starišev in 5 odraščenih sestrá. Zato ni bilo pravega zakonitega razloga za odlog orožne vaje. Da more prošnjo kolikortoliko utemeljiti, je Fran P. prenaredil izvirni po pristojnem župniku izdani družinski list, v katerem je bilo pisano, da je Ivan T. edina m o ž k a delovna moč v družini tako, da je izpustil vseh pet sester, četal besedo »možka« in zapisal namesto nje besedo »je«. Izgledalo je toraj, da je Ivan T. edina delavna moč v družini.

Sodni zbor je obsodil Frana P. v zmislu obtožbe zbog hudodelstva goljufije iz §§ 197, 199d k. z. Obtoženčevo ničnostno pritožbo je kasacijsko sodišče zavrnilo iz teh-le r a z l o g o v:

V smeri toč. 4 in 5 § 281 kpr. je bila ničnostna pritožba obtoženčeva zavrnjena na nejavni seji takoj ob prvem pretresanju uveljavljenih ničnostnih razlogov. A tudi v smeri toč. 9a in 10 naved. §-a ni utemeljena ničnostna pritožba. Branitelj prigovarja, da obtoženec ni ravnal v hudobnem namenu in v namenu oškodovanja. Država da ni trpela nobene škode, ker je Ivan T. svojo vojaško službo dejanski opravil. Šlo da je zgolj za to, da je Ivan T. svojo službo 14 dni kasneje nastopil, kakor bi jo bil moral v resnici nastopiti. Ta 14 dnevni odlog da ni bil državi v škodo. Obtožencu pripisano ravnanje da ustanavlja kvečjemu prestopek iz § 320 f kz.

Branitelj pa nima prav. Hudobni, sleparski namen je v rozsadbi ugotovljen kjer je pisano, da je obtoženec v družinskem listu namenoma izpustil 5 sester Ivana T., da vojaško oblastvo v zmoto spravi in da je v istem namenu izbrisal besedo »možko« in vpisal besedo »je«, ter da je svoj namen dosegel, vojaško oblastvo res premotil, ker da Ivan T. bi brez prenareditve družinskega lista ne bil dosegel odloga orožne vaje.

V kolikor branitelj uveljavlja nedostatek hudobnega namena, se njegova izvajanja ozirom na §§ 258 in 288/3 kpr. nevpoštevna.

Digitized by Google

Kar se pa tiče namena oškodovanja in mogočnosti škode, je pripomniti, da državi pristoji po zakonu pravica, da izvrši vsak za vojno službo sposoben državljan svojo obveznost o pravem času in da dovoljujejo vojaška oblastva izjeme od te obveznosti samo ob pogojih, ki so v zakonu natanko navedeni. Ni da more vojački obvezanec opraviti orožno vajo poljubno, kadar je njemu drago, mora je temveč nastopiti prav tisti dan, ki mu je bil oblastveno določen. Sicer bi ne mogla vojaška uprava razpolagati z vojsko, kakor zakon predpisuje in kakor razmere ravno nanesejo. V razsodbi je ugotovljeno, da je bilo vojaško oblastvo vpoklicalo obvezance na orožno vajo ne zgolj za to, da se izurijo v novem poveljavanju in vzposobijo za nadaljno uspešno službovanje, ampak tudi za to, kar je vojsko potrebovalo v vzdržanje mira in reda v državi in v obrambo tedanje državne meje na Koroškem. Ta smoter vpoklica je preprečil vojaški obvezanec, ki ni ob pravem času pristopil na orožno vajo; kasneje ni bila njegova prisotnost tako nujno potrebna. Ni bilo torej vseeno, je li Ivan T. orožno vajo nastopil 15. junija 1919. l. ali šele l. pol meseca kasneje, — a ne samo 14 dni, kakor izvaja branitelj. Jeli državo v navedeni smeri oškodovati in vojaško oblastvo v zmoto pripraviti, je dajno; za zločin goljufije zadostuje mogočnost škode. Čim je ugotovljen namen, državo v navedeni smeri oškodovati in vojaško oblastvo v zmoto pripraviti, je podano dejansko stanje hudodelstva goljufije. Na obtoženčevo ravnanje je bil zategadelj uporabljen pravi kazenski zakon.

Neutemeljeno ničnostno pritožbo je bilo zavrniti in obtoženca obsoditi po 2. odst. § 390 kpr. v povrnitev morebitnih troškov kasacijskega postopanja.

§ 104a srb. k. z. ščiti zgolj pravice javnih nameščencev ob njih nastopu izven službe. Ko je lastitev svojstva javnega uradnika zgolj sredstvo v izvršitev sleparije, je podano dejansko stanje § 199b avstr. k. z.

Rešenje stola sedmorice, odd. B od 26. jan. 1921. Kl. 334/20.

Josip R. je bil obtožen zbog hudodelstva goljufije iz §§ 197, 199b k. z. Sodni zbor ga je obsodil zgolj radi pregreške iz § 104a srb. k. z. Ničnostni pritožbi državnega pravdnika je stol sedmorice ugodil. Izpodbijano razsodbo po § 288, št. 3 k. pr. r. razveljavil in razsodil:

Jože R. je kriv, da je dne 3. aprila 1920. izdajejoč se za policijskega detektiva iz Jesenic, toraj lažnjivo prilastujoč si značaj javnoga uradnika, izvabil od Marije R. v B. 80 do 90 zavojčkov tobaka v vrednosti okoli 200 K, toraj Marijo R. v zmoto pripravil, vsled česar naj bi v tem znesku trpela škodo na svojem premoženju. S tem je zakrivil hudodelstvo goljufije po §§ 197, 196b k. z.

R a z l o z i.

Pravno negirane sodnega zbora je napačno.

Ko je lastitev svojstva uradnika zgolj sredstvo v izvršitev sleparije, je podano dejansko stanje § 199b avstr. kz. Določba § 104a srb. k. z. je zgolj policijskega pomena. To kaže uže njena uvrstitev v kaznjiva dejanja zoper zakon, oblastvo in javni red. Ta določba ščiti zgolj pravice javnih nameščencev ob njih nastopu izven službe, nikakor pa ne posebna prava državljanov. Najlašje je to umevno ob primerjanju §§ 199b in 333 avstr. kz. Objektivno dejansko stanje obelo teh določeb je sto. Razlika obstoje zgolj v mišljenju, namenu storivca. Ko le-ta ravna z goljufivim namenom, zakrivi hudodelstvo po §§ 197 in 199b avstr. kz., sicer pa

Digitized by Google

te prestopek po § 333 avstr. kz. Srbski kz. nima one obilne kazuistike, ki jo vsebujeta §§ 199 in 201 avstr. kz. Splošni znaki goljufije pa so po § 251 srb. k. z. isti kakor po § 197 avstr. k. z. Baš ta znaki so tudi po avstrijskem k. z. potrebna za vsak posamezen v §§ 199 n 201 avstr. kz. naveden primer. Tudi § 333 avstrij. k. z. je uvrščen v prestopke zoper dolžnosti javnega urada, a ne v kaznjiva dejanja zoper lastnino in imovino in v njem je izrečno pisano, da ga je uporavljati zgolj, ako ni goljufivega namena. Dakako vsebuje § 104a srb. k. z. objektivno dejansko stanje §§ 199b in 333 avstr. k. z. Zato pa ni, da ga je upotrebljavati tudi v primerih, ko je podano tuda subjektivno dejansko stanje § 199b avstr. ali § 251 srb. k. z. Tudi po § 68 srb. kz. bi bilo obtoženčevo ravnanje podrediti § 251, a ne § 204a srb. k. z.

V našem primeru so ugotovljeni vsi znaki goljufije. Obtoženec je ravnal iz sebičnosti. Predstavil se je Mariji R.-evi z namenom, da izmami od nje tobak, ki ga je takrat zelo primanjkovalo in ga ni bilo lahko dobiti. Nalagal jo je, da je policijski agent in je tako Marijo R-evo premotil glede oblastvene oblasti, katere ni imel. Uporabil je toraj prekano v oškodovanje Marije R-eve.

Za to je bilo utemeljeni, na toč. 9a in 10 — prav samo 10 — § 281 kpr. oprti ničnostni pritožbi državnega pravdnika ugoditi in obtoženca na podlegi ugotovitve sodnega zbora takoj radi hudodelstva goljufije po §§ 197 in 199b avstr. kz. obsoditi.

Nove knjige.

Dr. Ivo Politeo: Politički delikt. Cijena 5 dinara. Dobiva se u svim knjižarama. — Pojam političkog delikta nije nigdje sasvim raščišćen, a u našoj literatudi nije ni obradjen. Dr. Politeo pokušao je ovom raspravom to prvi put učiniti. On se priklanja mišljenju manjine pravnih pisaca, da su za političnost delikta odlučni njegov motiv i svrha. Tu svoju tezu nastoji potkrijepiti opširnim argumentiranjem. Uz ovu stručnu raspravu sadrži brošura i plaidoyer, što ga je autor držao na kaznenoj raspravi protiv Draškovićeva atentatora Alije Aliagića kao njegov branitelj.

*

Marković: Komentar zakona o zemljoradničkim i zanatskim zadrugama. (Kon, Beograd, 1921., ćir.)

Milovanović: Srbija i Jugoslavija. (Beograd, 1921., ćir.)

Muckle, Das Kulturideal des Sozialismus (Duncker & Humblot, München, 1919).

Nachfahl, Preussen u. Deutschland in Vergangenheit, Gegenwart u. Zukunft iz »Recht u. Staat in Geschichte u. Gegenwart« sv. 13 (Mohr — Tübingen 1916).

Oppenheimer, Kapitalismus, Kommunismus, wissenschaftlicher Sozialismus (Ver. wiss. Verl., Berlin-Leipzig, 1919).

Oppenheimer, Das Grundgesetz der Marxschen Gesellschaftslehre (Ver. wiss. Verl., Berlin-Leipzig, 1919).

Poetzsch, Handausgabe der Reichsverfassung v. 11. August 1918, Otto Liebmann, Berlin.

Ponfick u. Schmittmann, Das preuss. Siedlungsges. (Taschen-Gesetzsammlung, 95 (Berlin, Heymann).

Digitized by Google

Predlog ustava, vladin, Beograd, 1921.

Prion, Die Finanzierung u. Bilanz wirtschaftl. Betriebe unt. d. Einfluss d. Geldentwertung (Springer, Berlin, 1921).

Protić, Privremeni poslovnik za ustavotvornu skupštinu, Beograd 1921 (ćir.); — Tri dokumenta ili jedan list iz istorije naših dana (Kon, Beograd, 1921, ćir.).

Regierungsverordnung der tschechoslowakischen Rep. v. 22. Dez. 1920 z. Durchführung des Ges. ü. d. Durchrechnung d. Dienstzeit d. Staatsangestellten. Von Dr. Hahn (Gebr. Stiepel, Reichenberg, 1921).

Reichel, Hans: Stellung u. Bestell. der Richter in der Schweiz u. in künftigen Deutschland iz »Recht u. Staat in Geschichte u. Gegenwart« sv. 15. (Mohr-Tübingen) 1919.

Reicherts, Das Problem u. Verstaatlichung d. Versicherungswesens (Bamberg, Greifswald, 1921) (Greifswalder staatswiss. Abhandlungen, 8).

Reiss: Prilog za reorganizaciju policije, prevod s franc. M. J. Todosića (Kon, Beograd, 1920.; — ocj. Arhiv 1921. br. 2.).

Rosenzweig: Hegel u. der Staat (Oldenburg, München, 1920.).

Sammlung d. Erkentnisse d. durch d. Ges. v. 25. I. 1919. St. G. Bl. No. 48. geschaffenen österr. Verfassungsgerichtshofes. 1. Heft, Wien, Staatsdr. 1920.

Sax: Ges. v. 13. Juli 1920. No. 326. St. G. Bl. betr. die Regelung d. Zahntechnik (Zahntechnikerges.). Wien, Singer, 1920.

Schiffer, E.: Die deutschen Finanz- u. Steuergesetze in Einzelkommentaren. (Liebmann, Berlin, 1920.).

Schüller: Neues Arbeitnehmerrecht im Bergbau. Die Berggesetznovelle v. 18. Dez. 1920. mit. (Bellmenn, Dortmund, 1921.).

Schwiedland: Volkswirthschaftslehre. 43 Vorlesungen. 2. Aufl. Wien, 1921.

Schmidt: Grundriss der etnologischen Volkswirtschaftslehre, I. B. Die soziale Organisation der menschlichen Wirtschaft (Enke, Stuttgart 1920.).

Schöfer-Aweck: Ausbau der Kinderfürsorge durch die Gemeinde. (Vorwärts, Berlin, 1921.).

Sittler: Arbeit u. Rente. Krit. Betrachtungen ü. d. Unterdrückung d. Menschen in seiner Eigenschaft als Produktionsfaktor, besonders durch d. Kapitalrente. (Bolze, Freiburg i B., 1921.).

Sombart: Die deutsche Volkswirtschaft im 19. Jh. u. im Anfang d. 20. Jh. Volksausg. 21.—28. (Berlin, Bondi, 1921.).

Spann: Vom Geist der Volkswirtschaftslehre. (Fischer, Jena, 1919.).

Stammler: Sozialismus u. Christenthum. (Meiner, Leipzig, 1920.).

Steinmann-Bucher: Sozialisierung? (Simion Nachf., Berlin, 1919.).

Stier-Somlo: Kommentar z. Betriebsräteges. v. 4. 2. 1920. (Berlin, Voss.).

Stöhr: Der Baukredit. (München, Schweitzer Verl. 1921.),

Studien, Rechtswissenschaftliche, hrsg. v. Ebering, (Berlin, Ebering, H. 10—12.); Merg: Die Oeffentlichkeit d. Parlamentsverhandlung (H. 10, 1920.); — Schwerin: Der Lotse. Eine öffentlich rechtl. Betrachtung (H. 12, 1921.); — Süss: Die Wirkungsgrenzen d. Anerkentnisses i. deutsch. Reichszivilprocessr. Ein Beitrag z. Lehre d. Trennung v. materiellen u. prozessualen, privaten u. öffentlichen Recht (H. 11, 1921.).

Digitized by Google

Szpotanski: La Pologne nouvelle et son premier Chef d'Etat Joseph Pilsudski. (Pariz, 1920.).

Tyszka: Vom Geist in der Wirtschaftspolitik. (Fischer, Jena, 1919.).

Van der Bleck: Die protestantische Staatsidee. (Grunow, Leipzig, 1919.).

Venator, H.: Unitarismus u. Föderalismus i. deutschen Verfassungsleben m. besonderer Berücksichtigung d. Verfassung v. 1919. (Berlin u. Leipzig, Ver. wiss. Verleger, 1921.).

Verordnung ü. d. Einstellung u. Entlassung v. Arbeitern u. Angestellten während d. Zeit d. wirthsch. Demobilmachung. Vom 12. Febr. 1920. Erl. Kreuss. (Kohlhammer, Berlin, 1921. 3. Aufl.).

Vesnitsch: La Serbie à travers la guerre. Préface de M. Auguste Gauvein. (Paris, 1921.).

Wahlordnung f. d. Nationalversammlung d. Rep. Oest. (Ges. über d. Wahlordnung f. d. Nationalversammlung v. 20. Juli 1920. No. 351 St. G. Bl., Leykam, Graz, 1920.).

Wahlordnung f. d. Natonalversammlung s. Vollzugsanweisung üb. d. Durchführung d. Wahl, (Handausgabe österr. Ges., Staatsdr. Wien, 1920.).

Weber: Der Kampf zwischen Kapitel u. Arbeit, Gewerkschaften u. Arbeitgeberverbände in Deutschland, II. Aufl. (Mohr, Tübingen, 1920.).

Wohlers: Die staatsrechtl. Stellung d. Generalstabes i. Preussen u. d. deutschen Reich. (Bonn, Schroeder).

Zbornik, veterinarski, zakona, uredaba, naredaba, raspisa i pretpisa. Knj. I./1. (Beograd, 1921., ćir.).

Zbornik zakona i važnijih raspisa, odluka i naredaba odelenja za osnovnu nastavu i narodno prosvećivanje ministarstva prosvete u šk. god. 1918./19. i 1919./20., I. knj. (Beograd, 1921., ćir.).

Yankovitsch: La convention collective de travail., Lyon, 1920. (Ocj. Arhiv 1921., br. 1.).

Financij. pravo.

Blankenstein: Reichsgewerbesteuer. Ein Vorschlag zu e. Reichsfinanzreform. (Vahlen, Berlin, 1921.)

Eckstein u. Hiersemenzel: Das Reichsnotopfergesetz. (Sammlung deutsch. Ges. 59). (Mannheim, Bensheimer).

Erler u. Koppe: Das Reichseinkommensteuergesetz v. 29. 3. 1920. m. d. sämtl. Vorschriften ü. d. Lohnabzug, 3. Aufl. (Berlin, Spaeth & Linde).

Földes: Finanzwissenschaft (Jena, 1920.). (Ocj. Arhiv 1921. br. 2).

Geiler, K.: Körperschaftssteuerges. v. 30. 3. 1920. (Mannheim, Bensheimer).

Koppe u. Varnhagen: Umsatzsteuergesetz 1920. einschl. Luxussteuerg. v. 24. 12. 1919. Gemeinverständl. 2. verb. u. verm. Aufl. (Berlin, Spaeth & Linde)

Lewin: Der Reichsnotzins nach öff. u. priv. Recht (Berlin, Vahlen, 1921.; — (Zeitgem. Steuerfragen. Abhandl, 19).

Liechtenecker: Personalsteuernovelle v. J. 1920. Systematisch dargestellt, 2. B. (Perles, Wien, 1920).

Nedeljković: Elementi nauke o finansijama (Fišer, Subotica, 1921.).

Pfafferoth: Wege z. Minderung d. Umsatzsteuerlast. (Berlin, Elsner, 1921).

Digitized by Google

Rosendorff: Steuersparung, Steuerumgehung, Steuerhinterziehung, 2. Aufl. (Berlin, Spaeth & Linde).

Stojanović J. K., Stojanović, V. Dj., Sokolović M. D.: Carinski zakon objašnjen odlukama državnoga saveta i raspisima min. fin. i t. d. Prikupili i sredili — Beograd 1921., ćir.

Strutz: Der steuerrechtl. Inhalt des Friedensvertrags (Achenbachs Steuer-Bibliothek Bd. 15; — München 1921).

Strutz, Handkommentar zum Reichseinkommensteuerges. 1920.

Szombathy, Oesterr. Einkommensteur seit 1920. (Wien, Mainz, 1921).

Zollrecht u. Zollverfahren. Das österr. Ges. v. 10. VI. 1920 St. G. Bl. No. 250 samt Vollzugsanweisung u. Anlagen. (Handausg. österr. Ges., Wien, Staatsdruck., 1920).

Društvene vijesti.

Predavanja u Pravničkom društvu. Predavanja, koja smo u prošlom broju najavili, su započela. Prvo je predavanje održao dne 24. studenoga ove godine g. dr. Ivo Stern o temi »Sudovi za mladež prema unifikaciji kaznenoga zakona«. Predavač, koji je tako rekuć specialista u tom predmetu, vrlo je zanimljivo izložio svoje nazore. Podvrgavši stručnoj kritici ovu instituciju, iznio je prijedloge, prema kojima bi se ona imala reformirati. U diskusiji, koja je povodom predavanja nastala, sudjelovala su gg. dr. Seifert i dr. Žilić.

Dne 1. prosinca ove godine predavao je g. dr. Ivo Politeo o temi »Politički delikt«. Predavanje je bilo zapravo resumé sadržaja brošure o tom predmetu. Predavač je iznio stanovišta nekih zakonodavstva i pisaca, pa i svoje mišljenje o političkom deliktu. — Jedno i drugo predavanje slušalo je općinstvo sa zanimanjem, te predavače na koncu oduševljeno pozdravilo. Predavanja će se nastaviti, pa se nadamo, da će biti dobro posjećena.

Poziv na suradnju. Umoljavaju se gospoda pravnici ponovo, da u novoj godini življe suradjuju u ovom našem glasilu. Prilike zato imade sada na pretek za sve pravnike na svim pravnim područjima, bavili se oni ili teorijom ili praksom. Članke i uopće sastavke svoje iz kojegagod pravnoga područja neka izvole šiljati na jednoga od urednika. Samo ako se naši pravnici i teoretičari i praktičari u suradnji natječu, može ovo naše glasilo zasjecati u sva pravna područja, te time mnogo bolje udovoljavati svojoj zadaći i svrsi.

Svaštice.

Zaštita mladeži. Kako bi dosadanje naredbe o zaštiti mladeži i o sudovanju, koje vrijede za područje Hrvatske i Slavonije, imale ući sa stanovitim promjenama u jedinstveni kazneni zakon za čitavu Jugoslaviju, razumljivo je, da se tome predmetu poklanja osobita pažnja. Dne 4. prosinca održana je o tome konferencija svih interesiranih krugova. Predavali su gg. dr. Šilović, dr. Žilić, dr. Stern Ivo i g. Jovan. Predavanja potonjega donijet ćemo u idućem broju kao poseban članak.

Digitized by Google

U obrani svojine. Pod ovim naslovom izdao je štampom g. dr. Dušan Peleš pretstavku, što ju je kao zastupnik nekih privatnih stranaka poslao Narodnoj Skupštini naše države. Čudno je, da se jedan odvjetnik obraća ili mora obraćati i na parlamenat radi interesa privatnih stranaka, ali je još čudnije, da su mogući dogodjaji, koje je pisac u predstavci vrlo objektivno opisao. I laik mora da se zgrozi nad tim dogodjajima, a još više pravnik, — u koliko nas iskustvo nije već odviklo od čudjenja i zgražanja. Tješi nas iz ove pretstavke, da naši sudovi zadržaše svoju samostalnost, te vedri i objektivni sud. Nadamo se, da će naši sudovi i dalje tako postupati bez obzira ni lijevo ni desno, a lih samo po zakonu, te biti kod nas čuvari ideje pravne države. Suum cuique, si iste illabitur mundus!

† **Vatroslav Budzowsky.** Pred malo vremena umro je u Gospiću kotarski sudac Vatroslav Budzowsky naglom smrću. Pokojnik je više godina službovao u Delnicama, zatim u Slunju, te napokon kod sudbenoga stola u Gospiću. On je bio i kao pravnik i kao sudac jedna osobita ali skromna pojava. On je potanko poznavao ne samo naše pozitivno pravo, nego i ono Austrije i Madjarske. Vodio je posebnu knjigu, u koju je bilježio sve propise i rješidbe za koje je držao, da mu u praksi mogu dobro doći. Poznavajući više jezika, pratio je pravnu literaturu, koliko su mu služba i materijalna sredstva najviše omogućivala. Zato je ostavio — kako nas prijatelj izvješćuje — i lijepu knjižnicu, u kojoj su zastupani svi bolji komentari i strani i naši. Počivao u miru!

POZOR ČLANOVI I PRETPLATNICI! — Umoljavaju se gg. članovi i pretplatnici »Mjesečnika«, da izvole članarinu i pretplatu za god. 1921. što prije uplatiti, ako to dosele učinili nisu. Uplaćivati se može budi putem I. hrvatske štedionice u Zagrebu, budi neposredno društvenomu blagajniku gosp. Franji Podgajskomu, Zagreb, Boškovićeva ulica 2. šiljanjem članarine i pretplate poštom na ovaj način imadu gospoda članovi i pretplatnici u rukama odmah i potvrdu. Članovi i pretplatnici, koji na ovaj način ne uplate članarine i pretplate, mogu to učiniti putem naših povjerenika. Zagrebački članovi, naročito odvjetnici, suci i odvjetnički parovodje mogu plaćati članarinu takodjer sudb. pristavu g. dru. Hircu, koji se izjavio spremnim preuzimati članarinu za društvo. Godišnja je članarina za javne činovnike svih struka i odvjetničke perovodje 120 K, a za članove ostalih zvanja 240 K. Novi članovi plaćaju kod pristupa u društvo još i upisninu od 20 K. Za javne je urede pretplata 250 K na godinu. Članarina i pretplata plaća se unapriječ i to po volji najednom ili u polugodišnjim ili četvrtgodišnjim obrocima. Dužnost je svih članova, da redovitim plaćanjem članarine omoguće izdavanje »Mjesečnika«. Isto tako je dužnost svih pravnika, da budu članovi društva, da uzmognu kao takovi dobivati ovaj naš pravnički list, bez kojega ne bi smio da bude nijedan naš pravnik. Ako svi naši pravnici sdušno vrše tu dužnost, moći će »Mjesečnik« i kraj sadanjih velikih štamparskih troškova redovito izlaziti, što više moći će se njegov opseg i povećati.

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

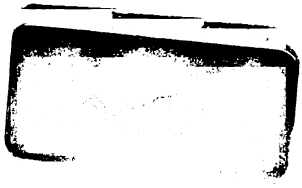

Digitized by Google